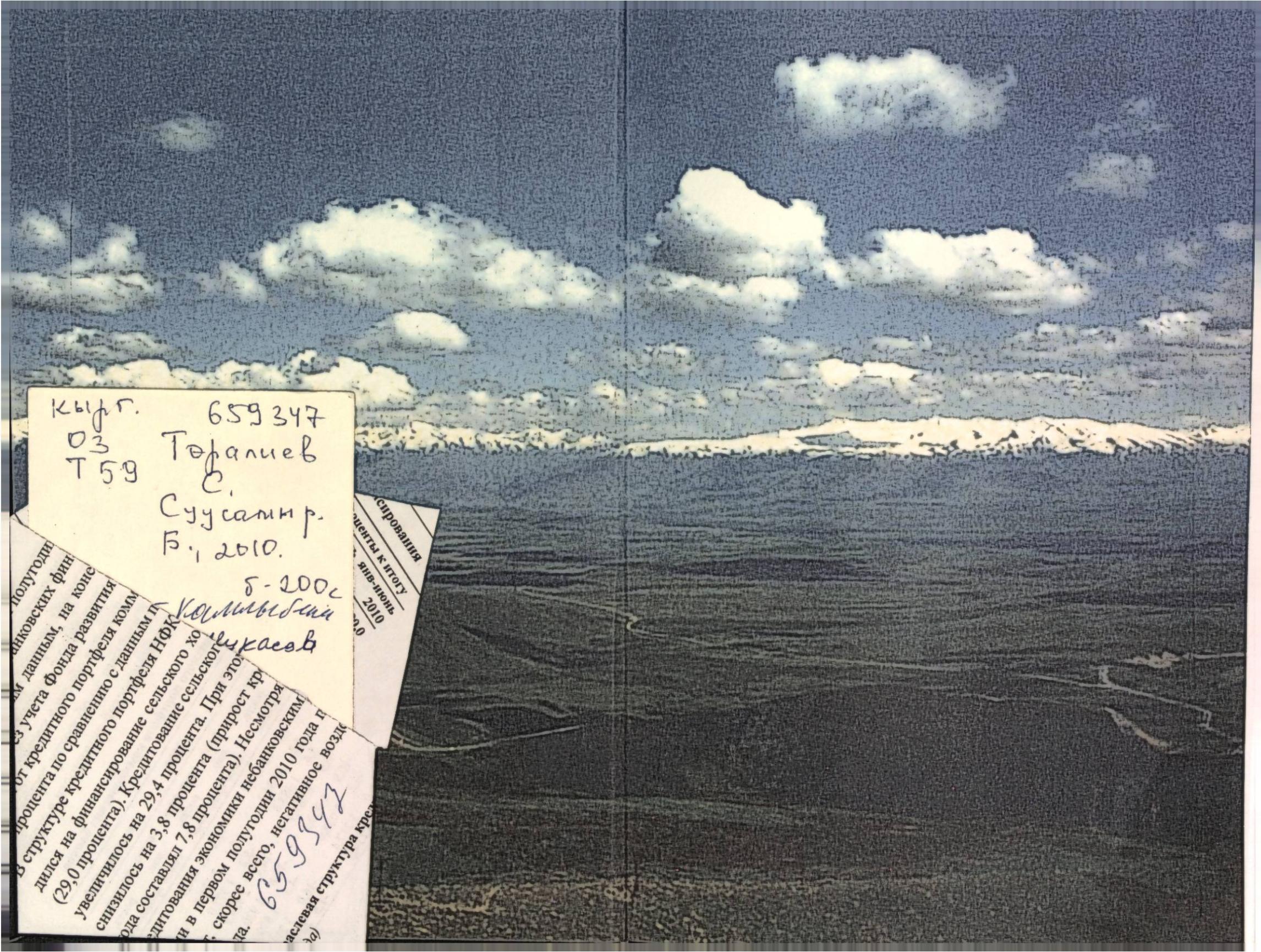

КУФ
ОЗ
ТБ9

СУУСАМЫР

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

полугодия
анковских финансовых учреждений
от учета Фонда развития сельского хозяйства в кредитном портфеле НФК
в структуре кредитного портфеля сельского хозяйства в первом квартале 2010 года
уменьшилось на 29,4 процента (прирост кредитования сельского хозяйства в первом квартале 2010 года составлял 7,8 процента). При этом кредитование сельского хозяйства в первом квартале 2010 года снизилось на 3,8 процента (прирост кредитования сельского хозяйства в первом квартале 2010 года в первом квартале 2010 года составляло 7,8 процента). Исследование в первом квартале показало, что в скором времени небанковским учреждениям придется внести вклад в поддержание структуры кредитования сельского хозяйства в первом квартале 2010 года.

200 жыл илгери даанышман
ата-бабаларым жактырып,
туректап калган
жер соорусу Сүусамыр
օրөөнүн мекендеген
сүйүктүү элиме арнаим!

СБ⁰

СБ²

03
59

Я 2

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНӨ КАРАШТУУ
МАДАНИЯТ МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИГИНИН
ЭНЦИКЛОПЕДИЯ БОРБОРУ

Башкы редактор, академик **Усөн АСАНОВ**
Жооптуу редактор **Закон БЕЙШЕЕВ**

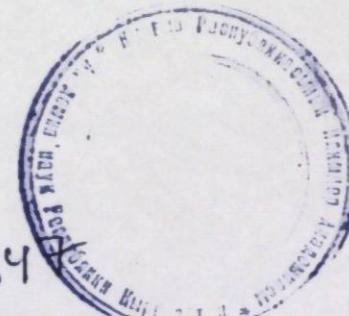
РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ

Молдалиев Орозбек (төрага) – саясат таануу илимдеринин кандидаты, профессор, Аманкулов Кубанычбек – Сүусамыр жергилиттүү өз алдынча башкаруусунун кызматкері, Аңдарбеков Жээнбек – техника илимдеринин кандидаты, Аңдашев Дилдебек – Башкы редактор дун 1-орун басары, Аскаров Нурлан – тарых илимдеринин кандидаты, Каракалова Роза – география, геология ж-а экология редакциясынын жетектөөчү редактору, Кулув Шабданбек – Кыргыз Республикасынын маданиятка эмгек синирген ишмери, Макешов Бекболот – энциклопедияны чыгаруу демилгечилеринин бири, Молдоуколов Бошкой – укук коргоочу, тарыхчы.

Редактору – Каракалова Роза

Сүрөт редактору жана дизайнери – Касымалиев Амангелди.
Адабий текшерүү редакциясы: башчысы – Тологонова Сайракан Шаршы кызы, редакторлор – Качкынбаева Құлсара, Медералиева Жылдыз
Картасын түзгөндөр: Топбаев Октябрь, Му坎бетов Улан
Фотосүрөттөр Абдиев Ташкенбайдыкы

65934

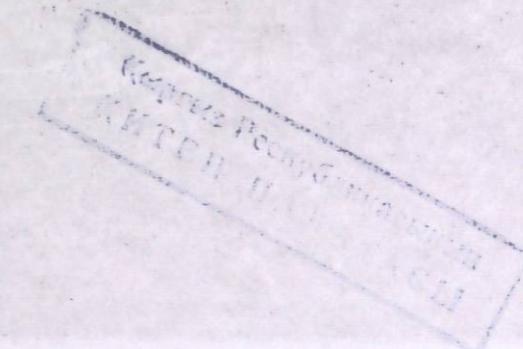
ЭНЦИКЛОПЕДИЯ БОРБОРУ

САДИРДИН ТӨРАЛИЕВ

СҮУСАМЫР

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

Бишкек - 2010

электика жаралышы айыл энциклопедиясын чыгаруудагы алгачкы саламатык экендигин белгилей кеткибиз келет. Ал башка айылдардың энциклопедияларын даярдоого үлгү болушу да ажеп эмес.

Буга чөйин Республикадагы чыгарылган энциклопедиялардың жакшы жералгөлөрүн улантып, «Суусамыр» энциклопедиясын жарыкка чыгарып, биз жалпы элибизге тарыхтын дагы бир барагынан маалымат берүү м-н кийинки урпактарды эли-журтун, ата-мекенин сүйп, еткендердүн баамдан билип, келечегине кам көрүп, мээнеткеч, жарратман инсандардан болуусуна тилек кылынды.

«Суусамыр» энциклопедиясы – ерөөндүн ж-а анын элиниң тарыхы, жаратылыш шартын, чарбасын, маданиятын, көзү откөндөрдүн, жашап жаткандардың таржымалын, күрүчбек элиниң санжырасын баасынан китеп. Бириңчи белгүндө жалпы маалымат катары тематикалык планда жазылган макала берилди. Мындан тышкaryи бул баалыкке ерөөн түуралуу келечек өнүгүү багытына ой жүгүртүлдү. Экинчى баалыкке ерөөндүн жер-суусу, табигый байлыктары, индуруштук, чарбатык, социалдык, тарыхый, маданий объекттерге, ар бирине вәјеңе макалалар жазылыш, алфавиттик ирээтте жайгаштырылды. Ошондой але Суусамыр жергесинен чыккан ж-а ушул ерөөндүн өсүп-өнүгүүсүнө зор эмгек етөөн белгилүү инсандардын ар бирине сүрөтү м-н таржымал макала арналды. Негизинен китептин колому чектелүү болгондукунан ж-а энциклопедияга киргизүүде чаржайттыкка жол бербөө максатында инсандардың таржымалын берүүдө кыргыз улуттук энциклопедиясы тарабынан сунушталган критерийлер жетекчиликке алынды.

Жалпысынан бул энциклопедияда Суусамыр жергесинде туулуп-еслен, башка жерде жашаган бирок теги Суусамырдан болгон, башка региондордон келип мында узак мезгил эмектенип, район, облустун ж-а республиканын турмуш абалына, экономикалык, социалдык ж-а маданий өсүшүнө орчуундуу салым кошкон инсандар киргиздилди. Булар Суусамырдан чыккан министрлер, министрлердин орун бастарлары, Жогорку Соттун жооптуу кызматчылары, облустук соттун төрагалары, райондук соттор, прокуратура кызматчылары (прокурорлор). Социалисттик Эмгектин Баатырлары, Улуу Ата Мекендик согуштагы эрдиги учун «Даңқ» орденинин ээлери, ушул согушта орден-медалдар м-н сыйлангандар, согуштун майыптары, ССР ж-а Кыргыз ССРинин эл депутаттары, облустук, райондук партия комитеттеринин 1-катчылары ж-а катчылары, облрайонкештердин тарагалары (төрайымдары), Совет бийлигин орнотууга ж-а чындоого өз салымдарын кошушкан белгилүү инсандар, жер шериктештиги – «ТОЗ», «Биргелешүү», «Кошчу» ж-а колхоздоштурууга, Айылдык Советтерди уюштурганга ж-а түзөнгө жигердүү катышкан жетекчилер. Орден ж-а медаль алган эл чарба кызматчылары, маданий кызматчылар, Кыргыз Республикасынын эл артисттери, Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун ж-а Кыргыз Республикасынын Президентинин Ардак грамоталарынын, грамоталарынын, бардык тармактар б-ча «Эмгек синиргөн» деген ардак наамдардын эзлери, облустук ж-а райондук кенештин мурдагы ж-а азыркы депутаттары, Суусамырдан чыккан белгилүү спортчулар, илимдин докторлору, кандидаттары ж-а бардык тармактар б-ча өз адистигинин отличниктери кирди. Ошондой эле көп жылдар айыл чарбасында, өнер жайында, мекеме-уюм, ишканаларда, эл агартуу, маданият ж-а са-

ламаттык сактоо тармагында ак эмгек отөшүп, өкмөттүк сыйлыктарды алгандар, райондун ардактуу жараны наамын алгандар, баатыр энелер да бул энциклопедияда камтылды. Мындан башка мектеп директорлору, мекеме-уюм башчылары, айылдык кенештин мурунку төрагалары, мектеп директорлорунун орун басарлары, белгилүү балбандар, улакчылар, Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучулары ж-а майыптары киргизилди.

Бул китептеги «Жер бетинин түзүлүшү ж-а табигый шарты» деген темадагы материал география илимдеринин кандидаты Орозалиев Султандын «Суусамыр» (Кыскача экономикалык-географиялык мүнөздөмө) аттуу илимий эмгегинен ж-а айрым географиялык объективтер (сүү, тоо ж. б.) Кыргыз Совет энциклопедиясынан алынгандыгын, ал эми жумгалдык Кулжыгач бийден тараган Суусамырданы күрүч бек элиниң санжырасы, белгилүү санжырачы Бейшенбаев Султаннасиридин айтуусунда берилгендердигин, «Суусамырдын дары өсүмдүктөрү» белгилүү тамырчы, дабагер Чомо уулу Дүйшөнбектин «Табыпчылык – улуу сыр» китебинен алынып тиркелгендигин жалпы окурумдарга эскертे кетебиз.

Суусамырдын бул энциклопедиясы – Суусамыр элине, ошондой эле жалпы кыргыз элине арналган белек. Ар кимдин кичи мекени болот ж-а кайда гана журбосун ошол киндик каны тамган жергеси м-н сыймыктанат. Мына ошол жердин тарыхын, табиятын, жаратылыш байлыктарын, калкын жакшы билген адам гана ошол чолкомдун келечегин жакшыртууга салым кошо алат. Ошондуктан, бул энциклопедия Суусамыр элине, вәзгөче жаш муундарга атуулдук таалимтарбия берүүгө арналган руханий багыт болуп милдет аткарат деген ойдобуз.

Ошону м-н биргээ эле бул энциклопедияга керектүү материалдар баары толук камтылды деп айтууга болбойт. Ар кандай дөнгөлдөгү өксүктөр болушу мүмкүн. Андай кемчиликтер жергилиттүү элден түшкөн материалдарга да жараша болду. Айрым инсандар ж-дөгү таржымал-макалалар кирбей, кээ биреөлөрүнө сүрөт берилбей маалыматтардан калпыстык кетип калышы ыктымал. Мындаи мүчүлүштүктөр айрым көзү отүп кеткендердин, башка жердегилердин дарегин, сүрөтүн табуу кыйынчылыктарына, кээ биреөлөр өздөрүнүн ынтаа кылбагандыктарына ж. б. себептерге байланыштуу болгондукун баса көрсөтөбүз. Муну ондоо учун, эгерде байкалган кемчиликтер, сын-пикирлер, алымча-кошумчалай турган иштиктүү сунуштар болсо, алар авторго топтолсо, кийин энциклопедиянын экинчи басылышы ыктымал.

Аягында автордун атынан айтарыбыз материалдарды чогултууда колдорунан келишинче жардамдарын берип, ушул энциклопедиянын чыгышына ак дилинен далалат кылган жердештери – К. Аманкулов, Ж. Ибраимкулов, У. Жусупакматов, А. Рахматалиева, Б. Молдокулов, Ш. Кулуев, Ж. Аземкулова ж-а Б. Макешовго, ошондой эле Суусамыр айыл округуна, мектептин администрациясына, китепке киргөн материалдардын сапатын арттыруу учун көп күч жумшаган Кыргыз Улуттук Энциклопедиясынын редакция кызматкерлерине терен ыраазычылык билдирибиз.

КЫСКАРТУУЛАР

а. и. – анын ичинде
ААК – Ачык акционердик коом
АО – Акционерное общество
АКШ – Америка Кошмо Штаттары
АОЗТ – Акционерное общество закрытого типа
АТС – Автоматташтырылган телефон станциясы
б. а. – башкача айтканда
БАМ – Байкал-Амур магистралы
БК – Борбордук комитет
БСЖК – Бүткүл союздук жетишкендиктер көргөзмөсү
б-ча – бөюнча
ВДНХ – Всесоюзное достижение народного хозяйства
ВЦСПС – Всесоюзный центральный совет профессиональных союзов
² – гектар
ГАК – Государственная акционерная компания
^{га} – гектар
ГОО – Головное овцеводческое объединение
ГП – Государственное предприятие
ГЭС – Гидроэлектр станция
ДОК – Детский оздоровительный комплекс
ДОСААФ – Добровольное общество содействия армии, авиации и флоту
ДРП – Дорожно-ремонтный пункт
ДСУ – Дорожно-строительное управление
ДЧВ – Дыйкан чарбалар биримеси
ДЭП – Дорожно-эксплуатационный пункт
ДЭУ – Дорожно-эксплуатационный участок
ж. – жыл
ж. б. – жана башка
ж-а – жана
ж-до – женүнде
ЖЭП – Жол эксплуатациялоочу пункт
ЗАГС – Запись актов гражданского состояния
ИИИ – Ички иштер белүмү
ИИМ – Ички иштер министрлиги
КГВ – Комитет государственной безопасности
КДК – Кыргызстан демократиялык кыймылы
КИРНИИЖ – Киргизский научно-исследовательский институт животноводства
км – километр
КМШ – Көз карапандысыз мамлекеттер шериктештиги
КП БК – Коммунисттик партиянын Борбордук комитети

КПСС – Коммунистическая партия Советского Союза
КР ИИМ – Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлиги
ЛКСК – Лениндик коммунисттик жаштар союзу
МАЛК – Мамлекеттик акционердик лизинг компаниясы
МЖС – Машино-животноводческая станция
мг – миллиграмм
м-и – менен
МТМ – Машина тракторная мастерская
МТС – Машина-трактор станциясы
МТФ – Молочно-товарная ферма
ОВХСС – Отдел борьбы с хищением социалистической собственности
ОБЭП – Отдел борьбы экономической преступностью
ОБЭПК – Отдел борьбы экономической преступностью и коррупции
ОГАИ – Областная государственная автомобильная инспекция
ОИИВ – Облустук ички иштер белүмү
ОТФ – Овце-товарная ферма
ПМК – Передвижная механизированная колонна
ПОМ – Посёлковый отдел милиции
ППКР – Перерабатывающая промышленность Кыргызской Республики
ПРООН – Программа развития Организации Объединённых Наций
РДЭСУ – Районный дорожно-эксплуатационный строительный участок
РИИВ – Райондук ички иштер белүмү
РККП – Районный комитет Коммунистической Партии
СМУ – Строительно-монтажное управление
СУЭС – Суусамырский участок электрических сетей
СЭЗ – Свободная экономическая зона
^т – тонна
УОВ – Управление общественной безопасности
ФАП – Фельдшер-акушердик пункт
^ц – центнер
ЦС ДСО – Центральный совет Добропольного спортивного общества
ЦСКСА – Центральная спортивная команда Советской Армии
ЦССДСА – Центральный спортивный совет «Динамо» Советской Армии
ШОС – Шанхайская Организация Сотрудничества

Суусамыр (сүү ж-а самыр – кундуз, сүү кундузу).
КСЭ, 5-т., 471-бет.

ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ

Суусамыр айыл округу жайгашкан Суусамыр өрөөнү, ага эл отурукташканга чейин жумгалдык саяк элинин жайкы жайыты болуп келген. Суусамырдын түндүгүндө ж-а батышында жайгашкан жайлодоруна Чүй, Талас облустарынын, Кетмен-Тебе өрөөнүн ж-а Казакстандын Жамбыл облусунун малчылары жайында мал жайларатып турушкан. Суусамырга алгач эл 1826–46-жылдары отурукташкан. Мамаке баатыр Кокон хандыгынан Суусамыр өзүнчө бий деген мөөрүн алыш келип, Жумгал бийлигинен бөлүнген учур да ошол убакыттын ақырына дал келет. Ушул мезгилден баштап Суусамыр өзүнчө эл, жер болуп, ез бийлиги ез колуна өтүп, күрүчек эли атанган.

Суусамыр өрөөнү Жайыл районунун түштүгүндө, Республиканын борбору Бишкектен 165 км аралыкта жайгашкан. Суусамыр жергеси 19-кылымдын башында Жумгал м-н бирге Кокон хандыгына, 1868-жылдан Россия империясынын Туркстан генерал-губернаторлугундагы Жумгал, Кулжыгач болуштуктарынын курамында болуп келген. 1904-ж. Суусамыр эли Сары-Камыш эли

м-н биригип, Суусамыр болуштугү болуп, ез алдынча болүнген. Болуштуку бөлүүдө **Сарыпбек уулу** Түркмөн манаптын эмгеги чон болгон.

1927-жылы Суусамыр өрөөнүнде Республикадагы эң чон маанидеги **Жайлоо Кенеши** түзүлүп, ага ошол кездеги кантондук аткаруу комитетинин укугу бериллип, Кыргыз АССРинин Борбордук аткаруу комитетине түзөн-түз баш ийдирлиген. Ал 15-майдан 15-сентябрға чейин жайкысын бүт аппараты м-н көчүп келип иштешкен (өзүнүн милициясы, соту, прокуратурасы, айыл-чарба ж-а социалдык-маданий структуралардын баары болгон).

1934-жылдын ноябрь айында Жумгал өрөөнүн Кочкор районунан болуп өзүнчө район болгондо Суусамыр айылдык кенеши Карабалта районунан болунуп, Жумгал районунун курамына кирген. Ошол мезгилде Суусамыр айылдык кенештин аймагын чектеген карта чийилген (к. карта).

Өрөөн администрациялык-аймактык болунушу б-ча Чүй облусунун Жайыл районунун курамында Суусамыр айыл округуна карайт. 2010-жылдын 1-январына карата Суусамыр айыл

1936-жылдын 13-январындагы Суусамырдын социалдык-экономикалык абалы жөнүндөгү маалымат

Айның көрүнүштөрүнүүлүк айда	Айның көрүнүштөрүнүүлүк айда	Бодо маддисы	Жылдызы	Төө	Кой	Эчки	Бардык малдын балдары
		Ылайык туу жер					
Колхоздор							
Тунук	ТОЗ 49	244	70	25	43	25	68
Ой-Калын	•--• 54	241	87	26	64	28	92
Март	•--• 69	327	125	58	95	49	144
Үлгү	•--• 50	277	91	36	77	28	105
Бардыгы	222	1089	373	145	279	130	409
Фрунзе	•--• 40	197	65	15	13	27	20
Белоцкий	•--• 57	346	104	38	47	24	71
Бардыгы	97	543	169	53	50	31	91
Тескей	•--• 27	164	60	21	44	13	57
Сусамыр	•--• 41	271	68	25	85	34	119
Май	•--• 42	232	92	15	71	27	98
Ачык	•--• 46	217	86	33	42	32	74
Эпкин	•--• 32	170	50	32	46	14	60
Бардыгы 3 айыл кенеши	507	2685	900	324	617	282	908

округунун карамагында 7 кыштак, 2 үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу, 1 айылдык милиция болумчесү, 4 аксакалдар соту, 1 айылдык электр тармагынын болуму, 2 почта кызмети, 5 орто билим берүүчү мектеп, 1 токой чарба болумчесү, бир телефон байланыш жайы, 504 жеке дыйкан чарбалары, 5 айыл кооперациясы, 2 үрөнчүлүк чарба бар. Мындан тышкары Айыл банктын бир бөлүмчесү, Өкмөттүк эмес 2 уюм, 3 ресурстук ж-а бизнес борбору, АРИС программысы, ПРООН б-ча «Жайыттарды өздөштүрүүнү жакшыртуу» программы да иштейт.

Өрөөн б-ча 5495 га жер өздөштүрүлүп, 3595 гасына дан өгиндери, 266 гага картошкө, 28 гасына жашылча-жемиш ж-а 1 606 гасына коп жылдык тоют эгилип, 55 814 ц дан, 51 600 ц картошкө, 4760 ц жашылча, 133 832 ц коп жылдык чөп өндүрүлген (2008-ж.). Мындан тышкары малга тоют катары 147 650 ц табигый

чөп ж-а саман даярдалат. Дагы өздөштүрө турган жерлер Суусамырда ото көп.

Беш орто мектепте 1373 окуучу билим алыш, 142 мугалим эмгектенет. Мектептер электр энергиясы ж-а комүр м-и жылтылат.

Эки үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу м-и катар эле 5 ФАП, бир участкалыш оорукана (58 медициналык кызметкер эмгектенет), бир ветеринария кызмети пунктү ж-а 3 маданият үйү иштейт.

Өрөөндө 74 соода түйүнү (а. и. 28 тамактануучу жай, 27 чекене соода түйүнү, бир мал базар, бир дарыканы, 2 наан бышыруучу цех) бар. Жыл ичиндеги чекене соода айланысуруунун көлемү 436,7 мин сомго, тамак-аш сатуу 368,8 мин сомго жеткен.

Мал чарбасынан өндүрүлген продукциялар б-ча эттин тирилэй салмагы 1113 гга, сүт 3919 гга, жумуртка 3819 мин даанага, жүн 52,0 гга жеткен.

Суусамыр айыл округундагы кыштактар б-ча маалымат
(2009-ж., 10-январь)

Кыштактар	Түтүн саны	Элдин саны	% кат-наш	0-15 жашкылдар	16-17 жашкылдар	16-17 жашэрек	16-55 жашаалдар	16-59 жашэрек	55 жаштан жогору аялдар	60 жаштан жогору эркестер
Суусамыр	887	3079	45,7	495	484	80	68	809	875	182
Тунук	167	769	11,4	124	143	22	21	196	191	53
Кайсар	44	241	3,6	43	39	3	—	65	64	15
Кожомкул*	222	989	14,7	122	154	28	23	276	314	48
1-Май	154	782	11,6	136	138	19	21	199	202	40
Кызыл-Ой	180	881	13,1	134	150	33	19	217	244	58
Бардыгы:	1654	6741	100%	1054	1108	185	152	1762	1820	396

*Карык (Кожомкулга карайт)

Суусамыр айыл округундагы малдын ж-а канаттуулардын саны
б-ча маалымат (2009-ж., 1-январь)

Малдар, анын ичинен тубары	уй		көй		әчки		жылкы		үй канаттуу- лары	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Суусамыр	1369 639	1621 835	6747 5111	9158 6204	2447 2253	3529 3143	1023 582	1332 739	1705 1530	742 552
Тунук. Кайсар	529 365	642 324	3748 3191	3753 2598	1915 1637	1862 1412	506 370	648 324	850 490	297 206
1-Май	527 291	555 259	3596 2459	3582 2433	1217 798	1149 738	550 278	595 247	570 360	454 356
Кожомкул (а. и. Каракол)	690 356	717 388	4905 3805	5109 3539	1972 1630	1986 1633	598 324	646 366	1050 800	385 330
Кызыл-Ой	472 254	520 278	2368 1977	2890 2077	2035 1715	2025 1579	338 200	439 234	920 620	129 117
Бардыгы: а. и. тубары	3587 1905	4055 2084	21364 16543	24492 16671	9586 8033	10551 8505	3015 1754	3660 1910	5095 3800	2007 1561
2008-жылга караты осүшү (+, -)		+468 +179		+4128 +128		+965 +472		+645 +156	/	-3088 -2239

Суусамыр өрөөнү б-ча жердин жайгаштырылышы (1.01.1999-ж.)
(Союз мезгилиндеги б-ча; га м-н)

№	Бардык жер аляны	Айдоо га	Анын ичинен			А. ч-га жарак- туу жерлер	Вашка жерлер	
			Ча- бын- ды	Кысыр аныздар га	Жайыт га			
1	Суусамыр өрөөнү б-ча	454199	15255	1483	188	283545	300471	153728
2	Чүй облусу	320053	15255	1483	188	206553	223479	96574
3	Талас облусу	51012				25877	25877	25135
4	Токтогул району	13487				7784	7784	5703
5	Казакстан	69647				43331	43331	26316
6	Суусамыр айыл өкмөтү (Чүй об- лусунун ичинен)	138345	15105	600	854	92749	109308	29037

Э ск е р т у у: Бардык айдоо аяны 24055 га, анын ичинен 8417 гасы
жайытка которулган (1998-ж.).

ЖЕР БЕТИНИН ТҮЗУЛУШУ ЖАНА ТАБИГЙИ ШАРТЫ

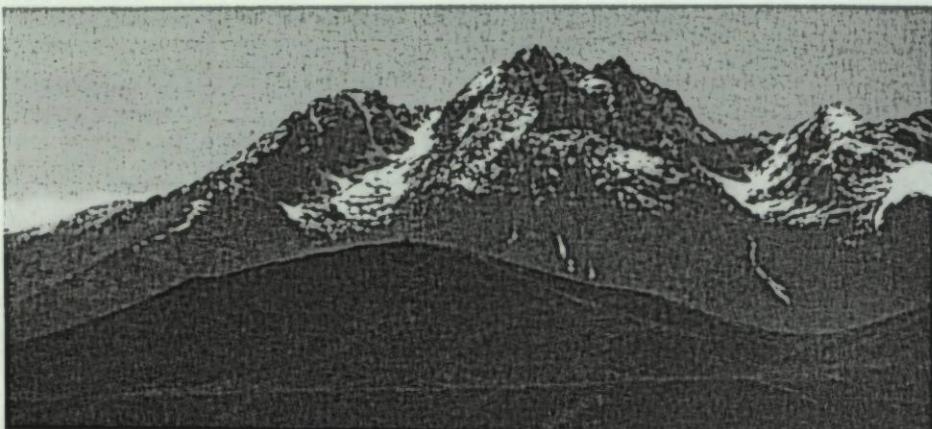
Жалпы аяны 500 мин га-дан ашыгыраак болгон Суусамыр – Борбордук Тенир-Тоонун түндүк батышында Кыргыз, Талас Ала-Тоолору ж-а Жумгал, Суусамыр тоолорунун арасынан орун алғып, дениз деңгээлиинен 2000 м жогору жаткан бийик тоолуу өрөөн. Өрөөн жогорку айтылган тоо кыркаларынын ортосунда батыштан чыгышты карай созулуп, абдан терен, эки жаккы кырлары бийик эбегейсиз зор «кайык» сыйктастып жатат. Аны түштүк тарабынан курчаган тоолор бир топ бийик. Алардын салыштырма бийиктиги, б. а. өрөөндүн таманынан too чокула-рына чейинки бийиктиктер 1500–2000 м келет.

«Кайык» сыйктаңган Суусамыр өрөөнүн ортонку болұту жазы келет да чыгыш ж-а батыш тараптарды карай куушурулуп, өрөөн тез гана too таянып, бийик бетке айланып жетет. Мына ошондуктан «кайыктын» батышы да, чыгышы да анын борборун карай энкейиштеп жатат. Анын чыгыш болұгунде кууш өрөөндү кесип өткөн ағымы каттуу, суусу мол Батыш Каракол суусу ағып түшет. Ал 60 кмче батышты карай түптүз ағып келип, аяк ченинде Кек-Кыядан ото

бергенде жер бетине чыгып жаткан катуу тектерге дуушар болуп, багытын өзгөртүп, түштүктү карай багыт алат. Буга карама-каршы, б. а. батыш тарапта Ала-Бел, Өтмөк белдеринен башталган, суусу эн эле мол Суусамыр суусу ағып келет. Ушул эки суунун кошулушунан Кекемерен суусу пайда болот да, Жумгал, Суусамыр тоо кыркаларынын кошулган жеринен ал экөөнү бөлүп отүп түштүктү карай багыт алғып, Жумгал жакка отет.

Суусамыр м-и Батыш Каракол сууларынын кошулган жеринде Суусамыр өрөөнү бир топ кене-йип, тоо этектеген ичке тилке тарткан толкун сыйктуу түздүктөр (батышта Суусамыр суусунун эки жаккы жээгинде, чыгышта Батыш Караколдун он жээгинде) кен талааларга айланып кетет.

Суусамыр м-и Батыш Каракол өрөөнү түндүгүнөн Кыргыз ж-а Талас Ала-Тоолору м-и, түштүк ж-а түштүк батышынан Суусамыр тоосу, чыгышынан Жумгал тоосу м-и курчалып турат. Бул тоолордун кырлары аркайған аскалуу келип, бир топ жерлерин мөнгүлөр м-и капиталып жатат. Бул курчаган тоо кыркаларынын ортосундагы кайык-

Кароол-Дебо.

лардын көпчүлүгү ондогон ашууларды түзүп, Суусамырга башка өрөөндөр м-н катташып туруга мүмкүнчүлүк берип турат. Бирок ал ашуулардын бардыгы (Кара-Балтанин Улар ашуусунан башкасы) сентябрдын ортосунан июндин башына, кәзде ортосуна чейин кар м-н бекип, жол бербей калчу. Мына ушул учурда Суусамыр башка райондор м-н Көкөмөренин капчыгайы ж-а Жумгал, Кочкор өрөөндөрү аркылуу гана байланышып калат. Ал эми капчыгайды бороон катуу болгон убакта машиналар жүрбөй да калчу.

Кийин 1970-жылдарда Бишкек – Ош автомобиль жолу толук бүтүп, Суусамыр – Арал жолу да кайра ондолгондон кийин гана Суусамырга башка өрөөндөр м-н жыл бою катташууга шарт түзүлгөн.

Өрөөндөр курчап жаткан тоолордун капиталдарынын көпчүлүк белүгү abдан тик келип, терен-терен кыска туура капчыгайлар м-н тилмеленген. Ал капчыгайлардан Суусамыр м-н Батыш Караколго куюучу жүздөгөн май-

да суулар агып чыгат. Жалан гана Суусамыр тоосунун түндүк капиталы жантагыраак келип, капчыгайлар м-н азыраак тилмеленген.

Курчап жаткан тоолордун кырларынан эсептегенде өрөөндөн узундугу анын батышынан чыгышын көздөй (Батыш Караколду кошуп эсептегенде) 150 км келет да, өрөөндөн негизги белүгү анын борборунан батышты ж-а чыгышты карай куушурулуп, Каракол белүгүндө отө ичкерип кетет. Өрөөндөн эн кен же жазы жери – түндүктө Кыргыз Ала-Тоосундагы Ак-Суу ашуусу м-н түштүктөгү Суусамыр тоосундагы Түз-Ашуунун ортосундагы мейкиндик. Бул жерде өрөөндөн туурасы 40 кмге жакындал барат. Өрөөндөгү түз деп аталуучу жерлер (талаалар) мына ушул жерден орун алышп, өрөөндөн борбордук белүгү болуп саналат. Бул белүктө жаткан талаалардын көпчүлүгү 2000 м бийик жатса, батышта Ала-Бел, Өтмөк ашууларына жакындалган жерде 2500 мден жогору.

Өрөөндүн кээ бир жерлеринде аны куушуруп, же шынаа сыйкантанып кирип келген тоо кыркалары да кездешет. Маселен чыгышта Жумгал тоосунун батыш учу – Киндик тоо өрөөндө как жаруучудай болуп кирип турат. Батышында Суусамыр тоосунан Айгыр-Жал, Кыргыз Ала-Тоосунан Корумду тоолору бейректөнүп, Суусамыр өрөөнүнө кирип келип, Суусамырдын батыш тарабын экиге бөлөт.

Мына ушунун натыйжасында Суусамыр өрөөнү жеринин бетинин түзүлүшү б-ча бири-биринен бир топ айырмасы бар үч белүкке белүнет: 1) Батыш – Дубан-Кечүү өрөөнү; 2) Борбор – Суусамыр өрөөнү; 3) Чыгыш-Батыш – Каракол өрөөнү. Бирок бул үч белүк төн геологиялык жактан бири-бирине abдан окшош, себеби барынын төн түпкүрү катуу too тектен туруп, бети төртүнчүлүк доордун too тектери м-н капиталган.

Дубан-Кечүү өрөөнү Суусамыр суусунун башталышын эзлэйт. Эгерде Суусамыр өрөөнүнүн экигө белүп турган Корумду м-н Айгыр-Жал тоолору болбогондо, Дубан-Кечүү өзүнчө белүнүп калбас

эле. Дубан-Кечүүнү түндүк жагынан Талас Ала-Тоосу, түштүгүнөн Суусамыр тоолору курчайт. Бул эки тоо кыркасы чыгыштан батышты карай бири-бирине жакындашып олтуруп Ала-Бел, Өтмөк ашууларынын аймагында кوشлат да, өрөөндү бөгөп калат. Мына ушуга байланыштуу өрөөндүн езү да батышты карай куушурулуп олтуруп, жогорку айтылган эки ашууга барганда тар капчыгайга айланып кетет. Чыгышында Кыргыз Ала-Тоосунун түштүк капиталынан уркуюп белүнүп чыккан Корумду тоосу ж-а Суусамыр тоосунун түндүк капиталынан белүнүп чыккан Айгыр-Жал тоосу Суусамыр суусу болбосо экөө бир-бирине тийишчүдөй болгон жеринде өрөөн куушурулбастан гана жатат.

Борбордук Суусамырдан белүнүп калгап Дубан-Кечүү өрөөнүнүн аянты анчалык чон эмес, батыштан чыгышты карай 30 кмге соозулуп жатат. Туурасынын эң жазы жери Балыкты ченде 8 км. Өрөөндөн таманы түз келет, суулар м-н да анчалык тилмеленген эмес. Түштүктү ж-а чыгышты карай бир аз энкейиштейт келет.

Жоон-Дебо жайлосу.

Ошонун натыйжасында өрөөндөн ағып өткөн Суусамыр суусы түштүк белүктө Суусамыр тоосунун этегине жакын жатат. Өрөөндүн озү 2300–2600 м бийиктигеги бетегелүү талаа болуп, озүн курчап тоо капиталдарынан жапыс болгондуктан өсүмдүктөрү бат жетилет да, эрте жайлоо катары мурун июлдүн башына гана чейин пайдаланылса, азыр августтун орто ченине чейин мал жайылат.

Ал эми аны курчап жаткан тоолордун өрөөнгө караган капиталдары бир тоо бийик ж-а тилмеленген. Талас Ала-Тоосунун түштүк капиталы тик келип, көп сандаган кыска-кыска майда туура капитагайлар м-н тилинип, көпчүлүк жерлеринде катуу тоо тектер келки бойdon жер бетине чыгып занкайган аска, же тоонун башынан этегине чейин капитаган куюлма шагыл болуп жатат. Суусамырдын Борбордук белүгү Кыргыз (түндүгүнөн), Жумгал (чыгышынан), Суусамыр (түштүгүнөн) тоо кыркаларынын ж-а Корумду, Айгыр-Жал (батышында) тоолорунун ортосунан орун алган. Бул тоолордун Суусамыр жак тарабы башка белүгүнө караңда жантыгыраак келет. Кыргыз Ала-Тоосунун капиталы гана өрөөнгө тик келип түштөт.

Сулуу-Төр жайлоосу.

Дубан-Кечүүнүн түштүгүндө, Суусамыр тоосунун түндүк этегине Айгыр-Жалдын батыш урчугу кошулчудай болуп жаткан же-ринде Мадылбек капчыгайы жатат. Ал Айгыр-Жал тоосунун түштүгүндө жаткан Батыш Арамза торпусун Дубан-Кечүүгө бириктirет. Батыш Арамзанын төмөнкү белүгүндө, анын эки жагынан төрөн-терөн капчыгайлар келип кошулуп, түзөн жерлер кездешпейт, Арамзанын жогорку жагынын капиталы айдешүрөөк келип, жайык тартып кетет. Бирок, түзөн жерлер суу жээктеринде гана ичке тилке болуп жатат да, жайында жайлоого чыккан малчылардын конушу болуп эсептелет.

Суусамырдын Борбордук белүгү Кыргыз (түндүгүнөн), Жумгал (чыгышынан), Суусамыр (түштүгүнөн) тоо кыркаларынын ж-а Корумду, Айгыр-Жал (батышында) тоолорунун ортосунан орун алган. Бул тоолордун Суусамыр жак тарабы башка белүгүнө караңда жантыгыраак келет. Кыргыз Ала-Тоосунун капиталы гана өрөөнгө тик келип түштөт.

Бирок бардык тоолордун этек жагы, же ортонку белүгү шибер м-н капиталып, катуу тоо тектер чыгып жаткан жерлер эн эле аз. Алар тоо чокуларынын мөнгү зонасында гана кездешет. Ал түгүл Суусамыр тоосунун түндүк капиталынын чыгыш белүгүндөгү Сандык жайлоосу 3000 мден жогору жатып, тектир тоо болгону м-н үстү түз, туланы мол, Суусамырдагы эн ири ж-а белгилүү жайыттардын бири болуп эсептелет. Анын батышындағы Уч-Эмчек, Чаар-Таш, Чыгыш Арамзада ири-ири, көп төрөн эмес колоттор м-н ар кайсы гана жеринен тилмеленип турат да, бул жерде да жер бетине чыгып жаткан зоокалар жок болгондуктан, жайытка ынгайлуу. Чаар-Ташта гана көлемү көп анчалык чон эмес кой майдай таштар кездешет.

Суусамыр өрөөнүнүн бул белүгүндө Жумгал тоосунун батыш урчугу болгон Киндик тоосуна түштүгүнөн Жоо-Жүрөк өрөөнчесү келип кошулат. Ал дагы чыгыштан батышты караң созулуп жатат. Узундугу 20 кмге жакын келгени м-н жазы деген жеринин көндиги 2–4 кмден ашпайт. Анын түндүк жагындағы Киндик тоосунун капиталы эн бийик келет да, өрөөнчө Жумгал тоосунун капиталынан көнөгейгендисүп жатат. Туланга бай келип жакшы жайлоо катары эсептелет.

Суусамырдын Борбордук белүгүнүн узун-туурасы, эгерде Жоо-Жүрөктү кошпосо, бирдей, б. а. 40 км келет. Анын эн кууш деген жери Уч-Эмчек м-н Чар-Уя сууларынын ондурлөрү болуп эсептелет. Кыргыз Ала-Тоосу м-н

Суусамыр тоосунун этегинен өрөөнгө кеткен бөксөлөр 2000–2500 м бийиктикте жатып, Борбордук белүктүн түздүгүн түзөт. Бирок түздүк тегиз эмес, майда кырлуу, дөндүү, үстү жазы жайык тектирилүү келет. Түздөрден жергиликтүү әлдердин айтусу б-ча Чыйырчыктын талаасын, Чар-Уяны, Каркыра-Сазды, Кургак-Арал, Уч-Эмчек талааларын, ал эми дебэ ж-а жончолордон Ка-роол-Дебе, Айгыр-Жалды айттууга болот. Бул Борбордук белүк Батыш Караколдун, Жоо-Жүрөктүн Суусамырга келип кошулган жери болуп, кургак талаа зонасына кирип, мурунтадан чарбада негизги дыйканчылык, кыштоо, көктөм өнүккөн жер. Ошондой эле кыштактар да ушул аймактарда жайгашкан.

Борбордук белүктүн түндүк чыгышында: Ка-роол-Дебе, Кек-Киядан чыгышты караң Кыргыз Ала-Тоосу м-н Жумгал тоосунун ортосунда анчалык жазы эмес Батыш Каракол өрөөнү жатат. Аны курчап турган тоолордун капиталдары бийик болгону м-н таманынан чокусуна чейин жашыл шибер м-н капиталып, жазында жайыт. Батыш Каракол өрөөнү кууш. Түзөн жерлер суу жээгинде гана кездешип, 2 кмге чейинки тилкечени ээлеп, узундугу 50 кмге жетет. Суусамырга кошулган жери 2000 м гана бийиктикте жатса, чыгышта Каракол, Соөк ашууларына жакындаған жерде 3000 мден ашат.

Суусамыр өрөөнүнүн түштүк тарабында 30 км аралыкта Жумгал тоосу м-н Суусамыр тоосу Кекомерен капчыгайының кысын

турган жерде Кызыл-Ой ж-а Ой-Кайын өндүрлөрү жатат. Бул экөө табигый шарты жагынаан Суусамыр өрөөнүн кошула албаганы м-н экономикалык жактан анын бир белүгү катары, б. а. кышкы жайыт катары кызмат кылат. Бул эки өндүр негизинен тоолуу. Түз жерлер Кызыл-Ой кыштагынын төгерегинде гана узуну 4 км, туурасы 2 км тилкени алган жерди ээлейт. Калган белүктөрү Көбүк-Суу, Чар, Баобек сияктуу майда-майда туура капчыгайларга белүнүп жатат. Ал түгүл Ой-Кайындын өзү да капчыгай катары эсептөлөр эле. Орто ж-а жогорку белүгү суу бойлоп, аздыр-көптүр ичке тилkelүү түзөнгө айланып кеткендиктен, кәэде өрөөн деп да коюшат. Бул туура – капчыгайлардын бардыгы чыгыштай батышты карай созулуп ж-а дагы бийик тоолор м-н курчалып жатканыктан, климаты ж-а топурагы м-н өсүмдүктөрү жагынаан Суусамырдын өзүнен белүнүп турат.

Суусамыр өрөөнүнүн геологиялык түзүлүшүндө кайнозой заманында пайда болгон кумдук, конгломерат, кызыл түстүү чопо, акита什 тектери бар. Өрөөндү түндүгүнөн курчаган Кыргыз Ала-Тоосунун эн байыркы тоо тектели кембрийге чейинки мезгилдин, метаморфизмделген кристаллдуу бүлөө-таштары м-н гнейстери, анын үстүндө палеозойдун жанаар тоо ж-а чокмо тоо тектерден турган калың катмары жатат. Мында гранитоид интрузиялары кенири тараган. Өрөөндү түндүктөрү жагынаан Суусамырдын кембрийге чейинки

мезгилдин метаморфизмделген сланец, акита什 ж-а палеозой заманынын ар түрдүү чокмо ж-а эффузив тектеринен турат. Ал эми түштүк-чыгышындагы Суусамыр кырка тоосунун басымдуу белүгүн каледон бүктөлүүсүнүн ар кайсы этабында жиреп чыккан интрузия (габбро, диорит, гранит) тектери түзүп, айрым жерлери кембрийге чейинки, кембрий ж-а ордовик мезгилдеринин гнейс, кристаллдуу бүлөө таш, кумдук, акита什, туфф тектеринен турат. Өрөөндүн түштүк-батышындагы Жумгал тоо тизмегинде протерозой ж-а палеозой замандарында пайда болгон жанаар тоо-чокмо тектери жатат. Ошондой эле тоонун көп аянын палеозойдун башталышында жиреп чыккан граниттер ээлейт. Өрөөндүн заманында ж-а тоо этектериндеги энкейиш түздүктөрдө антропоген мезгилинин кум-шагылы м-н чополору кенири тараалган. Өрөөндө курулуш материалдарынын жаалтындын чачынды көндөри бар.

Климаттык шарты жагынаан Суусамыр өрөөнү континенттик райондорго кирет. Жайык жылуу мезгили кышында ызгаардуу суукка алмашат, б. а. июль айындаагы ысык 30°Cге жетсе, январда суук -40°Cге чейин жетет.

Суусамыр дениз деңгээлинен 2000 мден ашык бийиктике жатканыктан ж-а төгерете тоолор м-н курчаландыктан, тышкы аба массалары тоолор м-н тоосулуп калат, бирок ошондой болсо да, аба массалары бир аз жетип турат. Бул процесс өзгөчө кыш айларында ачык байкалат. Себеби түндүктөн келген аркти-

калык муздак аба кыш мезгилини аба ырайынын режимине таасирии тийгизүү м-н бирге, жаз аягындагы ж-а эрте күздөгү боллуучу үшүктөрдү да пайда кылып, эгиндерди үшүтүп жиберет.

Өрөөндүн климатына етө зортаасири түндүк ж-а батыш жагынаан Кыргыз ж-а Талас Ала-Тоолору тийгизет. Алар климат белүүчү ролду ойнот, Чүй, Талас өрөөндөрү тарабынаан келген жаан-чачынды тосуп калат. Ага далил Суусамыр багытына кара-гана жогорку эки тоонун тескейлеринде жаан-чачын 2 эсэ көп жаайт. Кыргыз Ала-Тоосунун түндүгүнде 2000 м бийиктике жылдык жаан-чачыны 600 мм болсо, түштүгүнде Суусамыр өрөөнүндө ошол эле бийиктике 300–350 ммден ашпайт.

Мына ушундай эле айырмачылыктар температуралык режимде да бар. Эгерде январдын орточо температурасы Суусамырда -22°C болсо, Кыргыз Ала-Тоосунун түндүк капиталында -7°Cден ашпайт. Бул маалыматтар Суусамыр өрөөнүн климаттык шарты төгерегиндеги башка райондордон бир топ башкачараак экендигин көргөзөт.

Суусамыр өрөөнүн кышы кәэде -47°Cге чейин жеткен ж-а узакка созулган ызгаардуу суук болсо, жайында ысык 30°Cден (күндүз) ашып, бирок түнү салкын; суу боюнdagы токойdogу чиркейи алыскы Сибирдеги Якутияны элестетет. Жазы м-н күзү ото кыска келет да, дайыма үшүк жүрүп турат. Жаздын аягында ж-а эрте күздө, кәэде жай айында жүргөн үшүк көбүнчө эгин та-

лааларына зиян келтирет. Бирок бул учурдагы үшүктөр көбүнчө суу жээгинде, оён жерлерде болот да, кашат ж-а тектирлердин үстүндө болбайт. Жер шартын, аба ырайынын өзгөчөлүгүн туура пайдалануунун натыйжасында Суусамырда буудай бышпайт деген жалган далилдөөлөр 1950-жылдан тартып четке кагылды. Буудай бышат, бирок, күзүндө айдап, эрте жазда себүү керек. Ал эми Жайылмада, Жөө-Жүрөктө, Чыйырчыкта ж-а Кызыл-Ойдо дайыма бышат. Тоо этектеринде ар кандай. Ал жылдын шартына жарааша болот. Жалпы Суусамырда негизинен буудай бышат. Май айынын башына чейин сээп үлгүрүү зарыл.

Температуранын жыл мезгилдеринде ж-а сутка ичинде өзгөрүп турушу чарба учун ар дайым эле зиян боло бербейт. Кышкы суук түкүрүктү жерге жеткирбей абада тондурган мезгилде Суусамырда жааган кар кебездөй үлпүлдөп жаагандыктан, жылкылар жайытта кар тепкилөп оттошунса соңун шарт түзөт. Ал эми жаанчачыны мол жайкы ысык жайлоонун туланын арттырат. Температуранын бир сутка ичинде өйде-төмөн болушу өзгөчө мал бағууда етө пайдалуу. Тажрыйбасы күчтүү алдынкы малчылар ушул түнкү температуранын төмөндөшүнөн пайда болгон чөптөгү шүүдүрүмдү пайдалануу учун малды жайытка эн эрте айдап чыгышат. Себеби бетегелүү туланды мал чыктуу кезинде абдан жакшы оттойт.

Микроклиматтык шарттардын пайда болушуна тоо беттеринин

(капталдарынын) күнгөй-тескей болуп бөлүнүшү чон таасир этет. Кыргыз Ала-Тоосунун Суусамыр багытында, же күнгөйдө жаз келип, чөп көгерүп калганда Суусамыр тоосунун тескейинде кар кете элек болот. Бул дагы жайытарды пайдаланууда чон таасир тийгизип, башкача айтканда күнгөй эрте жаздагы, ал эми тескей жайык ж-а күзгү жайыт болуп калат.

Климаттын мындай өзгөчөлүгү Суусамырда дан эгиндеринин таркалышы м-н тыгыз байланыштуу, буудай м-н беде ала чоккулу болуп ар кайсы жерде (күнөстүү тектирилерде), ал эми арпа, картешке ж-а жашылча бардык жерде айдалат. Бирок ушуладын ичинен негизги басымдуу эгин болуп арпа эсептелет. Себеби ал ысыкты да, түнкү үшүктү да жакшы көтерет.

Өреөнгө жаан-чачын анчалык көп жаабайт. Суусамырда жаан эң көп 1942-ж. жааган. Анда жылдык жаан-чачындын саны 398 ммгэ жеткен. Бирок анын жыл мезгилдери б-ча таркалышы бир кылка эмес. Бул өреөндүн географиялык абалына байланыштуу болот.

Суук мезгилдерде абанын конденсация (нымга айлануу) болуу денгээли, курчап жаткан тоолордун сыртык бетиндеги денгээлини ашпай калганда өреөнгө нымдуу аба отө албай калат да, жаан-чачын айлар же жыл мезгилдери б-ча бирдей таркалбай калат. Бирок бул мезгилде Суусамыр өреөнүн нымдуу аба таза етпей калат деп айтууга болбайт. Ал аба нымга айлануучу зонага (кли-

мат белгүч – Кыргыз, Талас Ала-Тоолоруна) жакын жаткандыктан, Борбордук Тинь-Шандын башка белүктөрүнө караганда бул жерге кыш мезгилиnde кар көбүрөөк жаап турат. Суусамырда кыш мезгилиnde жылдык жаанчачындын 10% и жааса, чамалаш жаткан Кочкордо 9%, Ак-Сайда 8%, ал эми Кара-Кужурда 5,5% и гана түшөт.

Суусамырда жаан-чачындын 37% и жаз айларына (май, июнь), эң азы күз айына (15%; октябрь) туура келет. Жалпы, Борбордук Тенир-Тоо б-ча бирдей бийиктиктө жаткан өрөөндөрдүн баарын алганда Суусамыр жаан-чачын арбын жааган райондордун катарына кирет. Анын себеби Суусамырдын түндүгүнөн ж-а батышынан нымдуу аба массалары Кочкор, Жумгал, Ат-Башы, Нарын өрөөндөрүнө караганда бир топ көп санда ж-а тез-тез келип турушу, ошондой эле калың чыккан өсүмдүктөр да таасир этиши мүмкүн. Анткени академик Л. С. Берг «тоолордо жаан-чачындын түшүшүн арбытуучу жергиликтүү себептер: өсүмдүктөрдүн калындыгы, атмосферада бууланган суюк нымдын көптүгү, бийиктиктин арбышы м-н басымдын азайышынан тоолордо шүүдүрүм, кироолордун пайда болуштары болот», – деп айткан.

Суусамырда кышкысын кар бир топ калың (орточно калындыгы 40 см) түшөт. Өзгөчө эрте жазда (март, апрель) кар (70 смден кээде бир мгэ чейин) көп жаайт. Кар 130–162 күн жатат. Бирок жогоруда айтылганда суук каттуу болгондуктан, кар катып үлпүл-

дөгөн кебез сыйктуу болуп, бир аз жел жүрүп койсо деле учуп турат. Ошондуктан жылкынын тээп оттошуна эң ынгайлуу. Ал эми уй ж-а кой учун эң ынгайсыз. Алар Суусамырдын оюнда колдо багылып калат. Бирок жазга жакын күндүзгү жылымдоодон эриген кардын бети түнкү суукта кайта тонуп калып каткаланды пайда кылуунун натыйжасында жылкынын кышкы жайытта болушу бир топ кыйындай баштайт. Эгерде мындай каткалан эң каттуу болсо, жут болушу шексиз. Себеби кардын бети каттуу катканда аны жылкы түягы м-н тээп жарып оттой албай калат. Мына ушундай учурда жем-чөп жок болсо, мал жапырт кырылып кетиши мүмкүн. Мындай каттуу жуттар 1912–13-ж-а 1927–28-жылдары болгон.

Суусамырда буулуттуу күндөр жалпы эле Борбордук Тенир-Тоодогудай жыл ичинде бир топ көп. Буулуттардын эң көп ж-а коюу кези кыш ж-а жаз айларында болот. Кышында буулуттар отө жогорку бийиктиктө болот. Буулуттуулук бир сутканын ичинде да эң ар түрдүү. Маселен эртөн м-н ж-а кечинде түнкү ж-а күндүзгүгө караганда буулутун калындыгы 2–3 эсэ аз болот.

Суусамырда жаз ж-а жай айларында күн эртөн м-н асманда жашык буулут жок эң ачык болот. Айлана-тегеректе көгөргөн асман м-н тирешип, ак карлуу чокулар гана көрүнүп турат. Түш ойи гана тоолордун бул же тигил чокуларынын артынан удургуп чыккан буулуттар пайда боло баштайт. Ал улам жогору көтөрүлүп канатын

жазып чоноё берип, бири-бирине кошулушуп олтуруп, тез эле бүт асманын калтап калат. Алардын төмөнкү белүгүндө жамгырдуу буулуттар пайда болуп, улам жерге жакындай берет. Мындай учурда дайыма батыш тараалткан нымдуу жел сого баштайт. Анын артынан тоо баштарына түшкон жаан тез эле бүт өрөөндү калтап, көп убакта нешөргө же чагылгандуу добулга айланып кетет. Жамгыр кечке жакын басылып, saat 10дорго жакын күн чайыттай ачылып, асманда жымындан жылдыздар калып, өрөөндү түн тынчтыгы калтайт.

Суусамыр өрөөнүндө шамал не-гизинен батыш ж-а түндүк-батыштан согот. Метеорологиялык станциясынын билдириүүсү б-ча Суусамырда 8 баллга жеткен каттуу шамал жылына 4–5 жолу гана жазында, күзүндө болот. Жай айында болсо дайыма тоо өреөн шамалы жүрүп турат.

Кызыл-Ой м-н Ой-Кайын Суусамыр өрөөнүн тоолор м-н тоосулуп, бөлүнүп жаткандыктан, климаты башкачараак. Аба ырайынын жылдык температурысы бир топ жогору, кыш кыскараак, жылуу күндөрдүн саны көп (7 ай); үшүк дээрлик жүрбейт десе болот. Бирок жаан-чачын аз жаайт. Анын басымдуу белүгү жамгыр түрүнде түшөт. Өреөндүн дагы бир өзгөчүлүгү март, апрелде кар калың түшсө, бул жерде күн жылымдан жаз келе баштап, кыштоо гана эмес көктөмгө да эң ынгайлуу шарт түзүлөт.

Суусамыр өрөөнү агын сууларга отө бай. Суусамыр м-н Батыш Каракол суулары кошулуп, Нарын дарыясынын эң ири күйма-

сынын бири Көкөмеренди түзөт. Көкөмерен башталган жеринен 7–8 км түштүктө баргана терен капчыгайга кирип, Суусамыр ерөөнүн чыгып кетет.

Көкөмерендин түзүүчүлөрү Суусамыр м-н Батыш Каракол суулары Чүй же Фергана ерөөндөрүнө караганда жаан-чачын аз жааган райондо жатканы м-н суусу мол. Себеби Суусамырда күн салкын келип буулануу аз болот. Суусамырдагы суулар негизинен жаан-чачын м-н мөнгүлөрдөн куралат. Бирок жер астындагы суулардан пайда болуучу майда күймалар да аз эмес.

Суусамыр м-н Батыш Каракол суулары кошуулган жердеги суунун чыгымы секундуна 250–350 сек/м²га жетет. Агымы эң катуу, секундуна 2,3 м. Көкөмерен кышында тонбогону м-н Суусамыр м-н Батыш Караколдун бир топ жерлери, өзгөчө аяк жактары де-кабрдан февралдын орто ченинче чейин тонуп калат. Кыштын калган мезгилиниде жээктөрөнде муз жаак болуп туруп калып, эл өтө албай калат.

Суу эки жолу ташкындайт. Биринчи жолу арте жазда (апрелдин экинчи жарымында) эриген кардын эсебинен, экинчи жолу жайында (июнь айынын экинчи жарымында) бийик тоодогу мөнгүлөр м-н карлардын эсебинен ташыйт.

Суусамыр м-н Батыш Караколдун күймалары эң эле көп. Суусамыр батышта Ала-Белден башталып Өтмек суусу кошуулган жерден чоноёт да чыгышты карат катуу агып жөнөйт. Анын эки жагынан: Суусамыр тоосу м-н

Талас ж-а Кыргыз Ала-Тоолорунан туура суулар кошула баштайт. Он жагынан куйгандарынын ирилери Батыш ж-а Чыгыш Арамза, Чон Үч-Эмчек; сол жагынан болсо Корумду, Кара-Балта, Ийри-Суу. Суусамырдын жалпы узундугу 90 км. Айгыр-Жалдан чыгышты карат түзөндөп аккандыктан Суусамырдын агымы акырындап, салааларга бөлүнө баштайт. Ошондуктан анын майда салааларынын суусу тайыз болот да, кечмеликтер көп. Алардын терендиги суу кирбекенде 0,4–1,2 м ден көп ашпайт. Ал эми суу кирген убакта Суусамыр 2–3 км ге чейинки жерди кантап кетет да агымы катуу, эң терен болгондуктан бул учурда аны эчким кечип өтө албай калат.

Суусамырдын суусуна карамакаршы, б. а ерөөндүн чыгыш тарбынан Батыш Каракол агып чыгат. Сөөк суусу кошуулган жерден суусу абдан көбөйт да, агымы дагы ылдамдайт. Жери энкейиш, түбү таштуу келгендиктен, Караколдун бардык эле жеринен кечүгө боло бербейт.

Суусамыр ерөөнүндөгү Көкөмеренге Жоо-Жүрөк суусу өзүнчө келип кошулат. Ал суусунун чыгымы ж-а узундугу жагынан кичинекей гана суу болуп эсептөт.

Агымдары катуу, кашаттары бийик болгондуктан Суусамыр м-н Каракол азырынча чарбада пайдаланылбайт. Сугатка Ийри-Суу, Үч-Эмчек, Кара-Балта, Жоо-Жүрөк сууларынын мааниси чон.

Суусамыр ерөөнүн ири суулары азыр сугат ишинде пайдала-

нылбаганы м-н электр кубатын алууга зор мүмкүнчүлүкту түзөт. Эгерде Көкөмерендин капчыгайга кире беришине гидроэлектростанциясын курса, ал Жумгал ерөөнүн, келечекте боло турган енер жайларынын бардыгын, Суусамырдын өзүн ж-а Чүй ерөөнүн электр кубаты м-н камсыз кылат.

Өрөөндүн тоолуу болуп, анын ар кандай бийиктиктегинде климаттык шарттарынын ар түрдүүлүгүнө Суусамырдын топурагы м-н өсүмдүктөрүнүн көп түрдүүлүгүнө алып келген. Бардык эле Борбордук Тенир-Тоо ж-а жалпы эле тоолуу райондорго мунездүү болгон топурак м-н өсүмдүктөрдүн бийиктиктөр б-ча бөлүнгөн алкактары жатат. Суусамыр ерөөнүн топурак м-н өсүмдүктөрүнүн Борбордук Тенир-Тоодон айырмасы башка жактарда көздешүүчү чөл ж-а жарым чөлдүн бул жерде жок экендиги. Ошондуктан жалпы Борбордук Тенир-Тоого мунездүү болгон топурак м-н өсүмдүктөрдүн беш алкагынын тертөө гана көздешет. Ал алкактар аянттары жагынан эң ар түрдүү.

1. *Кургак-талаа ж-а талаа.* Суусамыр ерөөнүндө Суусамыр суусунун эки жагында батыштагы Корумду суусунан, чыгышта Жумгал тоосунун батыш этектерине чейинки 1900–2200 м бийиктиктеги түз жерлерди эзлөп жатат. Суусамыр суусунун он жээгинде Арамза, Үч-Эмчек, Чон Булак сууларынын теменкү агымдарынан тартып, чыгышта Көкөмеренге чейинки жерди эзлөйт. Суусамырдын сол жээгиндеги кургак талаа оң жактагыга

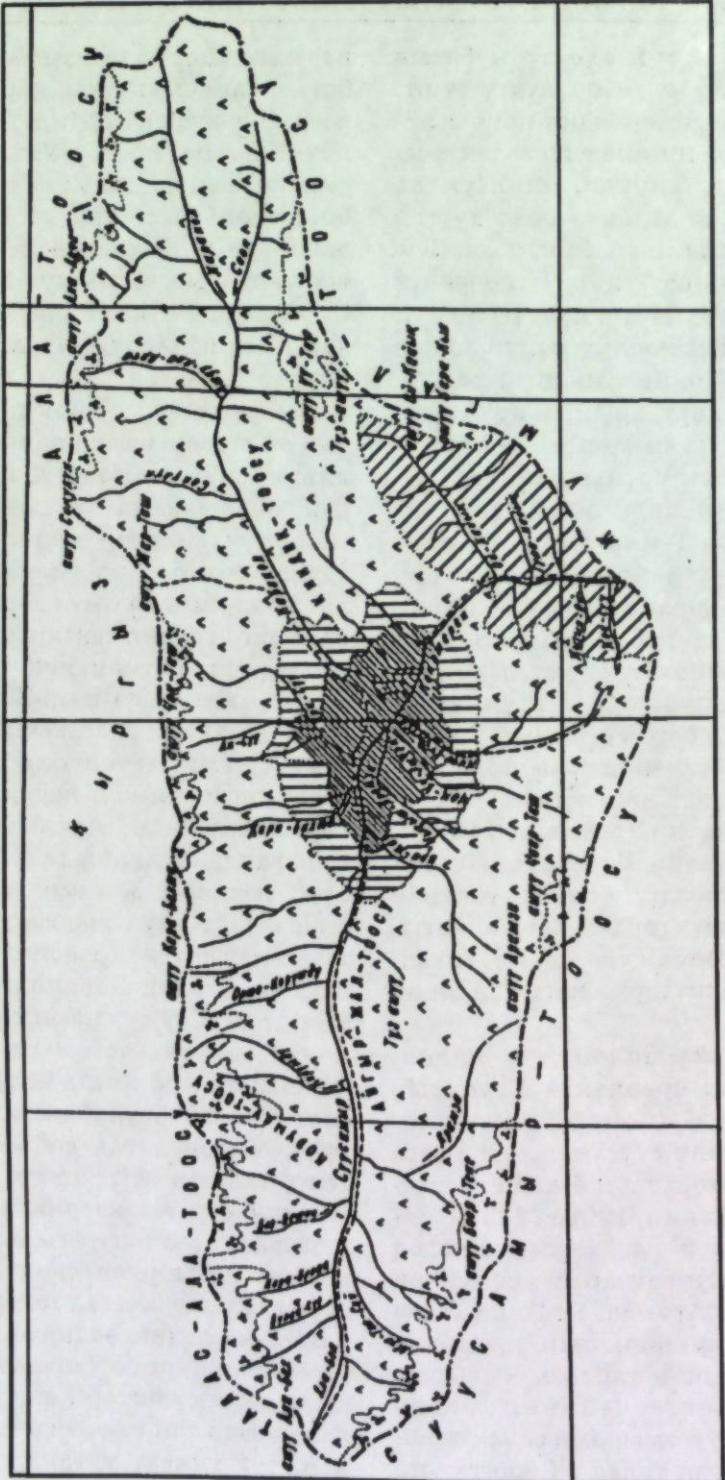
караганда бир топ жазы келет ж-а батыштан чыгышты карат көнегет. Бул жерде Корумду, Токойлуу-Кара-Балта, Чар-Уя, Ак-Суу сууларынын ортонку ж-а теменкү бөлүктөрүн, Батыш Каракол ерөөнү м-н Жоо-Жүрөктүн аяк жактарын эзлөйт. Ушул бөлүктө Суусамыр, Батыш Каракол сууларынын бойлорунда тал токойлору көздешет.

Суусамырдагы кургак талаалар ж-а талаалар негизинен түз келишет да, ерөөндүн борборун карат гана энкейиш тартып турат. Ошондуктан алар майда туура суулар м-н бир аз тилмеленип, жалчалар м-н бөлүнүп турат. Кээ бирлери эн келки тектирлерге, же көтөрүлүп жаткан көн талааларга (мисалы, Айгыр-Жал, Карабол-Дебе) айланып кеткен.

Суусамыр метеорологиялык станциясынын көп жылдык материалдарынын маалыматына Караганда бул жерде жылына орто эсеп м-н 335 мм жаан-чачын жаайт. Бул жерлердин суу жээгиндеги тектирлеринде (Суусамыр, Батыш-Каракол, Кара-Балта, Ак-Суу сууларында) ачык конур топурак үстөмдүк кылат да, төмөнкү бөлүгүндө кара бүргөн, шыбак, буудайык өсүмдүктөрү, жогорулаган сайын бетегелүү талаага өтүп кетет. Төмөн жаткан суу жээктөрөнде болсо шалбаалуу саз топурагы үстөмдүк кылыш, чөптөрдөн өлөн басымдуулук кылат ж-а тал токою ёсөт.

Эрте жазда (апрелдин аягынан, май айы) кургак талаада кара-кыяк, ыран чөптөр кенири таркалат. Бир топ жерлерде кош таман, сүт тикен, уутана, манда-

Суусамыр өреөнүнүн жайылтары

ЖЕР БЕТИНИН ТҮЗҮЛҮШУ ЖАНА ТАБИГҮЙ ШАРТЫ

25

лактар кездешет. Булар гүлдөп, талааны көркүнө гана келтирбестен, туландын негизги бөлүгүн түзөт.

Июндүн орто ченинде булардын көпчүлүгү уча баштайт да, бетеge, жусан, ак шыбактар гана калат. Өсүмдүктөрдүн түрлөрү жағынан Суусамырдын кургак талаасы Борбордук Тенир-Тоонун башка өреөндөрү м-н салыштырганда бир топ кедей болгону м-н туланы коюу болот.

Суусамырдагы кургак талаанын өсүмдүктөрүнүн минтип өзгөрүп турушу аларды жыл мезгилдеринде ар кандай жайыт катары пайдаланууга мүмкүнчүлүк түзөт. Кышында ж-а эрте жазда шыбакбуудайык чыккан жерлер малга жайыт катары колдонулса, жаздын аягында ж-а күз айларында буудайык аралаш чыккан бетеgeлүү талаалар жайыт болот. Жазында ыран, шыбак, эрмен, кара кыяк чыккан жерлер көктөм катары бардык малдарды жаюуга жарактуу болот да, жай айларында мал жогорку жайлоого кетет. Минтип малдарды төмөнкү кургак талаадан жогорку жайлоолорго айдап кетүү өреөндөгү аздыр-көптүр айдалган эгинди тепсеөден сактайт ж-а кышкы жайыттардын тоот запасынын арбышина мүмкүнчүлүк түзөт. Кеч күзде мал жайлоодон түшөт. Кышында жайытта жалаң гана жылкылар калат. Ошентип кургак талаа эрте жаз, кеч күздөгү ж-а кышкы жайыт болуп эсептелет.

Суусамырдын кургак талаасында 1951-жылдан дың жерлер өздөштүрүлө баштап дыйканчылык

(эгин, тоот өсүмдүктөрү) тез темп м-и өнүгүп, 1964-жылдары 20,0 мин гага жеткен.

Суусамыр м-н Батыш Каракол суусунун бойлорунда 2200 м бийниктикке чейин көп анчалык жазы эмес тилкеде токой өсөт. Жергилиттүү эл 1935–40-жылдары булар чытырман токой болгон деп эскеришет. Корук катары көзөмөлдөнгөнүө карабастан, Чүй өреөнүүн чарбалары мал сарайларды курууда негизги курулуш материалы, малчыларга отун катарында аёсуз мамиле кылуу м-и пайдаланышып, абдан бүлдүрүп жиберишкен. Бир топ жерлерде жыгач өсүмдүктөрдүн аты гана (Шыпшан-Кайын, Ой-Кайын) калып, токойлор толугу м-и жоюлуп кеткен. Талдуу токойлордо шалбаалуу саз топурагы кездешет да, буудайык, өлөн, сары беде, шыраалжын, ат кулак, уу коргошун өсөт. Ошондой эле талдан башка ыргай, кайын, бадалдардан ит мурун, шилби, асамусалар кездешет. Мурда чартерек да өсчү.

Суусамырда токой жыгачтарына, бадал өсүмдүктөрүнө мындай мамиле кылуу жалан гана токойду түгөтпөстөн, жер кыртышынын деградацияга (эриген же жаан суулары м-н жуулуп) учурашына алып келди. Суусу жеке эле Суусамыр же Кыргызстан үчүн эмес, Орто Азияны суу м-н камсыз кылууда ири мааниси бар. Көкөмерендин суусунун режимиинин бузулушуна да алып келет. Ошондуктан өреөндөгү токойду сактоо – жалан гана токой корукчуларынын милдети эмес, жалпы элдин милдети.

Булардан башка суулардын боюнда эң көп алтыганалар есөт. Алар кыртышты жуулуудан коргоп, топуракта нымдын сакталышына ж-а суулардын режимине жардам бергени м-н, мал чарбасына бир топ зыян келтириет. Жайыттардын аянын азайтат ж-а койлордун жүнүн тыта берип, чон зыян келтириет. Кургак талаанын мааниси дыйканчылыкта гана эмес мал чарбасында да зор.

2. Тулаңдуу талаа Суусамырда кургак талаа м-н субальп алкагынын ортосундагы too этегин ж-а too капиталдарын ээлеген кен тилкени кучагына алат ж-а көп жерлеринде капчыгайлар м-н тилмеленгендикten, келки түз талаалар бир-биринен бөлүнүп жатышат же тоого айланып кеткен.

Тулаңдуу талаа чыгышта Жумгал тоосунун батыш этектеринен, батышта Дубан-Кечүүнүн башына чейинки аралыкты ээлейт. Түндүктө Кыргыз, Талас Ала-Тоолорунун, түштүктө Суусамыр тоосунун этектеринен капиталдарына етүп кетет.

Бул алкактын климаттык шарты Суусамыр өрөөнүнде бирдей эмес. Эгерде чыгышында бул тулаңдуу талаанын климаты, өсүмдүктөрү кургак талаага жакын болсо, батышта – Дубан-Кечүүде жайы салкын келип жаан-чачын көп жаап, нешер да көп болуп, ар түрдүү өсүмдүктөр үстөмдүк кылган талаага етүп кетет. Кышында да батышта кар калың жаап, кышы катуу болот.

Топурагы конур ж-а кара келет да ар түрдүү буудайык чөптөрү, бетегелер м-н капиталган. Бул жердин чөбү калың, бийик ж-а

чыктуу келип, малга жакшы тоют. Көп жерлери чабынды, айдоо (Үч-Эмчек, Ийри-Суу). Этеги күзгү жайыт, башка бөлүгү жайллоо.

3. Субальп алкагы Суусамырды курчап турган тоолордун жогорку бөлүгүндө эбегейсиз билерик саяктуу болуп жатат. Бирок капиталдары көп анча бийик болбоят. Субальп алкагы бардык бөлүктөрүндө терен коктуулар, туура капчыгайлар м-н тилмеленген. Ал түгүл түштүк-чыгышта Кекемерен кесип еткөн жерде үзүлүп калат.

Жайы салкын, жаан-чачыны мол болгондуктан, өсүмдүктөр калын чыгат. Топурагы көпчүлүк жерлеринде кара күрен ж-а кара келет. Негизинен бул жерде ар түрдүү шалбаа буудайыктары кездешет ж-а ошолор тулаандын негизги басымдуу бөлүгүн түзөт. Алардын негизги өкүлдөрү: ак бетеге, ак сокто, кызыл бетеге, кара кыяк, буудайык, козу кулак, түлкү күйрук, шимүүр ж. б.

Бул алкак тулаңдуу болгондуктан, мал чарбачылыгында негизги ролду ойнооп, илгертеден жайллоо катары Суусамырдын атагын чыгарган. Өсүмдүктөрдүн бийиктеги ар кандай, 20–25 смге жетет. Ошондуктан от тоюттун түшүмү да ар түрдүү, гектарынан 2 тга чейин жетет.

4. Альп алкагы Суусамырды курчаган тоолордун жогорку 3000 м бийиктигеги бөлүгүндө жатат. Капталдары эң тике, терен-терен капчыгай, терлөр м-н тилмеленген. Бул жерден башталган капчыгайлар төр деп аталып, жайдын экинчи жарымында гана пай-

даланылат. Төрлөр аяны жагынан кичине, капиталдары тик, жайы кыска, етө салкын келип, мөнгүгө чейин ар түрдүү кыска альп өсүмдүктөрү: жылкы бетеge, донуз сырты, аюу чач ж. б. есөт. Топурагы тоо капиталдарында жука гана кыртышты түзүп, чымдуу, ал эми төрлөрдүн таманы саздак келет. Кээ бир төрлөрдүн түбүндө майды көлдер жатат.

Альп өсүмдүктөрү аркайган аскалуу, ак менгүлүү тоо кыркаларына чейин созулат. Бул жерлердө Суусамырды Кыргызстандын башка райондору м-н байланыштыруучу ашуулар жатат.

Өсүмдүктөрүнүн көпчүлүгү бетеге болгондуктан, өзгөчө жылкы м-н койго жакшы жайыт. Климаты жайдын толук кезинде да салкын. Жылуу күндердүн саны аз. Ошондуктан жайыт катары да (өзгөчө жогорку бөлүгү) аз гана убакыт (20 күндей) пайдаланылат. Ал эми төмөнкү бөлүгүндө 1–1,5 айга чейин мал жаюуга болот.

Жаныбарлар ж-а өсүмдүктөр дүйнөсү. Суусамыр өрөөнү мурда туруктуу эл жашабаган ээн аймак болгондуктан, жаныбарлар дүйнөсүнө етө бай келген. Эчкилүү-Тоо, Мин-Теке, Балыкты, Марал-Кечүү, Аныр-Көл, Каркыра-Саз Суусамырды мекендеген жаныбарлар ж-де маалымат берип турат. Жерлер бекеринен ушул жаныбарлардын аты м-н аталып калbastыгы бышык. Өрөөндү курчап турган кырка тоолор бийик, аскалуу келип, эчки-текелер Суусамырдын бардык тарабын мекендейт. Алар жай мезгилинде ашуулар ачылган учурда Суусамыр тарапка етө да, кеч күздө аба ырайы жылуу болгон Чүй, Талас, Кетмен-Тебе, Жумгал тарапка ойт, айрымдары Суусамырдын Ой-Кайын тоолорунда, Кекемерендин боюндағы Жумгал, Суусамыр кырка тоолорунда кыштап калат. Аркаркулжалар Дубан-Кечүү өрөөнүндегү Корумдуунун тоолорунда, Суусамыр кырка тоосунун Сарыкамыш жагында, Батыш Караколдо, Ой-Кайын тоолорунда кездешет.

Аюу, илбирс да көп болгон, азыркы мезгилде да бирин-экин Ой-Кайында, Караколдун төрүнде, Арамза тоолорунда учурайт. Токайлор ж-а too этегиндеги бадалдарда каман (донуз) азыр да кездешет.

Мурдагы замандарда Суусамырды бугу-марал мекендеген деп эл оозунда айтылат. Суусамыр суусундагы кечүү Марал-Кечүү деп ошондон аталган экен. Учурда тукуму калган жок. 1940–1950-жылдары Суусамырдын токайлорунда ж-а too этегиндеги бадалдарда, кокту-колотторунда элик м-н коён көп болгон. Согуш мезгилинде эл анчылык кылып, алардын саны кескин азайган. Тилекке каршы бүгүнкү күнде элик Суусамырда етө сейрек (Кекемерен капчыгайында, Киндиң тоосунда, Ой-Кайында) кездешет. Ошондой эле кекилик, чил ж-а коёндор (Кекемерен капчыгайында) етө азаюуда. Карышкыр, түлкү, кашкулак, суурлар (кызыл суур) Суусамырды мекендешет. Кек карышкырлар Совет доорунда азайып кетишкен. Азыр алардын тукумдары кайрадан көдөй

бейүп, кышкысын ачкалыктан айылга чейин кирип келишет. Буларды жергиліктүү эл кышында кар оор түшкөн мезгилде чаап же атып (уруксат берилген) азайтууда. Тұлкү м-н суур (кызыл суур; тукуму азаюуда) бардык жерде кездешет. Сүлоосун (сейрек) тоолорду мекендейт. Өрөөндө суусардың эки түрү (сууда ж-а кургакта жашагандары) бар. Кийинки мезгилде Сүусамырдың сууларына 1960–80-жылдары бакма күндүз (норка) көй берилип, көбейгөн, азыр булар да сейректелип калды. Мурда кадимки күндүз көп болгон, азыр жок.

Откөн 19-кылымдың башында Сүусамырдың сууларындагы балыктың быкылдаганынан ат үркін. Балыкты көбүнчө кырчынды топтоң алып, көлчүктөргө сүрүп барып, кол м-н кармашкан. Бүгүнкү күндө балыкты тор ж-а уу заттарды колдонуп карман, балык етә азайып, жоголуп баратат. Сүусамырда негизинен жилингир (форель), алабуга (окуны), тоо көк чаары (горный осман), канылтыр (сазан), тибет ит чабагы ж-а ит чабактар бар. Сүусу ж-а абасы таза болгондуктан, балыктың эти етә даамдуу ж-а жагымдуу келет. Сойлоп жүрүүчүлөрден жыландар (ичке карачаар, бозомтук ж-а сары) кездешет. Канаттуулардан бүркүт, таз

жору, кыргый, кузгун, ылаачын, туруттай, сасык үпүп, күкүк, сагызган, кара карга, чөкө таан, кара чыйырчык, чабалекей, каркыра-турна, аныр, ердөк, суучулдук, кыргоол, торгой, чакчыгай ж. б. көптөгөн түрлөрү мекендейт.

Сүусамыр өрөөнү жапайы ёсумдуктерге да бай. Кокту-колоттордо карагат, кожогат ёскөн. Азыр да өрөөндө тоо карагаты кездешпеген жер жокко эсе. Малдын саны етө кебейгөн мезгилде, карагат, кожогат етө азайып кеткен. Учурда карагат, кожогат мурда ёскөн жерлерде кайрадан пайда болуп келе жатат. Токайлордун жээгингидеги сайдың жерлерде чычырканак Караколдун токоюнда, Кокөмерендин бойлорунда долоно ж-а кара жыгач, моюл (черёмуха), Киндикин тоосунуң капиталында, Арамзада четин ёсөт. Ышкын, кымыздык бардык жайлоолордо, жапалак арча бардык жерде, тоолордо табылғы кездешет. Өрөөндүн тамаңында, айрыкча Сүусамырдың Батыш Караколдун төмөнкү агымын бойлой ёскөн бадалдуу токайлордо тал, кайын, жапайы терең, шилби болот. Алтыгана бардык жерде ёсөт. Ошондой эле дары чөптөрдүн 40тан ашык түрү кездешет (к. Сүусамырдың дары ёсумдуктору тиркемесин).

ТАРЫХЫ

Сүусамыр өрөөнү эзелтен бери эле жайкы жайыт катары пайдаланылып келген. Өрөөндүн тарыхы ж-де атайын жазылган маалыматтар жокко эсе. 19-кылымда келип кеткен орус окумуштууларынын ж-а кыргыз санжырасынын айтуусу б-ча 18-кылымдан бери эле Жумгал, Чүй, Талас, Кетмен-Төбө өрөөндерүнүн калкынын жайлоосу болуп, жайкысын малдарын Сүусамырга чыгарып келген.

Кээ бир археологиялык ж-а тарыхый (Кибиров А. К.) маалыматтарга караганда Сүусамыр жалаң гана жайкы мал жайыт болбостон монголдордун Орто Азияга жасаган чабуулuna чейин дыйканчылыгы өнүккөн шаардуу өрөөн болгон экен. Орто кылымдагы мындаш шаардын болгондугуна Сүусамыр суусунун сол күймасы болгон Ийри-Суунун төмөнкү агымындағы урандылар далил боло алат. Ал жерде жалаң гана шаар урандысы эмес, анын айланы тегерегиндеги сугат аркытарынын издери ушул убакка чейин абдан жакшы сакталып калган (Орозалиев Султан, «Сүусамыр», 1961-ж., 37-бет). Азыр да бул жерде кандайдыр бир эски курулуштуң жер алдындағы калдыктары бар экендигин ошол жер-

дин тургундары айтышат. Бул жер азыркы Сүусамыр айылынын түндүк-батыш тарабы (Ийри-Суум-и Жинди-Суунун ортосу). Ушул аралчада азыр Сүусамыр айылынын бир белгү жайгашкан. Байыркы бул шаар ж-де толук тарыхый маалымат болбогондуктан, азыр бизге анын чарбасы белгисиз. Муну изилдөө – археологдор м-н тарыхчылардын келечектеги иши.

Тарыхый маалыматтарга таянсак, 1758-ж. Цин династиясы Жунгар хандыгын толук талкалап, калмактардын калгандары кыргыздар м-н Россиянын аймагына сицип кеткен учурларда, мурда Ферганага жер көртөгөн он канат кыргыз уруулары өз мекенине кайтып келүүгө мүмкүнчүлүк алышат. Тарыхчы Белек Солтоноевдин маалыматы б-ча 1758–60-жылдары солто, саяк, сарбагыш, саруу кыргыздарынын көпчүлүгү Кетмен-Төбөгө чогулат. Ошол мезгилде кетмен-төбелүк саяктардын арасында келишпөөчүлүк пайда болуп, алардын Мурат Алдакоргон баштаган белгү Түнкатордан белүнүп, Жумгал, Нарынга келип отурукташат. Кетмен-Төбөдө саяктардын түнкатор, түнтөй уруулары, сарыбаштар (Чон-Арык), адыгинелер

(сарптар) калышкан. Калгандары Чүйгө, Ысык-Көлге, Кочкорго, Таласка ж-а Нарынга кетишп, ата-бабалары туулуп ёскон жерине кайтып барышкан. Нышаша баатыр 300 тұтун м-н Суусамырда калат. Булар деле көпкө туралбай Чүйтө ооп кетишкен.

Суусамырдың географиялық абалы ж-а жаратылышының кооздугу, шар аккан тунук суулары, салқын аласы ж-а малға жай, туланы мол жайык жайыты өрөөндүн түш тарабындагы элдерди мурдатан эле өзүне тартып сүктандырып келген.

Кокон хандығы тарабынан ал кездеги зән жаткансыган Суусамыр өреөнүн биротоло өздөрүнө каратып алуу максатында эки ирет жортуул уюштургандығы бизге тарых барактарынан белгилүү. Суусамырды каратып алып, Кекемерендин төмөнкү боюндагы Кызыл-Ойго чеп курдуруп, андан ары Жумгал, Кочкор, Курткага эркін каттап, Талас, Токтогул өрөөндөрү м-н да ички экономикалық байланыштарын күчтетмекчү болгон. 1810-20-жылдардың аралығында Ташкендин күшбеги Муратаалының эки миндей колу Олуж-Ата (Мерке) аркылуу Суусамырга етүп, Дубан-Кечүү өрөөнүнде Чомой баатырдың аз колу м-н беттешп, кыргынга учурал кайра Ташкенге кетет. Ошол, Муратаалының колу кыргынга учуралған жерди суусамырлар азыр да «Чомой чапты» деп сыймыктануу м-н эскеришет. Кокондуктардың колу (сарбаздары) Суусамырды каратып алуу үчүн 2-жолу Олуж-Ата (Мерке) аркылуу Ашмараны

ашып, Эдиге баштаган он мин кол м-н келет. Беттешүү 1832-жылы Суусамыр суусунун Марал-Кечүсүнө жакын жерде болот. Буга Атантай, Тайлак, Чомойлор катышат. Беттешүүгө Тайлак баатыр м-н Эдиге жекеме-жекеге чыгышып, Тайлак баатыр нар кескен кылышы м-н Эдиге баатырдың башын кыя чапкан. Кокондуктар келген жагына качат. Тайлак баатыр убада б-ча алардың артынан кууган эмес экен.

19-кылымдың башында жумгалдык саяк Кулжыгач бийдин кыбырасы *Мамаке баатыр*: «Кийинки урпактарга төрт түлүк мал үчүн жайыт, кыштоо керек болот, Суусамырдың суусу балыкка бай, өрөөнү берекелүү жайыт, аркар-кулжа ж-а кийик аралаш оттогон аска тоolorу, өзөнү бадалдуу келип, карагат, кожогат кошо өскөн, токоюнда элик, коён мекендереген ушул жерди ээлесек келечек урпактарга жакшы», – деп Кулжыгачтын байбичеси Күрүчбектин урпактарын Суусамыр өрөөнүнө чогултуп отуруктاشтырган экен. Ошол учурда Чүй өреөнүнөн солто эли, кетмен-төбелүк түнкатор, түнтей саяктары жыл сайын жайлышып, көз салып жүргөн мезгил болот. Ал тургай кийинки эле 1890-жылдары падышалык Россиянын Түркстан крайындагы Пишик, Олуж-Ата, Наманган уездеринин ортосунда талашта калат. Ошол мезгилде кетмен-төбелүк манап Керимбай Суусамырдың Батыш ж-а Чыгыш Арамза, Дубан-Кечүү деген жерлерин зордук м-н эзлеп алып, ал жерлерге малын чыгарган таластык кыргыздар м-н меркелик казактардан, жада калса

суусамырлык күрүчбек урууларынан ж-а өзүнүн туугандарынан жыл сайын «от май» деп салык салып, жайыт үчүн көптөгөн малды жыйнап алып турган. Анын бул жоругу 1927-жылга чейин созулган экен (Орозалиев С., «Суусамыр», 1961-ж., 38-бет).

1907-жылкы жер белүштүрүүден кийин, 1914-15-жылдары Кочкор өреөнү аркылуу Каракол белин ашып, Суусамырга 40 тұтун орус дыйкандары келишет. Алар, азыркы Суусамыр айылы турган жерде биринчи кыштакты түптөшет. Ийри-Суу, Айгыр-Жал, Каарол-Дебе талааларынан жер айдал, арпа, буудай, айылга жакын жерге жашылчалар эгипет. Айдаган эгиндери бүт үшүп кетет. Кышында жолдор бекип калып, ызгардуу кышка ж-а кыска жай мезгилине чыдабай, алар 1916-жылы жаз чыгары м-н Чүй өреөнүнө көчүп кетишет. Ошентип, Улуу Октябрь социалисттик революциясына чейин Суусамырды өздештүрүү жыйынтык берген змес.

Улуу Октябрь социалисттик революциясына кийин Суусамыр өреөнү (Ой-Кайын, Кызыл-Ой Жумгалга караган) Жети-Суу облусунун Нарын уездине, 1922-ж. Чүй облусунун Карабалта районунун карамагына берилип, жайкысын Чүй, Талас, Кетмен-Төбө өрөөндөрүн ж-а Казакстандың малчылары келип жайлап турган. Суусамырда жайлоого келген малдын саны кескин көбейет. 1925-жылы жай мезгилинде Суусамырда Орто Азия б-ча 1-мал жарманкеси етет. Ташкенден, Фергана, Чүй

ж-а Талас өрөөндөрүнөн соодагерлер келип мал сатып алып, ушул жерде жайытта семиртип, күзүндө айдал кетип турушкан. Ферганага башка райондордон сатылуучу малдар да Суусамыр аркылуу айдалып, буларга да жайыт керек болгон. Мындаид көрүнүштүн натыйжасында суусамырлыктардың жазғы, күзгү жайыттары тарып, чөп чабындылары кыскарат. Кышка чөп даярдоодон кала башташат. Натыйжада суусамырлыктар кышкысын малын Кекемеренді бойлоп, Жумгал тараапка, Кыргыз Ала-Тоосундагы Ак-Суу, Карабалта капчыгайларынын төрлөрүнө кыштатууга мажбур болушат. Суусамырда колективдештириүү иши башка райондордо караганда кеч башталган. Буга аба ырайынын катаал шарты ж-а башка экономикалық райондордо катташуу үчүн жол шарты жок болгону себеп болгон.

1927-ж. Суусамыр өреөнүнде Республикадагы эң чон маанидеги Жайлоо Кенеши түзүлүп, ага ошол кездеги кантондук аткаруу комитетинин укуту берилип, Кыргыз АССРинин Борбордук аткаруу комитетине түздөн-түз баш ийдирилген. Ал 15-майдан, 15-сентябрға чейин жайкысын бүт аппараты (милициясы, соту, прокуратурасы, айыл-чарба ж-а социалдык-маданий структуралардың баары) м-н көчүп келип иштешкен.

1934-жылдың ноябрь айында Жумгал өреөнү Кочкор районунан бөлүнүп, өзүнчө район болгондо, Суусамыр Жумгал районунун курамына кирет. Ошол

учурда Суусамыр айыл кенешинин аймагын чектеген карта чийилген (к. баттамадагы карта схеманы).

1936-ж. Суусамыр өрөөнүндө үч айыл кенеши уюштурулган: Фрунзе айыл кенеши – борбору Белоцкий кыштагы (азыркы Кызыл-Ой кыштагы; андан сырткары курамына Фрунзе кыштагы да караган), Кекемерен айыл кенеши – борбору Март (Кожомкул; Тунук, Ой-Кайын, Март, Улгү), Суусамыр айыл кенеши – борбору Суусамыр (Тескей, Суусамыр, 1-Май, Ачык, Эпкин).

Отурукташкан элди дыйканчылыкка тартуу максатында жерди биргелешип иштетүү үчүн ушул эле айылдарда 1929-ж. 11 жер шериктештиги (ТОЗ) уюштурулган. 1935-ж. «Улгү», «8-Март», «Ачык», «Тескей», «Тунук», «Кызыл-Ой», «Ой-Кайын» колхоздору уюштурулуп, 1952-жылдарга чейин иштешкен.

Өрөөн мурункудай эле республиканын райондоруунун ортосунда жайкы жайыт бойdon кала берген.

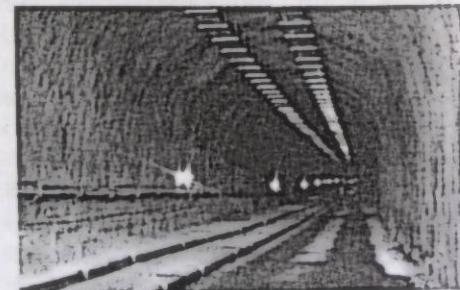
Улуу Ата Мекендик согушка чейин жаңа анын мезгилини малдын саны көп өспөндүктөн, Суусамырда жайытты пайдалануу анчалык деле кыйынчылыкты жараткан эмес. Согуштан кийин республикада малдын саны мурункуга салыштырганда 1,5 эсеге есөөн. 1950-жылдан тартып Суусамыр өрөөнүн жайытына мал Чүй өрөөнүнөн, Тянь-Шань облусунан, Талас, Кетмен-Төбө өрөөндөрүнен жаңа Казакстандын Мерке, Луговой райондоруунан келе баштайт. Ушул мезгилде согуш алдында салына башта-

Суусамырдагы Бишкек – Ош жолуну куруу пункту.

ган Фрунзе – Ош автомобиль жолу Суусамырды басып отүп, жай мезгилини аны Төө-Ашуу аркылуу Чүй өрөөнүн райондору м-н байланыштырып калат. Жумгал району экономикалык жагынан дагы жаңа Суусамыр м-н байланыш жагынан да жалпы мамлекет үчүн алгылыктуу пайдада келтире албайт. 1951-жылы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Указы м-н Суусамыр кайра Калиниин районуна берилип, Ой-Кайын м-н Кызыл-Ой Жумгал районунун курамында калат, бирок 1957-ж. алар дагы ушул районго кошулат. Өрөөн администриялык-аймактык жактан Калиниин районуна караганы м-н, чарбачылык жагынан Чүйдүн бир канча районунун колхоз-совхоздоруна бөлүнүп кетет. Мурунку

Төө-Ашуудагы тешкен тоо. Ички көрүнүшү.

«Кызыл-Ой» колхозу азыркы Москва районундагы «Дружба» колхозуна, «Суусамыр» совхозу Аламудун районундагы «Пригородный» совхозуна, «8-Март» ушул райондун «Красный Герой», «Улгү», «Восток» колхоздоруна, Тунук болсо Калиниин районундагы «Победа», «Восток» колхоздоруна биригип кетишкен. Бул мезгилде Чүй өрөөнүн колхоз-совхоздору тарабынан Суусамырдын ынгайлуу кокту-колотторунда кыштоолор (мал сарайлар) курулган.

1951-ж. азыркы Суусамыр айылы турган жерде МТС (Машина, трактор станциясы) уюштурулуп, тез эле өрөөндөгү эн ири кыштакта айланып кеткен. Кыштактардагы жаңа кыштоолордогу элдин баары Суусамыр айыл советине караган. Ошол убакта Суусамырда туруктуу жашаган элдин саны 5 минден ашкан. Жайысын малчылар келгенде бул сан эки-үч эсеге көбйүп турган. Ошол жылдарды өрөөндө 5 негизги, бир орто мектеп, оорукана жаңа ар бир айылда медпункт болгон. Калктуу пункттардын эн ириси МТС-жайгашик азыркы Суусамыр айылы эсептелген. Бул жерде жатак-мектеп, айыл совети, оорукана, соода ишканалары, ветпункт орношкон. Суусамыр өрөөнүн жайыт катары пайдаланган Чүй өрөөнүн колхоз-совхоздору көбүнчө Жумгал – Балыкчы жолу м-н катташкан. Чүйдүн бир топ райондоруунан Суусамырга жетүү үчүн 600 км жол жүрүүге туура келген. Кийин Фрунзе – Ош жолу бүткөндө жол кескин кыскарган.

Суусамыр өрөөнүнүн жалпы

аянты 500 мин ғадан ашыгыраак келип, Республикадагы ири жайыттардан болуп, Ысык-Көлдүн сырты жаңа Алайдан кийинки З-орунда. Башка жайыттарга Караганда айыл чарбасына жарактуу жерлер жалпы аянынын көпчүлүк бөлүгүн (65%) ээлеп, калганы тоо-таштар. Башка жайыттарга салыштырганда бардык жагынан бай келет жаңа тоют өсүмдүктөрүнүн көп түрү көздешет. Бирок айыл чарбасына жа-

Бишкек – Ош жолун курууда техникалар менен иштөө учуро.

рактуу жердин 95% ке жакыны жайыт, калган 5% гана айдоо аяны же чабынды. 1950-жылдарды Суусамыр өрөөнүнүн жайкы жайыты райондор б-ча төмөнкүчө белүнгөн:

Райондор	Жайыттын аяны га м-н
Чүй	15,928
Кант (учурда Ысык-Ата)	18272
Аламудун	24488
Сокулук	25261
Сталин (учурда Москва)	36963
Калиниин (Жайыл)	48075
Талас	21948
Киров (Кара-Буура)	7824
Токтогул	13425
Луговой, Мерке (Казакстан)	70000

Жайлоону пайдалануу мөнөтү Суусамырдын өзүндө кыштагандар үчүн 4 айга (майдын экинчи жарымынан сентябрьдик ортосу-

на чейин) созулат. Сырттан келип жайлаландар, ашуунун кеч ачылышына байланыштуу июн-дун ортосунда келишет.

Өреөндүн жайкы жайыты күнгөй ж-а тескей болуп белүнүп, күнгөйдүн жайыты (Кыргыз Ала-Тоосунун түштүгү) эрте жетилет же майдын аягында эле майды жайлого чыгарса болот. Ал эми тескейи (Суусамыр ж-а Жумгал кырка тоолорунун түштүгү) кечирээк (июлга чейин созулуп), тоолордун төрү августта жетилет. Ошол мезгилде Суусамыр өреөнүн жаратылыш шарттарын ж-а жол катнаштарын эске алуу м-н, аны пайдаланган райондорго жайыттар төмөнкүдөй тартипте болунгөн: Батыш Каракол м-н Суусамырдын борбордук белүгүнүн күнгөй м-н тескейиндеги жайкы жайыттар Чүй, Кант, Аламудүн, Сокулук, Москва ж-а Калининаң районунун колхоз-совхоздоруна, Дубан-Кечүнүн борбордук белүгүн күнгөй тескейи м-н Казакстандын Мерке, Луговой райондоруна, батышы Талас, Киров райондоруна, Батыш Арамза Токтогул районуна бекитилип берилген. Совет бийлигинин ақыркы жылдары (1970–80-жылдар) Суусамыр өреөнүн жайлогооруна республиканын облустары, райондору м-н Казакстандан 2,0 миллиондон ашык кой-эчки, 80 миндей уй, жылкы же Кыргызстандын коомдук малынын 20% и жайлап келген. Эгерде бодо малды да майда жандыкка айландырып (бир бодо 5 койго барабар), эсептесек өреөндүн жайкы жайытынын ар бир гасына 4–5 койтуура келет же жайкы жайыттын

запасы 2–2,5 айга жетери аныкталган. Жайлого келген малдын санынын жогорудагыдай көбөйшү ж-а ошол учурдагы туландын түшүмүн арттыруу үчүн эч кандай чарапардын жүргүзүлбөгөндүгүнөн, кийинки кезде жайыттар деградацияга учурап, тоют запасынын азайышына алып келген.

Суусамырдын кышкы жайыты 15 миндей гага жетет. Кыштоонун аянытас аз болгондуктан, Суусамырда ченемдүү гана мал кышталган. Чүй өреөнүн алгачкылардан болуп, мал кыштатууну 1949-ж. Аламудүн районунун «Восток» ж-а «Красный Герой» колхоздору баштаган. Чүйдүн кышкы жайыттары негизинен Жоо-Жүректүн, Киндик-Тоонун, Арамзанын күнгөй тарабы болгон. Ал эми Ой-Кайын, Бообек, Кызыл-Ой тарабында Жумгал районуна караган колхоздордун малы кыштаган. 1961-жылдын кышында Суусамырдын кыштоолорунда 67,2 мин кой-эчки, 3,8 мин жылкы, 1,9 мин уй кыштатылган. Суусамырда суук болуп, кар терен жаап калса көпчүлүк мал кол карап калган.

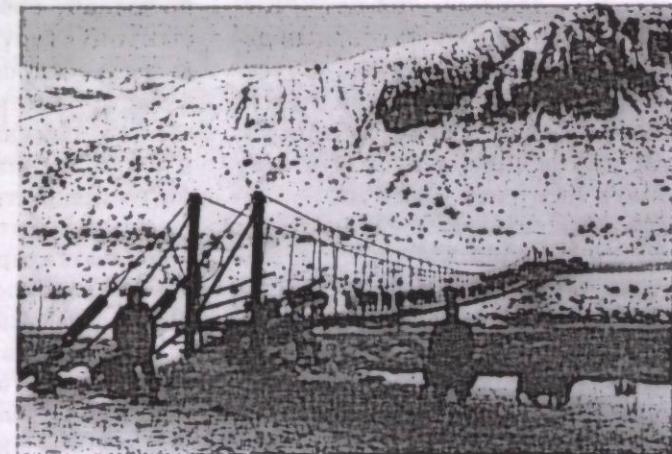
Суусамырдын күзгү (күздөө) ж-а жазгы (көктөө) жайыттарын (14 мин га) негизинен өреөндө кыштаган чарбалардын малы жаздап, күздөп келген. Бул жайыттардын бардыгы Көкөмерен суусунун жээгинде ж-а өреөндүн борборундагы түзө жайгашкан.

Суусамыр өреөнү табигый чөп чабындысынын жалпы аянытас ж-а түшүмү б-ча ири жайлогооруун ичинин эң байы болуп эсептөт. 1950-жылга чейин өреөндө

18 мин га чөп чабынды болсо, 1961-жылга карата өреөндө 9 мин га чабынды калган. Ошол 10 жылдын ичинде табигый чөп чабындынын азайып кетишенин негизги себеби МТС уюштурулуп, дың жерлер айдоо аянына же себилме чөп талааларына айланылганы болгон. Албетте алар табигый чөп чабындыларга караңда түшүмдү көп берген. Бирок, бул айдалган талаалар да кийинчөрөк жасалма жер семиртичтерди себүүнү көп талап кылышып чыгым көбейген. Ақыркы жылдары ушул жерлерди кара сойлок ж-а буудайык сыйктуу отоо чөптөр басып, түшүм төмөндөп, айдалган жерлер деградацияга дуушар болууда.

Кылымдар бою жалан гана жайлого болуп ээн жаткан Суусамырдын талааларын өздөштүрүү Совет бийлигинин мезгилинде колго алышган. Чүй өреөнүн Калининаң районунун колхоздорунун демилгеси м-н Суусамырды өздөштүрүү биричини жолу Чыйырчык, Кароол-Дебе, Чар-Уя, Ийри-Суу, Кургак-Талаа, Уч-Эмчек

ж-а Тескейдин талааларында башталып, 1961-жылга карата ушул жерлерден 17,0 мин гага жакыны эгии талаасына айланат. Дыйканчылык Суусамырда илгери да болгон. Бирок, ал убакта жергиликтүү калкты да дан азыктары м-н камсыз кыла алган эмес. Ошондуктан элинин көпчүлүгү жалаң мал м-н алектенин, эгинди Чүй, Кетмен-Төбө өреөндөрүнөн ташып алып турушкан. Бул 1950-жылга чейин созулган. 1949-жылы Суусамырда болгону 1348 га эгин айдалса, анын 30 гасы буудай (Кызыл-Ойдо), калганин бүт арпа болгон. Аба ырайынын туруксуздугунан арпаны көп убакта үшүк уруп кетип турган. Түшүмү да эң төмөн болгон. Жергиликтүү эл да эгин айдоонун шартын билишкен эмес. Суусамырда үшүк 18-августтан 24-августка чейин созулат. Мунун алдын алуу үчүн жазгы кош айдоону кечикирбей 10–15 күнде бүтүрүү керек же бул убак 20–25-апрелден 5–10-майга чейин гана созулуга тийиш. Мындан кечиккен эгии августагы үшүкке

Кызыл-Ой айылышындағы мал өтүүчү асма көпүрө

кабылат (Орозалиев С. «Суусамыр», 1961-ж. 64-65-бет).

Суусамырда МТС уюштурулгандан кийин Чүй өрөөнүндөгү чарбалардын малынын бир белүгүн Суусамырда кыштатуу, коомдук малга туруктуу тоот базасын түзүү ж-а жайыттарды үнемдүү пайдалануу максатында өрөөндөгү дың жерлерди өздөштүрүү башталган. МТС колхоз-совхоздор үчүн эгин айдаган, сугат системаларын жүргүзгөн, чөпту чаап жыйнаган, эгинди оруп, самантопонун үйген. Кийинчөрээк Суусамырдагы малды зооветеринариялык жактан тейлекен ж-а кыштаган коомдук малды багып естүргөн. Бул жумуштарды аткаруу үчүн МТСке мамлекет тарабынан биринчи эле жылдары 40тан ашык трактор, 24 комбайн, 15 автомашина, 50 чөп чапкыч, 16 эгин сепкич ж. б. көптөгөн айыл чарба шаймандары жиберилген. Атайын устаканалар уюштурулуп, зарыл болгон техникалар м-н жабдылган, 150ге жакын ар түрлүү кесиптеги адистер кошо жиберилген (Орозалиев С., «Суусамыр», 1961-ж., 63-бет). Кийинчөрээк окумуштуулардын демилгеси м-н (КирНИИЖ) Суусамыр өрөөнүндө да буудай айдала баштайт. Бирок, кенири таркалган дан эгиндери арпа м-н сулу болуп эсептелет. Окумуштуулардын жүргүзгөн тажрыйбаларынан кийин эн жакшы жыйынтык бергени Ысык-Көл эспарчети, уй беде, буудайык ж-а ак-сокто чөп өсүмдүктөрү болгон. Суусамырдын шартында эспарчет 38 цден түшүм берсе, тоот жашылчаларынын ичинен турнепс, тоот саби-

зи да жакшы ескөн. Картөшкөнүн түшүмү мол болгон. Кийинки эле тажрыйба көрсөткөндөй Суусамырдын өзүндө сабиз, пияз, чеснок, капуста, кызыл кызылча, түрп, тоот кызылчасы ж. б. жашылчаларын түрлөрү да өсөрү белгилүү болду.

Суусамыр Чүй тарапка караган учур – 1952-81-жылдары чарбалардын негизги максаты малга кесек тоот даярдоо ж-а малды зооветеринариялык жактан, малчыларды турмуш-тиричигин тейлөө болуп эсептелген. Ошол учурда жылына орточо 22-24 мин тарпа, 17-19 мин т кесек тоот даярдалып, Чүй, Нарын, Ысык-Көл облустарына чейин жөнөтүлүп турган. Суусамырдын өзүндө бир аз мал кыштаган, мурунку колхоздордун кыштактары Чүй өрөөнүндөгү чарбалардын белүмчөлөрү болуп калган. Жайык мезгилде Чүй, Талас, Токтогулдун ж-а Казак ССРинин малы жайлап келишкен.

Бул мезгилде ар кандай жетекчи кызматтарда болуп, Суусамырдын катаал жаратылыш шартына чыдап, өрөөндүн экономикасын өнүктүрүп элине, жерине кызмат өтөп, билимин, жөндөмүн аябастан эмгектенген, Суусамыр элиниң чыккан ж-а республиканын башка аймактарынан келип иштешкен патриот кызматкерлер суусамырлыктардын эсинде түбелүкке калары тарыхый факт. 1951-жылы уюшулган Суусамыр МТСи 2001-жылга чейин 50 жыл ичинде, ар кандай мезгилде, ар башка ат м-н 5 жолу кайра уюштурулуп, Суусамыр элиниң мудөөсүнө кызмат кылыш келген. Бе-

шеең төң Суусамыр аталып жургөн. 1951-60-жылдары «Суусамыр МТСи», 1960-77-ж. «Суусамыр МЖСи», 1977-82-ж. «Суусамыр ГООсу», 1982-94-ж. «Суусамыр совхозу», 1994-2001-ж. «Суусамыр ДЧБ» (Дыйкан чарбалар бирикмеси) болуп иштеп келишкен. Бул чарбаларда жетекчи болуп Богословский Г. Г. (1951-56-ж. биринчи директор), Иванов М. Ф. (1956-64-ж.), Алымкулов Э. А. (1964-73-ж.), Солтобаев С. С. (1973-85-ж.), Деркенбаев К. А. (1985-90-ж.), Момуналиев Ж. (1990-91-ж.), Чыныбаев С. (1991-92-ж.), Карабеков И. К. (1992-97-ж.), Төралиев С. Т. (1997-2001-ж.) эмгектенишкен.

1981-жылы Суусамыр өрөөнүн кайрадан Жумгал районуна каралап, Суусамыр айылдык кенештеринин аймагында эки совхоз уюштурулуп («Кызыл-Ой», «Суусамыр»), иш алып барган. 1991-жылдын декабрь айында Суусамыр өрөөнүндө өз алдынча Суусамыр району түзүлүп, Нарын облусунун аймагында калган. Район м-н бирге Суусамыр ж-а Кекемерен айылдык кенештери да уюштурулган. Бул кенештердин аймагынан 5 совхоз («Суусамыр», «Кызыл-Ой», «Каракол», «Үч-Эмчек», «Мин-Булак») түзүлүп, алар бат эле кайра тарап кеткен.

Жумабаев Стакан – Суусамыр районунун акими, Наскеев Куралбек – райондук кенештин төрагасы, Айтбаев Сарыйбек (Суусамыр айыл кенеши), Сагынбаев Орозалы (Көмөмерен айыл кенеши) – айыл кенештеринин

терагалары болуп, иштешкен. Район учурунда Суусамыр совхозунда директор болуп Чыныбаев С., Карабеков И., «Кызыл-Ой» совхозунда – Кулуев Ш., Сыдыев С., «Каракол» совхозунда Наскеев К., Бегалиев С., Сыдыков К., «Үч-Эмчек» совхозунда Бегалиев М., «Мин-Булак» совхозунда Чыныбаев С. иштешкен.

1994-жылы май айында Суусамыр району жоюлуп, кайрадан Чүй облусунун Жайыл районунун курамына кошулган.

1996-жылдын апрелинен Кекемерен, Суусамыр айыл кенештеринин ордуна Суусамыр айыл өкмөтү уюштурулган. 2008-жылы Кыргыз Республикасынын 2007-жылдары Конституциясына ылайык Суусамыр айыл өкмөтүнүн аймагы Суусамыр айыл округу деп аталган. Суусамыр өрөөнүндөгү жайыттардын 66% и же 187 996 гасы мурдагыдай эле Чүй, Талас, Жалал-Абад облустары м-н Казакстан Республикасы пайдаланып келет. Суусамыр айыл округунун аймагы м-н Бишкек – Ош ж-а Суусамыр – Арас – Кочкор, Тарас – Талас – Суусамыр автомобиль жолдору өтүп, Кытай Эл Республикасына чейин кетет.

Азыркы учурда Суусамыр өрөөнүн саяк уруусунан тараган күрүчбек эли деп аталган, теги жумгалдык саяктар жердешет. Күрүчбек деп эркек кишинин ысымын алган аял суусамырлыктардын энеси – жумгалдык саяк Кулжыгач бийдин байбичеси болгон. Кулжыгачтын 2-аяллы Супкана эне экен. Күрүчбек байбиченин вә аты Сейнеп болгон. Сей-

неп эне Ысык-Көлдөгү бугу элиниң жалден уруусунаң чыккан Күрүчбек аттуу кишинин кызы. Ошол жакта (Даркан айылында) күрүчбек деген эл бар. Сейнеп апа жаш кезинен өтө зирек, тың чыгыш, жумгалдык көпчүлүк эл ага атасы Күрүчбектин ысымын ыйгарыптыр. Ошол кезде аял кишиге атасынын атын алуу датка наамына тете болгон. Бугу уруусунаң кызы Сейнеп байбиче касиеттүү аял болгон экен. Башында кичинекей эки чыгырык мүйүзү болуп, башын жууган суусууюп калган дешет. Ал сууну Супкананы «төгүп келем» деп алыш чыгыш, текпей ичип койчу экен. Ушундан уламбы, Кулжыгач жолоочулап бир жактарга кеткен маалда Күрүчбек эне айылды басып өткөн кербенчилерге, Балта деген сартка «Супкананы сатып жиберген» деп айтышат. Кулжыгач бир түндөн кийин келсе айылы жок болот. Кербенчилер эчак кетип калган экен. Журтта Супкананын эки эгиз уулу калыптыр. Эки бешиктеги ымыркайлар ексөп ыйлашып, ооздору кургап, өле турган болгоно бирөөнү кайберен, бирөөнү кер тайган эмизген экен деп айтылат. Кулжыгач ата барып, кайберенди эмгенин Сүтемген, сур тайганды эмгенин Итемген болсун деп ат кооп, аларды айылына алыш барып, байбичеси Сейнепке бактырып чоңойтот. Бул окуя жайында Суусамырда Каракол өрөөнүндөгү Ўйғөн-Таш жайлоосунда болгон экен. Кулжыгач ата «күнүлөштүн күлү да жоо» деген ушул экен да деп ичинен тынат (Жапар Кенчиев, «Мырзабек», 2002-ж. 21-31-бет).

Ошол Итемген м-н Сүтемгенден тараган Кулжыгачтын тукуму азыр негизинен Жумгалды, Суусамырды жердешет.

Жылдар отүп, Итемген м-н Сүтемген Сейнеп байбиченин колунда чоноюп, бой жетишет. Эл ичинде, балдардын энесин Сейнеп байбиче бир балтага эле кербендерге сатып жиберген, ошондон «Күнүлөштүм Супканана, балтага саттым купкана» деген сөздөр кала берет. Муну Итемген м-н Сүтемген да билишет. Алардын оюнdagы оч алуу максаты тынчтык бербейт. Күлүк аттарды таптап, жылкы кайтарып, көнүлүндө даярданып жүрүшкөн Итемген м-н Сүтемген күндөрдүн биринде жылкысын көргөнү келген байбиченин баласы Караболоттун мойнунан байкоостон сыйыртмак салып, көлкө сүйретүп барып, аナン ташка корумдан коюшуп, аны өлдү деген ой м-н түмөндөгөн жылкыдан бөлүп алыш, айдаган бойдан Анжиян тараапка ооп кетишет. Көптү көргөн Караболоттун мойнунан сыйыртмак салган учурда кекиртегине, аркандын алдына колунун бармагын такап калганга жетишет. Ал бир күнчө эснине келбей жатып, таштын конуулунан кирген аба м-н дем алыш, аман калат. Акырындал, таштарды жылдырып корумдан чыккан экен.

Итемген м-н Сүтемген түштүк тараапта жашап калышат. Үйлөнүп, жайланаپ, турмуштары тың болуп, эл оозуна алышып, мыкты жигиттер болгон дешет. Кийинчөрээк, жумгалдагы кулжыгач эли м-н Курманкожо элинин ортолору тынчыбай, бирине улам бири күч көрсөтүп араздашып ка-

лат. Курманкожо эли кулжыгач элине үстөмдүк кылган учур болсо керек. Ошол мезгилдерде Караболот м-н Шааболоттун оюна аталаш бир туугандары Итемген м-н Сүтемген келип, аларга киши жиберип, өткөн-кеткендин баарын кечиришели, бир атанын уулдарыбыз, эл-жерге кайтып келишсин дешет. Бирок, Итемген м-н Сүтемген барган элчилерге ишенбей, Караболот өлгөн, эгер тириү болсо өзү келсии, ошондо гана биз кайра барабыз, ал болбосо жок деген жооп айтышат. Элчилердин оозунан муну уккан Караболот ииниси Шааболот м-н кенешип, анда экөөбүз баралы дешет. Ошондан кийин, Караболот м-н Шааболоттун экөө жигиттери м-н барып, түштүктөн Итемген м-н Сүтемгенді көчүрүп келип, бир тууган болушуп, бардыгын кечиришип, Жумгалда биротоло туруп калышкан экен. Итемген м-н Сүтемген түштүктөн кайра келгендө эле түмөндөгөн мал, мүлк м-н бай болуп келишкен дешет. Экөө тен тың чыгыш, душманына кайраттуу эрлерден болгон экен. Ушундан кийин, курманкожо м-н кулжыгач эли тен ата болуп, Жумгалдагы саяк эли тынчыган дешет. Кыргыз, кечиримдүү, кеменгер, түпкүлүгүн ойлогон байыркы элдерден экендигин бул жерде да көрсөткөн экен.

Сейнеп байбиченин атасы Күрүчбек, ақылдуу, элге алынган адам болуптур. Жумгал өрөөнүндөгү Чон-Дөбө айылында «Күрүчбек арыгы» – деген арык салышып, кийин анын боюна Күрүчбек медресеси курулган экен.

Күрүчбек байбиченин урпагын Суусамыр өрөөнүнө биринчи ирет чогултуп, отурукташтырган чал уруусунаң чыккан Садык уулу Мамаке баатыр болгон. Ал мындан 200 жылга чукул мурун жашап өткөн. Мамаке Кулжыгач бийдин (Күрүчбек байбиченин) кыбырасы (Кулжыгач – атасы, Караболот – баласы, Кадыржан – небереси, Чал – чөбөрөсү, Садык – кибиреси, Мамаке – кыбырасы). Ушундан кийин Күрүчбек байбиченин урпактары биринен арта бири көчүп келип отурукташып, өзүнчө эл болуп, күрүчбек эли деп аталашып калыптыр, Суусамыр өрөөнүндө эл көбөйүп, төрт түлүк мал мурда болуп көрбөндөй түмөндөй баштаптыр.

Мамакенин көзү өткөндөн кийин суусамыр эли кайрадан Жумгал бийлигине өтүптур. Ушул мезгилде жумгал эли эки болуш эл экен. Жумгалдын Түгөл-Сайынан чыгышка – Кызартка чейин Курманкожо болушу, Түгөл-Сайдан батышты көздөй Тогуз-Торо, Сары-Камыш, Суусамыр биригип, Кулжыгач болушу болуптур.

Кийин, Кулжыгач болушу дагы экиге болунуп, Жумгалдын Чет-Куугандысынан чыгышка – Түгөл-Сайга чейин бир болуш – Тооке уулу Байзак болушу, Чет-Куугандыдан батышка карай Тогуз-Торо, Сары-Камыш, Суусамыр бир болуш – Дыйкан уулу Чойбек болушу болгон экен.

Кийинчөрээк, 1904-ж. ченде, Күрүчбек байбиченин дагы бир урпагы, кожотай уруусунаң чыккан белгилүү манап *Түркмен Сарыбек* уулу Чойбек болуштугунан

Суусамырды (Сары-Камыш элин кошуп) өзүнчө болуштукка бөлүп чыгууга жетишет. Адегенде Суусамырга болуш болуп Мамакенин небереси Баракан бай (Чал уул) шайланат. Себеби шайлоонун чыгымын Баракан тартат. Жети-сегиз айдан кийин Баракан өзү болуштукту өткөрүп бергенде, сары-камыштык Райымбек манаптын уулу Кудайберген болуштукка шайланат. Андан кийин Түркмен өзү болуш болуп шайланып, Совет дооруна чейин турган. Түркмен болуш өз элиниң бүтүндүгү үчүн кам көргөн адам болгон, 1915-жылы жер ченеген орустардын өлбөй, аман калган кызын сактап калып, келе жаткан карател (жазалоочу) аскерлерди тосуп чыгып, суусамыр элин 1916-ж. үркүндөн аман сактап калган. Ал эми курманкоjo эли, Чины уулу Кекүмбай болушу баштап, Кытайга барып келген.

Суусамыр эли өз алдынча эл, жер болуп, түмөндөгөн мал жайлоонун көркүн чыгарып, келкели келип, турганда өреөнгө Совет доору келип, турмуш башка нүкка бурулган экен.

Совет бийлиги орногондон кийин Түркмен болуш, Биялы бий,

манаптардан Жээнтай, Мадемил, Баракан, Карабай, Данияр, Чормокелер кулакка тартылып, жер которуп кетишкен. Түркмен Оролго (Уралга) айдалган, Биялы, Мамыткан Чүйдө туруп калып, ошол жерде дүйине салган. Түркмен болуш Оролдон келгендөн кийин Кара-Балта капчыгайында, Жыгач үйдө туруп (3-жол бекети), 73 жашында дүйнөдөн кайтып, сөөгү ошол жерге коюлган. Калгандарынын баары кайра келип, Суусамырда жашап етүшкөн.

Совет дооруна чейин Суусамыр өреөнүндө эл-журтка аты белгилүү, баркы бар, өз урууларына баш-көз болгон байлардын, манаптардын эл тагдырына тийгизген таасирлери күчтүү болуп, жалпы элдин эсинде бүгүн да сакталып калган. Алар:

Кырбаш уруусунаң – Аалыбай, Бектен, Дөденбай баатыр, Чормоке, Оюке.

Токтордоң – Таабалды.

Шааболоттон – Чомой (баатыр), Жөжөбай, Сөлпү, Медеке, Маамыткан.

Жолукеден – Эраалы, Муса, Алым, Абык, Чокой.

Суусамырлык чон манаптар. Отургандар солдоң онго: экинчи – Биялы Максы уулу, үчүнчү – Түркмен Сарыпбек уулу, бешинчи – Кудайберген Райымбек уулу. (1924).

Коюкеден – Нурбай.

Жапыштан – Сыдыраалы, Коожонаалы.

Жамашибайдан – Ороз, Беккулу, Эркинбай.

Чалдан – Мамаке, Баракан, Умотаалы, Тилекмат, Карабай, Муратаалы, Данияр, Мырзакмат, Ботокан, Бакытай, Мадемил, Альбек, Максы, Ыскак, Биялы, Эсенаалы, Токто (ажы), Чаргынбай.

Кожотайдан – Өмүрек, Түркмен, Ысырайыл, Талканбай, Жаназар.

Токтогоңдоң – Белек, Акиш.

Совет бийлиги орноп, күчүнө кирген мезгилде өреөндө жети колхоз уюштурулуп, ал чарбалардын жетекчилери болуп, элине кызмат кылгандар: Абылгазиев Жакиш, Бөгөнөков Аземкул, Түнгатаров Абылгазы «Кызыл-Ой» колхозунун башкармасы болуп иштешкен, Таштакеев Артык – «Ой-Кайын», Бокоев Молдаалы – «Тунук», Боронбаев Касымаалы, Саадабаев Эсенаалы, Байтурсынов Назар – «Үлгү», Токтомушев Карабек – «8-Март» (20 жыл иштеген), Ногоев Рыспек, Саламатов Көчөр, Кутуев Күшубак – Ачык, Бекбергенов Солтонбек, Абылдаев Турдаалы, Сандалов Ракымбай – Тескей. «Тунук» колхозунда кийинчөрээк Монолдоров Акмат 22 жыл башкарма болуп турup, Эмек Кызыл Туу ордени м-н сыйланган. Ошол учурда Суусамырда үч айылдык совет уюштурулган. Кекөмерен айылдык советине «8-Март», «Үлгү», «Тунук» колхоздору кирип, айылдык советтин төрагасы болуп Бөгөнөков Аземкул, Каба уулу Кожомкул, Шайбыров Сол-

тогул, Сакебаев Аалыкоjо эмгектенген. Фрунзе айыл совети – Кызыл-Ой, Ой-Кайын; төрагалары Отунчиев Акылбек, Бөгөнөков Аземкул. Суусамыр айыл совети – Тескей, Ачык; Сандалов Бейшен, Кутуев Күшубак, Ногоев Султанбек. 1952-жылы Суусамыр өреөнү Нарын облусунаң Фрунзе облусунун курамына киргизилгенде үч айыл совети биригип, Суусамыр айыл совети болуп калган. Ошол мезгилде айыл советтин төрагалары – Түркебеков Шамшык, Исабаев Акылбек, Ногоев Султанбек, Иманов Акматаалы, Ибраимкулов Рыскубек, Жандралиев Өмүргазы, Калыйбеков Молдоөмүр, Осмонов Зайырбек, Турдугулов Садырбек, Уметалиев Ильяс, Солтогулов Тыныстан иштеген.

1952-жылдан кийин Суусамырдагы мурунку чарбалар жоюлуп, Чүй өреөнүндөгү райондордун чарбаларына бөлүмчө болуп калышканда, «8-Март» колхозу Сокулук районундагы «Победа» колхозуна бөлүмчө, «Үлгү», «Восток» колхозуна, «Тунук» Жайыл районундагы «Красный Восток», «Победа» колхоздоруна, «Тескей», «Кызыл-Аскер» колхозуна, «Ачык» (1-Май) – «Заветы Ильича» колхозуна (Москва району), «Кызыл-Ой» Москва районунун «Дружба» колхозуна бөлүмчө болуп киришкен.

Суусамыр өреөнү Чүй өреөнүнүн райондоруна кайра каратылганда мурунку жоюлган колхоз чарбаларынын ордуна Чүйдүн колхоз, совхоздорунун Суусамырдагы болум башчылары болуп өз ишин билген, эли-жерине күйгөн

сүусамырлык инсандар кызмат кылган. Алар: Наскеев Молдакмат (Үлгү), «Рассвет» колхозунун белүм башчысы (26 жылдан ашуун иштеген), Ажыбеков Намаз «Победа» колхозунун белүм башчысы (10 жыл), Жумалиев Жанчак «Дружба» колхозунун (Кызыл-Ой; 10 жыл), Орозов Жакыпбек «Победа» колхозунун (21), Бегалиев Медер (15), Ибраимов Чикилдек «Красный Восток», «Победа» колхоздорунун (Кырбаш), Жуматаев Мусатай «1-майда» (10), Төлемүшов Андаке Караколдогу «Аламудун» совхозунда, Мамбетов Шайык «Таш-Мойнок» совхозунда, Эркегулов Жуматай «Красная Звезда» колхозунда ж. б.

Учурда күрүчбек эли жалаң эле Сүусамырда эмес республиканын башка райондорунда да жашап жатышат. Буга негизинен өрөөндүн катаал жаратылыш шарты, мурунку учурдагы коншулаш райондор м-н жол катнашынын жоктугу ж-а коомдогу абалдын өзгөрүп турушу, Улуу Ата Мекендик согуш себеп болгон. Элдин көпчүлүк белүгү Чүй ж-а Талас өреөнүнө ооп кетишсе, бир азы Жумгалга кетишкен. Мындан 200 жылга жакын убакыт мурда

Сүусамырлык жетекчилердин тобу. Солдоң онго: Ажыгулов Өмүртай, Наскеев Молдакмат, Бейшенбаев Султанназир (керек-жарак коомунун башкаруучусу), Тилебалиев Казыбек, Иванов М. Ф. 1960-жыл.

күрүчбек эли Жумгалдан Сүусамырга жаныдан келген учурда, жаны жердин катаал шартына чыдабай ж-а тууган арасындағы пикир келишпөөчүлүктөн улам жолуке уруусунун көпчүлүгү Жумгалга кайра кетип калышып, кийинчөрөк, Сүусамырдагы эл жайгашып калганда кайра келишиптири. Бирок, ошол кеткендерден жолуке уруусундагы Тилештин Алыкесинен тараган Сака, Токтомуш, Шааба дегендердин тукуму Жумгалда калып калган. Алар азыр да Жумгалдын Каїрыма айылында турушат (25 түтүндөй эл). Ушул эле Жолукеден тараган Сөлпүнүн Кашкарысынын Сырга дегенинин ж-а Кубаттан тараган Эгембай, Дондоке, Кожомбайдын балдары Жайыл районундагы Ак-Башат айылында турушат. Мындан 200 жылча мурда эле келип, Чүйдөгү (Жайыл району) Монолдор айылында турушкан 40 түтүн эл бар. Булар да Жолукеден тараган Шадыкенин балдары болот. Карапайдын кичүү баласы Абылда 1936-жылы 86 жаш курагында Монолдор айылында дүйнө салган. Сүусамырдан Монолдорго келгенде Кыдыр, Карапай 16–18 жаштагы уландар экен. Ошондөн бери

Монолдордо турушат. Жолукенин Сөлпүсүнөн Чоконун балдары Адылбек, Асанбек, Молдалы, Карапалдын түкүмдары Таласта туруп калган. Жолуке уруусунан Нарын облусундагы Ат-Башы районунун Ак-Муз кыштагында 100дей түтүн, Ысык-Көл облусунун Жети-Өгүз районунда 100дей түтүн турушат. Таластагы Жылкызы заводунда 80 түтүндөн ашуу, күрүчбек эли бар. Алар Чомой баатырдын Таласка барган учурдан (болжолу 1810–20-жылдар) бери жашап калган. Негизинен шаabolот, кырбаш, жолуке, басыл урууларынан турат. Кырбаштан Чоробай, Чообайлар 2000–02-жылдары эле дүйнеден оттуу. Таласта Кең-Арал айылында Шааболоттун Күтүлдүсүнан тараган Бостектин балдары (40 түтүнгө жакын) турушат. Республикага белгилүү, эркин күрөш б-ча чебер Женишибек Дөнбаев ушул Күтүлдүнүн кыбырасы болот (Күтүлдүдан – Бостек, андан – Маркашка, андан – Дөнбай, андан – Бекбоо, андан – Женишибек). Булар да болжолу Чомайдын учурунда Таласка барышкан.

Мындан кийинки кулжыгач элинин Чүй өреөнүнө ооп кетиши Совет доорунун учурундагы кулакка тартуу мезгилине, андан кийинки Улуу Ата Мекендик согуш ж-а Сүусамыр 1951-жылдан Чүй өреөнүнө караган убактарга туура келет. Бий, болуштардын көбү кулакка тартуу учурунда Чүйгө жер каторушкан. Бир тобу Чүйде туруп, көздөрү өткөн. Алардын туугандары ошол жерлерде жашап калышкан. Би-

ялы бий азыркы Москва районундагы Чон-Арык айыллында, Мамыткан Жайылдагы Сары-Булакта, Түркмән Кара-Балта капчыгайында жарык дүйнө м-н коштошкон.

1936–38-жылдары чал уруусунан чыккан Үметаалы уулу Зайнидин баштаган күрүчбек элинин бир белүгү азыркы Сокулук районундагы Военино-Антоновка айыллын бүгүнкү күнгө чейин туруктуу жашап калышкан. Бул жерге согуш мезгилиnde, 1952-жылдары, кийинки эле учурда да Сүусамырдан келишкен. Азыркы мезгилиде Военино-Антоновка айыллында күрүчбек элинен 300 түтүндөй турушат. Анын 90% тейи чал уруусунан. 1930-жылдан кийин кулакка тартуу учурунда токтогон уруусунан Белек байдын балдары бүт бойдон Чүйгө келишип, азыркы Панфилов районундагы Букара, Москва районундагы Карл Маркс, Сокулук районундагы Шалта айылдарына бөлүнүп туруп калышат. Азыркы күнде Белектин балдары Мұсұралы, Сыдыгалынын урпактарынан Шалта айылында 40 түтүндөн ашыгы турушат. Калган балдары Букарада, Карл Маркста. 1960-жылдары жаныш уруусунан Сыдыралыев Касымалылар азыркы Сокулук районундагы Кара-Сакал, Маловодный ж-а Кызыл-Туу айылдарына келип туруп калышат. Ушул айылдарда жаныш уруусунан Станбек уулу м-н Сыдыралы уулунан 60 түтүндөн ашуун эл бар. Согуштун алдында азыркы Сокулук районундагы Национальный айыллына күрүчбек элинин темиржан (кара

кырбаш) уруусунан Шейрен, чал уруусунан Омордон тараган Кумар келип туруп калышкан. Азыр ушулардан тараган 20 түтүндөн ашык эл бар. Жолукеден Султангазынын Аскаргеги да ушул айылда. Сокулук районунун Белогорка, Бөрүлү айылдарында да чал уруусунан Солтобай, Баяндын урпактарынан 20 түтүндөй эл бар. Москва районундагы Беш-Терек айылына токтогон уруусунан 25–30 түтүндөй эл келип туруп калышкан. Булар кийин эле 1970-жылдары кетишкен. Мындан башка да Чүй облусунун көп кыштактарында күрчбек эли отурукташып калган. Алар Панфилов [Чалдыбар, Панфилов], Жайыл [Сосновка, Алексеевка, Калдык (жаныш уруусунан чыккан Калдык деген кишинин атынан аталган), Ставропольский жа-Кызыл-Дыйкан кыштактары, Кара-Балта шаары], Москва (Беловодский, Сретенка, Чон-Арык), Сокулук (1-Май, Ново-Павловка,

9-май Жениш күнү. Суусамыр кыштагы, 2002-ж.

Сокулук), Аламұдун (Байтик, Кой-Таш, Таш-Мойнок, Ленин, Горная-Маевка), Ысык-Ата (Кант шаары) райондорунда ж. б. айылдарда, ошондой эле Бишкекте турушат.

1985-ж. 11-марта КПСС БКнын генералдык секретары М. С. Горбачёв өлкөнүн саясий-экономикалык системасын реформациялоону баштады. Маалымдуулук жа-кайра куруу саясаты СССРге баш ийген республикаларды көз каранды эмместикке ээ болууга мүмкүндүк берди. Улуттук ан-сезим өсүп, тарыхый мурастардын, эне тилибиздин сакталышы тууралуу маселелер көтөрүлүп, ар бир республикада өз алдынчалык башталды. Бул саясат алысны суусамырлыктарга да жетип, өз таасирин тийгизди. 1990-жылы 14-июнда Суусамыр эли Жумгал районунан болунуп, Чүй өрөөнүн кайра кошулуу талабы м-и өкмөт үйүнү алдына республикада биринчи болуп, тынчтык митинги-

сине чыгышты. Бул митингдин негизги катышуучулары – Суусамыр эли менен бирге Сокулук районундагы Военино-Антоновка кыштагынын тургундары, теги суусамырлыктар. Аларды Бишкектин айланасында жашаган суусамырлыктар да колдошту. Бул демократиялык иш-чаралын уюштуруучулары «Суусамыр жердешчилик коомунун» жана КДКнын мүчөлөрү – Калыйбеков Молдоемур, Кожоналиев Байыш, Солтонбекова Кыбылан, Абдыракманов Өмүрбек, Касымалиев Абдыразак, Белеков Тыным, Жапаров Шамирдин, Жапарова Мырза ж. б. Натыйжада Суусамыр өрөөнү Нарын облусунун курмында Суусамыр району болуп уюштурулган. Аны Жогорку кенештин 114 депутаты колдогон.

1990-ж. сентябрда Кыргызстан демократиялык кыймылнын мүчөлөрү саясий ачкачылык акциясын жарыялашты. Кыргызстанда президенттик башкаруу системасынын негизделишин, көп партиялуулукка жол берилүүшин, коммунисттик партиянын расмий партия катары жоюлушун талап кылышкан. Кыргызстандын 1-президенти болуп А. А. Акаев 1990-ж. 27-октябрда шайланган. 1991-ж. 31-августта Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенеси «Мамлекеттик көз караңдысыздыгы жөнүндөгү» декларациясы кабыл алынып, суверендүү мамлекет болду. 1991-ж. яварда акимдик-аймактык башкаруу тармагы киргизилип, 6 облус (Чүй, Талас, Ош, Жалал-Абад, Нарын жа-Ысык-Көл) болуп кайрадан түзүлдү. 1993-ж. 5-май-

да Кыргыз Республикасынын Конституциясы кабыл алынды. Кыргызстанда демократиялуу жарандык коомду куруу, базар экономикасын калыптандыруу б-ча реформалар жүргүзүлдү жа-анын натыйжасында өлкөбүздүн бардык региондору, а. и. Суусамыр өрөөнү да саясий-экономикалык, социалдык, маданий жактан бир топ ийгиликтерге жетиши. Бирок ошол жетишилген ийгиликтерден өлкөнүн саясий же-текчилери мурдагы кабыл алынган саясий-экономикалык багытынан алыстай баштады. Мамлекетибизде А. Акаевдин үй-бүлөлүк бийлиги күч алып, коррупция күчөдү. Президенттин кадр жа-экономикалык саясаты элдин бийликтеги болгон нааразычылыгын арттырды. Оппозициялык ба-гыттагы саясий партиялар, топтор, айрым саясий ишмерлер өлкөнү бул кризистен алып чыгуу аракетин баштashты. 2005-ж. болгон парламенттик шайлоодогу бийликтин адилетсиз чечимдери м-и кылган аракеттери нааразычылыкты күчтөтүп, на-тыйжада 2006-жылдын 24-мартында элдик көтөрүлүш болуп, А. А. Акаев Кыргызстандан чыгып кетүүгө мажбур болду. 2006-жылдын 10-июнунда К. С. Бакиев Кыргыз Республикасынын Президенти болуп шайланды.

2010-жылдын 7-апрелинде эл 2-жолу К. С. Бакиевдин жүргүзгөн саясатына каршы көтөрүлүштү. Мунун натыйжасында президент кичи мекени Жалал-Абадга кетүүгө аргасыз болду. Ал жактан Казакстанга, андан кийин Беларуссия мамлекетинин борбору –

Минск шаарына баш калкалады. Мурунку президенттен айырмаланып, өз элине каршы ок аттырды. Ал кадамдын негизинде 87ден ашык адам окко учуп, 1500ден ашыгы жарадар болду.

Учурда Суусамыр айыл округунун калкы 7 минден ашты (1-январь, 2010-ж.). Чүйөрөөнүндө жашап, мал багып жүргөн күрүчбек элиниң кайра Суусамырга барып туруктуу жашап калгандары жок эмес. Суусамырдагы элдин саны акыркы он жылдын ичинде

кайрадан юсүү жолуunda (1997-ж. 5300 адам болсо, 2009-ж. 6900). Мунун негизиги фактору – базар экономикасы. Анын негизинде жайыттын кенендигине байланыштуу маалды мүмкүн болушунча көбейтүү, жерди эркин пайдалануу, жол катнашынын жакшырыши (Бишкек – Ош, Талас – Суусамыр жолдорунун бүтүшү) жа-экономикалык өнүккөн райондор м-н байланыштын жакшыргандыгы таасир берип келүүдө.

Тегиңди бил!
Ыйман сакта!
Ырысқыңды күт!
Ынтымакка чакыр!
Ата салтын унутта!
Эне тилинди бил!
Биримдигиң кыргыз болсун!

СУУСАМЫР ЭЛИНИН САНЖЫРАСЫ

Санжыра – кыргыз элиnde мурдатан айтылып келаткан мурас. Башка түрк тилдүү элдерде шежире, чекире, чажара деп айтылып келет, чажара арабча «дарак» дегенди түшүндүрөт. Демек, санжыра элдин тарыхын дарак сыйктуу, тамырлантып, бутактантып жана тарамдатып айттуу.

Диний түшүнүк боюнча Обо энеден таркаган адамзат топон суу каптаган мезгилде толугу менен набыт болот. Нух пайгамбардын үчүулу (Кам, Сам, Жапас) ж-а үч келини гана аман калып, учурдагы бүткүл адамзаттын бүгүнүү урпактары ошолордон таркаган деп айтылат. Алланын айтымы боюнча атايын кеме жасап, үч уул, үч келинин аман алып калып, адам тукумун улагандыгы үчүн Нух пайгамбарды экинчи «Адам ата» деп калышкан. Бардык түрк тилдүү эл, монголдор ж-а кыргыздар Жапастан таралган деп айтылат. Жапастан кийин көптөгөн аталар өтүп, түпкү атабыз Долон бий төрөлүп, андан Ак уул, Кудудул ж-а Кызыл уул терөлөт. Ак уулдан кыргыздын он канаты, Куу уулдан сол канаты, Кызыл уулдан ичкиликтөр тарагат.

Ак уулдан (он) – Адигине, Тагай, Наалы эже.

Адигинедең – Сарттар, Бөрү, Баргы, Жолжакшы, Бектен, Мунгуш.

Тагайдан – Богорстон, Койлон, Кылжыр, Караборо (тондуу балдары), Саяк, Азык, Черик, Конурат, Чертеке.

Тагайдын 9 уулунун бири Саяктан – Байызбек, Сарык. Байызбектен – Каба. Кабадан 7 уул (Тезек, Кутунай, Кайдуулат, Куттуксейит, Алакөз, Түнкетар, Түнтөй). Тезектен – Тоок баатыр. Тоок баатырдан 9 бала (Байжунус, Баястан, Канай, Сатар, Багыш, Адигине, Байболот, Жообасар, Бакмандике). Байболоттон – Чекир (кээ бир маалыматтарда Шакир), Чекирден – Учкуртка, Түгөл ырчы. Түгөлден – Осмон, Мангут, Жарааш. Мангуттан – Катаган, Сүйөркул, Казыгул, Курманкожо. Учкурткадан – Кудайберди, Аккабак, Ыман. Кудайбердиен – Кулжыгач, Чоро, Балта (Терекбай). Кулжыгачтын урпактары Жумгалды, Суусамырды жердешет. Аккабактын урпактары Жумгалда Дыйкан айылында (жол алдыда), Чаекте (секиде). Ымандин урпактары Нарында, Ак-Талаада, Тогуз-Тородо, Терекбайдын урпактары Жумгалда, Кек-Ойдо, Чаекте.

Кулжыгач атабыздын эки аялы болгон экен. Күрүчбек байбичеден – Караболот, Шааболот, Коюке, Жолуке. Кичи аялы Супкана-дан – Итемген, Сүтэмген эки уул. Супкана эне черик элинен деп айтылат.

Кулжыгач атасының байбичеси Күрүчбектин балдары дәэрлик бүт бойдоң Суусамырда турат. Жолуке уруусунан бир кинчасы Жумгалда, Таласта, Чүйде, Ат-Башыда, Жети-Өгүзде. Шааболоттон Таласта, Чүйде турат. Коюке уруусу Чүй өрөөнүндө. Күрүчбек (Сейнеп) эненин балдары: Караболоттон үч уул – Кадыржан, Кожотай, Токтогон. Кадыржандан үч уул – Чал, Жаныш, Жаманбай. Чалдан 8 бала – Солтобай, Баян, Садык, Омор, Сейит, Бапа, Жакып, Бактыбай. Жаныштан 3 бала – Капал, Сопол, Түлөберди. Жаманбайдан 5 бала – Атаибек, Надыр, Чорош, Учүке, Түлөкабыл. Кожотайдан 3 бала – Оодук, Үмет, Өмүрек. Токтогондон 4 бала – Боруке, Борбодой, Элчибек, Бердике. Шааболоттон 3 бала – Рай, Менде, Жамгырчы (Бабыш). Райдан бир бала Кутулду, андан 4 бала – Айдар, Кемпирек, Кулбарак, Асанбай. Мендерден 1 бала – Нияз, андан 2 бала – Сулайман, Жаныбек. Жамгырчыдан 3 бала – Ашыrbай, Шүкүр, Жумаш. Ашыrbайдан – Баястан, Мамбет, Бакиши. Шүкүрден – Ноорузбай, Молдобай, Казаболот. Жумаштан – Жаныбек, Энкелеш, Чалыш. Жолукеден 5 бала – Сөлпү, Козубек, Сартымат, Андакул, Жээнбек.

Сөлпүден 3 уул – Кашкары, Чоно, Куубагыш. Кашкарыдан 9 уул – Үмет, Тилеш, Сырга, Жаман, Самтыр, Жаныбек, Барат, Тойчу, Эсенгелди. Чонодон 4 уул – Адылбек, Асанбек, Молдалы, Караптал (булар Таласта). Куубагыштан – Таалайбек.

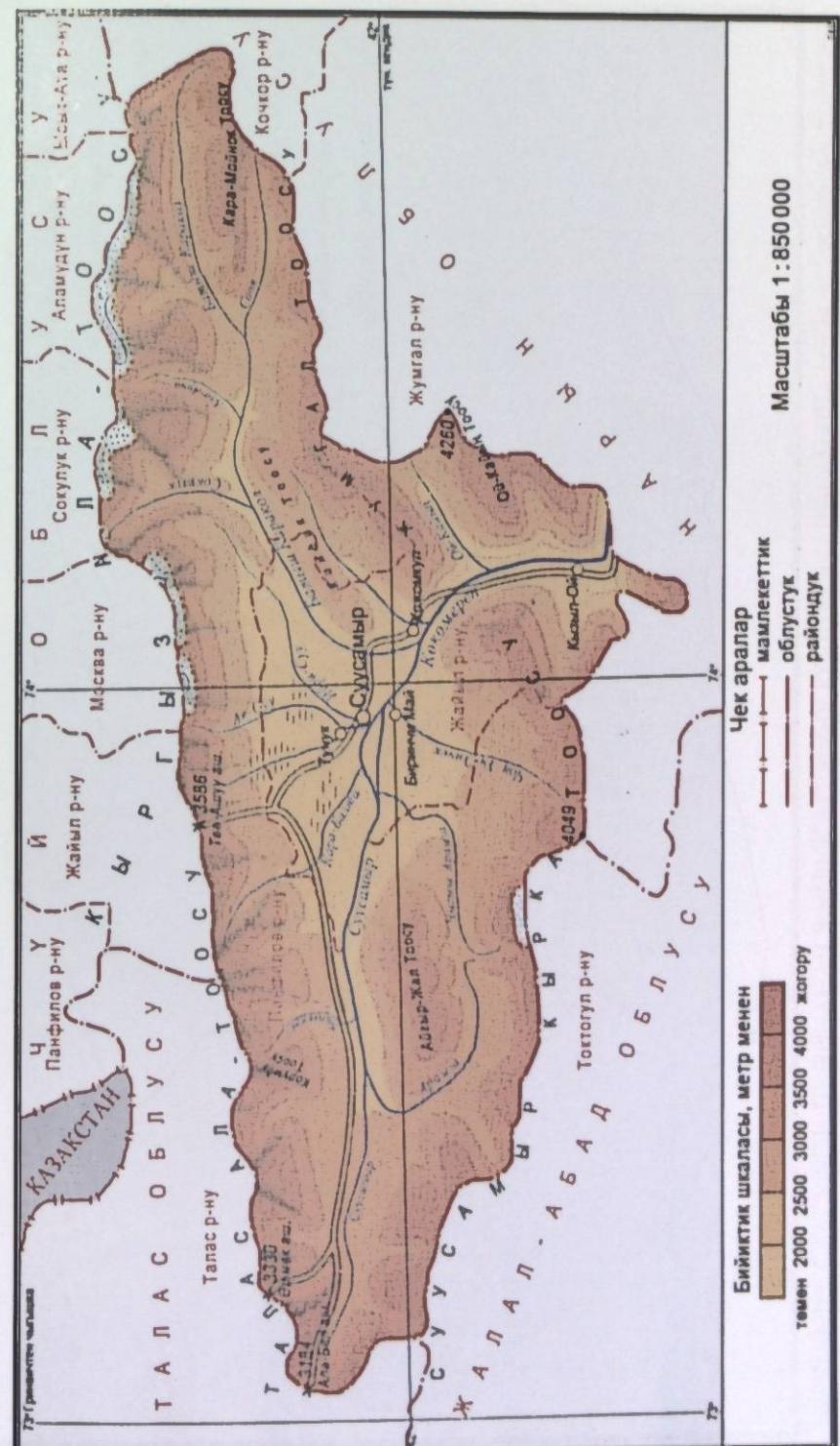
Козубектен – Досуяр, андан 2 уул – Айтыке, Садыке.

Сартымат, Андакул, Жээнбектин тукумдары бизге азырынча белгисиз.

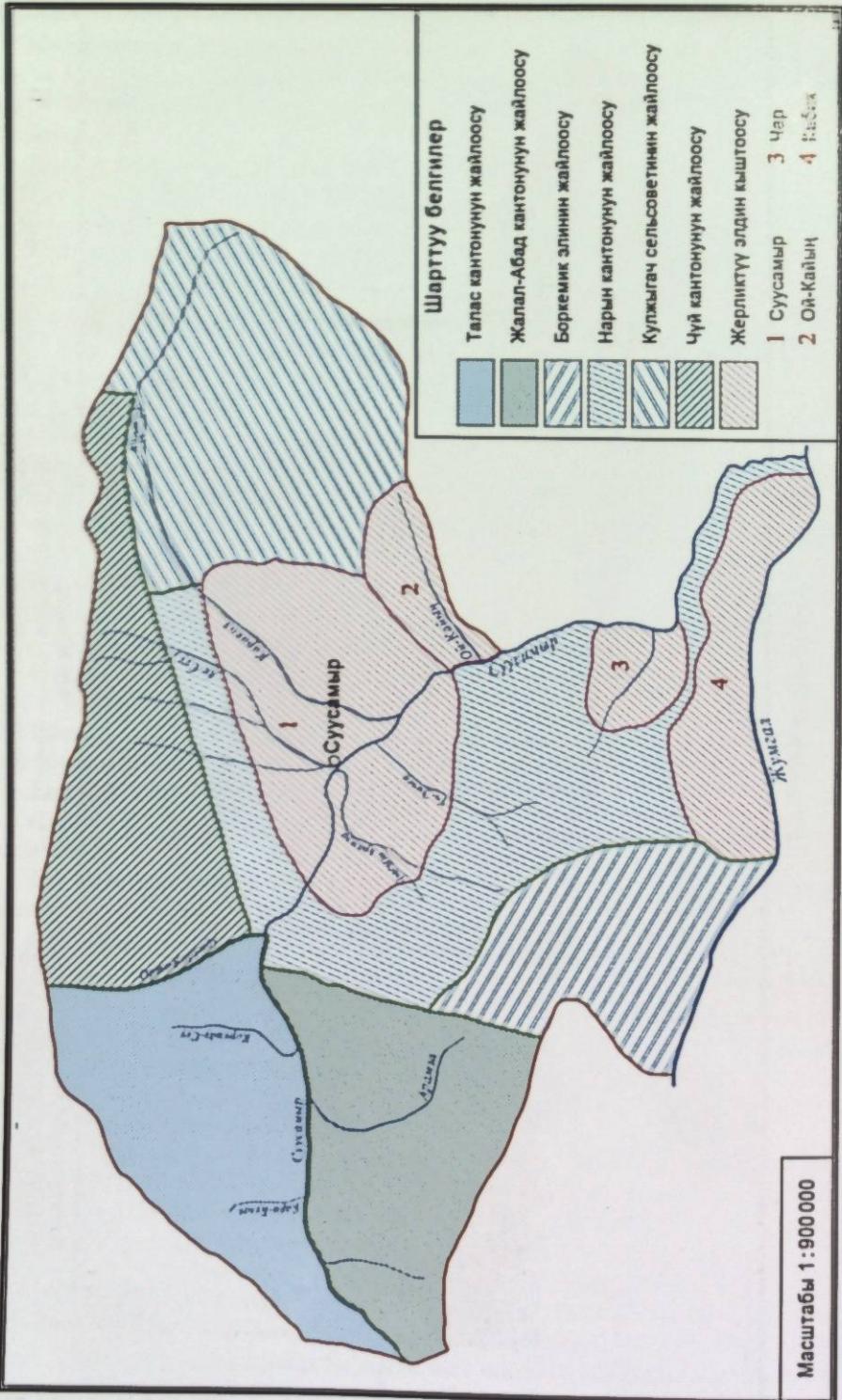
Ал эми Коюкенин Нурбайынын тукуму Чүйде, Букара кыштагында турушат, тукуму аз.

Супкана энедең туулган Итемгендөн 4 уул – Айт, Алымбай, Жутакей, Майрыке. Айттан 4 уул – Түлкү, Мурат, Жоруп, Шабото. Алымбайдан – Алты өтүк. Майрыкеден 2 уул – Эсенгул, Мажик. Булардын урпактары Жумгалда турат. Жутакейден 3 уул – Каракубат, Назар, Кожомкул. Каракубаттан – Айдарбек, мунун тукуму 8 бала, Жумгалда, Түгөл-Сайда турат. Назардан – Токтор, андан 9 бала, Кызыл-Ойдо, Чүйде турушат.

Кожомкулдан 6 бала – Кырбаш, Басыл, Капсалан, Темиржан (Суусамырда турушат), Аблеш, Муса (булардын тукуму Чүйде). Супкана эненин 2-баласы Сүтэмген калмактар м-н болгон согушта жарадар болуп, бир тууганы Итемгенге аялым эркек торосо, атын «Чапкынчы кой» – деген экен. Кийин аялы эркек төрөп, атын Чапкынчы коюшат, андан (бириңчи аялышынан) он бала туулат. Үчөөнүн тукуму (Кудаке, Араке, Обосбек) Жумгалда (Кайырмада, Чаекте, Кек-Ойдо) турат. Чапкынчынын калған жети баласынын тукумдары түштүктүү

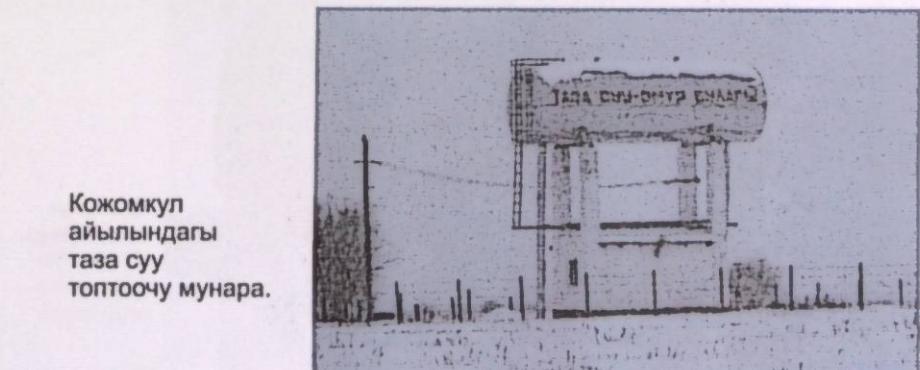
Карта-схема. Суусамыр өрөөнүн жана жайлоого Белунушу (1934-ж., архивден алынды)

Жайлоого кечүп келүү учур.

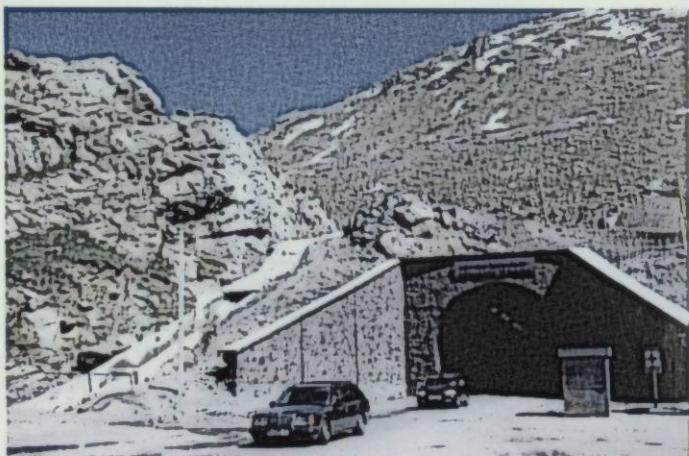
Суусамыр айылында таза-сүү курулушу.

Кожомкул айылындағы таза суу топтоочу мұнара.

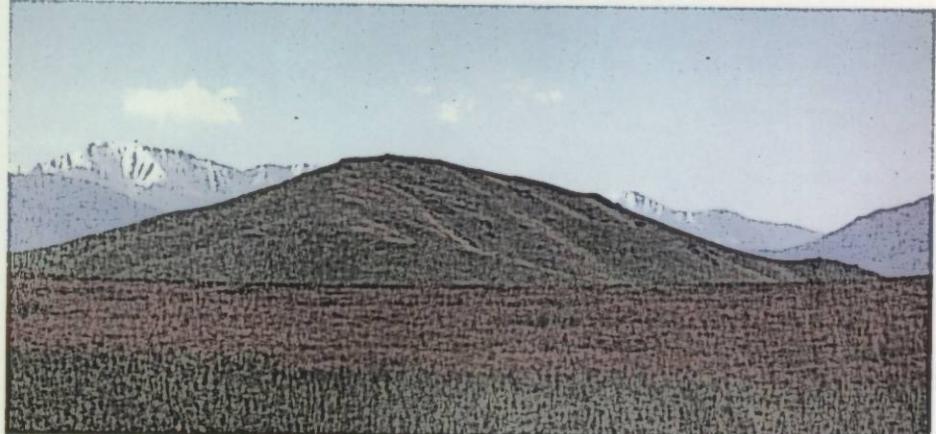
Каракол суусундагы
көпүрөнүн Каароол-
Дебедөн көрүнүшү.

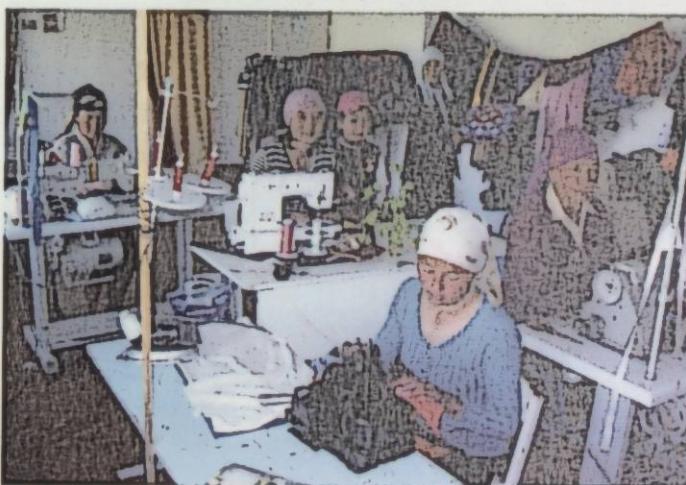
Тешкен-Тоо.
Суусамыр багыты.

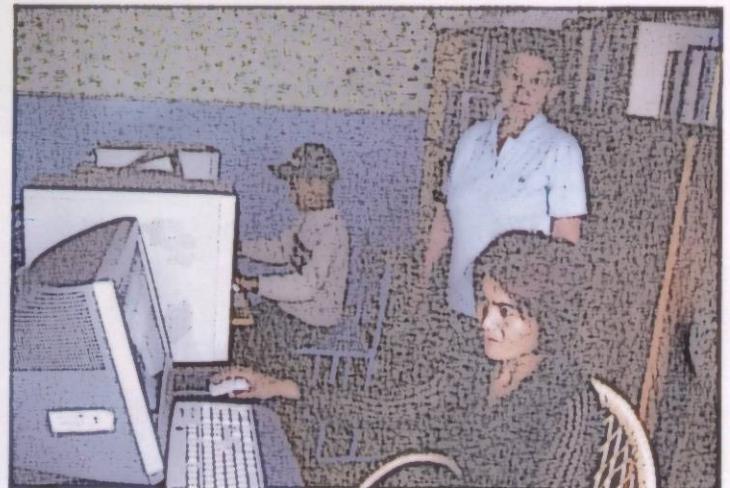
Сокулук
өзөнүндө.

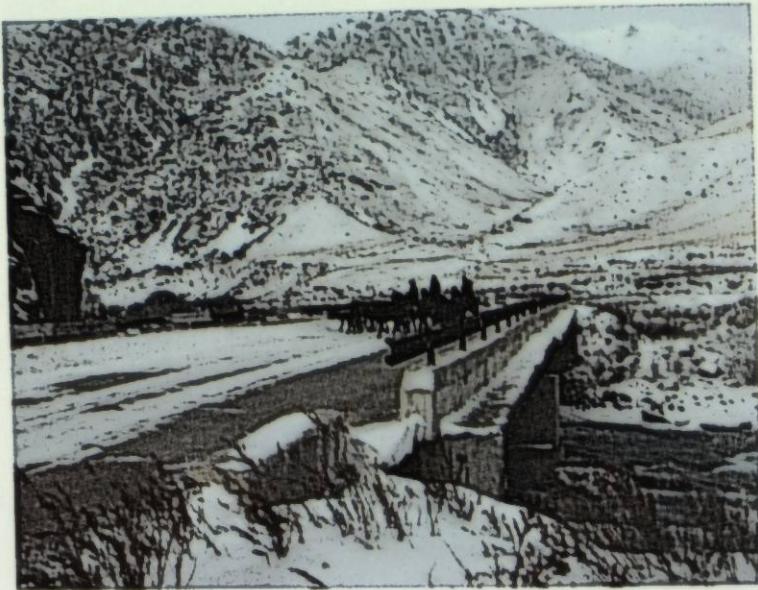
Каароолдун
талаасында
айдалган
эспарцет чебү.

Суусамыр
айылындагы
ресурсстук
борбордун
тигүү цехи.

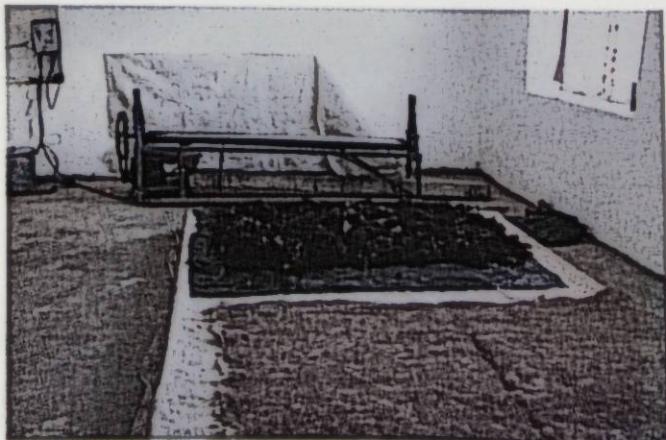
Суусамыр
айылындагы
ресурсстук
борборо.

Кекөмерен дарыясындагы Уранқайдын көпүресу.

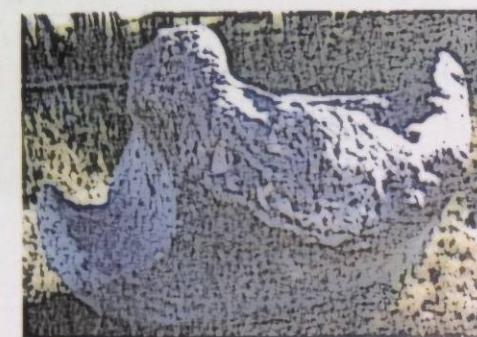
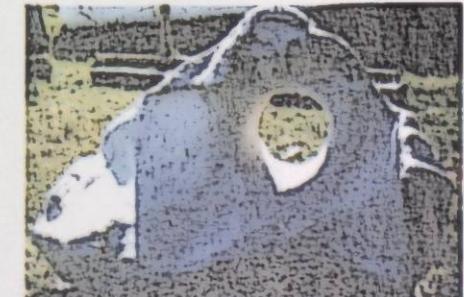
Жаман-Саз кыштоосу.

Кожомкул
айылындагы
ресурсстук
борбордун
жүн тытуучу
цехи.

Суусамыр кырка тоосу.

Суусамыр вреенүнүн
агын суулары (Кекөмерен,
Сокулук, Чаар таш)
кылымдар бою жылмалап
өзгөрткөн ар кандай
формадагы таштар.

Тегерек алтыгана
жайлоосу.

Чоң Үч-Эмчек
жайлоосу.

Бейрек
жайлоосу.
Чаарчык.

Кичи Жоон-Дебе
жайлоосу.

Суусамыр
өрөөнүнүн
жалпы
керүншү.

Дубан-Кечүү
өрөөнү.

Ак гүлдүү бозунач.

Аркар оту жана тамыры.

Алтын тамыр.

Ит сийгек.

Ачuu эрмен.

Бака жалбырак.

Жалбыз.

Кереч.

Каакым.

Ит уйгак.

Каз таман.

Суусамырлыктар
(солдон онго):
Белгилүү театр ж-а
коомдук ишмер
Рыскулбеков Турарбек,
100 жаштагы карыя
Тералы Муратаалы
уулу ж-а Кыргыз эл
жазуучусу Стамов
Асанбек (1997).

Кара-Балта шаарындагы
кенешмеде Суусамыр
айыл өкмөтүнүн
башчысынын сез
сүйлөө учуро.

Суусамырда "Ыр-Кесе"
Каракол ереенү.

Суусамыр айылында
Э.Алымкулов атындағы
көченү ачuu аземи.

Суусамыр сый коноктору менен.

Суусамыр тургундары
жекшембиликте.

Суусамырда "Түшүм" майрамы.

Бишкек-Ош жолу.
Аңыр-Көл жайлоосу.

Аңылдак
жайлоосу.

"Кожомкул"
атындағы
ат майдан.

Сүсамырда
малчылардын
слёту (2009).

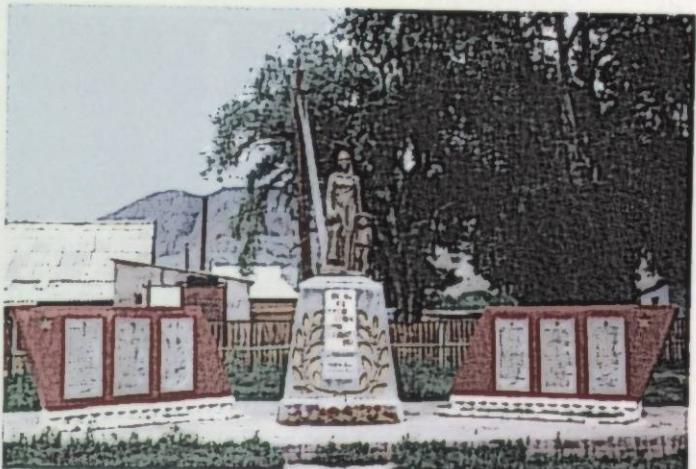

Бообек
жайлоосунда
мейман күтүү.

Улак тартыш боюнча
эл аралык мелдештин
чемпиону
Койчукеев Муканбет.

Улуу Ата мекендиң
согуштун
катышуучуларына
эстелик.
Кызыл-Ой мектеби.

Улуу Ата мекендиң
согуштун
катышуучуларына
арналган
мемориалдык
такта.
Сүсамыр айылы.

Улуу Ата мекендиң
согуштун
ардагерлери.
9-Май (2002).

Чарғынбайдын күмбезүнүн ички дубалындагы Кожомкулдун колунун тагы.

Чарғынбай Тыйта уулунун күмбөзү.

Кожомкулдун кийимдери үй музейинде.

Кожомкулдун ичиги.

Кожомкулдун ат көтерген эстелиги. Бишкек ш.

(Баткен, Ош, Кара-Суу, Ноокен, Жалал-Абад) жердейт. Булар Бакыбек, Салымбек, Дидарбек, Ажыбек, Тайлакы, Асанбектин балдары. Чапкынчынын 2-аялынан 15 бала төрөлүп, көбү чечектен каза болушат. Калган урпактары Каракалпакстанда (Өзбекстан) деп айтылат. Сүтемгендин тукумунан Суусамырда жок.

КУЛЖЫГАЧ БИЙДЕН ТАРАГАН, СУУСАМЫРДАГЫ КҮРҮЧБЕК ЭЛИНИН САНЖЫРАСЫ

Кулжыгач бийдин
биринчи аялы Күрүчбектен (Сейнеп) – Караболот, Шааболот,
Коюке, Жолуке
экинчи аялы Супканадан – Итемген, Сүтемген

КАРАБОЛОТТОН ТАРАГАНДАР

Кадыржан, Токтогон, Кожотай

КАДЫРЖАНдан – Чал, Жаныш, Жаманбай.

ЧАЛдан 8 уул: 1-аялынан – Солтобай, Баали (булар Чуулдак);
2-аялынан (Үкү) – Садык, Омор, Сейит, Бапа, Жакып;
3-аялынан – Бүргө.

Солтобайдан – Чынтемир, Эсеке, Байгелди, Койгелди.

Чынтемирден – Рысбай, Калдыбай.

Рысбайдан – Жумабек, Боржу, Ороскан.

Жумабектен – Тоймат, Тойматтан – Мамыркан, Күшүбек.

Боржудан – Ногой, Ногойдан – Кубан (дагы бар).

Ороскандан – Асанбек, Субанбек, Майрамбек, Элчибек, Чаянбай.

Калдыбайдан – Молдобек (кыздары бар), Мусабек, Чагырбек.

Мусабектен – Момокон.

Чагырбектен – Шайлообек, Шайыбек, Калысбек, Жусупбек, Адылбек, Айтбек, Шабданбек.

Эсекеден – Кочкоралы, Атала, Эгемберди (бала жок).

Кочкоралыдан – Даолот (бала жок).

Аталадан – Карып (бала жок).

Байгелдиден – Айлөө, Тилемиш (бала жок).

Айлөөдөн – Абыгул, андан – Жекшен, Бейшен (кыздары бар).

Жекшендөн – Индусбек, Турусбек, Рысбек, Абазбек.

Койгелдиден – Жантай, Усентай.

Жантайдан – Жараш, Рысалы (кызы бар), Жараштан – Болотбек, Коңчубек,

Коңчубектен – Татан.

Баяндан – Найман, Талкан, Сатылган (бала жок), Карбос.
Наймандан – Сарымсак.

Сарымсактан – Майты, Бай, Баатай, Бакытай, Курмантай.
Майтыдан – Алымкул, Боромбай. Алымкулдан – Бектербек, дагы бар.

Боромбайдан – Усубалы, Касымалы. Усубалыдан Турагбек, Жайылбек.

Касымалыдан – Жаркынбек, Нурланбек, дагы үчөө.

Байдан – Чөкө, Утүке (кыздары бар), Чормоке, Молдокул, Иманкул, Мурзакул (бала жок), Сулайман. Чөкөдөн – Дүйшөналы, Дүйшөналыдан – Сабыркожо, Мамыркожо, Бердикожо. Чормокеден – Акматалы, Шейшеналы, Искендер.

Акматалыдан – Сыражидин, Шапий.

Шейшеналыдан – Шабедин, Нуран, Нурдин, Мударис.

Искендерден – Солтон.

Молдокулдан – Бейшенкул, Насырбек, Ашырбек, Ишенбек.

Бейшенкулдан – Абасбек, Абасбектен – Канатбек.

Насырбектен – Бошкой, Антонбек, Сейтек.

Ашырбектен – Адисбек, Расбек, Канатбек, Шамыр.

Ишенбектен – Канатбек, Медетбек, Сейитбек, Эсенбек, Съездек, Алмазбек.

Иманкулдан – Аскарбек, Сапарбек (кыздары бар), Эмилбек, Үрүстөнбек, Эсенбек.

Аскарбектен – Даулат. Эмилбектен – Кенеш, дагы бар.

Үрүстөнбектен – Шыгай, Арген, Акун, Атооч.

Сулаймандан – Шаршенкул.

Баатайдан – Абдырахман, Абдалы.

Абдалыдан – Ыбырайым, Абдыкайым, Абейилде.

Бакытайдан – Бегаалы (балдары жок).

Курмантайдан – Алыбек, андан – Айдарбек.

Айдарбектен – Расулбек, Данияр, Кудайберген.

Талкандан – Таабалды, Карапат

Таабалдыдан – Эркетай, Жээнтай, Момунтай.

Эркетайдан – Сардарбек, Акжолтой.

Жээнтайдан – Акматбек, Алмасбек.

Караталдан – Кубанычбек (булар Чүйде турушат).

Карбостон – Карыке (балдары Чүйде), Оруке.

Садыктан – Мамаке, Өмүкө, Абадан, Үрүстөм, Манас (бала жок).

Мамакенин 1-аялынан: Өтөгөн, Атаган;

2-аялынан: Байбосун, Шоке, Сопу;

3-аялынан: Карабай, Долдой.

Өтөгөндөн – Тилекмат, Борчобай, Карасарт.

Тилекматтан – Үметалы, Сыдыкбек, Найзабек, Жапарбек.

Үметалыдан – Зайнидин, Мамбетжан (кыз бар). Зайнидинден – Мансур, Асылбек.

Мансурдан – Абдырасул, Идирис, Мустапа, Өлкө, Кокон, Алманбет.

Асылбектен – Тынычбек, Үйманбек, Үрыс, Өмүрбек, Ороз, Үсманбек.

Сыдыкбектен – Чыйбыл, Насыпбек, Насырынбек, Назарбек, Акималы.

Чыйбылдан – Таши, андан – Арстанбек, Урмат.

Насыпбектен – Асарбек.

Найзабектен – Мамытбек (бала жок), Жусупбек, Шамшыке.

Жусупбектен – Жумасан (балдары бар).

Шамшыкеден – Райымбек, Шеримбек, Байтемир, Чолпон, Шайы.

Борчобайдан – Иманкул, Мейманкул, Саркун.

Атагандан – Боке.

Бокенин 1-аялынан – Бектурсун, Алишер, Абдыракман, Баатыркул.

Бектурсундан – Токтогул, Жуматай.

Токтогулдан – Дүйшөн, Смайл, Нуржайыл.

Жуматайдан – Совет, Союз, Коммунистбек, Майрамбек, Майта.

Баатыркулдан – Токой (балдары бар).

Бокенин 2-аялынан – Раким, Бечел, Чудубай, Касымбай (булардан эркек бала жок).

Байбосундан – Баракан, Керимкул, Доскулу.

Баракандан – Акиш, Асемкул (бала жок), Самаркул (балдары бар).

Акиштен – Доктурбек, Алмаз, дагы әкөө бар.

Керимкулдан – Султангазы (бала бар).

Доскулудан – Рыскул, Деөлөткул.

Шокеден – Эркегул, Жапаркул, Балтабай.

Эркегулдан – Сүйөркул, Жуматай, Текиши.

Сүйөркулдан – Алтынбек, Алыйбек, Эшим, Урмат.

Жуматайдан – Калыбек, Өмүрбек, Заңырбек.

Жапаркулдан – Асантай, Сайынбек.

Асантайдан – Жамек, Алмаз, дагы бар.

Сайынбектен – Азамат, Эдил, дагы бар.

Балтабайдан – Бейшембай, андан – Жумгалбек, Шералы, Кабылбек, Таалайбек, Бекбол.

Сопудан – Чолдоке, Молдоке (бала жок).

Чолдокеден – Абдылда, андан – Акималы, Эсенбек.

Карабайдан – Кадыр, андан – Арзыгул, Бердигул, Бердибай.

Омукодон – Ботокан, Тамабай, Танабай, Саадабай, Саабай.

Ботокандан – Алтымыш, Сексенбай, Абдылда (бала жок).

Алтымыштан – Өтомбай (бала жок). Сексенбайдан – Жекшенали, Эмилбек.

Тамабайдан – Барман (кыздары бар), Доорон, Бусурманкул, Алымкул.

Доорондон – Усубалы, Акматалы.
 Усубалыдан – Тууганбай, Тургунбек, Кенжебек.
 Акматалыдан – Темирбек (бала бар).
 Бусурманкулдан – Шакир (бала бар), Жекшен (бала бар),
 Шаршен (бала бар).
 Алымкулдан – Аскарбек (андан 2 бала бар).
 Танашибайдан – Баба.
 Бабадан – Молдалы, Молдобакы, Кадыралы, Садыр, Токо,
 Белек.
 Молдалыдан – Абыгул, Алыкул (1 бала бар).
 Абыгулдан – Бейшен, Доктурбек, дагы бар.
 Молдобакыдан – Урматалы (балдары бар), Сапай (балдары бар).
 Кадыралыдан – Турусбай, Кенешбай (Москвада), Манасбай.
 Садырдан – Шамалбек, Ильичбек, Шаратбек.
 Токодон – Шайымбек, андан 3 бала бар.
 Белектен – Жумгалбек (балдары бар).
 Саадабайдан – Эсеналы.
 Эсенаалыдан – Сейитбек (бала жок), Кечер (балдары бар),
 Консулбек (балдары бар).
 Саабайдан – Мусабай (бала жок).
 Абадандан – Жылчы, Кулуке, Мураталы, Самсалы, Байдалы
 (бала жок).
 Жылчыдан – Тойгожо, Байтурсун, Дайрабай, Чоронбай, Ба-
 зарбай (бала жок).
 Тойгожодон – Култай, андан – Узарбек, Усөнбек.
 Байтурсундан – Назар, Насир (кыздары бар).
 Назардан – Баатыркан, Баяскан (балдары бар).
 Дайрабайдан – Кулжабай, Кыштообай (бала жок).
 Кулжабайдан – Өскөнбек, Жылдызбек, Кыязбек.
 Чоронбайдан – Аралбай, Абыкадыр (бала жок), Абыласым
 (балдары бар).
 Аралбайдан – Зарылбек (бала бар), Антонбек (бала бар).
 Кулукеден – Дегембай (кыз бар), Алыгул, Өмүркул.
 Алыгулдан – Медербек, Жумабек (Бишкекте).
 Медербектен – Токтогул, Сулайман, Толубай, Нурлан, Ке-
 неш, Калык.
 Өмүркулдан – Тураг, Чөлче (Чүйдө).
 Мураталынын 1-аялынан: Данияр (бала жок), Насыке, Да-
 напия, Мырзакмат.
 2-аялынан: Төралы, Асаналы, Усөналы (бала
 жок).
 Насыкеден – Жусупакмат, Молдокмат, Сыдыкакмат (бала
 жок), Жандоосуп (бала жок), Тажидин.
 Жусупакматтан – Уланбек, Ураан, Дубан, Ратай.
 Молдокматтан – Куралбек, Куралбектен – Арстанбек.

Тажидинден – Адил.
 Данапиядан – Бегакмат.
 Бегакматтан – Жашасын (Тураг), Андашбек (Акырчоо),
 Калмурат (Дунду), Рахат, Авангард.
 Мырзакматтан – Сапарбек.
 Сапарбектен – Айбек, Нурболот, Кайрат.
 Төралыдан – Мойдин, Байыш (жааш өлгөн), Садирдин.
 Мойдинден – Урматбек, Руслан, Бакыт, Мекен.
 Садирдинден – Абакир, Узак, Тынай.
 Асаналыдан – Баялы, Насирдин (Сарыкулак), Баяман.
 Баялыдан – Эсенбек, Адисбек. Эсенбектен – Рахат, Самат.
 Насирдинден (Сарыкулак) – Алмазбек, Жоодатбек, Жандат,
 Дуулат.
 Баямандан – Заодан, Калыс, Таалай.
 Самсаалыдан – Ниязаалы.
 Ниязаалыдан – Абыжалал (бала жок), Карыбек, Абазбек,
 Аманбек.
 Карыбектен – Умар.
 Абазбектен – Марксбек, Негизбек, Акылбек, Нурбек, Төлөбек.
 Аманбектен – Болот, Билим, Канатбек, Максатбек, Адил.
 Йүртөмдөн – Байтерек, Бообек (бала жок).
 Байтеректен – Курама, андан – Дүйшенаалы, Жолдошалы,
 Тойалы, Бейшеналы (1 бала бар).
 Дүйшенаалыдан – Алымуса.
 Тойалыдан – Кемел.
 Омордон – Ысмайыл, Алыбек, Андабек, Эшимбек, Чынтемир.
 Ысмайылдан – Суранчы, Отос, Нурабай.
 Суранчыдан – Мадемил, Мамбеталы, Курманалы, Өто.
 Мадемилден – Кулжабай, Бейшенбай.
 Бейшенбайдан – Султаннаисир, Шаймамыт.
 Султаннаисирден – Үмөтбек, Туратбек, Атабек.
 Шаймамыттан – Адисбек, Азизбек, Съездбек.
 Мамбеталыдан – Мырзалы, Эсеналы.
 Мырзалыдан – Шайдин, Самудун, Масирдин.
 Масирдинден – Мурат.
 Эсеналыдан – Садирдин.
 Садирдинден – Бакир, Кудайберген, Керимжан, Нурлан.
 Курманалыдан – Абдаалы, Баялы, Назар, Өмүр.
 Өтөөн – Абыназар, андан – Аман (бала жок), Шейше, Жу-
 магул.
 Шейшеден – Ырыскелди, Зарылкан, Саринжи, Сатыбалды.
 Жумагулдан – Окен.
 Отостон – Балбай, Аалы.
 Балбайдан – Кадыр (бала жок), Асантай бала жок.
 Аалыдан – Сагын (бала жок), Кемел, Бакирдин.

Кемелден – Талант, Кыял.
Бакирдинден – Мырза, Майрамбек, Жалал.
Нурабайдан – Аден, Бужу, Сыдыгалы.
Аденден – Жекшенби, Аскар.
Бужудан – Эсенгүл. Сыдыгалыдан – Өлкөбек.
Алыбектен – Момун, Иса (Чүйде).
Момундан – Эликбай, Мике, Калдай.
Эликбайдан – Деэлөт, Артыкбай.
Микеден – Чыран, Бычан, Рыскул.
Исадан – Чатыркул, андан – Сындалин, Мензуллин, Указбек,
Дүйнётүн.
Андалек – Чолпонбай, Жээнчоро, Эркинбай
Чолпонбайдан – Молдотай (бала жок), Сулайман, Султан,
Тургунаалы.
Сулаймандан – Жуматай, Сарип, Карап.
Жуматайдан – Малик, Санжарбек, Талгарбек.
Султандан – Өмүрбек.
Тургуналыдан – Талип.
Жээнчородон – Кумар, Самак, Асанкул, Молдокул (бала жок).
Кумардан – Советбек, андан – Нурлан, Болоткан, Мурат,
Мирбек.
Самактан – Жолдошбек, андан – Жанат, Арчабек.
Асанкулдан – Матор.
Эркинбайдан – Молдустан.
Молдустандан – Эсен, Аман (бала жок), Токтор.
Эсенден – Кусейин.
Токтордон – Кубаныч (кыздары бар).
Эшилбектен – Алакуш, Чыны, Малдыбай
Алакуштан – Өмүралы, Жанузак (бала жок).
Өмүралыдан – Кадыркул, андан – Самаркул.
Чыныдан – Кожо.
Малдыбайдан – Асперди, Кысалак.
Аспердиден – Солтоналы, Акмат.
Солтоналыдан – Жусуп.
Кысалактан – Асан (бала бар – Сокулукта).
Чынтемирден – Жанай.
Жанайдан – Ырсаалы, Нияз (кыз бар).
Ырсаалыдан – Калмурза, Чотун, Какен (Чүйде).
Сейиттен – Термечик, Вайбагыш, Таштанбек.
Термечиктен – Борбу, Култатай, Канай, Нарбото.
Борбудан – Айдар, Чодош, Секим, Жамансарт.
Айдардан – Койтумак, Ынтымак, Алияс,
Алистан – Александр.
Чодоштон – Кокомбай, андан – Турдубек (балдар бар).
Жамансарттан – Расул.

Култатайдан – Ибак, Чопкут, Качыбек.
Ибактан – Молдомурат (балдары бар).
Чопкуттан – Сарала, Бозала, Жамангара, Жаманбала.
Канайдан – Сасыкул, Калча, Атабай.
Сасыкулдан – Муса, Кубанычбек, Турдумбай.
Мусадан – Турар (балдары бар).
Кубанычбектен – Токтонаазар
(балдары бар).
Турдумбайдан – Кубатбек.
Кубатбектен – Шаршенаалы, андан – Бекболот (Чүйде).
Калчадан – Асан, Усен.
Атабайдан – Орозалы, Ырысалы.
Нарботодон – Жермелдөш, андан – Сагындык.
Сагындыктан – Төлемүш, Төлөгөн, Адыран.
Байбагыштан – Байтике, Супа, Деркембай.
Байтикеден – Болгоналы, андан – Токтокожо, Токтобек (бал-
дары бар).
Супадан – Аргаалы, Сыйдалы. Аргаалыдан – Аспек.
Деркембайдан – Ормоке.
Таштанбектен – Максы, Дадабай, Сары.
Максыдан – Казы, Биялы.
Казыдан – Молдалы, Жолдошалы.
Молдалыдан – Момокон.
Жолдошалыдан – Мырзабек.
Биялынын 1-аялынан: Ыскак, Ыбрайым.
2-аялынан: Жусуп, Сыдыкжан (балдары бар,
Чүйде).
Жусуптан – Атагелди, Алымбек.
Дадабайдан – Чоңбаш, Султан (бала жок), Карада (бала жок).
Чоңбаштан – Солтонаалы, андан – Каракойчу.
Сарыдан – Токтоналы, Жумалы.
Жакыптан – Түкөш, Тениз, Коней.
Түкөштон – Чаки, Үңүрбай, Тыйта, Ботбай (бала жок).
Чакиден – Аргынбай, Кадыралы, Карапбай (бала жок).
Аргынбайдан – Сарымсак, андан – Алымбек, Тут, Бактыбек.
Кадыраалыдан – Малик, Шергазы, Жаныбек
Маликтен – Каират, Таалай, Талант.
Шергазыдан – Казыбек, Бакы, Айбек, дагы учөө.
Үңүрбайдан – Сагымбай.
Сагымбайдан – Картанбай, Макиши, Осмон, Эркебек.
Картанбайдан – Токтобек, Алыке.
Макиштен – Жумадил, Кудайберген.
Осмондон – Жумакадыр, Жумабек, Ромулбек, Советбек.
Эркебектен – Орозалы, Асанбек, Союзбек, Насурумбек.
Тыйтадан – Чаргынбай.
Чаргынбайдан – Сабырбек, андан – Алмаз (дагы бар).

Төңизден – Кайкы (бала жок), Текелдеш, Сасык (1 бала бар).
Текелдештөн – Дүйшөн, Казымалы.
Казымалыдан – Абыкерим, Саки, Токтokerим, Молдокерим.
Көнйіден – Табалды, Жаманкул, Токтогул.
Таабалдыдан – Акмат (Чүйде).
Бапанын 1-аялынан: Ақынбек, Жыкы.
2-аялынан: Андаш, Мендеш, Мандыш.
3-аялынан: Букарбай, Мундузбай, Тұлқұ (булар Чүйде).
Ақынбектен – Кызыр.
Кызырдан – Кошалы, Саспак, Асаналы.
Кошалыдан – Калдыбай, Эгинбай, Ишенбай, Эсенбай, Кенжебай.
Сасбастан – Бегаалы, Мейманалы, Асаналы.
Асаналыдан – Жангазы, Курмангазы, Аршит, Мейманалы.
Мейманалыдан – Жекшен, Казакбай, Шарипбек.
Бапанын 8 уулунан жалғыз гана Жыкынын балдары Суусамырда түрушат, калганы Чүйде (Асылбашта, Кировдо).

Жыкыдан – Даёткул, Жаманкул, Даёмөтбай.
Даёткулдан – Токомбай, Абай, Коёнбай (бала жок), Кодон, Карымшак (булардын тукуму баары Чүйде).
Токомбайдан – Асанбек, Намазбек.
Абайдан – Сураналы, андан – Тургунбек, Мусабек, Айбек.
Карымшактан – Сагынбай, Ниязбай.
Сагынбайдан – Күсейин, Бакыт.
Ниязбайдан – Жолдошалы, Каныбек, Жекшенбек, Канатбек, Савет, Данзыр, Даулат, Канат (булар Чүйде жашшат, мурун эле кетишинек экен).
Деомотбайдан – Рысбек, Эсеналы, Тилебалды (кыздары бар), Карайбалы, Кенжалы.
Рысбектен – Дарыбек, Өмүрбек. **Эсеналыдан** – Шаршенбек, андан – Эркин.
Карайбалыдан – Жекшенбек, Беделбек, Оёнбек.
Кенжалыдан – Дайырбек, Мырзабек [булар Суусамырда жана Чүйде (Военно-Антоновкада)].
Бүргеден – Мұсуралы, Итибай, Кызыралы, Кенжетай.
Мұсуралыдан – Кадырбек.
Итибайдан – Абыбача, андан Советбек (бала бар).
Кызыралыдан – Османалы, Мусабай.
Османалыдан – Зарыл.
Мусабайдан – Сагынбек (бала бар), Бекил (бала бар), Ташы, Тынар.
Ташыдан – Жамек, Шабдан (дагы бар).
Тынардан – Кубан, Теки дагы бар.
Кенжетайдан – Намазбек, Камчыбек, Шаршенбек, Калыбек.
Намазбектен – Салый (бала бар) (калгандары Чүйде).

ЖАНЫШТАН 3 уул – Капал, Сопол, Түлеберди.
Капалдан – Адыгине, Алан, Шамен, Адыл, Тагай, Стамбек.

Адыгинаиден – Мандеөлөт, Кошдеөлөт, Жабагы, Жантели, Саржан, Жанаалы.
Маңдеөлөттен – Сыдыралы, андан – Аалыгожо, Кожоналы, Мырсакожо, Касымалы, Керимбек (бала жок), Солтонбай, Сооронбай, Дайканбай (бала жок), Үкү (бала жок).
Аалыгожодон – Турдумбек.
Кожоналыдан – Мокуш, андан – Алмаз, Марс.
Мырсакожодон – Турдумбек, Жакшылык.
Турдумбектен – Абылда, Абырайым, Доктурбек, Чынарбек. Жакшылыктан – Кенеш.
Касымалыдан – Акматбек, Алтынбек, Асылбек.
Солтонбайдан – Байсалбек (бала жок).
Сооронбайдан – Майрамбек, Орозалы.
Кошдеөлөттен – Токтоналы (Токо), Жумалы, Бакы.
Токодон – Молдокул, Турдукоjo.
Жумалыдан – Кадыrbай (бала жок), Кемел, андан – Шакин (балдары бар).
Бакыдан – Жаныбай, Чыныбек (балдары бар).
Жабагыдан – Ыбраіым, Бегалы, Баатыркул, Жунуш (бала жок), Калыгул (балдары бар), Байтектор (бала жок).
Ыбраіымдан – Беккулу, Кылышбек.
Бегалыдан – Мамытбек (бала бар).
Баатыркулдан – Аблабек, Макен.
Жантелиден – Солтонаалы, Султаке, Каймолдо, Турсуналы.
Саржандан – Бакай, Айдаралы.
Бакайдан – Байбек, Кадыркул (балдары бар).
Айдаралыдан – Асанбек, Эсенгүл.
Асанбектен – Эшеникул, Үсөн.
Эшеникулдан – Турап. Үсөндөн – Акимжан, Болот, Атабек, Нариман, Акин.
Эсенгүлдан – Мунарбек (бала бар).
Жанаалыдан – Рысалы, Келдибек, Чачтыбек, Ажымолдо, Ажымамбет.

Алаңдан – Курман.
Курмандан – Жумабай, Абден, Азем.
Жумабайдан – Тазабек, андан – Тотош.
Абденден – Байдалы, Бейшебек, Шайлоо (балдары бар).
Байдалыдан – Жумакадыр, Күрүч, Мухамбет.
Бейшебектен – Темирбек, Өмүрбек, Курман, Юбилей.
Аземден – Шурубек, Аскарбек (бала бар, Бишкекте), Кабылбек, Тыныш.
Шурубектен – Төрөбек, Доктурбек, Мурат, Мирлан, Кубат.
Кабылбектен – Азамат (дагы бар).
Тыныштан – Тимур (дагы бар).
Шаменден – Булан, Даёмөтбек, Үмөтбек.
Буландан – Апыш, Абылгазы.

Апыштан – Камчыбек, Кыдырсалам (Кыдыке).
 Абылгазыдан – Турар, Карыпбай (бала бар).
 Турадан – Зыпар.
 Демотбектен – Байжырык.
 Умотбектен – Нургазы, Сейилкан.
 Нургазыдан – Темирбек.
 Сейилкандан – Султангазы.
Адылдан – Жанай, Малай.
 Жанайдан – Байган (бала жок), Самсы.
 Самсыдан – Кадыр (балдары бар), Сейитказы (бала бар).
 Малайдан – Акчеке, Кенжекул (балдары бар). Кыпчакбай.
 Акчекеден – Эшимбек (бала бар).
 Кыпчакбайдан – Кенжалы.
 Кенжалыдан – Кубанычбек, андан – Манас, Урмат, Алмас, Ильич.
Тагайдан – Салмаке, Жылкычы.
 Салмакеден – Туркебек, Ақылбек, Бөлекбай – андан Самұдүн.
 Түркебектен – Шамшыке, Садирдин (бала бар, Чүйде), Аскар.
 Шамшыкеден – Алтынбек, Аманбек, Бакирдин, Жыргалбек.
 Аскардан – Нурлан.
 Жылкычыдан – Турусбек, Мейман, Беделбек.
 Турусбектен – Бекболот, андан – Асанжан, Намазбек, Эсенжан.
 Меймандан – Бейшенбек, Турдубек.
 Беделбектен – Кожомберди, андан – Өмүрбек, Темирбек.
Стамбектен – Калдык, Сасык, Чупу.
 Калдыктан – Ысырайыл, Ажыбек, Айтыгүл, Рыскулбек.
 Ысырайылдан – Жумабек, Насир, Кумарбек.
 Жумабектен – Турар, Жолдошбек.
 Насирден – Азим, Болот, Аалы, Субан, Райбек, Мамел, Таалай.
 Ажыбектен – Намас (2 бала бар).
 Айтыгүлдан – Асан, Үсөн, Солто.
 Сасыктан – Акын, Кыйшык, Арыккул.
 Ақындан – Эшмамбет.
 Кыйшыктан – Карыбалы (бала бар).
 Арыккулдан – Жекү (бала бар).
 Чупудан – Сулайман, андан – Сагындык, Зарлык.
Сополдон – Эсиркеп, Чынгыш, Бошкой (бала жок), Айты.
Эсиркептен – Кошуке, Абдыраман.
 Кошукеден – Манап, Каба, Осмон, Кенжебай.
 Манаптан – Токтомуш, Боку.
 Токтомуштан – Шакен, Жумаке, Бейшенкул, Үкү.
 Бокудан – Кожоберген, андан – Садырбек, Машым.
 Кабадан – Кожомкул, Мокотай.
 Кожомкулдан – Муктар (балдары бар), Амантай (бала бар).
 Мокотайдан – Чапырашты.
 Осмондон – Жумагул, Ыймаке, Тыргoot.
 Жумагулдан – Сагынаалы, Доссаалы.
 Тыргооттон – Дүйшөнбек.

Кенжебайдан – Жекшемби, андан – Бектур (балдары бар).
 Чыңғыштан – Сандыбай.
 Сандыбайдан – Кулмат, андан – Нуркемел.
Айтыдан – Арпачы.
Тұлебердиден – Осуке, Шыгай.
Осуқеден – Сатылган, Сасықбай, Турдуке, Текеш, Алжан.
 Сатылғандан – Артықбай, Сман, Шаршан (бала бар).
Смандан – Султангазы.
 Сасықбайдан – Үтүр (балдары бар).
 Турдукеден – Карыгул, Боржу, Сагымбай.
 Текештен – Айдар, Эсенбай (балдары Чүйде).
 Айдардан – Сыдык, андан – Намасбек (бала бар).
 Алжандан – Кудайберген, Ташмат.
 Кудайбергенден – Бекташ.
Шыгайдан – Момбай, Сарыке.
 Момбайдан – Токтомуш, Токтор.
Токтомуштан – Карабек, Кадыма, Кайду (кыздар бар).
 Карабектен – Койчубай (бала бар).
 Кадымадан – Сайымбек (бала бар).
 Токтордон – Артыш.
 Сарыкенин 1-аялнынан: Калаке, Көкү, Жапар.
 2-аялнынан: Ажыгул, Токтогул, Бердигул.
Калакеден – Өмүркул, Санызбай.
 Өмүркулдан – Абдыгул, Афтаандил, Раатбек.
 Ажыгулдан – Адылбек, Шаршенбек (Чаче).
Токтогулдан – Өмүртай, Аскар, Темиши.
 Өмүртайдан – Таштан, Эмилбек, Сталбек.
 Аскардан – Үсөнкан, Азимкан, Жайлоо, Мырзабек, Нурбек,
 Эмил, Эдил.
 Темиштен – Майрамбек, Уланбек (Чүйде).
Бердигулдан – Расбек (бала бар).

ЖАМАНБАЙдан 5 уул: Атаибек, Надыр, Чорош, Үчүке, Тұлекабыл.
Атапбектен – Ороз, Чонко, Жанболот, Жанкороз.
 Ороздон – Даадый, Тайкетен, Бердібай, Калбай.
Даадыйдан – Кыдыке, Адыке.
 Адыкеден – Асанбек (бала бар).
Тайкетондон – Баатай, Ысмайыл, Райымбек.
 Баатайдан – Жүкүн.
 Ысмайылдан – Токош.
Бердібайдан – Жылышбек, Асанкан, Самыйбек (булар Чүйде).
Калбайдан – Калый.
 Чонкодон – Байзак, Бечил, Жанузак.
Байзактан – Калбай.
 Бечилден – Шамбет, Мамбет.
Жанузактан – Машбай, Бектенбай.

Жанболоттон – Касым (ажы).
 Касымдан (ажы) – Шамши, Өмүркул.
 Шамшиден – Темир.
 Өмүркулдан – Эркин.
 Жанкороздон – Бектенбай, андан – Бектурган, Беккожо.
Надырдан – Жусуп, Тайлак, Бозой, Жолдубай.
 Жусуптан – Байтебет, Жанкубай, Тоту.
 Байтобөттен – Бекмамат, Баймамат, Беккулу, Шаккулу,
 Чөке.
 Бекмаматтан – Сыдык, Жекшемби. Жекшембиден – Сал-
 моорбек.
 Баймаматтан – Жуматай, Сатар (балдары бар).
 Беккулудан – Нарынбек, Бакай.
 Шаккулудан – Абылбек, Курманбек.
 Чекеден – Ракымбай, Чортонбай.
Жанкубайдан – Керимбек, Бердибек (бала жок), Бурканбай.
 Керимбектен – Багышбек, Эшимбек.
Тотудан – Шейшенбек.
Тайлактан – Нурак, Карабай.
Нұрактан – Дадак, Турсуналы (бала бар).
 Дадактан – Табылды, андан – Мейман, Бейшенбек.
Карабайдан – Токтогул, Дырылдай, Эмилбек.
 Токтогулдан – Рахат, Элчибек, Даулат, Дубан, Манас.
 Дырылдайдан – Насыпбек.
 Эмилбектен – Ооганбек, Эркебек.
 Ооганбектен – Баатырбек, Акин, Мурзабек, Кубатбек, Рыс-
 кулбек, Бактыбек, Майрамбек.
Чороштон – Арстанай, Бабакан.
 Арстанайдан – Төбей.
Тобойдон – Касым, Тыналы, Эркинбай, Султан.
 Касымдан – Кулназар, Ниязалы, Ыбыке, Ормокой.
 Кулназардан – Бакас, Сатыш. Ниязалыдан – Жайчыбек.
 Тыналыдан – Кожон, Кошок.
 Кожондон – Мамбетқадыр, Айдарбек.
 Эркинбайдан – Абдыракман, Бабакан, Дүйшө.
 Абдыракмандан – Сатыбек, Өмүрбек, Кенешбек (Мукай), Ты-
 ныңбек.
 Султандан – Калдарбек, андан – Жумгалбек.
 Бабакандан – Эсей, Култөбет, Кыдыкбай.
 Эсейден – Салбар, Ченкил.
 Салбардан – Шаршен, андан – Ишен, Бейшенбай, Арык.
 Ченкилден – Карып, Бектур, Тыныбек.
Үңжеден – Кулчак, Төлеи, Качкы.
 Кулчактаи – Монол, Орус, Жанкорос, Чотон.
 Мондолдон – Отунч, Абылай.

Отунчудан – Тажыбек, Ажыбек, Осмон, Ақылбек, Токтобек.
 Тажибектен – Шамшыбек, Буку. Осмондон – Сардал, Сайыр-
 бек. Ақылбектен – Шатман, Токтор, Мелис. Токтобектен –
 Шайлоо.
 Абылайдан – Өзүбек.
Орустан – Мұсұраалы.
 Мұсұраалыдан – Султанкул, Чыпоо, Жапаркул.
 Чыпоодон – Советбек. Жапаркулдан – Өткүлбек, Асан.
Чотондон – Сагындык, Дүйшөнбай.
Төлеңден – Айты, Аркабай, Карабала, Жоор, Секен (бала
 жок), Чыбылдай, Айылчы.
Айтыдан – Чаки, Бегенек, Шишибаш, Берубай, Иткулак.
 Бегенектен – Аман, Осмонкул, Аземкул.
 Амандан – Акматбек, Досумбек. Акматбектен – Ишебек,
 Дүйшөнбек, Бейшенбек, Нурбек.
 Досумбектен – Шаршенбек, Сталбек, Болотбек.
 Осмонкулдан – Макұл, Эсенжан. Макұлден – Сүйүнбек, Мук-
 тарбек, Астарбек, Токонбек.
 Аземкулдан – Курсантбек, Отчётбек.
 Шишибаштан – Мамбеталы, Насыраалы.
 Берубайдан – Самат, Жума (бала жок). Саматтан – Зарыл-
 бек, Аскарбек, Азимбек.
 Иткулактан – Барылбек, Мамайбек.
Аркабайдан – Тұнтеій, Кемпир, Самсы.
 Тұнтеідөн – Кулманбет.
 Самсыдан – Өмүркул, Бектемир. Бектемирден – Жумгалбек,
 Салый, Кубан.
Карабаладан – Азамат, андан – Абдыбек.
Жоордон – Калбай, Кебек, Конушбай.
 Калбайдан – Тенталы, Аскаралы.
 Кебектен – Нурдин, андан – Төрөбек.
 Конушбайдын 1-аяллынан: Кадырбек, Шайлоо, Өмүр, Сакен,
 Карыпбек.
 Кадырбектен – Алмазбек, Тынчтыкбек, Каттоо, Тимур.
 2-аяллынан: Оболкан (бала бар), Ишенаалы
 (бала бар).
 Айылчыдан – Иткүчук, андан – Асанбек.
 Качкыдан – Токтосун, Эсеней.
Токтосундан – Теке, Арзыбай.
 Арзыбайдан – Сагынбек, андан – Таштанбек.
 Эсенейден – Өмуралы, Турсунбай, Айдақе, Жәэнбек.
 Айдақеден – Кожобек, Санжарбек, Чекир.
Түлөкабылдан – Сасан, Байгазы (бала жок), Мураке.
 Сасандан – Қөпчүк, Кулан, Сарыбай.
 Қопчуктен – Шамыркан, Кулуй.

Шамыркандан – Боржу, Бегаалы, Бектурсун, Омоке.
 Кулуйдин 1-аяллынан: Шабдаибек, Шадыбек;
 2-аяллынан: Шайык, Жайылбек, Жумабек, Медет,
 Кенжебек.
Сарыбайдан – Кулсары, андан – Бейшенбай, Тамчы, Эшен,
 Жума.
Муракеден – Майлыйбай.
ТОКТОГОНдои – Боруке, Борбодой, Элчибек, Бердике.
БОРУКЕден 2 уул: Алыкул, Мамбет.
Алыкулдан – Байгутту, Болот, Чотой, Ысмайыл, Чанкан (Андаш).
Байгуттудан – Сабатар, Кебен.
Сабатардан – Ногой, Шыгай, Божоной.
Ногойдон – Рыспек, Султанбек, Калыйбек.
Рыспектен – Өмүр, Мелис, Молдоемүр. Өмүрден – Асан, Гагарин, Казбай, Таалай.
Мелистен – Сапарбек, Улан. Молдоемүрден – Бекжан, Бүркүт.
Султанбектен – Мейман. Меймандан – Шералы, Шабданалы, Курманалы.
Шыгайдын 1-аяллынан: Саламат, Кылжы, Карабек, Карымшак, Жээналы;
 2-аяллынан: Үметаалы, Турдумбек, Жуматай, Назаркул.
Саламаттан – Кечер, Исагул, Эркегул, Жакишигул (бала жок).
Кечерден – Андакул, Самарбек. Исагулдан – Кадырбек, Астарбек.
Эркегулдан – Женишбек, Шейшенбек, Шаршенбек, Асылбек, Аралбек.
Кылжыдан – Алыгул, Шамыркул. Алыгулдан – Батыркан, Аскарбек.
Шамыркулдан – Жусупбек.
Карабектин 1-аяллынан: Долдой, Сатымбай, Жолдошаалы;
 2-аяллынан: – Калмурза.
Карымшактан – Токтосун, Керезбек (балдары бар). Токтосундан – Ислам.
Үметаалыдан – Назарбек, Нургазы, Төлөн. Назарбектен – Бейшенбек.
Нургазыдан – Маралбек, Мадылбек.
Жуматайдан – Ильич, Кылыч.
Божонойдон – Темиркан, андан – Төраалы (балдар бар).
Кобондои – Кыркешик, Чейнеке.
Кыркешиктен – Оторчу, андан – Карасарт, Кырбаш, Жолой, Камбар.
Чейнекеден – Бейшенаалы, андан – Эшмамбет.
Болоттои – Супатай, Байкою.
Супатайдан – Жоошибай, Койчуке, Шамшар.

Жоошибайдан – Чегиртке, андан – Таштаналы (бала жок), Мураталы.
Мураталыдан – Ишенбек, Шабданбек, Болотбек, Бектен, Адилбек.
Койчукеден – Ракмат.
Байкожодон – Мамыралы, Вердалы.
Мамыралыдан – Өмүрзак, Женилдик.
Бердалыдан – Жусуп.
Чотойдон – Субанкул, Бостеке, Стамкул, Курман.
Субанкулдан – Кожобай, Үтүр, Жаныбай (бала жок), Түйта, Мадемил.
Кожобайдан – Өмүржан, Бейшеналы, Артелбек.
Үтүрдөн – Рысалы.
Рысалыдан – Темирбек, андан – Мырзабек, Жайылбек, Рысбек, Супан.
Курмандан – Сасык, андан – Келгинбай.
Ысмайылдан – Андаш.
Андаштан – Белек.
Белектен – Мұсұралы, Жандралы, Сыдыгаалы (балдары бар), Темираалы (бала жок).
Мұсұралыдан – Маатказы, Султангазы, Турдугул, Бекказы, Нургазы, Чултун. Жандралыдан – Өмүргазы, Эмилгазы, Бийгазы.
Белектин тукуму бүт бойдон Чүйдө, Бишкекте турат.
Чанкандан – Жантай.
Жантайдан – Байтике, андан – Султаналы, Шалта, Картанбай.
Мамбеттен – Куртка, Сасан, Эралы.
Курткадан – Берубай, Акиш.
Борубайдан – Нарынбай, Таз (бала жок), Дүнкана.
Нарынбайдан – Жамғырчы, андан – Беки (балдар бар), Кайсарбай (балдары бар).
Дүңканаадан – Дүйшөнталы, Кадыралы.
Акиштен – Медет, Майкана, Малабай, Түйтү.
Медеттен – Сарбагыш.
Майканаадан – Сырынтай, Бекитай, Бекташ, Молдатай.
Малабайдан – Садык, Жайылкан, Аманкан, Эсенкан.
Түйтудан – Күшубек (бала жок), Кубат.
Сасандан – Майнаазар, Ормонбек.
Майнаазардан – Бәэрман (бала жок), Назармат, Кучкач, Түлкүбай (бала жок), Акматбек.
Назарматтан – Темиши.
Кучкачтан – Абдыбек.
Ормонбектен – Ашыр, Аалыгожо, Сыргабай, Солтонкул.
Ашырдан – Долдои, андан – Дайырбек, Акимбек, Абаскан, Расулбек, Ийгилик.

Аалыгожодон – Аскар.
 Солтонкулдан – Көктал.
 Сыргабайдан – Шейшеналы (бала бар), Ыйманалы (бала бар).
Эраалыдан – Айылчы, Адучу, Бекмурза.
 Айылчыдан – Кожомурат, Жумабай, Ажыкан.
 Кожомураттан – Асыранкул, андан – Станбек.
 Жумабайдан – Доктурбек. Ажыкандан – Канатбек.
 Адучудан – Бектурган. Бектургандан – Самарбек, Артелбек.
 Бекмурзадан – Кыдырбай, Өмүралы, Сасыкбай.
 Кыдырбайдан – Алымбай, Бекбай, Жумагул, Үкөл. Өмүралыдан – Бакас.
 Сасыкбай – Турдугул, андан – Талканбай, Кадырбек, Садырбек (балдары бар), Кадыржан.

БОРБОДОЙдон 3 уул: Баястан, Жапузак, Сейит.

Баястандан – Эдиге, Кутуй.
Эдигеден – Карагул, Мендеке, Рысбай, Ибраим.
Күтүйдан – Жуматай, Кушубак.
 Жуматайдан – Мурат.
 Кушубактан – Болот.
Жапузактаи – Курама.
 Курамадан – Бердигул.
 Сейиттен – Калчаке, Эгемберди, Жамаке.
Калчакеден – Тооке, Кенжекара.
 Тоокеден – Осмоналы, Осмонбек, Нарынкул (булардын балдары бар).
 Кенжекарадан – Баатырбек, андан – Канымет.
Жамакеден – Кыркаяк, Назар.

ЭЛЧИБЕКтен 3 уул: Кокүл, Шүкүр, Бырыкей.
 Кокүлден – Сүйүнбай, Токобай, Касаболот, Шер, Таштан, Маркабай, Кенжебай.
Сүйүнбайдан – Матақул.
 Матақулдан – Эстебес, Чоробек, Тургун.
Эстебестен – Ыйманбек.
 Чоробектен – Эсенбек.
Токобайдан – Кыдыралы, Тойбай.
 Кыдыралыдан – Эсеналы, Асан.
Тойбайдан – Эмил.
Касаболоттон – Айтаалы, Айбашаалы, Самсаалы.
Шерден – Вайкабыл.
Таштандан – Асан, Солто, Ормон.
Солтодон – Чай (бала жок), Ыбырайымкул, Шаршемби.
 Шаршембиден – Абдыкадыр, Масылкадыр (бала бар).
Маркабайдан – Айнабай, Кожомкул, Беккулу.

Кенжебайдан – Токсобай.
 Шүкүрден – Аккошой, Тайлак, Атантай.
 Аккошойдан – Дооронбек.
Тайлактан – Абыкбай.
 Абыкбайдан – Токтомамбет, Уйгакбай.
Атантайдан – Илип, Кысалак.
Илиптеи – Чотур (кыз бар), Ысак, Коілубай.
Ысактан – Темир, Өмүр.
 Темирден – Астаркан.
 Өмүрден – Азимкан (бала бар), Эшим (бала бар), Асанкан, Майорбек (бала бар).
Койлубайдан – Муктар, Шарыпбек.

БЕРДИКЕден 3 уул: Кошой, Кошсалым, Шертай.

Кошойдон – Сабыр.
Кошсалымдан – Байтбай, Күрөнкей.

Байтбайдан – Мурзакул.
Күрөңкөйден – Баялы.
 Баялышдан – Батыркул, Барманкул.
Барманкулдан – Чолпон.
Шертайдан – Жунуш.

КОЖОТАЙдан – Оодук, Үмөт, Өмүрөк

ООДУКтан 2 уул: Дуулаке, Солтоке.
 Дуулакеден – Алымбек, Тилепбек, Калыбек, Турдубек.
 Тилепбектен – Барылбек (булардан тукум калган жок).
Солтокеден – Малабек, андан – Эркинбек (балдары бар, Чүйде).

ҮМӨТтон 3 уул: Атаманам, Майменкө, Тынай.

Атаманамдан – Талканбай, Арзыгул.
Талканбайдан – Бекбоо, Аалыке, Бекназар (Эчкилибай), Жана зар, Абылай.
 Тондуу балдары: Дөңгүт (Олжобай), Кошсалым.
 Бекбоодон – Чойбек, Шапак, Узак (бала жок).
Чойбектен – Акылбек, Асан (бала бар).
Шапактан – Токтомамбет (бала бар).
Аалыкеден – Алымкул, Молдокул, Көкүм.
Алымкулдан – Жумаалы, Кыдыралы.
Жумаалыдан – Жанчак, Оркул, Аскер.
Кыдыралыдан – Осунбек, Орозбек, Сынташ.
Молдокулдан – Мамбеталы, андан – Сыдык (балдары бар), Шаршебай, Бексултан.
Кокумден – Сыдык (балдары Кетмен-Төбөдө).
Бекназардан (Эчкилибай) – Казак, андан – Токтоболот (балдары бар).

Жаназардан – Балбай, Камбар, Ибак, Бөрүкчү.
Балбайдын 1-аялынан: Барманкул, Темиркул;
 2-аялынан: Иманкул, Мешеркул, Эшеникул (балдары бар).
Барманкулдан – Айылчы.
Темиркулдан – Тумаке.
Иманкулдан – Токтосун.
Мешеркулдан – Каналбек, андан – Ашыркул.
Ибактан – Тыныш, андан – Насырымбек, Беделбек, Бөрү.
Бөрүкчүдөн – Сейиткул, андан – Артебек (балдары бар),
 Жаркынбек (балдары бар).
Абылайдан – Чарғын, Тимбол (бала жок), Эгизбай.
Чарғындан – Рыскул, Бекташ (бала бар).
Рыскулдан – Тұлқұ, Канат, Даулат.
Эгизбайдан – Жайчыбек, Орозбек.
Донгүттен (Олжобай) – Аязбай, Жумабай, Үшүмбай.
Жумабайдан – Стакан, андан – Жолчу.
Үшүмбайдан – Биялы, Бегилик (балдары бар).
Кошсалымдан – Келди, Келдібек, Дада, Кенжекул.
Келдіден – Чолпонкул, Жантай.
Келдібектен – Мейманжан, Алманбет.
Дададан – Жумакадыр, Карыбек, Кадырбек.
Кенжекулдан – Тұрусбек (Чүйде).
Арзыгулдан – Айтбай, Ыбыке, Исмаил. Исмаилден – Карапай
Маймонидөн – Миназар.
Миназардан – Сагынбай, Тагылык, Бейшебай (бала жок).
Сагынбайдан – Масылбек (1 уул).
Тагылыктан – Тыным (балдар бар).
Тынайдан – Иса.
Исадан – Шаакожо, Мұсұркул.
Шаакожодон – Сатыбалды.
Мұсұркулдан – Аралбек.

ӨМҮРӨКтен 4 уул: Адыл, Болекбай, Чыңыш, Сарыибек.
Адылдан – Байсерке, Кайыпберди, Эгемберди, Майлы, Деөлөт (бала
 жок), Калыгул (қыздары бар).
Байсеркеден – Ботокан.
Ботокандан – Мамбетсыдык, андан – Жолдошбек (балдары
 бар), Карагыз, Жәэнбек.
Кайыпбердиден – Жапар, Садык (бала жок).
Жапардан – Шамирдин, андан – Акмат, Бакыт, Анарбек (да-
 гы бар).
Эгембердиден – Бердигул, Эсенгүл, Майлы.
Бердигулдан – Табалды.
Майлышдан – Айтыгүл, андан – Аскар.
Майлышдан – Калый.
Болекбайдан – Элбай, Жұзбай, Миңбай, Жаныбай, Карапаз.

Элбайдан – Абдырайым.
Абдырайымдан – Алыкул, Оoken, Майрам, Эркин.
Жұзбайдан – Мудүн, Рыспай.
Мұдүндөн – Шаке, Сагыналы, Толтой, Кежир.
Шакеден – Мырзабек.
Толтойдон – Жаныбек, Каныбек, Алыбек.
Рыспайдан – Жайчыбек, Кадырбек.
Жайчыбектен – Молдобек, Кожобек, Декү.
Кыдырбектен – Төрөбек.
Миңбайдан – Кыдык, Самак.
Кыдыктан – Бердібек, Ажыраш.
Самактан – Асанбек, Жумабек, Сабырбек.
Жаңыбайдан – Барак.
Барактан – Үсмайыл, Чекир.
Үсмайылдан – Кыймалий, Убалий.
Чекирден – Иликун.
Каратаздан – Керимкул, Кучкач, Үрстем.
Керимкулдан – Алтымыш, Ачык.
Кучкачтан – Жанболот.
Чыңыштан – Аттокур, Андаш, Мамырбай, Байтөле, Байзак.
Аттокурдан – Абдылда, Балбак, Конокбай (тукум жок).
Абдылдадан – Турдалы, Ашыраалы.
Турдалыдан – Шайлообек.
Ашыраалыдан – Самұдүн, Шакирдин, Тууганбек.
Балбактан – Ашыр (бала бар), Сакен.
Сакенден – Нурдин, Кайдин (дагы бар).
Мамырбайдан – Данияр.
Даниярдан – Мадемил, Байдалы, Шабдалы.
Мадемилден – Насыпкан, андан Токтобек.
Байдалыдан – Нааматбек, Жанчар.
Нааматбектен – Калыбек, Тойчубек, Женишбек.
Жанчардан – Шаршенбек, Бейшенбек, Мурат.
Сарыпбектен – Түркмен, Айдаркан, Ысырайыл.
Түркмөндөн – Сулайманкул.
Сулайманкулдан – Жамалбек, андан Сережан.
Айдаркандан – Мамыт, Аман, Султан, Алмуса, Ыйманмуса.
Ысырайылдан – Ташмат (бала жок), Мамбетқадыр (балдары
 бар, Чүйде), Шамшы (балдары бар).

ШААБОЛОТТОН ТАРАГАНДАР

Рай, Менде, Жамғырчы
 (кичи аялынан Жамғырчы – мунун тукумы Бабыш деп аталып калған)
РАЙдан – Кутулду
 (Шааболоттун негизин Кутулдунун урпактары түзет)

КУТУЛДУдан 4 уул: Айдар, Кулбарак, Кемпирек, Асаңбай.
Айдардан – Чомой, Нанай.

Чомойдон – Адыл, Каработо, Турусбек, Жантай.

Адылдан – Апакай, Чакен, Сасык, Байжан, Бийжан.

Апакайдан – Кечербай (балдары бар), Мамыр.

Мамырдан – Жанузак.

Чакенден – Өмүр, Калбай, Касым, Касымбек (кыз бар), Темир.

Өмүрдөн – Самак, андан – Жолдошбек, Расылбек, Насырынбек, Каныбек.

Калбайдан – Шаршен.

Касымдан – Орозкан.

Темирден – Дүйшон, Жекшен.

Сасыктан – Сман, андан – Ажыгул, Сабит.

Ажыгулдан – Бейшебек, Ормуш.

Байжандан – Батыралы, андан – Макеш.

Макештен – Дарыбек (балдары бар), Жаңылбек, Жаңжалбек, Карыбек.

Байжанжан – Курманалы, андан – Ташы.

Каработодон – Төрөгелди, Субан, Талкан, Боккотен (Темир), Жөкөбай, Эшкотен.

Төрөгелдиден – Эстебес, Куурайчы.

Эстебестен – Дүйшөналы, Аблайбек, Айдаке (балдары бар).

Дүйшөналыдан – Божо (бала бар, Бишкекте).

Куурайчыдан – Абдылда, Бейшеке. Абдылдадан – Эгемберди, Жумагул.

Бейшекеден – Шаршеналы (бала жок), Мамбеталы.

Субандан – Итбек, Солтоке, Көрпөбай.

Итбектен – Айтыке, андан – Орозбек.

Көрпөбайдан – Солтоной (балдары бар), Конурбай (балдары бар), Элеман.

Талкандин 1-аялынан: Мамыткан, Жандралы, Атамурза (бала жок), Кожокан (бала жок);

2-аялынан: Акмат. Акматтан – Кулмат, андан – Сагынбек, Каныбек, Жамбыл.

Мамыткандан – Байташ, андан – Зайнидин, Изядин, Нурдин.

Жандралыдан – Шамил (бала жок).

Боккотендөн (Темир) – Конокбай (бала жок), Конушбай, Жуматай.

Конушбайдан – Аскар, Кашкар.

Аскардан – Дүйшөнбек, Батырбек, Рысбек, Шамшыбек, Советбек.

Кашкардан – Мырзабек, Эмилбек, Замир.

Жуматайдан – Шаршен, андан – Байтик.

Жожобайдан – Кадыр, Мамбетчан, Ажыбек (бала калган жок).

Кадырдан – Ормуш (балдары бар), Мөкүш (бала жок), Ашымбек (балдары бар).

Эшкотондөн – Күрөнкөй, Керимбай (бала жок), Бөлөкбай (бала жок).

Күрөнкөйдөн – Төлөк, Алапай.

Төлектон – Шейшеке (бала жок).

Алапайдан – Курман, андан – Сатыбек (бала калган жок), Самаш (балдар бар).

Турусбектен – Орокбай, Молтой.

Орокбайдан – Сандал, Айтыгул, Кулет.

Сандалдан – Бейшен (кыз бар), Ракымбай, Талип (бала жок), Сайдин, Самудун, Сыражидин (балдары бар).

Ракымбайдан – Кубан, Жайдан (балдары бар).

Сайдинден – Кумарбек, Ширинбек.

Самудундөн – Илияс, Каттообек, Нияз, Нурбек.

Айтыгулдан – Жаңжалбек (балдары бар).

Кулеттен – Карыбай, Жашасын, Жакыш (балдары бар).

Молтойдон – Кызалак, Султаке.

Кызалактан – Үметалы, Кыштообай.

Үметалыдан – Букарбек (бала жок).

Султакеден – Босумбай, Эшимбай.

Босумбайдан – Түгөл, Аман, Эсен.

Жантайдан – Алымбай, Сагынбай, Ширгели.

Алымбайдан – бала бар (Таласта).

Сагынбайдан – Жапаралы, Биримкул (балдары жок).

Ширгелиден – Кожобек, Аалы, Ыбраіым (балдары бар).

Нанайдан – Барчык, Дуулат.

Барчыктан – Ыза, Нурсек.

Ызадан – Алымкул, Иманкул, Кодон (бала жок), Кибир.

Алымкулдан – Шерип (балдары бар), Шергазы, Байгазы.

Иманкулдан – Абылабек (балдары бар, Бишкекте).

Кибирден – Асылбек (балдары бар, Чүйде, К. Маркста).

Нурсектен – Абейлде, Бакай (кыз бар), Казакбай.

Абейлдеден – Мурсапил, Молдокан, Шаршен. Молдокандан – Сабырбек.

Казакбайдан – Делденбай.

Дуулаттан – Табалды, Токтосун, Ысак (кыздары бар).

Табалдыдан – Сартбай (кыз бар).

Токтосундан – Бердиш, Турдукојо, Чымчык (кыздары бар).

Бердиштен – Сакымбек, андан – Токон

Кулбарактан – Бостек.

Бостектен – Маргашка, Байтору.

Маргашкадан – Дөнбай, Минбай (бала жок), Малдыбай (бала жок), Мамырбай.

Дөңбайдан – Бекбоо, Беглербек. Мамырбайдан – Үсөн, Бекбоодон – Женишбек.

Байторунун 1-аялынан: Элеман, Ақыбай;

2-аяллынан: Момункул, Арзыкул, Төкөн.
 Элемандан – Молдош, андан – Токтобек, Туарбек.
 Акыбайдан – Өмүркул, Алтынбек, Кемелбек.
 Өмүркулдан – Дилдебек.
 Алтынбектен – Жамалбек, Шүкүрбек, Нурбек, Нурканбек,
 Жалил, Нурдин.
 Момункулдан – Миңзабек, андан – Тынчтык, Бактыбек, Та-
 лант, Самат.
 Арзыкулдан – Өзүбек.
 Өзүбектен – Эсениелди, андан – Мекен, Максат.
 Токондон – Шекербек, Кудайберген, Жакшымбек, Арстанбек.
 Шекербектен – Фархад, Рахат, Багдад.
 Кудайбергендең – Нурман, Услан, Нуркан.
 Жакшымбектен – Бакыт.
 (Күлбарактын Бостегинен тараган балдар Таласта, Кен-Арал айы-
 лында турат, 50дей түтүн).
 Кемпиректен – Сарықобон, Боку Турдуке, Кулбала.
 Саркобондон – Найман, Чекир.
 Наймандан – Арзыбай, Айтыгул, Момун.
 Арзыбайдын 1-аяллынан: Айрыгом, Салымбай (кыздары бар),
 Байомур (кыздары бар);
 2-аяллынан: Телибай.
 Айрыгомдун 1-аяллынан: Кулсерек, Таштанбай, Айдарбек;
 2-аяллынан: Чортонбай, Салык (балдары бар),
 Баймурза, Аскарбек, Карыбек.
 Кулсеректен – Ниязбек, Асаибек, Үсөнбек, Токтобек. Нияз-
 бектен – Мурат, Даулат, Марат, Рахат.
 Таштанбайдан – Жанышбек, Абылбек, Кабылбек.
 Айдарбектен – Байышбек, Шаршенбек, Дүйшөнбек, Татаң.
 Чортонбайдан – Эркебек, Мукан, Оморбек (Акиша), Аскен,
 Касиет, Жайнақ.
 Телибайдан – Куба, Долон, Төлөк.
 Айтыгулдан – Шаршеке, андан – Туар. Туардан – Бектен,
 Сатыбалды, Үрстөм, Айбек.
 Момундан – Шамшы, Кемелбай.
 Чекирден – Алагөз.
 Алагөздөн – Молдосаты, Абдылда, Койчуке.
 Молдосатыдан – Кубаңбек (бала жок).
 Абдылдадан – Жолдошбек, Туратбек, Насырынбек.
 Койчукеден – Искеңдер (бала калган жок), Муса.
 Мусадан – Бакай, Жамбыл, Илис, Борис, Бекей.
 Асаибайдан – Атагелди (Нусуп), Эшим, Тарыхчы, Черикчи, Карбос,
 Акбаш (бала жок).
 Атагелдиден (Нусуп) – Жамаң, Нуртай.
 Жамандан – Медеке.

Медекеден – Шекербек (бала жок), Көчөр, Эгемберди.
 Эгембердиден – Сыражидин, Мойдин.
 Нуртай – Кытай, андан – Борончу (бала жок).
 Эшимден – Андаш, Сарыкүчүк.
 Андаштан – Өскүлон, Бекберген, Сарт (бала калган жок), Токо.
 Өскүлондон – Айылчы, андан – Карыбек. Карыбектен – Ме-
 лис, Индусбек, Табылды.
 Бекбергенден – Алишер (бала калган жок), Жәэнбек, Солтон-
 бек (кыз бар), Курманбек.
 Курманбектен – Жұмакадыр.
 Сарыкүчүктүн 1-аяллынан: Качы, Качыбек (бала калган жок).
 2-аяллынан: Ысак, Ысабек, Борчбай.
 Качыдан – Ұбыраймкул, Кыбырайкүл, Бейшенкүл.
 Ұбыраймкулдан – Мамбеталы (согушта жок болгон), Рыс-
 кулбек. Рыскулбектен – Амангелди,
 Илимгелди, Бактыгелди, Женишкелди,
 Кангелди, Кудайберди.
 Кыбырайкүлдан – Қылышбек.
 Бейшенкүлдан – Калыбек.
 Ысактан – Үркүнчү, Нургожо (согушта жок болгон).
 Үркүнчүден – Кошой.
 Ысабектен – Насыпбек, андан Алманбет, Канатбек.
 Тарыхчыдан – Жәэналы, Мырсалы, Тыналы.
 Жәэналыдан – Чилдинбай.
 Чилдиңбайдан – Рысбек, андан – Мелис, Советбек.
 Мырсалыдан – Матай.
 Матайдан – Үсөкө, андан – Турғун, Кенеш, Жолдош, Жунуш.
 Тыналыдан – Саада.
 Саададан – Жәэнбек, андан – Сагыналы.
 Черикчиден – Чункул, Алчикен, Сөлпү.
 Чункулдан – Жийідебай, Исабай.
 Жийідебайдан – Өмүржан (бала жок), Эсенигул (согушта жок
 болгон).
 Исабайдан – Жәэнбек (бала калган жок), Алтынбек, Акылбек.
 Акылбектен – Мыңзабек, Батырбек (дагы бар).
 Алчикен – Жұндубай.
 Жұндубайдан – Токтонаалы, андан – Насыркул, Токуш.
 Солпүден – Бектурган, Сандаке.
 Бектургандан – Жапаралы, Сабырбек (балдар бар).
 Жапаралыдан – Тотон.
 Сандакеден – Ұсубалы, Үсөн, Ишен, Жекшен, Аскарбек.
 Карбостон – Телтай, Нурак (бала калган жок), Нуралы.
 Телтайдан – Жумабай (кыз бар).
 Нуралыдан – Аманкул, Арзыкулдан.
 Аманкулдан – Салмоорбек, Кубатбек, Үрыскелди, Кубаныч-
 бек (Ноябрь), Жолдошбек.
 Арзыкулдан – Токтосун.

МЕНДЕден – Ныяз.

НЫЯЗдан 9 бала болгон экен. Катуу каргышка калып, бир гана баласынан тукум калган дешет, алар төмөндөгүлөр:

- 1) Суусамырда Бейшебайдын Эсенбеки гана бар, андан – Кубанычбек (бала бар);
- 2) Кетмен-Төбөдө Сулаймандын Кожобергенинин балдары;
- 3) Чүйде Түнтөйдүн Арабегинең: Асанбек, Сатарбек;
- 4) Чүйде Панфилов районунун Күрпүлдөк кыштагында Карыду-бананын Камчыбегинин балдары жашайт: Сыдыкбек, Калыбек, Үкүн (балдары бар).

ЖАМГЫРЧЫдан (Бабыш) – Ашыrbай, Шұkүр, Жумаш.

АШЫРБАЙдан 3 уул: Баястан, Мамбет, Бакиши.

Баястандаан – Жанай, Жолой, Күчүк.

Жанайдан – Жусупбек.

Жолайдон – Акматалы, андан – Токтогазы.

Күчжон – Койчу, Солтон.

Койчудан – Кадыралы.

Солтондон – Молдокан.

Мамбеттен – Отор, Чеке, Карагул.

Отордон – Шопок (бала жок), Боргемик.

Боргемиктен – Абдысадыр, андан – Сарыгоо, Эгизбай.

Карагулдан – Байбото.

Бакиштен – Дубана (бала жок), Итибай.

Итибайдан – Барманкул, Өмүркул.

Өмүркулдан – Самарбек.

ШҮКҮРдөн 3 уул: Норузбай, Молдобай (бала жок), Касаболот.

Норузбайдан – Сырдыбай.

Касаболоттон – Нургожо, Аалыгожо.

Нургожодон – Доктурбек.

Аалыгожодон – Шаршен, Бейиш, Сүйдүмкул.

ЖУМАШтан 3 уул: Жаныбек, Эңкелеш, Чайыш.

Жаныбектен – Жанаалы, Өмүрбек, Темирбек, Карабай, Асан (кыз бар).

Жаналыдан – Алыпсатар, Сопу (бала жок), Кыдырбай, Мендолон.

Алыпсатардан – Турар.

Мендолондон – Солтоңбек.

Кыдырбайдан – Алманбет, андан – Үсүрбек.

Өмүрбектен – Шырдак.

Шырдактаан – Токтосунбек, Таштаңбек, Арстанбек.

Темирбектен – Акелей, Байдалы, Медеке (кыз бар).

Акелейден – Жумагул, андан – Аскарбек.

Байдалыдаан – Ажыбек.

Карабайдан – Акмат, Чыйбыл (бала жок), Осмон, Жусуп (бала жок), Өмүш.

Акматтан – Төлөн (бала бар, Бишкекте).

Осмондон – Арык.

Эңкелештен – Орозой.

Орозойdon – Түргуналы, андан Дүйшөналы, Бейшеке, Ишен, Жекшен.

Чайыштан – Эсен, Теке.

Эсендөн – Ибраим, Жусуп, Серкебай.

Серкебайдан – Шекербек (бала калган жок).

Текеден – Абдықадыр (Төөкулак).

Абдықадырдан (Төөкулак) – Көлөп, Макыrbай, Күрөнбай.

КОЮКЕДЕН ТАРАГАНДАР

Нурбайдын балдары бар, булар Чүйде, Букара кыштагында турушат (Коюкенин тукуму аз, булар каргышка калган деп эл ичинде айтылат)

ЖОЛУКЕДЕН ТАРАГАНДАР

Сөлпү, Козубек, Сартымат, Андакул, Жээнбек

СӨЛПҮдөн – Кашкары, Чоно, Куугагыш.

КАШКАРЫдан 9 уул:

1-аяллынан (Маанеке): Умет, Тилеш, Сырга, Жаман, Самтыр, Жаныбек;

2-аяллынан (Шара): Барат, Тойчу, Эсенгелди.

Үмөттен – Текөн, Калча, Шыгай, Кубат (балдары Жайыл районунун Ак-Башат кыштагында).

Токондун 1-аяллынан: Жантай, Молтой, Абылай;

2-аяллынан: Сопу, Ажыбай.

Жантайдан – Чокой.

Чокойдун 1-аяллынан: Артыш, Ороз, Кечөр;

2-аяллынан: Койчубай.

Артыштан – Дүйшө, Бийсе, Ашыrbек, Бейшебек, Таштемир, Дуда.

Дүйшөдөн – Өмүрбек. Бийседен – Таалай, Бакыт, Талант, Сүзүл, Чапай.

Ашыrbектен – Рысбек, Сүйүнбек.

Бейшебектен – Элбурус, Солдатбек, Эгизбай, Кенжебек.

Таштемирден – Руслан, Нурлан.

Ороздон – Жакыпбек, андан – Кубан, Темиши, Ишенбек, Ильич.

Кечөрден – Дүйшөнбек, Бекитай, Насыпбек, Токтобек (балдары бар).

Дүйшөнбектен – Жапарбек, Жапак, Абданбек, Сейитбек, Мамытбек.

Бекитайдан – Тойчу, Марат.

Насыбектен – Мичан, Мударис, Жылдызбек, Кунуз.
 Койчубайдын 1-аялынан: Бекмурза, Алмурза;
 2-аялынан: Канат, Кайрат.
 Молтойдон – Салбай, Учкемпир.
 Салбайдан – Токтор.
 Абылайдан – Барбыт, *андан* – Шоорук (кыз бар), Шырдак
 (балдары бар), Аман (балдары жок).
 Сопудан – Жээналы, Набатбек, Аалыбайдан.
 Жээналыдан – Касымбек, Жигитжан, Аманкан.
 Набатбектен – Токсон, Алтымыш.
 Аалыбайдан – Чыр (бала жок).
 Ажыбайдан – Бекмат (бала жок).
 Калчадан – Эраалы, Байтөле, Баялы.
 Эраалыдан – Кыдырча, Муса, Абышка, Абы.
 Кыдырчадан – Эркебек.
 Эркебектен – Муктар, *андан* – Сарайбек, Сатыбек.
 Мусанын 1-аялынан: Алым, Алымкул;
 2-аялынан: Алымбек (бала жок), Мааданбек, Маалан,
 Малаш (бала калган жок), Белек.
 Алымдан – Советбек, Шакир (бала жок).
 Советбектен – Жаныбек, Жолдошбек.
 Алымкулдан – Абазкан (бала жок), Эсенкан, Бекболот.
 Эсенкандин 1-аялынан: Байсейт;
 2-аялынан: Сталбек, Туганбек, Нурланбек, Ба-
 кытбек, Уланбек.
 Бекболоттон – Алтынбек, Айбек, Уран.
 Мааданбектен – Сагынбек, *андан* – Салмоорбек, Ислан.
 Мааландан – Төлөгөн, Бакир.
 Төлөгөндөн – Сүйүнбек, Жаркынбек.
 Белектен – Тыным.
 Абышкадан – Бегимкул, Бекжан.
 Бегимкулдан – Иманжан, *андан* – Табылды.
 Бекжандан – Кадыр. Кадырдан – Өмүрбек, Казыбек, Съезд,
 Нуркан.
 Абыктан – Бектур, Абдыракман, Сулайман.
 Бектурдан – Капсалан, Алий.
 Капсаландан – Муканбет, Кулмамбет, Каныбек, Нурмамбет.
 Алийден – Нурлан, Анарбай, Нурбай, Азамат, Саламат.
 Байтөлөден – Исабек, Отунчу.
 Отунчудан – Курман (мындан бала жок).
 Баялыдан – Катаган, *андан* – Телтай.
 Телтайдан – Кулжан, Усуке.
 Кулжандан – Бекташ, Ташмат, Ташыбек.
 Усукеден – Абдылдабек.
 Шыгайдан – Эдиге, Бөрүбай.

Эдигеден – Шаты, Сарбат.
 Шатыдан – Молдосмон, Жекшен, Жумалы, Урмат.
 Молдосмондон – Медет.
 Жекшендөн – Ишеникан, Сардар.
 Жумалыдан – Абжалбек, Мырзабек.
 Урматтан – Дүйшөнкан.
 Сарбаттан – Солтобай, *андан* – Иманкул. Иманкулдан –
 Сейит, Окен, Эркинбек, Өскөн.
 Борубайдан – Султанкул, Стамкул.
 Султанкулдан – Жамгырчы. Жамгырчыдан – Үсөн, *андан* –
 Турат, Калыс. – Алишер, Шаршен.
 Алишерден – Аскар, Самүдүн (балдары бар). Шаршендөн –
 Мурат (балдары бар).
 Тилемштен – Аалыке, Шадыке, Жоомарт, Үкү, Сатылган, Шонкор,
 Жаман.
 Аалыкеден – Токтомуш, Сака, Шааба (булар Жумгалда, Бай-
 зак кыштагында 20 түтүн турат).
 Шадыкеден – Кыдыр, Карапай.
 Кыдырдан – Карагул, Сыдык.
 Сыдыктан – Насыркул, Мамбеткул, Асаанаалы.
 Насыркулдан – Азиз.
 Мамбеткулдан – Бейшенбек, Жекшенбек, Туратбек. Асана-
 лыдан – Болотбек, Сыргабек.
 Карапайдан – Абдырайым, Абдыракман, Алтыбай, Өмүркул,
 Абдылда.
 Абдырайымдан – Акматбек, Мамат, Абакир (кыздар бар).
 Акматбектен – Зарылбек, *андан* – Чубак.
 Маматтан – Жумабек, Эсенбек, Рыспек, Алтынбек, Болот-
 бек, Сыргабек (балдары бар).
 Абдыракмандан – Молдогазы (кыздары бар).
 Өмүркулдан – Сейдасым, *андан* – Аскар, Эмил.
 Абдылдадан – Асанбек, *андан* – Бакыт, Нурдин.
 (Кыдыр, Карапайдын урпактары Жайыл районунун, Монолдор кыш-
 тагында турат).
 Жоомарттан – Кытайгелди, Арзымкан, Ченгел, Калыгул, Жа-
 мансыры.
 Кытайгелдицен – Айдаке (кыздары бар), Орозалы.
 Орозалыдан – Сагынбас.
 Арзымкандаи – Чиркей.
 Чиркейден – Сыдык, *андан* – Субанбек, Дубанбек (Чүйде).
 Ченгелден – Бейшен.
 Калыгулдан – Жандаралы.
 Жамансарыдан – Жумагул, Дүйшөнкул.
 Жумагулдан – Кадыр, Ажыбек.
 Дүйшөнкулдан – Темиржан, Өмүржан.

Сыргадан тараган балдар Жайыл районунда, Ак-Башат кыштагында турат.

Самтырдан – Айтек, Мааке, Сарбалдай, Бердикожо.

Айтектен – Малматаій, Кудаяр, Арықбай, Карасарт.

Малматаідан – Баатырбек, Чылым.

Баатырбектен – Кулмат, Сыдыгалы, Байгазы, Эсенгүл.

Кулматтан – Макиши, Сарыкайчу, Ашыр.

Макиштен – Жыпарбек, Тынарбек, Жыргалбек, Мунарбек.

Сарыкайчудан – Токтобек, Казыбек, Таалайбек.

Ашырдан – Темиркул, Өмүркул, Нурдастан, Нурболот, Бекбогот, Чынгыз.

Сыдыгалыдан – Жакы, андан – Элмир, Омор, Амангелди, Майрамбек, Кенжебек.

Байгазыдан – Каракайчу, Аманкул, Насыркул.

Каракайчудан – Бактыгул, Сарыке, Замир, Осмонкул, Жайдар.

Аманкулдан – Темиркан, Орзкан, Мелис, Максат, Алмаз.

Насыркулдан – Кулчун, Гагарин, Замир.

Эсенгүлдан – Акимкул (бала бар).

Чылымдан – Нуралы, Асанбек.

Нуралыдан – Сапарбай, Туарбай, Кудайберген. Асанбектен – Бекташ, Мурат.

Кудаярдан – Тезекбай, Эсенаалы.

Тезекбайдан – Акин, Күчүн, Жаныбек, Каныбек, Айдар.

Эсенаалыдан – Бейшен.

Арықбайдан – Тентимиш, андан – Өзүбек, Орозобек, Камчыбек, Адылбек.

Өзүбектен – Сынтырбек, Зарылбек, Калыс, Абай.

Орозобектен – Султан, Калыйжан, Кадыржан, Уланбек, Болотжан, Күмүшбек.

Күмүшбектен – Алтынбек.

Карасарттан – Шалпык, андан – Бекбоо.

Маакеден – Төлемүш.

Төлемүштен – Бакалбай, Эрменбай, Өтөнбай, Сыдык (бала калган жок), Карыпбек, Карыпбай, Андаке, Насыр, Найман (бала калган жок).

Бакалбайдан – Жекшемби.

Жекшембиден – Совхоз, андан – Токтосун, Сталбек, Талантбек, Жумакадыр.

Эрменбайдан – Сейдакмат, андан – Болотбек. Болотбектен – Рахатбек, Бакыт.

Өтөнбайдан – Зарлык, андан – Жалал, Солто, Саяк, Базаркул, Сатаркул, Самаркул.

Карыпбайдан – Токон, Кадыр, Мырзабек.

Андакеден – Токторбек, Тиленбек, Таалайбек.

Насырдан – Куралбек, Сталбек.

Сарбалдайдан – Талкан, Солтобай.

Талкандан – Райымбек (балдары бар, Чүйде).

Солтобайдан – Саамалбек (балдары бар, Чүйде).

Бердикожодон – Көкө, Молдалы, Докон, Ақилжан (Чүйде).
Бараттан – Бүргө.

Бүргөдөн – Алыбай (кыздары бар), Бейшенбай.

Тойчудан – Оролбай, Канай.

Оролбайдан – Орокчу.

Орокчудан – Оогонбай, андан – Жуматай.

Жуматайдан – Улан.

Канайдан – Алымбай, Рыскул, Биримкул (бала жок).

Алымбайдан – Токтогул.

Токтогулдун 1-аяллынан: Деөмкул, андан Эмилбек, Ормош, Татан, Шамил.

2-аяллынан: Качкын, Таштанбек, Шапан, Артык, Шайлообек (балдары бар).

Рыскулдан – Оңолбек (балдары бар, Чүйде, Жекенди айлында).

Эсенгелдиден – Бекназар.

Бекназардан – Байбото, Бапай.

Байботодон – Добулбай, андан – Рысалы, Ныязалы, Сатар, Соодалы (бала жок).

Рысалыдан – Сапарбек, Андарбек, Насыпбек, Насырынбек.

Сапарбектен – Кубатбек, Мырзабек, Мирбек, Асылбек, Абасбек, Кенжебек.

Андарбектен – Жээнбек, Денизбек, Эсен, Нурбек, Касен.

Насыпбектен – Азамат.

Насырынбектен – Алмаз, Марат, Бакыт, Максат.

Сатардан – Кубанычбек (Санке), андан – Майрамбек, Рахатбек.

Бапайдан – Саманчы.

Саманчыдан – Султангазы, андан Айылчы. Айылчыдан – Нурбакыт, Рашид, Фахид.

ЧОНОДОН Адылбек, Асанбек, Молдалы, Карапатал (булар Таласта тұрушат).

КУУБАГЫШТАН ТААЛАЙБЕК.

Таалайбектен – Мурат.

Мураттан – Бектемир, Байтемир, Сары.

Бектемирден – Качы. **Качыдан** – Кожокан, Молдокан, Стам.

Кожокандан – Рысаалы, Кыдыралы, Дербиш, Жумаш.

Рысаалыдан – Карапатал, Карагул, Жунуш, Осмон. Карапаталдан – Бекин.

Кыдыралыдан – Өмүкө, Өмүрсадык. Өмүкеден – Кубан, Уларбек.

Дербиштен – Рыскул.

Жумаштан – Дүйшөнбек.

Стамдан – Адылбек, Асаибек.
 Адылбектен – Досумбек, Замирбек, Шүкүрбек.
 Асаибектен – Медет, Эсентур.
 Байтемирден – Байкытай, Бакытай, Бокчу.
 Байкытайдан – Самсаалы, Алманбет, Жолдошалы, Молдалы, Сейдалы.
 Молдалыдан – Бекмурза, Арсланбек, Кубанычбек. Бекмурзадан – Азат, Канат, Кубат.

Сарыдан – Куттукојко, андан – Сарымсак, андан – Кенжалы. Булар Чүйдө, Москва районунун Чон-Арык, Төмөн-Суу, Ак-Торпок кыштактарында турушат. Жолукенин Таалайбегинин тукумунаң 30 түтүн Ат-Башы районундагы Ак-Муз кыштагында, дагы бир бутагы Жети-Өгүз районунда дөөлөстөр м-н турушат. Ошондой эле Жалал-Абад облусунун Базар-Коргон районунда да 30 түтүндөй эл турат.

КОЗУБЕКтен – Досуяр

ДОСУЯРдан 2 уул: Айтыке, Садыке.

Айтыкедең – Бактыяр, Өмүралы.

Бактыярдан – Алмат, Нармат, Нурмат.

Омуралыдан – Жусуп (Кара-Чунак).

Жусуптан – Садырбек.

Садыкедең – Минбай, Жұзбай, Шапы (бала жок), Токтоболот.

Миңбайдан – Акмат.

Акматтаң – Мамбетсыдык, андан – Асан, Күмүшбек, Асылбек, Аскар.

Жұзбайдан – Бекібай.

Бекібайдан – Жұмалы, Тилебалы.

Тилебалыдан – Алмазбек.

Токтоболоттон – Қурманалы, Бобай, Табылды.

Қурманалыдан – Мамыр, Сатыналы.

Мамырдан – Кенешбек.

Бобайдан – Мамбет, Нургазы.

Мамбеттен – Сапарбек.

Табылдыдан – Абылгазы, Султангазы.

Абылгазыдан – Катаган.

Султангазыдан – Аскарбек (Сокулук районунун, Национальный кыштагында).

Козубектиң тукумунаң Жети-Өгүздө көбү бар (19-кылымда кеткен).

ИТЕМГЕНДЕН ТАРАГАНДАР

Айт, Алымбай, Жутакей, Майрыке

АЙТ, АЛЫМБАЙ, МАЙРЫКЕнин урпақтары Жумгалда турушат.

ЖУТАКЕЙден – Кожомкул, Назар, Каракубат.

(Каракубаттын балдары Жумгалда)

КОЖОМКУЛдан 6 уул: Кырбаш, Темиржан, Кансалан, Басыл, Абильеш, Муса.

Кырбаштан – Бургүй, Элчибек, Бердике, Боогачы, Бүтөш, Жумабай.

Бургүйдан – Түлөбай, Дубана, Наркозу.

Түлөбайдан – Саркул, Ормон, Мамырбай, Нурдеөлөт, Абылмейиз, Бант.

Саркулдан – Итибай, Тооке, Кулкебон, Сөлпү.

Итибайдан – Түкөнбай (бала жок), Сырдыбай, Байбагыш (бала жок), Маке, Баса, Элболду.

Сырдыбайдан – Ырысбек. Элболдудан – Муктар, Качкынбай.

Кулкебондең – Койчуман.

Ормондон – Келдибек, Дайырбек.

Келдибектен – Молдобек, Болот.

Дайырбектен – Шакулу.

Мамырбайдан – Ниязбек, Токтокара.

Нурдоолоттоң – Тезекбай, Ырайымбек, Бекбоо, Базарбай.

Тезекбайдан – Өзүбек, Сапаралы, Молдалы, Кенжебай.

Өзүбектен – Ташен, Ороздек.

Сапаралыдан – Капар, Алтымыш.

Молдалыдан – Мырзакан, Ханжантай, Молтой, Коюлдур. Молтойдон – Адучу.

Бекбоодон – Белчир, Андарбек. Андарбектен – Жаныбек.

Базарбайдан – Қурманбай, Саадабай, Шамыркан.

Абылмейизден – Сооронбек, Кубатбек.

Сооронбектен – Исак, Шамши.

Кубатбектен – Ашырбек.

Баиттен – Үметаалы, Мураталы, Сексеналы, Кожоналы, Баяналы.

Кожоналыдан – Мекиши. Мекиштен – Байыш, Мырзакмат, Эсентур, Даіырбек (балдары бар).

Баяналыдан – Жалбы, Бегимкул.

Дубанадан – Субанбек, Алаңбай, Аттокур, Сарыбай, Башкай, Салынчы (бала жок), Төштүк.

Субанбектен – Жорго, Жараш, Жантурсун, Тургунбай, Акбай, Токбай.

Жоргодон – Чекери.

Жараشتан – Тыналы.

Жантурсундан – Өмүралы.

Алаңбайдан – Темираалы, Иманалы, Наалы, Айдаралы, Кыдыралы.

Темираалыдан – Жумаш.

Кыдыралыдан – Садыралы.

Атторкурдан – Беки, Бегалы.

Бегалыдан – Асылбек, Касыбек.

Сарыбайдан – Жаныбай, Мамбет, Элебес, Чапкынбай.

Жаныбайдан – Майрык, Үметбай, Үтүрбай, Кадырбай, Чеки.

Мамбеттен – Кулболду, андан – Султанбай.

Элебестен – Нурбай.
 Чапкынбайдан – Жаманкул.
 Бошкайдон – Байдебет (бала жок), Малдыбай.
 Малдыбайдан – Акынгожо (бала калган жок), Акынбек, Керез.
 Акынбектен – Кенешбек (балдары бар).
 Наркозудан – Эшкетен, Жоор.
 Эшкотандон – Кебекчи, Кудайбекти, Бийбала.
 Кебекчиден – Чекбай.
 Кудайбектиден – Ити, андан – Зарылбек, Барылбек, Кубатбек.
 Бийбаладан – Токтосун.
 Жоордон – Беккулу, Саманчы.
 Беккулудан – Дүйшөналы, Кулкүчүк.
 Саманчыдан – Кыдыралы, Айдаралы, Насипберди, Чомок.
 Айдараалыдан – Турдугул.
 Чомоктон – Шаршенкул.
Элчибектен – Черикчи, Сейит, Куртка, Тыным, Атек.
Черикчиден – Бектен, Атай, Ачыке, Ачамай, Чылпак, Аалыбай.
Бектендөн – Карпык, Артыкбай, Ысман, Дедөнбай, Курбук (тукум жок).
Карпыктан – Кудайберди, Кайынберди, Эгемберди, Кожогелди, Сатыбалды, Оюке, Ысмайыл, Мамбетаалы.
Кудайбердиден – Чоробай, Чообай (балдары Таласта, Конезаводдо).
Кайынбердиден – Долдои, Чолдои, Молдалы. Долдоидон – Садыржан, Бакиржан, Шакиржан. Чолдоидон – Калыйжан (балдары бар).
Эгембердиден – Мекишкан, Чоронбай (балдары Таласта, Конезаводдо).
Кожогелди – Иманкул, андан – Кубан, Кубат, Мелис.
Сатыбалдыдан – Эмилжан (Төпөн), Нарынжан, Акимжан (балдары бар). Эмилжандан (Төпөн) – Баймамат, Байаман. Нарынжандан – Нурмамат, Нурбек, Каныбек, Жаныбек, Жыргалбек.
Оюкеден – Өмүржан, андан Кадыржан, Эркин.
Ысмайылдан – Иманжан, Бейманжан, Эсек, Калык, Малик.
Артыкбайдан – Эстебес, андан – Карыбай.
Ысмандаан – Кул, Байчекир, Дүрбөл.
Кулдан – Бутубай. Байчекирден – Толон. Дүрбөлден – Насиржан.
Дедөнбайдан – Назаркул, андан – Асан, Усон (бала калган жок), Арызмат.
Асандан – Аисамат, Алмаи.
Атайдан – Абык, Абир, Манжы, Чолок.
Абыктан – Шадыбек, Солтобай, Балтабай.
Шадыбектен – Бозкоро, Ташкоро.
Абирден – Акмат, Акилжан, Масылкан, Ажыкан.

Акматтан – Усен.
 Ажыкандан – Камчыбек (балдары бар).
 Манжыдан – Турдубай, андан – Турум (балдары бар).
 Чолоктон – Жакып, Сары, Исак.
 Жакыптан – Миспек, Кемел.
 Ачыкеден – Сакебай.
 Сакебайдан – Аалыгожо, андан – Зарлык.
Ачамайдан – Ашыrbай, Жолдошибай.
 Ашыrbайдан – Каракойчу.
Жолдошибайдан – Садыркул, андан – Шакир, Насир.
Чылпактан – Кубакай, Шайбыр, Жаманкул, Боронбай, Сарымсак (бала калган жок).
Кубакайдан – Токо, андан – Социал, Жениш, Тениз, Мелис.
Шайбырдан – Турдугул (бала жок), Солтогул, Жайдаркул (бала жок).
Солтогулдан – Бейшенбек, Асанбек, Деөлөтбек, Кыргыйбек, Усенбек.
Жаманкулдан – Кошкоро, Улан (бала бар).
Кошкородон – Эмилбек, Жумабек, Шаршенбек, Бактыбек, Ишенбек.
Бороибайдан – Султан.
Аалыбайдан – Боккүчүк, Байжээн (бала жок), Аралбай (бала жок).
Боккүчүктөн – Сакиши, Мөкүш. Сакиштен – Сатарбек, Жыпарбек. Мөкүштен – Адылбек.
Сейиттен – Сарыбай, Качак (бала жок), Конкубай, Касай.
Сарыбайдан – Бант.
Банттен – Солтобай, андан – Тыныбек, Тынай, Эшкоюко, Канай (балдары бар).
Конкубайдан – Таласбай, Кыргызбай.
Касайдан – Айдаралы.
Курткадан – Сопу, Дуулат, Карабек.
Сопудан – Сарбан, Түнкатар, Турусбай, Турсунбай.
Сарбаандан – Дүйшебай.
Дүйшебайдан – Сабыр, Самар.
Сабырдан – Шакир, Шабедин, Калмердин, Дадин.
Самардан – Дарбыт, Ильич.
Түнкатардан – Бейшебай, Бейшенаалы (тукум жок), Биялы.
Бейшебайдан – Мырзалы, Мырзакан (балдары бар).
Турусбайдан – Бейшен, Жекшен (бала жок).
Турсунбайдан – Эсенгул, Жүкүн, Таабалды, Бейшенкул, Оркул, Шаршен.
Таабалдыдан – Тентимиш, андан – Абылмечин, дагы бар.
Тынымдан – Жолой, Болот, Казыбай.
Жолойдон – Боруке.

Борукеден – Жекшемби, андан – Жолчу (балдары бар).
 Атектен – Токтогон.
 Токтогондон – Чүрөш.
 Чүрөштен – Солтогул, андан – Тыныстан, Үрүстөн.
Бердикеден – Тугул, Чулум, Таштанбек, Шатман.
 Тугулдан – Орус, Ышык.
Орустан – Дендибай, Сандыбай, Байсубан, Уйбак, Бакшы.
 Дендибайдан – Сары, андан – Тунжур, Санжар.
 Уйбактан – Султанкул.
 Бакшыдан – Абыбата, Жумалы, Молдалы.
 Жумалыдан – Шайлоо. Шайлоодон – Карабек, Жолдошбек, Кылышбек, Рысбек, Сүйүнбек.
 Абыбатадан – Шаршемби, андан – Эсенбек, Рыскелди, Кара. Ышыктан – Курама, Боку, Сокучу (бала жок).
 Курамадан – Үбрайым, Сыдык.
 Үбрайымдан – Бектур, Турсунбек, Жекшенбек, Самарбек. Бектурдан – Саден, Абден. Турсунбектен – Намасбек, Эркебек. Самарбектен – Шурубек.
 Сыдыктан – Сатар, Жаныбек. Сатардан – Токтогул.
 Жаныбектен – Дүйшөнбек, Темирбек, Тагайбек. Дүйшөнбектен – Таалай.
 Бокудан – Касымалы, Жунушалы, Шалпык, Кучкач.
 Касымалыдан – Абыразак, андан – Калмат, Жапардин, Калыйдин, Бекматжан.
 Шалпыктан – Казак, Абысатар (Чүкүн), Атыркул. Казактан – Орозбек, Орозкан. Абысатардан (Чүкүн) – Рахатбек. Кучкачтан – Өмүрзак.
 Чулумдан – Сансаке, Агадай, Суран.
Сансакеден – Бекбол, Күрен, Күшчу.
 Бекболдон – Чымчым, Нусуп, Чыйбыл.
 Чымчымдан – Эсенкан.
 Нусуптан – Мұсұркан, Керимкан, Рымбек (Арыкчал), Керимкул, Керимбек (Кепай), Токтогул.
 Күренден – Бегалы, Тынаалы, Балпык.
 Бегалыдан – Медер, андан – Аманкул.
 Тынаалыдан – Кадыркул, андан – Амантай, Асамбай, Үсөнбай.
 Балпыктан – Жұзумкан.
 Күшчудан – Назаркул, Мейман.
 Назаркулдан – Тынымкан.
 Меймандан – Самаган, Бекташ.
Агадайдан – Баялы, Кулалы, Өмүкө.
 Баялыдан – Самұдұн.
Сурандан – Отунчу.
 Отунчудан – Долубай, Канай, Кызыралы.
 Долубайдан – Расул, Конок. Расулдан – Үсөнкан. Коноктон – Дүкүн, Стал.

Таштанбектен – Көнөй, Дерденкул.
Көнөйдон – Абылай, Танбай, Дампа, Аргын.
 Абылайдан – Кулуке, Кашкарьы, Сары, Тургуналы (бала жок).
 Кулукеден – Сабыр, андан – Токон.
 Кашкарьыдан – Макеш, Чегебай, Жумашалы (бала калган жок).
 Макештен – Бекболот, Мадылбек, Жанболот, Канболот.
 Сарыдан – Борсоке, андан – Султаниасир, Бекнасир.
Дердеңкулдан – Токтоналы, Мамыралы, Багышбек, Дүйшөнналы.
 Шатман – Чункул, Койбос, Тайбас.
Чүңқулдан – Чормоке.
 Чормокеден – Иманалы, Нияз, Мамытбек, Адылбек.
 Иманалыдан – Төлөндү. Мамытбектен – Аскар. Адылбектен – Садыр.
Койбостон – Өмүр, Демесин, Чортонбай, Төләяр, Зайнидин.
 Өмүрдөн – Турар.
Тайбастан – Кулжаке, Көкүм, Атакул, Абылда, Көчөрбай, Айнакул (балдары бар).
 Кулжакеден – Кожобек, Асылбек.
 Кекүмдөн – Алыбек, андан – Айтыке.
 Атакулдан – Саткынбай, Качкынбай.
Боогачыдан – Адыл, Баймырза, Биймырза.
 Адылдан – Тайчык, Ормоке, Бектурган, Итибай, Бөлтүрүк (бала жок).
Тайчыктан – Самсалы, Саки.
Ормокеден – Ниязалы, Мырзалы.
Бектургандан – Темирбек, Эркинбек, Туkenбек, Досумбек.
Итибайдан – Карабука, Касымалы, Конок.
 Баймырзадан – Эсеналы, Төребай, Токтосун.
Эсенаалыдан – Саты, Туйбай.
 Сатыдан – Асыранкул, Сагынбай.
 Асыранкулдан – Казыбек, Тазабек.
Туйбайдан – Мұрсарапай.
Төрәбайдан – Айтыгүл, Сарт, Молдалы.
Айтыгулдан – Ашырдин, Бакирдин.
 Сарттан – Сыдык.
 Сыдыктан – Кенеш, андан – Жаныбек, Ишенибек.
Токтосундан – Дербишалы, андан – Самар, Өмөр.
Биймырзадан – Шайылда, Миш, Жапан.
Шайылдадан – Абыкан, андан – Шадыкан.
 Шадыкандан – Жапаркул, Жапаралы. Жапаркулдан – Союзбактал. Жапаралыдан – Деөлөт, Болот.
Бұтоштан – Опон, Калча.
 Опондон – Алыкул, Асан, Эдил.
 Алыкулдан – Борбу, Сары.

Сарыдан – Генерал, андан – Райымбек.
 Асандан – Тайчабар, Балбай, Кенжетай.
 Эдилден – Сакадай, Байбосун, Нургожо.
 Сакадайдан – Касымалы.
 Байбосундан – Кадыралы.
 Нургожодон – Самудун.
 Калчадан – Чоко, андан – Ташболот.
Жумабайдан – Мусулман, Карбос, Тарыхчы.
 Мусулмандан – Адыгине, Жайыл.
 Адыгинеден – Орозалы, Самсалы, Бакты.
 Орозаалыдан – Чейне, Чыныбай, Солтогул.
 Чыныбайдан – Устабай, Зайнидин (бала жок). Устабайдан –
 Карыпбек, Тойчубек.
 Солтогулдан – Шамшыдин, Садыкбек. Шамшыдинден – Азар-
 мат, Кешимбек. Садыкбектен – Билал (бала бар).
 Самсалыдан – Мейманбай, андан Кулубай, Төрекул.
 Кулубайдан – Майрыке, Токум, Зарылбек, Күшубек.
 Төрекулдан – Турар, андан – Чабан, Дуулат, Коңчу.
 Бактыдан – Жұндубай, Тұменбай, Нусуп, Чыйбыл, Жошо-
 бай, Сыдык.
 Жұндубайдан – Токош, Өмүш.
 Нусуптан – Ташболот, Илияс, Канатбек.
Жайылдан – Курманалы, Асаналы, Мамбеталы, Үсеналы.
 Курманаалыдан – Акмат, Жапар, Рыскул, Өмүркул.
 Акматтан – Бейшенкул, андан – Сейитназир.
 Асанаалыдан – Качкынбек, Кабыл.
 Качкынбектен – Калидин.
 Кабылдан – Бешкемпир, Талант.
Карбостон – Токталы, Эралы.
 Тарыхчыдан – Тұнгатар, Тұнтей, Алымкул, Аалы.
Темиржандан (Каракырбаши) – Байсеійт, Үчек, Эсир, Қыргай, Турумтай.
Байсейиттен – Болот, Ракман, Эрдана, Кошалы, Кошой.
 Болоттон – Талкан.
Талкандан – Боргемик, Бөрүкчү, Эгемберди, Кенжекара.
 Боргемиктен – Ибраим, Сыдыгалы, Адран, Осмоналы.
 Ибраимден – Жумагул, Мамытбек. Жумагулдан – Өмүрбек,
 Кыштакбек, Токон. Мамытбектен – Жакып,
 Азим, Эмилгазы.
 Сыдыгалыдан – Жаныш.
 Адрандан – Мамбет.
 Эгембердиден – Кыдыралы.
 Кыдыралыдан – Темирбек, Болотбек, Керезбек, Эмилбек.
 Темирбектен – Турар, Канат, Турат, Жылдыз.
Ракмандаан – Байболот.
Байболоттон – Текебай.
 Текебайдан – Медет, Солтонгелди.

Медеттен – Иманкул (Кошбармак), андан – Мухтар, Махмут.
 Солтонгелдиен – Жумабек, Дүйшөналы.
 Эрданадан – Чонмурун.
Кошойдон – Кобен, андан – Шаршаке.
Үчектен – Өмөр, Эштай.
 Эштайдан – Күшчубай.
Күшчубайдан – Тойто, Ақынбай (бала жок), Терекбай, Да-
 дак, Шейрен.
 Тойтодон – Садык.
 Дадактан – Жусупбай.
 Шейренден – Көчөрбай (бала жок), Асанбек, Супкана, Та-
 ланктек, Тынычбек.
 Асанбектен – Келишбек, Аманбек, Майрамбек, Шейшенбек,
 Борончу.
 Супканадан – Буланбек, Дүйшөналы.
 Талантбектен – Арфем.
 Тынычбектен – Сарубек, Сталбек.
Эсирден – Арзымат, Тоймат.
 Арзымттан – Табылды, Абыл, Кабыл.
Табылдыдан – Сатылган.
 Сатылгандан – Дүйшөке (балдары жок), Жутакей.
Жутакейден – Канатбек, Муратбек, Уланбек, Майрамбек, Ка-
 дырмат, Нурмат.
Абылдан – Карасарт, Солтонгелди, Дадабай.
Кабылдан – Кулболду, Турдугул, Сатар.
 Кулболдудан – Эсенжан, андан Бекболот, Бекмурза, Мырза-
 бек, Шайымбек, Сапарбек.
 Турдугулдан – Жусупбек, андан – Канат, Абды.
 Сатардан – Аманжан, Кашка, Насырдин, Токтобек.
Тойматтан – Субан.
Субандан – Саржан, Кадыр, Аалыгожо.
 Саржандан – Чор.
 Чордон – Жетиген, андан – Болот, Жабдатбек, Тагай.
 Кадырдан – Бетөғө.
Бетөғеден – Асан, Талий. Асандан – Бактыбек, Жакут,
 Рахат (Чүкүлүн). Талийден – Табылды.
 Аалыгожодон – Аскарбек (қыздары бар).
Қыргыйдан – Бекмурза, Байдалы.
 Бекмурзадан – Сагынбай.
Байдалыдан – Турдугул, Сыдык.
Турдугулдан – Эсенгүл, Аманкул.
 Эсенгүлдан – Мукун (Абдылдабек), андан – Калык, Улан.
 Аманкулдан – Аскарбек, Базарбек, Бакыт.
Сыдыктан – Абдықадыр, Абдыбек.
 Абдықадырдан – Дүйшонбек.

Абдыбектен – Мирлан, Нурлан.
Туруттайдан – Бекбото.
 Бекботовдон – Сатыбай, Жалчыбай.
Сатыбайдан – Тажидин.
 Тажидиниден – Касымбек, Жекин. Касымбектен – Микин.
Жалчыбайдан – Керимбай, Жасылбай, Мамбеталы.
Жасылбайдан – Асылбек.
Капсаландан – Ысмайыл, Байкүчүк, Билик, Асылбек, Сомби.
Ысмайылдан – Курманкул, Катаган, Татыбек, Талкан, Бөлекбай.
Курманкулдан – Эсеналы, Иманалы, Сыдыкбек, Үсоналы.
Эсеналыдан – Тойалы, Орозобек, Абылбек.
Орозобектен – Солтон, Чынарбек.
Сыдыкбектен – Рысбек.
Үсоналыдан – Зарылбек.
Катагандан – Турсунбай, Ырсалы, Касымбек.
Турсунбайдан – Сыдык, андан – Апыш.
Татыбектен – Багышан, Акай, Султаналы.
Багышандан – Икеш, Ажыгул.
Султаналыдан – Өмүрзак, Өмүке, Сейталы.
Талкандан – Мамбет, Иман, Үмет.
Мамбеттен – Садабай, Садыралы.
Имандан – Дербиш, Кожоке.
Үметтөн – Аалы, Чилик, Белек.
Бөлекбайдан – Дадыбай, Жүндүбай, Назаралы.
Дадыбайдан – Жунуш, андан – Шаршен.
Назаралыдан – Токон.
Байкүчүктөн – Деркенбай, Момунтай, Жәэналы, Калча.
Деркенбайдан – Саки, Саада, Өмүралы.
Саададан – Түлекабыл.
Момунтайдан – Эшимбек, Керимбек.
Жәэналыдан – Жунуш.
Калчадан – Дыйканбай, Эркинбай.
Дыйканбайдан – Сагындык, Өкөбай, Ченкил.
Сагындыктан – Жаманкул, Акинбай, Абакир, Бектурсун.
Эркинбайдан – Дорбон, Аалы, Акбай, Акмат.
Дорбондон – Осмон.
Аалыдан – Жусупбек, Темиржан.
Жусупбектен – Мадылбек, Дүйшөнбек, Дабанбек, Дениз. Ма-
 дылбектен – Бакытбек. Дүйшөнбектен – Вак-
 тыяр. Дабанбектен – Үмет, Мурат. Денизден –
 Раатбек, Бек.
Акбайдан – Жумакадыр, Кадырбек, Турдубек.
Акматтан – Токуш, Асанкожо, Темирбек.
Виликтен – Казыбек, Козубек, Эши, Байтурат.
Казыбектен – Алымбек, Артыкбай, Сооронбай.

Алымбектен – Сарала, Ботокан, Молдокан, Шамыркан.
Сараладан – Садыбакас. Ботокандан – Самак, Жумакадыр.
Молдокандан – Жекшенбек.
Артыкбайдан – Черикбай.
Козубектен – Ашымбай, Маматай.
Ашымбайдан – Эркин.
Маматайдан – Иманкул, андан – Абдыкалык.
Басылдан – Эсенаман, Сасы, Туума.
Эсенамандан – Бакы, Боку, Караголок.
Бакыдан – Ашыр, Жумаке.
Жумакеден – Байбосун.
Караголоктон – Ашыр, андан – Сопу.
Туумадан – Сатылган, Кудайменде.
Сатылгандан – Момокон, Катаган.
Момокондон – Жаманкул, Кутуй, Карапай, Жүзбай.
Катагандан – Эралы, Жусупбай, Желикан.
Кудаймендеден – Байсал, Манап, Амантай, Жантай, Жоомарт.
Манаптан – Монолдор.
Монолдордон – Акмат, андан – Кадыркул.
Амантайдан – Бектемир, андан – Искен.
Жантайдан – Мамбеталы, Карымшак, Сейитказы.
Жоомарттан – Үбрайым, Абди, Корголдой, Үсмайыл (кыз бар).
Үбрайымдан – Аалы, Чапы, Чикилдек.
Чикилдектен – Уланбек, Султан, Дастан.
Абдиден – Токтобек, Беделбек, Калбай, Карыпбай, Касым-
 бай.
Корголдойдон – Аксары.
Абилештен – Орозбай, Тайты.
Орозбайдан – Жүзүмкул.
Мусадан – Чороке.
Чорокеден – Байыш, Үркүнчү, Иманалы.
Байыштан – Бакас.
Үркүнчүден – Шадыбек, Жолуке.
Иманалыдан – Орозалы, андан – Султанбек, Дүйшөнбек, Жу-
 мабек.
 (Абилеш м-н Мусанын тукуму Чүйде турат).

НАЗАРдан – Токтор.
Токтордон – Дайырбек, Айлеө, Жәэнбек, Кыдык, Шүкүр, Омоке,
 Мендириман, Адыл, Жүндүбай.
Дайырбектен – Оболбек, Бырылдай.
Оболбектен – Эшбото, Жалгап, Эшимбек, Алымбек, Байсер-
 ке, Шербото.
Эшботовдон – Абылмейиз, Түнгатар, Түнтей.
Абылмейизден – Качкын, Төлеген, Аман.

Түнгатардан – Смайылкул, Ормокой, Абылгазы, Жангазы, Керимкул, Арык.
 Смайылкулдан – Додон. Додондон – Жакыпбек, Надырбек. Абылгазыдан – Жакиши, Кенешбек.
 Керимкулдан – Аскарбек.
 Арыктан – Шамырдин.
 Түнтөйден – Аалы, Эмилгазы, Арпачы, Мусуманкул.
 Аалыдан – Кадырбек.
 Эмилгазыдан – Насыркул, Жамалбек. Арпачыдан – Көчөрбай.
 Жалгаптан – Таабалды, Рыспай.
 Таабалдыдан – Малдыбай, Сырдыбай, Солтонкул.
 Малдыбайдан – Жакиши.
 Сырдыбайдан – Турдумбек, Ақылбек (балдары бар), Мадылбек.
 Турдумбектен – Жекшембек, Райымбек. Мадылбектен – Сүйүнбек.
 Солтонкулдан – Бекболот, Канболот (бала жок).
 Бекболоттон – Марат, Мурат, Канат.
 Рыспайдан – Ашыр, Чотур.
 Эшиմбектен – Ындыбай, Карабай, Күрөнкөй.
 Ындыбайбан – Жетиешик, Абаиалы, Асаналы.
 Асаналыдан – Асин, Сайнидин.
 Күрөнкөйдөн – Асаибек.
 Алымбектен – Биялы, Ниязалы, Токоналы, Шералы, Тоялы.
 Биялыдан – Рысалы, андан – Сакиши, Жаныбек.
 Ниязалыдан – Шералы.
 Бырылдаидан – Чынгожо, Ажымат.
 Ажыматтан – Насыралы.
 Айлоодон – Карач.
 Карактап – Жылкычы, андан – Орозалы, Бокой.
 Орозалыдан – Өйдочекти.
 Бокойдон – Чөкмө, Молдалы, Жумалы, Биялы, Дубана.
 Молдалыдан – Аманкул, Сатаркул, Абдысалам, Абдыхалил (Акал). Абдысаламдан – Орозбек. Абдыхалилден (Акал) – Мирослав, Али.
 Дубанадан – Качынбай.
 Жәэнибектен – Арыккул, Койбагар, Атантай.
 Арыккулдан – Дубана, андан – Талканчы, Дыйканчы, Чандалай.
 Чандалайдан – Жумабек.
 Койбагардан – Ташыбек, Иманбай, Коргончу.
 Атантайдан – Катаган, Айткетөн.
 Айткетондон – Шайылда, Курманалы.
 Кыйдыктан – Айна, Субан.
 Субандан – Белекбай, андан – Жолдош, Турдугул, Асанкул, Алыкул.
 Турдугулдан – Кубаңбек.

Шүкүрдөн – Эдил, Осмон, Дадый.
 Эдилден – Мусабай, Алымкул, Базарбай.
 Осмондон – Шадыкан, Мусурман, Бокбай, Сабыралы, Саркою.
 Дадыйдан – Арык.
 Адылдан – Бактыбек, андан – Шербето.
 Жүндүбайдан – Батырбек.
СУУСАМЫРДА ТУРУКТУУ ЖАШАП КАЛЫШКАН БОРГЕМИК ЭЛИНИН КЫСКАЧА САНЖЫРАСЫ
 Боргемик уруусунан Суусамырга биринчи болуп 20-кылымдын 50-жылдарында Акмат уулу Аскарбек эжеси Ызаатка (чал уруусундагы Мусабайдын кемпир) каралап келген экен. Андан соң күйөө баласы Осмонбек Сырдыбаев көчүп келет. 50-жылдардын соңунда Абдынын, Суранчынын тукуму келишкен. 60-жылдардын ортосунда Аалынын, Куйручуктун балдары көчүп келип, жашап калышкан.
 Азыркы күндө Суусамырда Саруудан тараган боргемик элиниң Жакаштан тараган Абды, Аалы, Куйручук, Суранчынын балдары түрүктүү жашап келишет. Булар азыр Суусамыр элиндеги ынтымакта өмүр улап келаткан он бир уруунун бири болуп эсептелет.
 Боргемик эли негизинен кыргыздын сол канатынан, Таластагы саруу уруусунан келип тарайт. Алардын кыскача санжырасы томондогүдөй:
 Боргемиктен – Конек.
 Конектен – Бакыбек (Солдойгон).
 Бакыбектен – Аташ, Жакаш, Арык, Карабаатыр.
 Жакаштан – Черик, Чурек.
 Чуректөн – Айтке, Кошой, Өмүрөк, Качкы.
 Качкыдан – Койчу.
 Койчудан – Абды, Сырдыбай.
 Абдыдан – Насыр, Атаке, Эсенбай.
 Насырдан – Ташкенбай, Дыйканбай.
 Сырдыбайдан – Осмонбек, андан – Жаныбек, Карабек, Камал (Чүйде Учкун айылында).
 Чериктен – Токтоболот, Чекө, Арпачы, Кыдыр.
 Кыдырдан – Сокубаш, Аалы, Куйручук.
 Аалыдан – Итемер.
 Итемерден – Жүдөмүш, Сактанбек, Шахтёрбек.
 Куйручуктан – Рахмат.
 Рахматтан – Качынбай.
 Качынбайдан – Күрүчбек, Кемел.
 Арпачыдан – Үбрайым, Суранчы, Баобек, Алымбек.
 Суранчыдан – Турганбек.
 Турганбектен – Жениш, Фархад.

Боргемик уруусунаң чыккан, Суусамырда жалпы элге белгилүү, ушул элге, жерге эмгеги синген инсандар бар. Алар: Үметалиев Илияс, көп жылдар совхоздо экономист, Суусамыр айыл кенешинин төрагасы болуп иштеп, азыр эс алууда. Абдиев Ташкенбай, Суусамыр орто мектебинде 40 жыл чамасында мугалим, завуч болуп эмгектенип, көптөгөн спортчу балдарды тарбиялаган. Акындык өнөрү да бар. Абдиев Жээнтай маданият үйүндө көркөм жетекчи, директор болуп көп жыл иштеди. Кыргыз Республикасынын Журналисттер союзунун мүчөсү, журналист.

Ушул китеттеги санжыра журналист Абдиев Жээнтайдын айтуусу б-ча жазылды.

**Суусамырда илгертедең бери жашап калышкан өйдөчекти
уруусунаң тараган саяктардын кыскача санжырасы**

Булар 19-кылымдын этегинде, Таластан ооп келип, Суусамырда туруп калышкан өйдөчектилердин урпактары. Саяк уруусундагы Кабаткуумунаң тараит.

Кабадан – Байболот (Өйдөчекти), Кайдуулат.

Байболоттон – Асаке, Курманкул, Токбай, Жээнбек.

Жээнбектен – Байкүттү, Кулжыгач. Ушул Жээнбектин тукуму Суусамырда турат.

Байкүттүдан – Жангазы, Отунчук, Үркүнчү, Норузалы, Адылалы.

Жангазыдан – Конушалы, Солтоналы.

Конушалыдан – Курманбек, Султанбек, Бообек, Эмилбек, Сейитбек, Муратбек, Аязбек.

Курманбектен – Өмүрбек, Райымбек, Орозбек (Военино-Антоновка кыштагында турушат).

Султанбектен – Мыктыбек, Чолпонбек, Сатыбек, Качкынбек.

Бообектен – Алымбек, Кылычбек.

Муратбектен – Бакыт (Военино-Антоновка кыштагында турат).

Сейитбектен – Ниязбек, Азизбек, Айдарбек, Азимбек, Жаркынбек, Замирбек, Бактыбек (Военино-Антоновка кыштагында турат).

Аязбектен – Нурубек (Военино-Антоновка кыштагында турат).

Эмилбектен – Сүйүнбек, Сталбек, Аманат, Жолдош (Военино-Антоновка кыштагында турат).

Кулжыгачтан – Байзак, Табалды, Мамбет.

Байзактан – Чөкөн, Турсуналы, Эшен, Молдалы.

Чөкөндөн – Жакып, Дүйшө (бала жок).

Молдалыдан – Кадырбек, Кадирдин.

Кадырбектен – Кенешбек, андан – Эдилбек, Жамил, Эрслан.

Кадирдинден – Сталбек, Салют.

Сталбектен – Радмир.

Салюттан – Тимур.

Турсуналыдан – Байтөлө, Азамат.

Эшнендең – Дүйшөбек, андан – Солтонкул, Рулбек, Жолчубек, Эстен.

Жакыптан – Койчуман, андан – Жыргалбек, Кадыралин, Максат, Жумгалбек.

Табалдыдан – Нусубалы, андан – Сардарбек.

Сардарбектен – Артел, Мелис, Жылышибек, Замирбек.

Мамбеттен – Эрик, андан – Бакай, Акин, Азиз, Абыл.

Отунчудан – Мамыр, андан – Султанмурат.

Норузалыдан – Каракойчук, Шаршеш (булар Чүйдө).

Санжыра Жангазиев Мыктыбектин айтуусу б-ча жазылды.

намыс олардың мөнкүрдүштүү түрүнүн көзөнүү. Көнүк аймактардың мөнкүрдүштүү түрүнүн көзөнүү. Көнүк аймактардың мөнкүрдүштүү түрүнүн көзөнүү.

СУУСАМЫР ӨРӨӨНҮНҮН КЕЛЕЧЕГИ ЖӨНҮНДӨ...

Суусамыр жергеси илгері айласыны аска-зоо, ак кар, көк муз курчаган, жалғыз аяк ат жолунаң башка жол болбогон, асман мелжип, чалкып жаткан кен өзөн болгон. Ал учурда эл жашабаптыр. Ошол мезгилде бул жерди аюу, илбирс, карышкыр, түлкү, суусар, кундуз, бугу, марал, эчкитеке, аркар, кулжа, ылаачын, бүркүт ж. б. түркүн жан-жаныбар, канаттуулар мекендеп, суусунда балыктар быкылдан, токою толо элил м-н коён, кокту-колоттору карагат, кожогат, кыр-кырлары анкыган атыр жыттуу мин түркүн чөптөр, өзөндөп аккан кеккашка тунук суулары м-н данкташып келген экен. Кийинчэрээк ереенгө эл конуш алыш, өрүшү толо мал көбейтүп, жер айдалыш, төрт тарабынан заманбап жолдор курулуп, тышкы дүйнө м-н бардык жагынан байланышы арбып, есүп-өнүгүү жолуна түшүп келкели келген мезгилге да жетти деек болчудай.

Географиялык авалы б-ча Суусамыр ереенү Республиканын дал ортосунда жайгашкан. Өрөөндү басып откөн Бишкек – Ош жолу Кыргызстандын түндүк, түштүк аймактары, ошондой зе Тажикстан, Өзбекстан, Казакстан Республикалары м-н байланышты

рат. Тараз – Талас – Суусамыр жолу Казакстандан башталып, Суусамырдан Бишкек – Ош жолуна кошулат. Суусамыр – Арал – Кочкор жолу Бишкек – Ош жолунаң айрылып, Жумгалды басып отүп, Кочкор өрөөнүндө Бишкек – Нарын – Торугарт жолуна кошулат. Кочкордон жол Ысык-Келгө кетет. Каракол өреенүн өрдөп, Кочкорго кетүүчү стратегиялык маанидеги Суусамыр – Батыш Каракол жолу да бар.

Ушундай шартта Ала-Тоонун бетине жараплан мендей болгон Суусамыр аймагынын келечеги кен. Аны ишке ашыруу үчүн бир кыйла аракеттерди жасоо зарыл.

Суусамырдын авасы таза, суусу тунук, экологиялык жактан етө таза аймак болгондуктан, эң биричиниден жаратылышты коргоо тармагындагы иштерди жөнгө салуу зарыл. Өрөөндө абанын курамы мурункууга салыштырганда азыркы учурда бузулуп баратканы ачык байкалууда. Себеби жолдор курулуп, автомашинелер көп жүргөндөн бери газ көп белүнүп, абага таркоодо. Буга каршы Сосновка айыллынан, Токтогул шаарчасынан чыга бериште, Кызыл-Ой айыллына кире бериште экологиялык постторду орноттуу керек да, автомашинелердин газ

СУУСАМЫР ӨРӨӨНҮНҮН КЕЛЕЧЕГИ ЖӨНҮНДӨ...

чыгаруусундагы зыяндуулук жонгө салынууга тийиш. Суусамырдын жоголуп бара жаткан жаныбарлар дүйнөсүн сактап калуу ж-а көбейтүү чаралары тезинен корулушу керек. Бул учүн Караколдо, Ой-Кайында, Кекемерен капчыгайында, Арамзада, Корумдуда коргоо постторунун болушу зарыл. Токой чарбасынын ишин жөнгө салып, текшерүү постторун көбейтүп, Суусамыр, Каракол сууларынын бойлорундагы токойлорду кыюучулардан коргоп, аны кайра өстүрүүнү колго алуу зарыл. Агын суулардан балык кармоого тыюу салынууга тийиш. Суулардын жәэктөрүнде атайын майда көлмөлөрдү куруп, ошол жерлерде балык өстүрүүнү колго алып, кичи балык чарбаларын уюштурса болот. Балык ошолордо гана кармалууга тийиш.

Суусамыр өреенүндө аң уулооб-ча өзүнчө коом уюштурулуп, мамлекеттик көзөмөлдөө белүмү ачылып, жеринде гана аңчылыкка уруксат берүү керек. Андай болбогондо, азыркыдай менчик фирмалар аркылуу Чүйден же Бишкектен лицензия берип контролдоо – бул жок дегенде эле алдамчылык. Суусамырда дары чөптердүү терүүчү ж-а кургатуучу ишиканалар уюштурулушу зарыл. Дары чөптердүү азыр белгилүү 40тан ашык түрү ёсёт.

Мындан тышкary өреенде төрт жерде корук (заповедник) аймактарын уюштуруу максатка ыла-йык. Булар Каракол өзөнү, Ой-Кайын ойдууну, Кекемерендин он жәэгиндеги Коргон бадал ж-а Бообек жайыттары, Мадылбек капчыгайы. Бул жерлердеги то-

кой, бадалдар кайра илгерки калыбына келтирилип, мурда мекендеген жаныбарлардын кайтып келишине шарт түзүү керек. Өрөөндөгү токой, бадалдарды сактап, көбейтүү учүн Суусамырда езүиче токой чарбачылыгын уюштуруу етө зарыл.

Ушул шарттар түзүлгөндө гана Суусамырда туристик базаларды, жайкы эс алуу жайларын куруп, эл аралык денгээлдеги туризмди өнүктүрүүгө мүмкүндүк болот. Мындај жерлер – Каракол өреенү, Кекемерендин жәэги, Чыгыш Арамза бою, жәэги токойлуу Арамза өзөнү болуп эсептелет.

Суусамырдын таптаза, тунук сууларын идишке куюну уюштуруп, дүнүйөлүк базарга сатууга эмнеге болбосун!

Кышында лыжа тебүү базаларын куруп, спорттун билүү түрү б-ча эл аралык мелдештерди өткөрүүгө деле болот.

Республикадагы аянты б-ча эн ири алыссы жайыт болгон Суусамыр өреенүндө Чүй, Талас, Жалал-Абад облустарынын, Казакстан Республикасынын жайыттары бар. Ушул жайыттарды натыйжалуу ж-а туура пайдалануу максатында жайыт комитеттеринин ассоциациясын түзүп, аны Суусамырдын өзүндө жайгаштыруу эң туура болор эле. Себеби, жайытка байланышкан аркандај маселелер жеринде каралып, эз учурунда чечилет ж-а жайытты пайдалануу жеринде көзөмөлденет. Андай болбогондо ар кайсы облустан, Казакстандан келип маселе чечилгиче жайкы мезгил отүп, убактысында карал-

бай, көзөмөлдөнбөй кала берет ж-а малчылар күйнелат.

Суусамыр – төрт-түлүк мал ба-гугуя ынгайлуу, мал киндиктүү жер. Азыркы учурда озгөчө жыл-кыны остворуп, аны көбөйтүү пайдалуу болууда. Кымыз жасоонун технологиясын өркүндөтүп, аны даирдоону көбөйтүп, кымыз ж-а бәзини сүтү м-и дарылоочу жайларды куруп, ал аралык дөңгөлгө алып чыгууга болот. Мындан тышкary, экологиялык жактай таза мал азыктарын (сүт, от ж. б.) Суусамырдын өзүндө кайра иштетүүчү кичи ишканаларды уюштуруп, ондурулгөн азыктүлүктүү ал аралык базарга сатуу керек. Суусамырда топозду багыш остворсө дә экономикалык жактай отө пайдалуу болор эле.

Союз мезгилиниде Суусамырда 24,0 мин ғадан ашык жер өздөштүрүлүп, алпа айдалып ж-а малга кесек тоот дайрдалып келген. Азыр ушул жердин 15,0 мин ға жери эле айдалса, эгин ж-а тоот өрөөнгө кенең жетет. Себеби, учурда Суусамырга башка жактай келип мал кыштабайт, малдын (көйдүн) саны Союз мезгилиниде көп эмес ж-а анын зарылдыгы да жок. Тoo эткетериндеги 9,0 мин ға айдоо аяиттарын жайытка которуп, малга жазгы, күагү жайыт түаүү максатка ылайыктуу, ошондо жайыттардын кыртышы кайра калыбына келет, экология онолот.

Булардан тышкary Суусамырдын агын сууларын ж-а кен байлыктарын пайдалануу ото маанилүү. Суусамырдын сууларына кичи ГЭСтерди куруп, өрөөндө автономдуу жылуулук ж-а жарык

менен камсыз болгон регионаго откорсо болот. Ошондой эле ашыгын коишу региондорго сатуу мүмкүнчүлүгү түзүлмөк. Суусамыр, Каракол суулары, Кокомерен дарыасы ж-а алардын шар аккан күймалары ГЭС курууга ото ынгайлуу. Жоо-Жүрөк мрамор ж-а Кокомерен гранит кендерин иштетип, аларды курулушка колдонуп, кооз буюмдарды жасоого неге болбосун!

Булар – Суусамыр алиниң жаркын келечеги, онуп осүсүнө болгон шарттар. Мунун келечекте ишке ашуусу үчүн, биричинден, алдин демилгеси, өмгөкчилдиги ж-а ынтымагы чечүүчү шарт, окинчинен мамлекет тарабынан колдоо көрсөтүлүп, керектүү шарттарды түзүү – негизаги фактор.

Кыргызга тагдыр берген, тен-дешсиси алп балбай Кожомкулдин урматына жылына бир жолу жа-йында улуттук оюндар ж-а спорттун тиешелүү түрлөрү б-ча ал аралык мелдең откорулсо, Кожомкулду бүт дүйнөного даназалоого болот эле. Ага, Суусамырда жол ж-а жаратылыш шарттары отө ынгайлуу. Болгону улуттук оюндарды уюштуруп, спорт комплекстерин куруу керек. Буга олимпиада ж-а спорт комитеттерин тартса болот.

Жогорудагы максаттардын келечекте ишке ашуусу үчүн, эң алды Суусамыр өрөөнүндө үч айыл округун уюштуруп, 15,0 мин ға айдоо аяитын алардын шартына карап болуп берүү керек. Ошол айдоо аяиттарды толук өздөштүрүп, пайдалануу үчүн алардын бир айыл округунун борборунда (Суусамыр, Тунук, Кожомкул айылдарында)

айыл-чарбасы б-ча техникалык тейлөө сервистерин, кооперацияларды уюштуруу зарыл. Бул чара алардын тез өнүгүүсүнө шарт түзүп, жер толук өздөштүрүлөт, маселе жеринде чечилет, озгөчө Чүй өрөөнүнө көчүп кеткен суусамырлыктардын кайтып келишин шарттайт. Ал бир айылда кадрлар тарбияланып осот, социалдык-маданий ж-а экономикалык жактан айылдар оз алдынча онугют, калктын саны көбөйт. Келечегинде Суусамыр өрөөнү өз алдынча аймактык, мамлекеттик бирдик болуп түзүлүшү шарттуу көрүнүш.

Кожомкул ж-а Кызыл-Ой айылдарын бир айыл округу кылыш, Мамаке атындағы айыл округу деп атаса тарыхый чындыкса туура келет. Мамаке ушул айылда турушкан чал уруусуна чыккан. Токойлуудагы азыркы «Париж» деп аталган Бишкек – Ош автомобилүү бөюндары чакан эл жашаган айылды «Чомой баатыр» айылы деп атоо туура болор эле. 1832-жылдары (болжол м-и) ушул жерде Едиге баштаган кондукторларды Атантай, Тайлак, Чомойлор келген жагына кайра кууган. Едигенин башын алыш-

кан. Бул жерден бир ал батыш тарапта Ташкендин күшбеги жиберген Муратаалы кыпчактын эки миң колу Чомой ж-а анын жигиттери тарабынан караманча кырылган. Ал жер «Чомой чапты» деп аталып калган.

«Бардык жол Римге алыш барат» деген италиялыктардын ылакабы бар. Анын сынарындаи эле биздин Кыргыз жергебизде «бардык жол Суусамырдан отөт» десек туура болот. Бир замандарда байыркы Рим шаары да ушундай шартта пайда болгондур. Анын үстүнө Суусамыр жергеси географиялык жактан Республиканын дал орто жеринде, суу башында жайгашкан. Кыргыз элиниде коп жылдардан бери эле Кыргыз Республикасынын борбору Ош шаары болсун деп бир тарабы айтса, экинчи тарабы Бишкекте эле калсын деп келишет. Биздин оюбузча Кыргызстандын жаны борбору Суусамыр өрөөнүн куруп, «Манас» шаары деп атоо керек.

Убакыт отүп Түндүктүн борбору Бишкек, Түштүктүн борбору Ош болуп, жалпы Кыргыз элини борбору Суусамырда болуп калышы ажеп эмес.

АДАБИЯТТАР

Кулүев Ш. Эл, жер баяны. Б., 2008; Чомо уулу Дүйшөнбек. Табыпчылык – улуу сыр. Б., 2008; Кенчиев Ж. Мырзабек. Б., 2002; Стамов А. Чомой баатыр. Б. 2006; Найдебеков Ж. Мамаке баатыр. Б., 2007; Кыргызстан. Энциклопедия. Б., 2001; Кыргыз тарыхы. Энциклопедия. Б., 2004; Кыргызстан энциклопедиясы. Энциклопедиялык окуу куралы. Б., 2004; Жумгал району. Энциклопедия. Б., 2005; Осмонов Ф. Ж. Кыргызстан тарыхы. Б., 2007; Автомобильная дорога Бишкек – Ош. Б., 2007; 1941–45 гг. Памятная книга Жайылского района. «Вечные имена» г. Кара-Балта. Б., 2005; Кыргыз тарыхы. Т. 1–2 Ф., 1973; Кыргыз Совет энциклопедиясы. Т. 1–6. Фр., 1977–80; Кыргыз жергеси. Энциклопедия. Фр., 1990; Солтоноев Б. Кызыл кыргыз тарыхы. Т. 1–2. Фр., 1993; Кыргыздар: санжыра. Тарых. Салт./түзгөн Жусупов Кенеш. 1–2 китеп. Б., 1993; Чүй облусу. Энциклопедия. Б., 1994; Физкультура жана спорт. Энциклопедия. Б., 2002; Акматалиев А., Уз-усталар. Б., Иманалиев М. Кыргыз санжырасы. «Шам» басмасы. Б., 1995; Мырзакматова А. С. Кыргыз этнографиясы. Нарын ш., 1997; Нарын облусу. Энциклопедия. Б., 1998; Атлас Киргизской ССР. Т. 1. М., ГУГК, 1987; Орозалиев С. Суусамыр (кыскача экономикалык – географиялык мұноздомо). Фр., 1961; Чупахин В. М. Физическая география Тянь-Шаня. А.-А., 1964; Чупахин В. М. Внутренний Тянь-Шань. Фр., 1959; Шульц В. А. Реки Средней Азии. Л., 1965; Восстание 1916 года в Средней Азии и Казахстана, Сборник документов. Издательство АН СССР, Москва. 1960; Современный аул Средней Азии (социально-экономический очерк. Выпуск X. Загорная волость Каракол – Нарынского округа Кыргызской АССР. Ташкент, 1927.

СУУСАМЫРЫМ

Обону Э.Касымовадуку,
сезү Ш.Кулусадики

Шаштай

Ай - да - нып тоо - го кур - ча - лып.
Ай - ма - гын жар - кын нур ча - лып.
Жер жок го са - га ба - ра - бер (ий).
Жыл-ган-дан бу - лак күү ча - лып.
Жүр-сем да а - дыс е - түк - ден. Жү - ре - гүм
са - га тар - ты - лып. Са - май - мын се - ки
Суу-са - мыр (оюн). Са - гы - имч сү - йүүм ар - ты - лып.

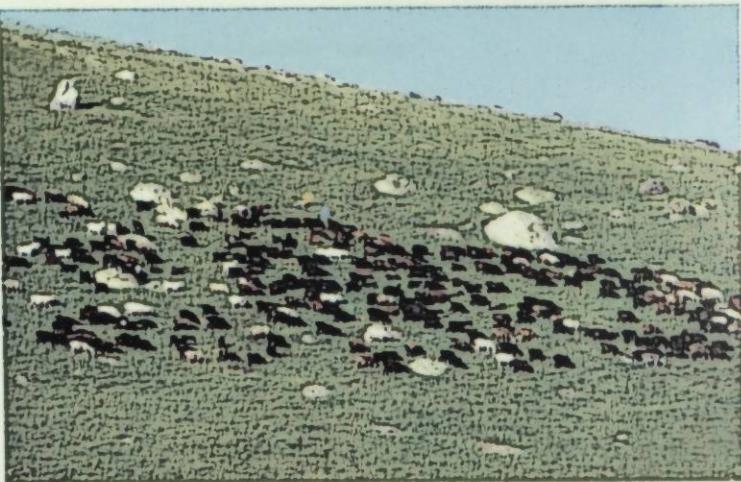
Айланаң тоого курчалып,
Аймагың жаркып нур чалып.
Тартуулап бизге берген жер,
Табият кооздоп түр салып.

Жер жокко сага барабар,
Жел өпкөн мейкин талаалар.
Туз наисип буйруп койнуңду,
Турактап калган бабалар.

Тура бер гүлдөп кең болуп,
Түбелүк ыйык жер болуп.
Ала-Too кыргыз журтунун,
Ажарын ачар мен болуп.

Суйкайып сулуу элесин,
Суусамыр бизге энесин.
Кучактап кысып бооруңа,
Кубат дем берип келесин.

Койнұна сактап бардығын,
Короткой каткан байлығын.
Төрттүлүк батпай күтүрөйт,
Төрлөрүң, түзүң, адырың.

Он Бир-Жылга
жайлоосу.

Аңыр-Кел
жайлоосу.

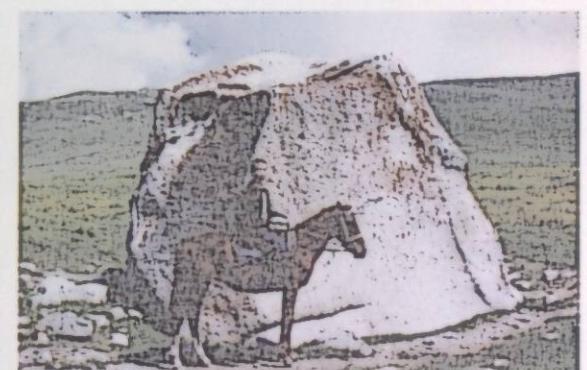
Жайлоодо
сабаа ыштоо.

Сандык жайлоосу.

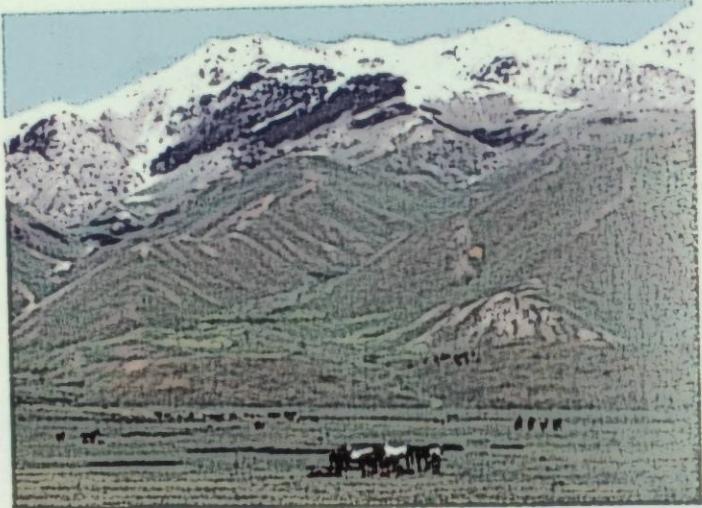
Бейрек суусу.

Түркмәндүн "Чоң ташы".

Түз-Ашуу (Кум-Бел).
Суусамыр кырка
тоосунда.

Чоң-Корумду
жайлоосу.

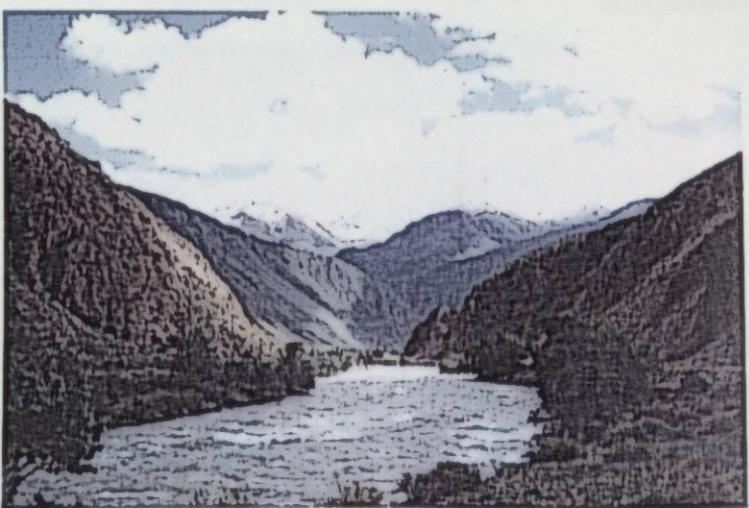
"Качыкенин сазы"
жайлоосу

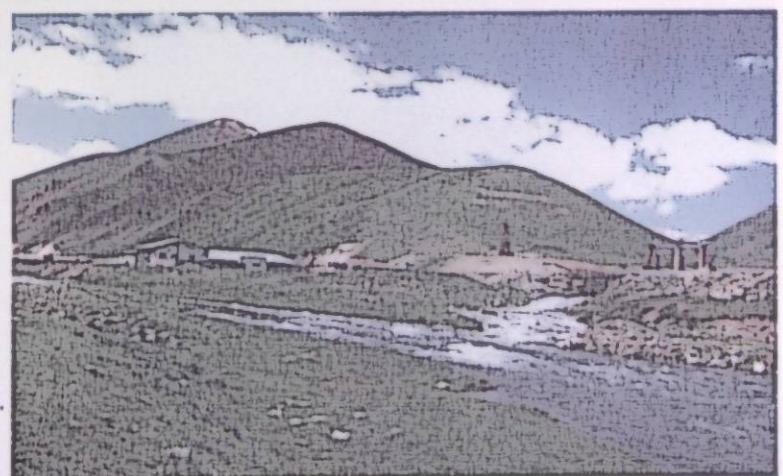
Бейрек вәзенү.

Батыш
Каракол
вәзенү.

Көкөмерен
капчыгайынын
ортосунун
башталышы.

Ала-Бел
менен
Өтмөк
сууларынын
кошулган
жери.
Сүсамыр
сүсүнүн
башталышы.

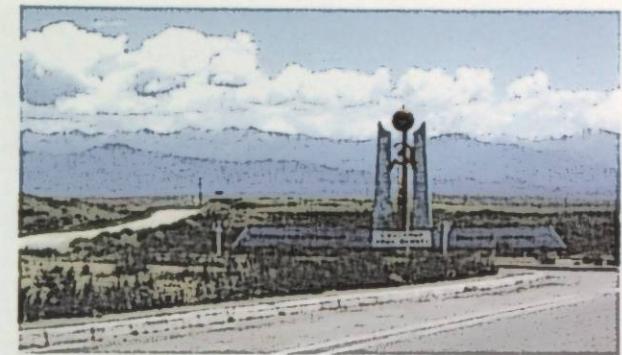
Ала-Бел жайлоосу.

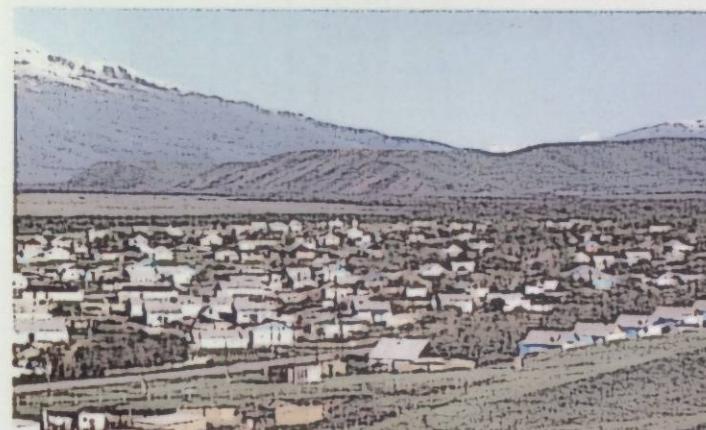
Бообек кыштоосу.

"Төө-Ашуу" лыжা
тебүү базасы.
Суусамыр
өрөөнүнүн кышкы
көрүнүшү.

Бишкек-Ош жолу.
Суусамыр айыл
округунун башталышы.

Суусамыр
кыштагы.

Кожомкул
кыштагы.

Кызыл-Ой
кыштагы.

1-Май кыштагы.

Тунук кыштагы.

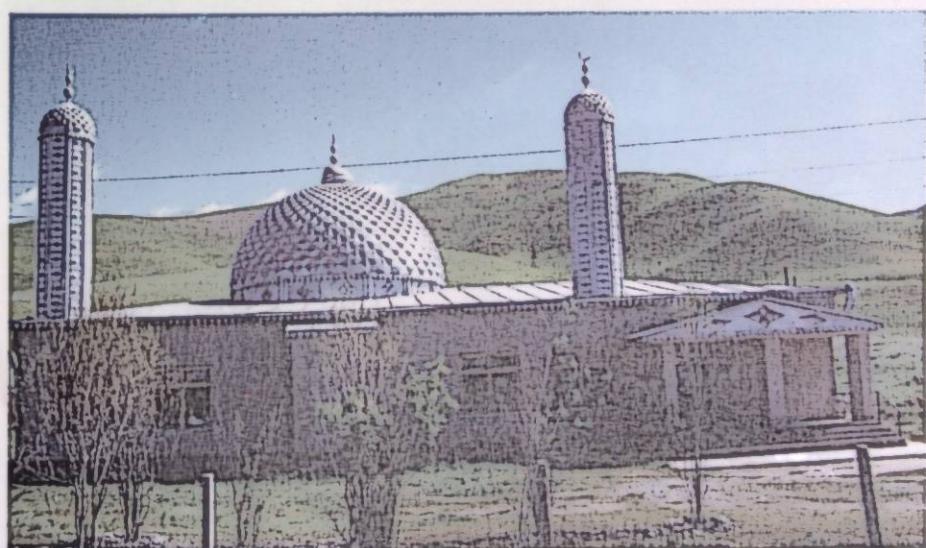

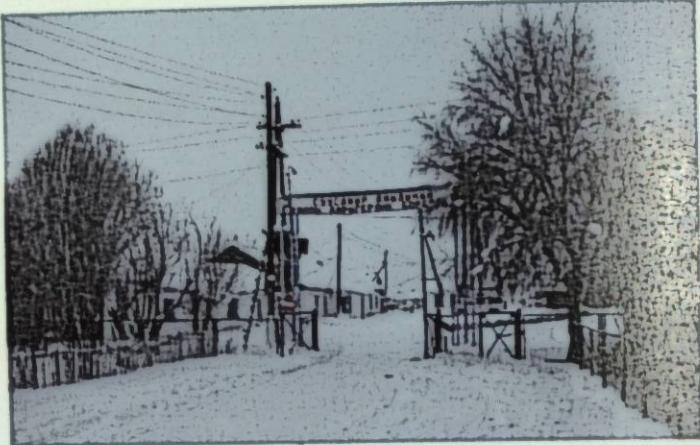
Суусамыр айыл округунун имараты
ж-а кызметкерлери.

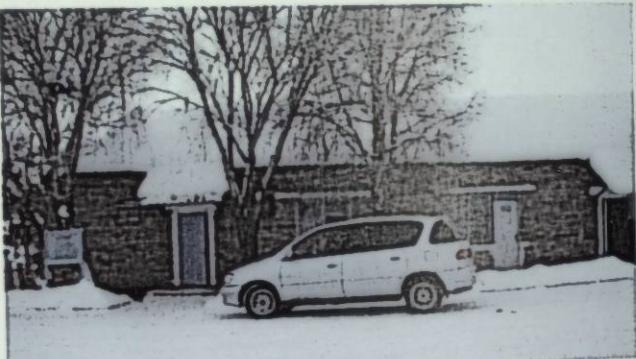
Суусамыр айылындагы
байланыш белүмүнүн
имараты.

Суусамыр айылындагы мечит.

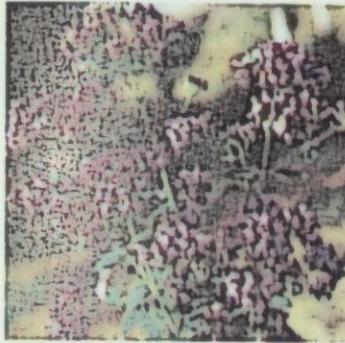

Суусамыр айылдық ооруканасы.

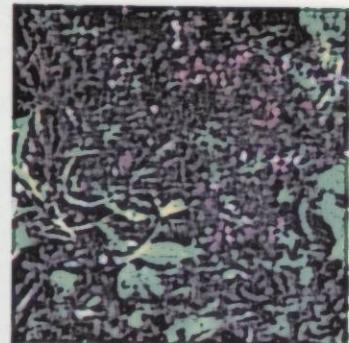

Суусамыр айылындағы ички иштер белгүмүнүн имараты.

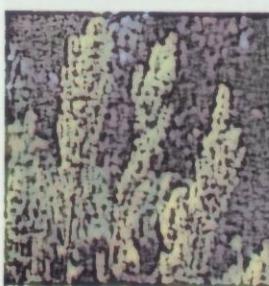
Суусамыр ооруканасына Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо министри Мамытов М.М. келген учурдан (2004).

Райкан.

Кекемерен.

Кызыл аткулак.

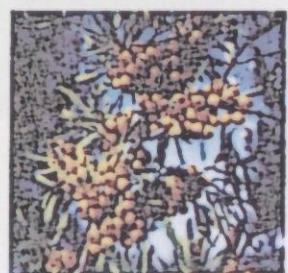
Кызыл долоно.

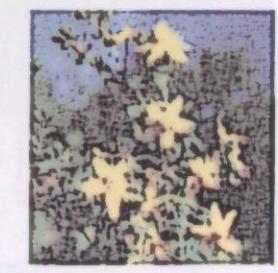
Мекери.

Өгәй эне.

Сары чычырканак.

Сары чай чөп.

Өчпес гүл.

Согондун көрүнүшү.

Суу кымыздык.

Тикенектүү сяя гүл.

Уй беде.

Чалкан.

Чекенди.

Чырмоок.

Шимүүр.

Ысырык.

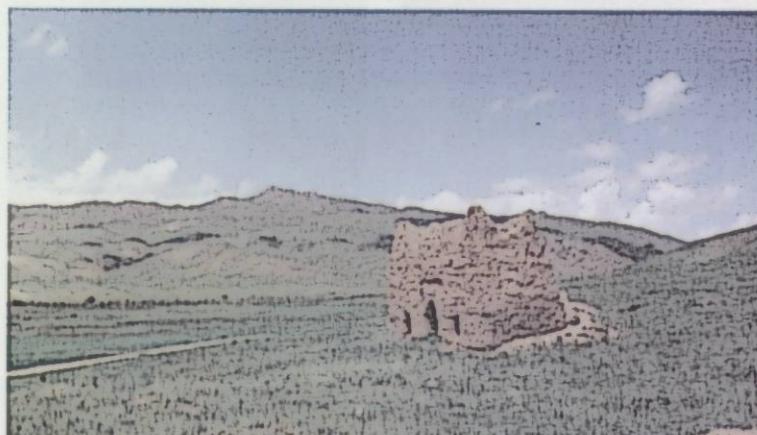
Эрмен шыбак.

Ышкын.

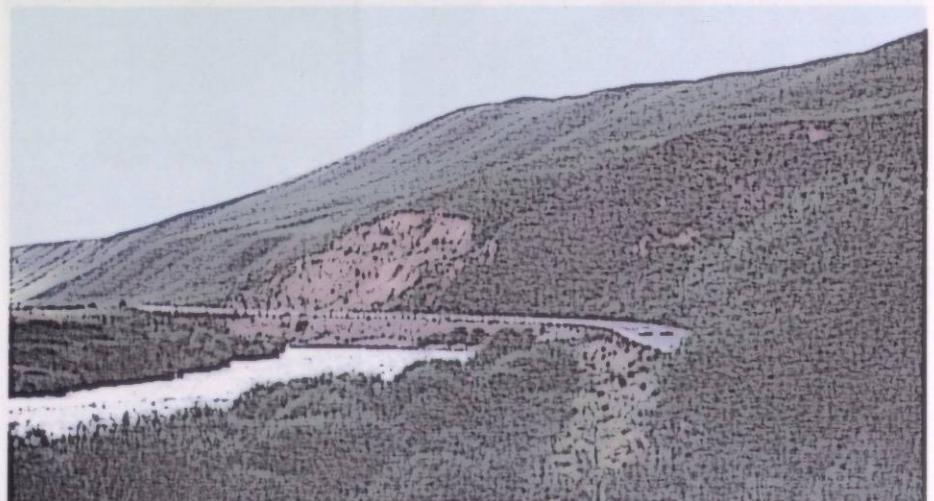

Кароол дебенүн этеги.
Манастын Таш тулгасы.

Жоо-Жүрек
өрөөнүндөгү
Мамаке
баатырдын
кумбезү.

Чомой чапты. Корумду тоосу менен Суусамыр суусунун кемери.

Түркмән болуштун эстелиги.
Кызыл-Ой мектеби.

Кожомкулдан эстелиги.
Чаек кыштагы.
Байзак болуштун күмбөзү (Байзак айылы,
Жумгал району).

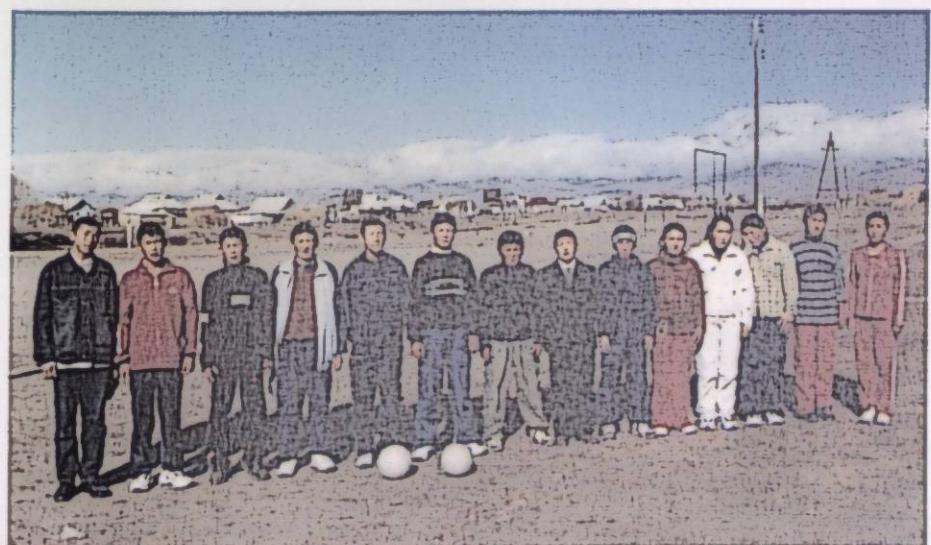
Кожомкул көтөргөн таштардың
бири. Салмагы 690 кг.

Сүсамыр
аіыл
екіметтің
қызметкер-
лери (2002).

Жайыл
районунун акими
Давиденко Г.В.
Сүсамырда
мектеп
окуучулары
менен.

Сүсамыр
аіылынын
футболисттери.

Суусамырда маңылардын майрамы.

A

АБДИЕВ Беделбек (18. 5. 1953-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, Тунук кыштагы) – жетекчи кызматкер, ишкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетинин колдонмо математика бөлүмүн бүтүргөн (1975). Эмгек жолун Курулуш министрлигинин алдындағы «Оргтехстрой» трестинде инженер болуп иштөөдөн баштаган. Кийинчөрәэк улук инженер, болумдүн башкы инженери, 1983-92-жылдары мамлекеттик курулуш башкармалыгында информацияны кабыл алуу, контролдоо ж-а чыгаруу б-ча болумдүн башчысы, 1992-ж. «Марко-Поло» ж-а 1999-ж. «Гана» Ачык акционердик коомдорунда (ААК) коммерциялык директор, 2001-жылдан «Тунук» акционердик коомунда генералдык директор ж-а жеке ишкер болуп эмгектенген. 2005-07-жылдары Чүй облустук администрациясында губернатордун орун басары – аппарат жетекчиси, 2007-жылдын февралынан кайрадан «Тунук» акционердик коомунда генералдык директор. Басыл уруусунаң (портрети 98-бетте).

АБДИЕВ Калбай (23. 2. 1955-ж. туулган, Калинин району, Суусамыр кыштагы) – жетекчи кыз-

маткер. Кыргыз мамлекеттик университетинин чет тилдер факультетин бүтүргөн (1979). Эмгек жолун 1972-73-жылдары Сокулук районунун «Дружба» колхозунда жумушчулуктан баштаган. 1979-ж. Панфилов районунун 1-Май орто мектебинде немис тили мугалими, 1980-89-жылдары ушул эле мектепте директордун орун басары, 1989-жылдан августунан 1991-жылдан августуна чейин Суусамыр орто мектебинде директор болуп иштеген. Кийинчөрәэк Жумгал районунун «Кызыл-Ой» совхозунда партиялык комитеттин катчысы. 1992-94-жылдары Суусамыр райондук коммуналдык турал-жай чарбасынын башчысы, акимчиликте референт. 1994-98-жылдары жеке ишкердик м-и алектенген. 1999-жылдын априлиниен Суусамыр дыйкан чарба башчысынын коммерция иштери б-ча төраганын орун басары, 2001-жылдан ошол эле чарбанын администраторунун жардамчысы, 2005-06-жылдары Чүй облусунун Жайыл райондук граждандык коргоо бөлүмүнүн жетектоөчү адиси болуп иштеген. Учурда «Абы» дыйкан чарбасынын башчысы болуп эмгектенип келет.

Абдиев Б.

Абдиев К.

Абдиев Т. Н.

Абдраимов А.

Кыргыз Республикасынын Агартуу ж-а билим берүү, СССР агартуу ж-а билим берүү министрлигинин, Профсоюз кызметкерлеринин Борбордук комитетинин Ардак грамоталары м-н сыйланган. Ал 3 жолу Суусамыр айыл кенешине, бир жолу Суусамыр райондук кенешине депутат болуп шайланган. Басыл уруусунаи. АБДИЕВ Ташкенбай Насирович (18. 5. 1950-ж. туулган, Сары-Камыш кыштагы) – элге билим берүүнүн отличники (2004) ж-а спорт чебери. Кыргыз мамлекеттик дene тарбия институтун бүтүргөн (1973). Эмгек жолун 1973-ж. Суусамыр орто мектебинде дene тарбия мугалими болуп иштөөдөн баштаган. Панфилов районундагы Күрпүлдөк орто мектебинде мугалим (1974–78), Суусамыр жатак-мектебинде башчы (1979–92), окуу болумүнүн башчысы (1993–97), 1998-жылдан мугалим болуп эмгектенет. Айылдык аксакалдар сотунда катчы ж-а айылдык кенештин депутаты болуп шайланган. Ошондой эле комуз чертип, дастан айтат. Көптөгөн Ардак грамоталарды алган. 1970-ж. 20–27-февральда Москва шаарында биатлон б-ча откорулгөн бүткүл союздук

мелдешке катышып, 4-орунду, Кыргыстанда 1-орунду, 1971-ж. Кыргыз Республикасынын лыжка спорту б-ча мелдеште 1-орунду, кышкы оюндуң ачылышиныда 2-орунду алат. 1972–73-жылдары биатлон б-ча республиканын биринчилигинде 2-орунга татыктуу болгон. Беркемик уруусунаи. АБДРАИМОВ Алыкул (1925, Жумгал району – 2001, Аламудун р-ну, Беш-Күнгей кыштагы) – укук коргоо кызметкери, агартуучу, согуштун ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин юридикалык факультетин бүтүргөн (1960). 1934–43-жылдары Фрунзе жети жылдык мектебинде окуган. 1943-ж. армияга кызмат етөөгө чакырылып, 2-Беларус фронтуnda 2-сокку уруучу (ударный) армиясынын № 927 сапёрдук батальонунда согушка катышкан. 1945-жылдан 1947-жылга чейин Советтик Армиянын аскер болукторунде кызмат етегөн. 1947-жылдан 1955-жылга чейин Фрунзе атындагы негизги мектепте мугалим болуп иштеген. Ал 1960-ж. 11-декабрда Токтогул районунун, андан сон Талас райондук (1965–76), Кант райондук элдик соту (1976–82) болуп шайланган. Фрунзе шаары-

нын 1-Май районунун камсыздоо белүмүнүн төрагасы (1982–84) ж-а Аламудун совхозунда юрист кенешчи (1984–87), Аламудун механикалык бириккен өндүрүш болумүнде жаандык коргонуу б-ча штабдын начальниги (1988–89) болуп эмгектенген. Улуу Ата Мекендик согушта көрсөткөн эрдиктери үчүн «За отвагу», «Согуштагы каармандыгы» (согуш бүткөндөн 40 жылдан кийин), «Кёнисбергди алгандыгы үчүн» медалдары, Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамотасы м-н сыйланган (1970). Жогорку башкы командачы И. В. Сталин тарабынан Грауджу чебин алууда көрсөткөн эрдиги үчүн алкыш алган. Кожотай уруусунаи.

АБДЫГУЛОВ Жекшөн (14. 1. 1934-ж. туулган, Москва району, Чон-Арык кыштагы) – эмгек ардагери, белгилүү механизатор. 1956-ж. Сокулук районундагы Калинин орто мектебин аяктаган соң, Токмок шаарынан бир жылдык комбайнёрдүк курсу бүтүргөн (1957). Эмгек жолун ошол эле жылы Москва районундагы Карл Маркс колхозунда комбайнёр болуп баштаган. 1967-жылдан Суусамыр МЖСинде, ГООСунда комбайнёр, тракторист ж-а бригадир болуп 1992-жылга чейин эмгектенген. Учурда жеке чарбачылыгы м-н алектенет. Үзүрлүү эмгеги жогору бааланып, көптөгөн сыйлыктардын ээси болгон. Лениндин 100 жылдык юбилейлик (1970), СССРдин «Эмгектеги каармандыгы үчүн», «Эмгек ардагери» (1984) ж-а Улуу Ата Мекендик согуштун женгендигинин 50 жылдык юбилейлик

Абдыгулов Ж.

Абдыкеримова С.

(1995) медалдардын ээси. Кыргыз ССР айыл чарба министрлигинин (1973), 2 жолу Кыргыз ССР Жогорку Советинин (1974, 1985), иштеген жеринен 14 жолу Ардак грамота м-н сыйланган. Социалисттик мелдештин жөнүүчүсү болуп (1977, 1978) төш белги алган. 9-беш жылдыктын ударниги. Калинин райондук кенешине эки жолу (1978, 1982) депутат болуп шайланган. Чал уруусунаи.

АБДЫКЕРИМОВА Саламат (28. 2. 1958-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – эл агартуунун отличники (2003). Пржевальск шаарындагы педагогикалык институтун башталғыч класстарды окутуунун методикасы факультетин бүтүргөн (1979). Эмгек жолун Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп баштап, учурга чейин эмгектенген келүүдө. 2003-ж. «Эл агартуунун отличники» төш белгисин алган. Бир нече жолу райондук ж-а облустук элге билим берүү белүмдерүүн Ардак грамоталары м-н сыйланган. Жыл мугалими номинациясынын жөнүүчүсү болгон. Жаныш уруусунаи. АБДЫЛДАЕВ Насыркул (20. 1. 1919-ж. туулган, Жайыл району, Монолдор кыштагы) – согуш-

Абдылдаев Н.

Абдылдаев Э.

тун ж-а эмгектин ардагери. Кыргыз ССРинин маданиятына эмгек сириген ишмер (1969). Фрунзедеги педагогикалык орто окуу жайыны (1938) ж-а Кыргызстан коммунисттик партиясынын борбордук комитетинин алдындағы партиялык мектепти бүтүргөн (1948). Эмгек жолун ошол эле жылы Калинин районундагы Бексө-Жол кыштагындағы башталғыч мектебинде директор болуп баштаган. 1939-ж. Советтик Армиянын катарына чакырылып, Ыраакы Чыгыштагы Комсомольск-на-Амуре шаарында кызмат етейт. Япония м-н болгон согушка катышып, 1945-жылдан октябринде согуштан кайткан. 1948–55-жылдары Кыргыз ССР Жогорку Советинин алдында иш башкаруучу ж-а анын алдындағы Маданият министрлигинде орун басар, башкы башкармачылықтын башчысы ж-а коллегия мүчесү болгон. Кыргызсовпрофо маданият кызметкерлеринин профсоюздарынын республикалык комитетинин төрагасы болуп иштеген (1956–81). Согуштагы әрдиктери үчүн Улуу Ата Мекендик согуштун II даражадагы ж-а «Кызыл Жылдыз» ордендері, бир нече медалдар м-н сыйланган. Республикалык ж-а союздук профсоюздардын борбордук комитетинин пленум мүчөлүгүне бир нече жолу шайланган. ВЦСПСтин, ВЛКСМ борбордук комитетинин, ССРМ маданият ж-а Коргоо министрликинин ж-а ССРДОСААФтын грамоталары м-н, Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Ардак грамоталары м-н 4 жолу (1951, 1960, 1972, 1977) сыйланган. 2009-ж. 20-январда Бишкекте 90 жылдык юбилейи еткөрүлдү. Учурunda Төрөбай Кулатов, Абды Сүйөркулов, Исхак Раззаков, Турдакун Усубалиевдер өндүү совет өкмөтүнүн белгилүү ишмерлери м-н иштешкен. Теги суусамырлык, жолуке уруусунан.

АБДЫЛДАЕВ Эсенбек (5. 4. 1949-жылы туулган, Суусамыр кыштагы) – эмгек ардагери. Суусамыр орто мектебин (1967) ж-а Фрунзе шаарынан шофёrlук курсу бүтүргөн. Эмгек жолун айдоочу болуп баштаган. Кийинчерәэк комбайнёр, механик, гараж башчысы, бригадир, мотоцилист, МЭКСтин нефть базасында башчы болуп 2001-жылга чейин эмгектенип, ардактуу эс алууга чыккан. Суусамыр – Сары-Камыш жолун курууда активдүү эмгектенгөн. Казакстанга барып, бүткүл союздук эгин жыйноого бир нече жолу катышкан. Ал бир нече жолу райондук, облустук Ардак грамоталар м-н, Лениндин 100 жылдык юбилейлик (1970), «Эмгектеги артыкчылыгы үчүн» (1971) ж-а «Эмгектеги каармандыгы» медалдары м-н сыйланган. Учурда «Сүйүбек» дыйкан чарбасынын башчысы болуп эмгектенет. Чал уруусунан. *Мамаке-*

баатырдын урпактарынан.

АБДЫНАЗАРОВ Шейше (1919-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Согуш мезгилинде фашисттик Германияга каршы 354-артиллериалык полктун курамында согушкан. «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин колхоздо иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Чал уруусунан.

АБДЫРАИМОВ Эсенбек Маматович (27. 12. 1953-ж. туулган, Калинин району, Калинин кыштагы) – мамлекеттик кызметкер, зоотехник. К. И. Скрябин атындағы Кыргыз айыл чарба институтун бүтүргөн (1975). Кийинчөрээк 1984–85-жылдары ошол эле институттан айыл чарба өндүрүшүнүн жетекчилерин даярдоо курсунан еткөн. Эмгек жолун 1975-ж. Фрунзе шаарындағы мамлекеттик, 1976–79-жылдары Нарын облустук ипподромдордо, 1979–85-жылдары Кара-Балта «Агросахсеклопром» бирикмесинде башкы зоотехник, 1985–91-жылдары Фрунзе шаарындағы мамлекеттик ипподромдо директор болуп иштейт. 1991–94-жылдары Кыргыз илимий өндүрүштүк бирикмесинде (асылтукум б-ча) башкы директордун орун басары, Жайыл районунда-

Абдыназаров Ш.

Абдыраймов Э. М.

гы Сары-Булак колхозунда башкарма болуп эмгектенет. 1994–2000-жылдары Жайыл районундагы айыл чарба башкармалыгынын башчысы, райондук администрация башчысынын орун басары, 2001–05-жылдары Кыргыз Республикасынын айыл, суу чарба ж-а кайра иштетүү министрлигинде асыл-тукум иштери б-ча бөлүмдүн башчысы, Панфилов райондук мамлекеттик администрациясынын башчысынын 1-орун басары, 2005-жылдын ноябринан Жайыл райондук мамлекеттик администрациясынын башчысынын 1-орун басары болуп иштеп келе жатат. 1996-ж. Чүй облусунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүне кошкон салымы үчүн Чүй облустук администрация башчысынын өзгөчө «Төш белгиси», 2003-ж. Айыл ж-а суу чарба министрлигинин Ардак грамотасы, 2009-ж. Чүй облусунун губернаторунун «Кеменгер» төш белгилери м-н сыйланган. Теги суусамырлык, жолуке уруусунан.

АБДЫРАХМАНОВ Мукай (1946-ж. туулган, Базар-Коргон району, Акман кыштагы) – жеке фермер. Кыргыз мамлекеттик университетинин тил ж-а адабият факультетин (1991) ж-а Канттагы

Абдырахманов О. Абыканова М.

айыл чарба техникумунун зоотехника бөлүмүн сырттан окуп бүтүргөн (1984). Эмгек жолун малчы болуп баштаган. 1968–73-жылдары Кызыл-Ой мектебинде башталгыч класстардын мугалими, 1973–81-жылдары Кызыл-Ойдогу чарбада ферма башчысы, зоотехник, профсоюз комитетинин төрагасы болуп эмгектенген. 1992–96-жылдары Кызыл-Ой айылында башкаруучу, «Каракол» совхозунда директордун орун басары болгон. Кыргыз ССР Агартуу министрлигинин Ардак грамотасы м-и сыйланган. (1973).

1996-жылдан жеке менчик фермер чарбасын жетектеп келет. Негизинең жылкынын асыл тукумдуулугун арттырып, таза жа жарым таза кандуу жылкынын бийик тоолуу шартка климатташтыруу м-и алектенет. Чарбасында 600 кой, эчки, 150 жылкы, 80 уй бар. Ал акыркы учурда айылдын социалдык жа маданий турмушунун өнүгүшүнө салым кошуп келүүдө. 2005-ж. Кызыл-Ой кыштагына учурдун талабына жооп берген соода түйүнүн курдуртуп ишке киргизген. Айыл тургундарына материалдык жардам берет. Жаманбай уруусунаан.

АБДЫРАХМАНОВ Өмүрбек

(1947-ж. туулган, Базар-Коргон району, Акман кыштагы) – ишкер, саясий жа коомдук ишмер. СССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетин бүтүргөн (1973). Ал 1964–66-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. Эмгек жолун Фрунзе шаардык комсомол комитетинде студенттик курулуш отряддары б-ча катчы болуп баштаган. 1980–85-жылдары, Чүй облусуну Аламудун районундагы Стрельникова атындагы асыл-тукум совхозунда партиялык уюмdu катчысы, 1985–89-жылдары Арашан айылдык кенешинин төрагасы болгон. 1990-ж. Кыргызстан демократиялык кыймызынын (КДК) алгачкы уюштуруучуларынын бири. 1994–95-жылдары жеке менчик ишкана ачып аны жетектеген. Кийинчөрөк «АЗАТТЫК» корпорациясынын президенти. Ал коомдук жа саясий иштерге активдүү катышып келген. «Ата Мекен» партиясынын мүчөсү. Коомдогу азыркы кырдаалга өзүнүн көз карашы туура келбестигин бийликке тике айтып, 2008-ж. үй-бүлөсү м-и АКШга кетип 2010-ж. кайра келген. Ал – «Депутаттык азилдер» деген китептин автору. Республикадагы бириичи демократтардан.

АБЫКАНОВА Марынбубу (1948-ж. туулган, Сокулук району, 1-Май кыштагы) – ардагер мугалим, жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1971). Эмгек жолун 1972-ж. Кызыл-Ой кыштагындагы мектеп-

те мугалим болуп баштаган. Ал мектепте 34 жыл үзүрлүү эмгектенип, 1987–90-жылдары директор болгон. Ушул эле мектепте тарых кабинетин жогорку деңгээлде уюштурган. Нарын облустук жа Жумгал райондук агартуу бөлүмдерүүнүн Ардак грамоталары м-и сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда.

АЖЫБЕКОВ Намасаалы (1932-ж. туулган, 8-Март кыштагы) – эмгек ардагери. Айыл чарба институтунун зоотехника инженерия факультетин бүтүргөн. 1947–52-жылдары мал чарбасында, 1953-жылдан Сокулук районундагы «Победа» колхозунда эсепчи, 1961-жылдан ошол эле колхоздо Суусамыр болумүнүн жетекчиси болуп эмгектенген. 1962–65-жылдары мал чарба тармагында ар кандай кызматтарды аркалаган. 1966–70-жылдары кайрадан «Победа» колхозунда Суусамыр болумүнүн жетекчиси болгон. 1970–95-жылдары Сокулук районунун «Победа» колхозунда мал чарба фермасын башкарсан. Ошол жылдары ферма ар жүз тубар койдон 95тен 115 козуга чейин тол, ар бир койдон 3,2 кгдан 4,2 кгга чейин жүн алган. Айылдык кенешкө 4 жолу депутат болуп шайланган. Ал Эмгек Кызыл Туу ордени, Эмгек ардагери медалы жа төш белгилер м-и сыйланган. Жаныш уруусунаан.

Ажыбеков Н.

Аземкулов К.

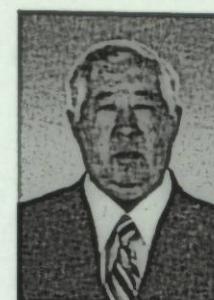
Аземкулов Ш.

АЗЕМКУЛОВ Курсантбек (1944-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – саламаттык сактоонун отличниги (1983), 1-категорияндагы фельдшер. Карабалта шаарындагы медициналык орто окуу жайын бүтүргөн (1964). Эмгек жолун 1964-ж. Суусамырдагы «Каракол» фельдшердик-акушердик бөлүмдө медпункттун башчысы болуп баштаган. Андан кийин Суусамыр участкалыш ооруказасында фельдшер болуп иштейт. В. И. Лениндин 100 жылдык юбилейлик жа Эмгек ардагери медалдары жа грамоталар м-и сыйланган. 1994-жылдан ардактуу эс алууда. Жаманбай уруусунаан

АЗЕМКУЛОВ Шаршеналы (7. 11. 1937, 8-Март кыштагы – 2009, ошол эле жер) – эл агартуунун отличниги, жетекчи кызматкер. Кыргыз Мамлекеттик университетинин биология факультетин бүтүргөн (1962). Эмгек жолун 1962-ж. Мин-Күш орто мектебинде мугалим болуп баштаган. 1964-ж. Суусамырдагы 8-Март орто мектебинде химия-биология мугалими, 1965–69-жылдары мектептин директору болуп иштеген. Бир нече Ардак грамоталар м-и сыйланган. 1990-жыл-

Аземкулова Ж. К. Айтбаев С. М.

Айтеков А. Т.

дан «Эл агартуунун отличниги» төш белгисинин ээси. 1997-ж. ардактуу эс алууга чыккан. Мойнок уруусунан.

АЗЕМКУЛОВА Жылдыз Курсантбековна (5. 4. 1972-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – агартуучу жа жетекчи кызматкер. Бишкек гуманитардык университетин (1995) жа Президенттин алдынчыны бүтүргөн (2007). Эмгек жолун 1995-ж. Суусамыр орто мектебинде орус тили мугалими болуп баштаган. 2002-жылдан Суусамыр айыл өкмөтүнүн жооптуу катчысы жа Жайыл райондук администрациясынын жалпы белүмүнүн башчысы. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Жаманбай уруусунан.

АЙТБАЕВ Сарайбек Муктарович (1. 12. 1955-ж. туулган, Тунук кыштагы) – муниципалдык кызматтын отличниги (2006) жа 1-класстагы кенешчиси. Кыргыз мамлекеттик университетин бүтүргөн (1977). Ал 1977-жылдан 1982-жылга чейин Суусамыр орто мектебинде мугалим, 1982-89-жылдары Суусамыр айылдык кенешинде жооптуу катчы, 1989-1996-жылдары Суусамыр айылдык кенешинин төрагасы, 1997-

99-жылдары Суусамыр айыл өкмөтүнүн башчысынын орун басары – жооптуу катчысы. 2000-жылдан 2005-жылга чейин Жайыл райондук статистика комитетинде 1-категориядагы кызматчы. 2005-09-жылдары Суусамыр айыл өкмөтүнүн башчысы болгон. Андан кийин Жайыл райондук статистика башкармалыгында Суусамыр б-ча жетектөөчү адис болуп иштейт. Жолуке уруусунан.

АЙТЕКОВ Адылбек Тентимишевич (5. 6. 1946-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – агрардык жетекчи кызматкер. К. И. Скребин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн (1975). 1966-69-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етөгөн. Эмгек жолун 1966-ж. Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда сатуучу болуп баштаган. Кийинчөрөзк Суусамыр МЖСинде слесарь, айдоочу (1969-70), андан соң Талас районундагы механикалыштырылган токой чарбасында жетекчи (1975-92), Талас шаарындагы райондор аралык мамлекеттик үрөн чарбасында агроном (1992-98), 1998-жылдан аталган инспекцияда начальник болуп эмгектенүүдө. Кыргыз Республикасынын мамлекеттүлүгүнүн 2200 жылдыгына карата Талас облустук администрациясынын Ардак грамотасы м-н сыйланган. Жолуке уруусунан.

АЙТЫКЕ Козубек уулу, Айтты (болжол м-н 1816, Жумгал

өрөөнү – 1887, ошол эле жер) – манасчы, кыргыздын улуу муундагы классик ақындарынын бири. Эл арасынdagы кадыр-баркы жа таланты м-н Айттыке атыккан. Өмүрү жа чыгармачылыгы тууралуу толук маалыматтар жокко эс. Замандаштары Балык, Музooke, Арстанбек, Солтобай, Эсенаман м-н катар чыккан. Алар м-н айтышканы жөнүндө азыноолак маалыматтар бар. Айткенин ырчылыгын Токтогул жогору баалаган. Анын «О кудай ай, кудай ай», «Ким жакшы», «Тойбойт» сыйктуу насыят ырлары сакталып калган. Ал Таластан чыккан Чонду ырчынын айтканына караганда «Манас», «Семетей», «Сейтекти» толугу м-н айткан. Тоголок Молдонун баа берүүсү б-ча чоң манасчы болгон. «Жаныш-Байыш», «Эр Төштүк», «Сарынжы-Бекей» дастандарын да айткан. Суусамырда турган жолуке уруусунан чыккан. Калык акын, «Айтышып акын женбеген, Айттыке чыккан Жумгалдан» деп ырдаган. Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы тил, адабият институтунун Кол жазмалар фондусунда «Балык менен Айттыкенин айтышынын» бир нече варианты сакталып турат.

АЙЫЛЧЫ уулу Ишенаалы (1900, Жумгал өрөөнү, Курманкожо болуштугу, – 1986, Жумгал району, Чон-Дөбө айылы) – онөрпөз жа дин кызматкери. Дин мектебинен 6 жыл билим алган. Үркүнде ата-энеси м-н Турпанга (Кытай) чейин барган. Ал Кытайдан келгенден кийин Сууса-

Айылчы уулу И. Акелев Т.

мыр элинин мурунку болушу Барракан бай балдарынын сабатсыздыгын жойдурам деген максатта аны үй-бүлөсү м-н Суусамырга көчүрүп келген. Колхоздоштурууга активдүү катышкан. Көп жылдар уй ферма башчысы болуп үзүрлүү эмгектенген. 1937-жылдыкты репрессияга кабылып, Нарын түрмөсүнө камалган. Кийин актальып чыккан. Суусамырда 50 жыл жашаган.

Ал онөрлүү адам болгон. Комуз чертип, жакшы ырдаган. «Аккалтар» дастанын жазган. Суусамыр өрөөнүн имамы болгон. Уулу Женишбек Ишенаал и в дагы маданият ишмери болуп, Токтогул Сатылганов атындагы филармонияда солист, кийинчөрөзк Суусамырдагы айылдык маданият үйүндө директор, көркөм жетекчи болуп иштеп, ондогон онөрлүү шакирттерди тарбиялап өстүргөн.

АКЕЛЕЕВ Такин (1931, Суусамыр кыштагы – 2005, Кант) – Кыргыз Республикасына эмгек синирген мугалим. Фрунзе шаарындагы мамлекеттик мугалимдер институтун (1952) жа Кыргыз мамлекеттик университетин бүтүргөн (1957; сырттан окуган). Эмгек жолун өзү билим алган

Сары-Булак мектебинде мугалим болуп баштаган. 1964-ж. Кенес-Анархай орто мектебине окуу тарбия башчысы, 1970-жылдан ошол эле мектепте, 1972-ж. Кант районунун III интернационал орто мектебинде, 1974-жылдан Кенес-Анархай орто мектебинде директор, 1976-88-жылдары Кант районунун элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген.

ССРДин «Ардак Белгиси» ордени (1981), «Эмгектеги каарманындыгы» (1970), «Эмгек ардагери» (1985) медалдары м-н сыйланган. ССРДин эл агартуусунун отличниги наамынын эсси (1974). Ал 1988-жылдан Кант районундагы Киршёлк кыштагында Ооганстандан келген жетим балдар үчүн уюштурулган жатак мектепти жетектеген. Ооганстан мамлекетинин бир нече сыйлыктарын ж-а «Афган» медалын алган. Кант райондук кенешинин бир нече жолу депутаты болуп шайланган. Шааболот уруусунан. **АКМАТАЛИЕВ Темирбек** (1. 7. 1940, Суусамыр өрөөнү, Көкемерен кыштагы – 1997, Бишкек) – эмгек ардагери, жетекчи кызматкер. Фрунзедеги Автомобиль жолдор техникумун (1961), Москва дагы Автомобиль жолдор институтун (1967) ж-а Алматыдан жогорку партиялык мектепти бүтүргөн (1984). Эмгек жолун 1962-ж. Ат-Башы районундагы ДЭУ-957де механик болуп баштаган. 1967-жылдан Автомобиль транспорту ж-а шоссе жолдор министрлигине караштуу ДЭУ-958де башкы инженер, начальник (1973–81), Аламудун райондук аткаруу

комитетинде төраганын орун басары (1981–87), Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жабдуусунун алдындагы Васильевка ПМКсында начальник (1987–97), «Кыргызтара» ишканасында башкы инженер, Панфилов атындагы булгаары заводунда директордун орун басары, Бишкек мэриясында транспорт инспекциясынын начальники болуп эмгектенген. Ал «Эмгектеги артыкчылыгы үчүн» (1977) ж-а «Эмгек ардагери» (1985) медалдары, Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы м-н сыйланган. Чалуруусунан.

Өмүрлүк жубайы Акматалеева Токтока и экономика илимдеринин кандидаты. Кыргыз мамлекеттик университетин экономика факультетинде декандын орун басары болуп эмгектенген. **АКМАТБЕКОВ Зарылбек** [18. 8. 1943-ж. туулган, Калинин (Жайыл) району, Монолдор айылы] – коомдук ж-а мамлекеттик ишмер. ССРДин саламаттык сактоосунун отличниги (1980). Кыргыз ССРинин эмгек синиргөн врачи (1987). Теги суусамырлык, жолуке уруусунан. *Каратайдын* урпагы. Кыргыз мамлекеттик медицина институтунун дарылоо факультетин бүтүргөн (1969). Эмгек жолун Ош шаарындагы облустук ооруканада фтизиатр врачы болуп баштаган (1969–71).

Акматалиев Т.

Андан соң Баткен райондук ооруканасында башкы дарыгердин орун басары (1971–75), Калинин (Жайыл) районундагы борбордук ооруканада башкы дарыгердин орун басары (1975–77), Панфилов районунун борбордук ооруканасынын (1977–84), республикалык кайра калыбына келтирүү ооруканасынын (1984–85), Сокулук райондук борбордук ооруканасынын башкы дарыгери болуп эмгектенген. Кыргызстан коммунистик партиясынын XIX съездине делегат болгон. Райондук партия комитеттерине мүчө болгон. Райондук кенештерге 20 жыл катары м-н депутат болуп шайланган. Чүй облустук саламаттыкты сактоо башкармалыгынын коллегия мүчөсү болуп келген. 1995-ж. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин мыйзам чыгаруу жыйынына депутат болуп шайланган. Ал жерде Саламаттыкты сактоо ж-а экология б-ча комитеттин төрагасы болуп иштеген. Мыйзамдарды чыгарууда активдүү ишмердиги үчүн 1999-ж. «Данк» медалына татыктуу болгон. 2001-ж. Кыргыз Республикасынын президентин указы м-н Өзгөчө ж-а ыйгарым укуктуу элчisi рангасы ыйгарылган. 2001–07-жылдары Түркмөнстанда элчи болуп иштеген. 2008-жылдан Кыргыз Республикасынын алдында синиргөн эмгеги үчүн персоналдык пенсияга чыккан.

АКМАТОВ Төлөнбек (1938-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – сооданын отличниги (1971) ж-а жетекчи кызматкер. Фрунзедеги кооперация техникумун (1963)

Акматбеков З.

Акматов Т.

ж-а Кыргыз мамлекеттик университетин экономика факультетин бүтүргөн (1986). Эмгек жолун 1958-ж. Калинин районундагы Сосновка кыштагындагы айылдык керек-жарак коомунун соода бөлүмүндө сатуучу болуп баштайт. 1960–61-жылдары Чалдыбар кыштагында дүкөн башчысы, 1963–66-жылдары Сосновка айылдык керек-жарак коомунда ж-а Кенес-Анархай жумушчулар кооперациясында башкармалын орун басары, 1966–68-жылдары Ивановка райондук керек-жарак коомунда башкармалын орун басары, 1968–70-жылдары Чүй районунда чарба аралык сооданын директору, 1970–71-жылдары Юрьевка айылдык ж-а 1971–76-жылдары Чүй райондук керек-жарак коомунун башкармасы, 1976–86-жылдары Чүй районундагы Кыргыз керек-жарак коомунун универсалдык соода базасынын директору, 1986–87-жылдары Чүй райондук керек-жарак коомунда текшерүүчү болуп иштеген.

Көптөгөн ардак грамоталар м-н сыйланган. Шааболот уруусунан.

АЛА-БЕЛ АШУУСУ Талас Ала-Тоосу м-н Суусамыр кырка тоо-

сунун кошулган жеринде. Чычкан өрөөнүн суу бөлгүчүндө дениз деңгээлиниен 3184 м бийиктике. Анын айланасындағы тоо чокуларынын бийиктиги Талас Ала-Тоосунда 3730 мге, Суусамыр кырка тоосунда 3798 мге жетт. Ордовик мезгилиниң башталышында пайда болгон метаморфизмделген кумдук, конгломерат, туф, айрым бөлүгүндө порфирииттер, кремнийлүү тектер, аки таштеги, үстүнкү протерозойдун серицитетшөн кварцтуу сланецетери, неоген-палеогендин чопо, когломераттары, антропогендин борпон чөгүндүлөрү түзөт. Ашуу төртүчүлүк доордун орто бөлүгүндөгү өрөөн мөнгүсүнүн аракетинен пайда болгон. Ашуу ассимметриялык түзүлүштө, чыгыш Суусамыр жагы жазы, батыш Чычкан тарабы тик жа-кыска. Суусамыр тоосунун түндүк капиталындағы азыркы мөнгүлөр ашууга жакын жатат. Узундугу 30 км. Күзүндө кар эрте түшүп, кышында калыңдал кар көчкүлөр жүрүп, жолдун айрым бөлүгүн бөгөп калат да жол катнашын кыйындаат. Жылдык орточо температурасы январда $-18,6^{\circ}\text{C}$, июлдүк $7,3^{\circ}\text{C}$. Жылдык жаан-чачыны 634 мм. Апрелде кардын калыңдығы ашууда 100–110 смге жетт. Ашуунун түштүк-батыш тарабынан Чычкан, түндүк-чыгышынан Суусамыр суулары башталат. Кыртышы таштак жа-кумдак келет да көбүнчө альп шиберлери есөт. Ашууда жол эксплуатациялоо участогу (ДЭУ) жа-кар көчкү жа-гидромелиорациялар станциясы бар. Талас жа-Токтогул райондорунун малы

Ала-Бел аркылуу Суусамыр жайлоосуна ашырылат, - Бишкек-Ош жолу өтөт.

АЛГОЖОЕВ
Аскар (1921-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү) – согуштун жа-

Алгоҗоев А.

эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Согуштан 1946-ж. кайтып келген. Согуш мезгилиниң фашисттик Германияга каршы б-аткычтар полкунун курамында согушкан. «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны жеңгендиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин колхоздо малчы болуп иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Токтогон уруусунан.

АЛИЕВ Бакирдин (10. 10. 1933-ж. туулган, Улгү айылы) – Кыргыз Республикасының эл артисти (1979), эмгек синирген артисти (1971). Ташкендеги А. Н. Островский атындагы театр институтунун актёрдүк белүмүн бүтүргөн (1955). Эмгек жолуун 1955–62-жылдары Жалал-Абад облустук Т. Сатылганов атындагы драма театрында, 1962-жылдан М. Рыскулов атындагы Нарын облустук музыкалык-драма театрында, 1994-жылдан Кыргыз мамлекеттик жаштар театрында иштейт. А. ар кыл мүнездөгү ролдорду жогорку чеберчиликте аткарат. Ролдору: Токтогул (Б. Жакиев, «Мин кыял»), Тейитбек (К. Жантөшев, «Курманбек»), Хлестаков (Н. Гоголь, «Текше-

рүүчү», Яго, Лорд (У. Шекспир, «Отелло», «Виндзорлук ойсокелер»), Акылбек (Б. Жакиев, «Атанаң тагдыры»), Плетнов («Н. Анпилов, «Жоокердин жеңири»), Хан (Б. Усөнкулов, «Карагайлуу булак»), Ганибай-аке (Саид Ахмат), Инзин (Б. Өмуралиев, «Найман эне»), Барпы (М. Борбугулов «Барпы»), кытай элчиси (М. Шаханов, «Сократты эскерүү»), Бек (Ж. Садыков, «Ормонхан»), муфтий (Т. Касымбеков, «Курманжан датка») ж. б. Ал «Адамдын азыткысы – адам», «Тешкен тоо баяны», «Батышка көчкөн булуттар» драмаларынын автору. Жыйырмага жакын кино тасмаларда ролдорду ойноду. Алар: Барпы уста (Н. Байтемиров, «Уркуя»), Акташ карыя («Эски тегирмен»), Юнус аке («Ээн калган өрөөн»), Бейшенкүл (Ч. Айтматов, «Мен Тянь-Шань»), Сары сакал чал (Б. Шамшиев, «Кара-караш окуясы»), Икрам аке (У. Ыбыраимов, «Айсулуунун талаасы»). Кийинки жылдары «Чиркин өмүр», «Айыл екмөтү», «Сокур кемпир көрөгөч» жа-«Жанырык» телесериалдарына да тартылган. «Эмгектеги каармандыгы үчүн», «Эмгектеги артыкчылыгы үчүн» жа-Эмгек ардагери медалдары, төрт жолу Кыргыз Республикасының Ардак громатасы м-н сыйланган. Нарын облустук, эки жолку Нарын шаардык кенешинин депутаты болуп шайланган.

Жубайы Курманалиева Кенеш (1938-ж. Таласта туулган) Кыргыз Республикасының эмгек синирген артисти. Ал бүтчыгармачылыгын кыргыз элине

Алиев Б.

Алиев М. Б.

арнап, кыргыз театрында иштеген алгачкы артистердин катарына кирет. Чал уруусунан.

АЛИЕВ Мирмуханбек Баобекович (2. 5. 1956-ж. туулган, Панфилов району, Орто-Кайырма кыштагы) – мамлекеттик жа-коомдук ишмер. Мамлекеттик 2-класстагы кенешчи. Кара-Балта шаарының жа-Жайыл районунун ардактуу жараны. Фрунзеде политехника институтун бүтүргөн (1978). Эмгек жолун Калиниин ПМКсында жумушчу, кийинчәрәк прораб болуп баштаган. 1980–86-жылдары «Чуйзапводстрой» трестинде ага инженер, Кара-Балта килем комбинатынын директорунун курулуш б-ча орун басары, ошол эле жерде директордун орун басары, 1986–97-жылдары Калиниин РАПОсында жетектөөчү инженер, «Чуйзапводстрой» II категориядагы инженер, Калиниин районунун башкы архитектору болуп иштеп келген. 1997–98-жылдары Жайыл райондук администрация башчысынын орун басары, 1998–2002-жылдары Мамлекеттик бажы комитетинин Бишкек белүмүндө башкы инспектор, Жайыл районунун башкы архитектору болуп иштеген. Кыргыз Республикасы-

нын Жогорку Кеңешинин № 43 Алыкул шайлоо округу б-ча Суусамырдан эл өкүлдөр жыйынына депутат болуп шайланган (2002–05). 2008-ж. Бишкек мэриясында Капиталдык курулуш башкармалыгынын башчысы ж-а анын 1-орун басары, 2009-жылдан Чүй облусундагы Панфилов райондук администрациясынын башчысы – акими болуп иштөөде. «Жайыл Ата» коомунун төрагасы. Чүй облустук администрациясынын Архитектура ж-а курулуш б-ча мамлекеттик комитетинин ардак грамоталары м-н сыйланган. Суусамыр өреөнүндөгү калктын аяр катмарына ж-а мектепке (өзгөчө Тунук орто мектебине) жардам берип келет. Кожомкул кыштагындагы мектептин жаны курулушуна мамлекеттен каражат белдүрүп, планга киргизүүгө түзден-түз кийлигишип чечкен. Кызыл-Ой кыштагындагы суунун дамбасын курууга көмөктөшкөн. Кара-Балта шаарынын ардактуу атуулу.

АЛИЕВ Мударис (1923, Талас району – 1979, Талас шаары) – милициянын полковники, ардагер жетекчи кызматкер. Фрунзе шаарындагы партиялык мектепти (1953–56), Алматындағы милициянын жогорку мектебин сырттан окуп бүтүргөн. Улуу Ата Мекендиң согуштун катышуучусу (1941–44), анын 2-төптөгү маңыбы. Согуштан кийин Талас облусунун Будённый кыштагында мугалим, комсомолдук кызметта (1945–51), Талас облустук ички иштер башкармалыгында (1952; ОВХССте), Фрунзе шаардык ички иштер болумүнүн опе-

ративдүү кызматтарында эмгектенген. Кийиң чөрөз 1959–68-жылдары Суусамыр айылдык милиция белгүмүнүн начальниги болгон. 1969-жылдан Сокулук районундагы Жаны-Жер кыштагындагы жалпы тартиптеги колонияга начальник болуп 1973-жылга чейин кызмат етеген.

АЛИШЕРОВ Самудин (1937, Ой-Кайын жайлоосу – 2005, Аламудун р-ну, Байтик кыштагы) – Кыргызстандын керек-жарак коомуна жигердүү эмгек синирген соода ишмери. Москвадагы даярдоо техникумун бүтүргөн (1964). Эмгек жолун орто мектепти аяктағандан кийин Москва районундагы Ленин атындагы колхоздун жылкычысы болуп баштаган. Ал жаш кезинен эле шамдагай келип, кок берү, эр оодарыштарга катышкан улакчы болгон. Кийиңчөрөз Кемин райондук керек-жарак коомунда кампачы, 1964-ж. даярдоо конторасынын, 1966-ж. Балыкчы шаарындагы облустар аралык сырьёлор базасынын директору, 1969-ж. Чүй районунун керек-жарак коомунун башкармасынын төрагасы, 1971-ж. Ысык-Көл облусунун керек-жарак башкармалыгынын төрагасынын 1-орун басары, облустук айыл чарба азық-түлүгүн даярдоо ж-а анын сапатын жогорулатуу б-ча башкы инспектору, 1981–86-жылдары Ысык-Көл облусунун жашылча-жемиштер б-

Алиев М.

ча бирикмесинин генералдык директору болуп эмгектенген. Ал эми 1986–90-жылдары Кыргыз керек-жарак союзунун аппаратында башкы адис, Фрунзе шаардык керек-жарак коомунун башкармасынын төрагасы, андан соң Кыргыз керек-жарак союзунун «Чындык» өндүрүштүк соода ишканасынын директору болуп иштеген. 2000-ж. Кожомкул атындагы коомдун президенти болуп шайланган. Бишкектеги спорт сарайынын алдындағы Кожомкулдуң эстелигинин тургузулушуна көмөк көрсөткөн. 1981-ж. Москвадагы Эл чарбачылыгынын жетишкендиктеринин (ВДНХ) күмүш ж-а 1986-ж. «Эмгектин ардагери» медалдары м-н сыйланган. Жолуке уруусунан.

АЛЫГУЛОВ Токтогулбек Медербекович (21. 3. 1962-ж. туулган, Жалал-Абад облусу, Токтогул району, Уч-Терек кыштагы) – жетекчи кызматкер. Кесиби электромеханик, темир жол б-ча адис. Орто мектепти Суусамырдан аяктап, андан соң Бишкектеги № 20 кесиптик-техникалык окуу жайын (1979–80) ж-а Алматы шаарынан Транспорт инженерлери институтунун механика факультетин бүтүргөн (1983–88). СССР аскер-дениз флотунда кызмат етеген (1980–83). 2006-ж. Пекин шаарында еткөрүлгөн ШОСтун коммуникациялык башкаруу семинарына катышкан. Эмгек жолун 1988-ж. Россиянын Куйбышев (учурда Самара) шаарында электровоздун машинистинин жардамчысы болуп баштап, андан кийин «Дема» локомотивинде электровоздорду ремонтоо

Алишеров С.

Алыгулов Т. М.

мастерскоюнда мастер (1990), Кыргыз темир жол башкармалыгындагы «Ивановка», «Бишкек-2» ж-а «Беловодский» темир жол бекеттеринде начальник (1990–98), Кыргыз Республикасынын Транспорт министрлигинде башкы адис, Жарандык авиация ж-а Темир жол транспорту б-ча белгүм башчы (1999–2006), Талас шаарындагы «Жер-Үй алтын» Жабык акционердик коомунун «Жоон-Дәбә» еткөөл базасында башкы инженер (2007–08) болуп эмгектенген. 1998–2006-жылдары Кыргыз Республикасынын «Темир жол транспорту» б-ча мыйзамын иштеп чыгууга ж-а Кыргыз Республикасынын администрациялык кодексин, Автомобиль ж-а аба жолдору кодексин иштеп чыгууга ж-а толуктоого катышкан. Учурда жеке ишкердик м-н алектенет. Чал уруусунан. *Кулукеев* Медербектин уулу.

АЛЫМЖАНОВ Орзобек [29. 6. 1948-ж. туулган, Нарын облусу, Кочкор (Тендик) кыштагы] – жол курулуш тармагында жетекчи кызматкер. Кесиби инженер-куруучу. Токмок шаарындагы № 4 кесипчилик-техникалык окуу жайын (1965), Фрунзе политех-

Алымжанов О.

Алымкулов Э.

ника институтунун Автомобиль жолдор факультетин (1982) ж-а Москвадагы мамлекеттик юридикалык академияны (1995) бүтүргөн. Эмгек жолун 1965-ж. Кемин районундагы ХХII партсъезд атындагы колхоздо механизатор болуп баштаган. 1970-72-ж. Советтик Армиянын катарында кызмет етейт. Андан келгенден кийин Кочкор кыштагындағы ДСУда мастер, прораб, улук прораб (1979-83), Жумгал районундагы ДЭУ 24тө (1983-92), андан соң Суусамырдагы № 27 ДЭУда начальник (1992-95), Автомобиль жолдор министрлигинде жетекшөөчү адис (1995-96), Бишкек – Ош жолунун башкы дирекциясында белүм башчы, ДЭУ 9да ж-а №1 ондурүштүк жол башкармалыгында начальник болуп эмгектенген. Бишкекте Автомобиль жолдор ж-а коммуникация министрлигинин алдындағы автомобиль жолдор б-ча башкы башкармалыктын начальниги, 2005-жылдан Бишкек – Нарын – Торугарт автомобиль жол башкармалыгындағы ДЭП 34тө (кенеси Токмок шаарында) начальник болуп иштеп келе жатат. Чүй облусутук мамлекеттик администрациясынын «Эмгегин

еңгөче баалоо» ардак белгиси, Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы м-н сыйланган.

АЛЫМКУЛОВ Эсенкан (1928, Суусамыр өрөөнү, Ой-Кайын өзөнү – 2006, Аламудүн району, Орто-Алыш кыштагы) – айыл чарбага эмгек синиргөн ишмер. К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтунун агрономия факультетин бүтүргөн (1956). Ошол жылдан Суусамыр машина трактор станциясында агроном, 1958-ж. башкы агроном, 1964-73-жылдары Суусамыр МЖСинин директору болуп иштейт. Айылдын экономикасынын өнүгүшүне зор салымдарды кошкон. Анын демилгеси м-н Кызыл-Ой – Сары-Камыш автомобиль жолу (45 км) салынган ж-а телефон байланышы (АТС-50), радио, теле ж-а электр линиялары тартылган. Анын Суусамырдын тоолуу өрөөнүндөгү 20 мин га дын жерди оздөштүрүүдө ж-а ал жерге себилген эгиндин түшүмдүүлүгүн арттурууда эмгеги зор. 1973-ж. Кыргызстан мал чарба илим изилдөө институтунда жайыт тоюттары б-ча сектор башчысы, Кыргыз илимий өндүрүштүк мал чарба бирикмесинин башчысы, 1982-ж. мемо-жемиши министрлигинде тоют ж-а сугат б-ча болүмдүн башчысы, 1985-ж. Сокулуктагы мемо-жемиши оствүрүүчү совхозунун директору болуп эмгектенген. Кыргызстан коммунистик партиясынын XIV ж-а XV съездерини делегаты.

1957-ж. Москвадагы бүткүл дүйнөлүк VI жаштар фестивалынын, 1968-ж. бүткүл союздук жаштар жүрүшүнүн катышуучусу, Моск-

вадагы эл чарба жетишкендиги көргөзмөсүнүн (ВДНХ) күмүш ж-а «Эмгек данкы» медалдары ж-а эки жолу «Ардак Белгиси» ордени м-н сыйланган. 1976-ж. Моск-

вадагы өткөн бүткүл дүйнөлүк «Шалбаалар» б-ча XII конгрессинин конгрессмени. Эки жолу райондун аткаруу кенешинин мүчөсү болгон. Суусамырдын биричи «Ардактуу инсаны». Анын урматына Суусамыр кыштагындағы бир көчөгө ысмы ыйгарылган. Жолуке уруусунаан.

АЛЫМКУЛОВА Роза Бекболотовна (1961-ж. туулган, Москва району, Чон-Арык кыштагы) – жогорку квалификациялуу врач. Кыргыз Мамлекеттик медициналык институтун бүтүргөн (1983). Эмгек жолун 1984-ж. балдар врачи (педиатр) болуп Кара-Балта шаарындагы борбордук ооруканада баштаган. 1985-ж. инфляциялык белүмгө балдар врачи, 1993-жылдан райондук оорукананын дарылоо б-ча башкы врачтын орун басары болуп иштейт. «Саламаттык сактоонун ардактуу кызматкери» төш белгиси, Чүй облустук, Жайыл райондук мамлекеттик администрацияларынын Ардак грамоталары м-н бир нече жолу сыйланган. Кара-Балта шаардын кенештин депутаты болуп шайланган. Жолуке уруусунаан.

АМАНКУЛОВ Мирослав Акалович (1960-ж. туулган, Кочкор району, Чолпон кыштагы) – мамлекеттик жетекчи кызматкер, Токой чарбасынын генералы. Мамлекеттик кызматтын 2-класстагы кенешчиси чинин алган. Украина айыл чарба академия-

Аманкулова Р. Б.

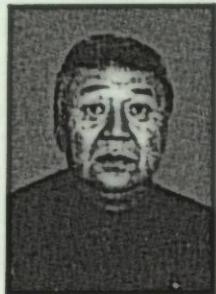
Аманкулов К.

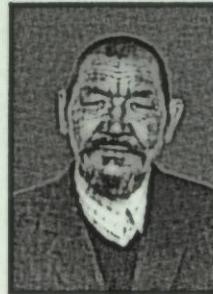
Аманкулов М. А.

жетекчи кызматкер. 1973-ж. Фрунзе шаарындагы кооперация техникумунун азык-түлүк товарларын жүгүрттүү болумүн бүтүргөн (1975). Эмгек жолун Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда жумушчу болуп баштаган. Кийинчөрөөк сатуучу, товар жүгүрттүүчү, 1979-94-жылдары соода болүмүнүн башчысы, башкарманнын орун басары, 1994-97-жылдары Суусамыр совхозунда кампа башчысы, 1997-2004-жылга чейин Кара-Балта нефтебазасында (АЗС № 5) оператор болуп эмгектенип келди. 2004-жылдан Суусамыр айыл округунда экономист-статист болуп иштейт. Суусамыр айылдык кенешке 2 жолу депутат болуп шайланган. Кыргыз керек-жарак коомунун, райондук бир нече жолу Ардак грамоталар м-н сыйланган. 2007-жылдан Суусамыр айылдын Аксакалдар сотунун мүчөсү. Шааболот уруусунаан.

АМАНКУЛОВ Мирослав Акалович (1960-ж. туулган, Кочкор району, Чолпон кыштагы) – мамлекеттик жетекчи кызматкер, Токой чарбасынын генералы. Мамлекеттик кызматтын 2-класстагы кенешчиси чинин алган. Украина айыл чарба академия-

Аманкулов Н. А.

Аманкулов С.

сын (1983), Кыргыз мамлекеттин университетин бүтүргөн (1996). Жумгал токой чарбасында инженер (1983–85), Нарын токой чарбасынын директорунун орун басары (1985–87), Кыргызстан ЛКЖС Нарын обкомунда уюштуруу белүмүнүн инспектору (1987–89), Жумгал ЛКЖС районунун 1-катчысы, Жумгал райондук кенешинин төрагасынын 1-орун басары (1989–90), Нарын токой чарбасынын инспектору (1990–91), Нарын облустук кенешинин референти (1991–92), Жумгал токой чарбасынын директору (1992–96) болуп эмгектенген. Ал 1996–2001-ж. Жалал Абад токой чарбасынын төрагасы, Кыргыз Республикасынын президентинин (2001–04) ж-а екмөтүнүн аппаратында эксперт (2004–05), Мамлекеттик ж-а муниципалдык кызметтар секторунда башчы болгон. Кыргыз Республикасынын президентинин алдындагы иш башкармалыгына караштуу «Ысык-Көл» мейманканы-соода комплексинин башчысы (2005–08), Бишкек шаарынын Свердлов районунун акими болгон (2008). Учурда жеке ишкерлик м-н эмгектенет. Теги суусамырлык, токтор уруусунан.

АМАНКУЛОВ Наянтай Акалович [1957-ж. туулган. Жумгал району Кайырма (Байзак) кыштагы] – жетекчи кызметкер. Кесиби инженер-гидротехник. К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн (1980). Эмгек жолун ошол эле жылы Жумгал ПМКсында мастер-прораб болуп баштаган. Кыргызстан ЛКЖС Жумгал райондук комитетинин 2-катчысы (1981–85), Жумгал суу чарба башкармалыгында (1987–91), Жумгал райондук мамлекеттик администрациясында башкы адис (1991–92), Суусамыр райондук мамлекеттик администрациясынын башчысынын орун басары (1992–94), Кыргыз Республикасынын президентинин администрациясынын алдындагы Эл аралык стратегия институтунун иш башкараруучусу (1994–96) ж-а Айланы-чойрөнү коргоо министрлигинде башкы адис болуп эмгектенген. 2001-жылдан «МАНСИ» фирмасында иштейт. Суусамырлык, токтор уруусунан.

АМАНКУЛОВ Салмоорбек (19.1.1935-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – уста. Өрүмчү ж-а оймочу. Негизинен боз үйдүн соөгүн (14 боз үй) даярдап, ат жабдыктарын етө жогору чеберчиликте жасайт. Ал 30дан ашык зэр чапкан. Терини ашатып, андан кайыш тилип, камчы өрөт. Шырдак оюмдарын ж-а туштуктарга сайма көчөтөрүн түшүрүүде да башкалардан айырмаланып, кооз оюмдарды чийип, аны буюмдарга түшүрөт. Темирден атка така жасаган. Мергенчилек м-н да алектенет. Шааболот уруусунан.

АМАНОВ Акматбек (1930, Кызыл-Ой кыштагы – 2002, ошол эле жер) – алгачкы агартуучу ж-а жетекчи кызметкер. 1948-ж. Чаек орто мектебин, 1952-ж. Пишиктерге педагогикалык институттун филология факультетин бүтүргөн. 1952–56-жылдары Кайрыма, Сары-Камыш, Фрунзе орто мектептеринде директор болуп эмгектенген. 1956-жылдан юмурунун ақырына чейин Фрунзе ж-а «8-Март» орто мектептеринде окуу бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 1973–75-жылдары «Өрнөк» колхозунун партиялык комитетинин катчысы болгон. Медалдар ж-а Ардак грамоталар м-н сыйланган. Жаманбай уруусунан.

АМАНОВ Асыранкул (1918, Кызыл-Ой кыштагы – 1979, Суусамыр кыштагы) – Улуу Ата Мекендик согуштун ж-а эмгектин ардагери. Согуштан келгенден кийин Фрунзе шаарындагы Финансы-кредит техникумун артычылык диплому м-н бүтүргөн. Согуштун I топтогу майыбы. Армияга 1940-ж. чакырылып, ал жактан 3 айлык артиллериялык курсуту аяктаган, артиллериялык батареяны жетектеп, капитан наамын алган. Жумгал райондук керек-жарак коомуда бухгалтер, төрага, кийинчөрээк колхоздо бухгалтер, 1962-жылдан Суусамыр МЖСинде бухгалтер болуп иштеген. Эки жолу Кызыл Жылдыз ж-а II даражадагы «Ата Мекендик согуш» ордендери ж-а Улуу Ата Мекендик согуштун женгендигинин юбилейлик (30, 40, 50 жылдык) медалдары м-н сыйланган. Кырбаш уруусунан.

Аманов А.

Аманов И. А.

Аманова А.

Андарбеков Ж.

самыр кыштагы) – жогорку категориядагы мугалим. Бишкек шаарындагы орус тили ж-а адабияты педагогикалык институтун бүтүргөн (1985). Эмгек жолун 1985-ж. Кызыл-Ой кыштагындағы Туркмен орто мектебинен баштаган. Кийинчөрәк Кожомкул кыштагындағы С. Мырзакматов атындағы орто мектебинде орус тили ж-а орус адабияты мугалими болуп кеторулуп, учурда да әмгектенүүде. Ошондой эле комидук иштерге да активдүү катышып келет. 1999-жылдан Биринчи Улуттар Үюмунун жакырчылыкты жоюу программасы б-ча түзүлгөн өз ара комектешүү топтордун «Мин-Булак» ассоциациянын лидери. 2004-жылдан 2008-жылга чейин АРИС программасы б-ча Кожомкул айылдык инвестиция комитетинин төрөлүмү. «Мугалим-2004» зоналык конкурса катышып 1-орунга татыктуу болгон. 2002-ж. Жайыл райондук мамлекеттик администрациясынын, 2003-ж. Суусамыр айыл өкмөтүнүн, 2004-ж. Жайыл районунун элге билим берүү бөлүмүнүн, Жайыл райондук кенештин ж-а 2004-ж. Чүй облусунун элге билим берүү бөлүмүнүн Ардак грамоталары м-н

сыйлаңган. Ал 2004-ж. Кыргыз Республикасынын Президентине «Ыраазычылык кат» алган. Кыргыз Республикасынын «Билим берүүсүнүн отличниги» төш белгисинин эсси (2009). Жаманбай уруусунаан.

АНДАРБЕКОВ ЖЭЭИБЕК (7. 11. 1952-ж. туулган, Жайыл району, Ак-Башат кыштагы) – техника илимдеринин кандидаты (1986), доцент, 1971–73-жылдары Советтик Армиянын катарында кызметтөөтөн. 1973-ж. К. И. Скрябин атындағы айыл чарба институтунун даярдоо курсун ж-а айыл чарба өндүрүшүн механизациялоо факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1979). Ал 1976-ж. Москва шаарында откон Бүткүл союздук физика б-ча олимпиадага катышып, лауреат болгон. 1979-ж. ушул эле окуу жайда мал чарбасын механизациялоо кафедрасында асистент, 1980–83-жылдары Россияндагы Ставрополь айыл чарба институтунда аспирант. 1985–86-жылдары Кыргыз айыл чарба институтунда айыл чарбасын механизациялоо факультетинде декан, 1986-ж. Москвадагы Гречкина атындағы айыл чарба инженерлер институтунда кандидаттык диссертациясын жактаган. 1986–88-жылдары айыл чарба институтунда жаш окумуштуулар коомуун төрагасы, 1989–95-жылдары кафедра башчысы, 1996–98-жылдары декан болуп әмгектенген. 1999-жылдан кайрадан ушул эле институтта кафедры башчысы болуп иштейт. Москва, Киев, Ленинград шаарларында айыл чарба инсти-

туттарынан квалификациясын жогорулатуу курстарынан етүп келген. Ал 45 илмий макалалары, 12 методикалык корсөтмөнүн, 2 окуу куралдын ж-а 1 ойлоп табуунун автору. Жолуке уруусунаан.

АПАКАЕВА Гүлай Мамыровна (28. 2. 1952, Суусамыр кыштагы – 2007, ошол эле жер) – эл агартуунун алдыңкы мугалими. Фрунзе шаарындагы В. В. Маяковский атындағы кыргыз кыз келиндер педагогикалык институтун бүтүргөн (1977). 1969-жылдан 1970-жылга чейин мектепте пионер вожатый болуп иштеген. 1997–2006-жылдары Суусамыр орто мектебинде мугалим. Бир нече Ардак грамоталар м-н сыйлаңган. 2005-ж. Кыргыз Республикасынын «Билим берүүнүн отличниги» наамына татыктуу болгон. Шааболот уруусунаан.

АРАМЗА – Суусамыр суусунун он күймасы. Узундугу 32 км, алаңынын аянты 170 км²дей. Суусамыр кырка тоосунун түндүк-чыгыш капиталындағы чакан мөнгүлөрден башталып, кууш өреөн аркылуу шар агып, андан агып чыккандан кийин Суусамырга куят. Нугу босоголуу. Алабында мөнгү (жалпы аянты 2,6 км²) бар. Суу куралуу аянтынын дениз деңгээлиине орточо бийиктиги 3000 м. Жылдык орточо чыгымы 1,7 м³/сек. Май-июнда кире баштап, октябрь-ноябрда тартылат. Өрөөнү малга жайлуюу.

АРАМЗА ТООСУ Суусамыр тоосунун түндүк тармагы. Арамза ж-а Суусамыр сууларынын аралыгында көндик багытта 34–36 км²ге созулуп жатат. Туурасы 7–9 км.

Апакаева Г. М.

Асаналиев Т.

Орточо бийиктиги 3300–3600 м, эн бийик жери 3892 м. Кыры асқа-зоокалуу. Мөңгүлөр жокко эсе. Капталдары жантайыңкы, кокту-колот, өреөндүү. Тоонун бийик белүгү ордовиктин гранит интрузияларынан, Суусамыр өреөнүнө караган жапыз белүгү палеоген м-н неогендииң конгломерат, кумдук, алевролит, чопо, мергель тектеринен турат. Талаа ж-а шалбаа (2800–3000 мгэ чейин), андан жогору алып, сейрек бетегелүү талаа ж-а нивалдык ландшафт алкактар басымдуу. Жайыт.

АСАНАЛИЕВ Талант (11. 10. 1973-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – төкмө абын, запастагы моряк. Орто мектепти аяктагандан кийин, 1991–93-жылдары Түндүк дениз флотунда Советтик Армиянын катарында кызметтөөтөн. Армиядан кийин механизатор-айдоочу болгон. Атасы Кабыл комузду жакшы чертип, жамактап да ырдаган. Атасынан таасирленип комуз чертип, терме үйрөнген. Айылдагы өздүк көркөм чыгармачылыгынын активдүү катышшуучусу ж-а ошондой эле конкурстарга да катышкан. Ал эми райондо, облуста откорулған айтыштарга устарат,

Асаналиева Э. Б.

Аскarov Н.

акын Абдиев Ташкенбай м-н барып жүргөн. Кыргыз Республикасы эгемендүлүккө ээ болгондон кийин өткөрүлүп келе жаткан төкмө акын ақындардын айтышына жыл сайын катышып келет. Учурда Суусамыр кыштагында маданият үйүн жетектейт. **АСАНАЛИЕВА** Эльнура Баямановна (12. 6. 1967-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – Суусамырдагы алгачкы архивист. Фрунзе соода техникумун бүтүргөн (1988). Эмгек жолуни 1984-ж. орто мектепти аяктагандан кийин Суусамыр совхозунда бала бакчада тарбиячы болуп баштаган. Кийинчерээк Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда сатуучу (1988–94), Суусамыр совхозунда кассир-эсепчи, кайрадан Суусамыр керек-жарак коомунда иштеген. 1997-ж. Суусамыр аймактык мамлекеттик архиви уюштурулгандан башкы архивист болуп эмгектенүүдө. Ал Суусамырга тийиштүү архивдик материалдарды Жумгал, Панфилов ж-а Жайыл райондорунан чогултуп, Суусамырдын өзүндө топтоодо талыкпай иштеп келе жатат. Чал уруусунан.

АСКАРОВ Нурлан (10. 5. 1960-ж. туулган, Жайыл району, Суу-

самыр айылы) – тарых илимдеринин кандидаты (1985), мамлекеттик ишмер. Мамлекеттик кызметтүүн З-класстагы кенешчиси (2009). Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1982). Ал 1982–85-жылдары М. В. Ломоносов атындагы Москва университетинде аспирант. 1983–84-жылдары Гумбольдт атындагы Берлин университетинде илимий стажировкада болгон. 1985–86-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетинде окутуучу, 1986–91-жылдары Кыргызстан ЛКЖС БКда инструктор, белүм башчысы, 1992–93-жылдары жаштар союзунун Борбордук кенешин башкарған. 1993–94-жылдары Карл Дуйсберг коммуниун багытында ГФРде илимий стажировкада, 1994–97-жылдары коммерциялык структураларда иштеген.

1997–98-жылдары Бишкек шаарынын Свердлов районунун калкты социалдык жактан коргоо башкармасынын төрагасы, 1998–2004-жылдары Кыргыз Республикасынын атайын техникалык билим берүү башкы башкармасынын төрагасы, 2005–07-жылдары ГФРдин Дармштадт технологиялык университетинде илимий изилдөө иштерин жургүзгөн, профессор (2007). Турин шаарында (Италия) европалык Билим фондусунун байкоо кенешинин мүчөсү (1998), Германиядагы Гумбольдт фондусунун (2006) ж-а Карл Дуйсберг коммуниун (1994) бүтүрүүчүсү. Илимий эмгектери ж-а макалалары

бир нече Европа өлкөлөрүнүн журналдарында жарыяланган. 2007–09-жылдары Кыргыз Республикасынын өкмөтүүн алдындағы атайын техникалык билим берүү агенттигинин төрагасы. 1998-жылдан Билим берүүнүн Европа фондунун консультация-

лык кенешинин мүчөсү. Бир нече чет тилдерде эркин сүйлөйт. Ардак грамоталар (БСЖКНИН, 1989; Кыргыз Республикасынын, 2003; Социалдык коргоо ж-а Эмгек министрлигинин, 2002) м-н сыйланган. Жаныш уруусунан.

Б

БАБАЕВ Белек (1916, Суусамыр өреөнү – 28. 9. 1976, Чаек кыштагы) – партиялык ж-а советтик ишмер. Бишкек педагогикалык окуу жайын (1956) ж-а республикалык партиялык мектепти бүтүргөн. 1936–38-жылдары Украинанын Кассовск районунда мектеп директору болуп иштеген. 1939–46-жылдары Улуу Ата Мекендиң ж-а ак финдер м-н болгон согуштарга катышкан. 1946–50-жылдары Жумгал райондук партия комитетинин пропаганда ж-а агитация белүмүнүн башчысы, Тогуз-Торо райондук партия комитетинин 2-катчысы, 1951–60-жылдары эмгекчилер депутаттарынын Тогуз-Торо, Кочкор ж-а Ат-Башы райондук кенешинин аткаруу комитеттеринин төрагасы, 1960–61-жылдары Ат-Башы райондук партия комитетинин 1-катчысы, 1961–73-жылдары Кочкор районунун «Коммунизм» совхозунун директору, Жумгал райондук турмуш-тиричилик жактан кызмат көрсөтүү комбинатынын директору, «Жумгал» ж-а «Кызарт» совхоздорунун партиялык комитеттеринин катчысы болуп иштеген (1973–76). Ал II даражадагы «Ата Ме-

кендик согуш», Эмгек Кызыл Туу ж-а «Ардак Белгиси» ордендери, Кыргыз ССР Жогорку Советтинин Ардак грамоталары ж-а медалдар м-н сыйланган. Чал уруусунан (портрети 120-бетте). **БАЙЗАК** Тооке уулу, Байзак (1827, Жумгалдын кептеши, Эмел айылы – 7. 9. 1914, Жумгал өреөнү, Көк-Ой кыштагы) – чекир саяк уруусунун кулжыгач уругунан чыккан белгилүү ажы. Ал Кыргызстандын Кытай м-н болгон чек арасын тактап, белгилөөгө чоң салым кошкон. Агасы Атагелди болуштун молдосунан кат тааныганды үйрөнген сабаттуу адам болгон. Кийин агасынын өтүнүчү м-н Мисир, Букара, Үрүмчү, Үч-Турпан, Каашкар, Кулжага чейин барып, Кыргыз мамлекетинин чек арасы м-н толук таанышып чыккан. Эки жолу кербендерге кошуулуп, Ташкен, Кокон, Самаркан ж-а Букара шаарларына барып, шаар турмушу м-н таанышып кайткан. Орус падышачылыгы уюштурган экспедиция мүчөлөрү Байзакты кыргыз өкүлү катары катыштырып, чек араны жакши билип, далилдүү талаша алгандыгын баалап, чин алыш берген. Жалал-

Бабаев Б.

Байтурсунов Н.

Абад, Нарын оёздорунун чегин ажыраткан. Казак, тажиктер м-н болгон чек араны тактоого да катышкан. Байзак Жумгалда болуш болгон. Ал кезде Суусамыр Жумгалдын болуштугунда болгон. Түркмен болуш Байзактын катчысы болуп иштеген. Кара-Ойдо медресе ачтырып, балдардын кат сабатын жойдурган. Айтканы айткандай келген, боло турган окуяны алдын-ала сезген олуяллык жайы да болгон. Ал дүйнө салганда 700дай боз үй тигилип, сөөгү 7 күн кармалып, аナン жерге коюлган. Анын айткан көрэсси б-ча ашы (жылдызы) кошо берилген. Ашты атактуу куудул Күйручук башкарган. 1916-ж. Үркүндө Байзактын чен тонун көргөн жасоолчу отряддын полковники «тингүүгө да, күч колдонууга да болбайт» деп орусча, арабча жазуусу бар темир калакчаны чоң жолдуи жээгине сайдырып кеткен. Натыйжалда анын элине эч ким тийген эмес. Жазуучу А. Молдалиев (теги суусамырлык) «Байзак баатыр» деген даректүү баян, А. Чекиров «Байзак менен Күйручук» аттуу пьеса жазган. 1994-ж. Жумгал районундагы Кайырма кыштагына Байзактын ысмы берилген. 2003-ж. эстелиги орнотулган.

БАЙТУРСУНОВ Насыр. (17. 11. 1915, Нарын облусу, Жумгал району, Кекемерен кыштагы – 11. 5. 1995, Кожомкул айылы) – Данк орденинин толук ээси. Улуу Ата Мекендик согушка чейин мектепте мугалим болуп иштеген. Аскердик наамы сержант, замбирек аткычтар командири болгон. 1943-жылдары Советтик Армиянын катарына чакырылып, Брянске, 1- ж-а 2-Беларус фронтторунда салгылашкан. Прут ж-а Березина дарыяларын кечип етүүдөгү эрдиги үчүн 3-даражадагы (27. 7. 1944), Висла дарыясындагы душмандын коргонуусун бузуп етүүдө 7 пулемет точкасын кыйратып, полкко жол ачканы үчүн 2-даражадагы (1945) ж-а Швенов кыштагын бошотуудагы баатырдыгы үчүн 1-даражадагы (1945) Данк ордендерине татыктуу болгон. Кызыл Жылдыз ордени ж-а медалдар м-н да сыйланган. Согушта бир топ эрдиктерди (өзү көтөрүп жүргөн автоматынын огу түгенүп калганда немистин автоматынын огун алып, аны м-н кайра аларды аткылаган) көрсөткөн. Улуу Ата Мекендик согуштун 30, 40, 50 жылдык ордендерине менен да сыйланган. III даражадагы Данк ордени (экинчи ирт) ал кишини издең тапкан. Ошентип, Данк орденинин 4 жолку ээси болгон. Себеби Польшадан ары Одер дарыясынан еткөндө жарадар болуп, контузия алат да госпиталда жатат. Орден аны таппай калып, 1970-ж. гана тапшырылган. 1947-жылы согуштан келип, азыркы Сокулук районундагы «Восток» («Рассвет») колхозун-

да мүчө болуп кирип, Суусамырдагы белүмүндө (Кожомкул айылы) бригадир, партийлык уюмдун катчысы, элдик көзөмөлдүн башчысы болуп эмгектенген. Жаштарга патриоттук демилге берип, талыкпай иштеп жүрүп, 80 жаш курагында Суусамырда жарык дүйнө менен коштошкон. Чал уруусунан болгон. Суусамыр кыштагындагы бир көчөгө анын ысмы ыйгарылган.

БАТЫШ КАРАКОЛ, Каракол – суу, Кекемерен дарыясынын сол күймасы. Узундугу 89 км, алабынын аянты 1230 км². Кыргыз Ала-Тоосу м-н Карагатты тоосунун кошулган жеринен башталып, Каракол өрөөнүн аркылуу чыгыштан батышка алып, Киндик тоосунун бүткөн жеринен түштүккө бурулуп, Кожомкул кыштагынын батышынан етүп Кекемеренге куят. Негизинен кар ж-а булак сууларынаң курагат. Жылдык орточо чыгымы 197 м³/сек. Байкалган эн көп чыгымы 56,9, эн азы 7,03 м³/сек. Апрелде кирип сентябрда тартылат. Он ейүзүндө Каракол, сол ейүзүндө Кожомкул кыштактары жайгашкан. Куймалары: Шили-Суу (сол), Муз-Тер, Сөөк, Туюк-Ала-Арча, Ашуу-Ала-Арча, Жыламыш. Сокулук, Чаар-Таш (он). Майды куймалары көп. Сугатка пайдаланылат.

БАТЫШ КАРАКОЛ ӨРӨӨНҮ Ички Тенир-Тоодо, Суусамыр өрөөнүн чыгыш белүгү. Кыргыз Ала-Тоосу м-н Кара-Мойнок, Жумгал, Киндик тоолорунун ортосунда жайгашкан. Батышында Кек-Кыя кырка тоосу Ийри-Суу өрөөнүнөн белүп турат. Узун-

дугу 60 км, туурасы 2–3 км. Таманынын дениз деңгээлинен бийиктиги 2100–3000 м. Суусамырга караганда алда канча кууш, капиталдары тик. Чыгышты көздөй өреөн етө кууштап, Караколдуң төрүнө ж-а Батыш Сөөкке болөт. Төмөнкү болугу түштүк-батышты карай созулат. Өреөн аркылуу Батыш Каракол суусу агып, Суусамырга куят. Климаты кескин континенттик. Кышы суук ж-а узак, январдын орточо температурасы –20...–21°C, июлдүкү 13–14°C. Жылдык жаан-чачыны 350–500 мм. Өреөндүн ж-а Жоо-Жүрөктүн жапыз болукторунде бетеге-шыбактуу кургак талаа, 2200–2700 м бийиктиктөрдө бетеге туландуу, түркүн чөптүү талаа, талаалуу шалбаа, Кыргыз Ала-Тоосунун нымдуураак (500 ммге чейин) жогорку капиталдарына дана осүмдүктүркүн чөптүү, донуз сырттуу шалбаа ландшафттары мүнөздүү. Тектилерде кара бүргөн, шыбак, бетеге, будайык ж. б. осүмдүктөр осот. Суу бойлой елөн чөптүү шибер, токой көздешет. Өреөндүн Суусамыр м-н кошулган жерде мурда чытырман токой болгон. Азыр тал, кайын, ыргай, ит мурун, шилби, аса-муса, чычырканак ж. б. кезигет. Жайллоо; түзөн жерлери айдалып эгии, тоют осүмдүктөрү эгилет.

БАЯКУНОВА Шайымбубу (5. 5. 1942-ж. туулган, Ысык-Көл облусу, Тон району, Бекембаев кыштагы) – СССРдин саламаттык сактоосунун отличниги (1972-ж.). Фрунзе шаарындагы республикалык медициналык

Баякунова Ш.

Баялиев Б.

Баялиева С. С.

тору (1968–77) болуп эмгектенген. 1977-жылдан 1982-жылга чейин 1-Май орто мектебинде директор болгон. Ал «Социалисттик мелдештиң женүүчүсү» төш белгисинин

ээси. Калинин райондук элге билим берүү бөлүмүнүн Ардак грамоталарына татыктуу болгон. Токтогон уруусунаан.

БАЯЛИЕВА Сыйнакан Сатыбалды кызы (3.5.1938, Тунук кыштагы – 2008, Жайыл району, Сосновка кыштагы) – эл агартуунун отличниги. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1979; сырттан окуган). Эмгек жолун 1955-ж. мектепти аяктагандан кийин Фрунзе шаарындагы бут-күйим тигүү фабрикасында жумушчу болуп баштаган. Ош облусундагы Ленин (Ноокен) районундагы Сакалды орто мектебинде пионер вожатый (1962–68), Суусамыр орто мектебинде башталгыч класстын мугалими (1968–77), 1-Май орто мектебинде мугалим болуп иштеген. Ар кандай коомдук иштерге да активдуу катышкан. Өздүк-көркөм чыгармачылыгына катышканыгы учун 1-даражадагы диплом м-н сыйланган. 1986-ж. Жумгал районундагы «Кызыл-Ой» совхозунда уюшулган «Данияр менен Жамийла» комсомолдук-жаштар юумына жетекчи болуп шайланат. 1985-ж. «Эл агартуунун отличниги» төш белгисин алган. Кырбаш

орто окуу жайын бүтүргөн (1957). Жолдомо б-ча Суусамыр өрөөнүнө келип, 1960–64-жылдарда 1-Май, «Каракол», «Победа» фельдшердик-акушердик пункттарында, андан кийин 1964–2001-жылдарда Суусамыр участкалык оору-канасында акушерка болуп эмгектенген. Лениндин 100 жылдык юбилейлик (1970) ж-а «Эмгек ветераны» (1984) медалдары м-н сыйланган. 1971-ж. айылдык кенештин депутаты болуп шайланган. Көптөгөн райондук, облустук, республикалык ж-а ССРР Саламаттык сактоо министрлигинин Ардак грамоталарынын ээси. Учурда ардактуу эс алууда.

БАЯЛИЕВ Барманкул (1932, Суусамыр кыштагы – 1982, ошол эле жер) – жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1962). Эмгек жолун 1-Май орто мектебинде дене тарбия б-ча мугалим болуп баштаган. 1952–55-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. 1-Май мектебинде дене тарбия мугалими (1955–57), Ош облусунун Ленин районундагы «Сакалды» орто мектебинде (1962–68), Суусамыр орто мектебинде тарых мугалими, кечки мектептин дирек-

уруусунаан болгон.

БЕГАЛИЕВ Мамытбек (1924-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик со-

гушка орто ченинен катышып, 1946-ж. кайтып келген. «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияның женгендиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин колхоздо ж-а соода мекемелеринде иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Жаныш уруусунаан.

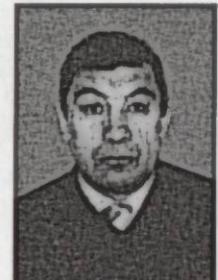
БЕГАЛИЕВ Медер (1922-ж. туулган, Кайсар айылы) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Эмгек жолун 16 жашынан баштаган. Ал 1936–42-жылдары колхоздун аркандай жумуштарында иштейт. Улуу Ата Мекендик согушка катышкан (1942–43). Согуштан келгенден кийин тылда эмгектенип, Чаекке, Балыкчыга фронттогуларга атка эгин жүктөп жеткирип турган. 1949–52-жылдары байланыш бөлүмүндө башчы болуп иштеп, Суусамырда биринчи жолу байланыш бөлүмүн курдурткан. Ферма башчысы (1958–60), Калинин районундагы «Красный Восток» колхозунун Суусамырдагы Кайсар бөлүмүндө участка башчысы (1960–74) болуп эмгектенген. 1965–74-жылдары Суусамыр айылдык кенешине бир нече жолу депутат болуп шайланган. Көптөгөн Ардак грамоталар м-н сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан.

Бегалиев М.

Бегалиев Медер.

Бегалиев М. А.

БЕГАЛИЕВ Мырзабек Акимович (2.8.1953-ж. туулган, Жумгал району, Чаек кыштагы) – жетекчи кызматкер. Айыл чарбанын отличники. Кесиби инженер-механик. Фрунзедеги жол курулуш техникумун (1980) ж-а К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн (1990). Эмгек жолун 1971-ж. ар кандай жумуштарда эмгектенип баштаган. 1972–74-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. Жумгал совхозунда гараж башчысы, техник-нормалоочу (1976–83), Суусамырдагы «Кызыл-Ой» совхозунда башкы инженер (1983–87) ж-а партиялык комитеттин катчысы (1987–91), Көкөмерен совхозунда партиялык комитеттин катчысы (1991), «Үч-Эмчек» совхозунун директору (1992–95) болуп эмгектенген. «Комплект-набхлеб-продуктов» өндүруш башкармалыгынын директорунун орун басары (1995–97), «Айыл-техсервис» мамлекеттик акционердик лизинг компаниясынын (МАЛК) координатору (1997–98), төрагасы (2003), «Айыл-техсервис» МАЛКнын Ысык-Көл, Нарын облустары б-ча директору (1998–2001), 2001-жылдан ал ишкананын 1-вице президенти

Бегимкулов И.

Байшекеев М.

Байшенбаев С.

дайыналат. 1975-жылдан окуу болумунун башчысы кызматын аткаралат. Сөзгө отө чебер дасыккан педагог болгон. Ал 1949-ж. «Эмгектеги артыкчылыгы» ж-а баш-

ка медалдар м-н, 1950-ж. согушта көрсөткөн каармандыгы учун Улуу Ата Мекендик согуштун II даражадагы ордени м-н сыйланган. 1960-ж. «Кыргыз ССРинин эл агартуу отличниги» наамына ээ болгон. Жолуке уруусунан.

БЕЙШЕКЕЕВ Мамбеталы [15. 2. 1927. Суусамыр өрөөнү Тескей (1-Май кыштагы) – 10. 9. 1992] – эмгек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн (1952). Эмгек жолун ошол эле жылы Тунук орто мектебинде директор болуп баштаган. Кийинчөрөк ошол эле мектепте (1957–62), 1-Май орто мектебинде окуу болумунун башчысы (1962–72), мугалим (1972–89) ж-а профсоюз уюмунун төрагасы болуп иштеп келген. 1989-ж. ардааттуу эс алууга чыккан. «Эмгек ардагери» төш белгисинин эсси. Райондук, облустук билим берүү болумдеринүүн Ардак грамматалары м-н сыйланган. Шааболот уруусунан.

БЕЙШЕНБАЕВ Султанасир (1925-ж. туулган, Жоо-Жүрөк жайлоосу) – санжырачы, мал доктор. Кыргызстан айыл чарба институтунун ветеринария факультетин бүтүргөн (1960). Эмгек жо-

болгон. Ал Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин Ардак граммотасы, СССР ВДНХсынын коло медалы м-н сыйланган. КМШ өлкөлөрү бириккен лизинг конфедерация башкармалыгына мүчө. Япония өкмөтүнөн алынган гранттык кредиттерди кайтарып алуу б-ча жетекчи болуп келет. Кыргыз Республикасынын Айыл чарбасына эмгек синирген кызматкер.

БЕГИМКУЛОВ Иманжан (1919, Суусамыр өрөөнү – 1995, Суусамыр кыштагы) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. СССРдин эл агартуусунун отличниги (1976). Тунук орто мектебине анын ысмы ыйгарылган. Фрунзе (Бишкек) шаарындагы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтун бүтүргөн (1953; сырттан окуган). Эмгек жолун 1937-ж. Сары-Камыш айылындагы Кызыл-Нооту башталгыч орто мектебинде баштаган. 1939-ж. ошол эле мектептин окуу болумунун башчысы. Ал 1941-ж. Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиниде армияга чакырылып, учкуч истребитель курсунда окуйт. 1942-ж. Литвада оор жаракат алат. 1942-жылдан Тунук башталгыч мектебинде алгач мугалим, кийин директор болуп

лун 1943-ж. Кокөмерен айыл кенешинде китепкана башчысы болуп баштаган. Кийинчөрөк ошол эле жерде катчы болуп дайындалып, Каба уулу Кожомкулдуң төрагалыгы астында алты жыл бирге кызмат етеген. Институтту бүтүргөндөн кийин Суусамырда Аламудүн району б-ча ветеринария болумунун (участканын) башчысы (1960), Суусамыр машина мал чарба станциясынын ж-а Жумгал районунун «Чаек» колхозунда башкы мал доктур, Жумгал райондук ветеринария станциясында врач эпизотолог, Суусамырда «Кызыл-Ой» совхозунда башкы мал доктур болуп эмгектенип, ардааттуу эс алууга чыккандан санжыра ж-а күндөлүк жазуу м-н алектенет. Учурда Суусамырда жашайт. Суусамыр элини санжырасы анын айтуусу б-ча жазылды. Чал уруусунан.

БЕККУЛУЕВ Бакай (1930, Кызыл-Ой кыштагы – 1995, Жумгал р-ну, Чаек кыштагы) – алгачкы агартуучу. Бишкектеги педагогикалык институттун филология факультетин (1952) ж-а Алматы шаарындагы Жогорку партиялык мектепти бүтүргөн (1969). 1952–59-жылдары Нарын шаарындагы мугалимдер институтунда окутуучу, Тогуз-Торо районунда да эмгектенген. 1960–74-жылдары Жумгал районундагы «Кызыл-Жылдыз» орто мектебинин директору, райондук «Демилге» гезитинин редакторунун орун басары, Жумгал райондук партия комитетинде инструктор болуп иштеген. 1974–77-жылдары Жумгал районунун Түгөл-Сай бириккен З колхоздун башкармасы,

Бектурганов Т. А.

Вердигулов Р.

Вешимбайев К.

жадик контролдүн 1-оруу басары, облустук партиялык комитеттө инструктор ж-а Валычы шаарында «Ак-Чай» фермер чарбасында директор болуп иштөген. 1994-жылдан Кыргыз Республикасының айыл ж-а суу чарба министрлигинде Жер реформасы б-ча борбордук агенттиктө 1-орун басар, генералдык директор болуп 1998-жылга чейин иштөген. 1998-2003-жылдары Винек шаарында № 68-гимназияда мугалим, 2003-жылдан учурга чейин Винеккөтө № 4 кесиптик лицейинде «Адеп ж-а Манас таануу» сабагы б-ча мугалим болуп эмгектөнет. Мындан тышкыры экономика б-ча билимни оркундоттүү үчүн Москва шаарында ж-а Америка Конфедерация Штатындагы Миссисипи университетинде жетекчи кадрларды даирдоочу курстардан 1970-ж-а 1988-жылдары отүү көлгөп. Ошондой ола делегациянын курамында Россия, Монголия, Америка Конфедерация Штатында болгон. Көртөгөн сыйыктардың басы, Лениндин 100 жылдык юбилеийлик, СССР Жогорку Советинин «Эмгектөрийн киармандығы» үүрүн (1974) медалдарында ж-а 1976-ж-а Кыргыз СФЖогорку Советинин Ардак грамматасының та-

тыган. 1970-ж-а СССР айыл чарбасының отличники», андан соң Кыргыз Республикасының «Элгө билим берүү отличники» ж-а 1988-ж-а СССРдин «Эмгек ардагери» наамына татыктуу болгон.

Таш-Шаш, Жумгөл райондук ж-а Валычы шаардык кенештөрине бир нече жолу депутат болуп шайланган. Москвадагы Вүткүл Союздук айыл чарба техника башкармалыгында коллегия мүчөсү (1969-70). Учурда Винеккөтө №4 лицейде попечителдер ж-а Ленин районунун социалдык фондунун байкоо кенештөринин торагасы болуп иштейт.

ВЕРДИГУЛОВ Расбек [15. 8. 1940-ж. туулган, Суусамыр ороопи, 8-Март (учурда Кожомкул) кыштагы] – эмгек ардагери, механизатор. Кожомкул айлында 8 жылдык мектепти аяктаандан кийин, Кара-Валта шаарында №7 СельПТУнун механизация болумүү бүтүргөн. Эмгек жолуни 1966-ж. Кара-Валта кант заводунда жумушчу болуп баштаган (1966-68). Кийин Суусамыр МЭКСинде механизатор болуп 30 жыл үзүрлүү эмгектөнген (1968-68). 1986-жылдан ардактуу бо алууда, 1981-ж. «Эмгек дәнкүү, ордени м-и сыйыланган. Онуучу боюнча жылдыкта социалисттик амгохтүү жөнүүчүсү болгон. Райондук аткаруу комитетиниң, 7 жолу чарбасың Ардак грамоталарын татыктуу болгон. Жаңын уруусунаи.

ВЕШИМБАЕВ (түрк. Вөйшибай) Кабылбек (1958-ж. туулган, Кожомкул кыштагы) – ардагер укук коргоочу, милицияның подкованичи, демирчү,

СССРдин 50-жылдыгы атындағы Кыргыз мамлекеттік университеттін юридика факультеттін бүтүргөн (1985), Ленинград шаарында СССРдин тергео кызметкерлері институтунда (1990) ж-а Будапешт (Венгрия) шаарында Оларалык укук тартиби институтунда окуп билимин экогорулаткан (1996).

1976-78-жылдары Советтик Армияның катарында Венгрияды кызметтөйттөйт. 1978-80-жылдары ал чарба тармагында, 1987-2008-жылдары ички иштер органдыда иштөген. Сокулук райондук ички иштер болумүнди (ИИБ) тергеочүү, улук тергеочүү, тергео болумүнүн начальники, начальниктін тергео б-ча орун басары, ИИМдин Башкы тергео башкармалыгында озгочо маанилүү иштер б-ча улук тергеочүү, Жалал-Абад ОИИВның тергео болумүнүн начальники болуп иштеп, 2008-ж. жаш курагы б-ча пенсияга чыгат. 2009-жылдың март айынан бери Сокулук районунун Ат-Башы айыл округунун башчысы.

Веинек-Антоновка айылдык көнөшчинин 2000, 2008-жылдардағы чакырылышының депутаты, Учурда Жер б-ча кенештин комиссиясын торагасы.

Веинек-Антоновка мектеп-гимназиясының демоирчүсү. Жыл сайын ал мектептің алдынсы 120 окуучусуна 200 сомдоц ж-а мыкты 3 мугалимнен 5000 (беш миң) сомдоц стипендия цектөн көлөт. Чад уруусунаи.

ВИНЕК – ОШ АВТОМОБИЛЬ ЖОЛУ – Кыргызстандың түштүгү м-и түндүгүн байланыштырат.

Анын Винек – Сосновка ж-а Кара-Суу – Ош болуктору 1941-ж. курулган. Калган негизги болугу 1966-жылы башталып, 1966-жылы ишке киргизилген. Вул жол, Республиканын Түндүгү м-и Түштүгүн байланыштырган ички ж-а тышкы жол байланышындағы ногиагы автомагистраль. Жалпы уаидугу 665 чакырым. Суусамырдын ичинде Тое-Ашуудагы тешкен тоодои Ала-Вел ашуусуна чейин 86,8 км. Бул жолдун курулушундағы кайратмаи эмгектери үчүн 400 адам мамлекеттік сыйыктарға ж-а үч киши Ленин орденине татыктуу болгон. Алар: И. М. Маңатенко – аксакатор-машинист, Ө. Садиев – курулуш монтаждоо поездинин откоолчусу, П. В. Фёдоров – № 16 Курулуш башкармалыгының начальники. Эл аралык стандартта туура келген 3-4-категориялардагы жол. Эл аралык финанссы институттарынан алынган кредиттин эсебиен 1997-жылы жолду кайра реабилитациялоо башталып, 2004-жылы Суусамыр болугу эксплуатацияга берилген. Калган болуктору 2007-жылы толугу м-и бүткөн. Жолдун көп болугу реконструкцияланып, конуролор ж-а суу куурлары салынган. Ви-

Суусамырда жол куруу учуру.

рок, жолдун реабилитацияланып бүтүшү республиканын экономикасына чоң таасирин тийгизип, пайда алыш келүүнү камсыз кыла алды.

Жалпы эл, өзгөчө бизнесмендер м-н жүргүнчүлөрдү ж-а эл чарба жүктөрүн ташуучулар үчүн өтө пайдалуу болду. Анын ичиинде Суусамыр элиниң да болуп көрбөгөндөй өсүп-өнүгүүсүнө шарт түзүлдү. Суусамырдан республиканын туш-тарабына ж-а кошуна мамлекеттерге жол катнаши толук ачылды. Суусамырдагы жол боюнда «Париж» аталган кичи элдүү пункт пайдада болду. Жолдун боюнда мал чарбасынан өндүрүлгөн бардык продукцияларын сатып еткөрүп үй-бүлөлүк каражаттарын көбейтүп, турмуш шарттары оноло баштады. Жол боюнда соода түйүндөрүн, ашкана, кичи ишкана куруп каражаттаап, жумушчу орундар түзүлүүде, туризм өнүгүүде.

Бишкек – Ош жолунун тарыхы өткөн кылымдый бириичи жарымынан башталат. XX кылымдый башында Кыргызстан падышачылык Россиянын артта калган аймактарынын бири болгон, дээрлик жолу жок мамлекет катары эсептөлчүү. Аттарга ж-а төөлөргө мининп, өмүргө зор коркуиuch келтирген тар жолдордо бийик тоолуу Төө-Ашууну ашып, короо-коороо койлорду, үйүр-үйүр жылкы ж-а үйларды айдал, Чүй өрөөнүн Суусамырга жайлогоо чыгышкан. Ошол учурда Түндүк м-н Түштүктүү байланыштырган кыска жол да жок болчу. Чүй м-н Фергана өрөөнүндөгү жайгашкан калктуу пункттарды кыска

жол м-н бириктируү, соода жүргүзүү, жайыттарды колдонуу ж-а региондор аралык алакаларды жүргүзүү үчүн мындай жол зарыл болгон.

Ушундай шартта 1940-жылдын жайында Калинин районунун колхозчуларынын демилгеси м-н Калинин – Суусамыр жолунун курулушу башталат. Ошол эле учурда ашар жолу м-н Жалал-Абад – Токтогул жолу башталып бир жылда бүткөрүлгөн. Ушундай кийин 1940-жылдын декабрында Кыргыз ССРинин Совнаркому «Фрунзе – Суусамыр – Жалал-Абад – Ош» автомобиль жолун куруу жөнүндө» атaiын токтомун чыгарып жолду ылдамдатылган темпте куруу демилгеси колдоого алынган. Бирок, Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде жол куруу токтоп калып, 1956-жылы гана Фрунзе – Ош жолунун курулушу кайра башталып 1965-жылы бүтүрүлгөн. Республиканын жалпы эле автомобиль жолдорун, а. и. Фрунзе – Ош автомагистралын куруунун негизги демилгечиси ж-а уюштуруучусу Кыргыз ССРинин автомобиль транспортунуу ж-а шоссе жолдорунун биринчи министри К. К. Көлбаев болгон экен (1953–72-жылдар). Мындан кийин Төө-Ашуудагы отө турган автожолдогу автомобиль кыймылдын жайы-кышы дебей коопсуздугун камсыз кылуу үчүн тоннель куруу зарылдыгы келип чыгып, 3200 м бийиктигеги Кыргыз кырка тоосундагы тешкен тоонун курулушу башталган (1956-жыл).

Фрунзе – Ош жолунун курулушуна кыргыздар м-н биргө моск-

Суусамырда Бишкек – Ош жолун куруудагы көпүрөө салуу учуре.

валык метрокурууучулар, мосто-поезддер, жардыруучулар келип иштешкен. Ушул курулушта 11 миллион m^3 жерди, а. и. 7 миллион m^3 аска таштарын иштетип чыгышкан, жалпы узундугу 2,5 мин м болгон. 97 көпүрө, жалпы узундугу 13 мин м келген 924 түтүктөрдү ж-а көчкүгө каршы 6 галереяны орнотушкан, жол ремонттоо кызматынын 35 комплекс имаратын ж-а узундугу 2,7 км болгон уникалдуу тоннелди ж. б. курушкан.

1965-жылы тешкен тоонун курулушунун бүтүшү м-н республиканын түндүгү м-н түштүгүн гана эмес, Талас, Суусамыр өрөөндөрүн, Жумгал районун бириктирген Фрунзе – Ош (Бишкек – Ош) автомобиль жолу толук ишке киргизилген. Кийинчөрөк, Токтогул гидротүйнүн курулушу м-н суу алдында калган жолдун жердеги болугүнүн ордуна суусактагычты айланта жол салынган.

1992-жылдагы жер титиреоде

Суусамыр өрөөнүндөгү жолдун магистралы толугу м-н талкалантан, башка жерлерде да жолдун бузулушуна алыш келген. Натыйжада 1997-ж. кайра реконструкция башталып 2007-ж. бүткөрүлгөн.

БИЯЛИНОВ (туурасы Биялиев) Алымбек Жусупович (25.1.1950-ж. туулган, Москва району, Петровка кыштагы) – экономика илимдеринин кандидаты, мамлекеттик инженер. Кыргыз мамлекеттик университетин экономика факультетин бүтүргөн (1972). Эмгек жолун 1967-ж. Суусамыр орто мектебинде башталгыч класстарга орус тилинен сабак берип баштаган. 1972-ж. Кыргыз мамлекеттик университетеunde «Өнөр жай экономикасы» кафедрасында окутуучу, 1978–91-жылдары Кыргыз илимдер академиясындагы Экономика институтунда көнжө, ага ж-а жетектөөчү илиний кызматкер болуп эмгектенет. 1991-жылдары Кыргыз Республикасынын министрлер Советинде экономикалык реформа б-ча референт, ошол эле жылдын октябрь айында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин төрагасынын көнешчиси, 1992-ж. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик мүлкү фондусунун төрагасынын 1-орун басары, 1994-ж. Кыргыз Республикасынын Экономика б-ча мамлекеттик комитетинде башкармалыктын начальники, ошол эле жылдын октябрьда Кыргыз Республикасынын өкмөтүндө экономика ж-а базар экономикасы б-ча тышкы байланыштар ж-а инвестициялар болумунун башчысы, 1996-ж.

Кыргыз Республикасынын Экономика министринин орун басары, 1997-ж. Кыргыз Республикасынын Финансы министринин 1-орун басары болуп да-йындалган. Андан кийин Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинде консультант, мамлекеттик «Буудай» ишканасынын белүмүндө начальник, «Солемар» ачык акционердик коомунда аткаруучу директор болуп эмгектенген. 2007-жылдан Кыргыз Республикасынын коопсуздук кенешинде ке-нешчи, башкы инспектор болуп иштеп келе жатат. Бардык мамлекеттик кызметтарда иштеген мезгилдерде өзүн жогорку квалификациядагы экономист катары көрсөтүп келди. Анын катышуусу ж-а жетектөөсү м-н базар экономикасына өтүүнүн Республикалык программасы, Мамлекеттик менчиктештируүнүн эки концепциясы, индикативдүү пландоого өтүү б-ча методологиясы ж-а башка экономикалык реформа б-ча маанилүү сунуштар даярдалган. Тажырыйбалуу жогорку категориядагы экономист катары Кыргыз Республикасынын эл аралык уюмдарга (Бүткүл дүйнөлүк соода, Эл аралык валюта фондuna, Бүткүл дүйнөлүк банкка, Бажы союзуна) мүчө болуп киришинде жолдомолорду көрсөткөн. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызметчеси (2010). Чал уруусунан.

БИРИНЧИ МАЙ – кыштак. Суусамыр айыл округуна караштуу. Суусамыр суусуна Чон Уч-Эмчек, Кичи Уч-Эмчек суулары куйган жерде, дениз деңгээлинен 2150 м бийиктиктөө жайгашкан. Райондун борбору Карап-Балта шаарынан 121 км түштүк тарапта ж-а Карап-Балта темир жол бекетинен 106 км, Манас аэропортунан 206 км аралыкта. Кыштак 1937-жылды негизделген. Калкы 782 (2009, 152 түтүн эл); негизинен мал м-н алектенет. Орто мектеп, ки-тепкана бар. Фельдшер-акушердик пункт, дарыкана, соода жайлары иштейт. Кыштакта Кыргыз Республикасынын эмгек синиргөн машыктыруучусу, СССР спортунун чебери Назаров Солтобек туулган.

БИРИНЧИ МАЙ ОРТО МЕКТЕПИ Карабеков Сатынбай атайдагы 1938-жылы 1-Май кыштагында ачылган. Алгач башталгыч билим беришкен. Анда мугалимдер Байтурсынов Насыр, Исраилов Насыр, Аргымбаева Турду эмгектенишкен. 1940-жылы мектептин директору Ажыбеков Орозалы, мугалимдери Ибраимкулов Мамбеталы, Медекеев Шекер, Түркөбеков Шамшике, Сулайманкулов Жамалбек ж. б. болгон. Мугалимдер 1941-жылы Улуу Ата Мекендик согушка кетишкен. Алардын ордуна окуусун жакшы өздөштүрүшкөн жогорку класстын окуучулары (Өмүров Самак, Медекеев Эгемберди, Ногоев Өмүр) сабак беришкен. Бул учурда согуштан келген Бегимкулов Иманжан директор болуп турган. Суусамыр өрөөнү б-ча биринчи орто мек-

теп ачылган. Кийинчөрөөк жатакмектеп болгон. Өрөөндүн борбору Суусамыр айылы болгондо орто мектеп Суусамырга көчүп 1-Май орто мектеби 8 жылдык болуп калган. Жатак мектеп да көчкөн. 1970-71-окуу жылдарында кайрадан орто мектеп ачылган 1990-ж. азыркы мектептин эски болугу салынган. Ал 1992-жылкы жер ти-тиреөөдө авариялык абалга келген. Швейцария мамлекети тара-бынан бөлүнгөн грантка мектептин жаңы корпусу курулуп, 1994-жылы ишке берилген. Мектепте 20 мугалим (а. и. 15 жогорку, 3 атайдын орто билимдүү, бир эл агартуунун отличники) эмгектенип, 145 окуучу билим алат. 2009-ж. Суусамыр өрөөнүндө балдарга билим-тарбия берүүгө зорсалым кошкон ж-а мектепке көп жыл директор болгон Карабеков Сатымбайдын ысмы берилген. Мектеп ачылгандан директор болуп иштегендөр: Ажыбеков Орозалы, Ибраимкулов Рыскулбек, Божоноев Абазбек, Сатыбалдиев Нарынжан. Баялиев Барманкул, Карабеков Сатымбай, Абдиев Калбай, Абдыракманов Сатыбек, Сагымбаев Орозалы. Учурда Белеков Кыялбек директор болуп эмгектенүүдө.

БИЯЛЫ Максы уулу, Биляб [1868, Суусамыр өрөөнү, Жоо-Жүрөк өзөнү, Бадал кыштоосу – 1947, Чүй облусу, Москва району, Чон-Арык (Чичерин) кыштагы] – суусамырлык саяктардын манабы. Чынжырлуу ма-наптардын тукумуна кирген. Болуш да болгон. Чал уруусунан чыккан. Улуу Октябрь ынкыла-бынан кийин бий болуп шайлан-

ган. Атасы Максы ажы суусамырлык саяктардын көрүнүктүү екүлү болгон. Суусамырдан биринчи ажылыкка барып, 60 жаш курагында 1914-ж. Мекеде (Арабия) дүйнө салган. Алгачкылардан болуп кыштан үй салат. Жаратылышынан демократ, элге кайрымдуу болгон. Муктаж болгондор андан ар дайым жардам алып турушкан. Токто-

гул Сатылганов Сибирден сүр-гөндөн келгенде чон урмат-сый м-н тосуп алган. Башка уруулардын тебелдөрү – Байтик баатыр, Чолпонкул бий, Шабдан баатырлар м-н да тыгыз байланышта, достук мамиледе болгон. Биялы бийдин 1916-ж. Суусамыр өрөөнүндө жашап жаткан бейкүнөө орустарды өлүмдөн сактап калгандыгы тууралуу, Пишпек уездинин начальники. Ф. Г. Рымшевич 1916-ж. 28-ноябрда Жети-Суу облусунун губернатору И. А. Алексеевге уездеги көтерүлүштүн жүрүшү ж-де рапортунда минтип жазган: «1-сентябрда уезддин начальникинин дарегине суусамырлык кыргыз Түркмен Сарыбековдун конүл бурууга ар-

зый турган каты келди, анда ал мусулман тилинде: эки техник, эки солдат, бир жумушчу ж-а үч татар 12-августа Суусамыр болушундагы кыргыздар Биялы Максимов, Баракан Байбосуновдор ж. б. кыргыздардын жардамы аркасында бошотулган» деп жазат («1916-жылдагы Орто-Азиядагы ж-а Казакстандагы көтөрүлүш». Документтердин жыйнагы. Москва, 1960. 388-бет). Мындай чечим чынында эле падышачылык аскерлердин жазалоочу отряды тарабынан бүтүн өрөөндүн калкын кырылуудан сактап калууга чон себеп болгон. 1929-ж. манаптардын катарында Оренбург облусуна сүргүнгө айдалган. 1936-жылдары Казакстандын Жамбыл облусунун Мерке айылына келүүгө уруксат кылган. 1939-ж. гана Кыргызстанга, Сталин районундагы Чичерин айылына (Чон-Арык кыштагы, Москва району) көчүп келүүгө мүмкүнчүлүк беришкен. Ошол жерде 1947-ж. жарык дүйнедөн откөн. Балдары Ыскак м-н Жусуп элге белгилүү инсандар болушкан. Бул белгилүү манап, Суусамыр элиниң ақылман ж-а барктуу көрөгөч инсаны катары элдин эсинде түбелүк жашай берет.

БОГОСЛОВСКИЙ Георгий Георгиевич (1918-ж. туулган, Россия) – айыл чарба ишмери. 1951-ж. Суусамыр МТСи уюшулганда алгачкы директору болуп, 1956-жылга чейин иштеген. Андан соң Кенес-Анархай МТСинде директор болуп иштеп, кийин Россияга кетет. Атайдын орто билимдүү зоотехник болгон. Сууса-

мыр өрөөнүн айыл чарба жактан өздөштүрүүдө көп эмгек синирген.

БОЖОНОЕВ Абазбек Ниязали уулу (24. 12. 1933-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – ал-

Божонов А. Н.

гачкы агартуучулардан. Тарых илимдеринин кандидаты (1973), доцент. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1954). Ушул эле окуу жайдын аспирантурасында окуган (1969–72). Эмгек жолун 1954-ж. Суусамыр орто мектебинде директор болуп баштаган. Кийинчөрөк 1956–68-жылдары ошол эле мектепте тарых мугалими болгон. 1973-жылдан Баласагын атындағы Кыргыз улуттук университетеңде эмгектенет. Ошондой эле спорт м-н да машыгып, бокс б-ча 3-разрядка жетишкен. Ар кандай темадагы 60тан ашык илимий макалалардын автору. Кыргыз мамлекеттик университетинин 50 жылдык юбилейлик (1983), «Эмгек ардагери» (1987) медалдарынын эсси. Чал уруусунан.

БОКОЙ уулу Молдалы (1888, Жумгал болушу, Кызыл-Ой кыштагы – 1941, камакта каза болгон) – кенеш бийлигин курууга активдүү катышуучу. Кат тааныган сабаттуу адам болгон. Айылдык кедейлер тобун жетектеген. Суусамыр өрөөнүндө колхоз курулушунун активдүү уюштуруучусу, Тунуктагы айыл чарба артельинин башкармасынын 1-төра-

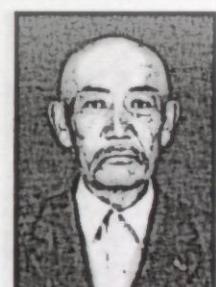
гасы болгон. «Эл душманы» катары 1933-, 1937-, 1941-жылдары үч жолу репрессияланып, түрмөдө каза болгон. Ал 1959-ж. акталган. Токтор уруусунан.

БОРБУШЕВ Бекболот Осокеевич (10. 11. 1949-ж. туулган, Москва району, Темен-Суу кыштагы) – жогорку категориядагы мугалим (1993). Элге билим берүүнүн отличники (1997). Муниципалдык кызметтүүн 1-класстагы кенешчиси (2007). Россиядагы Воронеж шаарынан мамлекеттик университеттин филология факультетинин орус тили ж-а адабияты бөлүмүн бүтүргөн (1974). Эмгек жолун 1966-ж. Суусамыр орто мектебинде башталғыч класстарга орус тилинен сабак берип баштаган. Кийин Петровка, Аң-Арык орто мектептеринде мугалим (1975–78), директор (1978–87), Беловодский жумушчу жаштар мектебинде директорду орун басары (1988–96), Петровка көмөкчү жатак-мектебинде директор болуп эмгектенген. 2005-ж. Москва районундагы Петровка айыл өкмөтүнүн башчысы болуп шайланнат. 2009-жылдан жеке ишкерлик м-н алектенет. Кыргыз Республикасынын профсоюздарынын Борбордук комитетинин Ардак грамоталары м-н сыйланган. Теги жумгалдык саяк, чал уруусунун жээні.

БОРОНБАЕВ Касымалы (1912, Ой-Кайың айылы – 1990, Военно-Антоновка кыштагы) – Суусамыр өрөөнүндөгү алгачкы агартуучу, чарба жетекчиси. Сабатсызыгын тогуз жашында ногой мугалимден латын тамгасында окуп жойгон. Эмгек жолун

Борбушев Б. О.

Боронбаев К.

«Үлгү» чарбасында бригадир болуп баштаган. Кийинчөрөк «ликбезде» (сабатсызыкты жоюуда) балдарды окуткан. 1941-ж. Ореибург шаарында аткычтар дивизиясында машыгуу курсун откөн. Суусамырга келип, «Үлгү» колхозунда бир иче жылдар бою башкарма болуп тылда эмгектенип, фронт учун мәл, жүн, азыктүлдүктөрдү жөнөтүп турган. Со-гүштән кийин Кочкор районундагы Чолпон кыштагында башкы зоотехник, 1955-ж. Суусамыр кыштагында катчы, 1960–69-жылдары Суусамыр айылдык көрек-жарак коомунда даярдоочу болуп эмгектенген.

БОРОНБАЕВ Султан (1934-ж. туулган, Жумгал району, Чаек кыштагы) – медицина илимдеринин кандидаты (1965), СССР саламаттыкты сактоонун отличники. Чаек орто мектебин 1951-ж. алтын медаль м-н, Кыргыз мамлекеттик медицина институтун бүтүргөн (1957). Эмгек жолун Жумгал райондук ооруканада терапевт болуп баштаган. 1959-ж. медицина институтунун госпиталдык хирургия кафедрасында клиникалык ординатура ж-а аспирантура курсарын бүтүрүп, илимий изилдөөлөрдү жүргүзгөн.

Борукчиев С.

Борукчиев Ж.

1964–92-жылдары госпиталдык хирургия кафедрасынын ассистенти, ич органдарынын (ичеги-карлы, боор, ет, уйку бези) чукул курч етүүчү ооруларга операция жасайт. Ал 100ден ашык илимий эмгектин, студенттер учун усулдук көрсөтмөлөрдүн автору. Тажрыйбалуу жогорку категориядагы хирург. 1992–95-жылдары Суусамыр райондук ооруканасын жетектеп, керектүү аспаптар, аппаратураалар м-н жабдууга ж-а операция жасай турган жаны жай курууга көмек көрсөтүп, ал түрдүү татаал ооруларды (богок, эхинококк, холецистит) операция жасоого шарт түзүп, операция жасаган. 1998-жылдан Кыргыз – Россия славян университетинде доцент. Республикалык Реконструкция ж-а кайра калыбына келтирүү борборунда ж-а ар тармактуу менчик «КАМЭК» клиникасында насаатчы. Кырбаш уруусунан.

БОРУКЧИЕВ Жаркынбек (1932-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, 1-Май кыштагы) – СССР саламаттык сактоосунун отличники (1987). Кыргыз мамалекеттик медицина институтунун жалпы терапия факультетин бүтүргөн (1957). Эмгек жолун Ош облусу-

Богоноков А.

нун Алай районунда 1957–62-жылдары терапевт врач болуп иштеп баштаган. 1962–69-жылдары Суусамыр участкалыш ооруканасында врач, башкы врач, 1969–71-

жылдары Панфилов районундагы кургак учук санаторийинде, 1971–2001-жылдары Суусамыр ооруканасында врач терапевт болуп иштеген. Айылдык, райондук кенештин бир нече жолу депутаты болуп шайланган. Кожотай уруусунан.

БӨГӨНӨКОВ Аземкул (1909, Суусамыр болушу, Чар өрөөнү – 1952, Суусамыр кыштагы) – жетекчи кызматкер. Нарын шаарындагы партиялык курсу бүтүргөн (1930). 1950-ж. Кант шаарындагы башкармаларды даярдоочу курсуни угуучусу. 1936–47-жылдары Фрунзе атындагы колхоздо башкарма, айылдык кенештин терагасы, 1947–48-жылдары Суусамыр өрөөнүндөгү «8-Март» атындагы колхоздо башкарма болуп иштеген. «Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги учун» медалы м-н сыйланган. Айылдык кенешкө бир нече жолу депутат болуп шайланган. Жаманбай уруусунан.

БӨКӨНБАЕВ Мамыркожо (29. 2. 1936-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, Кожомкул кыштагы) – улуттук спорт б-ча эмгек синиргөн машыктыруучу, эмгек каарманы. Эмгек жолун 1957-ж. «Рассвет» колхозунда чабан болуп башта-

ган. Ушул кесинде 1997-жылга чейин 47 жыл эмгектенген. Учурда жеке менчик «Бай-Тилек» дайкан чарбасын жетектеп келет. Чарбада койчу болуп иштеп жургөндө үч жолу Кыргыз ССРинин Жогорку Кенешине депутат болуп шайланган (1975–85), 1991–95-жылдары Кыргыз Республикасынын борбордук шайлоо комиссиясына мүчө болгон.

«Ардак Белгиси» (1978), Октябрь Революциясы (1976), Ленин (1982), Эмгек Кызыл Туу (1991) ордендери, СССРдин Эл чарбачылыгында жетишкендиги учун «Коло медалы» (1968), Лениндин 100 жылдыгы юбилейлик (1970), «Эмгек ардагери» (1987) ж-а 2006-ж. «Данк» медалдары м-н сыйланган. Ардак грамоталарга да татыктуу болгон.

Ал улуттук көк-бөрү оюнунун онүүгүшүнө чоң салым кошуп, «Рассвет» командасын уулу Индусбек Боконбаев экөө уюштуруп, аларды машыктырып оюндуун жайылышина зор эмгек кылган. Алгачки «Нооруз-97» турниринде «Рассвет» командасы 1-орунду женип алган. Бул команда азыр да милдештерге ийгиликтүү катышып турат. Чал уруусунан. **БУЛАН** уулу Апыш (1880, Суусамыр өрөөнү, Жоо-Жүрөк жайлоосу – 1962, 8-Март кыштагы) – жыгач м-н темирди бирдей кармаган, колунан көөрү төгүлтөн уста. Зергерчилик м-н да алекстенген. Ошондой эле табычылык да кылыш, сыйыкты ордуда салып, шак-шак кооп, сакоону (жара) да айыктырган. Карап-Суу деген жерге тегирмен куруп, ал «Апыштын тегирмени»

Боконбаев М.

Бурканбаев Ю. О.

деп аталаып калган. Анын калдыгы ушул кезге чейин сакталып келүүдө. Темирди көрүккө салып эритип, андан чыккан жалындан кайсы темир экенин аныктаган. Ал темирден атка тaka, мык, мала, соко, кулпу, ага ачкыч, кишен, алтын м-н күмүштөн айлдардын зер буюмдарын (шакек, сойкө, чач учтук, чолпу ж. б.), жыгачтан ээр чаап (кыргыз ээр, курама ээр), чана, челең, үкөк, чайчөк ж. б. үй буюмдарын жасаган. Ат жабдыктардын бардык түрүн (кәэде күмүш чөгөрүп) даярдаган. Жаныш уруусунан. Ушул але уруудан чыккан Чаштыбек уста «биз жаныш уруусунун уста кулундары самолёт көрсөк аны да жасайт злек» деген сөзү эл ичинде кенири айтылышып келет. Ошондой эле Кылышбек уста ээрди жакшы чаап, камчыны келтире өргөн. Учурда да «Кылышбектин ээри» деп суусамырлыктар колдонун келет. Жаныш уруусу устачылыгы м-н данкташып келген.

БУРКАНБАЕВ Усен Оросканович (25. 8. 1952-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – эл агартуунун отличники (2003), жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик дене тарбия институтун бүтүргөн

(1976). Эмгек жолун 1968-ж. Суусамыр МЖСинде механизатор болуп баштаган. 1976-жылдан Суусамыр орто мектебинде дене тарбия мугалими, 1979-84-жылдары мектептин кесиптик бирлигинин төрагасы, 1989-жылдан – 1992-жылга чейин директордун орун басары, 1992-жылдан Суусамыр орто мектебинин директору. 2003-08-жылдары АРИСке

төргө болуп шайланган. 1998-2003-жылдары Суусамыр айылдык кенешинин депутаты болгон.

Суусамыр айыл кенешинин, Жайыл райондук мамлекеттик администрациясынын жа-билим берүү бөлүмүнү, Чүй облустук билим берүү башкармалыгынын жа-Кыргыз Республикасынын Билим берүү министрлүгинин Ардак грамоталары м-и сыйланган.

Д

ДАВИДЕНКО Геннадий Валерьевич (13. 3. 1948-ж. туулган, Панфилов району, Тельман кыштагы) – партиялык жа-мамлекеттик кызметкер, айыл чарбасына эмгек синирген ишмер (1995), 3-класстагы мамлекеттик кенешчи (2001) жа-Кыргыз Республикасынын эл агартуусунун, граждандык коргонуусунун, дене тарбия жа-спортуунун отличниги. Коомдук ишмер. Бишкектеги К. И. Скрябин атындагы Кыргыз мамлекеттик айыл чарба (1971) жа-Алматыдагы (Казакстан) Экономика жа-башкаруу институттарын бүтүргөн (1990). Эмгек жолун 1971-ж. Калинин (Жайыл) районундагы «Орок жа-Балка» колхозунда енеркаанынын башчысы болуп иштөөден баштаган. 1973-76-жылдары Ленин колхозунда башкы инженер, 1975-76-жылдары Советтик Армиянын катарында ротанин командириини орун басары болуп кызмет отогөн. 1977-87-жылдары ошол эле Ленин колхозунда партиялык уюмдун катчышы, Ка-

линин районундагы «Чүй» совхозунун директору, РАПОиин башкармасы, 1987-92-жылдары Түп жа-Калинин райондорунда райондук аткаруу комитеттеринин төрагасы жа-райондук партия комитетинин 1-катчышы, 1992-2005-жылдары Панфилов, Москва, Ысык-Ата, Жайыл райондорунда мамлекеттик администрация башчысы – аким болуп иштеп келген. Жайыл районунун жа-Суусамыр орөөнүүн социалдык, экономикалык, маданий онуттуксун озсалымын кошуп келет. Учурда Бишкектеги «Континет» компаниясында башкы директорунун орун басары болуп иштөөдо.

Ал «Ардак Белгиси» ордени (1986), «Манас 1000» (1995), «Данк» медалы (2002), «Кыргыз милициясына 75 жыл», «Кыргыз Республикасынын куралдуу күчтөрүнө 10 жыл» юбилейлик медалдары м-и сыйланган. Облустук кенештерге жа-Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешине депутат болуп шайланган. **ДАДАЕВ** Кадырбек (б. б. 1947,

Кызыл-Ой кыштагы – 2004, ошол эле жер) – дасыккан педагог, жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн Давиденко Г. В.

(1971). Ал 1971-73-жылдары Ыраакы Чыгышта Советтик Армияда кызмат етеп, улук лейтенант наамын алган. 1973-ж. Фруизе орто мектебинде директордун тарбия иштери б-ча орун басары, 1975-88-жылдары директору болуп иштеген. 2009-ж. ошол мектептин тарых кабинетинде анын омур баянын, жасаган эмгегин баяндаган бурч уюштурулган. Кожотай уруусунаи.

ДАНИЯР Мураталы уулу (1880, Суусамыр өөрөнү, Ак-Мойнок кыштоосу – 1960, Жумгал району, Чаек кыштагы) – суусамырлык саяктардын белгилүү манабы. Кыргыз элинин тарыхын жакшы билген санжырачы болгон. Даниярдын атасы Муратаалы Абадан уулу 50 жашында чечек оорусунаи каза болот (1854-1904). Атасынын козу откон сон, 24 жашында, анын ордуна бий шайланат. Анын тогуз бир тууганы (7 эрек жа-2 кыз) болгон. Инилери М ы р з а к м а т м-и Ү с о и а л м и ы Пишиктен жа-Ташкенден окутат. Өзүнөн Расия деген бир кыз болгон. Уч бир тууган инилеринин уч баласын, Жусупакматты (Насык уулу), Сапарбекти (Мырзакмат уулу), Майдииди (Торалы уулу) багынтар-

Дадаев К.

Даниар Мураталы у.

биялаган. Өзү эмгекчил, сыпаа адам болгон. Кол онорчулук м-и да алектенген. Ал жыгачтан кашык, чойчок, тепши, соку, сокбilek, ээр жасаган. Киште (шахмат) ойногонду мыкты билген. Атасы Муратаалы да ақылгей, элге кенири белгилүү манаптардан болгон. Байбичеси Жериндиге токолунаи төрөлгөн Тералыны, токолу Айымкаңга байбичесинен төрөлгөн Райылда деген кызды бактырып чоңойткөн экен. Азыркы учурга чейин Муратаалынын эки аялынан тараган тукумдарды ынтымакта жашап келишет. Данияр бий башка уруулардын мыктылары м-и да тыгыз байланышта болуп, кудасоок, досчулук сыйлуу мамиледе болгон. Мырзабек болуш Данияр бийдин атасынын кан досу болгон, Түркмен болуш кудасы, Биялы бий агасы жа-сыйлаган адамы, токтогулдук манап Эсеникан күйөө баласы, суусамырлык Белек бай кудасы, Шааболот уруусунун манабы Мамыткан досу, кудасы болгон. Улуу акын Токтогул Сатылганов ал жалгыз кызы Расияны турмушка узатканда Суусамырга келип, күнүтүнү ырдан турган экен. 1929-ж. жалын эле манаптар м-и бирге

Данияров Ж.

Дегенбаева А.

Казакстандын Меркесине жер каторушат. Ал жактада 1932-жылдары кайтып келип, омурлуну ақырына чейин Суусамырда жашаган. Ушундан кийин да суусамыр эли, Даниярга элдик сот катары кайрылып, чыр-чатақ мәселелерин калыс чечип алғып тұрғаи. Кийинки жылдары Жүумгалда Мырзакматов Сапарбектін колуңда тұруп, Чаек айылдындағы мечитте бешим нағаз оқуп жатқан учурда каза болғон. Соғы Суусамырга алғынып келип, Капкан-Таш корустонуно коюлған. Жаратылышынан сыпайы, билимдүү, маданияты бийик, ото калыс адам ж-а санжырачы катары әлдин әсінде тұболовуқко сакталып калды. Чал уруусунаң.

ДАНИЯРОВ Жусупакмат (1915, Суусамыр, Ақ-Мойнок қыштоосу – 1986, Кожомкул қыштагы) – солгуштун ж-а әмгектин ардагери. Алғач Суусамырда колхоздын арқандай жумуштарында иштеген. 1941–45-жылдары Улуу Ата Мекендик солгушка катышыны, 2-тонногу майнып болуп келген. Солгуштун кийин Суусамыр – Жүумгал автомобиль жол курулушунда, 1968–77-жылдары Кожомкул қыштагында сатуучу болуп әмгектеген. 1951-ж. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин президиумунун Ардак грамотасы м-н сыйланған. Чал уруусунаң.

ДЕГЕНБАЕВА Алымкан (12. 5. 1941-ж. туулған, Суусамыр қыштагы) – акын, көрмочу, Кыргыз жазауучулар Союзунун мүчесү, Кыргыз Республикасынын маданиятына әмгек синиргени шиммер. Кыргыз Мамлекеттік университеттін филология факультеттін бүтүргөн (1968).

Әмгек жолун Кара-Балта килем токуу фабрикасында баштаган. Кийинчерәк секретарь-машинистка, мектепте тарбиячы, Ош мамлекеттік педагогикалык институтунда лаборант, оқтууучу, Кыргыз жазауучулар Союзунун Ош болұмудо әдабий кенешчи болуп иштеген (1975–85-жылдары). 1985-жылдан театр м-н тығыз қызметташып, 1991-жылдан А. Өмүралиев атындағы Бишкек шаардық драма театрының әдабий болұмұн жетектоодо.

Чыгармалары 1960-жылдан баста соғ беттеринде жарық коробаштаган. Ал «Қызыл мончок» (орус тилинде да чылкап), «Түйүн», «Құдор», «Чоң ане ж-а небере», «Бозунач», «Шамшықал», «Портреттер», «Суусаган тамырлар» ырлар ж-а поэмалар жыныктарының автору. Чыгармалары орус, украин, беларус, казак, озбек, молдова, түркмен тилдерине көтөрүлп, жарық корғон.

Ал Софокл, У. Шекспир, А. С. Пушкин, Ф. Г. Лорка, К. Гоцини, М. Тикамацу, Г. Э. Лессинг, А. П. Чехов, Проспер Мерименин драмалық чыгармаларын ж-а чыныш классиктеринин ырларын көтөргөн. Ал көтөргөн чыгармалар

кыргыз театрының саңнасында коюлуп келет.

Кыргызстан ЛКЖС ВКиИң ж-а Кыргыз Республикасының Жогорку Кенешинин грамоталарының әсси ж-а Кыргыз Республикасының «Әмгек данкы» китебине кетталған. Лениндин 100 жылдық юбилейлик ж-а «Манас 1000» медалдары м-н сыйланған. 1996-ж. президенттик стипендиант. Учурда ардактуу эс алууга чыгып, чыгармачылық м-н алектенүүдо. Чал уруусунаң.

ДЕРКЕМБАЕВ Казыбек Асанович (25.8. 1956, Нарын облусу, Тянь-Шань району, Әмгекчил айылы – 2005, ошол эле жер) – мамлекеттік ж-а коомдук ишмер. К. И. Скрибин атындағы Кыргыз айыл өнеркәсіп институтун бүтүргөн (1978). Әмгек жолун ошол эле жылы институтта кеңже илимий қызметкер болуп баштаган. Кийинчерәк Нарын облусунун Кочкор районунда агроном (1979–82), башкы агроном, Нарын облустук айыл өнеркәсіп институтында начальниктік орун басары, «Долон» әл аралық бизнес борборунун директору (1991–96), президенти, Нарын әркін экономикалық зонада генералдық директор (1996–99), Нарын облустук администрациянын башчы-

Деркембаев К. А.

Добулбаев С.

Додонов Н.

сынын орун басары (1996–97), Нарын райондук администрация башчысы – акими болуп иштеген. Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамотасы (1985), Манас эпосуна 1000 жыл өткөннөң медалы м-н сыйланған (1995). Нарын, Ысық-Көл облустарының әл депутаты болуп 2 жолу шайланған.

ДОБУЛБАЕВ Сапарбек (15. 3. 1924, Ой-Кайын қыштоосу – 2006, Тунук қыштагы) – согуштун ж-а әмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Аскерден 1948-жылдары кайткан. Согуш мезгилинде немистик-фашистик баскынчыларга каршы 248-полктун курамында согушкан. «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияның женгендиги үчүн» медалы м-н сыйланған. Согуштандын кийин дүкөнчү, колхоздо ферма башчысы, бригадир ж-а Суусамыр МЖСинде комендант, кампачы болуп иштеген. Жолуке уруусунаң.

ДОДОНОВ Надырбек (17. 5. 1942-ж. туулған, Кызыл-Ой қыштагы) – онөр жай ж-а соода қызметкери, Фрунзедеги кооперация техникумун (1959), Самарканддагы кооперация институту бү-

Долдоев С.

Дөнбаев Ж.

түргөн (1970). 1964–85-жылдарда соода системасында эмгектенген. 1985–89-жылдары Даирдо ми-нистрлигинде башкы адис, 1989–2003-жылдары Сокулук районун-дагы Шопоков шаарында иан заводуну директору болуп иштеген. 2003-жылдан ардактуу эс алууда. Токтор уруусуан.

ДОЛДОЕВ Садыржан (7. 5. 1952-ж. туулган, Кайсар айылы – же-текчи кызматкер, Ташкен шаарындагы Электротехникалык байланыш институтун бүтүргөн (1978). 1971–73-жылдары Советтик Армияда кызмат отойт. Эмгек жолун байланыш болумундо ондоочу, кийинчөрөк Калинин, Панфилов райондорунун байланыш болумдөрүнде инженер, 1985-жылдан Панфилов, Карапура райондоруunda байланыш болумунүн башчысы, 1994–2003-жылдары «Кыргызтелеком». Ачык акционердик коомууну Талас облустук филиалынын башкы директору, 2003-жылдан Чүй облусунун Москва райондук филиалында директор болуп иштеп келе жатат. 1995–2000-жылдары Талас облусунун Маймак шаарча кенешинин депутаты болуп шайланган. «Манаас 1000» ж-а «Ош 3000» юбилейлик ме-

далдары м-и сыйланган. Кырбаш уруусуан.

ДОНБАЕВ Женишбек (12. 7. 1945-ж. туулган, Талас району, Кен-Арал кыштагы) – эмгек си-нирген тренер, Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек си-нирген ишмер (2002). Теги суу-самырлык, шааболот уруусуан. Таластаны күрүчбек (кулжыгач) алииен. Фрунзедеги политехникалык институтунуң куруулуш-инженерия факультетин бүтүргөн (1969). Эмгек жолун 1963-ж. Таластаны турмуш-тиричилик комбинатында saat ондоочу болуп баштаган. Институтта «Политехник» спорт клубунда машыгын, СССР спортунун мастерлик нормасын толтуруп, республиканын бир нече жолу чемпиону болгон. 1969-ж. СССРдии 9-жайык спартакиадасына катышып, алгачык алтын медалын алган. 1969–72-жылдары СССРдии эркин күрөш боюнча курама командасынын курамында болгон. Кийин Кыргызстанга келип, спорт мектепте эркин күрөш б-ча (1970–75), республикалык адистештирилген балдар ж-а өспүрүмдер учун олимпиадалык резерв мектебинде, республикалык олимпиада резерви орто окуу жайында (1983–91) машыктыруучу болуп эмгектенет. 1991-жылдан республикалык курама командасында ага тренер, улуттук олимпиадага даярдык борборуunda башкы тренер (1996). Учурда күрөш ж-а бокс б-ча да-ярдо олимпиадалык резерв мектебинде директор. Каба уулу Ко-жомкул атындагы эскерүү турнирин алты жолку женүүчүсү. Ал көптөгөн спортчулардын устараты.

АЛАР: К. Өмүр-алиев (эмгек си-нирген спорттуу мастери), Чынарбек, Нурбек Исабековдор, М. Бобурбеков, Р. Төре-гелдиев, Н. Донбаев, Б. Өмүр-кунов (эл ара-

лык классстагы спорттуу мастерлери), И. Тазабеков, М. Сариев, Б. Кулаанбаев, Б. Орозалиев, М. Мырзалиев, Б. Кенжебаев ж. б. (СССР спортунун мастерлери). Ал 1988–95-жылдары «Жылдыны мыкты машыктыруучусу» конкурсунуң женүүчүсү болуп келген. Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы менен сыйланган (1994). Баласы Дөнбаев Нурбек белгилүү спортчу. Сиднейде (Австралия) откон олимпиадалык оюндарынын катышуучусу. ДУБАНАЕВА Мырзабү Качкынбаева (25. 12. 1957-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – эл агартуунун отличники (2006), жогорку категорияндагы мугалим. Фрунзедеги кыз-келиндер институтунун чет тилдер факультетин бүтүргөн (1979). Эмгек жолун Түркмен орто мектебинде мугалими болуп баштаган. 2003-жылдан тарбия иштери б-ча директордун орун басары.

Райондук, облустук, Билим берүү министрлигинин грамоталары м-и сыйланган. Токтор уруусуан.

ДҮРБӨЛОВ Насиржан (3. 5. 1937-ж. туулган, Нарын облусу, Жумгал району, Тунук кыштагы) – мал чарбасынын чыгаан

Дубанаева М. К.

Дүрболов Н.

Дүрболова К.

адиси, Кыргызстан айыл чарба институтунун ветеринария факультетин бүтүргөн (1961). Эмгек жолун Калинин районунун ветеринария станциясына баш ийген Суусамырдагы ветеринария дарылоо мекемесинин башчысы болуп баштаган. Суусамыр өзүнчө район болуп уюшулганда 1992–1994-жылдары райондун башкы ветеринария врачи болуп иштеген. Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалы ж-а 2004-ж. «Айыл чарбасынын отличники» тош белгиси м-и сыйланган. Бир нече жолу Суусамыр айылдык кенешине депутаттыкка, партиянын Жайыл райондук комитетинин мүчөлүгүнө 2 жолу шайланган. 1987-ж. Бүткүл Союздук мелдештии женүүчүсү болуп, КПСС БК-нын, СССР министрлер советинин, ЛКЭКС БКнын ардак грамоталарынын эсси.

2008-ж. Суусамыр кыштагындағы көчөгө анын ысмы ыйгарылган. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусуан.

ДҮРБӨЛОВА Күлшакан (20. 1. 1943-ж. туулган, Төң району, Кажы-Сай шаарчасы) – саламаттыкты сактоонун отличники (1979), эмгек ардагери (1984) ж-а 1-категорияндагы акушерка. Фрунзе

шаарындагы медициналык ортоокуу жайын бүтүргөн (1960). Эмгек жолун Суусамыр участкалык ооруканасында акушерка болуп баштаган. 2002-ж. ардактуу эс алууга кеткен. Оорукананын, Саламаттык сактоо министрлигинин көптөген Ардак грамоталары м-и сыйланган. «Эмгек ардагери» медалынын эssi. Жайыл райондук кенешинин 2-жолку чакырылышына депутат болуп шайланган.

ДЮШЕНАЛИЕВ Божо (туурасы Дүйшеналиев; 1934-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – медицина илимдеринин кандидаты (1969). Медицина институтунун дарылоо факультетин бүтүргөн (1957). Ал 1957–63-жылдары Жалал-Абад шаарындагы ооруканада хирург ж-а бейтапкан (поликлиника) башчысы болгон. 1963-жылдан медициналык институттун госпиталдык хирургия кафедрасында клиникалык ординатор, андан кийин аспирант. 1969-жылдан 2004-жылга чейин Иса Ахунбаев атындагы медициналык ака-

демияда окутуучу, улук окутуучу болуп иштеген. 1997–2000-жылдары улуттук хирургия борборунда уюштуруу методикалык болумду жетектеген.

Дюшеналиев Б.

2004-жылдан Бишкектеги көп тармактуу клиникада консультант болуп иштеп жатат.

Ал 50гө жакын илимий эмгектин, методикалык көрсөтмөнүн ж-а монографиянын автору. Негизги эмгеги боор ооруларын хирургиялык жол м-и айыктырууга ариалган. Кыргыз ССР Жогорку Советинин Грамотасын, Кыргыз Мамлекеттик медициналык институттун ж-а Кыргыз советтик профсоюз комитетинин ардак грамоталары, «Эмгек ардагери» медалы м-и сыйланган. Фрунзе шаардык советине депутат болуп шайланган. Шаболот уруусунаан.

Ж

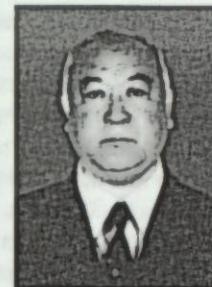
ЖАКЫПБЕКОВ Ишенбек (15. 12. 1952-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, Тунук кыштагы) – техника илимдеринин кандидаты. Фрунзедеги политехникалык институтун (1974) ж-а Москва шаарындагы ССР курулуш комитетинин алдындагы аспирантураны бүтүргөн (1980). 1974–80-жылдары ФПИде мугалим, доцент (1997), илим изилдөө лабораториясынның башчысы болгон. Ал

40тан ашык илимий макалалардын автору. Учурда Кыргыз Республикасынын бильярд-спорту федерациясынын вице-президенти. Жолуке уруусунаан.

ЖАМАНКУЛОВ Кошкоро (3. 3. 1924-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу ж-а II топтогу майып. Нарын шаарындагы педагогикалык окуу жайын бу-

түргөн (1947). 1942-ж. согушка жөнөтүлгөн. Ал Ленинград (1943), З-Беларус (1943), кайрадан Ленинград фронтторунда (19-март 1945-ж.) болуп, согушка катаышкан. 1945-жылдын 19-октябрьинде жениши м-и мекенинне кайтып келген. Согушта көрсөткон эрдиктери учун «Ата Мекендик согуштун» I, II даражадагы ордендери, «1941–45-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги учун» (20. 6. 1946), «Эмгектеги каармандыгы» (20. 8. 1946), «Жуков» (19. 2. 1996-жылдары) ж-а юбилейлик (9 жолу) медалдары м-и сыйланган. Согуштан кийин Тунук орто мектебинде дene тарбия мугалими, 1952–54-жылдары 1-Май орто мектебинде мугалим, 1954–70-жылдары Кайсар айылындагы Ленин колхозунун болумүндө жумушчу болуп иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан.

ЖАНГАЗИЕВ Мыктыбек Султанбекович (4. 10. 1957-ж. туулган, Коожомкул кыштагы) – элдик дарыгер, табып. Кесиби зоотехник. Кант районундагы Фрунзе айыл чарба техникумунун зоотехника болумүн (1984) ж-а К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтун сырттан окуп бүтүргөн (1992). 1976–77-жылдары Советтик Армиянын катарында Приморьееде кызмат етейт. Эмгек жолун 1977-ж. Суусамырда-

Жакыпбеков И.

Жаманкулов К.

Жангазиев М.

гы кой чарба башкы бирикмесинде (ГОО) айдоочу болуп баштаган. Кийинчэрээк «Кызыл-Ой» совхозунда кампа башчысы, профсоюз уюмунун төрагасы (1979–85), партиялык уюмдун катчысы (1985–89) ж-а мал чарба тармагында башкаруучу (1988–89) болуп эмгектенген. 1989–92-жылдары Суусамыр районундагы «Каракол» совхозунда башкы зоотехник, профсоюз уюмунун төрагасы болгон. 1996–99-жылдары «Өйдөчекти» дыйкан чарбасын башкарат ж-а Коожомкул кыштагына айыл башчысы болуп шайланат. Кийинки жылдары элдик табыпчылык м-и алектенет. Өзгөчө сынык м-и чыгып кеткен ооруларды кылдаттык м-и ордuna салып айыктырат. Бишкектеги «Бейиш» борборунан «укалоочу» күбелүгүн алган. Өйдөчекти уруусунаан.

ЖАНГАЗЫ уулу Конушалы (1887, Суусамыр өрөөнү, Карапсу кыштоосу – 1972, ошол эле жер) – уста. Ал негизинен атка тата, мык, соко ж. б. тиричилике керектүү темир шаймандарын жасаган. Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде 2-жолу тегирмен куруп, ун, талкан тартып, элди ачарчылыктan сактап калууда

Жангазы уулу К. Жандралиев Ж. Э.

чон күч болгон. Устачылык м-н эле чектелип калбай, табыпчылык м-н алектенип, алгэ дем да салган. Конушалы устанын уулу Султанбек, небереси Мұктыйбек ата өнөрүн улашкан. Өйдечекти уруусунан. **ЖАНДРАЛИЕВ** Жекшөн Эмилгазиевич (28. 2. 1956-ж. туулган, Панфилов району, Букара кыштагы) – укук коргоочу. Кыргыз мамлекеттик университетинин юридика факультетин бүтүргөн (1985). Эмгек жолун ошол эле жылы Калинин (Жайыл) райондук сотунда стажёр болуп баштаган. 1986-жылдан башынан Адилет министрлигинде улук косультант (1987), Калинин райондук сотунун судьясы (1987–91), ошол эле жерде соттин төрагасы (1991–96), Токмок шаардык сотунун (1996–99), Ош облустук сотунун (1999–2003) төрагасы, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун төрагасынын кенешчиси болуп әмгектенген. 2005-жылдан июнунан Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун аппарат жетекчиси болуп иштеге келе жатат. Кыргыз Республикасынын (2008) ж-а Жогорку сотунун (2007) Ардак грамоталарын, Россия м-н Кыргызстандын орто-

сундагы мамилелерди чындоого ж-а өнүктүрүүгө кошкон салымы учун II даражадагы Улуу Петр ордени м-н сыйланган. Россия Федерациисынын коопсуздук ж-а укук коргоо академиясынын анык мучөсү – академик болуп шайланган. Шанхай кызматташтык уюмуун мүчөлүгүнө кирген мамлекеттердин Жогорку сотторунун төрагаларынын IV жыйынын даярдоодо ж-а өткөрүүде активдүү катышкандыгы учун Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун төрагасы буйрук м-н алкыш жарайлаган. Теги суусамырлык, токтогон уруусунан. Белек байдын чөбересү.

ЖАНДРАЛИЕВ Өмүргазы (1923, Суусамыр өрөөнү, Тескей кыштоосу – 1997, Суусамыр кыштагы) – алгачкы агартуучу. Эмгектин ж-а согуштун ардагери. Фрунзедеги № 5 мектепти (1940) ж-а мугалимдер окуу жайын бүтүргөн (1943). Эмгек жолун Панфилов районундагы Эркин-Сай орто мектебинде мугалим болуп баштап, ошол жерден Улуу Ата Мекендик согушка кеткен. Согуштан келип, мугалимдик кесибин уланткан. Кийинчөрөк Суусамырдагы Каракол башталгыч мектебинде директор (1960), андан сон Суусамыр айылдык кенешинде төрага, Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп әмгектенген. Кыргыз ССРинин Эл агартуусунун отличниги. Токтогон уруусунан.

ЖАНДРАЛИЕВ Эмилгазы (5. 5. 1926, Суусамыр өрөөнү, Уч-Эмчек жайлоосу – 7. 3. 2006, Панфилов району, Букара кыштагы) – алгачкы агартуучу. Эмгек арда-

гері. Фрунзедеги № 5 мектепти (1943), андан сон мугалимдер окуу жайын бүтүргөн (1946). Эмгек жолун ошол эле жылы Панфилов районундагы Күрпүлдөк кыштагында мугалим болуп баштаган. Кийинчөрөк Эркин-Сай орто мектебинде мугалим, партиялык уюмдун катчысы болуп әмгектинип, 1989-жылы ардакту эс алууга чыккан. Теги суусамырлык, токтогон уруусунан. Белек байдын тукуму.

ЖАПАРКУЛОВ Сайымбек (1938, Үлгү айылы – 1999-ж. Кожомкул кыштагы) – дасыккан эл агартуучу, жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1961). Эмгек жолун Нарын облусунун Жумгал районундагы Көл-Арык орто мектебинде тарых мугалими болуп баштаган. Кийинчөрөк Нарын шаарында кесиптик билим берүүч окуу жайында директордун орун басары, 1965–68-жылдары Калинин районундагы «Тельман» атындагы мектепте мугалим, 1969-ж. 8-Март кыштагында С. Мырзакматов атындагы орто мектептө окуу бөлүмүнүн башчысы, 1972–77-жылдары мектеп директору болуп иштеген.

1977-жылдан өмүрүнүн акырына чейин аскердик башталгыч даярдык б-ча ж-а тарых мугалими болуп әмгектенген. 1974-ж. «Эл агартуунун отличники» наамы ыйгарылган. Чал уруусунан. **ЖАПАРОВ** Тынайбек (1. 1. 1953-ж. туулган. Жумгал району – техника илимдеринин кандидаты, мамлекеттик жетекчи кызматкер. К. И. Скрябин атындагы Кыргыз айыл чарба институтында Кыргыз нефтепродукция ПМКнын башчысы, Айыл ж-а суу чарба министрлигинин Түндүк ПМКсынын башчысы, 2000–06-жылдары Республикалык жайыт-мелиорация курулуштары бирикмесинин башкы директору, Айыл ж-а суу чарба министрлигинде жайыт ж-а ППКР департаментинин Башкы директору болуп иштеген. 2006-жылдан К. И. Скрябин атындагы Кыргыз агрардык университетинде айыл чарба мелиорациясы кафедрасында оку-

Жапаркулов С. Жапаров Т.

тутун (1976) ж-а Ташкендеги Жогорку партиялык мектепти бүтүргөн (1996). Эмгек жолун 1976–79-жылдары Жумгал районундагы «Жумгал» совхозунда инженер болуп иштөөден баштаган. 1979–83-жылдары Жумгал районундагы «Көкөмерен» совхозунда парткомдун катчысы, Нарын облустук партия комитетинде инструктор, 1983–84-жылдары Ак-Талаа районунда айылчарба башкармалыгынын башчысы болгон. 1986–90-жылдары Жумгал райондук айыл чарба техникасынын башчысы, Суусамырдагы Кызыл-Ой совхозунун директору болуп әмгектенген. 1990–91-жылдары партиянын Кант райондук комитетинде инструктор, 1991–2000-жылдары Кант шаарындагы Кыргыз нефтепродукция ПМКнын башчысы, Айыл ж-а суу чарба министрлигинин Түндүк ПМКсынын башчысы, 2000–06-жылдары Республикалык жайыт-мелиорация курулуштары бирикмесинин башкы директору, Айыл ж-а суу чарба министрлигинде жайыт ж-а ППКР департаментинин Башкы директору болуп иштеген. 2006-жылдан К. И. Скрябин атындагы Кыргыз агрардык университетинде айыл чарба мелиорациясы кафедрасында оку-

Желчиев А. А.

туучу, доцент болуп иштеп келе жатат. Ал 12 илимий эмгектин автору ж-а 2 ойлоп чыгаруунун эсси. **ЖЕЛЧИЕВ** Антонбек Аралбаевич (туураасы Ж. ы л ч и е в 1949-ж. туулган, Сокулук району, Военино-Антоновка кыштагы) – чарба жетекчиси. Фрунзе атындагы айыл чарба техникумун (1975) ж-а Фрунзедеги К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтун сырттан окуп бүтүргөн (1988). Эмгек жолун 1967-ж. Военино-Антоновка кыштагындагы автобазада айдоочу болуп баштаган. 1970–96-жылдары «Рассвет» колхозунун, мал чарбасында бригадир, ферма башчысы, башкы зоотехник, Военино-Антоновка айыл өкмөтүндө төраганын орун басары (1996–2001), кийинчөрөөк төрага болуп иштеген. 1975–2002-жылдары Военино-Антоновка айылдык кенешине депутат болуп шайланып келген. Сокулук районунун айыл чарба башкармалыгында жетектөөчү адис (2002–03), Фрунзе атындагы мамлекеттик асыл-тукум мал чарба заводунда мал чарбасы б-ча төрага (2003–08) болуп эмгектенген. 2009-жылдан ардактуу эс алууда. Теги суусамырлык, чал уруусунаан.

ЖОЛ ЭКСПЛУАТАЦИЯЛООЧУ ПУНКТ – ЖЭП-29 – Суусамырдагы жолду тейлөө ишканасы. 1955-ж. уюштурулган. Алгач ДЭУ-17 деп аталган (начальники Башкоев А.). Бул ишканы Фрун-

зе – Ош жолунун 133 кмнен (Төө-Ашуудан) Жумгал районундагы Арап кыштагына чейинки жолду тейлеп келген. Кийин 1959-ж. ишканы жоюлуп кетип, ага караштуу 200 км жол Сосновкадагы ДЭУ-9га откен. 1974-ж. мурунку ДЭУ-17нин базасында ДЭУ-29 уюштурулган. Буга Арап кыштагынан Фрунзе – Ош жолунун 145 кмнине чейинки, Суусамыр-Батыш Каракол (85 км) ж-а Кызыл-Ой-Сары-Камыш жолдору (40 км) караган. Ишканы иштеген мезгилиде жолчулардын социалдык абалы ж-а аларды турмуш-тиричилик жактан тейлөө, материалдык база жакшырган. Жолдун бөлүмчөлөрүндө жолду тейлөөчү 7 дистанция, Түнүк кыштагында 7 турал үйү, администрация кенесси, автомобиль ж-а жол курулуш техникалары учун гараж (жылууланган), май куюучу жай, ремонт цехи, Каракол ж-а Бообек участкаларында жолчулар учун 3 үй, Кызыл-Ойдо мастерской, механиктер учун эки квартиralуу үй, Кайсаар айыллында мал кашары, малчылар учун турал-жай ж-а 32 көпүрө курулган. Ишканы керектүү техникалар м-н жабдылып турган. Артүрдүү маркадагы 7 автомашина, С-100 бульдозёру, төрт ДТ-75, К-700 тракторлору, бир автогрейдер, бир КАЗ автобусу болгон. 1999-ж. бул ишканы жоюлуп, Сосновкадагы ДЭУ-9га откөрүлүп берилген. Суусамырга караштуу жол участкасын тейлекен жол мастери болуп Кучкачев Жанболот эмгектенин келет.

ЖОО-ЖҮРӨК МРАМОР КЕНИ Кожомкул айыллындагы Борбодой

ж-а Ак-Таш сууларынын алабында. Мрамор катмарларынын калындыгы 5 мден 100 мгэ жетип, узундугу 800–900 мгэ созулат. Мрамордун өңү агыш боз болуп, көгүш-каралжын түстөр м-н кошумчаланат. Кооз буюмдар жасоого болот.

ЖУЗУПАКМАТОВ Уланбек (1. 9. 1947-ж. туулган, Кожомкул кыштагы) – эл агартуунун отличники. Жетекчи кызматкер. 1968–69-жылдары армияда кызмат отөгөн. Эмгек жолун 1970–72-жылдары ар кандай жумуштарда иштөө м-н баштаган. 1972-жылдан Сапарбек Мырзакматов атындагы орто мектепте тарых мугалими, 1981-жылдан 2007-жылга чейин 26 жыл ошол эле мектепте директор болуп иштеген. Анын демилгеси м-н «Данияр – Жамийла» жаштар бригадасы уюшулуп, бүтүрүүчүлөр чарбага калып иштөө салтка айланган. Ал иштеген жылдары окуу-тарбия иштери жакшы жолго коюлуп, мектеп окуучулары республикалык олимпиадада бир нече жолу жөнүүчүлөрдөн болуп алдынчы орундарды эзлешкен. Айылдык, райондук кенештин бир нече жолку депутаты. 2007-жылдан ардактуу эс алууга чыкса да мектепте мугалим болуп эмгектенип жүрүп, 2009-жылдан эс алууда. Чал уруусунаан.

ЖУМАБЕКОВ Жолдошбек [25. 12. 1940-ж. туулган, 8-Март (Кожомкул) кыштагы] – экономика илимдеринин кандидаты (1977; кандидаттыгын Москва шаарындагы СССР ИАнын Экономика институтунда жактаган), профессор. Кыргыз мамлекеттик универ-

Жусупакматов У.

Жумабеков Ж.

ситетинин экономика факультетин бүтүргөн (1966). Эмгек жолун Кыргыз ССР финанссы министригинде экономист-статист болуп баштаган (1966–77). Кийинчөрөөк Фрунзедеги политехнический институтунда окутуучудоцент (1977–81), Мамлекеттик пландоо комитетинин алдынчы Экономика институтунда сектор башчы (1981–85), Кыргыз мамлекеттик университетинде окутуучудоцент (1985–90), кайрадан 1990–96-жылдары политехнический институтта доцент болуп эмгектенген. 1996-жылдан Балыкчы шаарындагы Менежмент ж-а укук институтунда кафедра башчысы ж-а профессор, 2001-жылдан Бишкектеги Эл аралык укук ж-а башкарнуу академиясында иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Анын 38ден ашык илимий эмгеги ж-а монографиясы жарык көргөн. Илимий эмгектери негизинен Кыргыз Республикасынын негизги фонддорун ж-а капиталдык салымдарын эффективдүү пайдалануунун маселелерине ариалган. Суусамырлык, жаныш уруусуун урпактарынан. **ЖУМАБАЕВ** Стакан (20. 9. 1938-ж. туулган, Кызыл-Ой кыш-

Жумабаев С.

Жумалиев Ж.

тагы) – жол инженери, чарбалык ж-а мамлекеттик кызметкер. Фрунзедеги автомобиль жол техникумун (1962), политехникалык институтун (1974) бүтүргөн. Эмгек жолун 1956–59-жылдары Кызыл-Ойдогу «Дружба» колхозунда койчы болуп баштаган. Сосновка кыштагындагы ДЭУ-9 мекемесине караштуу Суусамыр участкасында жол мастер, участканы начальниги, башкы инженер, 1974–79-жылдары Суусамырда жаны ДУЭ-29 уюштурулуп, ага жетекчи болгон. 1979–84-жылдары Бишкек – Аэропорт жолун тейлөген ДЭУ-1 ж-а 1984–90-жылдары Чүй облусу б-ча ПЛУАД-1 башкармалыгынын жетекчиси, 1990–92-жылдары Мамлекеттик өндүрүштүк бирикмеде (ГПО) орун басар болуп иштеген. 1992–94-жылдары жаңы уюштурулган Суусамыр районуна аким болуп дайындалган. Район жоюлганда Чүй облусуна караштуу ДЭУ-29 жол мекемесин жетектеген. Ал Суусамырда алгачкылардан болуп 1996-ж. дыйкан чарбасын уюштуруп ушул мезгилге чейин жетектеп келүүдө. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Кожотай уруусунаан.

ЖУМАЛИЕВ Жанчак (1930-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) –

Фрунзе шаарындагы советтик-партиялык мектепти бүтүргөн (1962). Чарбада сүт-товар ферма-сында эсепчи (учётчик), колхозун Кызыл-Ой белүмүнүн башчысы болуп көп жылдар бою эмгектенген. Айылдык кенешке бир нече жолу депутат болуп шайланган. Медалдар, Ардак грамоталар м-н сыйланган. Кожотай уруусунаан.

ЖУМАЛИЕВ Керимбай Жанчакович (24. 6. 1956, Кызыл-Ой кыштагы – 2006, ошол эле жер) – соода кызметкер. Караганда кооперация институтун (сырттан; 1992) ж-а Фрунзедеги кооперация техникумун бүтүргөн (1975). Эмгек жолун Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда товар жүргүртүүчү (товаровед) болуп баштаган. 1975–77-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. 1975-жылдан 1997-жылга чейин товар жүргүртүүчү, белүм башчы болуп иштеген. 1997–99-жылдары Суусамыр айылдык керек-жарак коомунун башкармалыгына шайланган. 2000–01-жылдарды Жайыл районундагы калкты жумушка жайгаштыруу борборуunda жетектөөчү адис, 2001-жылдан Суусамыр айыл өкмөтүндө экономист-статист, 2003-жылдан 2006-жылдын июль айына чейин жооптуу катчы болуп иштеген. Кожотай уруусунаан.

ЖУМАТАЕВА Роза (14. 9. 1939-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – агартуучу, эмгек ардагери. Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтунун чет тилдер факультетин бүтүргөн (1961). Эмгек жолун Суусамыр орто мектебинде английс ж-а немис тили

мугалими болуп баштаган. 1974-жылдан Фрунзе шаарындагы Кыргыз ССР Эл чарбачылыгынын же-тишкендиктеринин көргөзмөсүндө (ВДНХ) алгач экспурсия

жүргүзүүчү, кийинчөрээк илим, маданият ж-а женил өнер жайы болүмүндө директор болуп эмгектенген. Учурда ардактуу эс алууга кеткен.

Бокс б-ча СССР спортунун мастери, Кыргыз Республикасында панкратион федерациясынын президенти Эдил Молдайл ие вдин энеси.

ЖУНУШБАЕВ Жанузак (18. 7. 1947-ж. туулган, Панфилов району, Эркин-Сай кыштагы) – жетекчи кызметкер, жол инженери ж-а ишкер. Фрунзедеги политехника институтун бүтүргөн (1971). Эмгек жолун «Кыргыздортранспроект» институтунда илимий кызметкер болуп баштаган. Кийинчөрээк № 958 ДЭУга караштуу Дмитриевка кыштагындагы Жол ремонттоо пунктунун (ДРП) башчысы. Суусамырдагы № 29 ДЭУда алгач инженер, андан сон начальник (1977–85), Панфилов районундагы РДЭСУда жетекчи (1985–86) ж-а Жайыл районундагы ДЭУ-9да начальник болуп эмгектенген. Кыргызстан эгемендик алгаидан ишкерлик м-н алектенет. Жол тармагында эмгектенген жылдары Автожолдор министрлигинин, Чүй ж-а Нарын облустук аткаруу комитеттеринин

мектепти аяктаган. Фрун-

Жуматаева Р.

Жунушбаев Ж.

Жусуп Биялы уулу.

Ардак грамоталарына татыктуу болгон. Учурда ардактуу эс алууда болуп, жеке ишкерлик м-н алектенет.

ЖУСУП Биялы уулу (1910, Суусамыр өрөнү – 1981, Сокулук району, Военино-Антоновка кыштагы) – соода-сатык майданынын мыкты устарты, согуштун ж-а эмгектин ардагери. Республикаадагы керек-жарак кооперациясынын активдүү уюштуруучуларынын бири. 1945–80-жылдары отуз беш жыл бою Кыргызстандагы керек-жарак бирикмелеринин тармагында (Петровка, Кемии, Кант Аламудүн даярдоо контораларында) директор, директордун орун басары болуп иштеп келген. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу (1941–43). 1920-жылдары Пишикте орус-түзөм мектебинен билим алган. Кыргыздардын тарыхын, этнографиясын ж-а урук-тукумунун генсологиясын эң жакшы билген. Санжыраны туура так маалыматтар м-н айткан. Чал уруусунаан.

ЖУСУПБЕКОВ Мадылбек [1947, Токтогул району, Бел-Алды кыштагы – 1983, (азыркы Бишкек) Фрунзе] – жетекчи кызметкер, кесиби экономист. Токтогулдан орто мектепти аяктаган. Фрун-

Жусупбеков М.

Жээналиев М.

зедеги финанссы-кредит техникумун (1967) ж-а Кыргыз мамлекеттик университетинин экономика факультетин бүтүргөн (1977; сырттан окуган). Советтик армиянын катарында кызмат етөгөн. Эмгек жолун Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда бухгалтер болуп баштайды. Фрунзедеги соода тармактарында (1970), «Бакыт» дүкөнүндө башчы (1977), балдар дүр-дүйнө дүкөнүндө бөлүм башчы, чарба товарлары дүкөндөрүндө директор, 1977–83-жылдары Кыргыз мунай зат азыктары м-н камсыздоо тармагында, Балыкчы шаарындаагы нефтебазада директор, кийин нефтетоварлардын Фрунзедеги башкы башкармалыгында болум башчы, Кара-Балтадагы нефтебазасынын директору болуп иштеп турup, мезгилсиз дүйнөден откон. Капсалан уруусунаан.

ЖЭЭНАЛИЕВ Мейманжан [7. 3. 1945-ж. туулган, Сары-Камыш кыштагы] Жумгал (учурда Токтогул) району врач, лингвист. Мамлекеттик тил б-ча улуттук комиссиянын мүчөсү. Кесиби врач. Кыргыз мамлекеттик медицина институтунун дарылоо факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1968). Окууну аяктаан-

Жээнчороеv А.

дан кийин клиничкалык ординатурада (1968–70) билимин өркүндөтүп, аспирантурада да окуган (1970–73). Республикалык клиничкалык ооруказада врач-ординатор (1973–77), Ысык-Көл облусунун Тон районундук ооруказада башкы врач (1993–97), Саламаттык сактоо министрлигинде башкармалыктын башкы адиси, башчысы (1997–2000) болуп эмгектенген. 2000-ж. Бишкекте «Данааза» коомдук фондусун негиздеп, анын президенти болгон. 2002-ж. Кыргыз Республикасынын Элгө билим берүү министрлигинин алдындаагы академиянын Кыргыз тили ж-а адабияты факультетин окуп бүтүргөн. Андан сон Кыргыз Республикасынын президентинин алдындаагы Мамлекеттик тил б-ча комиссиясынын төрагасынын ж-а Саламаттыкты сактоо министринин мамлекеттик тил б-ча кенешчиси. Ал «Дарттапма – Диагностика» окуу китебин (2007), «Кыргызча – орусча» медициналык терминдердин сөздүгүн чыгарган. «Жан-соолук – Здоровье» журналынын башкы редактору, «Боргемик – Ордо» эл биримдигинин төрагасы. Кыргыз Республикасынын «Саламаттыкты сактоонун отличники» (2009). Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы (2009) ж-а «Кыргыз тили» төш белгиси м-н сыйланган. «Кыргыз тилинин кырааны»

деген наамга татыктуу болгон (2008). Сары-Камыш элинен чыккан белгилүү инсан. Суусамыр элинин саламаттык сактоосуна ардайым кам көрүп келет.

ЖЭЭНЧОРОЕВ Алмасбек (1939, Жумгал району, Чаек айылы – 2009, – Сокулук району, Военно-Антоновка кыштагы) – саламаттыкты сактоонун отличники. Фрунзедеги мамлекеттик медициналык институтун бүтүргөн (1964). Эмгек жолун 1964-ж. Панфилов районундагы кургак учук санаторийнде врач болуп баштаган. Казакстан Республикасындаагы Байконур космодро-

мунда аскер врачи (1968–70), Панфилов кыштагында (1971–82), Нарын облусунун Жерге-Тал кыштагында (1983–85), Сокулук районунун Асыл-Баш кыштагында (1985–87), Суусамыр кыштагында (1987–92), кайрандан Асыл-Баш кыштагындаагы ооруказадарда башкы врач (1992–2001) болуп эмгектенген. Саламаттыкты сактоо министрлигинин көптөгөн Ардак грамоталары (1982, 1984, 1991, 2001) ж-а 1983-ж. Кызыл Крест коомунун юбилейлик медалы м-н сыйланган. Саламаттыкты сактоонун отличники наамына татыктуу болгон.

3

ЗАЙНИДИНОВ Мансур (1917, Суусамыр ереөнү – 2002, Военно-Антоновка кыштагы) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Эмгек жолун жылкычы болуп баштаган. 1943–45-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етөгөн. Улуу Ата Мекендик согуштун жаарманында ж-а Германияда миномётчик болгон. Согуштун келгендөн кийин Ленин (азыркы «Рассвет») колхозунда жылкы ферма башчысы болуп көп жылдар эмгектенген. Ленин (1966), Улуу Ата Мекендик согуштун II даражадагы (1985) ордендери, Улуу Ата Мекендик согуштун 20

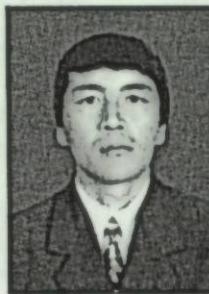
И

ИБРАИМКУЛОВ Женишкелди Рыскулбекович (9. 5. 1963-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) –

жылдыгы (1965), СССРдин куралдуу күчтөрүнө 50 жыл (1967), «Улуу Ата Мекендик согуштун жаарманында ж-а эрдиги учүн», согуштун 30 жылдыгы (1975), 50 жылдыгы (1995, СССРдин куралдуу күчтөрүнө 70 жыл (1988) юбилейлик медалдары м-н сыйланган. 1996-ж. Россия Федерациясынын президентинин указы м-н «Т. Жүкеев» атындагы медалын, 1975-ж. «Эмгек ардагери» медалын алган. 1967–72-жылдары Военно-Антоновка айылдык ж-а Сокулук райондук кенештерге депутат болуп шайланган. Чал уруусунаан (портрети 152-бетте).

Зайнидинов М.

Ибраимкулов Ж. Р.

Кыргызстан КП БКнын марксизм-ленинизм университетин бүтүргөн (1987). «Кыргызколхозагропромпроект» долборлоо институтунда инженер (1985–87), «Кызыл-Ой», «Каракол» совхоздорунда прораб (1987–95), «Каракол» дыйкан чарбасынын төрагасынын орун басары (1995–97), Чүй облустук граждандык коргоо белүмүнүн Суусамыр б-ча башкы (1997–2002), Суусамыр айыл өкмөтүнүн жер, турак-жай б-ча жетектөөчү адиси (2002–04), АРИС программысы б-ча Суусамыр айылдык кенешинин жергиліктүү инвестиция комитетинин төрагасы (2004–08), Суусамыр айылдык кенешинин төрагасынын орун басары (2004–08) болуп иштеген. 1999–2008-жылдары Суусамыр айылдык, Жайыл райондук кенештеринин депутаты болуп шайланган. 2008-жылдан Бишкекте «Кыргыз темир жолу» мамлекеттик ишканасында инженер болуп иштейт. 2009-жылдын июнь айынан Бишкек мэриясындагы капиталдык курулуш башкармалыгынын начальнигинин орун басары болуп иштеп жатат. Шааболот уруусунан.

ИБРАИМКУЛОВ Рыскулбек (22.4.1928, Суусамыр ерөөнү – 2003,

Ибраимкулов Р.

Суусамыр кыштагы) – эмгек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетин тарых факультетин (1961; сырттан окуган) ж-а Кыргызстан КП БКнын жогорку партиялык мектебин бүтүргөн. Эмгек жолун 1942-ж. «Суусамыр» колхозунда эсепчи болуп баштаган. 1949–52-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. 1952–56-жылдары Суусамыр айылдык кенешинин төрагасы, 1956–75-жылдары Калинин районунда Суусамыр ерөөнү б-ча инструктор, 1-Май, 8-Март, Тунук орто мектептеринин директору кызматтарында иштеген. Ал кыргыз элиниң урууларынын тарыхын билген санжырачы да болгон. «Ардак Белгиси» ордени ж-а 1946-ж. «Улуу Ата Мекендик согушта «Эмгектеги каармандыгы учүн» ж. б. медалдар м-и сыйланган. Айылдык ж-а райондук кенештерге бир нече жолу депутат болуп шайланган. Шааболот уруусунан.

ИБРАИМОВ Азимжан Мамытбекович (16.4.1965-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – жеке ишкер, «Кайрат» дыйкан чарбасынын башчысы. Механизатор. Эмгек жолун 1980-ж. Суусамырдагы МЖСте жумушчу болуп баштаган. Кара-Балта шаарындагы Зайлык курсту бүтүргөн. 1983–84-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. Андан соң Кара-Балта шаарындагы

№ 2903 автобазасында (1985–86), Суусамыр совхозунда айдоочу болуп эмгектенген (1986–96). 1996-ж. үлүшүн бөлдүрүп, дыйкан чарба уюштуруп, азыркы-

га чейин жетектеп келет. Ал жетектеген чарба 250 гадан 500 гага чейин жерди иштетип, 1000 тга чейин дан эгиндерин алат (таза киреше 2 млн сомдон ашык). Айыл чарбага керектүү бардык шаймандары бар. Эспарцеттин үренүн өндүрүп, элге сатат. Чарбасында 200ден ашык кой, 50 жылкы, 20 уй асыралат. Суусамыр айылдык кенешинин депутаты болуп шайланган (1990–94). Чүй облустук, Жайыл райондук администрациясынын Ардак грамоталары (2003, 2004, 2006) ж-а Суусамыр айылдык кенешинин грамотасы (2003) м-и сыйланган. Темиржан уруусунан.

ИБРАИМОВ Чикилдек (2.2.1932-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – чарба кызматкери. 1948-ж. негизги мектепти бүтүргөн. Эмгек жолун 1950-ж. «Тунук» колхозунда жумушчу болуп баштаган. Кийинчөрээк Калинин районундагы «Красный Восток» колхозунда жумушчу, «Ленин» атындагы колхоздо малчы, 1966–70-жылдары Калинин районундагы «Ленин» атындагы колхоздун Суусамырдагы «Кайсар» участкасында белүм башчы болуп иштеп келген. Суусамыр айылдык ж-а Калинин райондук

Ибраимов А. М.

Ибраимов Ч.

Иванов М. Ф.

кенештерине депутат болуп шайланган. 1970-жылдын аягынан колхоздор кошуулганына байланыштуу «Крупская» колхозунун кой ферма башчысы болуп иштеген. Баалуу сыйлыктар ж-а грамоталар м-и сыйланган. Басыл уруусунан

ИВАНОВ Михаил Фёдорович (15.11.1928-ж. туулган, Россия, Воронеж облусу, Обросимов кыштагы) – айыл чарба кызматынын ардагери, агрардык ишмер. Суусамырдагы дын жерлерди биринчи өздөштүрүүчүлөрдөн. Кыргызстанга 1935-ж. келген. Пишикетги айыл чарба техникумун (1947) ж-а К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтин бүтүргөн (1961). Эмгек жолун 1947-ж. Жумгал райондук айыл чарба башкармалыгында агроном үренчү болуп баштаган. 1949–52-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етейт. Армиядан кийин Фрунзе облусунун айыл чарба башкармалыгында (1952–53), Суусамыр МТСинде агроном (1954), ошол эле жерде директор (1956–64) болуп эмгектенет. Кийинчөрээк Калинин райондук өндүрүштүк колхоз-совхоз башкармалыгында башкы агроном, начальниктин орун басары

(1964–69), начальник (1969–74), Кыргыз ССР айыл чарба министрлигинде улук агроном (1974–84), Аламудун районундагы «Ала-Арча» совхозуун директору, «Ак-Суу» кант комбинатынын, «Кара-Балта» кант заводунун директорунун орун басары, Кара-Балта Агросвекло бирикмесинде кант кызылчасы б-ча совхоздун директору, Калинин районундагы колхоздор аралык бакчалар бирикмесинин башкармасынын орун басары ж-а башкы директору болуп иштеп келген. 1984–89-жылдары Калинин райондук өндүрүштүк айыл чарба башкармалыгында начальниктин орун басары ж-а РАПОнун төрагасынын бириничи орун басары болуп иштеп туруп, ардактуу эс алууга кеткен. Учурда жеке ишкерлик м-и алектенет. Ал эки жолу «Ардак белгиси» ордени (1957, 1965), «Эмгектеги каармандыгы» (1965), Лениндин 100 жылдык юбилейлик (1970) ж-а «Эмгектин ардагери» медалдары м-и сыйланган. Бүткүл союздук илимий-техникалык коомдун ишине активдүү катышканыгы учун деген тош белги алган. СССРдин Эл чарба жешишкендиктеринин көргөзмөсүнүн күмүш медалына татыктуу болгон (1968). Коптогон Ардак грамоталардын эсси. Баласы Алемсандр 1961-ж. Суусамырда туулган. Учурда Кара-Балта шаарында жашайт. Ал Суусамырда иштеп турганда Кожомкул м-и бирге иштешкенин сыймыктануу м-и айтып, Наскеев Молдокмат ж-де да эскерет.

ИЙРИ-СУУ – Суусамыр суусунун сол куймасы. Узундугу 41 км,

алабынын аянты 218 км². Кыргыз Ала-Тоосунун түштүк капталынан башталып, жогорку белүгү кууш капчыгай аркылуу түндүкке, бара-бара түштүк-батышты караң агып, Суусамырга куят. Апрелде кирип, октябрда тартылат. Жылдык орточо чыгымы 2,56 м³/сек.

ИМАНКУЛОВ Эмилбек (31. 7. 1933-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, Улгү айылы) – эмгек синиргөн агроном. К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн (1956). Ысык-Ата районундагы «Кенеш» колхозунда (1950–60), Жумгал райондук айыл чарба башкармалыгында (1960–68), Суусамыр машина мал чарба станциясында башкы агроном, Тогуз-Торо райондук айыл чарба башкармалыгында начальник болуп эмгектенген. Айыл чарба министрлигинде жайыт б-ча башкы башкармалыгында начальниктин орун басары (1968–69), Кенес-Анархай машина мал чарба станциясында директор (1969–76), Кант районунун айыл чарба башкармасынын начальниги (1976–94), 1994-жылдан «Жан-Кан-Ай» дыйкан чарбасынын башчысы болуп эмгектенүүдө.

Бир нече жолу айылдык, райондук кенештерге депутат болуп шайланган. Кант райондук партия комитетинин бюро мүчөсү болуп келген.

1958-ж. ВДНХнын чон күмүш, 1970-ж. «Эмгектеги каармандыгы» ж-а 1984-ж. «Эмгек ардагери» медалдарын, 1973-ж. «Ардак Белгиси», эки жолу Эмгек Кызыл Туу (1981, 1986) ордендерин алган. 1991-ж. Кыргыз Республи-

касынын Ардак грамотасы м-и сыйланган. 1985-ж. Кыргыз Республикасынын эмгек синиргөн агроному наамына татыктуу болгон. Кыргыз Республикасынын алдында синиргөн эмгеги учун өзгөчө пенсиянын эсси. Чал уруусунаан.

ИМАНКУЛОВ Кенешбек Эмилбекович (1. 1. 1958-ж. туулган, Ысык-Ата району, Кенеш кыштагы) – айыл чарбасынын отличники, жетекчи кызметкер. К. И. Скрябин атындагы айыл чарба институтун бүтүргөн (1981). Эмгек жолу Кенес-Анархай машина мал чарба станциясында диспетчер болуп баштаган. Кант районундагы «Труд» колхозунда экономист, башкы экономист (1981–2005), колхоздуун башкармасынын төрагасы, Люксембург айылдык кенештин төрагасы болуп эмгектенген. 2005–07-жылдары жеке менчик «Бай» дыйкан чарбасын уюштуруп, жетектеп келген. 2007-жылдан «ЭС» ачык акционердик коомунун текшерүү комиссиясынын мүчөсү.

Айыл ж-а суу чарба министрлигинин ардак грамоталары м-и сыйланган. Суусамырлык чал уруусунаан.

ИМАНКУЛОВ Санарбек (1930, Улгү айылы – 1989, Кошкомкул кыштагы) – эмгек ардагери ж-а жетекчи кызметкер. 1948-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетитинин тарых факультете

Иманкулов Э.

Иманкулов К. Э.

Иманкулов С.

тиң артыкчылык диплому м-и бүтүргөн (1952). Ошол эле жылы. Ош облусунун Куршаб районундагы Ворошилов атындагы орто мектепке директор болуп дайындалат. 1956-ж. марта Куршаб районунун элге билим берүү белүмүнүн башчысы, 1956-ж. июня Чүй облусундагы Ивановка районуна элге билим берүү белүмүнүн башчысы, 1957-ж. Ивановка районундагы Октябрь атындагы орто мектепте директор болот. 1958-жылдын башында Фрунзе облусунун Калинин райондук элге билим берүү белүмүнүн башчысы болуп дайындалат. Ошол жылы декабрда Суусамыр орто мектебине директор, 1960–62-жылдары ошол эле мектепте тарых мугалими, 1963–66-жылдары Военно-Антоновкадагы жетим балдар үйүндө мугалим, республикадагы профсоюздар уюмундагы пионер лагердин башчысы, Сокулук райондук аткаруу комитетинде инструктор болуп эмгектенген. 1967-жылдан Суусамырдагы 8-Март орто мектебинде тарых сабагынан мугалим болуп иштеп келген. 1956-ж. Куршаб райондук кенешинин депутаты, 1957-ж. Ивановка РК КПнын бюро мүчөсү болгон. Бир нече жолу

райондук комитетинин, райондук әлге билим берүү болумдерүүнүн ж-а облустук комитеттердин Ардак грамоталары м-и сыйланган. «Социалистик мелдештин жеңүүчүсү» деген төш белгинин ээси болгон. Чал уруусунан.

ИСАБАЕВ Акылбек (1930, Суусамыр өрөөнү – 1998, 1-Май кыштагы) – эмгек ардагери. Мектепти аяктагандан кийин Суусамырда уюшулган кызыл үйдө китепканачы, чарбанын эсепчisi (учётчик), айылдык кенеште катчы, кийин төрагасы болуп шайланат. Андан соң Чүй облусунун Кант районуна караштуу Ысык-Ата совхозунда Суусамырдагы мал чарба белүмчөсүүнүн башкаруучусу болуп көп жылдар бою (1960–1972) иштеп, ардактуу эс алууга чыккан. Шааболот уруусунан.

ИСАГУЛОВ Астарбек (10. 10. 1945, 1-Май кыштагы – 2003, Каракол айылы) – жеке фермер. Эмгектин ардагери. Эмгек жолун

1966-ж. Аламудун районунун Таш-Мойнок совхозунда койчу болуп баштаган. Кийинчөрөзек баш чабан болгон. Кыргыз Республикасы эгемендүүлүк алгандан кийин Суусамырда уюшулган кызыл үйдө китепканачы, чарбанын эсепчisi (учётчик), айылдык кенеште катчы, кийин төрагасы болуп шайланат. Чарбасында мингэ жакын кой, 70 жылкы ж-а 30дан ашуун үй болгон (2010).

«Социалисттик мелдештин жеңүүчүсү» (1975, 1978) төш белгиси, «Эмгектеги артыкчылыгы» медалы (1973) ж-а З-даражадагы «Эмгек данкы» ордени (1978) м-и сыйланган. Чарбанын, райондун ж-а Айыл чарба министрлигинин көптөгөн мактоо грамоталарын алган. Токтогон уруусунан.

Исагулов А.

K

КАБЫЛ уулу Кулболду (1863, Жумгал өрөөнү, Кек-Ой кыштагы – 1936, Суусамыр кыштагы) – колунан коору төгүлгөн зергер уста. Күмүштөн кооз буюмдарды (аялдардын билеригин, иймек, топчу, чач уштук) ж-а ат жабдыктарын жасаган. Ошондой эле темирди да иштетип, әлге көркүү шаймандарды жасап берген. Жыгаччылык м-и да алектенип ээр, боз үйдүн соөгүн даярдаган. 1882-ж. Суусамыр өрөөнүнө көчүп келип, өмүрүнүн акырына чейин жашаган. 1887–1936-

жылдары 1-Май кыштагында эки тегирмен куруп, элдин данын тартып берип турган. 1936-жылдан 1963-жылга чейин ал тегирмениди уулу Эсенжан иштетип келген. Темиржан уруусунан болгон.

КАЗАКБАЕВА Сайна (3. 2. 1922-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – эмгек ардагери. 1938-жылдан 1942-жылга чейин Суусамыр кыштагында китепканачы болгон. 1942-жылдан 1953-жылга чейин Суусамыр айылдык кенешинде катчы ж-а төрайым, 1953–62-жылдары Кызыл Аскер

(Сокулук) районунда колхозчу, 1962–76-жылга чейин Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда ар кандай кызматтарда иштеген. «Улуу Ата Мекендикин согушта

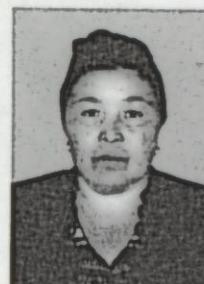
эмгектеги каармандыгы учун», Лениндин 100 жылдык юбилейлик ж-а 1980-ж. «Эмгек ардагери» медалдары м-и сыйланган. Бир нече жолу Социалисттик мелдештин жеңүүчүсү болгон. 1942-жылдан 1976-жылга чейин айылдык кенешке депутат болуп шайланган. Шааболот уруусунан.

КАЗЫБАЕВА Сүйүмкан Асаналиевна (1. 2. 1965-ж. туулган, Жумгал району, азыркы Доскул айылы) – жогорку категориялык мугалим. Фрунзе шаарындағы Кыз-келиндер педагогикалык институтун бүтүргөн (1988). Эмгек жолун Түркмөн атындагы орто мектепте мугалим болуп баштаган. Кийинчөрөзек директордун орун басары, 2000–03-жылдары окуу-тарбия башчысы, 2003-жылдан директордун окуу белүмү б-ча орун басары болуп иштеп келүүдө.

КАЙСАР – кыштак. Суусамыр айыл округуна караштуу. Тунук айылынын белүмү. Кара-Булак суусу Суусамырга күйгөн жерде сол ейүэдө, Келдей өзөнүндө, дениз деңгээлинен 2160 м бийиктикте жайгашкан. Райондун борбору Кара-Балта шаарынан 116 км түштүк тарапта ж-а Кара-Балта темир жол бекетинен

Казакбаева С.

Казыбаяева С. А.

Калыйбеков М.

111 км, Манаас аэропортунаан 206 км аралыкта. Кыштак 1952-жылды негизделген. Калкы 241 (2009, 35 түтүн эл); негизинен мал м-и алектенет. Соода жайлары иштейт.

КАЛЫЙБЕКОВ Молдоемүр (15. 8. 1933, Суусамыр кыштагы – 2007, ошол эле жер) – эмгек ардагери. Ал Фрунзедеги эки жылдык мугалимдер институтун табият таануу ж-а география факультетин (1952) ж-а Кыргызстан мамлекеттик университетин тарых факультетин бүтүргөн (1960). 1952–53-жылдары Тогуз-Торо районунун Казарман орто мектебинде, 1953–55-жылдары Суусамыр орто мектебинде мугалим, 1960–85-жылдары мектептин директору, Суусамыр айылдык кенештин төрагасы, Суусамыр башкы кой чарба бирикмесинин (ГОО) партиялык комитетинин катчысы болуп эмгектенген. 1997-жылдан улгайган адамдарга колдоо көрсөтүүчү «Суусамыр» фондусунун президентинин милдетин аткарган.

Улуу Ата Мекендикин согуштун женишинин 45 ж-а 50 жылдыгы, Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалдары ж-а Ардак грамоталар м-и сыйланган. 1960–90-

Калыкова А. К.

Карабеков С.

жылдары Суусамыр айыл кенешинин ж-а райондук кенештин депутаты болуп шайланган. Кыргызстан КП БКнын XVI съездинин делегаты (1976) болгон. Суусамыр районунун уюштуруулушуна активдүү катышкан. Токтогон уруусунан.

КАЛЫКОВА Анара Кадыралиевна (15. 9. 1961-ж. туулган, Фрунзе шаары) – эл агартуунун отличники (2008), жетекчи кызматкер. Орус тили ж-а адабияты институтун артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1983). Эмгек жолун Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп баштаган. Нарын облусунун Суусамыр билим берүү бөлүмүнүн инспектору (1993), Суусамыр өрөөнүндөгү 1-Май орто мектебинде директор (1994), Жайыл райондук билим берүү бөлүмүнүн Суусамыр өрөөнү б-ча жетектөөчү адис (1996), Суусамыр айыл өкмөтүнүн жооптуу катчысы (1998–2002) болуп иштеген. Учурда Кара-Балта шаарындағы № 5 орто мектебинин директору. Ардак грамоталары м-н сыйланган. Токтогон уруусунан.

КАРАБЕКОВ Сатынбай (2. 2. 1932, 1-Май кыштагы – 1997, Суусамыр кыштагы) – ардагер

мугалим. Фрунзе мамлекеттик мугалимдер институтуну табияттаануу ж-а география факультетин артыкчылык диплому м-н (1952), Кыргыз мамлекеттик университетинин химия-биология факультетин бүтүргөн (1963; сырттан окуган). 1952–53-жылдары Тянь-Шань облусунун Жумгал районунун «Кызыл-Октябрь» мектебинде, 1953–60-жылдары Калинина районуна караштуу Суусамыр орто мектебинде, 1960-жылдан 1-Май орто мектебинде мугалим болуп иштеген. 1967-жылдан 1977-жылга чейин 1-Май орто мектебинде директор болгон. 1970-ж. Лениндин 100 жылдыгы юбилейлик ж-а 1981-ж. «Эмгек ардагери» медалдары ж-а Элге билим берүү министрликтин Ардак грамоталары м-н сыйланган. Анын ысымы м-н 1-Май орто мектеби аталган (2009). Токтогон уруусунан.

КАРАБЕКОВА Бубашайыр Жолдошилиевна (9. 5. 1958-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – таж-рыйбалуу мугалим. В. В. Маяковский атындағы кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтун бүтүргөн (1980). Эмгек жолун 8-март орто мектебинде мугалим болуп баштаган. 1981-жылдан Суусамыр орто мектебинде орус тили ж-а адабияты мугалими. 1991–2003-жылдары Суусамыр орто мектебинде окуу-тарбия иштери б-ча директордун орун басары болуп эмгектенген. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Токтогон уруусунан.

КАРАБЕКОВА Зейнеп (27. 10. 1936-ж. туулган, 8-Март кыштагы) – Республикага эмгек си-

нирген мугалим, Кыргыз Республикасынын алдында синириген эмгеги үчүн өзгөчө пенсиянын эсси. Фрунзе шаарындағы Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтун бүтүргөн (1957). Эмгек жолун 1957-ж. Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп баштаган. 1957-жылдан 1994-жылга чейин 37 жыл бир мектепте талықпай эмгектенген. Ал 1966-ж. «Ардак Белгиси» ордени ж-а Эл агартуу министрликтин Ардак грамоталары м-н сыйланган. 1978-ж. СССР Жогорку Советине депутат болуп шайланган. Суусамыр кыштагындағы Забаттуу мектептин курулушунун демилгечилеринин бири. Учурда ардактуу эс алууда. Жаныш уруусунаан.

КАРАКОЛ – кыштак. Кожомкул айылынын бир бөлүмү. Каракол суусунун он ейізүндө, Каракол өрөөнүндө дениз деңгээлиниен 2030 м бийиктикте жайгашкан. Райондун борбору Кара-Балта шаарынан 130 км түштүк-чыгыш тарапта ж-а Кара-Балта темир жол бекетиниен 122 км. Кыштак 1952-жылы негизделген. Калкы 154 (2009, 26 түтүн эл); негизинен мал м-н алектенет.

«КАРООЛ-ДӨБӨ», Манастын Каароол у Батыш Каракол өрөөнү м-н Киндик тоосунун этегинде жайгашкан. Каароол дебе м-н Киндиктин тоосун Каракол суусу бөлүп агат. Батыштын көрүнүп турган экен. Ошондуктан, Манас Каароол дебеге келип, жоокерлерин жыйнап, дебенүн этегиндеги Таш-Тулгага кырк-кулактуу казанын астырып, мал сойдуруп кенеш куруп, дебенүн чокусуна Каароол койдуруп, жортулга аттанган деп айтылат. Ушундан улам Манастын «Кароол-Дебесү» деп аталган дешет. Суусамыр өрөөнү Кыргыз Мамлекетинин ортосунда жайгашса Каароол дебе борбордук Суусамыр өрөөнүндө жайгашкан. Ушул өнүттөн Караганда, Манас бабабыз Каароол дебенү

Карабекова Б. Ж.

Карабекова З.

Карыбеков И.

Касымов Ш.

жөн эле тандабаса керек деген ойго кетүүгө болот.

КАРЫБЕКОВ Индусбек (17. 4. 1958-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – жетекчи кызматкер. К. И. Скрябин атындагы Айыл чарба институтун бүтүргөн (1986; сырттан окуган). Советтик Армиянын катарында кызмат өтөгөн (1976-78-ж.). 1978-79-жылдары Кыргызстан дыйканчылык илимизилдөө институтунда лаборант, 1979-84-жылдары Суусамыр кой чарба бирикмесинде талаачылык б-ча эсепчи, 1984-87 ушул эле чарбада бөлүм башчы, 1987-92-жылдары Суусамыр совхозунда директордун орун басары, 1992-97-жылдары Суусамыр бириккен дыйкан чарбаларынын төрагасы, 1998-99-жылдары Кара-Балта шаарында спирт терминалы б-ча бажыканада улук инспектор, 2001-03-жылдары Бишкек шаарында мамлекеттик акционердик лизинг компаниясында менеджер, 2004-жылдан Жайыл райондук коомчулукту өнүктүрүнү колдоо мекемесинде эксперт болуп иштеп келет. Грамоталар м-и сыйланган. Шааболот уруусунаан.

КАСЫМОВ Шамшидин (1911, Суусамыр өрөөнү, Үч-Эмчек жай-

лоосу – 1983, Бишкек) – согуштун ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Басмачылар м-и болгон күрөшке активдүү катышкан. 1927-ж. Орок айылынан 7 классты бүтүрүп, Фрунзе шаарына келип, «Контрторгуч» (конторско-торговое училище) окуу жайын (1930), Москвадагы ОГПУнун борбордук мектебин (1938), Кыргызстан КП БКнын алдындагы партиялык мектепти (1946), Москвадагы байланыш б-ча электр-техникалык институтту (1958; сырттан окуган) бүтүргөн. 1938-жылдан Кыргыз ССРинин НКВДсында аркандай кызматтарды аркалайт. 1938-41-жылдары Республиканын байланыш тармагында иштейт. 1941-ж. Улуу Ата Мекендик согушка чакырылып, анда 1-Прибалтика фронтуун курамында 257-Суворов атындагы ордендүү Сиваш дивизиясында согушка катышкан. 1943-ж. Саратовдогу аскердик-саясий окуу жайын бүтүрүп, 1-Прибалтика фронтуун курамында ботальон командириинин саясий болуму б-ча орун басары болуп, согуш аяктагаңга чейин кызмат өтейт. Ал Берлинге чейин барып, башка кыргызстандыктар м-и эле кошо Рейхстагдын дубалына жазылып калган. Согуштан кийин Кыргызстан КПнын Фрунзе облустук комитетинде инструктор болуп эмгектенген. Кыргыз ССР Министрлер Советинин алдындағы дene тарбия ж-а спорт б-ча комитеттин 1-төрагасы (1948-51), Республиканын «Союзпечатында» төраганын орун басары, кийин төрагасы (1951-64), Кыргыз

ССР байланыш министрлигинин коллегия мүчөсү. 1964-ж. ардактуу эс алууга чыккан. Өмүрүнүн акырына чейин комсомолдун ардагерлер кенешине мүчө болуп, жаштарды интернационалдык духта тарбиялоого активдүү катышкан. Ал II даражадагы Улуу Ата Мекендик согуш ордени (1944), «Германияны женгендиги учун» (1945), «Эмгектеги каармандыгы учун» медалдары м-и сыйланган. Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамотасын алган. Суусамырлык жаманбай уруусунаан чыккан *Касым ажынын* урпагы.

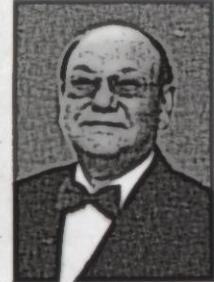
КАСЫМОВ Эркин [1941, Кызыл-Аскер (Сокулук) району, Орок кыштагы – 8. 3. 2010, Бишкек] – Кыргыз Республикасынын эл артисти (1987). 1969-ж. Москвадагы П. И. Чайковский атындагы консерваториянын астындагы музыкалык окуу жайды аяктаган сон А. Малдыбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик академиялык опера ж-а балет театрына стажёр болуп кирип, ал театрда 40 жылга жакын эмгектенин келген. Эркин Касымовдун опера ырчысы ж-а артист болуп калыптанышына кыргыздын белгилүү опера ырчылары ж-а артисттери – С. Кийизбаева, М. Махмутова, К. Чодронов, А. Мырзабаев, С. Бекмуратова, А. Жумабаев, Б. Бейшениалиева, Н. Түгөлов, У. Сарбагышев, Э. Мадемиловалар чон таасирлерин тийгизген.

Эркин Касымовго алгач чон ишеним корсөтүлүп Н. Давлесовдун «Аста секин колукту» музыкалык комедиясында Сапарбайдын партиясын ырдоо сунуш-

талган. Буга чийин да экинчи пландагы партияларды ырдап келген. Анын репертуарыда 60тан ашык партиялар бар. Ар кыл образдарды түзүүде анын эмгеги зор. Эркин Касымовдун түзгөн образдары өзүнчө эле чоң галерея, алар: Семетей, Чубак, Сынчыбек, Мадыгал, Хан, Лючей-Фу, Токтогул, Курманбек, Сары Манас, Фигаро, Риголетто, Светлейший, Томский, Тонио, Скарпия, Эскамильо, Стефан, Белькаре, Амонасро ж. б. Анын чанда кездешүүчү кооз баритон үнү, өзүнүн кенен диапазону, эркин ырдалышы ж-а кубаттуулугу м-ни езгөчөлөнет.

Ал ырчы гана болбостон актёр катары да белгилүү. Сценада аткарған образдарына жан дүйнөсү м-и кирип, жанылык киргизе билген.

Башка аткаруучулардан айырмаланып, ыр жазып, ага обончыгарып, аны өзү аткарып келген. Анын Кыргыз Республикасынын эмгек синирген ишмерлери Б. Абакаров, Ш. Кулув, М. Тойбаевдер м-и биргэ жараткан «Ода маме», «Наристеме», «Суусамыр», «Кыргызстан – Россия» деген ырлары эл ичинде жылуу кабыл алынган. Анын «Ата Мекеним» деген чыгармасы Чүй облусунун композиторорунун арасында Улуу жеништии 50 жылдыгына арналган конкурста 1-сыйлыкка татыктуу болгон.

Касымов Э.

Ал көптөгөн опералык фестивалдардын «Московские звёзды» (1979-ж.; Москва), «Оперный фестиваль» (1980-ж.; Минск), «Прибалтийская осень» (1982-ж.) ж-а «БАМ» (1979-ж.; Тында ш.) катышуучусу. Кыргыз искусство-сунун Казакстандагы, Украина-дагы, Өзбекстандагы, Тажикстандагы, Монголиядагы, Түркиядагы, Кипрдеги, Россияндагы фестивалдарына да катышкан. Сценада дүйнеге белгилүү музика маданиятындағы ишмерлер м-н партнёр болуп ырдаган. Алар И. Архипов, Е. Образцов, В. Пьявко, В. Атлантов, К. Веденников, А. Огинцев, Б. Минжылкиев, А. Эйзен, Б. Телегонова, С. Ка-буловалар.

Ал Б. Бейшеналиева атындағы Кыргыз мамлекеттик искусство институтуну профессору болуу м-н ондогон жаш вокалисттерди тарбиялап, бүгүнкү күндө республикада ж-а чет өлкөлөрдө иштеп жаткан таланттуу артист – окуучулары м-н сыймыктанып келген.

Кыргыз Республикасынын Маданият министрлигинде Искусствону башкаруу б-ча башкы башкармалыктын башчысы болуп 10 жыл иштеген. Бул жерде да искусствону өркүндөтүү максатында «Маданият – 2000» программасынын алқагында эл аралык фестивалдарды Казакстанда, Россияда, Түркияды, Германияда, Францияда, Кипрде откорған. «Манас 1000», Кыргыз Республикасынын эгемендүү күндөрүн откөрүүгө да активдүү катышып, аларды уюштуруучулардан болгон. Кыргыз Республикасынын

Токтогул атындағы мамлекеттик (2007), А. Малдыбаев атындағы эл аралык музикалык (1989), Кыргызстан Ленин комсомолу (1979) ж-а Монгол Эл Республикасынын «Элдик хурал» (1988) сыйлыктарынын лауреаты болгон. Ошондой эле Түркияды Кемал Ата Түрк атындағы кайрымдуулук фонду уюштурган «Алтын добуш» конкурсунда «ХХ кылымдын эң мыкты баритону» сыйлыгына татыган. Данк медалы ж-а Кыргыз Республикасынын милициясына 80 жыл, «Манас 1000» юбилейлик медалдары, Кыргыз ССРинин ж-а Беларуссиянын Ардак грамоталары м-н сыйланган.

Эки баланын атасы. Теги суусамырлык жаманбай уруусунаң чыккан К а с ы м ажынын небереси болот.

КЕЛДИЕВ Николай (1955-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – жогорку категорияндагы мугалим, жетекчи кызметкер. 1976-ж. Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математикалык факультетин бүткөндөн кийин Фрунзе орто мектебинде математика мугалими болуп ишке орношкон. 1986–95-жылдары Фрунзе мектебинин тарбия иштери б-ча директордун орун басары, директору, «Кызыл-Ой» биринкен чарбасынын төрагасы болуп иштеген. Учурда Түркмөн орто мектебинде математика мугалими болуп эмгектенүүдө. Грамоталар, дипломдор м-н сыйланган. Кожотай уруусунаң.

КЕҢЖЕБАЕВ Аманкан Баатырбекович (24. 8. 1967-ж. туулган, Москва району, Александровка кыштагы) – ишкер. Фрунзе сов-

хоз техникумун бүтүргөн (1987; Киршёлк кыштагына). 1987–90-жылдары Советтик Аскер-Дениз флотунда кызмат етеген. Айыл чарба ж-а башка тармактарда эсепчи, зоотехник, кампа башчысы, кооперацияда башкарманнын орун басары ж-а фирмада жабдуучу болуп иштеген (1991–98). 1999-жылдан Бишкек эркин экономикалык зонасында (СЭЗ) көзөмөлдөөчү, ага көзөмөлдөөчү, тартип башкармалыгында күзөт жетекчиси, көмөкчү чарбанын, (курулуш б-ча) башкаруучусу кийинчөрөк курулуш ж-а механизация болумүнү башчысы болгон (1999–2001). 2001-жылдан Бишкек эркин экономикалык зонасында жоопкерчилиги чектелген өндүрүштүк коомдордо («Ария», 2001–03; «СЭЗ курулуш», 2003–04; «Баден-Сервис», 2005;) башкы директор. Ал жетектеген «Баден-Сервис» курулуш долбоорлоо фирмасы Ысык-Көлдөгү «Ак-Марал» (2005; аянты 11000 м²) ж-а «Радуга West» 2007–08; 3800 м²) эс алуу борборорун, Американын «Ганси» авиабазасынын казармасын ж-а ашканасын, «Банк Азия» жабык акционердик коомуунун имаратын ж. б. курган. 2000-ж. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик курулушунун 1-денгээлдеги лицензиясын алууга татыктуу болгон. 2004–05-жылдары өкмөттүк делегациянын курамында

Келдиеv N.

Кенжебаев A. B.

Керимбеков J. B.

Кытай Эл Республикасына барган.. Аламудүн райондук (2004) Ала-Арча айылдык кенешине, 2008-ж. Военно-Антоновка айыл округуна депутат болуп шайланат. Кенжебай молдонун небереси, Кырбаш уруусуна.

КЕРИМБЕКОВ Жаркынбек Багышбекович (25. 1. 1964, Кызыл-Ой кыштагы – 2004, ошол эле жер) – курулушчук, жетекчилик кызметтарды аркалаган. Фрунзедеги Курулуш техникумун (1987) ж-а Кыргыз архитектура ж-а курулуш институтун (1997) бүтүргөн. Эмгек жолун 1971-жылы чарбада механизатор болуп иштееден баштаган. 1982–84-жылдары Советтик Армияда кызмат етеген. Кийинчөрөк Кара-Балтадагы кант заводунун курулуш бөлүмүндө мастер, 1997–2004-жылдары «Кантчы» жоопкерчилиги чектелген коомдо директор болуп иштеген. Жайыл райондук кенешинин депутаты болуп шайланган. Жаманбай уруусуна.

КОЖОМКУЛ, 8-Март – кыштак. Суусамыр айыл округуна Каракол суусу Кекоме-рен дарыясына күя бериште, деңиз деңгээлинин 2160 м бийиктикте жайгашкан. Райондун борбору Кара-Балта шаарынан 128

С. Мырзакматов атындагы орто мектеп (Кожомкул айылы).

км түндүк-чыгыш тарапта ж-а Кара-Балта темир жол бекетинен 123 км, Манас аэропортунан 218 км аралыкта. Кыштак 1937-жылды негизделген. Калкы 989 (2009; 191 түтүн эл) негизинен мал м-н алектенет. Кыштакта 2004-жылды таза суу түтүгү курулган (узундугу 3 км). Орто мектеп, китепкана, маалымат окутуу борбору, кырман бар. Фельдшер-акушердик пункт, дарыкана, бир нече соода жайлары, өкмөттүк эмес уюмдар, Кожомкул балбандын үй-музейи иштейт. Кожомкулдуң колу басылган тарыхый эстелик таш, Чаргынбайдын күмбөзү сакталган. Эл отурукташа баштаганда азыркы Кожомкул кыштагы жайгашкан жерде «Үлгү» ж-а «Март» деген эки колхоз уюштурулган. Кийин 1950-ж. колхоздор жоюлганда эки айыл кошулуп, «8-Март» деп аталган. Кыштакка Кожомкулдуң ысымы 1989-жылды анын 100 жылдык маарakesинде ыйгарылган. Кыштакта Каба уулу Кожомкул ж-а кыргыз эл артисти Алиев Бакирдин туулган.

КОЖОМКУЛ АТЫНДАГЫ АТ МАЙДАНЫ – ат спорт мелдештерин откоруучу жай. Суусамыр кыштагынан 5 км түштүк-чыгышта, Кароол дебенүн түштүк

этегинен откөн Суусамыр – Арал жолунун боюнда жайгашкан. Бул ат майдан 2000-ж. Төралиев Садирдиндин демилгеси м-н курулган. Аяны 16 ганы ээлейт. Ат чабуучу жолдун туурасы 12 м, узундугу 2 км 700 м. Айланма жолдун ортосундагы тегиз аянтерга көк бору да тартылат. Ошондуктан майдандын ортосуна тайказан орнотулган. Андан сырткары трибуна бар. Ага электр линиясы тартылган.

КОЖОМКУЛ АТЫНДАГЫ СПОРТ САРАЙЫ (дареги: Бишкек шаары, Тоголок Молдо кечесү, 40) Кыргыз ССРинин мамлекеттик спорт комитетинин демилгеси менен Москва шаарындағы «Союзспортпроект» уому тарабынан 1967-ж. долбоорлоо ишине киришип, 1969-ж. долбоорлоо сметалык документтери бүтүрүлгөн. 1971-ж. курулуш иш-

тери башталып, 1974-ж. октябрда ишке киргизилген, бирок курулуш иштери толугу менен бүткөрүлгөн эмес. 1978-жылга чейин бүтүрүү кабыл алынган.

Архитектурасы кооз, монументтүү курулуш (архитекторлору А. Костин, В. Маруков, Е. Юрченсон, инженери К. Ильенков).

Ээлеген аяны 2,57 га. Имараты 5 корпустан турат. 1. Көрүү залы (42×60 м). Бул залда спорттун бардык түрү б-ча мелдештер, концерттик программалар ж-а аркандай коомдук иш чараптар өтөт. Зал 3 минц орундуу. 2. Вестибюль ж-а чакан залдар. Бул жерде көрөзмөлөр, ярмаркалар откорулуп турат. 3. Машыгуу зонасы (54×18 м). Спорттун бардык түрү б-ча машыгуулар [а. и. оор атлетика б-ча машыгуу залы (36×12 м аяны ээлейт). Эки аяны бар. 4. Сууда сүзүү бассейни. Анын узундугу 50 м, туурасы 25 м, бассейндеги суунун көлөмү 2750 м³. Эки трибунасы бар. 800 орундуу, 3 минге жакын сууда сүзүүчүнү төйлөйлөттөрүлдөгү эн чон бассейн. 5. Администрация корпусу. Бул жерде сарайдын жетекчилеринин, машыктыруучулардын, спорт б-ча кесипкейлөрдүн жумушчу кабинеттери жайгашкан. Оор атлетика кол топ, волейбол, баскетбол, тенис, бокс, күрөш, фехтование, спорттук ж-а көркөм гимнастиска ж. б. спорттун түрлөрү б-ча республикалык ж-а эл аралык мелдештер өтүп турат. Анын жаңында Кожомкулдуң эстелиги орнотулган (2004).

КОЖОМКУЛ АТЫНДАГЫ ЭСКЕРҮҮ ТУРНИРИ жыл сайын откорулот. 1975-ж. союздук дөңгөлдө уюштурулган. Кийин 1992-жылдан эл аралык маанинде откорулуп келе жатат. Эркин күрөш техникасы жагынаи кыргыздын улуттук оюну күрөшкө жакын. Элибиз илгертеден балбандарды жогору баалап, сыйлап келген. Ошол балбандарбызыздын бири Кожомкул Каба уулу. Алгач аны эскерип 1962-ж. Фрунзе (Бишкек) шаарында эркин күрөш б-ча биринчи турнир откорулуп, ага Орто Азия республикаларынан, Казакстандан ж-а Россия Федерациясынан күрөш чеберлери катышкан. Бул турнирдин откорулуп турушу Республикадағы эркин күрөш б-ча спортчулар учун чон мектеп болуп калды. Бул турнирге катышкан спортчулар кийин СССРдин чемпиондору болушкан. Алар: А. Гансатаров, А. Айханов, А. Бугубаев, К. Өмүралиев ж. б. Кыргызстан земендүүлүк алгандан кийин билүү турнирге катышып спорт чеберлери болушкандар – Н. Дөнбаев, Р. Мажиков, М. Бобурбеков, А. Аскаров, Н. Изабеков, Б. Өмүракунов Дүйнөнүн ж-а Азиянын чемпиондору болгондор – У. Надырбек, И. Озумбеков, А. Төрөгелдиев, С. Таабалды, М. Будунов, Н. Туарбек, С. Толубаев 2009-ж. 29–30-майда эркин күрөш б-ча Кожомкул балбандын байгесине арналган 47-эл аралык турнир Бишкекте Кожомкул атындагы спорт сарайында откорулуп, ага Польша, Кытай, Иран, Россия, Казакстан, Өзбекстан, Тажикстан ж-а Кыргызстандын спортчулары катышты. Женүүчүлөр: М. Хахаров, А. Дөнбаев ж-а Б. Базаргуруев (Кыргызстан), Р. Марцикевич (Польша), А. Сватковский, Карбагай (Казакстан), А. Присяжнюк (Өзбекстан). 1962-ж. алгачкы откорулған турнирдин женүүчүлөрү: С. Чекиров, Э. Жуманалиев, А. Келдібеков, А. Урусов, Ф. Зинченко ж-а Буйлашев К. Кыргыз элинин атак-

туу балбаны Каба уулу Кожомкулду эскерүүгө арналган эркин күрөш б-ча турнир спортчулардын чеберчилигин арттырып, жаштар арасында эркин күрөштүн популярдуулугун өркүндөтүп, башка мамлекеттер м-н болгон достук ж-а спорт байланыштарын арттырып келүүдө. Бул турнир Кыргыз Республикасынын курама командасын улам жаш спортчулар м-н толуктан, Кожомкулдун атын түбөлүккө даназалайт.

КОЖОМКУЛДУН ЭСТЕЛИГИ
Бишкек шаарындагы Кожомкул атындагы спорт сарайынын чыгыш бет мандайында орнотулган. 2004-ж. Суусамыр эли ж-а белгилүү ишкер Конушбаев Тынчтыкбек жеке каражатына турғузган. Эстеликтин автору белгилүү скульптор Сыдыков Базарбек Кимбильдиевич. Скульптуранын бийиктиги 4,5 м, постаментиники 4 м, жалпы бийиктиги 8,5 м. Эстелик жезден жасалып, динамикалыу аллегориялык формада болуп, ат көтөрүп турганы чагылдырылган. Эстеликтин бардык скульптуралык композициясын кошкондогу салмагы 100 т.

КОЖОМКУЛ Каба уулу (1888, Суусамыр өрөөнү - 1955, 8-Март айылы) - кыргыз элинин белгилүү балбаны ж-а мамлекеттик ишмер. Бала кезинде байларга койчу болгон. 1925-28-жылдары Суусамыр болушунда мураб, кедейлер комитетинин, 1929-38-жылдары Кекемерен айыл кенешинин төрагасы болуп иштеген. Ошол жылдары Суусамыр жайллоо кенешин уюштуруп, алдин турмушун ондоого, сабатсыздыгын жоуюга,

Жумгал жергесине кенеш бийлигин орнотууга активдүү катышкан. Жумгалда Баш-Кууганды, Кайырма айылдарында айыл кенешинин төрагасы, Кара-Балта районунда жер болумунун башчысы (РайЗОО) болуп иштеген. 1938-42-жылдары «8-Март» колхозунда ферма башчысы болуп эмгектенип жүрүп, 1949-ж. ардактуу эс алууга чыккан. Кожомкул дene түзүлүшү жагынан И. П. Поддубный, И. Заикин сыйктуу орус балбандарынан да зор болгон. Ал 47 жашында салмагы 164 кг, боюнун узундугу 1 м 97 см болуп (кээ бир маалыматтар б-ча бою 2 м 36 см, салмагы 208 кг), 52-өлчөмдөгү етүк кийген. Кожомкул балбандыгын ата-энесинен мурастап алган. Атасы Кошуке уулу Каба (болжолу 1827-1906) күч жагынан эл оозуна алынган балбан болгон. Ал Жоо-Жүрөк жайллоосундагы арыкты бөгөөн 1274 кг чамалуу ташты тээп жылдырган. Эниси Алмадайда эр сайышка түшкөн. Кожомкулдуң күчтүүлүгү бала чагында эле байкалган. Ал 15 жашында күрөшкө түшүп, 45 жаштагы дасыкан балбанды жыккан. Андан кийин Кожомкул күрөшсө да, энишсе да өмүр бою эч кимге алдырган эмес. Казак балбаны Балуан-Шолакты жыккандан кийин анын атагы казак элине да кенири тараган. Ошондой кийин

Кожомкул Каба уулу.

эл арасында «казактардын балбанды Чолок Кожомкул кармаганда колу сынып, ыйлаган дейт шолок, шолок», деп айттылып калган. Кожомкулдуң балбандыгы ж-дө эл оозунда көп аныз сездер айттылат. Күчке толуп турган убагында салмагы 400 кг чамалуу өгүзүдү жаракадан сууруп алган. Ошондой эле 22 жашында Суусамыр өрөөнүндөгү Арамзанын төрүндө бийиктиги 1 м 60 см, жоондугу 1 м 89 см ташты 100 мдей аралыкка көтөрүп барып, жерге күч м-н уруп киргизген. Эл аны «Кожомкулдуң ташы» деп атait. Кожомкулдуң мындай таштары Суусамыр өрөөнүндөгү Бейрек, Кен-Суу, Жоо-Жүрөк жайллоолорунда, Кетмен-Тебө өрөөнүндө да бар. Чүйден Суусамырга баратканда минген аты баспай калып, аны өзү көтөрүп Төө-Ашуудан ашкан. Тутамга ченеп суу талды сыга кармаганда суусу шорголоп, жерге таштаганда ширенкедей чачылган. Кожомкулдуң күмбөзүн 1956-ж. Өтөбай уулу Исабек салган. Ко-

жомкулдуң 2 уулу, 1 кызы (Муктар -1994, Амантай -1995, Нурике -1978, байбичеси Сайра 1992-жылдары каза болгон), 20дан ашык небереси, 30дай чебүрөсү бар. Кожомкулду тарткан бир гана иниси Мокотой болгон. Кожомкулдуң 100 жылдык марапакеси Суусамырда 1989-ж. июляда белгиленген. 2004-ж. республиканын борбору Бишкек шаарындагы спорт сарайынын алдында Кожомкулдуң ат көтөрүп турган колодон жазалган бийиктиги 8,5 м келген эстелиги орнотулган. Бул эстеликти суусамырлыктар ж-а Суусамырдан чыккан ишкер Конушбаев Тынчтык Ка-дымбековичтин жеке каражатына бүтүрүлгөн. Кожомкул (мурдагы 8-Март) кыштагында музейи ачылган. Кыргыз Республикасынын дene тарбия ж-а спорт б-ча

Кожомкул балбанды мамлекеттик кызматчылар менен.

күрөш федерациясы 1962-ж. эркин күрөш б-ча Кожомкул атындагы байге белгилеген. Ал байге учун эл аралык мелдеш жыл сайын откөрүлөт. Кожомкул ж-дө Ф. Е. Байман, В. П. Никулин «Человек с железными мускулами» (1967) деген китеп, А. Белеков «Кожомкул» (1976) аттуу поэма, «Кожомкул» романын Ш. Эсенгулов 2003-ж. жазган,

1990-жылдары «Каба уулу Кожомкул» аттуу документалдуу хроникалык фильм тартылган. Сценарий Акималы Чекировдуку (режиссёр, тартуучусу Бердикбек Жандавлетов). Ысымы Бишкек шаарындагы Спорт сарайына, Суусамырдагы айылга коюлган. Эмгек Кызыл туу ордени, 4 жолу Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамотасы м-н сыйланган. Жаныш уруусунан.

КОЖОМКУЛ МУЗЕЙИ 1989-ж. июнда Кожомкул Каба уулунун 100 жылдык мааракесине арналып, Кожомкул кыштагында уюштурулган. Музейдин имараты мурунику 8-Март колхозунун комсомол уюмунун ж-а колхоз башкармасынын төрагасынын демилгеси м-н курулган. Музейдин жалпы аянты 80 м², 4 бөлмөдөн турат. Анда 1500ден ашык экспонат бар. Музей экспозициясына Кожомкулдун ичиги, чепкени, шымы, устачылык аспаптары (коөрүк, балта, чот), мергенчилик курал-жарактары, урунган идиштери, кол жазмасы, черткен комузу, жалан күмүш м-н көркөмдөлүп, казак зергери белекке берген ат жабдыгы, өмүр жолуна байланышкан тарыхый-архивдик фото сүрөттөр, живопистик сүрөттөр м-н документтердин көчүрмөлөрү коюлган. Ошондой эле балдары, неберелери, байбичеси, тели-тентуштары, курдаши Исаbek устанын да сүрөттору, урунган буюмдары коюлган. Музей алдын Коожомкул көтөргөн таштар (Жоо-Жүрөктөгүсү 620 кг, Чаргымбайдын күмбезүндөгүсү 600, Арамзадагысы 690, Жоо-

Жүрөктөн атасы тээп жылдырган таш 1274 кг) жайгаштырылган. Музей экспозициясынын автору Акималы Чекиров. Ал музейинде атайын иштеген киши жок, бирок Кожомкулдун урпактары тейлейт. Ошондой эле Кожомкул ж-дөгү экспонаттар Жумгал райондук тарых музейине да коюлган.

КОЖОМКУЛДУН КҮМБӨЗҮ Суусамырда Кожомкул кыштагынын чыгышында, Жоо-Жүрөк тоосунун этегиндеги дөндөн орун алган. Аны 1956-ж. Отебай уулу Исабек тургузган. Күмбөз ылай кыштан тургузулгандыктан урап, бузулуп калган. Кожомкул балбандын 1989-ж. өткөрүлгөн 100 жылдык мааракесине карата кайрадан калбына келтирилип, ондолгон. Бирок 1992-ж. Суусамыр жер титирөөсүндө кайрадан урап Кожомкулдуң күмбөзү.

калган. 1997-ж. Суусамыр айыл өкмөтүнүн төрагасы С. Төралиев демилгө көтөрүп, аны Жайыл районунун акими К. С. Сыйданов колдоп, күмбөз кайра мурунку калбына келтирилген, сейсмикалык пояс куюлуп, эшиги түштүктүү каратылып, чарчы формасында бышкан ак кыштан (силкат) тургузулган. Негизин бетон түзүп, ал сыртынан кызгылт таш м-н капталган. Бийиктиги күмпасы м-н 5,3 м. Алгач күмбөздө арабча жазуу болгон, аны Ишенаалы молдо жазган. Кийиничерәэк жок болуп кеткен. Күмбөздүн алдынкы эки бурчу жылдызчалары бар соколоктор м-н кооздолгон. Эшигинин үстүнө гранит такта орнотулуп, ага Кожомкулдуң аты-жөнү, туулган ж-а өлгөн жылдары жазылып коюлган.

КОЖОМКУЛ ОРТО МЕКТЕБИ Мырзакматов Сапарбек атыйнадагы Суусамыр айыл округуна караштуу Кожомкул кыштагында жайгашкан. Жети-Кул айлында 1927-жылы Кара-Суу мектеби болуп негизделген. Мектептин атайын имараты жоктугунаан окуучулар байлардан конфискацияланып алынган үйлөрдүн улам бирине которулуп окушкан. Мынданай ынгайсыз абалдан чыгаруу үчүн атактуу балбан, ошол кездеги айыл кенешинин төрагасы Кожомкул Каба уулунун демилгеси м-н 1937-38-окуу жылына карата төрт бөлмөлүү мектеп имараты курулуп бүттөн. Мектептің жергилиттүү устаслар – Апыш Буланов, Бейшенбай Маадамилов, Жекшенбى Кенжалиев, Чачтыбек Жалиевдер ку-

рушкан. Ал эми курулуш материалдарын эл эки-үч бел ашып Көлмө деген жерден атка артып алып келип турушкан. Мектептин курулушуна алгачкы директор Шакен Токтомушев, мугалимдери Текиш Эркегулов, Насыр Байтурсынов ж. б. демилгечилдерден болуп, чон жардам көрсөтүшкөн. Мектеп адегендө башталгыч, андан кийин жети жылдык, 1968-жылдан орто мектеп. Ушул мектептин негизинде 8-Март орто мектеби ачылган. 1994-жылдан Сапарбек Мырзакматов атында. 1927-28-жылы алгач Шакен Токтомушев, андан кийин Насыр Байтурсынов, Муктар Кожомкулов (1981-2007), Уланбек Жусупакматов ж. б. (1945-52) ж. б. жетекчи болушкан. 2007-жылдан Орозаалы Сагынбаев жетектейт. Мектепте 2009-10-окуу жылына карата 23 мугалим (а. и. 21 жогорку, 2 атайын орто билимдүү, 6 эл агартуунун отличники, бир мугалим Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасын алган) эмгектенип, 188 окуучу билим алууда. Совет бийлиги орногон алгачкы жылдары Кара-Суу деген жерде Суусамыр элинин сабатсыздыгын жоюуну алгачкылардан болуп чал уруусунан чыккан Муратаалы уулу Үсөнаалы уюштуруп, балдарды жер төлөдө окуткан. Алардын ичинде белгилүү инсандар Насыр Байтурсынов, Мансур Зайнидинов, Жусупакмат Данияров, Жакып Чоконов, Аргымбай кызы Турду, Насыр Ысырайылов ж. б. болушкан. Мектептин учурдагы типтүү имараты планга 2004-05-ж. киргизилип, 2006-ж. бүткөрүлгөн.

Кожоналиев Б. М.

Койчукеев Муса.

Бул мектептин курулушуна ошол учурдагы Суусамыр айыл өкмөт башчысы С. Төралиев демилгечи болгон.

КОЖОМКУЛОВ Мұктар (1920, Суусамыр өреенү, Жоо-Жүрек өзөнү – 1992, Кожомкул айылы) – Кожомкул балбандын баласы. Алгачкы агартуучулардан. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу (1942–43). Жалал-Абад шаарындагы педагогикалык окуу жайыны сырттан окуп бүтүргөн (1968). Согуштан кайткандан кийин 8-Март негизги мектебинде мугалим, кийинчөрәк директор болуп эмгектенген (1943–51). Ал С. Мырзакматов атындағы орто мектепте мугалим болуп иштеп жүрүп (1951–80), ардактуу эс алууга кеткен. Өреендөгү жаш еспүрүмдөргө билимтарбия берген алгачкы мугалимдерден. Жаныш уруусунаан.

КОЖОНАЛИЕВ Байыш Мекишович (13. 7. 1948-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – әл агартуунун отличниги (1981), жетекчи кызметкер. Кыргыз мамлекеттік университеттін математика факультеттін бүтүргөн (1971). 1956–66-жылдары Москва районунун Александровка кыштагындағы орто мектепти аяктаган. Эмгек

жолун 1971–72-жылдары Калинин районунун Фрунзе орто мектебинде математика мугалими болуп баштаган. Андан сон Суусамыр орто мектебинин мугалими (1972–76), кийинчөрәк Суусамыр жатак мектебинин башчысы болгон. 1977–81-жылдары Панфилов районунун 8-Март жа-1981–85-жылдары Жайыл районундагы Суусамыр орто мектебинин директору болуп иштеп, учкабаттуу мектептин курулушуна зор салым кошкон. Ардактуу эс алууга чыкканына карабай мектепте эмгектенип келүүдө. Райондук жа-әлге билим берүү белүмдерүүн ардак грамоталары м-и сыйланган. Кырбаш уруусунаан. **КОЙЧУКЕЕВ** Муса (12. 1. 1935, 1-Май кыштагы – 14. 11. 1965) – улуттук оюндар спартакиадасынын чемпиону (1966). Оодарыш б-ча да чон балбан болгон. Эмгек жолун 1962-ж. Фрунзе токой чарбасында жылдычы болуп баштаган. 1965-жылдан Москва районунун «Дружба» колхозунда чабан, 1975–82-жылдары Суусамырдагы 1-Май аймак башчысы, 1982–91-жылдары «Кызыл-Ой» совхозунда ферма башчы болуп эмгектенген. Ал улуттук ат оюну эр эништерге катышып, Республиканын жа-Чүй облусунун бир нече жолку чемпиону болгон. 1966-ж. Москвада өткөн улуттук спартакиадага катышып чемпиондук наамын женип алган. 1970-ж. «Эмгектеги каармандыгы» медалы м-и сыйланган. Шааболот уруусунаан. **КОЙЧУКЕЕВ** Мухамбет (1978-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – көк берүүчү, улуттук оюн «Көк берүү

б-ча эл аралык спорттун чебери. Эмгек жолу 1995-ж. мал чарбасында иштөөдөн баштаган. 1998-ж. Сокулук районунун «Рас-свет» көк берүү командасынын курамына оюнчу болуп кирген. Ошондон анын улакчылыкка болгон кызыгуусу артып, Кыргыстанда, Казакстанда жа-Орто Азияда көк берүү б-ча өткөрүлгөн мелдештерге катышып бир нече жолу чемпион болгон. 1999-ж. эн көп улак таштагандыгы учун грамота жа-«Эң мыкты» көк берүүчү наамы ыйгарылып, Өзбек Республикасынын жа-Чүй облусунун I дараражадагы дипломдору берилген. 1999-ж. 1-орунду алгандыгы учун, 1999-жылдын эң мыкты оюнчусу болгондугу учун Ардак грамоталар м-и сыйланган. 2001-ж. Чүй облусунун I дараражадагы, Президенттин кубогу учун болгон мелдеште, «Нооруда» I (2002) жа-II дараражадагы (2 жолу; 2008, 2009), 2003-ж. Астана шаарынын күнүн майрамдоодо I дараражадагы, 2005-ж. Чүй облусунун Спартакиадасында III дараражадагы дипломдор м-и сыйланган. «Көк берүү» оюнунда көрсөткөн чеберчиллиги учун Кыргыз «Көк берүү» федерациясынын президенти Аскар Салымбеков «Нива» автомашинасын жа-Бишкектен бир белмөлүү үйдүн ачкычын тартуулаган. Ошондой эле Өзбек Республикасынын «Тико» женил машинасы да ыйгарылган. Азыр да көк берү оюнунун мелдештерине активдүү катышып, жаш муундагы көк берүчүлөргө насаатчылык кылууда. Учурда 1-Май орто мектебинде чарба иштерин башкарып келүүдө. Шааболот уруусунаан.

Койчукеев М.

Конушбаев А. К.

КОНУШБАЕВ Алмазбек Кадырбекович (9. 5. 1950-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – жетекчи кызметкер. Фрунзедеги политехникалык институтун бүтүргөн (1974). Жолдомо б-ча Уфа шаарына жөнөтүлгөн. Ал жерде «Трест газ трубопровод» ишканасында начальниктүн орун басары болуп эмгектенген (1974–84). Кыргыстанга келип Кайынды шаарчысында автобазасынын директору, Аламудун кыштагындағы техникаларды тейлөө станциясында директор болуп иштейт. Андан кийин 1996–98-жылдары Жол транспорту жа-коммуникация министрлигидеги Темир жол башкармалыгында ФОБто (жүргүнччүлөрдү тейлөө фирмасында) начальник болуп эмгектенген. Учурда жеке чарбасы м-и алкетенет. Жаманбай уруусунаан. **КОНУШБАЕВ** Оболкан (1932-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – эмгек ардагери. Эмгек жолу мектепти аяктаган сон, колхоздо иштеп баштаган. 1957-жылдан 1970-жылга чейин чабан болуп эмгектенип, андан кийин Москва районундагы «Дружба» колхозунун Суусамырдагы Кызыл-Ой белүмүнүн башчысы болуп бир нече жыл иштеген. Бир нече жолу айыл-

Конушбаев Т. К.

дык жа райондук кенешке депутат болуп шайланган. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Жаманбай уруусунан.

КОНУШБАЕВ Тынчтыкбек Ка- дырбекович (9.

9. 1961-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – ишкер, гимнастика б-ча спорт чебери. Алматы шаарындагы Технология техникумун (1985), Москвадагы Өнер жай институтунун экономика факультетин бүтүргөн (1990). Эмгек жолун Фрунзе шампан-шарап комбинатында аркандаштырылганда иштей баштаган.

Учурда «Байтур» корпорациясынын (эмблема чыгарат, соода үй жа мейманканасы, «Керемет» пансионаты, «Байтур» окуу жа «Афродита» леди борборлору ж. б. иштейт) жа Кааба уулу Кожомкул атындагы фондун президенти. Кайрымдуулук акциясын да жүргүзүп келет.

2004-ж. Кожомкул атындагы спорт сарайынын алдына атактуу балбан Каба уулу Кожомкулун эстелигинин тургузулушуна жеке каражатын кошкон. Суусамыр өрөөнүндегү орто мектептерге «Жылдын мыкты мугалими» конкурсун уюштуруп, стипендия чектеп келүүдө жа мектептердин материалдык базаларын чындоого көмөк көрсөтөт.

Ал жетектеген «Байтур» корпорациясы Кыргыз Республикасынын «Сапат учун» (2002) сыйлыгына, Өнер жайды өнүктүрүү

ассоциациясынын Алтын медалына (2003; Франция, Париж ш.), «Напалеон медалы» эл аралык сыйлыгына (2004; Франция, Париж ш.), Европанын «Сапат учун» гранприсине (2005; Швейцария, Цюрих ш.), «Компанияны башкарууда көрүнүктүү жетишкендиктери учун» эл аралык сыйлыгына (2006; Улуу Британия, Лондон ш.) татыктуу болгон. Бишкек шаарынын «Жылтандоосу» конкурсунун женүүчүсү. Ошондой эле Кыргыз Республикасынын «Панкратион» федерациясынын ардактуу мүчесү. Жаманбай уруусунан.

КӨБҮК-СУУ – Кызыл-Ой өрөөнүндегү суу. Көкөмерендин он күймасы. Узундугу 35 км, алабынын аянты 398 км². Жылдык орточо чыгымы 80,3 м³/сек, эң көбү июнда (215 м³/сек), азы марта (29,7 м³/сек) байкалат. Апрелде кирип, сентябрда тартылат. Октябрь-ноябрда тоно баштап, март-апрелде муздан арылат. Сугатка пайдаланылат. Жээгинде Кызыл-Ой, Арас, Сары-Булун, Өрнөк айылдары жайгашкан.

КӨКӨМЕРЕН (көк жа монголчо мөрөн – суу; көк суу) – Суусамыр өрөөнүндегү суу. Нарын дарыясынын он күймасы. Илгерки кыргызча аталышы «Көк-Суу». XI кылымда кыргыз жерин монголдор басып алат, XVI кылымда калмактар (ойроттор) эзлэйт. Алар «Көк-Суу» деген атын өзгөртүп «Көкөмерен» деген атка кондурат. Монголчо-калмакча «Көкөмерен» деген сез тез, шар агат деген мааниде (Карасаев Күсейин, Хаус Нама китеби).

Суусамыр, Каракол суулары-

нын кошулган жеринен (Уранкайдын оозу Көкөмерен капчыгайынын башталышы) Көкөмерен аталат. Узундугу 199 км, алабынын аянты 10400 км². Ири күймалары: Муз-Төр, Жаман-Эчки, Ак-Суу, Каракол, Суусамыр, Жоо-Жүрек, Ой-Кайын, Кебүк, Жумгал, Мин-Күш. Мындан тышкары 100дөн ашык майды күймалары, алабында бир нече майды келдер бар. Негизинен кар жа булак сууларынан куралат. Көп жылдык орточо чыгымы 80,3 м³/сек, эң көбү июнда (215 м³/сек), азы марта (29,7 м³/сек) байкалат. Апрелде кирип, сентябрда тартылат. Октябрь-ноябрда тоно баштап, март-апрелде муздан арылат. Сугатка пайдаланылат. Жээгинде Кызыл-Ой, Арас, Сары-Булун, Өрнөк айылдары жайгашкан.

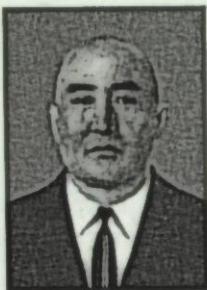
КӨКӨМЕРЕН ГАББРО КЕНИ Кызыл-Ой кыштагынан 5–6 км түндүк-чыгыш тарапта, Көкөмерендин он өйүзүндө. 1954-жылы табылган, запасы 100 мин м³, кесек шагылдан 5 дм³ден 0,5 дм³ чейин блок алууга болот. Габбро аралжын боз, кара түстө. Оной сайкалданат. Кооз буюмдар жасоого жа монументтик курулушту беттеөгө болот.

КӨКӨМЕРЕН ГРАНИТ КЕНИ Кызыл-Ой кыштагынан 15 км түндүк-чыгыш тарапта, Көкөмерен суусунун он өйүзүндө. Өнү кызгылт боз, жылмалап сайкалдаганда күзгүдей жаркырап, каралжын-кызгылтый минералдар өзүнчө көрк берип турат. Курулштын дубалдарын каттап кооздоого жарактуу. Запасы ондогон млн м³.

КӨКӨМЕРЕН КАПЧЫГАЙЫ

Ички Тенир-Тоодо. Жумгал м-н Суусамыр тоолорун белүп, субмеридиан багытта жайгашкан антиецеденттик капчыгай. Суусамыр м-н Жумгал өрөөндөрүн байланыштырат жа Кызыл-Ой Суусамыр м-н Жумгал тоолорун белүп турат. Капчыгай аркылуу Көкөмерен дарыясы агат. Узундугу 46 км, туурасы 40–120 м (структуралык чункурларда 200 м). Капталынын бийиктиги 600–1450 м, тиктиги 30–75°, кээде 80–85°. Баш жагында Сандык-Кишиней капчыгайы (капталы 40–45°) бар. Бул жерге тосмо куруу долбоорлонгон. Андан ылдый кененирээк Ой-Кайынды (он бети 38–40°), андан кийин шагыл корум, боз гриниттүү Бороондуу (Бообек), орто белүгүндө Кызыл-Ой тектоникалык өрөөнү, төмөнкү агымында күмдүк жа ақиташ тегин кескен Кек-Кайынды (Курган), Ой-Теректен откөнден кийин түштүк-чыгышка бурулуп, кууштап, Жумгал өрөөнүн чыккан жери Үч-Кум-Күнгөй деп аталат. Мында туурасы 150–200 мгэ жетип, сол жагында палеогендин кызыл чополуу конгломераты бар. Капчыгайдын чарбалык мааниси чон. Ички Тенир-Тоону Республиканын борбору, Түштүк региону, Талас өрөөнү м-н байланыштырып, ГЭС каскаддарын курууга ете ынгайлтуу.

КӨПЧУКОВ Кулуй (1912, Суусамыр болушу, Чар өрөөнү – 1983, Суусамыр кыштагы) – согуштун жа эмгектин ардагери, жетекчи кызматкер. Токмок шаарындагы жумушчу факультетинде (1928), Фрунзе шаарындагы алты айлык (1944) жа Кант шаарындагы

Копчуков К.

башкармаларды даярдоочу курстарда окуган (1953). 1934-жылдары Фрунзе колхозунда (Кызыл-Ой) эсепчи, 1940-ж. Жумгал районунун ички иштер белгүндө участкалыш милиционер, райондук партиялык комитетте согуш иштери б-ча белгүндүн башчысы, райкомдо инструктор (1948) болуп иштеген. 1948-52-жылдары Жумгал районунун «Кызыл Кыргызстан», 1954-жылдары Фрунзе атындагы колхоздордо башкарма болуп эмгектенген.

«Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги учун» медалы м-н сыйланган. Райондук, айылдык, областтык кенештердин бир нече жолку чакырылыштарынын депутаты болгон. Кулубаев Шабданбектин атасы. Жаманбай уруусунан.

КУДАЙБЕРГЕН Райымбек уулу (1867, Сары-Камыш Төр-жайлак жайлосу – 1916, Кен-Суу өрөөнү) – боргемик элиниң чыккан чоң манап. Чынжырлуу манаптардын катарына кирген. Атасы Райымбек боргемик элиниде старчын (старшина чини) болгон. Кубары кадимки Кемпир баатыр. Жашынан арабча жаза билген. 16 жаш курагында эл башкарууга аралашкан. 1905-07-жылдары Суусамыр болуштугунда Сары-Камыш карал турганда болуш болгон. Ал калыс, кыраакы ақылман адам экен. Түнкүсүн айыл кыдырып, кимдин колом-

тосунун оту эрте өчүп калса, байлардан жардам бердиртип турган. Жайллоо пул, туяк пул ж. б. салык жыйноочуларды, айылды аралатпай эле өз жанынан төлөп берип, «керек болгондо элден кийин алп алам» деп салык жыйноочуларга конок каадасын көрсөтүп, кайтарып жиберчи экен. 1916-жылдагы Уркүндөн боргемик элини Кытайга качыrbай, Орусиянын «жазалоочу отрядына» кырдырбай коргоп, Кен-Суунун оозунаң тосуп, аларга сый-урмат көрсөтүп, элини сактап калган.

Канат хандын уулу Карыпбай м-н Гуласалдын (курманкоzo элиниң манабы Курмандын кызы

болгон. Аны Чойбектин Абдылдабек деген уулу ала качып алган. Ошонун негизинде чыр чыккан) чырдуу окуясын чечүүдө тогуз бийге төрагалык кылып, Канат ханды суракка алган. Сары-Камышта Кен-Суу айылында күмбөзү бар. 1908-ж. Суусамыр өрөөнүндөгү Төржайлак жайлодо атасы Райымбекке аш берет. Аштын чыгымын эл көтөрөт.

Ашта эр сайыш болуп, бириңи сайышта эки наиза белинен сыйнып кетип, экинчи сайышканда жумгалдык Аксакал Эрназарды сайып олтурғөн. Анын кунуна бир тогуз мал айып берген. Байманаптар олжо деп талап кеткен. Боргемик элиниң чыккан тектүү манап, чечкиндүү, калыс ж-а кайрымдуу, көрүнүктүү инсан катары элдин эсинде сакталып калды. Боргемик элиниң.

КУЛЖЫГАЧ Кудайберди уулу, Кулжыгач би ий (1612-84-жылдар чен, Жумгал өрөөнү) – Жумгал өрөөнүнен чыккан бий. Түгөлдүн Сайынан Кабак, Толук, Суусамырга чейинки элди башкарған. Баатыр да болгон. 1828-жылга чейин «Кулжыгач болуштугу», 1934-жылга чейин «Кулжыгач айылы» аталган. Эл оозунда анын калмак баскынчыларына каршы баатырдык м-н күрөшкөнү көп эскерилет. Суусамырдагы «куручбек» элиниң атасы. Саяк уруусунан.

КУЛСЕРЕКОВ Асанбек (15. 3. 1933-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – эмгек ардагери. 1953-ж. Жумгал районунда караштуу Каїрыма орто мектебин ж-а 1954-жылдары Токмоктоту б айлык механизаторлордун курсун бүтүргөн. Суусамыр МЖСинде 1968-жылга чейин тракторист болуп иштеген. 1961-1992-жылдары кой чарбасында башкы чабан болуп эмгектенген. Ал «СССРдин Эл чарба жетишкендиктери» (эки жолу) төш белгиси, «Эмгектеги

Кулсереков А.

Кулубаев А. Т.

артыкчылыгы үчүн», «Эмгек ардагери» ж-а Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалдары, «Эмгек Кызыл Туу» ж-а Ленин ордендери, СССР Айыл чарбасынын отличниги төш белгиси м-н сыйланган. СССРдин 9-, 10-беш жылдыктарынын ударниги болгон. Ошондой эле баалуу сыйлыктардын да (1971-ж., Москвич-412; 1980-ж., Нива; 1990-ж., УАЗ) эсси. Учурда жеке менчик фермерлик м-н алектенет. Шааболот уруусунан.

КУЛУБАЕВ Артык Токумович (18. 10. 1967-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – коомдук ишмер. Жеке ишкерлик м-н да алектенет. Орто мектепти 1984-ж. аяктаган. Андан соң Советтик Армиянын катарында кызмат отөген (1985-87). Бишкектеги С. Чокморов атындагы көркөм кол өнерчүлүк окуу жайын (1993) ж-а И. Арабаев атындагы педагогикалык университеттин география факультетин сырттан окуп бүтүргөн (2010). Эмгек жолун 1993-ж. Түркмән орто мектебинде мугалим болуп баштаган. 1999-жылдан эл аралык өкмөттүк эмес уюмдар м-н бирге коомдук иштерде алектенет. ПРООНдин жаңырычылыкты жоюу программа-

сы б-ча айылдык лидер болгон. Кызыл-Ой кыштагындагы ка-роосуз калган клубду өз каражатына ремонттот, элдин кызматы үчүн пайдаланууга мүмкүнчүлүк түзгөн. Эмерек ремонттот жасоочу цех уюштуруп, иштетип келет. Кийинчөрөк дагы бир эскирип калган имаратты ондоп, айылдык ресурстук борборду Суусамыр өрөөнүндө бириңчилерден болуп ачкан. «Кызыл-Ой» айылдык бирикмесинин жетекчиси (2004), ошол эле жылы «Кызыл-Ой» коомдук бирикмесинин уюштуруучусу, айыл туризми тобунун координатору (2005), Суусамырдагы Кызыл-Ой айылдык АРИС программысы б-ча төрага (2006), Суусамырдагы жайыттарды жакшыртуу долбоорунун айылдык мобилизатору болуп шайланат, алыссы жайыттар кенешинин мүчесү (2008). Фельдшер-акушердик пунктун ремонттолушуна да өз салымын кошуп, фото салон ачууга көмектөшкон. Айылдын коомдук иштерине активдүү катышып келет. Ал Суусамыр айыл екмөтүнүн, Жумгал райондук ж-а Чүй облустук акимчилестердин Ардак грамоталары м-н сыйланган.

КУЛУЕВ Шабданбек (1. 1. 1942-ж. туулган, Жумгал району, Чаек кыштагы) – Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек синирген ишмер (1994). Кыргыз Республикасынын гимнинин авторорунун бири. Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетин бүтүргөн (1968). Эмгек жолун Суусамыр өрөөнүндөгү Каракол ж-а

8-Март орто мектептеринде мугалим болуп баштаган (1963-69). Фрунзе (учурда Түркмен) ж-а Жумгал орто мектептеринде тарбия иштери б-ча директордун орун басары, директор болуп иштеген (1969-77). 1977-жылдан 2006-жылга чейин Түркмен атындагы орто мектепте окуу белүмүнүн башчысы, математика мугалими болгон. 1991-жылдан Кыргызстан Улуттук жазуучулар союзунун мүчесү. «Алас, алас», «Кийик сай», «Куланчы мерген», «Сезим кайрыктары» ырлар жыйнактарынын; «Кылымдар жанырыгы», «Мидин минткен экен» «Эл – жер баяны» деген китептердин автору. Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы ж-а «Эмгек ветераны» медалы м-н сыйланган. 2008-ж. Жайыл районунун ардактуу атуулу. 2009-ж. Чүй облусунун Губернаторунун атынан «Кеменгер» наамын алган. 2003-жылдан ардактуу эс алууда. Азыр чыгармачылык м-н эмгектенет. Жаманбай уруусунаан.

КУЛУЕВ Шадыбек (1948-ж. туулган, Кызыл-Ой айылы, Жумгал р-ну) – айыл чарба кызматкери. Айыл чарба институтунун агрономия факультетин бүтүргөн (1971). 1971-жылдары Жумгал РАПОсунда, «Кызарт» совхозунда агроном, «Өрнөк» колхозунда белүм башчы, башкы агроном, 1978-ж. Суусамыр МЖСинде агроном, 1980-94-жылдары Суусамыр совхозунда партиялык комитеттин катчысы, башкы агроному болуп эмгектенген. 1994-95-жылдарда «Кызыл-Ой» бириккен чарбасынын төрагасы. Райондук ж-а айылдык кенештин депутат-

Кулуев Шабданбек

Кулуев Шайбек

Кулуева Э. Ш.

Кулукеев М. А.

ты болгон. Грамоталар ж-а дипломдор м-н сыйланган. Жаманбай уруусунаан.

КУЛУЕВ Шайбек (28. 12. 1958-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – педагог, жетекчи кызматкер. Пржевальск шаарындагы педагогика институтунун физика факультетин бүтүргөн (1981). Эмгек жолун Жумгал райондук эл агартуу белүмүндө инспектор болуп иштеп баштаган. 1983-92-жылдары Кызыл-Ойдогу мектепте физика мугалими, окуу-тарбия башчысы, 2006-жылдан директор болуп иштеп келе жатат. Жаманбай уруусунаан.

КУЛУЕВА Эльнура Шабданбековна (5. 4. 1977-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – журналист. Кыргыз Улуттук университетинин журналистика факультетин бүтүргөн (1998). 1996-97-жылдары «Кыргыз руху» газитинин, «Учкун» саясий-коомдук басылмасында кабарчы. 1997-2003-жылдары «Аалам» газитинде редактордун орун басары, жооптуу катчысы болуп иштеген. 2003-04-жылдары «Кыргыз руху» газетасынын башкы редактору. 2005-ж. «Аалам» басылмасында редактор, башкы редактор. «Жаны ордо» газитинин жооптуу катчысы

(2006), 2007-2010-жылдары «Алиби», «Аман» коомдук-укуктук газиттеринин башкы редактору. Ч. Айтматов атындагы клубдун мүчесү. Бир нече Ардак грамоталар м-н сыйланган. Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын «Мыкты журналисти» наамына татыктуу болгон. Кыргыз маданиятына эмгек синирген ишмер Кулуев Шабданбекин кызы. Жаманбай уруусунаан.

КУЛУКЕЕВ Медербек Алыгулович (1937, Суусамыр өрөөнү – 2009, Сокулук р-ну Ново-Павловка айылы) – эмгек ардагери. Республикага эмгек синирген мал доктур. Фрунзе шаарындагы медициналык орто окуу жайын артыкчылык диплому м-н (1956) ж-а Кыргыз айыл чарба институтунун ветеринария факультетин бүтүргөн (1961). Эмгек жолун 1961-ж. Токтогул районундагы «Уч-Терек» совхозунда башкы мал доктур болуп баштаган. 1966-75-жылдары Ош облусунун Кара-Суу районундагы «Кенеш» совхозунда башкы мал доктур, 1975-95-жылдары Кыргыз айыл-чарба министрлигине караштуу Суусамыр зооветеринария аймакынын башчысы болуп иштеген.

Кумаров Б. С.

Кутуев К.

Кийин жеке ветеринариялык дарыкана ачкан. Өкмөттүк ж. б. бир нече грамоталар м-н сыйланган. 1980-ж. «Кыргыз Республикасынын эмгек синирген ветеринария врачи» наамын алган. 1970-ж. Лениндик 100 жылдык юбилейлик ж-а 1984-ж. «Эмгектин ардагери» медалдарына татыктуу болгон. 1997-жылдан Кыргыз Республикасынын алдында синирген өзгөчө эмгеги учун атайын эс алууга чыккан. Чал уруусунан.

КУМАРОВ Болоткан Советбекович (4. 4. 1963-ж. туулган, Сокулук району, Белогорка кыштагы) – мамлекеттик ишмер. Ысык-Көл облусунун Түп районундагы Ысык-Көл совхоз-техникумун (1982), Беларус айыл чарба академиясын бүтүргөн (1989). Эмгек жолун 1982-ж. Сокулук районунун кант кызылчасы б-ча таж-рыйба-селекция станциясында инженер-гидротехник болуп баштаган. 1982-84-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етейт. Ал 1989-91-жылдары Кара-Балта совхоз- заводдо гидротехник, башкы агроном, 1992-95-жылдары Жайыл райондук айыл чарба башкармалыгында башкы агроном, началь-

никтин орун басары, Сосновка айылдындағы «Талды-Булак» үрөнчүлүк чарбасынын төрагасы, 1996-ж. Сокулук райондук айыл чарба комитетинде төраганын орун басары, 1996-98-жылдары Сокулук районунун жерди иштетүү ж-а жайгаштыруу башкармалыгынын начальниги, 1998-2001-жылдары Сокулук районунун акиминин 1-орун басары. 2001-02-жылдары Нарын облустук губернаторунун 1-орун басары, 2002-04-жылдары Премьер-министрдин аппаратында бөлүмдүн начальниги, 2004-05-жылдары эл аралык интеграция ж-а кызматташуу министрлигинде министрдин орун басары, 2005-ж. Премьер-министрдин аппаратында башкармалыктын жетекчисинин орун басары, 2005-07-жылдары Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясында сектор башчы, 2007-09-жылдары Сокулук районун акими болуп эмгектенген. 2009-2010-жылдан апрелине чейин Чүй облусунун мамлекеттик администрациясынын башчысы – губернатор болуп эмгектенген.

Теги суусамырлык, чал уруусунан.
КУТУЕВ Күшубак (1895, Суусамыр өрөөнү – 1980, ошол эле жер) – алгачки жетекчи кызматкер, Совет бийлигин чындоочулардан. 1927-ж. Тескейде Кургак-Кайкы жайлоосунда Кыргызстандагы 1-жайлоо кенеши еткөзүлүп, аны көрүнүктүү партиялык ишмер Абдыкадыр Орозбеков башкарған. Ал жыйында К. Кутуев Жайлоо кенешинин мүчөсү болуп шайланған. 1929-ж. ар-

тель уюштуруулуп, анда ал кызматчы, 1930-37-жылдары Суусамырдагы 1-Май айыл кенешинде алгачки төрага болуп эмгектенген. 1937-ж. репрессияга кабылып, Нарын түрмесүнде жатып, 1938-жылдын аягында чыккан.

1939-42-жылдары Жумгал районундагы «Кайырма» колхозунда, 1942-43-жылдары Суусамырдагы «Үлгү» колхозунда башкарма, 1943-50-жылдары 1-Май айыл кенешинин төрагасы, 1950-53-жылдары «Кызыл-Ой» колхозунун башкармасы болуп иштеген. Токтогон уруусунан.

КУРМАНБЕКОВА Жыпаркан (12. 9. 1956-ж. туулган, Жумгал району, Баш-Кууганды кыштагы) – эмгек ардагери, тажрыйбалуу дасыккан педагог ж-а жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин география факультетин бүтүргөн (1979). Эмгек жолун ошол эле жылы Суусамыр орто мектебинде география мугалими болуп баштаган. Кийинчөрээк 2002-05-жылдары тарбия иштери б-ча директордун орун басары болуп эмгектенген. Бишкекте откөрүлгөн республикалык «Манас» эпосу ж-а Манастын осуяты класстык saat номинация конкурсында эн жакшы методикасы учүн 4-орунду алган (2000) Суусамыр айыл өкмөтүнүн, облустук ж-а райондук Ардак грамоталар м-н бир нече жолу сыйланған. 2005-жылдан ардактуу эс алууга чыкканына кара-бастан топтолгон билим-тажрыйбасын окуучуларды тарбиялоого жумшап, учурда да эмгектенин келүүдө.

Курманбекова Ж.

Күшчубаев С. Т.

КУШЧУБАЕВ Саруубек Тынычбекович (2. 6. 1970-ж. туулган, Фрунзе шаары) – мамлекеттик жетекчи кызматкер. Мамлекеттик кызматтын 2-класстагы кенешчиси (2003). Кыргыз улуттук университетинин география (1996) ж-а юридика факультеттерин бүтүргөн (2007). Эмгек жолун 1987-ж. Фрунзедеги кооперация техникумунда, Сокулук районундагы Шопоков шаарында «Торгмаш» заводунда (1988) жумушчу болуп баштаган. 1988-90-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етейт. Кийин Сокулук районундагы Панфилов орто мектебинде мугалим (1992-95), Сокулуктагы жер б-ча борбордо 1-категориядагы адис (1995-96), ошол эле жерде Жерге жайгаштыруу ж-а жер ресурстары башкармалыгында каттоо белүмүнүн башчысы (1996-98), Жер ж-а агрардык реформа борборунун директору (1998-2000), Жерди мамлекеттик каттоонун Чүй зоналдык борборунун Бишкек шаары б-ча директору (2000-02) болуп эмгектенген. 2002-05-жылдары Чүй райондук мамлекеттик администрациясынын башчысынын орун басары, Ош облусунун Араван райондук мам-

Кыдырбаева Г.

лекеттик администрациясынын башчысынын 1-орун басары. 2005-08-жылдары жеке ишкерлик м-н алектенген. 2008-09-жылдары Жайыл райондук агрардык реформа башкармалыгынын башчысы, 2010-жылдын башынан Москва райондук мамлекеттик администрация башчысынын 1-орун басары болуп иштеп келүүдө. Кыймылсыз мүлкүү бааллоо ж-а мамлекеттик сатып алуунун (госзакупка) сертификаттарын алган (2003). Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы м-н сыйланган. Суусамыр элине кенири белгилүү Күччубаев Шериндин небереси. Темиркан уруусунан.

КЫДЫРБАЕВА Гүлсайра (11.1.1947, Суусамыр кыштагы – 1997, ошол эле жер) – агартуучу, жетекчи кызматкер. В. В. Маяковский атындагы кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтунун орус тили ж-а адабияты факультетин бүтүргөн (1971). Эмгек жолун 1971-ж. Суусамырданы 8-Март орто мектебинде орус тили ж-а адабияты мугалими болуп баштаган. 1971–76-жылдары мугалим, 1977-жылдан окуутарбия иштери б-ча директордун орун басары болуп иштеп келген. Бир нече грамоталар ж. б. сыйлыктар м-н сыйланган. Токтогон уруусунан.

КЫЗЫЛ-ОЙ АЙЫЛДЫК РЕСУРСТУК БОРБОР. 2001-жылы

Суусамыр айыл өкмөтү тарабынан эски айыл башчынын турган имараты белүнүп берилип, ошол айылдагы ПРООНдун жакырчылыкты жоюу б-ча лидери **Кулубаев**. Артыктын демилгеси менен уюштурулган. Бул борбор Суусамыр өрөөнүндө биринчи болуп түзүлгөн. Борбордо компьютердик тейлөө, айылдын социалдык өнүгүү программалары менен

Кызыл-Ой айылдындағы ресурстук борбор.

иштейт. Базар экономикасынын шартындағы айылдын ички ресурстарын пайдалануу максатында коомдук иштер ж-а өкмөтүк эмес уюмдар м-н иш алып барат. Бул жерде «Кызыл-ой» коомдук бирикmesи да иштейт.

КЫЗЫЛ-ОЙ – кыштак. Суусамыр айыл округуна караштуу. Кекомерендин оң ойузүндө, дениз деңгээлиниен 1800 м бийиктикте жайгашкан. Райондун борбору Кара-Балта шаарынан 160 км түштүк-чыгыш тарапта ж-а Кара-Балта темир жол бекетинен 145 км. Суусамыр айыл округунун борбору Суусамыр кыштагынан 45 км. Манас аэропортунан 245 км аралыкта. Кыштак 1927-жылы негизделген. Калкы 881 (2009, 178 түтүн эл); негизинен

мал м-н алектенет. Орто мектеп, китеңкана, маданият үйү, клуб, маалымат борбору бар. Фельдшер-акушердик пункт, тиричилик кызматынын белүмдерүү, бир нече соода жайлары иштейт. Кыштакта Кыргыз Республикасынын гимнинин авторлорунун бири **Кулув Шабданбек**, кыргыз эл артисти **Касымов Эркин** туулган.

КЫЗЫЛ-ОЙ БАЙЫРКЫ КӨРҮСТӨНҮ

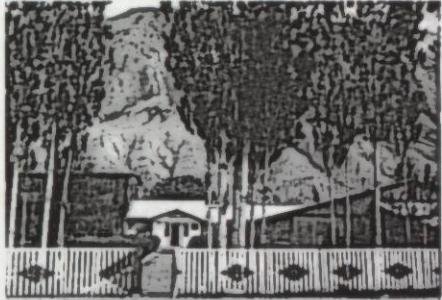
Кызыл-Ой кыштагынан түштүк тарапта жайгашкан. Таш ж-а топурак дәбө-мүрзөлөрдүн тобунаң турат. Көрүстөндү 1953-жылдары А. К. Кибирев баяндап жазган. Биздин заманга чейинки 1-кылымга – биздин замандын 3-кылымына таандык.

КЫЗЫЛ-ОЙ ОРТО МЕКТЕБИ

Түркмөнатында Гүлсайра Суусамыр айыл округуна караштуу Кызыл-Ой кыштагында. Элдии сабатсыздыгын жоюу алгач 1920–28-жылдары башталган. Окутуу үчүн атайдын имарат жок болгондуктан Чардын башындағы болуп үйлөрдө окутушкан. Кийинчөрөк 1930–32-жылдары Түркмөндүн мечитинде келини Сапия окутат. Ал эми 1933-жылы Түркмен жашаган үй 7 жылдык мектеп болуп ачылган, 1960-жылы Фрунзе атындагы негизги, 1969-жылдан орто мектеп. 1958-жылы 7 жылдык мектептин курулушу башталып (директору Каңкиев Качкын), 1962-жылы мугалимдердин, окуучулардын күчү м-н бүткөрүлгөн (директору Бейшеналиев Муса болгон). 1973–74-окуу жылында мектептин жаны имараты курулган (директору Табалдиев Акмат). Мектептепе залга барып берүүнүн

отличники, эмгек синиргөн мугалим, акын ж-а Кыргыз Мамлекетинин Гимнинин авторлорунун бири **Кулув Шабданбек** иштейт.

КЫЗЫЛ-ОЙ СОВХОЗУ – советтик чарба. 1982-ж. Суусамыр өрөөнү Панфилов районунан бө

Кызыл-Ой орто мектеби.

теп 1992-жылды жер титирөөдөн толугу м-н кыйроого учуралган. Ошол эле жылы замандын талабына ылайык 220 орундуу жаны мектеп Швейцария мамлекети тарабынан белүнгөн грантка курулган (директору Келдиев Николай). Андан кийин 1995–2005-жылдары Макешова Замира мектептепе жетектеп турган мезгилде көптөгөн алгылыктуу иштер жасалып, мектептин айланасы жашылданырылып, бак-дарак отургузулду. 2005-жылдан Кулув Шайбек директор болуп иштейт. Учурда мектепке 181 окуучу тарбияланып, 21 мугалим (а. и. 18 жогорку, 3 орто билимдүү, 6 эл агартуунун отличники, 7 жогорку категориядагы, 8 биринчи категориядагы, 2 экинчи категориядагы) эмгектенет. Мектепте 1993-жылы Түркмен Сарпек уулунун наамы ыйгарылган. Мектептепе залга барып берүүнүн отличники, эмгек синиргөн мугалим, акын ж-а Кыргыз Мамлекетинин Гимнинин авторлорунун бири **Кулув Шабданбек** иштейт.

КЫЗЫЛ-ОЙ СОВХОЗУ – советтик чарба. 1982-ж. Суусамыр өрөөнү Панфилов районунан бө

лүнүп, Жумгал районуна карагандан кийин Кызыл-Ой, Кожомкул, 1-Май, Каракол кыштактарынын базасында уюштурулган. Совхоздун борбору – Кожомкул кыштагы болгон. Негизги максаты калкты жумуш м-н камсыз кылуу ж-а элдин социалдык-экономикалык абалын жакшыртуу эле. Ал кезде совхоздун жалпы айдоо аяныт 12,0 мин га болгон. Анын ичинен 6,0 мин гасы дан эгиндери, 2,0 мин гасы көп жылдык чөп, калганы тондурма ж-а бир жылдык чөп болгон. Эгин 8–9 мин т, кесек тоют 6–7 мин та чейин индурулгөн. Совхоздо 35,0 мин кой, 300 жылкы, 800 уй болгон. 1992-ж. Суусамыр району уюшулганда совхоз жоюлуп, анын базасында 3 совхоз – Кожомкул айылында «Каракол», Кызыл-Ой айылында «Кызыл-Ой» ж-а 1-Май айылында «Уч-Эмчек» уюштурулган. Бул совхоздор базар экономикасынын шартына туруштук бере албай экономикасы төмөндөп, малмүлкү карыздарына берилип, калганы элдин үлүшүнө таркатылган. 1994–95-жылдары толугу м-н жоюлган. «Кызыл-Ой» совхозунда директор болуп Ж. Жунусов (1982–83), Т. Бектурганов (1983–87), М. Шаршенов (1987–88), Т. Жапаров (1988–90) ж-а Э. Сакиев (1990–91) иштешкен.

КЫЛЖЫЕВ Аскарбек Алыгулович (1945-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – жогорку категориядагы соода кызматkeri. Фрунзе шаарындагы кооперация техникикумун (1963), Самарканад шаарындагы Куйбышев атындагы Кооперация институтун бүтүргөн

(1968). Эмгек жолун 1963-ж. Суусамыр керек-жарак коомунда сатуучу болуп иштөөден баштаган. 1966-ж. кампаучы ж-а коомдук тамактануучу жайдын башчысы, 1967–70-жылдары Ысык-Көл районундагы Ананьев айылдык керек-жарак коомунда бөлүм башчысы, 1970–73-жылдары Түп районунун Кутургу айылдык керек-жарак коомунда башкарманын орун басары, 1973–76-жылдары Төң районундагы Ак-Терек айылдык керек-коомунун башкармасы, 1976–77-жылдары Аламудун районундагы «Коопхозторгдун» директору, 1977–90-жылдары Кыргыз ССР соода министрлигине караштуу Фрунзе жашылча-жемиш бирикмесинде адис, соода бөлүмүнүн башчысы, даярдоо бөлүмүнүн башчысы болуп иштеп келген. 1990–94-жылдары «Азамат» фирмасынын директору, 1999–2009-жылдары Суусамыр айылдык керек-жарак коомунун башчысы болгон. Ысык-Көл облустук, Кыргыз керек-жарак коомунун ж-а Соода министрлигинин Ардак грамоталары м-н бир нече жолу сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда. Токтогон уруусунан.

КЫРГЫЗ АЛА-ТООСУ – Суусамырдын түндүгүндөгү кырка тоо. Ысык-Көлдүн батышындагы Кы-

Кылжыев А. А.

зыл-Омпол тоосунан Тараз шаарына (Казакстан) чейин көндик багытта созулуп жаткан ири ж-а татаал антиклиниорий. Чүй ереенүн Талас, Суусамыр, Кочкор ереөндөрүнөн бөлөт. Узундугу 375 км (имерилиштери м-н 420 км), эң жазы жери 40 км. Батыш тарабы анча бийик эмес, айрым чокулары гана 3700–3800 мге жетет. Мерке шаарынын тушунда (Аламудун чокусу 4875 м). Чыгыш тарабында чокулары 4000 мден жогору. Түштүк капиталынан Төө-Ашуунун тушунда Талас Ала-Тоосу, Ысык-Ата ашуусунун тушунда Карап-Мойнок тоосу айрылат. Кыры аскалуу, чокулары пирамида түрүндө, альп тибиндеги рельеф мүнөздүү. Капталдары асимметриялык түзүлүштө, түштүк капиталдары тик, түндүгү жазы, кээ бир айрыктары 30 кмге жетет. Түндүк капиталынын чыгыш бөлүгүндө адырлар (же бөлтөкөр, бийктиги 1200 мге чейин), батыш бетиңдө байыркы денудациялык жайык беттер бар. Эки капиталында тен капчыгай м-н ереен көп, алардын ирилери: Аспара, Кара-Балта, Ак-Суу, Сокулук, Ала-Арча, Аламудун, Ысык-Ата, Кегети, Шамши, Конорчок, Байдамтал, Түндүк ж-а Чыгыш Каракол ж. б. (ушулардын баары негизинен Суусамыр тарапта кайталанат). Рельефинин тиби б-ча бийик, орто бийик, жапыз тоолорго ж-а адырларга бөлүнөт. Бийик тоолорго (3000 мден жогору) байыркы мөнгүлөрдүн издери, азыркы мөнгүлөр, цирктер, терлөр, тепши түрүндөгү капчыгайлар, аскалуу зоолог, орто би-

йиктиктиги тоолорго (2000–3000 м) көнөн ж-а кууш капчыгайлар, кууш кырлар, жапыз тоолорго тегизделген денудациялык жондор, шиленді толгон ереөндөр мүнөздүү. Адырлары кокту колоттуу, жондору жайык.

Кыргыз Ала-Тоосу – геологиялык түзүлүшү б-ча мегантклиналы. Флексура ж-а тектоникалык жаракалар аркылуу түндүгүнөн Чүй мегасинклинальна, түштүгүнөн Талас, Суусамыр ж-а Кочкор ереөндөрүнүн синклинальдык түзүлүштөрүнө кошулат. Кыргыз Ала-Тоосунун эң байыркы тоо тектери кембрийге чейинки мезгилдөн метаморфизделген кристаллдуу сланецтери м-н гнейстери фундаментти түзүп жатат. Анын үстүндө бурчук келишпестик м-н каледондун синклинальдык структуралык кабатынын жанартоо ж-а чөкмө тоо тектердөн турган калың катмарлары орун алган. Эпикаледондук структуралык кабаты (девон-пермдин башталышы) порfirит-туф ж-а чөкмө, көбүнчө кызыл түстүү, континенттик ж-а континент-дениз формацияларынан турат. Кембрийге чейинки ж-а палеозойдун башталышында пайдала болгон гранитоид интрузиялары кенири тараган; кээ бир жерде габброиддер кезигет. Палеозойдун аягында пайдала болгон сиенит м-н гранит-сиениттер кичирээк масивдерди пайдала кылат. Тоонун түндүк жагында кайназойдун континенттик борпон ж-а туз катмарлуу чөкмөлөрү жатат. Кыргыз Ала-Тоосунун чегинде узак убакыт бою коргошун рудасы калып алынган (Борду кени), Ка-

рапалык сырьё бар (Ак-Суу кени), Күкүрт колчеданы (Ачык-Таш), Таш-Туз (Желди-Суу кени, Кочкор туз кени), табигый курулуш материалдар кендери, полиметалл, жез кендери белгилүү. Ысык-Ата, Аламудүн минералдык арашан сууларынын базасында дарылоо мекемелери иштейт. Ак-Суу (Жар-Таш) минералдуу суусу бар.

Климаты мелүүн континентик, бийиктик б-ча өзгөрөт. Январдын орточо температурасы $-4\ldots -5^{\circ}\text{C}$ ден (тоо этегинде) $-20\ldots -25^{\circ}\text{C}$ ге чейин ($4000\ldots 4500$ м бийиктиктө), июлдүкү $20\ldots 23^{\circ}\text{C}$ (тоо этегинде) $0\ldots 5^{\circ}\text{C}$ ге чейин (кыр белүгүндө). Жылдык жаан-чачыны тоо этектеринде $300\ldots 400$ мм, кырына жакын $800\ldots 1000$ мм. Кыргыз Ала-Тоосунда жалпы аянты 520 км^2 ге жеткен 582 мөнгү бар. Анын 483 (жалпы аянты 471 км^2) түндүк капиталында, 99 (49 км^2) түштүгүндө. Кебү борбордук белүгүндө. Ири мөнгүлөрү: Топ-Карагай, Кен-Төр, Голубин, Туюк, Чөң-Төр. Карчегинин бийиктиги $3750\ldots 4100$ м. Суулары Чүй, Нарын ж-а Талас дарыяларынын алабына таандык. Түндүк капиталындағы ири суулары: Ысык-Ата, Аламудүн, Кара-Бал-

та, Сокулук, түштүк капиталында: Каракол (чыгыш), Көкөмерен, Суусамыр ж-а Караколдуң (Таластын алабы) куймалары. Булар мөнгү ж-а кар сууларынан куралат. Апрель-майда кирип, август-сентябрда тартыла баштайт.

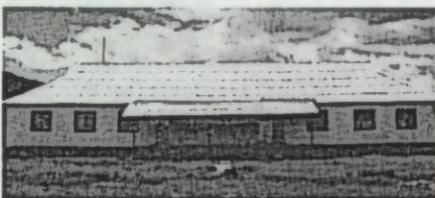
Кыргыз Ала-Тоосунун топурак ж-а өсүмдүктөрү бийиктик б-ча өзгөрөт. Түндүк капиталына кургакчыл талаа ж-а талаа ($700\ldots 1000$ м бийиктиктө, боз ж-а бозумук күрөн топурактуу келип, ак шыбак, камгак, збелек, ак кылкан ж. б. өсүмдүктөр өсөт), конур күрөн топурактуу талаа ($1000\ldots 1600$ м; бетеге, шыбак, карындыз, буудайык, караган ж. б.), шалбаалуу талаа ($1600\ldots 1900$ м; кара топурактуу келип, бетеге, шыраалжын ж. б.), токойлуу талаа-шалбаа ($1900\ldots 2700$ м; тоо-токой, тоо-шалбаа топурактуу, тескей беттеринде карагай, күнгөйүндө арча, аларга жанаша шалбаа өсүмдүктөрү, четин, кайын, тал, бадалдар – бөрү карагат, ит мурун, ак чечек ж. б.), субальп ($2700\ldots 3100$ м), альп ($3100\ldots 3500$ м) гляциалдык-нивалдык (3500 мден жогору) ландшафт алкактары мүнөздүү.

M

МААЛЫМАТ РЕСУРСТУК БОРБОР Кожомкул кыштагында жайгашкан. Алгач 1990-жылы бала-бакчы болуп курулган. Кийин 1992-98-жылдары «Кызыл-Ой» совхозууну кенсеси болгон.

1998-2002-жылдары кароосуз калган. 2002-жылы Кожомкул кыштагынын тургуну мугалим Мураталиева Айнагүлдүн демилгеси ж-а аракети м-н Суусамыр айыл өкмөтүнүн ж-а өкмөттүк

эмес инвестиция уюмдарынын колдоосу астында кайра ремонттолуп айыл элинин кызматына берилген. Учурда бул имаратта маалымат ресурстук борбор, тигүүчү, жүн тытуучу, кийиз жасоо-

Кожомкул айыллындағы ресурстук борбор.

чу чакан цехтер ж-а айылдык клуб иштейт.

МААЛЫМАТ РЕСУРСТУК ЖАНА БИЗНЕС БОРБОРУ 2005-жылдын башында Суусамыр кыштагынын тургуну Токумова Нурбүбүнүн демилгеси ж-а ишмердиги м-н Суусамыр айыл өкмөтүнүн, өкмөттүк уюмдардын колдоосу астында ишке кирген. Борбор эски мектептин имаратында жайгашкан. Токумова Нурбүбү өкмөттүк эмес уюмдардын грантын колдонуп, өз каражаты, күчү м-н имаратты ремонттап, жылуулук системасын орнаткон. Учурда тигүү цехи, китепкана, мейманкана, ашкана, компьютердик кызмат көрсөтүү иштеп жатат.

МАЙКАНАЕВ Болотбек Бекташевич (29. 6. 1964-ж. туулган, Москва району, Беш-Терек кыштагы) – медицина илимдеринин кандидаты (2007). Кыргыз мамлекеттик медициналык институтун бүтүргөн (1996). 1991-92-жылдары магистратурада окуган. 1983-85-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етеген. Эмгек жолуни 1992-ж. Жайыл райондук ооруканасында врач

Майканаяев Б. Б.

Макешов Б.

хирург болуп баштаган. 2005-жылдын май айынан Жайыл райондук аймактык оорукананын директору, 2007-жылдын сентябрь айынан Жайыл районунун бириккен аймактын ооруканасынын директору болуп эмгектенип келүүдө. Токтогон уруусунан.

МАКЕШОВ Бекболот (27. 7. 1947-ж. туулган, Тунук кыштагы) – эмгек ардагери. Фрунзедеги политехника институтун бүтүргөн (1971). 1971-91-жылдары Автотранспорт ж-а шоссе жолдор министрлигинде инженер, белүм башчы болуп иштеген. 1991-93-жылдары Кыргыз керек-жарак коомунда башчы инженер, 1993-99-жылдары «Кыргызгазмунайзат» мамлекеттик акционердик коомунда мунайзат Башкармачылыгынын башчысынын орун басары, башчысы ж-а нефтебазанын директорунун орун басары болуп кызмат етеген. 2000-03-жылдары «Кыргызалтын» бирикмесинде адегенде гараж начальниги, кийинчөрээк Бишкектеги автомекеменин директору болгон. 2005-07-жылдары «Кислород» ачык акционердик уюмунун генералдык директору болуп эмгектенген. Ал 1986-ж. «Эмгектеги артыкчылыгы учун» медалы ж-а

Ардак грамоталар м-н сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан.

Өмүрлүк жубайы Керимкул овва Гүлайым Сагыбековна Кыргыз Республикасына эмгек синирген дарыгери, адегенде Бишкектеги Президентке баш ийген дарылап сакайтуу 2-башкармалыгынын башкы врачынын дарылоо б-ча орун басары болуп иштеп, учурда ошол жерде кардиология болумуну башчысы.

МАКЕШОВ ЖУМАДИЛ [23. 11. 1952-ж. туулган, 8-Март (азыркы Кожомкул) кыштагы] – мамлекеттик жетекчи кызматкер, З-класстагы мамлекеттик кенешчи, жогорку категориядагы юрист. Эмгек жолуни Фрунзедеги «Кыргызмебель» биримесинде жумушчу болуп баштайды. 1971–73-жылдарды Фрунзедеги политехника институтунда окуган. 1973–75-жылдарды Советтик Армиянын катарында кызмат отөгөн. 1975–80-жылдарды ССРдин 50 жылдыгы атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин юридика факультетин окуп бүтүргөн. Ал 1980–85-жылдары Москва районунуун прокуратурасында стажер, райондук прокурордун жардамчысы, Кыргыз Республикасынын прокуратурасынын болумунун прокурору, Фрунзе шаарынын Бириччи Май райондук партия комитетинде инструктор (1985–88), Фрунзе шаардык прокурорунун орун басары, Бишкектеги Свердлов ж-а Бириччи Май райондорунун (1988–2000), Бишкек шаарынын, Ысык-Көл облусунун прокурору (2000–05), Кыргыз Республикасынын Башкы проку-

рорунун биринчи орун басары (2005–08). 2006–08-жылдары Чүй облусунун прокурору кызматтарында эмгектенген. Республиканын прокуратура органында иштеген мезгилде, мыйзамдуулукту калыптаандыруудагы ж-а коомдогу активдүү иштери учун Республиканын башкы прокурору ж-а мамлекеттик бийликтер тарабынан бир нече жолу сыйланған. Партиянын райондук, шаардык комитеттеринин бюро мүчөлүгүнө ж-а райондук, шаардык кенештердин депутаты болуп шайлаңган. Чүй, Ысык-Көл облустук мамлекеттик администрацияларынын Ардак грамоталары (2004, 2007), прокуратура органынын юбилейлик медалы (2004), «Кыргыз Республикасынын социалдык фондуунун отличники» (2003), «Прокуратуранын ардактуу кызматкери» төш белгилери (2000), Кыргыз Республикасынын банды затты көзөмөлдөө агенттигинин «Ардактуу кызматкери» (2005) ж-а Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы (1998) м-н сыйланған. Суусамырлыктарга белгилүү Мадеши саяктердин уулу. Чал уруусунаан.

МАМАКЕ БААТЫР САДЫК уулу (1796, Жумгал ороону – 1881, Суусамыр ороону; башка маалымат б-ча 1810-ж. туулуп, 1893-ж. олгон) – белгилүү манаң ж-а бий, жүрт атасы. 19-кылымдан башында кулжыгач эли чогулуп

Макешов Ж.

жыйыны откорот. Ал жыйында чал уруусунаан Мамаке баатыр созалып: «Суусамырдын суусу балыкка бай, ороону малга жайлую жайыт, озонуудо карагат, кожогат мөмөлөйт, тоолору бийик келип, анда аркар-кулжак ж-а очки-теке мекендейт. Ушул жерди ата конуш кылыш албасак болбайт» – дейт. Айткени Суусамырга кетментөөлүк түнгатар, түтөй эли, чүйлүк солтолор, тигил жагы казактарга чейин кызыгын жүрүшкөнү айтат. Андан соң кулжыгач уруусунаан Дыйканбай созго аралашып, «киминер Суусамыр тарапка ооп, киминер бул Жумгалда каласынар?» – деп сурайт. Кедей уулу Байзак ажы созалып, «биз итемгенден тараган балдар, Жумгал атада эле калабыз. Күрүчбек эиненин балдары Суусамырга кетебиз десенер кете бергиле» – деп жыйынтыктайт. Жыйынга келгендер оз ара баталашып тарайт. Ушундан көп оттөй Кулжыгачтын Күрүчбек байбичеден тараган уруулары Суусамырга кочуп келип, отуруктاشат. (Ш. Кулуве Эл-жер баяны, Бишкек. – 2007). Алгачки кочуп келген жылдары күрүчбек эли эле эле кедей болгон дешет. Ошол учурда бай деген адамы эле жолуке уруусунаан тараган Эраалы болгон экен. Мамаке Эраалыга барып: «Эраалы сен туугандарың м-н кенешин, калган туугандарга дагы, саандан, ник улоодон жардам бергиле, элдин абалы кыйын, эки-үч жыл отсо алар да малдуу-жайидуу болот, ошондо кайтарып берер» – дейт. Бирок Эраалы туугандары м-н кенешин, кайра Жумгалга кочмой болу-

шат. «Болбосо, бул кедейлер бизди да улантпайт» – деп, кочо башташат. Мамаке бул сездү угуп, «келәэрин келип алып, кайра Жумгалга кетем дегенинег эмие? Кедейдин кусуру уруп маалынан ажырап калба» – деген экен. Мамакенин ушул сезү туура келип, Эраалы кийин бүт маалынан ажырап, ыза, кордук корүп, Жумгалдан бүт туугандары м-н кайра кочуп келет. Ошондо азыр жолуке уруусу турган жерди (Тунук айылы) Мамаке бериптири. Бул учурда Суусамырга кочуп келген эл малдуу болуп, тынып калган экен. Мамаке суусамыр элини баш-көз болуп калган мезгилде жаныш уруусунаан чыккан Жанаалынын күлүк торала атына жумгал элинин бийи Осмонбектии көзү түшүп калат да, бир күнү эки-үч кишиси м-н Суусамырга келип күлүктү зордоп алып кетет. Бул кабар Мамакеге жетип, Осмонбектин артынаи кууп жетип, Жумгалга жеткизбей аны атынаи оодара тартып, тебетеинин тебесүн оюп, чапанынын этегин кылгачынаан кесип мазактап, күлүктү кайра Суусамырга алыш жүрө берет. Бул окуядан кийин Осмонбек бий аябай на-мыстанат да, Суусамыр суусунун жээгиндеги Келдей деген жерге терең ор каздырып, Мамакени орго салдырат.

Орго салынаарын билген Мамаке ычкыр кашатына билгизбей жылжынын бир кабыргасын катып, жаманбай уруусунаан Тобей деген м-н сүйлөшүп, «бир нече күндөн кийин мени ордон чыгамын. Чыгын койногумду сен тарапка булгалайм, ошондо даяр тур» –

дейт. Төбөй күлүк айгырын миңип, Мамаке салынган ор тарапты ақмалап, боз үйдүн жыгачын даярдан атам деген болуп токойдо жүрөт. Бир нече күндөн кийин, Мамаке жылдынын кабыргасы м-и тепкич казып ордон чыгып, кейинөк булгалайт. Даяр турған Төбөй аты м-и жетип келип, аттын күйругун карматып. Мамакени Суусамыр суусунун аркы өйүзүне алыш өтүп кетет. Каюлчулар кирип турған суудан өтө албай кала беришет.

Кутулган Мамаке баатыр Анжиянга кетип жатып элге айткыла, «эгер эле элге күч келсе, Таласты көздөй көчкүлө. Ал жердин тоолору, жашоо шарты Суусамырга окшош» – деген экен. Ошондун кийин Суусамырда жашаган кәэ бир үй-бүлөлөр Таластын Караколуна оогон экен. Суусамырлыктардан азыр да Таластын Конезаводунда 100дей түтүн эл жашайт.

Мындан кийин Мамаке Анжияндан Талас аркылуу Чүй ореөнүнө өтөт, Солтонун манабы Жангарач м-и жакшы алакада болот.

Осмонбек бийден чочуган Мамаке инилери Абадан м-и Өмүкени да Чүйгө көчүрүп келип, азыркы Сокулук районундагы Күн-Туу, Карасакал айылдарын (Кур-Көндөй жайлосу) туур тутуп калат. Бул жерде ииниси Абадандын көзү өтөт. 50 жашка жетпей кеткен. Абадандын соөгү Күн-Туу айылнын түштүгүндөгү Кур-Көндөй тоосунун этегинде Конөк суусунун батыш жээгиндеги бейитке коюлган. Ошентип, Мамаке Сары-Өзөн Чүйдө бир топ

жылдар жашап калат. Ошол мезгилде Мамаке Жангарач бий м-и өз ара сүйлөшүп, Жангарач Мамакенин атынан кырк жылды да ярдан Кокон хандыгынын алдынан өтөт да, Суусамырды Жумгал бийлигинен бөлдүрүп, анын мөөрүн алат (Ж. Найзабеков «Мамаке баатыр»). Чомой баатырдын бир тууган эжеси Күмүш Канайдын көрөр көз токолу болгон экен (А. Стамов. «Чомой баатыр»). Андыктан Жангарач күрүчбек элине куда-сөөк болгон. Канай бийдин токолу Күмүштөн туулган балдар Сокулукта жашап, өздөрүн «күмүш» уулубуз дешет.

Бийликтин мөөрүн алыш келген Мамаке, чал уруусунан Омордон тараган Алыбекке, «жашыбызга карап Сиз Суусамырга бий болунуз», – дейт. Бирок Алыбек, «мен бий боло албайм, бул сага жарашат, өзүн бол», – дейт. Ушундан баштап Мамаке баатыр Суусамырга бий болуп калат да, өмүрү өткүчө Суусамырда жашап калат. Өлгөндө соөгү Жоо-Жүрөк ореөнүнө коюлган.

Суусамырда өзүнчө бийлик орнотуп, эл-жери үчүн баа жеткис эмгек кылган, күрүчбек эли атка кондурган чал уруусунан чыккан Мамакенин көзү өткөндөн кийин жалпы эле суусамыр элинде кимдин аты байгеге чыкса да, Мамаке деп анын арбагына ураан чакырып келишкен. Бул ураан 1960-жылдарга чейин уланган. Мамаке баатыр ж-дө анын урпағы Жумасан Найзабековдун кибединде толук баяндалат.

Мамаке Садык уулу – Суусамыр ореөнүнө калкты бириичи отурукташтырып, өзү алгачкы бий бо-

луп, Суусамырды жердеген элди күрүчбек эли атына кондуруп, жүрт атасы атальп, эли-жерине баа жеткис зор эмгек синирген баатыр инсан, Суусамырдын негиздөөчүү деп айтсак да болот. Чал уруусунан.

МАМАКЕ БААТЫРДЫН КУМБӨЗҮ 19-кылымга таандык эстелик. Суусамыр ореөнүнде, Жоо-Жүрөк өзөнүнде, Којомкул кыштагынан 4 км чыгыш тарапта жайгашкан. Күмбөздү 1885-ж. Жаманбай уруусунан чыккан Арстанай уулу Төбөй ылайга эчкинин кылын коштуруп ачыттырып курдурткан. Төрт бурчук формасында, эшиги батышка каратылып, бурчтарына соколоктор орнотулган. Азыр да күмбез сакталып келүүдө.

МАМАТКАЗИЕВА Алмабүбү (14. 8. 1961-ж. туулган, Жумгал району, Кызарт кыштагы) – эл агартуунун отличники. В. В. Маяковский атындагы Кыргыз кыз-келиндер педагогика институтунун педагогика ж-а психология факультетин (мектепке чейинки) бүтүргөн (1983). Эмгек жолун 1987-ж. Токтогул районунун Совет кыштагында Н. К. Крупская атындагы мектепте мугалим болуп баштаган. 1988-жылдан Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп иштейт. 2008-ж. Кыргыз Республикасынын Эл агартуу отличники төш белгисин алган.

МАМБЕТАЛИЕВА Айнагул (5. 9. 1954-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – эл агартуунун отличники (2006). Кыргыз мамлекеттик университетин филология факультетин бүтүргөндөн (1979) кийин 1-Май орто мектебинин окуу бө-

Маматказиева А.

Мамбеталиева А.

лүмүнүн башчысы болуп дайындалып, ошол эле мектепте иштеп келе жатат. Элге билим берүү министрлигинин, облустун ж-а райондун Ардак грамоталары м-и сыйланган. 1993-ж. Жумгал райондук кенешине депутат болуп шайланган. Шааболот уруусунан.

МАМЫТБЕКОВ Орзобек (25. 2. 1956-ж. туулган, азыркы Којомкул кыштагы) – жетекчи кызметкер, инженер. К. И Скрибин атындагы Кыргызстан айыл-чарба институтунун механизация факультетин (1986) ж-а № 1 техникалык орто окуу жайын электр слесарь белүмүн бүтүргөн (1976). Ал 1976-78-жылдары Советтик Армияда кызмат өтөгөндөн кийин, Суусамыр башкы кой чарба бирикмесинде электр слесары (1978-80), Суусамыр совхозунда механик (1986-90), башкы инженер (1990-93), Суусамыр «Агрожабдуутехсервис» ишканасында директор (1993-96), «Суусамыр» Дыйкан Чарба Бирикмесине башкы инженери (1997-99) болуп эмгектенген. 1999-2001-жылдары Суусамыр айыл өкмөтүндө айыл чарбасы б-ча жетекшөөчү адис болуп иштейт. 2001-жылдан жеке чарбасы м-и алек

Мамытбеков О.

Мамытбеков С.

тенип келет. Бир нече жолу жергиликтүү ж-а райондук бийликтөрдөн Ардак грамоталары м-н сыйланган. Жаныш уруусунан.

МАМЫТБЕКОВ Сейитказы [15. 1. 1949-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, 8-Март (учурда Кожомкул) кыштагы] – тажрыйбалуу педагог. Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетин бүтүргөн (1973). Эмгек жолун ошол эле жылы 8-Март орто мектебинде математика мугалими болуп баштап, 1976-жылга чейин иштеген. Фрунзе шаарындагы республикалык сырттан окуу мектебинде окуу бөлүмүнүн башчысы (1976-81), Суусамыр орто мектебинде мугалим (1981-83). Түнүк негизги мектебинде директор (1983-88), Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп эмгектенген. 1992-93-жылдары Суусамыр районунун статистика башкармалыгынын башчысы, 1993-94-жылдары жаны уюшулган «Каракол» совхозунун директору болгон. 1994-жылдан Суусамыр орто мектебинде мугалимдик кесибин улантып келе жатат. Жаныш уруусунан.

МАМЫТОВА Асылкан (20. 5. 1930, Чүй облусу, Москва райо-

Мекешова З.

ну, Кепер-Арык кыштагы – 2007, Суусамыр кыштагы) – эмгек ардагери. Ал ар кандай чарбалык иштерде эмгектенип, 1974-жылдан 1990-жылга чейин «Калинингазда» иштеген. Ленин ордени (1966) ж-а «Эмгектеги артыкчылыгы» медалы (1983) м-н сыйланган.

МЕКЕШОВА Замира (18. 3. 1956-ж. туулган, Жумгал району, Өрнөк кыштагы) – дасыккан педагог, жогорку категориядагы мугалим, жетекчи кызматкер. СССРдин 50 жылдыгы атындағы Кыргыз мамлекеттик университетин география факультетин бүтүргөн (1979). Эмгек жолун 1979-ж. Жумгал районундагы Өрнөк орто мектебинде география мугалими болуп баштап, ал жерде 1981-жылга чейин иштеген. Кийинчөрээк, 1981-жылдан Суусамыр өрөөнүн Кызыл-Ой кыштагындагы Түркмен атындағы орто мектепте география мугалими, 1994-жылдан окуу бөлүмүнүн башчысы, директордун орун басары, 1995-2006-жылдары ушул эле мектепте 11 жыл директор болуп үзүрлүү эмгектенип келген. Өз ишин жакшы билген, уюштуруу жондомдуулугү жогору иисан. Ал мектепте жетекчи болуп иштеп турганда «Манас залы», «Улутук зал» ж-а «Жаратылыш бурчун» уюштурган. Мектептин айланасын жашылданырууда эмгеги зор. 2000-ж. Кыргыз Республи-

касынын мугалимдеринин 1-курултайна делегат болгон. Суусамыр айылдык кенешине 2001-ж-а 2008-ж. депутат болуп шайланган. «Эл агартуунун отличниги» төш белгисинин эсси (2000). Облустук элге билим берүү болумун Ардак грамоталары м-н бир нече жолу сыйланган. Учурда ошол эле мектепте мугалим болуп эмгектенүүдө. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучуларына ж-а согуштун ардагерлерине эстелик тургузууга активдүү катышкан.

МОЛДАЛИЕВ Абдысалам (1920, Кызыл-Ой кыштагы – 1996, ошол эле жер) – алгачки агартуучу. 1958-ж. Фрунзе шаарындагы педагогикалык институттун филология факультетин сырттан окуп бүтүргөн. Эмгек жолун Суусамыр өрөөнүндөгү мектептерде мугалим болуп баштаган. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Согуштан кийин Суусамырдагы «Тунук» мектебинде мугалим, директор болуп иштеген (1946-50). 1953-жылдан өмүрүнүн акырына чейин «Фрунзе» атындағы мектепте мугалим, окуу бөлүмүнүн башчысы болгон. Ал «Эмгектеги каармандыгы үчүн» медалы м-н сыйланган. Токтор уруусунан.

МОЛДАЛИЕВ Абдыхалил, Ак ал (5. 1. 1931, Суусамыр кыштагы – 2005, Чаек кыштагы) – эл мугалими, коомдук ж-а саясий ишмер. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин (1955) ж-а Алматындагы Жогорку партиялык мектепти артыкчылык дипломдору м-н бүтүргөн (1969). 1952-жылдан

Молдалиев А.

Молдалиев А.

Кайырма орто мектебинин директору, Чолпондогу мектеп интернаттын 1-директору, партиянын Жумгал райондук комитетинде инструктор, бөлүм башчы, «Чаек» колхозунда партиялык комитетинде катчы, Кыргызстан комунисттик партиясынын Жумгал райондук комитетинде партиялык комиссиянын төрагасы болуп иштеген Сөздү чебер сүйлөй билген, чечен болгон. Ал кыргыз элинин тарыхына кызыгып, өз алдынча изилдеген публицист, жазуучу. Ал «Байзак баатыр» (1998), «Ала-Тоонун асылзат айымдары» (2001) аттуу көркөм-адабий китептерди да жазган. Андан таалим алган ондогон тарбиялануучулары ар кыл кызматтарда эмгектеништ. 1991-жылдан Аксакалдар сотунун төрагасы. Райондук кенешке 30 жыл депутат болуп шайланган. Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамотасы ж-а медалдар м-н сыйланган. Кыргыз Республикасынын алдында синиргөн өзгөчө эмгеги үчүн атайы пенсиянын эсси болгон. Токтор уруусунан.

МОЛДАЛИЕВ Кадирдин (1922-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү) – согуштун ж-а эмгектин ардагери.

Молдалиев К.

Молдалиев Кенешбек.

Улуу Ата Мекендик согуштан 1944-ж. майып болуп кайткан. Армияга 1942-ж. чакырылып, 113-темир жол батальонунун курмында фашисттик Германияга каршы согушкан. «Ата Мекендик согуштун II даражадагы ордени», «1941-1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги учун» медалы м-н сыйланган. Согуштан келгенден кийин азыркы Кожомкул айылында мугалим болуп иштеп жүрүп, ардактуу эс алууга чыккан. Азыр Бишкек шаарында жашайт. ئىدەقىتى ىرۇسۇنан.

МОЛДАЛИЕВ Кенешбек Кадырбекович (23. 2. 1936, Суусамыр өрөөнү – 1996-ж., Бишкек шаары) – философия илимдеринин кандидаты. Кыргыз Мамлекеттик университетинин физика-математика факультетин (1969) ж-а аспирантурасын бүтүргөн (1971). Эмгек жолун 1953-ж. колхоздо ага чабандын жардамчысы болуп баштаган. Кийичерәэк Суусамыр орто мектебинде физика мугалими (1969-1974-ж.). «Динамикалык ж-а статистикалык закондор, алардын философиялык мааниси» деген темада кандидаттык диссертация коргогон. Андан соң

«Илимий техникалык өнүгүү учурнадагы адам баласынын жаратылышты башкаруу жолдору» деген темада изилдөөлөрдү жургүзгөн. Ал 9 монографиянын автору. Кыргыз Мамлекеттик медициналык институтунда философия кафедрасында иштөө м-н бирге студенттер арасында философия б-ча илимий-изилдөө кружогун жетектеген. Кружоктун мүчөлөрү Республикада ж-а Союздук дөңгөлдөрдө өткөн коомдук илимдер б-ча конкурстарда дипломдорого ж-а грамоталарга татыктуу болушкан. 1974-80-жылдары Кыргыз мамлекеттик дene тарбия ж-а спорт, Фрунзе политехника институту. 1980-ж. Кыргыз Мамлекеттик медицина институтунда диалектикалык ж-а тарыхый материализм, илимий атеизм кафедрасынын доцент-окутуучу болуп эмгектенген. Андан соң Кыргызстан КП БКнын астындагы кечки марксизм-ленинизм университетинде жалпы физика, химия ж-а биология кафедрасында методологиялык семинарды жетектеген ж-а баштапкы партиялык уюмдун катчысы болуп эмгектенген. ئىدەقىتى ىرۇسۇنан.

МОЛДАЛИЕВ Орозбек ажы Абдысаламович (9. 8. 1947-ж. туулган, Тунук айылында) – аскер кызметчысы, окумуштуу, дипломат ж-а коомдук ишмер. Саясый илимдердин кандидаты (2003), профессор. 1971-ж. Кыргыз медициналык институтунун дарыллоо факультетин бүтүргөн. 1971-72-ж. Онкология ж-а радиология илим-изилдөө институтунун, клиникалык ординатурасында иштеген. 1972-94-жылдары Кызыл

Туулду Чыгыш чек ара округунда аскердик кызмет өтөгөн. 1994-ж. отставкага кеткен. Аскердик наамы полковник. 1995-98-жылдары Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындағы Эл аралык Стратегиялык изилдөөлөр институтунда директордун 1-орун басары, 1998-99-жылдары Эл аралык соода ж-а коопсуздук бюросунун директору, 2000-01-жылдары Кыргызстандын Өзбек Республикасындағы элчилигинде 1-катчы, 2001-02-жылдары Тышкы иштер министрлигинде Стратегиялык изилдөө ж-а укуктук маселелер Башкы башкармасында кенешчи болуп иштеген. 2002-жылдан Тышкы иштер министрлигинин Дипломатиялык Академиясында Дүйнөлүк саясат ж-а эл аралык мамилелер кафедра башчысы, Тышкы саясатты изилдөө борборунун директору болуп эмгектенет. Махмуд Кащакари атындагы Чыгыш университетинде саясат таануу б-ча дарс окуйт. 1995-ж. АКШнын Согуш-аба күчторунун «Өзгөчө операциялар» мектебин, 1996-ж. Дж. Маршалл атындагы Коопсуздук маселелери б-ча Европалык борбордун стратегиялык изилдөөлөр ж-а коргонуу экономикасы коллежин (Германия) аяктаган.

50ден ашык илимий эмгектин ж-а монографиянын (а. и. З жеke, б. авторлош) автору. Илимий эмгектери АКШ, Германия, Казакстан, Өзбекстан, Россия, Польша, Турция, Швеция, Франция ж. б. мамлекеттерде басылышы чыккан. Эл аралык «Терроризмге каршы күрөш», «Борбордук Азиядагы түрүктуулук»

Молдалиев О. А.

Молдалиев Э. К.

жумушчу топторунун, Борбордук Азия экспертер ассоциациясыны, Пекиндин «Эл аралык достук ж-а кызметташтык» ассоциациясыны, «Укук ж-а саясат» журналынын редакциялык тобуни мүчөсү. «Ардак белгиси» ордени ж-а 1-даражадагы «Күжүрмөн кызмет өтөгөндүгү учун» медалы (2000) м-н сыйланган. Токтор үрүсүнан

МОЛДАЛИЕВ Эдилбек Кенешбекович (2. 5. 1962-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – спортчы, Кыргызстанда панкратионун негиздөөчүсү Кыргыз Мамлекеттик дene тарбия ж-а спорт институтун (1986) ж-а аспирантурасын бүтүргөн (2000). 1975-жылдан «кыргыз боксунун атасы» аталган Чижов Юрий Константиновичтен бокс б-ча таалимтарбия алган. Эмгек жолун Фрунзедеги Ленин атындагы заводдо токардын жардамчысы болуп баштаган. 1980-82-жылдары Советтик Армиянын аба-десанттык белгүнде кызмет өтөгөн. 1982-жылдан Кара-Балта шаарында бокс б-ча Балдар-жаштардын спорт мектебинде мугалим-тренер, 1987-жылдан Кыргыз Мамлекеттик дene тарбия ж-а спорт институтунда улук лаборант, кенже илимий кызметкер, бокс

б-ча тренер-окутуучу болуп эмгектенет. 1978-ж. ЦС СДСО «Буревестник» биричилигинде күмүш байгенин ээси, СССРдин биричилигинин катышуучусу, 1979-ж. Кыргыз ССРинин чемпиону ж-а анын курама командасынын мүчөсү болгон. СССРдин куралдуу күчтөрүндө кызмат етеген мезгилде, СССРдин куралдуу күчтөрүнүн (мүчөсү) чемпионатында вице-чемпион титулун, Өзбекстандын (курама командасынын мүчөсү) чемпиону наамын, Советтик Армиянын ж-а Аскер-Дениз Флотунун эң күчтүү боксёрлорунун чемпиону ж-а бүткүл Союздук мелдештердин женүүчүсү наамдарын алган. Өзбек ССРинин ж-а СССРдин куралдуу күчтөрүнүн ЦСКСнын курама командасына мүчөсү болгон. Бокс б-ча СССР спортунун мастерлик нормативин 1981-ж. 18 жаш курагында толтурган ж-а кийин муну көптөгөн жолу тастыктаган. Студент кезинде бир нече спортун секцияларына (женил атлетика, чуркоо, лыжа тебүү, сууда сүзүү, акробатика, гимнастика, футбол, волейбол, регби, теннис, оор атлетика, атлетика ошондои эле тай боксу, катэ-до ж-а улуттук спортун түрлөрү) катышкан. Ошону м-н гана чектелип калбастан, илимий, тренердик ж-а судьялык (бокс б-ча) иштер м-н алектенген. «Бизнес ж-а профессионалдык бокс», саясий-экономика б-ча конференцияларда грамоталар м-н сыйланган (1985). Республикада 1-булуп тай боксу, кикбоксинг м-н машыккан ж-а спортчуларды машыктырып баштаган. 1980-жылдан белгилүү кас-

кадёр Үсөн Кудайбергенов м-н кызматташкан. Көптөгөн кинофильмдерге, ошондои эле Тайлак, Курманбек баатырлардын юбилейлик, Жениш күнү, Нооруз ж-а Эгемендик күнү майрамда-рыда каскадёр болуп тартылат. 1992-жылдан Рига, Москва, Бишкек ж. б. Россиянын шаарларында жансакчы болуп иштейт. Эл аралык панкратион б-ча бир топ мелдештерди уюштурган.

Ал «Бекбарс» деген псевдоним алыш көптөгөн эл аралык турнирлерге катышып, 1999-ж. Японияга барган. Ушул эле жылы каскадёр Үсөн Кудайбергенов түзгөн Баткендеги Ата Мекенди коргоо отрядына мүчө болуп кирген. Кыргыз Улуттук ат оюндарынын проблемалары б-ча ондоң ашык макалаларды Бишкекте ж-а Алматыда жарыялаган. 2000-жылдан Дене тарбия ж-а спорт б-ча академиясында бокс, панкратион, тай боксу б-ча сабак берип келет. Ал 2005-ж. академияда панкратион б-ча окуу программа-сын иштеп чыгып, студент-панкратиончулар учун методикалык окуу куралын даярдаган. М. Эл Аралык Абсолюттук беттешүү б-ча кенештин (штаб квартиры Москвы) өкүлү. «Крестоносец» ж-а «Бригада» киносериалдарына тартылган (каскадёр болуп). Евроазия чемпионатынын биричи уюштуруучусу. Ал Жети-Суу казактарынын «Есаул Союзу» наамына ээ болгон ж-а «За Волю и Мужество» крести м-н сыйланган. Россия ж-а Казакстан каскадёрлорунун Ассоциациясынын мүчөсү. 2004-ж. Кыргыз Республикасынын «Дене

тарбия отличники» наамына та-тыктуу болгон.

2005-жылдагы 24-март окуя-сында элдик ополчениенин ка-тарында бишкектиктерди талап-тоноодон, марадёрлуктан сакта-ган. Учурда Кыргыз Республика-сыны панкратион федерация-сынын президенти. Өйдөчкөттөрдөрдөн иштегендеги тарбия отличники» наамына та-тыктуу болгон.

МОЛДАЛИЕВА Махабат Орозбекова (22. 4. 1973-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – маданият-касалым кошкон мыкты кызматкер, акын. Кыргыз мамлекеттик улуттук университетинин журналистика факультетин бүтүргөн (1996). Ал 1997–2004-жылдары университеттин маги-стратурасында, андан соң аспи-рантурасында окуган. Эмгек жолун Кызыл-Ой орто мектебинде пионер вожатый болуп баштаган (1990–92). Улуттук университеттин журналистика факультетинде, Кыргыз-Кувейт университе-тиnde окутуучу болуп иштеген (2000–01). Кыргызстан Жазуучулар союзунда жооптуу катчы (2001–04). 2000-жылдан Кыргызстан Улуттук Жазуучулар союзунун мүчөсү. «Жоктоо ыры», «Отузунчу көз ирмөм», «Көкөм-рен», «Алтын тамыр», «Мелодия родной земли», «Тууган жер» (азербайжан тилине которулган) аттуу ыр жыйнактардын автору. Казакстан Республикасында өтүүчү эл аралык «Сабыт» фести-валынын дипломанты (2006), ла-уреаты (2007). Кыргыз Республикасынын жаштар сыйлыгынын дипломанты ж-а «Жаш ақындар» фестивалынын лауреаты. Маданият министрлителеринин «Мадани-

Молдалиева М. О. Молдокулов Б. Н.

яттын мыкты кызматкери» төш белгисинин ээси (2007). Учурда Улуттук телерадио корпорациясында «Ибарат» студиясында ре-дактор болуп эмгектенүүдө. Ток-тор уруусунан.

МОЛДОКУЛОВ Башкай Насырбекович (1952-ж. туулган, Москва району, Кызыл-Дыйкан кыштагы) – милициянын полковни-ги, коомдук укук коргоочу. Суусамырда 8-Март орто мектебин 1969-ж. бүтүргөн. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых (1974), ошол эле окуу жайдын укук тааннуу (1992) факультеттеги, Москвадагы СССР ИИМин-деги билимни өркүндөтүүчү курсу бүтүргөн (1986). Эмгек жолун 1974-ж. Ак-Талаа районундагы М. В. Ломоносов атындагы орто мектепте мугалим, андан кийин директордун орун басары болуп иштөөдөн баштаган. 1979–83-жылдары Фрунзедеги кесиптик билим берүү мамлекеттик коми-тетинде улук методист, жетектөөчү адис болуп эмгектенген. 1983–2003-жылдары Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлителеринде инспектор, улук инспек-тор, Талас облустук ИИБдө кадрлар белүмүнүн башчысы, Бишкек шаардык ИИБде кадрлар белү-

Молдустанов Т.

мүн жетектеген. Кийинчөрээк Бишкектеги Сверлов, Ленин райондук ИИБде начальниктин орун басары, Бишкек шаардык ИИБде күзөт бөлүмүндүн башчысынын орун басары, Бишкекте күзөт полкунда штабдын улук инспектору, 2004–08-жылдары Бишкек шаардык адвокаттар коллегиясында, Биринчи Май райондук белүмүндө укук коргоочу, 2008–09-жылдары Кыргызпромстрой банкынын кадрлар башкармалыгында эмгектенген. ИИМдин тармагында иштеген мезгилинде ИИМдеги «Эн жакшы кызматы учун» төш белгиси ж-а бир нече медалдар м-и сыйланган. Чал уруусунаан.

МОЛДУСТАНОВ Токтор (1932-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – экономика илимдеринин кандидаты, профессор ж-а элге билим берүүнүи отличники. Фрунзедеги педагогикалык окуу жайын (1951) ж-а Кыргыз мамлекеттик университетинин география факультети бүтүргөн (1957). Эмгек жолуни 1946-ж. колхоздо жумушту болуп баштаган. Суусамырдагы Каракол негиаги мектебинде мугалим (1951–52), Сокулук райондук билим берүү болүмүндө мектептер б-ча инспектор (1957–58), 1966-жылдан май айынан Кыргыз Улуттук Илимдер академиянын Экономика институтунда көнкөн, улук илимий кызметкер (1966–72) ж-а онор жа-

йын эффективдүү жайгаштыруу болүмүндө сектор башчы, 1972-жылдан ошол эле институтта транспорт ж-а экономикалык байланыштар б-ча сектор башчысы, жетектөөчү илимий кызматкер болуп 2000-жылга чейин иштеп келди.

Ал республиканын экономикасынын өнүгүшүнө көп салым кошту. Республиканын экономикалык өнүгүүсүнүн схемасын түзүүгө (1966–70, 1971–80, 1990–2000 ж-а 2005-жылга чейинки) ж-а мындан сырткары илимий техникалык комплекстерди программалоого ж-а Кыргыз Республикасынын алгачкы атласын (окумуштуу С. Өмүрзаковдун жетекчилиги астында) түзүүгө катышкан. Молдустанов – 70тен ашык илимий эмгектин автору. Көптөгөн союздук ж-а республикалык илимий ж-а илимий-практикалык конференциялардын катышуучусу болгон ж-а коомдуксаясий иштерге да активдүү катышып келген. 1948–57-жылдары Сокулук райком комсомолунун бюро мүчөсү, Кыргыз Республикасынын ИАнын Экономика институтунун профсоюз комитетинде мүчө, төрага, партбюронун орун басары ж-а катчысы болгон. Академиянын алдындагы «Бишим» коомунда төраганын орун басары, ревкомдун төрагасы, экономикалык советтин мүчөсү ж-а экономика институтунун эксперт б-ча комиссиясынын төрагасы болуп иштеген. Учурда Баласагын атындагы мамлекеттик улуттук университетинин экономика кафедрасында профессор болуп эмгектенип келүүдө. Чал уруусунаан.

МОНГОЛДОРОВ Акмат (1892, Суусамыр өрөөнү – 1974, ошол эле жер) – эмгек ардагери, айыл чарба өндүрүшүнүн алгачкы жетекчи кызматкери, Совет бийлигине чейин жеке чарбада эмгектенген. 1932-жылдан 1949-жылга чейин Тунук колхозунда башкарма болуп иштеген. Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде оорукта калып, эгин айдатып, фронтко жөнөтүп турган. Көптөгөн мактоо грамоталары ж-а 1946-ж. Эмгек Кызыл Туу ордени м-и сыйланган. Кырбаш уруусунаан.

МУРАТАЛЫ уулу Усөналы (1904, Суусамыр өрөөнү, Ак-Мойнок кыштоосу – 1930, Базар-Коргон районуна) – алгачкы агартуучулардан. Суусамыр өрөөнүндө жашаган ногой молдодон окуп кат-сабатсыздыгын жойгон. Кийин Пишикетеги ж-а Ташкен шаарындагы мугалимдер окуу жайында билимин өркүндөткөн. 1923–24-жылдары Суусамырда Кара-Суу (азыркы Кожомкул) кыштагында жаштардын сабатсыздыгын жоюу максатында айылдагы балдарды чогултуп, жер төлөдө окуткан. Бул кишиден билим алган биринчи окуучулаты – Байтурсынов Насыр (Данк орденинин толук кавалери), Зайнидинов Мансур (Ленин ж-а Эмгек Кызыл Туу ордендеринин эсси), Данияров Жусупакмат (согуштуу майыбы), Чөкөнов Жакып, Аргымбай кызы Турду. 1926-ж. Жумгалда Республикага белгилүү мугалим Карынбаев м-и бирге иштеп, балдарга билим-тарбия беришкен. 1927–29-жылдары Токмок шаарында мек-

Монолдоров А.

Муратаалы уулу Ү.

тептин директору, 1930-ж. Жалал-Абад облусунун Базар-Коргон районунда Эл агартуу комиссариатында иштеген. Ошол кезде түштүк жергесинде басмачылар Совет бийлигине каршы айыгышкан тоскоолдуктарды уюштуруп турган мезгил эле. Басмачылар аны түн ичинде колго түшүрүп, тоо тарапка алып кетип, атып өлтүрүшкөн. Ал кишинин сөөгү кай жерде коюлганы белгисиз бойдон калган. Аны билгендөр ж-а окуучулары «билимдүү, келечекти көрө билген инсан эле» – деп эскеришет. Чал уруусунаан.

МУРАТАЛИЕВ Андаш Биахметович (1. 5. 1961-ж. туулган, Москва району, Сретенка кыштагы) – милициянын полковники, милициянын отличники ж-а жетекчи кызматкер. Кыргыз Мамлекеттик университетинин экономика (1982) ж-а ошол эле окуу жайдын юридика факультеттерин бүтүргөн (1996). Эмгек жолуни 1983-ж. Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда сатуучу болуп баштаган. «Кызыл-Ой» совхозунда улук прораб (1984–90), Коммуналдык министрликте жабдуучу, «Импульс» кооперациясында башкы бухгалтер, Сокулук райондук ички

Мураталиев А. Б.

Мураталиев Б. Д.

иштер белүмүнде (1990–97), ОБХССте оперуполномочен, Панфилов райондук ички иштер белүмүнде ОБЭПтин начальниги, Ош облусунда ОБЭПКте улук инспектор (1997–98), КР ИИМинин оперативдүү тергөө белүмүнде оперуполномочен (1998–2000), Суусамырда ПОМдун начальниги (2000–03), КР ИИМинин УОБунда инспектор (2003–06), улук инспектор болуп эмгектенген. Ысык-Көл облусунун Тон РИБисинин начальниги (2006–07), 2007-жылдан Ысык-Көл облусунун ИИБсинде начальниктин орун басары.

2005-ж. «Милициянын отличники» наамын алган. Кыргыз милициясына 80 жыл юбилейлик (2005) ж-а II даражадагы «Азамат» медалдары м-н сыйланган. 2007-ж. ИИМинин Ысык-Көл облустук администрациясынын ардак грамоталарын алган. 2008-ж. «Жылдын адамы» номинациясына ээ болгон. 2009-жылдан Тон райондук ИИБнин начальниги. Чал уруусунан.

МУРАТАЛИЕВ Бегакмат Данаплиевич (1925, Суусамыр ереенү – 1984, Кожомкул айылы) – эмгектин ж-а согуштун ардагери. Эмгек жолун 15 жашынан баш-

тап, Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде Таш-Көмүр шахтасында жумушчу болуп иштеп, оорукта кызмат етеген.

1945-ж. Сталин районунун (азыркы Москва) «Россия» колхозунда чабан, 1960-ж. ферма башчысы, 1967-ж. Москва, Аламудун райондук керек-жарак коомдорунда даярдоочу болуп иштеген. Ал ар жүз тубар койдон 190дон төл алган. Бул эмгеги учун 1954-ж. Ленин орденине татыкту болгон. «Кооперациянын отличники» наамынын эсси. Ошондой эле бир нече жолу Ардак грамоталар м-н сыйланган. 1959-ж. Кыргыз ССРинин Жогорку Советине Суусамырдан эн алгачкы депутат болуп шайланган. Чал уруусунан.

МУРАТАЛИЕВ Жашасын Бегакматович (15. 4. 1959-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – экономист, жетекчи кызматкер. Москва шаарындагы Тамак-аш өнер жай институтунун экономика факультетин бүтүргөн (1986). Эмгек жолун 1979-ж. Аламудун райондук даярдоо конторасында даярдоочу болуп иштөө м-н баштаган. Жумгал райондук даярдоо конторасында кампа башчысы (1988–92), Суусамыр райондук даярдоо конторасынын директору (1992–95), «Бекназар» жоопкерчилиги чектелген коомунда коммерциялык иштер б-ча директордун орун басары (1995–99), «Канат» Жоопкерчилиги чектелген коомунда директордун орун басары (1999–2006), «Болот» Жоопкерчилиги чектелген коомунда директордун коммерциялык иштер б-ча орун басары

(2006–07), 2007-жылдан «Жер-Үй алтын» жабык акционердик коомунда жабдуу белүмүнүн логисти (кампачы) болуп эмгектенет. 2009-жылдын декабрынан бери Кыргыз Республикасынын Айланы-чайрөнү коргоо ж-а токой чарбасы б-ча агенттигинде экологияны контролдоо башкармасынын башчысы болуп иштейт. Чал уруусунан.

МУРАТАЛИЕВА Айнагүл Мойдиновна (1. 4. 1959-ж. туулган, 8-Март кыштагы) – агартуучу, ишкер. Кыргыз Мамлекеттик университетинин механика-математика факультетин бүтүргөн (1982). Эмгек жолун 1982-ж. Кожомкул кыштагында С. Мырзакматов атындагы орто мектепте математика мугалими болуп баштаган. 1999-жылдан өкмөттүк эмес эл аралык инвестиция уюмдары м-н кызматташа баштайды. Кожомкул кыштагындағы эски бала-бакчанын имаратын инвестация аркылуу ондотуп, маалымат ресурсстук борбор ж-а чакан өндүрүштөрдү уюштурган. Учурда бул борбордо тигүү, кийиз жа соочу, жүн тытуучу цехтер, айылдык клуб иштейт. Ал 1999–2009-жылдары 100дөн ашуун топторду түзүп, «Айыл банк», «Финка», «Байтүшүм», «Компаньон» кредиттик уюмдардан элге кредит алууга көмөк көрсөтүп, чакан бизнестерин өнүктүрүүгө жардам берген. Кожомкул кыштагынын инфраструктурасын өнүктүрүүде ПРООН, АРИС программаларынан гранттык долбоорлорду утуп, аны айылдын экономикалык-социалдык абалын жакшыртууга жумшап келет. 1999-жылдан Ко-

Мураталиев Ж. Б.

Мураталиева А.

жомкул кыштагындағы ПРООН-дун жакырчылыкты жоюу программасы б-ча өкүлү. Суусамыр айылдык кенешинин эки жолку чакырылышынын депутаты болуп шайланган. Чал уруусунан.

МУРАТАЛИЕВА Гүлсыйна Нурабалы кызы (4. 3. 1941-ж. туулган, Жумгал району, Улгү кыштагы) – колунан көөрү төгүлгөн уз. Эн жакшы бычмачы, оте жогорку сапатта тигүүчү ж-а бозүйдүн жасалгаларын даярдоонун устаты. Билими орто. Үй кызматында. Өз алдынча узчулук м-н алектенет. Узчулукту чөн знеси Айымбүбүден ж-а чөн кайын знеси Айымкандан таасирленип, үйрөнген. Кыргыздын улуттук кийимдерин (а. и. взгөчө башкайимдерди) ж-а заманбап ки-Мураталиева Гүлсыйна.

Мураталиева С. М. Мурзакматов К. С.

Йимдерге чейин бир көрүп тигет. Туш кийиз сайып, шырдак оюп, шырдак шырып, боз үйдүн бардык жасалгаларын жасайт. Чий кооздоп, терме терет. Кооздоп жасаган боз үйүнүн бири кайын атасы Төралынын 100 жылдык маарекесиде тигилген. Чал уруусунаан. **МУРАТАЛИЕВА** Сайнагул Мойдиновна (13. 1. 1961-ж. туулган, Суусамырдагы Каракол кыштоосу) – дасыккан педагог. 1980-ж. Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетин бүтүргөн (1985). Эмгек жолун 1978-79-жылдары Москва районудагы «Россия» колхозунда жумушчу болуп баштаган. 1985-95-жылдары Жайыл районудагы С. Мырзакматов атындагы орто мектебинде математика мугалими, 1995-2002-жылдары класстан тышкary тарбиялык иштер б-ча окуу болум башчысы, 2002-жылдан директордун орун басары. 2007-ж. Кыргыз Республикасынын билим берүү ж-а илим министрлигинин «Билим берүүнүн отличники» төш белгиси ж-а Ардак грамоталары м-н сыйланган. Чал уруусунаан. **МУРАТАЛЫ** уулу Мырзакмат (1900, Суусамыр өрөөнү, Ак-Мойнок кыштоосу – 1943, Улуу Ата

Мекендик согушта каза болгон) – Суусамырда ақыркы болуш болгон, элдик иисан. Агасы Дааниярдын үйүндө жүргөн ногой молдодон сабатсыздыгын жойгон. Кийичерәэк Ташкенден бир аз билим алган. Кара-Балта капчыгайындагы № 3 жол бекетиндеги (жыгач үй) дүкөндө сатуучу болуп иштеп турup, Улуу Ата Мекендик согушка аттанган. **Мырзакматов** Сапарбектин атасы. Чал уруусунаан.

МУРЗАКМАТОВ Кайратбек Сапарбекович (17. 11. 1963, Нарын шаары – 2007-ж., ошол жерде; соёгу Суусамырга коюлган) – жетекчи кызматкер. Фрунзедеги политехника институтун бүтүргөн (1998). Эмгек жолун 1992-ж. Нарын электр тармактар ишканасында жумушчу, электр ондоочу, мастер (1992-94), 2-категориядагы инженер, жетектөөчү адис, 1994-2001-жылдары РЗАИ кызматынын начальниги болуп иштейт. 2001-04-жылдары «Чыгыш-Электр» АКИны Нарын филиалында директордун экономика ж-а электр энергиясын сатуу б-ча орун басары, 2004-жылдан Нарын чыгыш электр тармактар ишканасынын «Кыргызстан НЭС» ААКИнын Башкы инженери болуп эмгектенген. Теги Суусамырлык, элге кенири белгилүү **Мырзакматов** Сапарбектин кичүү баласы. Чал уруусунаан. **МУРЗАКМАТОВ** Нурболот Сапарбекович (15. 1. 1961-ж. туулган, Нарын шаары) – юрист, жетекчи кызматкер, запастагы капитан. Кыргыз Мамлекеттик университетинин юридика факультетин бүтүргөн (1987). Советтик

Армиянын катарында кызмат этеген. 1986-94-жылдары Ысык-Көл облусунун Ак-Суу, Жети-Өгүз райондорунда прокурордун жардамчысы, Ысык-Көл облусунун жазык, сот көзөмөлү болумуну прокурору, Каракол шаарынын прокурорунун орун басары болуп иштеген.

1994-98-жылдары Кыргыз Республикасынын Президентинин администрациясында – мыйзам чыгаруу, сот бийлиги м-н иштөө б-ча, коргоо ж-а укук коргоо органдарынын маселелери б-ча болумуну жарандык ж-а мунаапыс берүү маселелери б-ча комиссиянын жооптуу катчысы, юридикалык белүмдүн сот органдары б-ча секторунун жооптуу катчысы болуп иштейт. 1998-99-жылдары мамлекеттик мүлк фондусунун юридикалык болум башчысы, 2000-04-жылдары Жеке юридикалык компанияда («СДВЗ» ЖЧК, ЛЕСТ) коопсуздук кызматтын начальниги, юрист. 2004-07-жылдары жеке менчик Финанс-юридикалык компаниясында башкы директордун орун басары, 2007-жылдан Кыргыз Республикасынын Эзгөче кырдаалдар министрлигинде юридикалык белүмдүн начальниги, учурда Военино-Антоновка айыл округунун башчысы болуп иштеп келет. Чал уруусунаан.

МУСАБАЕВ Темирбек (14. 10. 1971-ж. туулган, Кожомкул кыштагы) – көк берүүчү. 1989-91-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат этеген. 1993-ж. Нарын шаарындагы автошколалыны бүтүргөн. 1993-95-жылдары Сокулук районундагы «Рас-

Мурзакматов И. С. Мусабаев Т.

свет» колхозунда айдоочу, 1995-жылдан ушул жерде уюшулган «Рассвет» командастында көк берүүчү. 2002-ж. көк берү б-ча «Спорт чебери» наамына татыктуу болгон.

Ал катышкан команда 1999-ж. көк берү б-ча республикалык чемпионатта 1-орунду, ошол эле жыллы Өзбекстандын Навои шаарында откөрүлгөн көк берү б-ча I турнирде 1-орунду, Байтик баатырдын 175 жылдыгында, Жайыл баатырдын 300 жылдыгында, Бишкек шаарынын 170 жылдыгында, 2002-жылкы Алматы шаарындагы көк берү б-ча мелдештерде 1-орунду женип алышкан. Ошондой эле ал балбан катары да оодарыш б-ча Республиканын үч жолку чемпиону. Чал уруусунаан.

МЫРЗАКМАТОВ Айбек Сапарбекович (12. 7. 1958-ж. туулган, Нарын шаары) – коомдук ишмер, жетекчи кызматкер, агаартуучу. Кыргыз Мамлекеттик университетинин география факультетин бүтүргөн (1990; сырттан окуган). Эмгек жолун Фрунзе шаарындагы антибиотиктер заводунда аппаратчик болуп баштайды. 1979-81-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат этейт. 1981-

Мырзакматов А. С.

Мырзакматов С.

82-жылдары кайрадан ошол эле заводдо иштейт. 1983-жылдан 2003-жылга чейин Кожомкул кыштагындагы С. Мырзакматов атындағы орто мектепте география мугалими болуп эмгектенген. 2003-жылдан «Айыл Банк» Ачық акционердик коомунун Суусамыр өрөөнүндөгү өкүлү (кредит б-ча адис), Суусамыр айылдык кенешинин төрагасынын орун басары.

Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы м-н сыйланган (2000). 2004-жылдан Суусамыр айылдык ж-а Жайыл райондук кенештеринин депутаты болуп шайланган 2009-жылдын июн-иаң Суусамыр айыл округунун башчысы болуп иштеп келет. Чал уруусунаи.

МЫРЗАКМАТОВ Сапарбек [1931, Суусамыр өрөөнү, «Улгү» аймы (азыр Кожомкул аймы) – 1963, Кочкор аймы, соөгү Суусамырга коюлган] – алгачкы агартуучу, коомдук ишмер ж-а жетекчи кызметкер. Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун физика-математика факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1952). 1952–57-жылдары Нарын шаарындагы мектептерде мугалим, 1957-жыл-

Мырзакматова А. С.

дан сентябринан 1959-жылға чейин Кыргызстан ЛКСМ Нарын райондук комитетинин 1-катчысы, 1959-жылдын декабрынан 1960-жылдын октябрына чейин Жумгал районундагы Чаек орто мектебинин директору, ошол эле жылдын ноябрь айынаи 1961-жылдын февралына чейин Жумгал райондук эл агартуу белүмүнүн башчысы болуп иштеген.

1961–63-жылдары Тянь-Шань облустук эл агартуу белүмүнүн башчысы болуп эмгектенген. Ал «Эмгектеги артыкчылыгы учун» медалы ж-а Кыргыз ССР Жогорку Советинин Грамотасы м-н сыйланган. Бир нече жолу облустук ж-а райондук кенештин депутаты болуп шайланган. Анын ысмы 8-Март орто мектебине ыйгарылган. Чал уруусунаи.

МЫРЗАКМАТОВА Айгүл Сапарбековна (26. 5. 1954-ж. туулган, Нарын шаары) – ССР ж-а Кыргыз Республикасынын билим берүүнүн отличниги. Кыргыз Мамлекеттик университетинин тарых факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1976). 1976–97-жылдары Нарын шаарындагы жатак-мектепте тарых мугалими, директордун орун басары болуп эмгектенет. 1980-жылдан Нарын облустук мектеп-лицейинде директор (мурунку жатак-мектеп). Ал 50ден ашык илимий макалалардын, окуу китептердин ж-а окуу куралдарынын, бир моногра-

фиянын автору. Ошондой эле 5-, 10-, 11-класстар үчүн «Кыргызстан тарыхы» окуу китеbi 1999–2009-жылдары 700 мин нуска м-н 4 тилде (кыргыз, орус, езбек, тажик) чыккан. 1997-ж. орто ж-а жогорку окуу жайлары үчүн «Кыргыз этнографиясы» окуу китеbi жарык көргөн. 2003-жылдан Нарын мамлекеттик университетинин тарых кафедрасынын доценти.

1996-жылдан 2003-жылга чейин мектеп лицейге директор болуу м-н бир эле убакта Касым

Тыныстанов атындағы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Балыкчыдагы Менеджмент ж-а укук таануу институтунун Нарын шаарындагы филиалдарынын директору болгон. Кыргызстан профсоюздарынын отличниги (1997). Кыргыз ССР мугалимдеринин VI–VIII, Кыргыз Республикасынын мугалимдеринин I–II съездеринин делегаты. Бир нече Ардак грамоталар м-н сыйланган. Теги Суусамырлык, Мырзакматов Сапарбектин тун кызы. Чал уруусунаи.

H

НАЗАРКУЛОВА Бурулжан (3. 10. 1943-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – физика-математика илимдеринин кандидаты (1976; Ташкенде жактаган). Фрунзедеги (Бишкек) В. В. Маяковский атындағы кыз-келиндер институтунун физика-математика факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1965). 1965–67-жылдары алгач Суусамыр орто мектебинде ж-а Бишкектеги № 12 жатак-мектебинде математика мугалими болуп иштеген. 1967-ж. Кыргыз Илимдер академиясынын алдындағы аспирантурага өтүп, аны 1970-ж. бүтүрөт. 1977-жылдан ИАнын Физика-математика институтунда эсептөө математика секторунда кенже илимий кызметкер, 1977-жылдан Ж. Баласагын атындағы Кыргыз Улуттук университетинде улук окууучу, кафедранын доценти. Москва, Ленинград ж-а Чехословакияндагы Кар-

лова университеттерине илимий даражасын жогорулатуу курстарынан өткөн. «Эмгектин ардагери» медалы ж-а «Элге билим берүүнүн отличниги» төш белгиси м-н сыйланган. Кырбаш уруусунаи (портрети 204-бетте). **НАЗАРОВ Болот** [5. 1. 1950, Кемин району, Новороссийка (учурда Шабдан) кыштагы – 28. 12. 2007, Бишкек] – мамлекеттик ж-а коомдук ишмер. Үчүнчү класстагы мамлекеттик кенешчи. Кесиби б-ча курулушчы. Фрунзедеги политехникалык институтун бүтүргөн (1971). Эмгек жолун ошол эле жылы «Фрунзе курулуш» бирикмесинин СМУ-1де мастер болуп баштаган. Кийин прораб, улук прораб, № 1 курулуш трестинде СМУ-4те (1982–85) ж-а № 1 курулуш трестинде башкы инженер (1985–87), Социалдык-маданий ж-а турал жай объектилерин мам-

Назаркулова Б.

Назаров Болот.

лекеттик кабыл алуу б-ча башчынын орун басары (1988–91), Аламудун райондук кенешинин төрагасынын орун басары (1991–92), Бишкек шаарынын мэрийнин 1-орун басары (1992–93), Кыргыз Республикасынын курулуш ж-а архитектура б-ча мамлекеттик комитеттин 1-орун басары болгон. 1999-жылдан 2001-жылга чейин Жайыл райондук мамлекеттик администрация башчысы – акими болуп иштеген. Кыргыз Республикасынын курулуш ж-а архитектура б-ча мамлекеттик комиссиясынын төрагасынын орун басары (2002–05), Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн алдындагы курулуш ж-а архитектура б-ча агенттигинин директорунун орун басары болуп иштеген (2005). Фрунзе шаарындагы Биринчи Май райондук кенешине 2 жолу депутат болуп шайланган. Бишкекте 30дан ашуун курулуш объектилери анын жеңекчилиги м-н бүткөрүлгөн. Алар: Кривоносов көчөсүндөгү оорукана, Орджоникидзе көчөсүндөгү хирургия корпусу, № 4 төрөт үйү, иан-булочка комбинаты, Турусбеков көчөсүндөгү 48 ж-а 60 квартиralуу турак-жай. Ал Суусамыр өрөөнүн социалдык-

Назаров Болотбек.

маданий ж-а экономикалык абалына түздөнтүз таасириин тийгизип турган. Кызыл-Ой кыштагындагы Кекемерен дарыясынын дамбасын, Уранкайдын көпүрөсүнүн ж-а Тунук орто мектебинин бүтүрүлүшүнө чон жардам берген. Дыйкандарды үрөн м-н камсыз кылууда да өз үлүшүн кошуп келген. Суусамырда таза суу куруунун ж-а Кожомкул кыштагындагы орто мектептин курулушуна да чон колдоо көрсөткөн. Ал 2007-ж. Кыргыз Республикасынын «Ардактуу куруучусу» наамына татыктуу болгон.

НАЗАРОВ Болотбек (1938, 1-Май айылы – 1977, Военно-Антоновка кыштагы) – мал чарбасына эмгек синирген ишмер. Эмгек жолун Сокулук районундағы Ленин атындагы колхоздо чабан болуп баштаган. Өмүрүнүн акырына чейин «Рассвет» колхозунда баш чабан болгон. Ал – эр эниш б-ча республикага белгилүү балбан. Мал чарба жаатында жогорку ийгиликтерге жетишиген. 1967-ж. Кыргызстан ж-а Бүткүл союздук жаштар союзунун слётунда Ардак грамоталар м-н сыйланган. Москвадагы Эл чарбасынын жетишкендиктеринин коргөзмөсүнө катышып, «Коло медалдын» эки жолку (1966, 1970) ээси болгон. В. И. Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалы (1970) ж-а Эмгек Кызыл Туу

ордени (1967) м-н сыйланган. Бир нече жолку социалисттик мелдештии женүүчүсү болгон. 1967-ж. Кыргыз ССР Жогорку Кенешине депутат болуп шайланган.

Оодарыш ж-а улак тартыш б-ча республикалык, союздук көптөгөн мелдештерге катышып, бир нече жолу женишке жетишиген. 1962–71-жылдары Кыргыз ССРинин «Колхозчу» борбордук спорт советинин дипломун, Москвада откон оодарыш б-ча мелдеште чемпиондук наамды женип алган (1971-ж.). Токтогон уруусунан.

НАЗАРОВ Солтонбек (28. 1. 1950-ж. туулган, Сокулук району, Военно-Антоновка кыштагы) – Кыргыз Республикасынын эмгек синирген машиктыруучусу (1989), СССР спортунун мастери (1973). Кыргызстан, Казакстан ж-а Орто Азияда өспүрүмдер ж-а жаштар арасында откөрүлгөн чемпионаттардын бир нече жолку чемпиону. Фрунзедеги Дене тарбия ж-а физкультура институтун бүтүргөн (1975). 1968–70-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат отөгөн. Бүгүнкү күнгө чейин эң жогорку деңгээлдеги машиктыруучу болуп иштеп келе жатат. СССРдин өспүрүмдер арасында откөрүлгөн мелдештин чемпиону (1968), Кыргыз Республикасынын эркин күрөш б-ча чемпиону (1973, 1975), Каба уулу Кожомкул атындагы турнирдин чемпиону (1974), ошол эле жыллы Оганстандын борбору Кабулда откон чемпионатта чемпион, 1990–91-жылдары Кытай Эл Республикасында (СУАРда) машиктыруучу, 1992–2000-жылдары

Назаров С.

Найзабеков Ж.

Кыргыз Республикасынын улук машиктыруучусу болуп иштеп келген. Ушул мезгилде СССР спортунун 12 чеберин ж-а бир эмгек синирген спорт чеберин тарбиялаган. Ошондой эле СССР курама командасынын мүчөлөрү – Н. Дөнбаев, В. Эрис, Б. Чалов, Б. Орозалиев, М. Шебаршов, Б. Кенжебаев, С. Атабаев, К. Өмүралиев, К. Мырзалиев, Д. Маманов, Ф. Габетдинов, Надырбек уулу Улан ж. б. көптөгөн спорт чеберлерин тарбиялаган. Токтогон уруусунан.

НАЙЗАБЕКОВ Жумасан (1927-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – эмгек ардагери, айыл чарба отличники ж-а мамлекеттик ишмер. Быстровка (Кемин) шаарчалыгы эки жылдык зооветеринария мектебин (1946) ж-а Россиянын Харьков шаарындагы совхоздун директорлорун даярдоочу курсун бүтүргөн. Эмгек жолун 1952-ж. Чалдыбар совхозунда кампачы болуп баштаган. Кийинчөрөк кадрлар болумунүп ж-а ферма башчысы болуп эмгектенген. Талас облусунун «Көк-Сай» совхозунда директор (1955–64), Ысык-Көл облусундагы «Көк-Мойнак» совхозунда директор (1964–75), андан соң № 54 мамлекеттик асыл

Найзабеков Ш.

Найзабеков Ш. Ш.

тукум жылкы заводунда директор, Ош облусунун Ноокат райондук аткаруу комитетинде төрага (1975–84), Аламудүн районундагы «Аламудүн» совхозунда директор (1984–88) болуп эмгектенген. «Сүсөсамыр» ыр китебинин ж-а «Мамаке баатыр» тарыхый баянынын автору. Ал 1964-ж. совхоздун индурушундегү жогорку көрсөткүчтерү үчүн Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Ардак грамотасы м-н сыйланган. Уч жолу «Ардак Белгиси» (1966, 1971, 1982), 1972-ж. Эмгек Кызыл Туу ордендери ж-а бир нече грамоталар м-н сыйланган. 1982-ж. «Айыл чарба отличники» төш белгисин алган. Кыргыз Республикасынын алдында синирген езгөчө эмгеги учун атайы пенсиянын ээси. Чал уруусунан.

НАЙЗАБЕКОВ Шамшыке (1916, Сүусамыр кыштагы – 1991, Военино-Антоновка кыштагы) – эмгек ардагери. Эмгек жолун 1943-ж. Чүйөөнүндөгү Кызыл-Аскер районунун Ленин атындагы колхоздо жылкычы болуп баштаган. 1946–54-жылдары ушул эле чарбада чабан, 1964-жылдан «Рассвет» колхозунда уйчу болуп эмгектенген. 1955-ж. кой чарбасындагы жетишкен жо-

горку көрсөткүчтерү үчүн Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Ардак грамотасы м-н эки жолу ж. б. көптөгөн баалуу сыйлыктар м-н сыйланган. Ошол эле жылдын октябрь айында Кыргыз ССРинин мал чарбасына эмгек синирген устарты деген ардак наамга татыктуу болот. Чал уруусунан.

НАЙЗАБЕКОВ Шеримбек Шамшыкеевич (5. 10. 1950-ж. туулган, Сокулук району, Военино-Антоновка кыштагы) – жетекчи кызматкер. 1969–71-жылдары Советтик Армиянын катарында, 1971–73-жылдары милицияда кызмат эттейт. Ал «Рассвет» колхозундагы МТФда бригадир (1977–78), ферма башчысы (1979–84), колхоздо бухгалтер, «Рассвет» колхозунда профсоюз комитетинде төрагасы (1984–92), Сокулук районундагы «Көнек» агроФирмасында башкарманын төрагасы (1992–94), Военино-Антоновкадагы жер б-ча агрардык реформалоо комитетинде башкарманын орун басары (1994–96), Военино-Антоновка айыл өкмөтүнүн башчысынын орун басары (1999–2000), Сокулук районундагы мамлекеттик статистика б-ча башкармалыгында начальниктин орун басары (2002–04) болуп иштеген. Учурда Бишкек мэриясындагы шаар транспорту б-ча башкармалыгында башкы адис болуп эмгектенет. Чал уруусунан.

НАСКЕЕВ Куралбек Молдокматович [18. 10. 1947-ж. туулган, Улгү (азыркы Кожомкул) кыштагы] – коомдук-саясий ж-а мамлекеттик ишкер. Мамлекеттин

III класстагы кенешчиси. Фрунзедеги политехника институтун бутурғен (1972). 1968–71-жылдары Фрунзедеги республикалык шаар аралык телефон станциясында электр ондоочу, инженер болуп эмгектенет. 1972–80-жылдары Политехника институтта комсомол комитетинин катчысы, Свердлов райондук комсомол комитетинин 2-катчысы, Республикалык Борбордук комсомол комитетинде студенттик жаштар бөлүмнө бөлүм башчы болуп иштейт. 1980–81-жылдары Компартиянын Фрунзе шаардык комитетинде инструктор, 1981–85-жылдары Гражданлык авиация б-ча Кыргызстандагы башкармалыгынын партиялык уюмуун катчысы, 1985–90-жылдары Фрунзедеги контроллодоп-өлчөөчү приборлор заводунда башкы инженер, заводдун директору болгон. 1990–96-жылдары Сүусамыр айылдык кенештин ж-а Сүусамыр райондук кенешинин төрагасы, Сүусамыр айыл өкмөтүнүн башчысы кызматтарында эмгектенген. 1996–2000-жылдары Ош облустук мамлекеттик администрациясында губернатордун орун басары – аппарат жетекчиси, 2000–01-жылдары Чүй облусундагы Панфилов райондук мамлекеттик администрациясынын башчысы – аким болгон. 2001–02-жылдары Кыргыз Республикасынын соода ж-а онөр жай министрлигинде башкармалыктын башчысы, 2002-ж. Жалал-Абад облусунун мамлекеттик администрациясында губернатордун орун басары – аппарат башчысы, андан кийин губернатордун бириңчи

Наскеев К. М.

Наскеев М.

орун басары болуп 2005-жылдын март айына чейин эмгектенген. 2005-жылдан Бишкек шаарындағы «Кыргызстан» өкмөттүк эмес пенсиялык фондунун башкы директору. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин Ардак грамотасы ж-а «Эмгектеги артыкчылыгы үчүн» медалы м-н сыйланган. Чал уруусунан.

НАСКЕЕВ Молдокмат (1916, Сүусамыр өрөөнү – 1995, Кожомкул айылы) – эмгек ардагери. Эмгек жолун Сүусамыр айылдык кенештин ж-а Сүусамыр районунда баштаган. Кийинчөрөк Быстровка – Балыкчы темир жолунун курулушунда эмгектенген. 1952-жылдан 1982-жылга чейин жылкы фермасында, андан сон аймактык бөлүм башчы (завучастка) болуп иштейт.

1982-ж. Сүусамыр өрөөнү Жумгал районуна кошулганда «Кызыл-Ой» совхозунун директорунун орун басары болуп эмгектенген. «Эмгек ардагери», Лениндин 100, Улуу Жеништин 40, 50 жылдыгы юбилейлік медалдары ж-а Ардак грамоталар м-н бир нече жолу сыйланган. Айыл чарба тармагындагы мелдештерде бир нече жолу женүүчү болуп, Москвадагы Эл чарба жетишкендиктеринин көргөзмөсүнө сыйлык жол-

Наскеев Т.

Насырбек уулу У.

домолору м-н барган. Айылдык ж-а райондук кенештерге бир нече жолу депутат болуп шайланган. Чал уруусунан.

НАСКЕЕВ Тажидин (1930-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – агартуучу, дасыккан мугалим. Кыргыз мамлекеттик университетин химия ж-а биология факультетин бүтүргөн. Эмгек жолун 1957–58-жылдары Калинин районунун № 1 орто мектебинде биология ж-а химия сабагынан мугалим болуп баштаган. 1959-жылдан Суусамыр орто мектебине кеторулуп мугалим, 1967–77-жылдары окуу бөлүмүнүн тарбия иштери б-ча директордун орун басары болгон. Суусамыр өрөөнүүн балдарына билим берип, тарбиялоого чоң салым кошкон. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Чал уруусунан.

НАСЫРБЕК уулу Улан (4. 12. 1973-ж. туулган. Сокулук району, Военно-Антоновка кыштагы) – милициянын полковниги, милициянын отличники. Бишкек шаарындагы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министригинин жогорку мектебин, Түркия Республикасындагы полиция академиясын бүтүргөн (1995). 1995–2000-жылдары

Бишкек Ички иштер башкармалыгында иштеген. 2000-ж. конкурсун чечими м-н Бириккен Улуттук уюмунун (ООН) Серб Республикасынын курамындагы Косово автономия крайына эл аралык тынчтыкты сактоо б-ча миссиясына жиберилет. Косово-дон 2002-ж. Кыргызстанга келип, 2004-жылдан Кыргыз Республикасынын Ички иштер министригинин алдындагы Укуктук камсыздоо ж-а эл аралык кызматташтык башкармалыгында улук референт болуп иштейт. 2005-ж. ООНдун Либерияндагы эл аралык тынчтыкты сактоо б-ча миссиясына жиберилет. Либериянын борбору Монровия шаарындагы полиция академиясында сабак берген. Учурда Кыргыз Республикасынын Интерпол улуттук-борбордук бюросунда өзгөчө маанилүү иштер б-ча улук оперуполномочен болуп кызмат етөөдө.

ООНдун «За службу во имя мира» медалы м-н 2 жолу ж-а кыргыз милициясынын 80 жылдык юбилейлик, 1- ж-а 2-дара-жадагы «Азамат» медалдары, ошондой эле дипломдор м-н сыйланган. Кыргыз Республикасынын Президентинин Ардак грамотасына татыктуу болгон. Чал уруусунан.

НАСЫРОВ Болот (29. 4. 1948, Жайыл району, Кызыл-Дыйкан кыштагы – 2008, Бишкек) – таланттуу режиссёр, музыкант. Улуттук радио компаниясынын отличники (2007). Суусамырдан башталгыч классты 8-Март негизги мектебинен бүтүрүп, окуусун Фрунзедеги №5 орто мектебинен уланткан. Эмгек жолун

1963-ж. Кыргыз драма театрынын алдындагы студиядадан баштаган. Ал жерден «Уядан учкандар» спектаклине катышып, карыянын ролун аткарған. Бул ролу учун I даражадагы дипломго татыктуу болгон. 1968–70-жылдары Советтик Армиянын катарында (Россия, Кострома облусу) кызмат өтөйт. Ал жактан үйлөмө аспаптар курсун, 1972-ж. М. Күренкөев атындагы музыкалык окуу жайын, Москвадан режиссёрлордун З айлык курсун бүтүрөт. Филармониянын астындагы элдик оркестрде комузчу, Кыргыз радиосунда үн режиссёр, оператор, музыка жасалгaloочу, телевизионде оператор болуп иштейт. Ал «Золотой початок», «Форель», «Папан ГЭСи», Болот Минжыл-киевдин, Самара Токтакунованын чыгармачылык жолу деген даректүү фильмдерди тарткан. Кийинчөрөк Каракол шаардык радиосунда эмгектенип, «Ак толкун» рубрикасын эфирге чыгарып турган (1987–91). Чүй облустук «Сары-Өзөн» радиосун негиздөөгө катышып, «Сары-Өзөн», «Бейпил түн», «Асылзат», «Мухит», «Түнкү сырдашуу» ж-а «Театр дүйнөсүнде» берүүлөрүн эфирге алыш чыгып турган. Муну м-н катар эле Улуттук радио комитетинде «Казына» белүмүндө да эмгектенген. Ч. Айтматовдун «Саманчынын жолу», О. Султановдун «Ак-Жол», Ж. Эгембердиевдин «Канат хан», Шота Руставелинин «Жолборс терисин жамынган баатыр» классикалык чыгарларын жогорку дөнгөлдө радиолоштуруп, ошондой эле кыргыз искусство корифейлеринин (Б. Кы-

Насыров Б.

Ниязалиева А.

дыкеева, Д. Күйүкова, С. Жумадылов, К. Досумбаев, Г. Дуулатаева ж. б.) ундерүн радионун алтын казынасына жазып калтырган. Ар дайым иштеген жерлеринде жаштарга чыгармачылык жактан жардам берип, ақыл-кенешин айтып келген. Ал «Эмгектин алдынкысы» (2 жолу), Социалисттик мелдештин женүүчүсү төш белгилерин алган. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Теги суусамырлык, жаныш уруусунан.

НИЯЗАЛИЕВА Алтынбубу [1941-ж. туулган, Калинин (азыркы Жайыл) району, Тегирменти кыштагы] – мыкты соода кызматкери, эмгек ардагери. Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда ар кандаи кызматтарды аркалаган. 1970-ж. В. И. Лениндин 100 жылдык юбилейлик ж-а «Эмгек ардагери» медалдары, Ардак грамоталары м-н бир нече жолу сыйланган. Айылдык, райондук кенешинин бир нече жолу депутаты болуп шайланган. **НОГОЕВ Өмүр** (15. 10. 1927, Суусамыр өрөөнү, 1-Май кыштагы – 30. 8. 2008, ошол эле жер) – элге билим берүүнүн отличники (1968), эмгектин ж-а согуштун ардагери. Нарын шаарындагы педагогикалык орто окуу жайын

Жетсев А.

Биркайев С.

Нуралеева И. М. к.

Бортуриш. Затек жолту 1942-ж. изу 3-жылдан соң жүрүп, баштап мемлекеттеги мұтасым болуп бишилді. 1948-50-жылдары мемлекеттеги директор. 1968-жылдан ССР инженер-конструкторы. Көркесе ССР инженер-конструкторы съездине деңгез бишилді. 1970-81-жылдары ақындардың бишилдес «Элегектеги әмбебаптың үеzi» (1946), Жаңы дағы Мемлекеттеги елеуістүн жеңілешінде 10 жылдан (1995), Легендада 100 жылдан ибелейлик мемлекеттеги жаңы 1972-ж. «Социалистік жаңа елдең жаңуұчысы» деген белгілі ж. ж. ойынанған, 1972-ж. мемлекеттеги Еңбекшілік даңызынан жаңынанған. Төс-түрлүгүнде.

Абубай Шәттарбек (1910, Сүрөттөр ауданы, 1-Май күштеги – 1989 ж. 25 наурыз) – азырғы артшы. Атташ 1928-24-жылдары бишилдес. Избітінде окуп, 1939-ж. Акжарындағы айдан не-желіліктік күрестү аяқталған. 1941-ж. Сүрөттөр ауданынан тарбиялана, 1942-ж. ауданының Калинина ауданынан тарбиялана, 1943-ж. ауданынан тарбиялана, 1944-ж. ауданынан тарбиялана, 1945-ж. ауданынан тарбиялана, 1946-ж. ауданынан тарбиялана, 1947-ж. ауданынан тарбиялана, 1948-ж. ауданынан тарбиялана, 1949-ж. ауданынан тарбиялана, 1950-ж. ауданынан тарбиялана, 1951-ж. ауданынан тарбиялана, 1952-ж. ауданынан тарбиялана, 1953-ж. ауданынан тарбиялана, 1954-ж. ауданынан тарбиялана, 1955-ж. ауданынан тарбиялана, 1956-ж. ауданынан тарбиялана, 1957-ж. ауданынан тарбиялана, 1958-ж. ауданынан тарбиялана, 1959-ж. ауданынан тарбиялана, 1960-ж. ауданынан тарбиялана, 1961-ж. ауданынан тарбиялана, 1962-ж. ауданынан тарбиялана, 1963-ж. ауданынан тарбиялана, 1964-ж. ауданынан тарбиялана, 1965-ж. ауданынан тарбиялана, 1966-ж. ауданынан тарбиялана, 1967-ж. ауданынан тарбиялана, 1968-ж. ауданынан тарбиялана, 1969-ж. ауданынан тарбиялана, 1970-ж. ауданынан тарбиялана, 1971-ж. ауданынан тарбиялана, 1972-ж. ауданынан тарбиялана, 1973-ж. ауданынан тарбиялана, 1974-ж. ауданынан тарбиялана, 1975-ж. ауданынан тарбиялана, 1976-ж. ауданынан тарбиялана, 1977-ж. ауданынан тарбиялана, 1978-ж. ауданынан тарбиялана, 1979-ж. ауданынан тарбиялана, 1980-ж. ауданынан тарбиялана, 1981-ж. ауданынан тарбиялана, 1982-ж. ауданынан тарбиялана, 1983-ж. ауданынан тарбиялана, 1984-ж. ауданынан тарбиялана, 1985-ж. ауданынан тарбиялана, 1986-ж. ауданынан тарбиялана, 1987-ж. ауданынан тарбиялана, 1988-ж. ауданынан тарбиялана, 1989-ж. ауданынан тарбиялана.

КЕНЕШИДЕ ТОРАГА, 1938-39-жылдары Жумгал районидагы МТСте директордүйнөсінен басары болуп иштеген. 1940-49-жылдары райондук партиялык жетекчи кызметтарда, 1950-жылдан пенсияга чыкканга чейин Сүссамыр айыл кенешинин төрагасы болуп үзүрлүү кызметтөрөнөтөн. Токтогон уруусунан.

НУРАЛИЕВА Нурбубу Монолдор кызы (1911, Каїсар айылы – 2001, 1-Май күштеги) – колунан коору төгүлгөн уз. Боз үйдүн ички жасалгаларын толугу м-н жасап, терме териш, өрмөк соккон. Башка уздардан айырмаланып, куракты төп келиширип курап, улам жаны курактын түрлөрүн ойлон таап, кураган. Шырдан оюп, ала кийнэгэ түр салууда озуңын атайдын билими болбо со да табият берген талантты м-н бойкортоду жараңызына жараша тоң келиширип коодоп, улуттук көлоритте жасаган. Аны м-н гана центеллии калbastan эркектердин башын кийимдерин (калипак, төбөтей, малвиай) да жакшы тиккен. Тери ашатын, тоң ж-а ичик тигет. Айыр самындын жетиштүү санды ондурушто даирдалынышына байдырылыштуу шакар жасалбай унутта налым келүүдө. Ошондой болсо да шакар кайнатканды жакшы билген. Айкени шакар элдик табыңчылыкта котур, таз сыйктуу жараларды айыктырууда колдонуудун келет. Кырбаң уруусунан.

O, Θ

ОЙ-КАЙЫҢ – Көкмерендин сол күймасы. Узундугу 33 км. Алабынын аянты 235 км². Жумгал кырка тоосунун түштүк капиталынан Муз-Төр деген ат м-н баштала. Ортонку бөлүгүндө жайык, Көкмеренге куярда кууш өреөн аркылуу агат. Жылдык орточо чыгымы 1,5-2,8 м³/сек. Эн көп чыгымы июнь-июлда, азы февральда байкаллап. Апрель-сентябрда кирип, октябрь-мартта тартылат. Ири күймалары: Талды-Суу, Туура-Суу, Түз-Ашуу, Ак-Таш, Кош-Булак (он), Бас-Алды, Боронду (сол). Сугатка пайдаланылат.

ОЙ-КАЙЫҢ ТООСУ – Жумгал тоо тизмегинин түштүк-батыш тармагы. Ой-Кайын, Көкмерен, Мин-Теке, Чет-Кууганды, Орто-Кууганды (Жумгал суусунун он күймалары) ж-а Түз-Ашуу суулары м-н чектешет. Жоо-Жүрөк өреөнүнен Кишинейдин ашуусу белүп турат. Узундугу 36 км, туурасы 20 км. Орточо бийиктиги 3800 м. Эн бийик жери 4230 м. Тоонун түштүк-батыш болутунун кыры кууш, аскалуу, кокту-көлөттүү келип, Көкмерен суусуна тик түшөт. Түндүк чыгышында мөңгүлор, байыркы түзүктөр, айрым жеринде жалама аскалар көздешет. Капталдары капчыгайлуу келип, Жумгал өреөнүнө жантайынды, Ой-Кайын суусуна тигирээк түшөт. Тоонун ортонку бөлүгү бийик, айлаасынадагы өрөөндөргө салыштырмалуу бийиктиги 1800-2000 м. Чон Боронду (3800 м), Жол-Боронду (3780 м), Мин-Теке (3104 м), Ой-Кайын (3401 м) ашуулары бар. Түндүк-батышы филлит, кумдук, алевролит, ортонку бөлүгү гранит, түндүк-чыгышы базальттуу ж-а андезит-базальттуу порфирит, туф, туф-конгломерат тектеринен турат. Тоого талаа (2500 мгэ чейин), бадал, токой аралаш шалбаалуу-талаа, айрым жерде шалбаа (3000 м), андан жогорку нивалдык-гляциалдык ландшафт алкактары мүнөздүү. Жайыт; шалбаалары чабынды.

ОМОРОВ Жүкүш [10. 5. 1922, Москва району, Чичерин (азыркы Чон-Арык) күштеги – 1991] – согуштын ардагери, милициянын майору, жетекчи кызметкер. Орто билимди Фрунзе шаарындағы № 5 жатак-мектептен алган (1940). Алматы шаарындағы атайын милиция окуу жайын бүтүргөн (1963). 1942-ж. Улуу Ата Мекендик согушка чакырлып, Ленинград фронтунда блокадада болгон. Польша, Венгрияны бошотуудагы салгылаштарга катышып, Берлинге чейин барган. Согуш аяктағандан кийин да Мамлекеттік коопсузадук комитетинде (КГБ) кызметтөрөнөт, чечен, карачай ж-а курддардын жер көтөрүштүрүүсүн ишке ашырууга активдүү катышат. 1949-ж. Советтик Армиянын катарынан бошонуп, туулган жерине келип, кырман башчысы болот. Кайрадан КГБга кызметка чакырлып, Талас облусунун Ленинполы (Бакай-Ата) районунда тергөөчү болуп, Кавказдан көчүрүлүп ке-

Оразов Ж.

линген улуттарга комендант болгон (1950). Москва районунда Ички иштер бөлүмүндө кызматкер (1955), кийинчерээк начальник (1961–68), Петровка, Сокулук райондорунда ОБХССтин башчысы, Суусамыр посёлкалык милиция бөлүмүндө начальник (1968–75), Калинин районунда ОБХССтин начальниги (1975–77), Москва районундагы «Россия» колхозунда ж-а айыл чарба башкармалыгында юрист-консультант болуп эмгектенген. «Милициянын отличники» төш белгисинин ээси. Улуу Ата Мекендик согуштун 30, 40 жылдыгы юбилейлик медалдары (1975, 1985), Улуу Ата Мекендик согуштун 2-даражадагы ордени м-и сыйланган.

ОРДО – улуттук спорт оюну. Оюнга ар бир жаат 7–10 оюнчудан турган эки командага бөлүнүп ойнолот. Оюн атайылап тапталган тегиз ж-а кенең аяитта откорулот. Аяиттын өлчөмү ж-а оюн убактысы шарттуу түрдө чондор м-и жаштар үчүн болунот. Республикалык денгээлде откорулүүчүч чондор катышкан (17 жаштан ейде) мелдештерде Ордонун айланасынын диаметри 12–14 м, ойноо мөөнөтү 120 мин, оюнчулардын саны 9дан болот. Бул оюнду суусамырлыктар илгертедең эле кенири ойноп келишет. Суусамырлардын ордо оюнунун чеберлери; К. Молдалиев, Б. Конушалиев,

А. Токтогулов (Кожомкул кыштагы), Э. Медекеев, С. Өмүров, Ш. Сыргабаев, Р. Ибраимкулов (1-Май), Н. Сатыбалдиев, М. Боккучуков, Т. Бөтөгөев, К. Бектуров (Тунук), С. Осмонов (Суусамыр), К. Акматов, К. Бектуров (Кайсаар).

ОРОЗОВ Жакыпбек (1928, Суусамыр өрөөнү – 1989, ошол эле жер) – эмгек ардагери. 1943-ж. 7-классты, кийинчөрээк 10-классты Суусамыр орто мектебинен сырттан окуп бүтүргөн. Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында «Тунук» колхозунда эсепчи, кийин малчы болгон. 1956-жылдан Калинин районундагы «Победа» колхозунун Суусамырларды «Тунук» участкасында алгач колхозчу, кийин участка башчысы, 1963–65-жылдары Суусамыр айылдык кенешине төрага болуп иштеген. Ал көптөгөн ардак грамоталар ж-а В. И. Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалы м-и сыйланган. Бир нече жолу айылдык кенешке депутат болуп шайланган. Жолуке уруусунан.

ОСМОНОВ Бакыт (6. 11. 1960-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – элге билим берүүнүн отличники, жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетин бүтүргөн (1983). Эмгек жолун ошол эле жылы Сокулук районундагы Н. Жетикашева атындагы орто мектепте мугалим болуп баштаган. 1985–94-жылдары Сокулук районундагы № 106 СПТУда директордун орун басары, 1994–2001-жылдары «Аттила» кичи ишканасында директор, 2001–05-жылдары Бишкектеги № 97 лицейде директордун орун баса-

ры, 2002–05-жылдары Чүй облустук элге билим берүү башкармалыгында начальниктин орун басары, 2005–06-жылдары начальник болуп иштеген. 2008-

жылдын декабрьинан Бишкектеги № 20 лицейде директор. Немис тилинде эркин сүйлөй билет. Элге билим берүү тармагындағы үзүрлүү эмгеги үчүн райондук, облустук Элге билим берүү болумдерүүн, Элге билим берүү министрлигинин Ардак грамоталары м-и сыйланган. Жаманбай уруусунан. **ОСМОНОВ Сайырбек** (1940, Суусамыр кыштагы – 1980, ошол эле жер) – жетекчи кызматкер. Пржевальск шаарындағы кооперация орто окуу жайын (1962), Кыргыз мамлекеттик университетин экономика факультетин бүтүргөн (1971). 1957 – 1971-жылдары соода тармагында, Суусамыр МЖСинде эсепчи (учётчик), 1971–75-жылдары Тогуз-Торо районундагы МЖСте башкы экономист, 1975–77-ж. Суусамыр айылдык кенешинин төрагасы, Суусамыр МЖСинде директордун чарбачылык б-ча орун басары (1977–80-ж.) болуп эмгектенген. Жаманбай уруусунан.

ОСМОНОВ Талапбек Сайырбекович (8. 6. 1959-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – милициянын полковниги, укук коргоочу, жетекчи кызматкер. Фрунзе политехника институтун (1981) ж-а Кыргыз мамлекеттик улуттук

Осмонов Б.

Осмонов С.

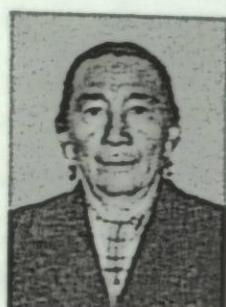

Осмонов Т. С.

университетинин юридикалык факультетин бүтүргөн (2006). Эмгек жолун 1981-ж. Суусамыр совхозунда инженер, комсомол комитетинин катчысы болуп баштаган. Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинде УГАИнин кызматkeri ж-а Чүй облустук ОГАИде начальниктин орун басары (1983–2002) болуп эмгектенген. 2002-жылдан Ысык-Көлдөгү ИИМге караштуу «Дэржинец» балдардын эс алуу комплексинде (ДОК) директор. ИИМдин Ардак грамоталары, Кыргыз милициясынын 75, 80 жылдык юбилейлик, I ж-а II даражадагы «Азамат», Тажикстандын премьер министринин атынан Республиканын 10 жылдык юбилейине карата күмүш медалдары м-и сыйланган. Россия ИИМнин 200 жылдык юбилейинде колсаат, Эл аралык Адам кадыр-баркын коргоо лигасына кошкон салымы үчүн анын президенти Советтер Союзунун Баатыры В. И. Варенниковдун колунан эстелик төш белгисин алган. Жаманбай уруусунан. **ӨМҮРКУЛОВ Шейшеналы** (1. 5. 1931-ж. туулган, Кожомкул кыштагы) – дасыккан педагог, жетекчи кызматкер. Кыргыз

Өмүркулов Ш.

Өмүрова Р.

мамлекеттик педагогика институтунун кыргыз тили жа адабияты факультетин бүтүргөн (1952). Ал орто мектепте окуп жүргөн мезгилинде эле 1946-ж. 1-июнда «Эмгектеги каармандыгы үчүн» медалы м-н сыйланган. Эмгек жолун 1952-ж. Тогуз-Торо районунун Казарман орто мектебинде мугалим болуп педагогикалык ишин баштаган. Суусамыр орто мектебинде окуу бөлүмүнүн башчысы (1954-59), 8-Март орто мектебинде директор (1959-60), 1974-ж. Жумгал районунун Мин-Күш шаарчасында А. С. Пушкин атындагы орто мектепте кыргыз тили жа адабияты мугалими, окуу-тарбия иштери б-ча директордун орун басары (1978) болуп иштеген. 1988-ж. Суусамыр өрөөнүндөгү Тунук орто мектебинин директору болуп дайындалган. 1974-ж. алгачкылардан болуп, кыргыз тили жа адабият кабинетин уюштуруп, кабинетти талапташылайык түзгөндүгү үчүн «Социалистик мелдештин жөнүүчүсү» деген тош белгисине татыктую болгон. 1980-ж. Ардак грамота м-н сыйланыши, 1982-ж. «Эл агартуунуу отличниги» наамын алган. 1984-ж. «Эмгек ардагери» медалы берилген. 1989-ж. беш белмелүү мектеп-

тии курулушун бүткөрүүгө активдүү катышып, негизги мектепти ачууга жетишкен. Ал эми 1990-ж. алты белмелүү мектептик курулушту бүтүрүп, толук орто мектеп ачылган. Ошондой эле мектепте бардык таланттарга ылайык үлгүлүү кабинеттер жа а мектептин залында «Жаратылыш бурчу» уюштурулган. 1990-91-окуу жылында окуу-тарбиялык иштердеги чон жетишкендиктери жогору бааланып, мектеп баалуу сыйлыктар («Москвич-412», түстүү телевизор) жа атмө Кызыл Туу м-н сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда. Мойнок уруусунан.

ӨМҮРОВА Рысбүү (12. 4. 1927-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, Тескей кыштоосу) – зергер уста. Эмгек ардагери. Зергерчиликти атасы Касымбайдан үйрөнгөн. Чон атасы Сырдыбай зергерчилик м-н алектенин, устачылык кылышкан. Рысбүү топчу, шакек, сейкө, билерик, мүштөк, чакча ж. б. ар түрдүү буюмдарды жасаган. Согуш жылдарында ар кандай жумуштарда эмгектенген. Баатыр эне, он баласы, 30 небереси, 20 чөбүрөсү бар. Шааболот уруусунан.

ӨТМӨК АШУУСУ Талас Ала-Тоосунун чыгыш болугунде. Түндүк жа а Түштүк Өтмөк өрөөндерүнүн жабык төрлөрүнүн ортосундагы байыркы түздүктүн калдыктарынын үстүндөгү бел. Бийиктиги 3330 м. Суусамыр өрөөнүн 500 м. Талас өрөөнүнен 1100 м көтерүнкү жатат. Ашуунун түндүк капиталы тик. Рельефи татаал Үч-Кошой суусунаң баштап 20 км аралыкка жол ба-

йыркы мөнгү таштардын калдыктарын аралап, бир нече чукул бурулуштар м-н көтерүлөт. Ашуудан өткөн соң 10 км жол терен тилмеленген байыркы мөнгүнүн жантайыңкы тайпак өреөнүнө өтөт. Негизинен каледондун гранит тектеринен түзүлгөн. Төрлөрдө азыркы касаба мөнгүлөр жокко эссе. Ашуу Суусамыр м-н Талас өрөөндерүн бөлүп турат. Бети жазы, таш-шагылдуу, нео-

ген мезгилине чейинки түзүлгөн эзелки жайыктын калдыгы. Ашуудан Өтмөк суусу түштүккө, Үч-Кошой суусу түндүк-батышка агат. Ашуу Талас өрөөнүн Суусамыр, Чүй, Ички Тенир-Тоо, Жалал-Абад облусунун райондору м-н автомобиль жолдору аркылуу байланыштырат. Тарас (Казакстан) – Талас–Суусамыр жолу Өтмөк ашуусу м-н өтүп, Бишкек–Ош жолуна кошулат.

П, Р

ПЕНЬКОВ Николай Иванович (12. 2. 1931, Россия, Алтай край, Усть-Пристонский району, Романов айылы – 1. 8. 1997, Карабалта шаары) – Суусамыр өрөөнүн социалдык жа а маданий тармактарынын онүгүшүнө чон салым кошкон эмгектин ардагери. Токмок шаарындағы атайын техникалык орто окуу жайын (1955) жа Алматындағы байланыш электр техникумун бүтүргөн (1963). Суусамыр МТСинде механик-комбайнер, 1962-жылдан Суусамыр станциясында байланыш электр механизиги болуп эмгектенген. 1973-ж. Суусамыр айылдык керек-жарак коомунун башкармалыгына шайланган. Ал кызматты 1991-жылга чейин ээлеген. 1970-ж. В. И. Лениндин 100 жылдыгы юбилейлик медалы жа 1971-ж. «Ардак Белгиси» ордени м-н сыйланган. Облустук, райондук жа айылдык кенештердин бир нече жолку депутаты болуп шайланган. Ошондой эле кыргыздын каада-салтын жакши билген, тамашакөй ин-

сан болгон. «Жолуке уруусунаным» – деп, тамашалап калаар эле (портрети 216-бетте). **РАХМАТАЛИЕВА Назгүл Аскарбековна** (29. 7. 1972-ж. туулган, Жумгал району, Чаек кыштагы) – элге билим берүүнүн отличниги (2008), китеңканаачы. Бишкек гуманитардык университетин китеңкана иштерин жүргүзүү жа а библиография факультетин сырттан окуп бүтүргөн (1997). Эмгектеги жетишкендиктери учун Суусамыр айыл өкмөтүнүн (2007), Жайыл райондук билим берүү бөлүмүнүн (2000, 2001), Чүй облустук билим берүү башкармалыгынын (2001) Ардак грамоталары м-н сыйланган (портрети 216-бетте).

РЫСКУЛБЕКОВ Амангелди Ибраимкулович (2. 1. 1956-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетин бүтүргөн (1977). Эмгек жолун Калинин районундагы «Путь к коммунизму» колхозуunda эсепчи (учетчик) болуп баштаган. 1978-жылдан

Пен'ков Н. И.

Рахматалиева И.

1982-жылга чейин ушул эле райондун Ставрополь совхозунда бухгалтер, ОТФ башчысы, башкы бухгалтердин орун басары, башкы бухгалтер, партиялык комитеттин катчысы, директордун орун басары болуп иштеген. 1992–94-жылдары жаны уюштурулган Суусамыр районунда акимдин 1-орун басары, 1994–97-жылдары Карап-Балта мамлекеттик бажыкканасында инспектор, 1997–2004-жылдары Жайыл районунун мамлекеттик салык инспекциясында инспектор, 2004-жылдан Жайыл райондук социалдык коргоо башкармачылыгында башкы бухгалтер болуп иштеп келүүдо. Карап-Суу айылдык консультант 4 жолку депутаты. Шааболот уруусунан.

РЫСКУЛБЕКОВ Октибрь Тураббекович (24. 10. 1967-ж. туулгин, Нарын шаары) – суусамырлык плягичы аскер кызметкери, полковник. Москвадагы Жогорку жилини ишердик командалык окуу жайын (1989), Казакстан Республикасындагы Улуттук коргоо университетин (2006) ж-а Россия Федерациинын ал аралик гуманитордык унук б-ча аскер күчтөрү куроон бүтүргөн (2008). Омек жолун 1989-ж.

Рыскулбеков А. И.

Рыскулбеков О. Т.

Түркстан аскер округунда мотоаткычтар взводунда командир болуп баштаган. 1991–93-жылдары Пржевальск аскер комиссариатынын комиссарынын жардамчысы, кийинчөрөк комиссары, 1993–94-жылдары Балыкчы шаардык аскер комиссариатында комиссардын орун басары, Кыргыз Республикасынын Коргоо министрлигинде коргоо ж-а кызмат көрсөтүү б-ча өзүнчө ротанын командири, 1994–98-жылдары № 20636 аскер белүгүндө оперативдик белүмдүн башчысынын жардамчысы, Кыргыз Республикасынын тынчтыкты сактоо б-ча штабынын батальонунда начальник болуп эмгектенген. Тажик – Оган чек арасын күчтөө б-ча Кез карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) колективдүү тынчтыкты сактоо күчүнүн курамында согуштук (боевой) ташырма аткарган. Ал 1999–2001-жылдары Коргоо министрлигинде аскер даярдыктары башкармалыгында улук офицер кызматын отөгөн. Ошол эле жылдары Республиканын түштүгүндө локализациялык банк түзүү б-ча аскер иштерине катышкан. 2001–03-жылдары Коргоо министрлигинде аскер даярдыкта-

рын пландаштыруу бөлүмүндө начальник, 2003–05-жылдары Казакстандын коргонуу б-ча университетинин угуучусу. 2005-жылдан Коргоо министрлигинде аскер даярдыктары башкармалыгынын окуу-методикалык белүмүн начальники. Аскер кызматын өтөө м-н катар аскер иштерине көректүү «Учебное пособие по обучению военнослужащих к боевым действиям в горах незаконные вооруженные формирования и способы борьбы с ними», «Учебник по подготовке сержантов» ж. б. окуу куралдарын жазган. Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы м-н сыйланган. Жаныш уруусунан.

РЫСКУЛБЕКОВ Турабек (6. 5. 1939-ж. туулган, Москва р-ну, Чон-Арык айылы) – театр ж-а кино актёру, Кыргыз Республикасынын театр онорүнүн өнүгүшүнө зор эмгек синирген ишмер. Ташкендеги А. Н. Островский атындагы театр-көркөм институтун бүтүргөн (1963). Чыгармачылык эмгек жолун 1963-ж. Нарын шаарындагы М. Рыскулов атындагы музыкалуу драма театрында актёр болуу м-н баштаган. Театрдагы алгачкы ролу – «Энсеген менин обонум» (Ч. Айтматов, «Жамийла») спектаклиниң башкы каарман Сейиттин ролу. 1963-ж. Кыргызстандын Россияга өз ыктыяры м-н кошулганынын 100 жылдыгына ариалган салтанатта көрсөтүлүп, театр сүйүүчүлөр тарабынан жорору бааланган. Театрдагы комсомолдук ж-а партиялык уюмдарын көп жылдары жетектеген. Нарын музыкалуу драма театрында аде-

генде директордун орун басары (1971–72), кийинчөрөк (1972–80) директору болуп иштеген. Ал бюджеттин чектелүү болгонуна к арабастан театрдын финанссы абапын коллективди гастролдордо чыгарып толуктап турган. Ошондуктан Нарын театрын «Дөңгөлөктүн үстүндөгү театр» деп айтышкан. Ал жетекчи болуп иштеп турганда Нарын музыкалуу драма театры көптөгөн ийгиликтерге жетишкен. Улуттук чыгармалардан тышкary, көп улуттуу советтик ж-а дүйнөлүк классикалык чыгармалар да үзгүлтүкүз көюлуп турган.

Анын демилгеси м-н 1977-ж. Нарын шаарында бардык шарттары м-н 600 орундуу жаны театр курулган. 1980-ж. Бишкектеги республиканык актёрлор үйүнө директор, кийинчөрөк Кыргыз Республикасынын театр ишмерлер союзунун төрагасынын 1-орун басарлыгына шайланат (1980–1992). Белгилүү драматург Т. Абдылмомуновдун шакирти (аны м-н 10 жылдай иштешкен). Анын ойногон белгилүү ролдору: Кемел (Ч. Айтматов, «Кызыл жоолук жалжалым»), Кайрат (казак драматург А. Тажибаев, «Портрет»), Акайгет (башкыр драматург М. Карим, «Ай тутулган түндө»), Эдил (К. Жантөшев, «Курмаибек»), Максут (Ж. Түрлүсбеков, «Ажал ордуна»), Ира зан (хакас драматург Кильчи-

Рыскулбеков Т.

Рыскулбекова А. А. Рыспаев К. Ж.

ков, «Аюу колот»), Шыйкымбай (М. Тойбаев, «Атанын баласы»), Садыркул (Т. Абдыномуонов, «Атабектин кызы») ж. б. Улуттук театр енерүнө кошкон салымдары үчүн Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамотасы, «Эмгектеги артыкчылыгы үчүн» медалдары м-н сыйланган. Жаныш уруусунан. Жубайы Абдырахманова Гүлчач [(улуту казак), 1939-ж. туулган, Аламудун району, Бирлик кыштагы] – эмгек синирген артист (1979). Ташкендеги А. Н. Островский атындагы театр енерү институтун бүтүргөн (1963). Чыгармачылык жолун Муратбек Рыскулов атындагы музыкалуу драма театрынан баштап, ал жерде бир нече жыл эмгектенген. Учурда ардактуу эс алууда. Жаныш уруусунан.

РЫСКУЛБЕКОВА Айда Аскарбековна – (1. 8. 1956-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – педагог, жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик улуттук университетинин география факультетин бүтүргөн (1979). Эмгек жолун 1979-ж. Кара-Суу орто мектебинде география мугалими болуп баштаган. 1988-ж. ушул эле мектептин окуу-тарбия башчысы,

Рыспеков М.

1992-ж. Ставрополь орто мектебинде директорун орун басары, 1993 – 98-жылдары директор болуп иштеген. 1998-жылдан Жайыл райондук элге билим берүү

болумундо жетектөөчү адис болуп иштеп келе жатат. Бир нече грамоталардын эssi. Чал уруусунан. **РЫСПАЕВ** Кожобек Жайчыбекович (25. 1. 1963-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – Ооган согушунун 1981–83-ж ардагери, учурда жеке ишкер. Фрунзе соода техникумун бүтүргөн (1985). Эмгек жолун Комфорт соода тармагында сатуучулуктан баштаган. Кийинчөрөк соода түйүндөрүнде кампа башчысы болуп иштеген. 1991–2009-жылдары Ош базарында «ГЭКА» соода комплексин, Сокулук районунун Новопавловка айылдындағы «Алтын босого» соода борборун курдуртуп, ишке киргизген. Эки жолу Кыргыз Республикасынын (1999, 2005) ж-а ССРЖогорку Советинин (1983) Ардак грамоталары м-н сыйланган. 1983-ж. «Согуштагы каармандыгы үчүн» медалын алган. 2008-ж. Россия Федерациясынын «Эмгектеги каармандыгы» ордени м-н сыйланган. Азыркы учурда Ооган согушунун ардагерлеринин Бишкек шаары б-ча кенешинин төрагасы. Кожотай уруусунан.

РЫСПЕКОВ Мелис (20. 1. 1937-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – акын, орто билимдүү. 1955-ж. 1-

май орто мектебин бүтүргөн. Көп жылдар жылкычы болуп эмгектенген. Кийинчөрөк «Заветы Ильича», «Энгельс» колхоздорунда жумушчу болуп жүрүп ардактуу эс алууга чыккан. «Көкө

мерен» (2007) ж-а «Төө-Ашуу» (2008) деген ыр китечтери жарык көргөн. Учурда ыр жазуу м-н алектенип келет. Токтогон уруусунан.

C

САГЫНБАЕВ Орозалы Эркебекович [4. 5. 1955-ж. туулган, Калинин (Жайыл) району, 8-Март (Кожомкул) кыштагы] – эл агартуунун отличники. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1978).

Эмгек жолун 1978-жылдын 23-августунан Жумгал районундагы Мин-Күш шаарчасындағы Горький атындагы орто мектепте тарых мугалими болуп баштаган. 1982 – 83-жылдары Тунук негизги мектебинде, 1-Май орто мектебинде директор болуп иштеген. 1993–97-жылдары Кожомкул айылдык кенешинин төрагасы болуп шайланган. 1997–2007-жылдары 1-Май орто мектебинде кайрадан директор. 2007-жылдан Кожомкул кыштагындағы С. Мырзакматов атындагы орто мектебинде директор. Ал 4 жолу Суусамыр айылдык кенештин ж-а 1 жолу Жайыл райондук кенешинин депутаты болуп шайланган. «Кыргыз Республикасынын билим берүү отличники» төш белгиси (2004) ж-а Жумгал райондук (1983), Нарын облустук билим берүү белүмдерүүн (1985), Жайыл райондук мамлекеттик администрациясынын (2005), Жайыл райондук кенешинин (2003) ж-а Кыргыз Республика-

сынын президентинин (2008-жылдары) Ардак грамотасы м-н сыйланган. Чал уруусунан (портрети 220-бетте).

САГЫНДЫКОВ Абакир (1920-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Армияга 1943-ж. чакырылып, немистик-фашистик Германияга карши 1-Украина фронтунда согушкан. Согуштан 1946-ж. кайткан. «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияның женгендиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин колхоздо жумушчу болуп иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Капсалан уруусунан (портрети 220-бетте).

САЙДИНОВА Базарбұбы (23. 10. 1957-ж. туулган, Чүй району, Кегети кыштагы) – эл агартуунун отличники. Кыргыз мамлекеттин университетинин география факультетин бүтүргөн (1980). Эмгек жолун 1980-ж. Кыргыз илимдер академиясынын сейсмология институтуда кенже илимий кызметкер болуп баштаган. 1983–1996-жылдары Калинин (Жайыл) районунун Сосновка кыштагындағы санаториялык жатак мектебинде, 1996-жылдан Жайыл районуна караштуу Кожом-

Сагынбаев О. З.

Сагындыков А.

Салдинова Б.

Самаков Ж.

кул кыштагындагы Сапарбек Мырзакматов атындагы орто мектепте мугалим болуп эмгектенген. Ардак грамоталар м-н сыйланган.

САМАКОВ Жолдошбек (19. 4. 1938-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү) – эмгек ардагери. Кыргыз айыл чарба институтун бүтүргөн (1965). Эмгек жолун 1959-ж. Суусамырда колхоздо жумушчу болуп баштаган. 1961–65-жылдары Сокулук районундагы «Рассвет» колхозунда тракторист, 1965–69-жылдары зоотехник-селекционер, 1969–71-жылдары Кочкор районундагы «Большевик» колхозунда, 1971–80-жылдары Ысык-Көл облусунун чарбаларында башкы зоотехник кызметтариңда иштеген. 1980–83-жылдары Панфилов районундагы Малды бордол семиртүүчү чарбада – «Живпромдо» башкы зоотехник, 1983–86-жылдары Талаастагы малды бордол семиртүүчү чарбада – «Живпромдо» директор, 1986–90-жылдары Панфилов районунда «Тельман» атындагы совхоздо башкы зоотехник кызметтариң аркалаган. Ал 1990-жылдан Сокулук районундагы «Рассвет» колхозунда сүт азыктары комплексинин началь-

нигинин орун басары болуп иштеген. «Эмгек ардагери» медалын алган. Бир нече жолу айылдык, райондук кенештерге депутат болуп шайланган. Учурда ардактуу эс алууда. Чал уруусунаи.

САМАКОВ Расылбек Сырдыбаевич (22. 10. 1948-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – экономика илимдеринин кандидаты (1991), эл агартуунун отличники, Мамлекеттик кызметтүүн 1-класстагы кенешчиси. Кыргыз мамлекеттик университетинин география факультетин бүтүргөн (1976). 1967–69-жылдары Советтик Армияда кызмат етөгөн. 1970-ж. Суусамыр МЖСинде жумушчу, электр ширетүүчү, 1971-ж. Ленин атындагы заводдо куюучу болуп эмгектенген. 1979-ж. Кыргыз мамлекеттик университетинин география факультетинин экономикалык география кафедрасында окутуучу, 1980-жылдан экономикалык факультеттин деканинын орун басары, университеттин студенттик жетаканаларды тейлөө б-ча башкармайны терагасы болуп эмгектенет. Ал экология ж-а жаратылыш байлыктарын рационалдуу пайдалануу деген монографиянын (1977) ж-а 35ке жакын илимий эмгек-

тии автору. 2000–01-жылдары Жогорку Кенештин материалдык техникалык ж-а финанссылык жактан тейлөө департаментинин директорунун орун басары, 2001–05-жылдары Кыргыз Республикасынын Президентинин иш башкармалыгынын Жогорку Кенештин палаталарын материалдык-техникалык жактан тейлөө бөлүмүнүн башчысы. 2005-жылдан Жогорку Кенештин иш башкармалыгынын материалдык-техникалык тейлөө бөлүмүнүн башчысынын орун басары, 2008-жылдан социалдык камсыздо ж-а протоколдор бөлүмүнүн башкы кенешчиси, текшерүү ж-а пропускалар секторунун башчысы болуп иштейт. Шааболот уруусунаи.

САРЫ-КАМЫШ – Суусамыр Жумгал ж-а Токтогул райондору м-н чектешкен жерде жайгашкан кыштак. Учурда Жалал-Абад облусунун Токтогул районундагы Сары-Камыш айыл округуна караштуу. Бул округдун курамында эки кыштак Бирлик (калкы 922; 152 түтүн) ж-а Кетөрмө (565; 94) болгон. Мурун Кен-Суу, Кичи Таалга, Чон Таалга, Котур-Суу, Кожо-Сойду, Кыргонун-Бели, Кел, Чат, Ак-Колот ж-а Карабаткак элдүү пунктарынан турган. Орто мектеп, китеекана, фельдшер-акушердик пункт бар. Жердин аты ошол аймакта ёскөн жоон-жоон камыштарга байланыштуу аталып калган деп болжомолдонот. Бул кыштак 1905–08-жылдары Суусамыр болуштугuna, кийин Жумгал болуштугuna ж-а Жумгал районунун курамына кирген. 1970-ж. Суусамыр айылдык кенешине караш-

туу Суусамыр М Ж Синин Сары-Камыш болому болгон. Бул учурда Кызыл-Ой-Сары-Камыш автомобиль жолу куралган. Азыр Токтогулдан Толук аркылуу

Сары-Камышка келген жол бар. Бул айылдан Зыфар Эгембердиев чыккан.

САРЫ-КАМЫШ КЫРКА ТОСУ – Суусамыр кырка тоосунун Жумгал районуна караштуу түштүк-чыгыш тармагы. Көкөмерен ж-а Көбүк суусунун аралыгында. Көндик б-ча 30 км созулат. Туурасы 17 км, орточо бийиктиги 3800 м, эн бийик жери 4012 м. Ортонку бөлүгү бийик, мөнгүлүү, түштүк капталы узун ж-а тигирээк, түндүгү кыска ж-а жантайынкы: батыш бөлүгү аскалуу, капталдары кокту-колоттуу; ортонку бөлүгүндө тик чокулар, жалама беттер көп, терен капчыгайлар бар; чыгышы негизинен түзөн, байыркы түздүктөрдүн калдыктары кездешип, капталдары Көкөмерен суусуна карай жантайынкы. Тоодон Көкөмерендин сол куймалары: Көбүк-Суу, Кашка-Суу, Туура-Суу, Туура-Кайын, Кара-Күнгөй, Туура-Терек, Кичи-Жотош, Чон-Дебе, Сары-Булак, Ичке-Суу, Көк-Суу, Жер-Көчкү, Табылгы, Ак-Балтыркан, Кек-Сай суулары агып түштөт. Негизинен интрузия тектеринен турат. Жарым чөл, кургак талаа ж-а аралаш ёскөн талаа (2400 м бийиктикке чейин), 3000 мгэ че-

Самаков Р. С.

Сарымсаков К.

Сатыбалдиев Н.

Йин бадалдуу, айрым жеринде то-кою бар шалбаалуу талаа ж-а шалбаа, 3700 мгэ чейин субальп, альп талаасы ж-а шалбаа, андан жогору нивалдык-гляциалдык ландшафт алкактары тараган. Жайыт, чабынды жерлери арбын.

САРЫМСАКОВ Кенжалы (5. 3. 1939-ж. туулган, Москва району, Мураке кыштагы) – таланттуу публицист, баяндамачы ж-а котормочу. Эмгек жолун орто мектепти аяктаган соң, 1956-ж. койчу болуп баштаган. Кийин Фрунзедеги Ленин атындагы заводдо жумушчу (1962–64), Калининарайондук комсомол комитетинде (1964–67), «Билим» коопсунда (1967–82), Кыргыз телеграф агенттигинде котормочу (1982–84), Партиянын тарыхы институтунда улук илимий редактор (1984–87), Кыргыз телерадио комитетинде саясий комментатор (1987–2002) ж-а «Кыргыз руху», «Аалам» гезиттеринде (эс алууга чыккандан кийин) эмгектенип келген. Анын алгачкы макаласы 1963-ж. «Ленинчил жаш» гезитине жарыяланган. В. И. Лениндик бир нече томдорун (тарыхы институтууда иштеп жүргөндө), Н. И. Озиобиндин

«Уулу демилге», З. Т. Таиповдин «Эркиндик үчүн күрөштө», М. И. Палыковскийдин «Мадаминбектин ойрондолушу» ж-а К. Г. Вайнонун «Эстония вчера, сегодня и завтра» деген китептерди кыргызчага которгон. Тил койгөйнө байланыштуу көптөгөн макаларды жазып, сыйналгыдан ар кандай маектерди берип келген. Чүй мамлекеттик администрациясы синирген эмгегин жогору баалап «Ардак» белгиси (1998) м-н сыйлаган. «Эмгек ардагери» ж-а «Кыргыз тил» төш белгилерин, бир нече Ардак грамоталарды алган. Теги суусамырлык, күрүчбек элинин жолуке уруусунаи.

САТЫБАЛДИЕВ Нарынжан (15. 11. 1931, Ой-Кайын – 1998, Тунук айылы) – эл агартуунун отличники (1985), жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик педагогика институтунун тил ж-а адабият факультетин бүтүргөн (1952; биринчи бүтүрүүчүлөрден). Эмгек жолун 1-Май орто мектебинде мугалим болуп баштаган. Тунук башталгыч мектебинде (1954), 1-Май негизги мектебинде директор (1956–60) болуп иштеген. Ошол жылдары мугалимдердин күчү м-н 32 мин кирпич күйдүрүп жаны мектеп салдырган. 1960-жылдан өмүрүнүн акырына чейин Тунук 8 жылдык, андан кийин 10 жылдык мектебинде мугалим, окуу болумүнүн башчысы болуп иштеген. Ал ырга шыктуу, комуз черте билген, үн кошуп ырдаган, жамакчы болгон. Мектепте өздүк-көркөм чыгармачылыгын уюштуруп, балдарга комуз үйретүп келген. Азыр да

эл ичинде «Нарынжандын жамак ырлары» – деп айтылып келет. В. И. Лениндик 100 жылдык юбилейлик ж-а «Эмгектин ардагери» медалдарынын эсси болгон. Кырбаш уруусунаи.

САТЫБАЛДИЕВА Рая (5. 3. 1961-ж. туулган, Тунук кыштагы) – эл агартуунун отличники. Кыргыз мамлекеттик университетин математика факультетин бүтүргөн (1983). Эмгек жолун ошол эле жылы Панфилов районундагы Тельман орто мектебинде математика мугалими болуп баштаган. Бир нече жолу профсоюз уюмуна төрага болуп шайланат. Мектептеги физика-математика секциясынын ж-а математика усулдук бирикменин жетекчиси (1990–91). Ал билимтарбия берген окуучулары райондук (2-орун) ж-а республикалык олимпиадаларга (2-орун) катышып, Ардак грамоталардын эсси болушкан (1990–91). Ошол эле жылы Кыргыз-Түрк лицейинин тестирлөөсүнде уч окуучусу жеңүүчү болуп, жогорку окуу жайына жолдомо алышкан. Учурда окутуунун инновациялык ж-а императивдик ыкмаларын пайдаланып, окуучулардын логикалык ой жүгүртүүлөрүн ж-а аң-сезимдеринин өнүгүшүнө түрткү берип келүүдө. Райондук, облустук ж-а элгө билим берүү министрликтеринин бир нече Ардак грамоталарынын эсси. «Эл агартуунун отличники» төш белгисинин эсси (2009). Учурда Панфилов районундагы Карыпбек Жумагулов атындагы орто мектептө мугалимдик кесибин улантууда. Кырбаш уруусунаи.

САЯПКЕР – күлүк, жорго таптоочу адам. Мурда сыйчи (мис., Толубай сыныч) деп да аталган. Саяппер атты таптаганда арыгын эттенидип, семизин арыктастып, жем-чөбү м-н сууну күнде ченеп берген. Атты улам алыстасып чаап, машыктырып, суутуп чыйралткан. Айрым саяпперлер ат тапталып сынга толгондо, ага ақырындык м-н ат чабуучу баланы көнүктүргөн. Бир саяппер бир же бир нече атты таптаган. Ар бир аттын турпатына, езгөчөлүгүнө жараша ат таптоонун ар кандай ыкмасы (багуу, суутуу, таңашыруу ж. б.) болгон. Мыкты саяпперлер ат таптоонун татаал сырны, өз тажрыйбасын шакиртиине же балдарына үйреткөн. Азыр деле саяпперлер мелдешкө катыша турган күлүктөрдү, жорголорду, таскактууларды тапташат. Суусамыр өрөөнүнөн илгери Самсалы уулу Ниязалы, Айтек уулу Тентимиш, учурда Бекболот Эсенжанов, Муказ Чортонбаев ж. б. мыкты саяпперлер чыккан.

СЕЙДАКМАТОВ Болотбек (1933, Ой-Кайын кыштоосу – 1965, Фрунзе шаары) – педагог, эмгек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн (1955). Белгилүү жазуучу Шатман Садыбакасов м-н чогуу окуган. Эмгек жолун 1955-ж. Суусамырдагы 8-Март орто мектебинде мугалим болуп баштаган. Кийинчөрээк

Сатыбалдиева Р.

Сейдакматов Б.

Сейталиев Д.

директор болуп 1959-жылга чейин иштеген. 1959–63-жылдарда Сүусамыр орто мектебинде кыргыз тили ж-а адабияты мугалими болуп иштейт. Кийин ден соолугуна байланыштуу Фрунзе шаарына көчүп кеткен. Жолуке уруусунан.

СЕЙТАЛИЕВ Дүйшөн (1925, 1-Май күштагы – 2004, ошол эле жер) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштан 1945-жылдары кайткан. Армияга 1943-жылдын майда чакырылып, согушка 1944-жылдын сентябринан 1945-жылдын 9-майна чейин 17-аткычтар батальондо ж-а 21-моторлоштуруулган топография отрядынын курамында катышкан. 1944-жылдары он ийиниен оор жарат алган. «Согуштагы эрдиги учун», «Кенигсбергди алгандыгы учун», «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги учун» ж-а «Жуков» медалдары м-н сыйланган. Согуштан кийин Сүусамырда почта болумунун башчысы, «Кызыл-Аскер» колхозунда болум башчы ж-а малчы болуп иштеген. Сарттар уруусунаи.

СЕРКЕБАЙ кызы Маржеке (1916, Сүусамыр өрөөнү, Тескей

күштоосу – 1993, Сүусамыр күштагы) – боз үйдүн жасалгасын өтө жогорку дөңгөлдө улуттук колоритте кооздогон уз. Сайма сайып, шырдак оюп, ермек соккон. Сабастыз болгон, бирок ошого карабастан ой-туюму м-н боёкторду төп келиширип, жасаган. Кичинесинен эле кол өнерчүлүккө кызыгып, айылдагы уздардан өз алдынча үйрөнгөн. Кийинчөрээк байыркы көчмөн эл колдонгон нукура боз үйгө узчулук өнерүн (фантазиясын) колдонуп, айкалыштырып, көптөгөн

Серкебай кызы Маржеке (солдо)

жасалгаларды жаныртып кошкон. Түркүн түс салып чий чырмап, аяк кап, чинын кантарды кештелеп кооздоп, жабык баш, ашкана, терме боорлорду, ошондой эле кийиз жасап, шырдак оюп, ала кийизге түр салып, тери ашатып көлделөн даярдап, боз

үйдүн кийизин жасаган. Республикалык, райондук ж-а облустук дөңгөлдө өткөрүлгөн көргөзмөлөргө (еэз жасаган боз үйү м-н) катышкан. Шааболот уруусунан. **СМАЙЫЛКУЛОВ** Жакыпбек (1934, Кызыл-Ой күштагы – 1996, ошол эле жер) – айыл чарбасы б-ча жетекчи кызматкер. Айыл чарба институтунун агрономия факультетин бүтүргөн (1955). 1955–68-жылдары Жумгал районунун Ленин, Дыйкан, Жумгал совхоз ж-а колхоздорунда башкы агроном болуп иштеген. 1968–76-жылдары райондук ондүрүштүк башкармасында төраганын орун басары, 1976–79-жылдары «Өриөк» колхозунун башкармасы, 1979–91-жылдары Сүусамыр МЖСында башкы агроном болуп иштеген. Бир нече жолу грамоталар м-н сыйланган. Райондук, айылдык көнештерге депутат болуп шайланган (1963, 1968). Уч жолу «Эмгектеги каармандыгы учун» медалынын ж-а «Эмгек ардагери» төш белгисинин эсси. Бир нече жолу Ардак грамоталар м-н сыйланган. Теги сарымыштык, боргемик элинен.

СОЛТОБАЕВ Айбек Эшкожоевич (19. 2. 1975, Кайсар айылы – 2009-ж. ошол жер) – көк боруучу, эл аралык спорттун чебери. 1992-ж. орто мектепти аяктагандан улак тартыш м-н машыгып келген. 1995-жылдан Сүусамырда, кийинчөрээк «Рассвет» командасынын курамында болгон. Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгүнүн 10 жылдыгында 1-даражадагы, Курманбек баатырдын 500 жылдык мааракесинде 3-даражадагы, 2002-ж. Нооруз майрамында, Бишкек шаарынын 125 жылдык мааракесинде, Астана шаарынын (Казакстан) 5 жылдык мааракесинде 1-даражадагы, Президенттик көк борууда

Смайылкулов Ж.

Сманалиев Д.

клиникалык ооруukanада башкы врачтын орун басары болуп, ардактуу эс алууга чыкканга чейин (1994) эмгектенген. Андан сон Бишкектеги республикалык пенсионерлердин эс алуу үйүндө врач-гигиенист болгон (2005). Аламудүн райондук кенешке 2 жолу депутат болуп шайланган (1963, 1968). Уч жолу «Эмгектеги каармандыгы учун» медалынын ж-а «Эмгек ардагери» төш белгисинин эсси. Бир нече жолу Ардак грамоталар м-н сыйланган. Теги сарымыштык, боргемик элинен.

Солтобаев А. З.

Солтобаев С.

1-даражадагы дипломдор м-н, «Көк-Бөрү» эл аралык турниринде алдынкы «Кыргызстан-1» улакчысы наамын алыш, баалуу сыйлык м-н сыйланган. 2001-жылдан Президенттик кубокторго ж-а чет мамлекеттик турнирлерге үзгүлтүксүз катышып турган. Көптөгөн Ардак грамоталар ж-а медалдар м-н сыйланган. Эл аралык спорттун чебери наамын бир иче жолу алган. Суусамыр кыштагында жаш муундарды улак тартуу б-ча машыктыруу м-н алектенип келген.

Ал катышкан көк-бөрү улуттук оюнунун командасы 10 жолу жеңил автомашина м-н сыйланган. Кырбаш уруусунаан.

СОЛТОБАЕВ Самалбек (1. 1. 1943, Москва району, Большевик кыштагы -1999, ошол эле жер) – жетекчи кызматкер. Токмок шаарындагы айыл чарбаны механизациялоо ж-а электрлештируү техникумун (1962) ж-а К. И. Скрябин атындагы Кыргызстан айыл-чарба институтунун агрономия факультетин сырттан окуп бүтүргөн (1980). Эмгек жолун Тогуз-Торо ж-а Ак-Талаа райондорунун чарбаларында механик, башкы механик болуп иштөө м-н баштаган. Калинин районундагы Суу-

самыр МЖСинде механик (1967-72), МТМ башчысы, башкы инженер, директор, Суусамыр Башкы кой чарба бирикмесинде директор болгон (1972-1985). 1985-жылдан Сокулук районундагы Фрунзе кыштагында курулуш б-ча ПМКда башкы инженер болуп иштеген. Ал иштеген жылдары Суусамырда чарбанын социалдык-экономикалык ж-а маданий осүүсүнө таасири чоң болгон. В. И. Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалы м-н сыйланган. Жолуке уруусунаан.

СОЛТОГУЛ Орозалы уулу (1898, Суусамыр өрөөнү, Чарөөнү - 1996, Суусамыр кыштагы) – дин кызматкари, санжырачы. Он бир жашында Бухарада (Өзбекстан) ислам дин мадресесине арабча билим алган. Оштоту Ак-Эшенигэ кол берип келген. Айылда молдонун милдетин аткарған. Совет бийлиги мезгилинде «Туран» партиясынын мүчесү болгон деп айыпталған. Абакта кыргыз эл ақыны, жазуучу Аалы Токомбаев м-н олтурған. Кийинчөрөк акталған. Андан соң, Кызыл-Ой колхозунда эсепчи (1939-44) болуп эмгектенген. 1966-жылдан өмүрүнүн ақырына чейин Суусамыр өрөөнүндө имам болгон. Кыргыз элинин тарыхына кызыгып, санжыра айтып, жазып, жамактап ыр да айтып жүргөн. Эл ичинде кадыр-барктуу адам болгон. Кырбаш уруусунаан.

СОЛТОГУЛОВ Тыныстан Солтогулович (13. 10. 1944-ж. туулган, Тунук кыштагы) – жетекчи кызматкер. К. И. Скрябин атындагы Кыргыз айыл чарба инсти-

Солтогулов Т. С.

Солтогулов У.

тутунун зоотехник-инженер факультетин бүтүргөн (1971). 1962-66-жылдары Советтик аскер-дениз флотунда кызмат етеген. 1971-73-жылдары Сокулук районунун «Победа» колхозунда зоотехник-селекционер, 1973-76-жылдары Кенес-Анархай машина-мал чарба станицасында ж-а 1976-97-жылдары Суусамыр машина-мал чарба станицасында башкы зоотехник. 1986-ж. чарбаны профсоюз комитетинин төрагасы, 1987-ж. Суусамыр айыл кенешинин аткаруу комитетинин төрагалыгына шайланып, 1991-жылга чейин иштеген. 1996-жылдан жеке-дыйкан чарбасында эмгектенет. 1998-жылдан ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан.

СОЛТОГУЛОВ Үрүстөм (21. 8. 1946-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – эл агартуунун отличники. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1972). Эмгек жолун 1966-ж. Каракол башталгыч мектебинин мугалими болуп баштаган. 1969-ж. Суусамыр орто мектебинде тарых мугалими, 1974-81-жылдары Тунук негизги мектебинде директор, 1981-2003-жылдары Суусамыр орто мектебинде тарых мугалими болуп эм-

Солтанбекова К.

Солтанкулов М. Б.

гектенген. 2003-ж. «Эл агартуунун отличники» төш белгисин алган. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан.

СОЛТОНБЕКОВА Кыбылан (15. 5. 1946-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, 1-Май кыштагы) – Суусамырда байланыш тармагын жакшыртууда чоң салым кошкон эмгек ардагери. Фрунзедеги политехникалык техникумдун почта байланыш белүмүн (1988; сырттан окуп) бүтүргөн. 1969-ж. Суусамыр байланыш белүмчөсүндө оператор, 1971-жылдары Суусамыр байланыш белүмчөсүнүн башчысы болуп эмгектенген. 1970-95-жылдары Суусамыр айылдык кенештин депутаты болуп шайланган. Айылдык айдар кенешинин төраймы. 2000-жылдан Суусамыр айылдык аксақалдар сотунун катчысы болуп эмгектенүүдө. Кыргыз Республикасынын байланыш министрлигинин грамоталары м-н сыйланган. 1997-жылдан ардактуу эс алууда. Шааболот уруусунаан.

СОЛТОНКУЛОВ Марат Бекболотович (25. 3. 1962-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – куруучу ж-а жеке ишкер. 1978-жылы Фрунзе орто мектебин бүтүргөн. 1980-82-жылдары Советтик Ар-

Солтонкулова Ш. Д. Сооронбаев О.

мияда кызмат өтеген. Фрунзе политехника институтунун курулуш факультетин бүтүргөн (1990). Эмгек жолун 1982-ж. Майлы-Сай шаарындагы Южный СМУда мастер болуп баштаган. Кийинчөрөк курулуш ишканаларында мастер, башкы инженер (1985-97), ОсОО «Строитель-777» фирмасында башкы инженер (1997-2000) болуп эмгектенген. 2000-жылдан ОсОО «Маринстрой» жеке менчик ишканасын уюштуруп, жетекеп келет. Кожомкул айылында таза суу түтүгүн курушкан. Токтор уруусунаан.

СОЛТОНКУЛОВА Шамши Данапия кызы (4. 3. 1941-ж. туулган, Улгү айылы) – сыймачы. Билими орто. Эмгек жолун мектепте лаборант болуп баштап, кийинчөрөк турмуш-тиричилик комбинатында бычмачы-тикмечи болуп эмгектенген. Сыймачылыкты таякеси Сулайманкулдан таасирленип, үйрөнгөн. Ошондой эле апасы Айшанын сайган сыймалары, жасаган буюмдары да шык берген. Ал туш кийизди жогорку чеберчилик м-ни оймолоп, кооздоп, түстөрдү төп келишитирип айкалыштырып жарашиктуу сайган. Ошонуи негизинде кыялы м-ни

көптөгөн көчөт оюмдарды жараткан сыймачы катары таанылган. Анын жараткан көркөм көчөтторунде салттуулук байкалып, жекече чыгармачылык изденүүсү баамдалат. Аидан кайын синдиси Жанымбүзү сыймачылыкты үйрөнгөн. Чал уруусунаан.

СООРОНБАЕВ Орозалы [14. 3. 1959-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, 8-Март (Кожомкул) кыштагы] – техника илимдеринин кандидаты, доцент. Кыргыз мамлекеттик университетинин физика факультетин бүтүргөн (1983). 1977-жылдан 1978-жылга чейин Тунук кыштагындагы Жолду эксплуатациялоочу башкармалыгында (ДЭҮ-29) жол ондоочу болуп эмгектенген. 1983-ж. Сокулук районундагы Кызыл-Туу орто мектебинде физика, математика мугалими болуп, 1990-жылга чейин эмгектенген. 1990-жылдан Кыргыз Улуттук илимдер академиясынын Физика институтунда иштейт. Анын илиминин багыты бекем монокристаллдык жасалма алмазды алууну өркүндөтүү, физика-механикалык касиеттеринин ар кандай чейрөдө ж-а термодинамикалык параметрлерде, б. а. жогорку басым м-ни температурадагы абалдарын изилдөө. 1994-ж. Борбордук Азияда алгачкылардан болуп (Россия, Украинадан кийин) илимий жетекчилиси Хайдаров Камбаралы м-ни жасалма алмазды синтездеген. Ал онор жай, курулуш иштеринде, электроника тармагына эң керектелүүчү кремний пластиналарын жылмалоодо, курулушка керектелүүчү кооз таштарды (гранит, габбро, мрамор) кесүү, сайкал-

доодо колдонулууда. 1998-ж. Кыргыз Республикасынын «Илим ж-а техникинын жетишкендиктери» конкурсунда гранприге ээ болгон. 2003-ж. КМШ өлкөлөрү б-ча Москва шаарында откөрүлгөн көргөзмөгө катышып алтын медалга татыктуу болгон. Көргөзмөгө коюлган экспонаты түбөлүккө сакталып турат. Ал грамота, дипломдор м-ни сыйланган. Жаныш уруусунаан.

СТАМОВ Асанбек (28. 8. 1938-ж. туулган, Москва району, Мураке кыштагы) – кыргыз эл жазуучусу (1994), Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек синирген ишмер (1991). Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн (1962). Эмгек жолун Токмок шаарындагы орто мектепте мугалим болуп баштаган (1962-64). Республикалык радиокомитетте кабарчы, улук редактор (1964-69), Кыргызстан КП БКнын аппаратында (1969-76), «Кыргызстан» басмасында директор (1971-73), Маданият министриинин 1-орун басары (1973-85), Мамлекеттик телерадио комитетинин төрагасы (1985-86), Жазуучулар союзунун көркөм адабиятты пропагандалоо бюросунун директору (1986-89), «Чалкан» журналынын башкы редактору (1989-92). 1992-жылдан «Учкун» басма концернинин (1992-94) председатели, Кыргыз энциклопедиясынын башкы редакциясында башкы редактор (1996-98) болгон. Чыгармачылыгы 1960-жылдары башталган. Алгачкы ангемелер жыйнагы «Ата» ж-а «Таанышуу» 1966-ж. жарыкка

чыккан. Ал көптөгөн повесть ж-а романдардын автору. Алар: «Жаны тууган» (1973), «Нешердөн кийин» (1976), «Чүй дастандары» (1978), «Үч мэзрим» (1990), «Жортуул» (1992), «Хан Тейиш» (2009). Чыгармалары орус ж-а чет тилдерге которулган. Мындан башка «Кышында чардаган бакалар» ж-а «Эгиз тал» эки томдугу да жарык көргөн. Анын чыгармаларында кыргыз интелигенциясына тийиштүү нравалык интеллектуалдык изденүүнү чагылдыруу негизги орунда турат. Бир нече чет элдик чыгармаларды (Шерфиг, Х. А. Несин, М. Жалил ж. б.) кыргыз тилине которгон. Публицист катары да кенири таанымал. Ленин комсомолу сыйлыгынын лауреаты (1975). Кыргыз ССРине (1985), Фрунзе шаардын кенешине (1972-86) депутат.

«Ардак белгиси», «Манас» ордендеринин эсси. Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак грамоталары м-ни сыйланган. Теги суусамырлык, күрүчбек элинин жолуке уруусундагы Куубагыштын Таалайбегинин урпактарынан.

СУЛТАНГАЗИЕВ Аскарбек (15. 10. 1935-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, Кызыл-Ой кыштагы) – мамлекеттик сыйлыктын лауреаты (1978). Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты болгон. Кыргыз ССРинин мал чар-

Стамов А.

Султангазиев А.

Султаннасирова С.

Султанов Ж. К.

басына эмгек синирген устаты (1979). 1946-ж. Сокулук районундагы Национальный кыштагына көчүп келишип, атасы м-н мал багат. Кийинчөрөк Кыргызстан дыйканчылык илимий өндүрүш бирикмесинин баш чабаны болуп эмгектенет. Советтик Армиянын катарында кызмат етейт (1954–56). 1958-ж. ар жүз тубар койdon 110дон 189га чейин төл алган. Ал эки жолу Эмгек Кызыл Туу (1963, 1967), эки жолу Ленин (1972, 1977) ж-а Октябрь Революциясы (1986) ордендери м-н сыйланган. Бир нече Ардак грамоталардын эсси. Алты жолу Сокулук райондук кенешине депутат болуп шайланып, 2 жолу партиянын райондук комитетине мүчө болгон. 1992-жылдан ардактуу эс алууда. Теги Суусамырдагы жолуке уруусунан.

СУЛТАННАСИРОВА Сатина (1. 3. 1954-ж. туулган, Көкемерен кыштагы) – саламаттыкты сактоонуу ардактуу кызматкерি, фармацевт. Орто мектепти Жумгал районунун борбору Чаек кыштагынан аяктаган (1972). Москва шаарындагы И. М. Сеченов атындагы медициналык институттун фармацевтика факультетин бүтүргөн (1977). Эмгек жо-

лун ошол эле жылы Чаек кыштагындагы № 36 дарыканада химик-аналитик болуп баштаган. Андан соң 1978–81-жылдары № 177 ж-а № 155 дарыканаларында химик-аналитик, индүрүш башчысы болуп эмгектенет. Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин Башкы дарыканана башкармалыгында дары-дармек м-н камсыздоо ж-а сатып откоруу болумунде инспектор (1981–95), Бишкектеги Фармация акционердик коомунун көзөмөл лабораториясынын башчысынын орун басары (1995–2003), 2003-жылдан бери Бишкектеги Ачык акционердик дарыканалар коомунун № 161 дарыканасында башчы болуп эмгектенип келүүдө. Бир нече Ардак грамоталар м-н сыйланган. «Саламаттыкты сактоонун ардактуу кызматкери» деген төш белгинин эсси (1988). Белгилүү санжырачы Бейшенбаев Султаниазирдин кызы.

СУЛТАНОВ Жумгалбек Калдарбекович (11. 9. 1973-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – милициянын майору. 1990-ж. Кыргыз мамлекеттик университетинин кыргыз филологиясы факультетин (1990) ж-а Кыргыз юридикалык академиясын бүтүргөн (2005). Эмгек жолун 1995-ж. Кожомкул кыштагындагы С. Мырзакматов орто мектебинде мугалим болуп баштаган. Кийинчөрөк

1996-ж. Кызыл-Ой кыштагындағы Түркмөн орто мектебинде, 1997-ж. Суусамыр орто мектебинде мугалим болуп иштеген. Ал 1998-жылдын майынан Суусамыр айылдык милиция болумчөсүнүн жаш өспүрүмдөр инспекциясында аймактык тескөөчү, 2000-ж. ушул эле бөлүмчөдө аймактык инспектор, 2003-ж. Суусамыр айылдык милиция болумчөсүнүн начальниги болуп дайындалган. 2007-ж. Чүй облусунун ички иштер башкармалыгынын «Эн мыкты шаардык ж-а айылдык милиция болумчөсү» сыйлыгын ж-а I даражадагы диплом, 2008-ж. III баскычтагы «Азамат» медалы ж-а Чүй облустук ички иштер башкармалыгынын ардак баракчалары м-н сыйланган. Жаманбай уруусунан.

СУУСАМЫР – кыштак. Суусамыр айыл округунун борбору. Суусамыр суусунун сол ейүзүнде, Ийри-Суу м-н Жаман-Саздын ортосунда, дениз деңгээлинен 2074 м бийиктикте жайгашкан. Кыштактын ортосун Жинди-Суу кесип агат. Райондун борбору Кара-Балта шаарынан 110 км түштүк тарапта ж-а Кара-Балта темир жол бекетинен 100 км. Манас аэропортунан 200 км ара-лыкта. Кыштак 1938-жылы не-Суусамыр айыл округунун имараты.

гизделген. Калкы 3079 (2009, 679 түтүн эл); негизинен мал м-н алектенет. 2004-жылы суу түтүгү курулган (узундугу 5 км). Орто мектеп, китеңкана, маданият үйү, «Кожомкул» атындагы ат майданы, Улуу Ата Мекендик согушта курман болгондорго мемориалдык эстелик паркы, почта, телеграф бөлүктөрү, милиция белүмү, мал базар бар. Участкалык оорукана, дарыканана, бейтапканана, кол өнерчүлөр (чеберлер) ишканасы, маалымат ресурстук ж-а бизнес борбору (аялдар үчүн), алысдыр жайыттарды реабилитациялоо б-ча программалык көңсеси, Айыл банкынын өкүлү, АРИС ж-а ПРООНдун өкүлчүлүктөрү, айыл өкмөттүн көңсеси, тегирмен, соода тармактары, та-мактануучу жайлар, Суусамыр участкалык электр станциясы, гидрометеостанциясы иштейт. **СУУСАМЫР** (суу ж-а түркчө сымыр – кундуз, суу кундуз) – Ички Тенир-Тоодогу суу. Суусамыр өрөөнү аркылуу агат. Узундугу 90 км, алабынын аянты 2410 км². Талас Ала-Тоосу м-н Суусамыр кырка тоосунун кошулушундагы Ала-Бел ашуусунан башталып, Суусамыр өрөөнү м-н чыгышты карай агат. Жәэктери жайык, саздуу, айрым жерлеринде салааларга болунуп, нугунун туурасы бир нече кмге жетет. Төмөнкү агымынын жәэктери бадалдуу. Батыш Каракол м-н кошулушуп, Кокомерен суусун пайда кылат. Кар, мөңгү ж-а булак сууларынан куралат. Жылдык орточо чыгымы 39,3 м³/сек. Айрым күймалары сугатка пайдаланылат. Негизги күймалары: Отмөк,

Корумду, Чар-Уя (сол), Батыш жа Чыгыш Арамза, Чон Уч-Эмчек, Кичи Уч-Эмчек (он). Суунун сол ейзүндө Суусамыр, он ейзүндө 1-Май кыштактары жайгашкан.

СУУСАМЫР – ЭЧКИЛИ-ТВО ЖАРАКАСЫ – Кыргыздандын аймагындагы тектоникалык түзүлүш. Эчклили-Тво жа Суусамыр кырка тоосунун электрик аркылуу созулуп, Суусамыр тоосунан кыйгач етүп, Кекемерен суусу Нарын дарыясына куйган жеринде Тескей-Кара-Тво тектоникалык жаракасы м-н кошулат. Узундугу 140 км, туурасы 7 км, терендиги 2500 м. Жараканын түндүк-чыгыш бөлүгүндө Кыргыз-Тескей эвгеосинклиналь, түштүкбатышында Талас – Кара-Тво миогеосинклиналь зоналары онуккөн. Кембрий мезгилиниде Кыргыз-Тескей зонасында дениз каптап, жанартоо чөкмө жа карбонаттуу чөкмө тоо тектер жаралган. Түштүгүндө 2 цикл өкүм сүрүп, натыйжада фосфорит кенинин пайды болушуна шарт түзүлгөн.

СУУСАМЫР АЙМАКТЫК МАМЛЕКЕТТИК АРХИВИ 1977-ж. Суусамыр айыл өкмөтүнүн ошол учурдагы терагасы С. Төралиевдин демилгеси м-н уюштурулган. Алгач аймактык ведомстволук архив болгон. Ага Суусамырдагы мекеме, уюмдардын документтери иштелип чыгып, тизмелери түзүлүп мамлекеттик сактоого кабыл алынган (4. 10. 1997). Ошол эле жылы Жумгал районундагы мамлекеттик архивден 3 фонд же 410 сактоо бирдиги алынып келинген.

Бардыгы 6 фонд, 2667 сактоо бирдиги кабыл алынып иштей баштаган. Кийинчөрөзк Панфилов районунан бир фонд, 99 сактоо бирдиги, Жайыл районунан бир фонд, 126 сактоо бирдиги, Кара-Балта шаарындагы Чүй облусунун филиалынан 3 фонд, 281 сактоо бирдиги алынып келинген. 2005-жылдын 5-июнуңда Чүй облустук Юстиция башкармалыгынан каттоодон етүп, езүнчө кубелүк алып, юридикалык жактан «Мамлекеттик архив» деген статус алган. Ошондон бери жылана мекеме, уюмдардан документтик материалдар алынып, архивдин фондусу толукталып турат. 2010-жылга карата архивде 10 фонд, 3237 сактоо бирдиги бар. Архив уюшулгандан башкы архивист болуп Асаналиев Эльнура Баямановна иштеп келе жатат.

СУУСАМЫР АЙМАКТЫК ЭЛЕКТР ТАРМАКТАРЫ (СУЭС) 1977-ж. Калиниң району уюштуруп, кенсеси Суусамыр кыштагында курулган. Ага чейин эле 1967-ж. Суусамыр аймактык электр тармактары болуп, Суусамыр МЖСинин карамагында болгон. Бул ишканан ороенүүдө жайгашкан 5 айылды тейллейт. Ал эми Кызыл-Ой кыштагы электр Суусамыр электр тармактар ишканасы.

энергиясын Жумгал РЭСинен алат. Ишканан жалпы кубаттуулугу 3200 кВт келген 60 трансформатордук кичи станцияларды (а. и. 58 СУЭСтин, 2 мекемелердин менчиги) тейллейт. Бул тармакка караган электр линияларынын узундугу 192 км. Оператордук башкаруу Кара-Балта шаарындагы Жайыл РЭСинин борборлоштурулган диспетчерлик тейлөө пунктундагы өнөр жайлых байланыш каналына кошулган. Бул жерде 10дон ашык адам эмгектенет. Тармак ез алдынча уюшулгандан СУЭСтин начальниги болуп, 2001-жылга чейин Нурбек Насыпбеков, кийин Мустафа Темиров (2001-03), Авас Усубалиев (2003-04), Шахтёр Алиев (2004-07) иштеп келсе, 2007-жылдан Азис Насыпбеков иштейт. Учурда ишканан «Северозэлектро» АОсундагы Жайыл РЭСинин структуралык бөлүмүне кирет.

СУУСАМЫР АЙЫЛДЫК КЕРЕК-ЖАРАК КООМУ Кыргыз керек-жарак союзунун курамына түздөн-түз баш ийген айылдык кооперациялык соода уюму болгон. Бул коом негизинен Суусамыр өрөөнүндө жашаган калкты тейлеп, жайлоого келген малчыларды тиричиликке күндө керек товарлар м-н камсыз кылып турган. Ошондои эле ар бир айылда соода түйүндөрү болгон. Малчыларды жеринде тейлөө учун автодүкөндер уюштурулган. Бардыгы 15 стационардык соода түйүнү, 4 автодүкөн, бир коомдук тамактануучу жай, наан бышыруучу кичи заводу жа товаровларды сактоочу 2 кампасы бол-

гон. Алгач 1957-ж. коомдун кенсеси Тунук кыштагында уюштурулуп, 1959-60-жылдары Суусамыр кыштагына көчүрүлүп келген. Суусамырлыктардын 80% ииен ашыгы ушул коомго мүче болгон. Коомдун 1-башкармасы болуп Б. Жуматаев (улуту казак) шайланган. Кийин Карапатал Рыспаев (1958-59), Медетбек Бейшенилиев (1959-61), Артыкбай Асанов (1961-64), Токотемир Назарбаев (1969-70), Исакмат Рахматов (1970-73), Николай Иванович Пеньков (1973-91), Өмүрбек Бектуров (1991-97), Керимбай Жумалиев (1997-99) иштеген. Реформа болгон учурда Аскербек Кылжыев иштеп, соода жайлары жеке менчикке сатылып, коом тараап кеткен.

СУУСАМЫР – АРАЛ ЖОЛУ 1940-жылы курула баштап, Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиниде токтооп калган. 1948-жылы кайрадан башталып, 1951-жылы курулуп бүткөн. Алгач Чаек – Суусамыр же Уранкайдын жолу деп аталган. Жолдун узундугу 72 км (Бишкек – Ош жолунун айрылышынан) Чаек кыштагына чейин 90 км. Бул жол курулганга чейин суусамырлыктар Жумгалга Кекемерен капчыгайын өрдөп кеткен жалгыз аяк жол аркылуу ат м-н катташкан. Жолдун курулушуна Нарын, Жумгал, Суусамыр эли катышкан. Жолдун курулуп бүтүшү м-н Суусамырдагы эл Чаекке, Нарынга, Ысык-Көл жа Чүй өрөөндерүнө автоунаа м-н катташып, турмуш-шарты жакшыра баштаган. Чүй өрөөнүн

баруу үчүн Чаек, Кочкор, Балыкчы аркылуу 600 км жол жүрүп катташкан. Ошого карабастан бул жолдун мааниси чөн болгон. **СУУСАМЫР БАЙЛАНЫШ БӨЛҮМЧӨСҮ** Суусамыр кыштагында жайгашкан. Жайыл райондук транспорт ж-а коммуникация бөлүмүне карайт. Бөлүмчө 1949-жылы Бегалиев Медер башчы болуп турганда курулган. Бугачейин Социалисттик Эмгектин Баатыры Токолдошев Касымалы ат м-н Жумгалдан түз почта ташып турган. Кат-кабарларды, акча которууну кабыл алат ж-а жеткирет, мезгилдүү басма сез каяжаттарына жазылууну уюштурат, таратат ж-а сатат. Алгач Суусамыр почтасында эки адам иштесе, 1960-жылдан байланыш тармагы кенеип, радиобайланыш түйүнү орнотулган. Радист болуп Пеньков Николай Иванович 36 жыл эмгектенген. 1994-жылы байланыш бөлүмчесүнөн телефондук коммуникация (телефон) бөлүнүп чыгып, өзүнче ишкана катары түзүлгөн. Ал калка телефон, телеграф, факсималдык байланыш, интернет, электрондук почта, радио телефон ж. б. байланыш кызматын көрсөтөт. Почта да өзүнче бөлүнгөн. Учурда байланыш тармагында 7 адам эмгектенет. Почта башчысы – Айрыгомова Айчүрөк, Телеком башчысы – Күшубакова Төлеибубү. Кожомкул кыштагындагы почта бөлүмүндө – Текелдешов Молдокерим иштейт (Текелдешов Казымалынын баласы).

1949-жылдан Суусамыр байланыш бөлүмчесүндө жетекчи болуп иштеген ардактуу байланыш кыз-

маткерлери: Бегалиев Медер, Ажымуратов Байыш, Бейшебаев Мырзакан, Асаналиев Кабыл, Солтоонбекова Кыбылан. Суусамырдагы байланыш кызматчыларынан чыккан легендарлуу почточу, Социалисттик Эмгектин Баатыры Токолдошев Казымалы м-н жалпы Суусамыр эли сыймыктанат.

СУУСАМЫР – БАТЫШ КАРАКОЛ ЖОЛУ 1960–65-жылдары курулган. Узундугу 85 км. 4–5 категорияда. Суусамыр – Арал жолу Каракол суусунан еткөн көпүредөн (19 кмнен) башталып, Батыш Каракол өрөөнүн бойлоп, Кара-Мойнок тоосун ашып, Кочкор өрөөнүндөгү мурунку Коммунизм совхозуна түшет. Бул жолдун стратегиялык мааниси чөн. Келечекте реабилитация болушу зарыл. Бул жол негизинен жайында гана пайдаланылат. Кышында жабылат. Суусамыр м-н Кочкор өрөөнүн байланыштырган әң кыска жол. Суусамыр – Арал – Кочкор жолунан 125 кмге кыска. Бул жол аркылуу Чүй өрөөнүн малчылары Батыш Каракол өрөөнүнө келип жайлышат. Келечекте эл чарбачылыгында мааниси чөн.

СУУСАМЫР БАШКЫ КОЙ ЧАРБА БИРИКМЕСИ (ГОО) 1977-ж. Суусамыр МЖСинин базасында кайрадан уюштурулган. Негизинен Суусамыр өрөөнүндө кой чарбасын өнүктүрүп, жыл бою ошол жерде калтыруу м-н Чүй өрөөнүн чарбаларынын Суусамырда кыштаган койлорун толугу м-н ГООго еткөрүп берүү болгон. Койдун жалпы саны 75,0 минге жеткен. Мурунку МЖСин айдоо

аянты да ГООго карап калган. Суусамырдагы малчылардын саламаттыгы ж-а жайлоого келген малды зооветеринария жактан тейлөө милдети да жүктөлгөн. Малды кыштоодо кармоо үчүн бир нече мал сарайлар ж-а чабандарга жылуу үйлөр курулган. Суусамыр башкы кой чарба бирикмессинин директору болуп С. Солтобаев иштеген. 1982-ж. совхоз кайра уюшулганына байланыштуу жоюлган.

СУУСАМЫР ДЫЙКАН ЧАРБАЛАР БИРИКМЕСИ (ДЧБ) 1994-ж. уюштурулган. Кыргыз эли эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин айыл чарбасында кайра куруу башталат. Кыргыз Республикасынын Президентинин 1994-жылдын 22-февралындагы «Жер ж-а агрардык реформа» боюнча жарлыгына ылайык Суусамыр совхозунун жери, мал-мүлкү мамлекеттен ажыратылып, менчиктештирилет. Мурунку совхоздун жамааты 111 жеке менчик дыйкан чарбаларына ж-а кооперацияларга бөлүнүп, алар Суусамыр ДЧБсы болуп түзүлөт. Бирикменин курамында 643 адам, 2017 га айдоо аяиты, а. и. 432 гасы сугат жер, 1585 гасы кайрак жер ж-а 40854 гасы жайыт болгон. Мурунку «Үч-Эмчек», «Мин-Булак» совхоздорунун жамааты да ушул бирикмеге киришкен. Бирикменин 2001-жылдын январына чейин иштеп келген. Чүй облустук арбитраждык сотуунун чечими м-н «Агропромбанк-тари» алган 945,0 мин сом карзыны төлеөгө жөндөмсүз деп табылып, 2001-жылдын 30-январында жоюлуп, банкрот деп та-

былган. ДЧБнын башкармасы болуп И. Карыбеков (1994–97) ж-а С. Төралиев (1997–2001) иштешкен. Базар экономикасынын шартын көтөрөлбай малмүлкү карыздарына берилип, элге менчикке сатылган.

СУУСАМЫР ЖЕР ТИТИРӨСҮ 1992-жылы 10-августта, түнкү саат 1ден 4 минута еткендө болгон. Күчү борбор очогунда (Жалпак-Суу өзөнү) 9,5 баллга чейин жеткен. Түндүк тарапта казактын талаасында, түштүктө Памирде, батышта Ташкенде, чыгышта Алматыга чейинки көн аймакта сезилген. Катуу жер титирөе Суусамыр кырка тоосунун түштүк ж-а түндүк капиталын, Суусамыр Арам-Суу, Токтогул ж-а Талас өрөөндөрүн камтыган. Бул жерлерде жер бетинде бузулуулар, жаракалар пайда болуп, көптөгөн айылдарда үйлөрдүн талкаланышы жүргөн. Мындаай доо кеткен жер узундугу 40–50 км, туурасы 20–22 км келген аймакты эзлөгөн. Жер титирөе болор алдында жер астынан күүлдөгөн катуу добуш угулуп, анын катуулугунан үй ичиндеги кулаг жаткан буюмдардын, түтүн морлорунун, мештердин, уйдүн үстүнүн ж-а дубалдардын кулагандан чыккан үндөрү угулбай калган. Жерде отурган адам бир аз көтөрүлүп ордунан жылгын, ал эми турор турган адам жыгылып кеткен. Эпичентр (очогу) зонасында жер жарылып, тоолордон күргүштөп таш кулаг, жер көчкү жүргөн, жарлар пайда болгон. Айрым жерден суу атылып чыгып, анын бийиктиги 15 мгэ жеткен. Суу тунук эмес, өнү бозомтук түстө бол-

гон. Эн катуу жер титиреген 9 баллдык аймактын формасы созулган эллипс түрүндө болуп, анын аянты 140 км²ге жеткен (жакшы жери билдирген). Суусамыр суусунун жээгине жакын асфальт жолдун бир аз белүгү 8 м төмөн чөгүп кеткен, башка бир жеринде жол өнгүл-дөңгүл болуп калган. Суусамыр суусунун батышындагы айрым жерлеринде суу толкуп, белүнүп агып калган. Суусамыр суусунун он ейүзүндө жаракалардын туураасы 300 м, узундугу 3 кмден ашык зонасы пайда болгон. Зонада бийиктиги 10–30 см келген эки, кээ бир жерде төрт тик жаракалар пайда болгон. Суусамыр кырка тоосунун түштүк капиталындагы Боор-Теке суусунун жогору жагында гранит массиви кулап, чон (бийиктиги 200 м, узундугу 500 м) жер кочкү пайда болгон. Жер титиреген 8 баллдык аймак да чыгыштан батышка карай созулган эллипс формасында болгон. Бул зонада: Толук, Бел-Алды, Сары-Сегөт, Совет айылдарында ж-а Ала-Бел ашуусунда көптөгөн, курулуштар толук талкаларын, бузулбай калгандарында чон жаракалар пайда болгон. Жер бетинин көпчүлүк ири аянтарынын бузулушу жүргөн. Суусамыр тоосунун түштүк этегинде Бел-Алды айылынын жанында ж-а Токтогул – Толук жолун бойлой кумдак топурак кыртышынын (узундугу ондогон метр, туураасы 80–100 м, терендиги 10–15 м) тоо капиталы менен 100–150 м төмөн жылмышуусу болгон.

Суусамыр жер титирөөсүнүн айрым жерлерде болгон күчү, балл менен:

ЭУ-9, Бишкектен 162 км – 9,5
Суусамыр суусу – 9
Арамза-Суу суусу – 9
Суусамыр ашуусу – 8,5
Ала-Бел ашуусу – 8
Тунук айылы – 7,5
Суусамыр (МЭКС) – 7,5
1-Май айылы – 7,5
Кожомкул айылы – 7
Кызыл-Ой айылы – 7
Талас шаары – 6,5
Ош шаары – 6
Кара-Балта шаары – 5,5
Бишкек – 5,5
Ташкент – 5,5
Алматы – 5,5

Изилдеөлөр көрсөткөндөй, жер титирөөнүн жер астындагы очогу (гипоцентри) 25 км терендикте жайгашкан. Жер титирөө Каракол ж-а Арамза-Суу тектоникалык терен жаракалардын кошулган жериндеи зоналар б-ча ири блоктун кыймылга келишинин натыйжасында болгон.

СУУСАМЫР КЫРКА ТООСУ
Суусамыр ж-а Кетмен-Тебө өрөөндөрүн белүп турат. Ала-Бел ашуусунан (батышта) Көкөмерен калпчыгайына чейинки (чыгышта) көндик багытта 130 кмге созулуп жатат. Эн жазы жери 45 км (кээ бир маалыматтарда 31 км). Орточо бийиктиги 3400–3500 м. Эн бийик жери 4048 м (Чычкан чокусу). Чыгыш белүгү Сары-Камыш аталат. Тескей тарабы кыска, айдөш, түздүктүү, түштүк капиталы жазы, этеги бөксө чаптуу, Нарын, Кекемерен тушталик, зоокалуу. Капталдары суу

өрөөндөрү м-н тилмеленип, айрымдары терен, кууш калпчыгайга айланган (Чычкан, Толук ж. б.). Бул тоонун басымдуу белүгүн каледон бүктөлүүсүнүн ар кандай этабында жирип чыккан интрузия тектери (габбро, диорит, гранит ж. б.) түзөт. Алар жүздөгөн км² аянтка таралган. Айрым белүктөрү кембрийге чейинки, кембрий ж-а ордовик мезгилдеринин гнейс, кристаллдуу сланец, кумдук, аки таш теги, туф тектеринен турат. Тоо аралык ойдундарында ж-а суу өрөөндөрүнде антропоген мезгилиниң чөкмелерүү бар. Ири тектоникалык жаракалар м-н тилмеленген. Мөнгүлөрдүн жалпы аянты 25 км²ка жакын. Байыркы мөнгүлөрдүн издери бар. Ландшафты бийиктик алкактуулук б-ча өзгөрөт. Түндүк капиталы бетеге-шыбактуу кургак талаа (2200 мгэ чейин), талаа ж-а шалбаалуу талаа (2500–2600 мгэ чейин), субальп (3200 мгэ чейин), альп шалбаасы (3200 мден жогору), түштүгүнө жарым чөл (1200 мгэ чейин), талаа, шалбаалуу талаа (1200–2200 м), 3000 мгэ чейин бийик чөптуу шалбаа, андан жогору субальп ж-а альп шалбаасы, 3700–3800 мден жогору гляциалдык-нивалдык зона мүнөздүү. Жайыт катары пайдаланылат.

СУУСАМЫР МАШИНА МАЛЧАРБА СТАНЦИЯСЫ (МЖС) 1960-ж. Суусамыр Машина трактор станциясынын базасында уюштурулган. Анын негизги себеби МТС өзүнүн милдетини аткарып бүткөндүгүнө ж-а Суусамыр өрөөнүндө малдын саны көбөйгөндүгүнө байланыштуу, аларды бардык жагынан тейлөө ж-а координациялоо зарылчылыгы келип чыкканда пайда болгон. МЖСтин негизги максаты Суусамыр өрөөнүндөгү өздөштүрүлөэ элек дын жерлерди өздөштүрүү, тоот даярдоо, малды зооветери нарияллык жактан тейлөө ж-а малчыларга тиричилик кызматын көрсөтүү, ошондой эле жайыттардын рационалдуу пайдаланылышина көз салып, малдын санын көзөмөлдөө болгон. МЖСтин айдоо аянты 24,0 мин гага чейин жетип, 17–19 мин т кесек тоот даярдалып турган. 1972-жылдары Суусамыр өрөөнүнө жайкысын 2 миллиондон ашык кой, 100 мин жылкы ж-а 100 миндей уй жайлалган. МЖС болуп турган жылдары ондогон турал үйлөр, мастерской, тоот цехи, суу куурлары курулуп, Кызыл-Ой – Сары-Камыш автомобиль жолу салынган. Уй тиричилигине керектелүүчү газ плиталар, телефон байланышы, радио ж-а төлөө көрсөтүү орнотулат, электр линиялары тартылат. Элди турмуш тиричилик жактан тейлөө жакшырган. Малчылардын турмушу кескин онолгон. 1977-ж. МЖС жоюлуп, анын базасында Суусамыр башкы кой чарба бирикмеси (ГОО) уюшулган. Суусамыр МЖСинин 1-директору М. Ф. Иванов (1956–64), кийин Э. Алымкулов (1964–73) ж-а С. Солтобаев (1973–77) болгон.

СУУСАМЫР МАШИНА ТРАКТОР СТАНЦИЯСЫ (МТС) 1951-ж. Чүй облусундагы Калинин районунун демилгеси м-н уюшулган. Көнсеси Суусамыр кыштагында жайгашкан. Бул станция

тез арада эле Чүй өрөөнүндөгү 42 колхоз-совхоздун малын тоот м-н камсыз кылууга жетишкен. Дан эгиндери айдалып, анын санын топтолуп, тоотка чөп даярдалып, алар сугат системалары м-н камсыз болуп турушкан. МТСте 40тан ашык трактор, 24 комбайн, 15 автомашина, 50 чөп чапкыч, 16 эгин сепкичтер ж. б. көп сандаган айыл чарба шаймандары болгон. Атайын устаканалар уюштурулуп, бардык зарыл техникалар м-н жабдылган. Техникаларды иштетүү үчүн 150гө жакын ар түрдүү кесиптеги адистер келген. МТС 10 жыл ичинде коюлган милдетти толугу м-н аткарған. 1960-ж. дан эгиндеринин аяны 20 мин гага жеткен. Суусамырда өндүрүлгөн эгиндик көпчүлүгүн Чүйгө алып кетип турушкан. Суусамыр МЖСинин 1-директору болуп Георгий Георгиевич Богословский (билими атайдын орто) иштеген. Суусамыр МТСи 1960-жылдан МЖСи (Машина-мал чарба станциясы) болуп түзүлген.

СУУСАМЫР МЕЧИТИ Суусамыр кыштагында жайгашкан. 2004-ж. мурдагы айылдык керек-жарак коомунун ашканасы кайрадан реконструкцияланып, Арабия мамлекетинин жараны Аль-Крави Митлик Халифанын демөөрчүлүгү м-н курулган. Ал 200 орундуу.

СУУСАМЫР ОРТО МЕКТЕБИ Суусамыр айыл округунун борбору Суусамыр кыштагында жайгашкан. 1955-56-жылдары 1-Май айылынан Суусамырга көчүрүлгөн. Алгач 80 орундуу жатак мектеп ачылып, анда малчылардын

Суусамыр орто мектеби.

балдары мамлекет тарабынан акысыз окуп ж-а тарбияланышкан. 1955/56-окуу жылында Кожобеков Касымкул директор болуп дайындалып, 18 мугалим эмгектенип, бириңчи жолу 19 окуучу орто мектепти бүтүргөн. 1966/69-окуу жылында мектепте кошумча имарат курулган. 1984-жылы уч кабаттуу типтүү мектеп курулуп, пайдаланууга берилген. 2008/09-окуу жылында 41 мугалим (а. и. бирөө Кыргыз ССРине эмгек синирген мугалим, «Ардак Белгиси» орденинин ээси, 7 эл агартуунун отличники,) эмгектенип, 558 окуучу билим алышууда. 1990-жылга чейин билим берүү орус ж-а кыргыз тилинде жүргүзүлгөн. 1976-78-жылдары Кыргыз ССРинин Билим берүү министрлигинин етмө Кызыл Түсүн эки жолу женип алган. Ошол учурда мектептин директору болуп Табалдиев Акмат иштеген. 1992-окуу жылынан Бурканбаев Үсөн директор. 2003-жылдан Конушбаев Т. К. Суусамыр өрөөнүндөгү мектептер арасында «Жыл мугалими» кароо-сынагын еткерүп ж-а алдынкы окуучуларга стипендия, калктын аяр катмарына жардам берип, бул мектептин материалдык-техникалык базасын чындоодо туруктуу демөөрчүлүгүн көрсөтүп келүүдө.

СУУСАМЫР ӨРӨӨНҮ Кыргыз,

Талас Ала-Тоолору м-н Суусамыр, Жумгал кырка тоолорунун аралыгында дениз деңгээлинен 2000-3200 м бийиктике жайгашкан. Тегерегиндеги тоо кыркалар өреөндүн таманынан 1000-2000 мгэ чейин көтөрүlet. Батыштан (Ала-Белден; 3184 м бийиктике) чыгышка (Каракол ашуусуна чейин; 3452 м) 150 км² ге созулуп жатат. Аянты 4,3 мин км². Өтмөк, Суусамыр сууларынан чатынан Жоо-Жүрөк өрөөнүн оозуна (же Батыш Караколго Сокулук суусу куйган жерге) чейинки белүгү кенен, жайык келип, 80-85 км² ге созулат. Туурасы эн жазы жериnde – Төө-Ашшу м-н Суусамыр кырка тоосунун эн бийик чокусу (4048 м) түштэ (Үч-Эмчектин башы 45 км. Өрөөн улам батышка барган сайын кууштурулуп, таманы бийиктейт. Суусамыр өрөөнү рельефи б-ча уч белүккө ажырайт: 1) батыш белүгү – Дубан-Кечүү өрөөнү; 2) Борбордук Суусамыр өрөөнү; 3) Батыш Каракол өрөөнү, Дубан – Кечүү өрөөнү Суусамырдын баш жагын ээлеп, Корумдум м-н Айгыр-Жал тоолорунун бирибирине жакында, өрөөндүн кууштарткан жерине чейин созулат. Таманы түз, бир аз жантайынкы; 2300-3000 м бийиктике жатат. Капталдары тик, айрыкча Талас Ала-Тоосунун күнгөй беттери. Борбордук Суусамыр айрыкча көрүнүшү жагынан уч бурчтуктуу элестетет. Уч бурчтуктун чыгыш капталы гана Жумгал тоосунун батыш урчугу – Киндинк тоосу м-н ичин карай кабырылган. Суусамыр кырка тоосу-

ни тескейи бил түштэ отө жантайынкы. Борбордук белүктүн таманы майда адырлуу, дөндүү түздүк. Суу боюнда тектирлер да бар. Суусамыр өрөөнүнүн белүгүнүн рельефи, топурагы, климаттык шарттары дыйканчылыкка ынгайлуу. Батыш Каракол өрөөнү Суусамырдын чыгышында Кыргыз Ала-Тоосу м-н Кара-Мойнок, Жумгал, Киндинк тоолорунун ортосунда жайгашкан. Башка белүктөрүнө караганда кууш келип, капталдары тик, таманы 2100-3000 м бийиктике жатат. Чыгыш тарабында өрөөн отө кууштурулуп, эки айрык (Батыш Сөөк ж-а Караколдун төрү) болуп кетет. Киндинк тоосунун түштүк-чыгышында 2000-3000 м бийикте Жоо-Жүрөк өрөөнү түндүк-чыгыштан түштүк-батышка созулуп жатат.

Суусамыр өрөөнүн геологиялык түзүлүшүнде кайнозой заманында пайда болгон кумдук, конгломерат, кызыл түстүү чопо, аки таш тектери бар. Өрөөндүн таманында ж-а тоо этектериндеги энкейиш түздүктөрдө антропоген мезгилини кум-шагылы м-н чополору кенири тараплан. Негизги тектоникалык структурасы б-ча синклиналдык түзүлүш. Курулуш материалдар кени бар.

Суусамыр өрөөнүн климаты кескин континенттик. Жайында абапын температурасы 30°C-ге чейин жетсе, кышында -30... -40°C, кээде -43... -45°C-ге чейин төмөндөйт. Январдын орточо температурасы -20... -21°C, июлдүкү 13-14°C. Жайында көбүнчө шүүдүрүм түшүп, үшүк чалган учурлар да болот. Жылдык жаан-

чачыны 350–370 мм (кургакчыл жылдары 255 мм, жаанчыл жылдары 500 ммге жетет). Жылдык жаан-чачындын 63% март–июлга туура келет. Кышы узак (5–6 ай), кар калың (1 мгэ чейин) түштөт. Негизинен батыш, түндүкбатыш тараптан соккон шамал үстөмдүк кылат. Негизги суулары – Суусамыр м-и Батыш Каракол кошуулуп, Кекемеренди түзөт. Чон Корумду, Балыкты, Токойлуу, Чыгыш Арам-Суу, Уч-Эмчек, Шили-Суу ж. б. өрөөндүн баш жактарында майда көлдөр бар.

Рельефке, бийниктикке ж-а климаттык шарттарга жарааша Суусамыр өрөөнүне төмөнкү ландшафт алкактары мүнөздүү: 1) Бетеге-шыбактуу кургак талаа (2000–2200 м бийикте) Суусамыр суусунун өйүз-бүйүзүндөгү түз жерлерди, тоо этектерин эзлөйт. Бозомтук күрөн ж-а күрөн топурактуу. Топурак бетинин 50–70% ин өсүмдүктөр киптап, калгани ачык – такыр. 2) Бетеге-кылкандуу талаа ж-а түркүн чоп-бетегелүү (шимүүр, каз таман, жөргөмүш) ж. б. дан өсүмдүктүү шалбаалуу талаа (2500–2600 м). Топурагы күнүрт күрөн же коңур, чымдуу. 3) Дан өсүмдүктүү (ат конои, түлкү күйрук, тоо сулусу ж. б.) түркүн чоп басымдуулук кылгап субальп шалбаасы (3000–3100 мгэ чейин). Топурагы шалбаалуу кара ж-а каралыны түтөт. 4) Ветеге-туландуу олон ж-а түркүн чоптуү альп шалбаасы (8600–8700 мден жогору). Топурагы жуул тоо шалбаалуу ж-а шалбии-тилли, таштаң гүмүшни бий, б) Глициполдык-нивалдин плаки (8600–8700 мден жо-

гору) – таш шагылдуу беттер, аскалуу жондор, корум таштар, мөңгүлөр, эрибей жаткан көп жылдык карлар, аркайган бийик чокулар. Өрөөндүн таманында, айрыкча Суусамыр, Батыш Караколдун төмөнкү агымдарын бойлой бадалдуу токой (тал, терек, кайын) ёсөт. Суусамыр өрөөнү негизинен жайкы жайыт катары пайдаланылат. Чүй, Талас, Кетмен-Тебе өрөөндөрүндөгү чарбалардын, Казакстандын Луговой, Мерке райондорунун малы жайлалган. Кышында Жайыл, Жумгал, Панфилов, Москва, Сокулук райондорунун малы кыштакчу. Учурда жергилитүү элдин малы гана кыштайт. Эгин (арпа, сулу) ж-а тоот өсүмдүктөрү айдалат. Суусамыр өрөөнү аркылуу Бишкек – Ош, Тарас – Талас – Суусамыр, Суусамыр – Арас – Кочкор, Суусамыр – Батыш-Каракол автомобиль жолдору етөт. Өрөөндө Кожомкул, Тунук, Улгү, 1-Май ж-а Суусамыр кыштактары жайгашкан.

СУУСАМЫР РАЙОНУ Суусамыр өрөөнүндө жашаган элдин талабы эске алынып Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин 1991-жылдын 14-декабрындагы чечиминин негизинде уюшулган. Нарын облусунун курамындагы администрациялык-аймактык бирдик болгон. Облустун борбору Нарын шаарынан 330 км түндүк-батышта жайгашкан. Калкы 6,1 мин (1992). Борбору – Суусамыр кыштагы. Бул райондун курамына Суусамыр (буға Суусамыр, Тунук ж-а Кайсар) ж-а Кокемерен (Кызыл-Ой, Кожомкул ж-а 1-Май кыштактары

караган) айыл кенештери ж-а беш чарба («Кызы-Ой», «Каракол», «Уч-Эмчек», «Мин-Булак» ж-а «Суусамыр» совхоздору) киргөн. Райондо бардык мекеме, уюмдар уюштурулган. Райондун айдоо аяты 25,0 мин гана түзгөн. Анын ичинен 11,0 мин гасын дан эгиндери, 9,5 мин гасын көп жылдык, 2,2 мин гасын бир жылдык чөп эзлеген. 1992-ж. 12,6 мин т дан эгин, 10,0 мин т тоот, 6,5 мин т саман өндүрүлгөн. Район трактор м-и 62% ке, комбайн м-и 19% ке гана камсыз болгон. Мындаш шарт калктын социалдык-экономикалык муктаждыгын толугу м-и жетиштүү денгээлде чече алган эмес. 1992-жылдагы катуу жер титирөө (зилзала) да өзүнүн тескери таасири тийгизген. Жаны райондун уюштурулушунда ж-а башкаруу системасында да бир топ кемчиликтер кетирилген. Натыйжалдарайон 1994-ж. майда жоюлган. Андан соң, Суусамыр районунун аймагы бүт Чүй облусунун Жайыл районуна карал калган. Райондун акими болуп С. Ж. Жумабаев, райондук кенешитин төрагасы К. М. Наскеев иштеген.

СУУСАМЫР СОВХОЗУ – советтик чарба. Суусамыр өрөөнү Нарын облусунун Жумгал районунун курамындагы Башкы кой чарба бирикмесинин (ГОО) базасында 1982-ж. уюштурулган. Совхоздо 53,0 мин кой, 350 жылкы, 120 уй болгон. 1994-ж. Суусамыр совхозунун курамынан «Тунук», «Кайсар» айылдарын белүп, «Мин-Булак» совхозу уюштурулуп, ал совхоздун директору С. Чыныбаев болгон, бирок

бир жылга жетпей бул совхоз жоюулуп кеткен. Кыргыз Республикасынын Президентинин 1994-жылдын 22-февралындагы Жер ж-а агрардык реформасы тууралуу указынын негизинде совхоз жоюулуп, Суусамыр ДЧБсы уюштурулган. Директор болуп С. С. Солтобаев (1982–85), К. А. Деркенбаев (1985–90), Ж. Момуналиев (1990–91), С. Чыныбаев (1991–92) ж-а И. К. Карыбеков (1992–94) иштешкен.

СУУСАМЫР – ТАЛАС – ТАРАС ЖОЛУ нун курулушу 2004-ж. башталып, 52 кми 2009-ж. бүткөн. Жол Өтмек ашуусу аркылуу Суусамырдан Бишкек – Ош автомобиль жолуна 197чи кмнен кошулат. Өтмек ашуусунан айрылышка чейин 12,5 км. Бишкек – Ош жолунан Талас өрөөнүне кайрылган жерде 2009-ж. Манастын атка минген айкели ж-а Өтмек ашуусуна кеткен тарапка арка коюлган. Бул жол Талас өрөөнүн Чүй, Ысык-Көл, Нарын ж-а Түштүк м-и, Суусамыр өрөөнүн Талас ж-а Тарас шаарлары м-и байланыштырган эң кыска жол.

СУУСАМЫР УЧАСТКАЛЫК ООРУКАНАСЫ Суусамыр кыштагында жайгашкан. Ооруказа алгач 1955-жылы жыгач үйдүн базасында уюштурулуп, 5 койкаллуу болгон. Калкты бир врач, 2 орто билимдүү медициналык кызматкер тейлөгөн. Автоунаа болбогон. Чакыруулар ат м-и тейленген. Элдин санынын өсүшүнө байланыштуу ооруказа кенеңе баштаган. Койканын саны 1965-жылды 25 орундуу болуп, 1970-ж. 35, 1975–85-жылдары 50гө,

Сыдыев С.

Сыдыков Б. К.

1991–92-жылдары – 75ке чейин жетекчи. Ар бир кыштакта фельдшер-акушердик пункттар ачылды. Алар медициналык кызметкерлер жаңа жабдуулар м-н камсы болгон. 1985-ж. Кожомкул кыштагы фельдшер-акушердик пунктүү базасында үйбүрдүү дарыгерлер тобу уюштурулуп, анын курамында 2 врач, 10 орто, 2 көнжө медициналык кызметкер болгон. Аларга бир тег берилген. 1995-жылдан койка ортуунун саны жаңа медициналык кызметкерлер кыскара баштагы. Учурда иойканын саны 18 ортуултуу, 54 медициналык кызметкер, төрт фельдшер-акушердик шукт иштейт. Оорукана 2000-жылдагы жаңыча каржылаштуу механизмиине откон. Аида жетекши жаңа төрөт болуучу, операцыйлык блок (жабдыгы и-и) бар. Күнүнде 60 адамды тейлөө мүмкүнчүлүгүнүз ээ, эки үй-бүлөлүк дарыгерлер тобу иштейт. Анинын курамында 8 дарыгер (а. и. экоо жиңүүкүү категорияда) бар. Суусамыр күнүнүн климатынин таңдаштарына карарай ооруканаадын чечен жамааты ден-соолук саузынанында талыкпай эмгек-тажкин көнинүүди. Алар 6 кынш-

такты (Суусамыр, Кожомкул, 1-Май, Тунук, МТФ, Кызыл-Ой, Ой-Кайын кыштоосун) тейлешет. СЫДЫЕВ Советжан (2. 10. 1953-ж. туулган, Жумгал району, Сары-Камыш кыштагы) – жетекчи кызметкер. Токмок шаарындагы айыл чарба техникумуну механизация болумүн (1978) жаңа Кара-Балта шаарындагы атайын орто окуу жайын бүтүргөн (1972). 1973–75-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмет етеген. 1978-ж. Жумгал райондук айыл чарба техникалар бирикмесинде инженер, 1981-ж. материалдык техникалык жактан жабдуу базасында директор, ошондой эле ушул мекемеге караттуу автобазаны да жетектеген. 1986-ж. мартаан 1990-жылдын априлине чейин Суусамыр совхозунда башкы инженер, 1991–92-жылдары «Үч-Эмчек» чарбасында башкы инженер, 1992-ж. Суусамыр райондук айыл чарба техника бирикмесинде, андан соң 1992–95-жылдары Кызыл-Ой совхозунда директор болуп иштеген. 1995-жылдан Токтогул районундагы Сары-Камыш айылында айыл өкмөттө жетектөөчү адис, почта башчысы, салык б-ча ага инспектору болуп иштеп келе жатат.

СЫДЫКОВ Базарбек Кимбидиевич [27. 6. 1953-ж. туулган, Ленинполъ (Бакай-Ата) району, Бакай-Ата кыштагы] – скульптор, эл агартуунун отличники. Маданияттын мыкты кызметкери. Кыргыздын балбаны Кожомкулдин эстелигинин автору. Фрунзедеги көркөм сүрөт окуу жайын (1976), Ташкендеги А. Н. Ост-

ровский атындагы театр жаңа көркөм сүрөт институтунун декорация жаңа монументалдык искусство факультетин (1982) бүтүргөн. Эмгек жолун 1976-ж. Ош облусунун Совет айылындағы атайын орто окуу жайында жыгаччылык б-ча мастер болуп баштаган. Фрунзедеги көркөм сүрөт окуу жайында мугалим (1984–97). 1997-жылдан И. Арабаев атындагы педагогикалык университете эмгектенин келүүдө. Учурда доцент. Чыгармачылык енерканасында да чыгармачылыгы м-н алектенет. Ысык-Ата районундагы Красная Речка кыштагында, Талас шаарында, Бишкекте Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучуларына, Сүймөнкул Чокморов, Зууракан Кайназарова жаңа генерал Чыныбек Алиевге ж. б. тургузулган эстеликтердин автору. Ошондой эле Тоголок Молдо, Ишеналы Арабаевдердин эстеликтерин граниттен чегип жасаган. Ал Казакстан Республикасында, Түркстан шаарында Каманбай баатырдын, Астанада Кулагер тулпардын айкелдерин да жасаган. «Эл агартуунун отличники» (2005), Маданияттын мыкты кызметкери (2007) төш белгилерин алган. Казакстан Республикасынын художниктер союзунун грамотасы м-н сыйланган.

СЫДЫКОВ Намазбек (15. 3. 1931-ж. туулган, Панфилов району, Кум-Арык кыштагы) – эмгек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин биология-химия факультетин бүтүргөн (1952). Эмгек жолун Жалал-Абад облусунун Караван (Кербен) ра-

Сыдыков Н.

Сыдыкова Ф. Н.

йонундагы Афлатун (Авлетим) орто мектебинде окуу бөлүмүнүн башчысы болуп баштаган. Кийин 1956-ж. Суусамыр орто мектебинде мугалим, 1957-ж. мектептин директору, 1958-ж. окуу бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген.

1970-ж. В. И. Лениндин 100 жылдыгы юбилейлик медалы м-н сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда. Жаныш уруусунан.

СЫДЫКОВА Фатима Намазбековна [1. 5. 1954-ж. туулган, Караван (Кербен) району, Афлатун (Авлетим) кыштагы] – эл агартуунун отличники. Пржевальск шаарындагы педагогикалык институтунун орус тили жаңа адабияты факультетин бүтүргөн (1976). Ал 1976-жылдан Суусамыр орто мектебинде орус тил жаңа адабият мугалими болуп иштеген. 1999-ж. Жайыл районунун, 2000-ж. Чүй облусунун эл агартуу бөлүмдөрүнүн, 2005-ж. Элге билим берүү министрлигинин грамоталары м-н сыйланган. 2007-ж. «Эл агартуунун отличники» төш белгисин алган. Учурда ардактуу эс алууда. Жаныш уруусунан.

СЫДЫРАЛИЕВА Марипа Сооронбаева (20. 5. 1952-ж. туулган, 8-Март кыштагы) – юсти-

Садыралиева М. С.

Сыйданов К.

циянын отличиги (2007), «Айкөл Манас» конкурс-фестивалынын жөнүүчүсү (2007). Кыргыз мамлекеттик университетинин физика (1975; артыкчылык диплому м-н) ж-а ошол эле окуу жайдын юридика факультеттерин бүтүргөн (2001). Эмгек жолун Панфилов районундагы Күрпүлдөк орто мектебинде физика мугалими болуп баштаган. 1976–80-жылдары Бишкектеги № 5 орто мектепте лаборант, мугалим, 1980–81-жылдары Бишкек шаардык аткаруу комитетинде катчы, 1982–2008-жылдары Бишкек шаардык никелештируү сарайында башкы адис, 2008-жылдан Бишкектеги Октябрь райондук ЗАГС бөлүмүндө жетектоочу адис болуп эмгектенин келүүдө. Жаныш уруусунаи.

СЫЙДАНОВ Кубанычбек (9. 2. 1947-ж. туулган, Чүй облусу, Москва району, Чон-Арык кыштагы) – мамлекеттик коомдук ишмер. Кыргыз Республикасына эмгек синирген куруучу (1996). Мамлекеттик кызметтүү 2-класстагы кенешчи. Фрунзе политехнический институтун (1973), Ташкентдеги жогорку партиялык окуу жайын (1987) бүтүргөн. Эмгек жолун 1964-ж. Орто Азия

монтаждоо башкармалыгында слесарга үйрөнүүчүк болуп баштаган. Айдан соң 1976-ж. чейин аркандай курулуш ишканаларында мастер, прораб, улук ж-а башкы инженер болуп эмгектенип келген. Кийин Нарын облусунун Ак-Талаа районундагы колхоздор аралык курулуш ишканасында төрага (1976–78), «Нарынблемежколхозстрой» биримесинде төраганын орун басары (1978–79), «Нарынблесельстройдо» төрага (1979–82), Нарын шаардык кенешинин төрагасы (1982–86), 1986–88-ж. Кыргызстан КП БКнын инспектору, 1988–91-ж. Нарын облкенешинин төрагасынын 1-орун басары, Фрунзедеги республикалык «АгроЕвроЖайкурулуш» биримесинде начальниктин 1-орун басары, Кара-Балта шаардык кенешинин төрагасы (1991–94), Калини (Жайыл) райондук, Чүй облустук мамлекеттик администрациясынын башчысынын 1-орун басары, айдан соң Чүй облусунун Сокулук ж-а Жайыл райондорунун мамлекеттик администрациясынын башчысы – акими болгон. Талас облусунун Манас районунда аким (1999–2000), Бишкектеги «Интерэнергохолдинг» компаниясында вице-президенттик кызметтарды аркалаган. 2000–06-ж. жеке ишкердик м-н алектенет. 2006-жылдан кайрадан мамлекеттик кызметтарда. Чүй облусунун мамлекеттик администрациясынын башчысы – губернатор, Кыргыз Республикасынын Президентинин кенешчи, Коомдук палатанын төрагасы, Москва районунун акими бо-

луп иштеп келди. Анын уюштуруучулук жөндөмү ото жогору, коомдук ж-а мамлекеттик таланттуу ишмер. Ал Жайыл районунда аким болуп турганда Сүусамыр элинин экономикалык ж-а социалдык абалдарынын жакшырышина жакындан жардам берген. 1997-ж. Базар экономикасынын шартында өрөөндө айдалбай калган жерлерди айдатып, өрөөндүн экономикасынын өнүгүүсүнө зор салым кошкон. «Ардак Белгиси» (1984) ж-а 3-даражадагы «Манас» ордендери м-н сыйланган. Анын басып откөн эмгек жолуи чагылдырган «Кубанычбек Сыйданов» (2009) ж-а «Нарындан губернаторго чейин» (2007) деген 2 китеп жарык көргөн. Учурда ардактуу эс алууда.

СЫРДЫБАЕВ Мадылбек (1928, Кызыл-Ой кыштагы – 1983, Фрунзе ш.) – белгилүү адабияттаануучу ж-а алгачкы агартуучулардан. Партиялык кызметтарды да аркалаган. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1956). 1945-ж. Советтик Армияга кызмат отоого чакырылып, Украина, Польша, Чехословакия, Венгрияга чейин бараган. Ал 1947–51-жылдары Жумгал районунун эл агартуу бөлүмүндө инспектор, Тянь-Шань облустук эл агартуу бөлүмүнүн башчысынын орун басары, Кыргыз мамлекеттик басмасында редактор (1956–58), стилист, текстолог, котормочу болуп иштеген. 1958–61-жылдары КПСС БКнын алдындағы коомдук илимдер академиясында окуган. Улуттук илимдер академиясынын пар-

Сырдыбаев М.

Сырдыбаев Т.

тиялык комитетинде катчы, 1961–63-жылдары Кыргызстан Компартиясынын Борбордук Комитетинин агитация ж-а пропаганда бөлүмүндө орун басар, 1964–68-жылдары Улуттук илимдер академиясында Укук ж-а философия институтунун окумуштуу катчысы, Кыргыз өкмөтүнүн Токтогул атындагы сыйлыктарды Ыйгаруу комитетинин жооптуу катчысы болуп өмүрүнүн акырына чейин иштеген. Ал белгилүү адабияттаануучу. Л. И. Лагиндин балдар учун жазылган «Хоттабыч абышка» жомогун, Н. Думбадзенин «Кам санаба энеке», В. Быковдун «Турна чакырык» деген киттерин кыргызчага көртөн. Ал ошондой эле кыргыз тилинен орус тилинен А. Токомбаевдин «Кызыл мүштөк», Ч. Иманкуловдун юбилейлик жыйнагын ж-а илим-поздордун кандидаттык, докторлук диссертацияларын (1960–80) көртөн. Токтор уруусунаи.

СЫРДЫБАЕВ Турдумбек (1920, Кызыл-Ой кыштагы – 1989, Маловодный кыштагы, Сокулук р-ну) – согуштуу ж-а эмгектин ардагери. Ысык-Көл облусундагы Түп айыл чарба техникумун бүтүргөн (1939). 1941–45-жылдары Улуу Ата Мекендик согуш-

ка катышкан. 1945-ж. Жумгал районунда зоотехник, 1952-жылдары Жумгал районундагы «Со-виарком» колхозунда зоотехник, 1957-жылдан өмүрүнүң акырына чейин Жумгал районунун «Чаек»

колхозунда башкы зоотехник болуп иштеген. Райондук ж-а облустук кенешке бир нече жолу депутат болуп шайланган. Өкмөттүк сыйлыктар м-и да сыйланган. Токтор уруусунан.

Т

ТАБАЛДИЕВ Акмат (1. 8. 1936, Сокулук району Асыл-Баш кыштагы – 2004, ошол эле жер) – эл агартуунун отличники (1980). Кыргыз мамлекеттик университетин тарых факультетин бүтүрүгөн (1960). Эмгек жолун 1960-ж. Ош (учурда Жалал-Абад) облустунун Жаны-Жол (Аксы) районундагы Афлатун (Авлетим) орто мектебинде мугалим болуп баштаган. 1963-69-жылдары Сокулук районунун Белогорка, Октябрь мектептеринде, 1969-75-жылдары Суусамырдагы «Кызыл-Ой» орто мектебинде, 1975-82-жылдары Суусамыр жатак-мектебинде, 1982-жылдан 1996-жылга чейин Чүй районундагы «Кызыл-Суу», Сокулук районундагы «1-Май» орто мектептеринде директор болуп эмгектенип келген. Иштеген мектептерин кабинеттик системага өткөрүп, окутууда жаңы методдор м-и окутуунун ыкмаларын колдонуп, райондогу начар мектептерди алдынкы орундарга алып чыгып, коомдук иштерге да активдүү катышкан. Райондук партиялык комиссиянын, районОНин Советинин туруктуу мүчесү болуп келген.

Москвада өткөн Бүткүл Союздук мугалимдердин съездинин 2 жолку, РСФСРдин мугалимдери-

нин съездинин 1 жолку, Кыргызстан мугалимдеринин съездинин 2 жолку делегаты. КПСС БКнын, ССР Министрлер Советинин, ВЦСПСин ж-а ЛКЖС БКнын көптөгөн Ардак грамоталарынын, баалуу сыйлыктардын ээси. Чал уруусунан.

ТАЙЛАК БААТЫР МЕНЕН ЭДИГЕНИН САЙЫШЫ – 1832-жылдары ченде, жай айында Суусамырдагы Токойлуу жайлоосунда болгон окуя. Эдиге баштаган кокондук аскерлер Суусамырды каратып, Көкөмерендин төмөн жагындагы Кызыл-Ойго чеп курup, андан ары Жумгал, Кочкор, Курткага ээн каттап, Талас, Токтогул м-и да соода байланышын күчтөү максатында Ташкенден чыгып, Олюя-Ата аркылуу Ашмараны ашып, Суусамырды басып алуу үчүн келишет. Кокондун аскер башчысы Эдигенин улуту Ш. Бейшеналиевдин «Тайлак Баатыр» романында казак деп айтылса, Суусамыр элиnde аны кыпчак дешет. Бул сайыш Суусамыр өрөөнүндө, болжолу Бишкек – Ош автомобиль жолунун 155–160-чакырым аралыгында Марал-Кечүүгө жакын жерде токойдо болгон деп божомолдонот. Тайлак баатыр Эдигени же кекеге чакырып, экөө көпкө бири-

Табалдиев А.

бирин алыша албай, найзалар сына берет. Акыры Тайлак нар кескен кылышы м-и Эдигенин башын кыя чапкан. Душмандын туусу жыгылып, кокондуктар

келген жагына качкан. Ошол мезгилдеги кыргыздардын Кокон хандыгына каршы Суусамырда болгон согушу тарыхый факт болуп калган.

ТАЛАС АЛА-ТООСУ Суусамырдын түндүк тарабындагы кырка тоо. Кыргыз Ала-Тоосунан Корумду суусу аркылуу бөлүнүп, кендик багытта батышты карай Кара-Тоого (Чакпак ашуусуна) чейин созулуп жатат. Узундугу 260 км, эң жазы жери 40 км. Орточо бийиктиги 3930 м, эң бийик жери – Манас-Ата чокусу (4482 м). Суу бөлгүчү аскалуу, кыр чокулары пирамида түрүндө. Рельефи альп, эрозия, эрозия-аккумуляция типтерине кирет. Капталдары асимметриялык түзүлүштө. Тескей беттери (түндүк) жазы, күнгөй (түштүк) тик, кыска. Түндүк капталы Күркүрөө, Кара-Буура, Урмарал, Беш-Таш, Калба, Уч-Кошой ж. б. суулардын капчыгайлары ж-а өрөөндөрү м-и тилмеленген. Ашуулары: Өтмөк (3330 м бийикте), Беш-Таш, Кара-Буура. Түндүк-батыш бөлүгүнөн түндүк ж-а түндүк-чыгышты карай Арчалуу (3377 м), Уч-Булак (3469 м), Бакайыр-Чоку (4451 м), Кек-Кия (3140 м) тоо тармактары таркалат. Түштүк-

чыгышта Ит-Албарс (2293 м), Башка-Суу (2565 м), Арча-Тектир (3206 м) ж. б. тоо тармактары созулуп жатат.

Талас Ала-Тоосу негизинен кенбрайге чейинки мезгилдин метаморфизмделген сланец, акиташ ж-а эфузия тектеринен турат. Түндүк-батыш бөлүгүндө гранитоиддер кенири тараган. Тоо арасындағы ойдуңдарда, суу өзөндөрүндө палеоген-неогендин кызыл түстүү чөкмө тектери ж-а антропогендин аллювий, менгү чөкмөлөрү жатат. Тоону Талас – Фергана тектоникалык жаракасы Кара-Буура ашуусу аркылуу экиге болот. Түндүк-чыгыш бөлүгү Түндүк Тенир-Тоонун Кара-Тоо-Талас, батышы Ортонку Тенир-Тоонун Чаткал-Нарын структура-фациялык тилкесинен орун алган. Коргошун, цинк, жез кендери белгилүү.

Климаты кургак, мелүүн континенттик, бийиктик б-ча өзгөрет. Январдын орточо температурасы тоо этегинде $-7,8^{\circ} \dots -8^{\circ}\text{C}$, июлдүкү $20-21^{\circ}\text{C}$; жаан-чачыны 200–300 мм. 1300–2500 м бийиктикте жылдык орточо температура $6-7^{\circ}\text{C}$, жылдык жаан-чачыны 300–400 мм. Ал эми 2500–3200 мде жылдык жаан-чачыны 400–500 мм ж-а гляциалдык-нивалдык алаката 700 ммге чейин. Талас Ала-Тоосунун түндүк капталында жалпы аянты $120,7 \text{ км}^2$ болгон 202 мөнгү бар. Ирилери: Манас ($6,4 \text{ км}^2$), Вокруг Света ($6,8 \text{ км}^2$) ж. б.

Талас Ала-Тоосуна кадимки боз топурактуу, шыбак эфемерлүү жарым чөл (900–1100 м бийикте; дан өсүмдүктөрү, жемиш багы

Тамчиев К.

естүрүлөт), ачык күрөн топурактуу талаа (1200–1900–2200 м; ак кылкан, бетеге, төө куйрук, сарындыз, чий ж. б.), тоолуу кара топурактуу талаа шалбаасы (2200–2600 м; бетеге, дан чеп өсүмдүктөрү ж. б.), тоолуу күрөн топурактуу субалып шалбаасы (2700–3200 м; каз таман, майды дүнгөлүү дан өсүмдүктөрү, жапалак арча, шимүүр, көбүргөн, уу байчечекей ж. б.), тоо шалбаа топурактуу альп шалбаасы (3200–4000 м; донуз сырты, өлөн чеп, кымыздык, тулан, бетеге, сары байчечекей ж. б.) ж-а гляциалдык-нивалдык (4000 мден жогору) ландшафт алкактары мүнөздүү. Урмарал (2200–3000 м), Беш-Таш (2000–3000 м) сууларынын алабында көк карагай, арча ж-а сейрек токой өсөт. Жайыт.

ТАМЧИЕВ Көкөттай (26. 11. 1954-ж. туулган, Нарын облусу, Кызыл-Ой кыштагы) – агартуучу, 1980-ж. Бишкектеги И. Арабаев атындагы педагогикалык университетин бүтүргөн. 1973–75-жылдары Советтик Армияда кызмат өтөгөн. 1995–2003-жылдары Түркмөн орто мектебинин окуу бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 2004-жылдан дene тарбия мугалими болуп эмгектенип келе жатат. Облустук, райондук окуу бөлүмүнүн Ардак грамоталары м-н сыйланган. Жаманбай уруусунан.

ТАШ-ТУЛГА, Манастын тулгасы. Каарол дебенүн түштүк этегинде, Чыйырчык талаасында, Каракол суусунан 1,5 км батышта, батыштан чыгышты карай жайгашкан. Суусамыр-Арал автомобиль жолунун жээгиндеги торт таш тулга. Ар бир тулгада сегизден жылма гранит таштар кыдырата коюлган. Ар бир таштын орточо көлемү (диаметри 50–70 см, тулганын ички диаметри 2,5–3,0 м. Ошол торт таш – тулганын бирөө 1970–80-жылдары сугат каналдарынын курулушунда бузулуп жок болуп кеткен. Калган үчөөнү 2000-ж. айыл өкмөт башчысынын (С. Тералиев) демилгеси м-н Каарол Дебенүн түштүк этегиндеги жаны уюштурулган «Кожомкул» атындагы ат майданынын жээгине көчүрүлүп коюлган. Болжолдуу мурунку көлемү сакталган. Мурунку ордунаан 0,5 км түндүк-батыш тарапта (жоголбосун деген максатта). Албетте, бир жандык союлуп куран окутулган. Убагында ушул таш тулгаларга кырк кулактуу казандар астырылган болуу керек. Тарых маалыматтарында мындай «Таш-Тулгалар» Алтай-Тенир-Тоо аймактарында ж-а Сонкөлдүн түштүк чыгышында кездешээри айтылат.

ТЕЗЕКБАЙ уулу Кенжебай (1898, Суусамыр өрөөнү – 1989, Чүй өрөөнү) – Суусамыр өрөөнүнөн чыккан белгилүү дин кызматкери. Сегиз жашынан 19 жашына чейин Өзбекстандагы медреседен билим алган. Араб тилин жакшы билген. Сонку жылдары Чүй, Сокулук райондорунда мусулмандар жамаатын башкарған.

Биялды манаптын күйөө баласы болгон. Баласы Баатырбек Чүйде турат. Кырбаш уруусунан. **ТЕМИРБЕКОВА** Гүлбар (1942-ж. туулган, Москва району, Чон-Арык кыштагы) – эл агартуунун отличники, эмгек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин математика факультетин бүтүргөн (1964). 1962–67-жылдары Чичерин орто мектебинде, 1967–83-жылдары Суусамыр орто мектебинде мугалим, 1983-жылдан башталгыч класстар, 1990–95-жылдары жогорку класстардын окуу бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. «Эмгек Ардагери» медалы ж-а грамоталар м-н сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда.

ТЕШКЕН ТОО, Түннель Кыргыз Ала-Тоонун Төө-Ашуу ашуусунда, дениз деңгээлиниен 3120 м бийиктиктө 1960-ж. тоону тешип, курулушу башталып, 1965-ж. бүтүргөн. Анын узундугу 2800 м. КМШ өлкөлөрүнүн ичинде эн бийик жайгашкан тешкен тоо. Ал аркылуу Бишкек – Ош автомобиль жолу етет. Бишкектен 118 км, Суусамыр кыштагынан 32 км аралыкта. Түндүгүндө Кара-Балта капчыгайы, түштүгүндө Суусамыр өрөөнү жатат. Реконструкциядан кийинки узундугу 2700 м.

ТИЛЕБАЛИЕВ Алмасбек (1932, Кызыл-Ой кыштагы – 2003, Бишкек ш.) – мамлекеттик кызматкер, коомдук-саясий ж-а дипломатиялык ишмер. Кыргыз мамлекеттик университетинин чет тилдер факультетин артыкчылык диплому м-н бүтүргөн (1954). Республикадагы карьер-

Темирбекова Г.

Тилебалиев А.

дик 1-дипломат. Республикалык маанидеги персоналдык пенсионер. Эмгек жолун Ак-Талаа районундагы орто мектепте француз тили мугалими болуп баштады. 1956–59-жылдары Ак-Талаа райондук комсомол комитетинин 1-катчысы, 1959–62-жылдары Москвадагы СССР Тышкы иштер министрлигинин астындагы дипломатиялык жогорку мектептин угуучусу. Андан соң 1966-жылга чейин Пакистандагы СССР элчилигидеги, 1966–69-жылдары Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигидеги министрдин жардамчысы, генералдык катчы болуп эмгектенген. 1969–71-жылдары Кыргызстан коммунисттик партиясынын Борбордук комитетинин пропаганда ж-а агитация бөлүмүндө сектор башчысы, 1971–75-жылдары Индияндагы СССР элчилигидеги эмгектенет. Андан кийин 1975–84-жылдары Кыргызстан коммунисттик партиясынын Борбордук комитетинде эл аралык байланыш ж-а информация б-ча сектор башчысы, Кыргыз Республикасынын Тышкы иштер министрлигидеги министрдин орун басары болуп эмгектенген. Дипломатиялык иштен кеткенден ки-

Тилемалиев К.

Токтогонов С. А.

йин Фрунзедеги «Кыргызинтуррист» бирикмесинин башчысы болуп иштеп жүрүп ардактуу эс алууга чыккан. Кыргыз Республикасындагы дипломатиялык иштерди өнүктүрүүдөгү кошкон салымы учун Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин грамотасы ж-а Ардак грамоталары м-н сыйланган. Баш убагында ыр жазган. «Индия элестери» (1993) деген ыр китеби бар. Жолуке уруусунан.

ТИЛЕБАЛИЕВ Казыбек (1926, Панфилов району, Орто-Арык кыштагы – 1977, Панфилов кыштагы) – алгачкы агартуучу, эл агартуунун отличники (1965). Фрунзедеги мугалимдер институтун сырттан окуп бүтүргөн (1954). Эмгек жолун мектепти бүткөндөн кийин айылдан баштаган. Орто-Арык жети жылдык мектебинде кыргыз тили мугалими (1946–48), ошол эле мектепте директор (1949–51), Панфилов орто мектебинде мугалим (1951–53), Күрпүлдөк негизги мектебинде директор (1953–57), Панфилов райондук элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы (1957–60), XV партъезд негизги мектебинин директору болуп эмгектенген. Суусамыр орто мектепте

(1960–67), Кайынды жардамчы жатак-мектебинде (1967–72), Киров атындагы орто мектепте директорлук (1972–77) кызматтарды аркалаган. Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин Президиумунун Ардак грамотасы (1966), «Эмгектеги каармандыгы учун» (1970) ж-а «Эмгек арадагери» медалдары м-н сыйланган. 1998-ж. Панфилов кыштагындағы жетим ж-а кароосуз калган балдардың жактак мектибине анын ысмы ыйгарылган.

ТОКТОГОНОВ Султан Аманкулович (1913, Токтогул району, Толук кыштагында туулуп, Панфилов районундагы Букара кыштагында чоңойгон – 2006, Бишкек) – мамлекеттик ишмер, тарых илимдеринин доктору (1968), профессор (1970). Кыргыз мамлекеттик педагогика институтун (1945), КПСС БКнын Жогорку партиялык мектебин бүтүргөн (1950). 1934–38-жылдары комсомолдук кызматтарда (Гүлче, Балыкчы райондук комитеттеринде бөлүм башчы), Алай райондук аткаруу комитетинин председатели (1938–39), 1939–56-жылдары республиканын эл агартуу тармагында эмгектенген. Кыргыз ССР эл агартуу министринин орун басары (1944–55), кийинчөрээк министри болгон. 1956–59-жылдары Пржевальскидеги педагогика институтунун директору, 1959-жылдан Ош мамлекеттик педагогика институтунда КПСС тарыхы кафедрасында кафедра башчысы, 1955–59-жылдары Кыргызстан КП БКнын мүчөсү, Кыргыз ССР Жогорку Советинин 4 жолку депутаты. Кыр-

гыз Республикасынын эмгек синирген мугалими, Кыргыз Республикасынын илимге эмгек синирген ишмери. Эмгек Кызыл Туу, «Ардак Белгиси» ордендери ж-а медалдар м-н сыйланган. Анын 2000ден ашын илимий эмгектери, а. и. 11 монографиясы бар. Алар Кыргызстандагы маданий курулуштун тарыхын изилдөөгө ж-а маданияттын калыптануусу ж-а өнүгүшүнө арналган. Анын жетекчилиги м-н 2 докторлук ж-а 15 кандидаттык диссертация корголгон. Теги суусамырлык, коюуке уруусунан.

ТОКТОГУЛОВ Темиши (19. 10. 1934-ж. 8-Март кыштагы – 2004, ошол эле жер) – эмгек арадагери, элге билим берүүнүн отличники, жетекчи кызматкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин география факультетин бүтүргөн (1958). Эмгек жолун 8-Март мектебинде башталгыч класстардын мугалими болуп баштаган. Кийин Суусамыр орто мектебинде география мугалими, тарбия иштери б-ча директордун орун басары, директору (1967–76), Калинин районундагы Эриктуу орто мектебинде директор (1976–77). Сырттан окуу мектебинде окуу болумүнүн методисти (1977–87), Калинин райондук элге билим берүү бөлүмүндө инспектор, Карабалта шаарындагы райондор аралык өндүрүштүк-окуу комплексинде директордун орун басары (1987–89) болуп иштеген.

В. И. Лениндин 100 жылдык юбилейлік ж-а «Эмгектин арадагери» медалдары ж-а райондун Элге билим берүү министрлигинин Ардак грамоталары м-н сыйланган.

Токтогулов Т.

Токумова Н.

ТОКУМОВА Нурбұбы (10. 12. 1952-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – агартуучу, ишкер. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн (1978). Эмгек жолун 1970-ж. Суусамыр орто мектебинде башталгыч класстын мугалими болуп баштаган. Ал 1992–2002-жылдары Жайыл райондук Гражданлык абал актысын каттоо б-ча Суусамыр бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 2003-ж. «Эл-Мәэри» коомдук бирикмесин уюштуруп, анын жетекчиси, 2004-ж. «Суусамыр мейкиндинк» кредиттик союзун түзген. Ошол эле жылы Бүткүл дүйнөлүк банк жарыялаган программага ылайык гранттык конкурска катышып, грант утуп, «Маалымат, укук, билим» борборун, «Сорос-Кыргызстан» жарыялаган конкурстан грантка ээ болуп, «Алдыга кадам» маалымат билим борборун ачып, эки компьютер, кино ж-а фото аппараттарды, принтер, сканер, видео алып элге кызмат көрсөтүүдө. 2005-ж. «Каунтерпрат – консорциум» жарыялаган конкурска катышып, шайлоодогу элдин укугун коргоо б-ча консультация, семинарларды өткөрүп, чакан китеңкана ач-

кан. 2006-ж. «Тоо айылдарын еңүктүрүү» долбоору аркылуу «Узут көлечеги» ишкөр аялдар ж-а «Максат» жаштар топторун уюштурган.

2005-ж. эски мектептин жараксыз имаратын айыл өкмөтүнөн алтын, спонсорлорду тартып, марапон уюштуруп, андан түшкөн Каражаттарга имаратты ремонттоо, электр жылытычтарды орнотуп, ишке киргизген. Суусамыр айылдык кенешине эки жолу депутат. Бир нече жолу Ардак грамоталар м-н сыйланган. Кырбаш уруусунан.

ТӨКӨЛДӨШЕВ Касымалы (4. 3. 1918, 8-Март кыштагы – 29. 9. 1978, ошол эле жер) – Социалисттик Эмгектийн Баатыры (1971; СССРде почтоочулардын ичинен 3-болуп алган). Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Почтоочулукту 20 жашынан баштаган. Жумгалдан Суусамырга жалгыз аяк жол аркылуу ат м-н гезит-журнал, кат ташып турган. Бул жол ётө татаал, кышы суук, Уранкай өндүрүнө чыга бериште абанын температурасы бир топко төмөн түшүп, жолдо калган адамдар үшүккө чалдыккан учурлар болгон. Ошого карабастан 1950-жылдан Панфилов районунун Кекемерен (азыр Суусамыр) байланыш болумүндө көп жыл почтоочу болуп үзүрлүү иштеген. Малчыларды мыкты тейлөөгө жетишкен. Ал почтоочу болуп 40тан ашык (а. и. 13 жыл почтаны машина м-н ташыган) жыл эмгектенген. Ленин, «Ардак Белгиси» ордендери м-н сыйланган. 1972-жылы Кыргызфильм студиясы тарабынан

анын эмгек жолун чагылдырган даректүү «Почтоочу» фильмі (режиссёру Бекеш Абылдаев) тарылган. Жубайы Төкөлдөшев Зуура Баатыр эне.

Уулу Төкөлдөшев Молдокерим ата кесибин улап, Кожомкул кыштагында почтоочу болуп эмгектенет. Чал уруусунан.

ТӨӨ-АШУУ – Кыргыз Ала-Тосунун борбордук белгүндө Суусамыр, Чүй өрөөндөрүн байланыштырган ашуу. Кара-Балта капчыгайынын төрүндө Долондун башталышынан орун алган. Дениз деңгээлиниен 3586 м. Ашуунун Кара-Балта капчыгайы жак бети тик, аскалуу, касаба төрлөр бар. Ашууга көтерүлгөн жол Абала суусунун Кара-Балтага куйган жеринен (2060 м бийиктиктен) башталып, 14 км аралыкка капитал аркылуу ўйделойт. Ашуудагы жолдун айрым жерлерине эшилме шагылдан ж-а кар көкүдөн сактоо үчүн бетон тосмолор курулган. Давандын Суусамыр өрөөнүнө караган капиталынын рельефи да татаал, 15 км аралыкта тик капитал м-н Суусамыр өрөөнүнө түштөт. Тоонун түндүк капиталы таш көмүр мезгилини күмдүк, акиташ теги, сланец, туф, кыры ортонку девондун кызыл түстүү тектеринен турат. 1960-жылы дениз деңгээлиниен 3120 м бийиктиктө тоону тешип (Түндүк ж-а Түштүк До-

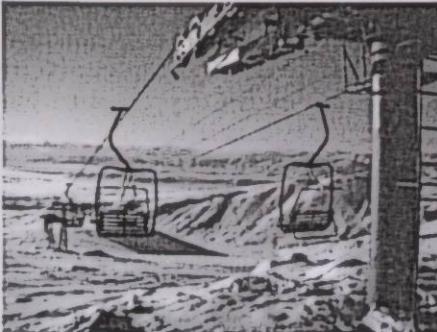

Төкөлдөшев К.

лон касаба төрлөрүнүн тамандарын туташтырган), узундугу 2,8 км тешкен тоо (тоннель) курулган. Ал аркылуу Бишкек-Ош автомобиль жолу ётот.

«ТӨӨ-АШУУ» ЛЫЖА ТЕБҮҮ БАЗАСЫ – 2008-ж. уюшулган заманбап комплекс. Кыргыз Ала-Тосунун түндүк капиталында, дениз деңгээлиниен 3000 м бийиктиктө (мындаи бийиктиктө жайгашышы сезондун эрте башталып, кеч бүтүшүнө ёбелгө түзөт), Бишкектен 120 км, Төө-Ашууда тешкен тоосунан 2,5 км, Бишкек-Ош жолунан 800 м батыш тарапта жайгашкан. Лыжа тебүү мөөнөтү октябрьдын аягынан майга чейин созулат. Кардын калындыгы 1–1,5 мгэ чейин жетет. Кышы жумшак (бир аз чыкыроон суук болуп турат). Жылдык орточо температура $-3,6^{\circ}\text{C}$, лыжа тебүү сезонунда $-9,3^{\circ}\text{C}$. Базанын ар кандай узундуктагы ж-а татаалдыктагы 3 негизги трассасы бар. Алар: бириңчисинин узундугу 2 км 600 м, тоонун капиталынын тикигى 32° ; экинчиси 2 км 800 м, 30° ; үчүнчүсү 3 км, 19° . Лыжа тебүү атайын даярдалган тоонун эндүү капиталы аркылуу

Суусамырдагы лыжа тебүү базасындағы асма жол.

жүргүзүлөт. Учурда узундугу 1500 м болгон эки креслолуу, 120 орундуу бир асма жол иштейт. Анын ылдамдыгы 4 м/сек. Асма жолду тажырыйбалуу операторлор тейлешет. Лыжа тебүүчү трассалар кар топтоочу атайын машиналар м-н даярдалат. Ал жердин шарты лыжа тебүүнүн ар кандай түрлөрүнө (эркин, атайын ж. б.) эсептелинген. Базанын аймагында жыгачтан курулган бир белмелүү 66 орундук коттеждер салынган. Алар 2, 4 ж-а б орундуу болуп, керектүү змеректер м-н жабдылган. Ошондой эле кафе-бар, мончо, медициналык жардам берүүчү пункт ж-а автодана коюучу (кайтарылган) жай иштейт. Ар түрдүү лыжалар (балдар, ёспүрүмдөр, аялдар ж-а чондор үчүн) ж-а сноуборддор (бир аяктуу эндүүрөөк лыжа) убактылуу тебүүгө берилет. Тажрыйбалуу инструкторлор лыжа тебүүнү үйрөтөт. Таза тоо абасы, жагымдудуу трассасы, кооз тоо пейзажы эн жакшы эс алууга шарт түзөт. Кыргызстанда туризмди өнүктүрүүнүн негизги булактарынын бири.

ТӨРАЛИЕВ Садирдин (20. 5. 1946-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – коомдук ишмер ж-а жетекчи кызматкер. Кесиби – экономист, жергилиткүү эз алдынча башкаруунун алгачкы өнүктүрүүчүлөрүнөн. «Суусамыр» энциклопедиясынын түзүүчүсү ж-а демилгечиси. Эмгек жолун Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда иштеп баштаган. Кыргыз мамлекеттик университетинин экономика факультетин бүтүргөн (1972). Жолдомо м-н Фрунзедеги борбор

Торалиев С.

дук мамлекеттік банкта экономист, 1973–85-жылдары Кыргыз керек-жарак коомдор Союзунун тармагында ар кандай кызметтарды аркалаган.

Ак-Талаа, Ысык-Ата, Аламудун райондорунда башкарманин орун басары жа-башкарма, 1975-ж-а 1981-жылдары Москвага Эл чарба же-тишкендиктеринин көргөзмөсүнө сыйлык иретинде жолдомо алып, барып келген. 1985–97-жылдары Финансы министрлигинде улук экономист, Сокулук райондук финанссы белгүүнүн башчысына орун басар, Токой чарба мамлекеттик комитетинде башкы бухгалтер, АКБ «Кыргызстан» банкында жетектоочу адис, 1-Май белгүүндө башкы бухгалтер жа-Сосновка фабрикасында жетекчи болуп иштеп келген. 1985–86-жылдары Санкт-Петербург шаарындагы Н. А. Вознесеновский атындагы институтта кесибин еркүндөтүү курсунда окуган.

Нарын облустук керек-жарак коомунда баштапкы партиялык уюмдун катчысы, Ак-Талаа, Ысык-Ата райондук партиялык комитеттердин мүчесү, Ысык-Ата, Жайыл райондук жа-Суусамыр айылдык кенешинин депутаты жа-Суусамыр айыл кенешинин төрагасы болуп шайланган (1997–2005). Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруу жыйынынын депутаты Асан Раимкуловдун коомдук жардамчысы

болгон (2000–05). Кыргыз Республикасынын жергилиттүү жамааттарынын II (2001) курултайынын делегаты. 1997–2001-жылдары айыл өкмөтүнүн башчысы кызмети м-н бир учурда Суусамыр дайкан чарбалар бирикменин төрагалык милдетин аткарып келген.

Айыл өкмөт башчысы болуп турганда Суусамырдын социалдык-экономикалык абалы жогорулоодо болгон. 1998–2000-жылдары айдоо аяиты 8,0 мин гага жетип 12,0 мин тдан ашуун арпа, 17–18 мин т кесек тоот даярдалды, откоел учурда бул жогорку көрсөткүч болгон. Айыл өкмөтү, мектептер электр энергиясы м-н жылууга откөрүлдү. Тунук орто мектеби реконструкцияланып кайра курулду. Кожомкул айылындагы мектептин жаны типтүү проектиси 2004-ж. бүтүрүлүп, курууга каражат белгүдү. Кызыл-Ой кыштагында суу ташкынын сактоочу Көкөмерен дамбасы курулду. Кожомкул кыштагында жаны электр линиясы тартылды. Кожомкул балбандын жер титирөөдө кулаган калган күмбөзү калыбына келтирildи. Суусамыр кыштагында Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучуларына ариалган мемориалдык такта жа-«Тынчтык» паркы түптөлдү. Кароол-Дөбөнүн этегинде Кожомкул атындагы ат майданы курулду. Суусамырда биричини жолу мамлекеттик архивдин белгүмчесү, КСФКнын Суусамыр өрөөнү б-ча өкүлчүлүгү ачылды (азыркы Айыл банкы; республика б-ча жалгыз Суусамыр айыл өкмөтүндө гана ачылган). Суусамыр кыштагына 2004-ж. мечит

курулган. Сүттү иштетүүчү пункт ачылган. Суусамыр мектебинин жараксыз абалга келген залы реконструкцияланып, анын ордуна айылдык маданият үйү ачылган. Мындай клубдар Кожомкул, Кызыл-Ой кыштактарында да ремонтилген. Ушул жылдары бюджеттен тышкары айылдын инфраструктурасын өнүктүрүү багытына 70,0 млн сомдон ашык инвестиция тартылган.

Республиканын айыл жа-суу чарба министрлигинин (1997, 2002), Республиканын жергилиттүү өз алдынча башкарну конгрессинин (2002), Кыргыз Республикасынын Ардак грамоталарына (2003) татыктуу болгон. 2001-ж. «Кыргыз Республикасына 10 жыл» төш белгисин алган. 2003-ж. жергилиттүү өз алдынча башкарну органдарынын ишин еркүндөтүү жагындагы синирген эмгеги үчүн Суусамыр айыл өкмөтүнө эл аралык тоо жылына ариалган республикалык конкурста женүүчү болуп, Кыргыз өкмөтүнүн I даражадагы диплому ыйгарылган.

Ал мезгилдүү басма сөз беттеринде, коомдогу абал, көйгөйлүү маселелер, маданий жа-социалдык турмуштун денгээли туураалуу ой-пикирин жа-аларды чечүү жолдору туураалуу көз караштарын дайыма коомчулукка билдирип келген. 1997–2002-жылдары мындай басылмаларга анын 10дон ашык макала-интервюлары чыккан.

Эс алууда жүрүп, эл-жеринин көгөйүн ойлоп, келечегине көз чаптырып, 2007-жылдагы «Айыл өкмөтү» гезитинин № 25, № 27

сандарына «Суусамыр өрөөнүн кантип өнүктүрүө болот?» деген ж-а № 31 санына «Суусамыр-Арал-Кочкор» автожолу туураалуу атуулдук ой-пикирлери жарык көргөн. «Суусамыр» энциклопедиясын даярдап, жазып, өз каражатына жарыкка чыгарды, (2010). Чал уруусунан.

ТУНУК – кыштак. Суусамыр айыл округуна караштуу. Ийри-Суунун он өйүзүндө, дениз деңгээлиниен 2114 м бийиктикте жайгашкан. Райондун борбору Кара-Балта шаарынан 113 км түштүк тарапта жа-Кара-Балта темир жол бекетинен 108 км. Кыштак 1938-жылы негизделген. Калкы 769 (2009, 166 түтүн эл); негизинен мал м-н алектенет. Таза суу кууру 2004-жылы курулган (узундугу 4 км). Орто мектеп, китеекана бар. Фельдшер-акушердик жа-жол участкалыш пункттары, соода жайлары иштейт.

ТУНУК ОРТО МЕКТЕБИ Бегимкулов Иманжан атыйнадагы Суусамыр айыл округуна караштуу Тунук кыштагында жайгашкан. 1936–37-жылдары алгач башталгыч мектеп уюштурулган. Анда мектептин директору болуп Чүрешов Солтогул иштеген. 1974-жылдан негизги (директору Ибраимкулов Рыскулбек), 1987-жылдан орто

Тунук орто мектеби.

Турдугулов Ж.

Турдугулов Н. С.

Турдугулов С.

мектеп (Өмүркулов Шейшенаалы) болгон. Учурда мектепте 25 мугалим (а. и. 3 эл агартуунун отличниги) эмгектенип, 240 окуучу билим алат. 2008-жыллы мектепке СССРдин жа Кыргыз ССРинин эл агартуусунун отличниги, Улуу Ата Мекендик согуштун ардагери, мурунку башталгыч мектептин директору Бегимкулов Иманжандын ысмы ыйгарылган. **ТУРДУГУЛОВ Жусупбек** (1919, Суусамыр өрөөнү – 2005, Суусамыр кыштагы) – согуштун жа эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштан 1946-ж. кайткан. Армияга 1939-ж. чакырылып, фашисттик Германияга каршы Украина фронтинда согушкан. Ал «Кавказды коргогондугу үчүн», «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги үчүн» медалдары м-н сыйланган. Согуштан кийин колхозчу жа соода мекемесинде ар кандай жумуштарды аркалаган. Темиржан уруусунан. **ТУРДУГУЛОВ Нурлан Садырбекович** (27. 10. 1967-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – саламаттыкты сактоонун отличниги (2000). Кара-Балта медициналык орто окуу жайынын дарылоо бөлүмүн бүтүргөн (1990). 1984-ж. Сууса-

мыр орто мектебин бүтүргөндөн кийин 1986-жылга чейин Суусамыр совхозунда уюшулган комсомолдук «Ак-Тилек» жаштар бригадасында эмгектенген.

1986–88-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат этедү. 1988-ж. Кара-Балта килем комбинатында аппаратчик болуп иштеп жүрүп автошколаны да бүтүрдү. 1995-ж. Жайыл райондук оорукаанын профсоюзунун төрагасы, ошол эле жылы райондук медицина кызматкерлеринин профсоюздук уюмуун төрагасы болуп шайланды. Токтогон уруусунан.

ТУРДУГУЛОВ Садырбек (7. 11. 1939-ж. туулган, 1-Май кыштагы – 1997, Суусамыр кыштагы) – эмгек ардагери, жетекчи кызматкер. Калинин (учурда Жайыл) районундагы медициналык орто окуу жайын бүтүргөн (1964). Эмгек жолун 1956-ж. Калинин районундагы «Победа» колхозунда жылкычы болуп баштаган. Андан соң Каракол участкасында жа 1-Май кыштагында фельдшер-акушердик пунктунда иштеген (1976). 1976-ж. Суусамыр айылдык кенештин төрагасы болуп шайланган. 1979-ж. эс алууга чыгып, бирок 1982-жылга чейин фельдшер-акушердик пунктунда иштеген. Ал Лениндин 100 жылдык юбилейлик медалы (1970), «Эмгек Кызыл Туу» ордени (1971) жа бир нече грамо-

талар м-н сыйланган. Айылдык, райондук кенештин бир нече жолку депутаты. Токтогон уруусунан. **ТУРДУГУЛОВ Эсенгүл** (11. 7. 1918, Суусамыр өрөөнү – 2009, ошол эле жер) – Улуу Ата Мекендик согуштун жа эмгектин ардагери. Айылдагы мектептен башталгыч билим алган. 1933–35-жылдары сабатсыздыкты жоюу (ликбез) б-ча мугалим болуп иштеген. 1939-ж. Советтик Армиянын катарына чакырылып, ал жерде айдоочулук курсу бүтүрүп, согуш жылдарында Финляндияда, Монголияда, Японияда, Эстонияда, Румынияда, Польшада, Германияда болгон. Согуштан 1946-ж. кайтып келген. 1947–50-жылдары Суусамырдагы «Ачык», «Ой-Кайын» колхоз башкармалыгында, 1974-жылдан «Калинингаздын» Суусамыр бөлүмчөсүндө эмгектенген.

«Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги үчүн», «Жуков» атындагы, Жеништин 20 жа 30 жылдыгы юбилейлик медалдары, Ардак грамоталар м-н сыйланган. Құлук таптап чаап, саяпперликті да аркалаган. Темиржан уруусунан.

ТУРДУМБЕКОВ Абдырайым (1951-ж. туулган, Суусамыр өрөөнү, 8-Март кыштагы) – саламаттыкты сактоонун отличниги, жетекчилик кызматтарды аркалайт. Кыргыз мамлекеттик медицина институтунун педиатрия факультетин бүтүргөн (1976). Эмгек жолун Сокулук районундагы «Победа» колхозунда колхозчу болуп баштаган. 1977-жылдан 1990-жылга чейин Ош облусунун Араван районунда райондук оору-

Турдугулов Э.

Турдумбеков А.

канада врач, бөлүмдүн башчысы болуп иштеген. 1990-жылдан 2005-жылга чейин Ысык-Ата райондук оорукаанада башкы врачтын орун басары, 2005-жылдан Республикалык балдардын психиатрия оорукаасында башкы врач. Кыргыз Республикасынын жа Саламаттык сактоо министрилигинин Ардак грамоталары жа төш белгилер м-н сыйланган. Теги суусамырлык, жаныш уруусунан.

ТУРСУНБЕКОВА Бурулкан Курмаевна (24. 5. 1960-ж. туулган, Москва району, Чон-Арық кыштагы) – врач, жетекчи кызматкер. 1978-ж. Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун педиатрия факультетин бүтүргөн (1985). Ал 1987-жылга чейин Кургак учук илим изилдөө институтунун балдар бөлүмүндө врач-интерн, 1995-жылга чейин Суусамыр аймактык оорукаана сауда врач-педиатр, терапевт, 1996-жылдан 2007-жылга чейин ошол эле оорукаанада башкы врач, 2007-жылдан Үй-бүлөлүк дарыгерлер борборунун директору болуп иштеп келүүдө.

Бир нече ардак грамоталар жа дипломдор м-н сыйланган (портрети 258-бетте).

Турсунбекова Б. К. Түркебеков Ш.

ТУРКЕБЕКОВ Шамшыке (12. 3. 1921, Суусамыр өреөнү – 1999 ошол эле жер) – согуштун жа-эмгектин ардагери. 7-клас гана билими болгон. 1939-ж. Советтик Армиянын катарында кызмат етөгөн. Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиnde Чита шаарында оорукта кызмат кылган. Алгач мектепте мугалим, кийинчөрээк колхоздо бухгалтер, эсепчи (учётчик) болуп иштеген. Суусамыр айыл кенешинин жооптуу катчысы, төрагасы болуп Каба уулу Кожомкул м-н бир нече жыл кызматташкан. 1956-жылдары МТСтеги май куюучу жайда, 1960-жылдары Башкы кой чарба бирикмесинде (ГОО), андан кийин «Суусамыр» совхозунда 1990-жылга чейин кампаучы болуп эмгектенген. «Эмгек ардагери» медалы жа-грамоталар м-н сыйланган. Жаныш уруусунан. **ТҮРКМӨН Сарыпбек уулу** [1862, Суусамыр өреөнү, Чар кыштоосу – 1934, Чүй өреөнү, Кара-Балта капчыгайы, Абыла (Жыгач үй же № 3 жол бекети)] – Суусамырдағы саяк элинен чыккан кыргыз элинин белгилүү чон манап, болуш. Өмүрөк «чынжырлуу» манап батырдын тукумунан. Күрүчбек элинин кадырман адамы. Ал чу-

кугандай сөз тапкан чечен болгон. Бала кезинде молдодон окуган, орус фельдшеринен эмчиликти үйрөнгөн. Дары чөптөрден дары-дәрмектерди жасап адамды, малды дарылаган. Байзак болушта катчы болуп иштеген. Жумгал болуштугунан Суусамыр өреөнүн бөлүп, Сары-Камышты кошуп өзүнчө болуштук кылган. Ал болуштука бир нече жолу болуш болуп шайланган (болжол м-н 1907-18-жылдар). 1916-жылды үркүндө элди Кытайга качыrbай сактап калган. Кызыл-Ой кыштагында мектеп ачкан. Анын ысмы Кызыл-Ойдогу орто мектепке берилип, 2008-ж. мектептин алдына анын айкели тургузулган. Ал Суусамырдын түндүк тарабындағы Чон-Таш жайлосуна Кы-

зыл-Ойдон Кум-Бел ашуусун ашып, дайыма жайлап турган. Ал жердеги үйдөй чон ташты эл «Түркмөндүн Чон Ташы» деп атап, Түркмөн болушка коюлган түбөлүк эстелик болуп калды. А. Чекировдун «Байзак м-н Күйрүчүк» драмасында Түркмөндүн образы берилген.

Саяк, Садыр аке ошол мезгилдеги жумгалдык саяк манаптары – Байзак, Көкүмбай, Курман, Биялы, Кудайбергенди сынап, Түркмөнгө токтолуп, анын сакадай бою сары алтын, ақылга дыйкан экенин айткан экен.

Түркмөн болуш, билимдүү, көрөч, чечкиндүү жа-акылман жол башчы катары элдин эсинде түбөлүккө калды.

Түркмөн болуштун өмүрүндөгү ар кыл жагдайлары эл ичинде азыркы күнгө чейин айтылып жа-жазылып келет. Мүнсуз анын адамдык аброюна баа берүүгө мүмкүн эмес. Түркмөн, Суусамыр элини Чойбектин болуштугунан бөлүп алам деп, өзүнчө жаат түзүп жүргөн убагы экен. Жумгалдагы Чолок-Теректеги кудаларынан келе жатып Кептештин Карап-Кыясына жакын калганда, артынан Чойбектин Сөлпүбаш баштаган жети-сегиз жигити кууп келип, «муну карасан, Чойбекке салам айтбай качып бара жатканы! Бас», – дешет. – Чоюбекине бара албайм. Ооруп баратам дегенине болбой жигиттерин сабап, өзүн аттан оодара тартышып, шымын шыпырып, май куйругуна кардан томолоктоп, кумалак атышат¹. Ушул окуядан кийин жайдын толук кезинде Түркмөн Суусамырда конок болуп жүрөт. Баягы Сөлпүбаш да Анжыян тараптан келе жатып ушул үйгө түшүп кымыз ичет. Түркмөндү көрүп чочуйт. Түркмөн токтоо, жай гана кайдан келе жатасын? Анжыян тараптан дейт. Эмнеге бардың эле? Чойбек, Анжыянда-

¹ Кенчиеев Ж. «Мырзабек», Бишкек, 2002.

гы чон соодагер Абдыракмандан миң кой сураткан, ал тил кат жазып берди дейт. Катты бер дегенде Сөлпүбаш коркконунан чөнтөгүнөн кагазды алып берет. Түркмөн тил катты кайта-кайта окуп туруп, бул Чойбекти белчеден чаба турган чон документ экенине түшүнгөн. Анда «миң кой беребиз» деп жазылган зле. Түркмөн калем сабын алып ақырын «й» тамгасын «л» кылыш ондоп коёт, койдун ордуна «кол» болуп калат. Кагазын кайра берет. Олтургандар эч нерсе түшүнүшпейт. Сөлпүбаш жигиттери м-н аман кеткенине сүйүнет. Түркмөндүн жигиттери ушуларды баткакка бир оонатсак болмок дешет. Түркмөн, колдон айланысы, кудай өзү жеткирет дейт. Андан кийин, ақыл тегереткен Түркмөн Чойбектин үстүнөн карапалап, Жумгал элиниде Ак эшендин таасиринде ги Чойбек деген манап бар. Анын туугандарынын баарысынын пейили ак падышага адаммын, буга Чойбектин үйүндөгү сандыкта тил кат турат, ошол далил деп арыз жазат. Арызды Бишкекке барып, тилмеч Халит Нигматулинди таап ошого тапшырат. Кеп етпей Хорунжий В. Игнатовдун жетекчилигинде солдаттарды алып келишип, Чойбектин үйүн тинтип, сандыкта катылган тил катты таап чыгышат. Суракка алушат. Чойбектин жа-аини жакын туугандарынын үйүнө куралдуу күзөт коюлат. Тил каттагы жазылган

сөздөгү «кол» деп ондолгон сөздүн мааниси «кой» экенин тилмечтер Хайруллин, Халит деген ногойлорго түшүндүрүштөт. Бул жерде Чойбектин эч кандай күнөөсү жок экенине көптөгөн байлар, ал бийлеген болуштар күбө отүштөт. Бирок, буга Түркмөн карши болуп, кол жыйнио иши Чойбек тарабынан жүргүзүлген деген жалаа м-н үч жылдык мөөнөткө Казакстанга сүргүнгө айдаткан. Чойбек м-н ииниси Баатырбек жер которуштурууга аргасыз болушат. Чойбек ошол жактан ооруп келип 1903-ж. Жумгалда кайтыш болгон (Ж. Кеничев. «Мырзабек». Бишкек, 2002).

Түркмөн болуш жалгыз уулу Сулайманкулга Байтик баатырдын небереси Алымкулдин кызы Сапияны алыш берет. Сулайманкулду бала кезинен зергерликке, суучулукка окутуп үйрөткөн экен. Сапия 1914-ж. Пишилектиги орус-түзем гимназиясын окуп бүтүргөн. Кийин, 1921-жылдары Кызыл-Ойдогу Түркмөн салдырыган мектепте бала окуткан. Сулайманкул м-н Сапиянын бир уулу – Жамалбек болгон.

Сапия ачык-айрым өндүү-түстүү аял экен. Бир жолу ортодо келишпестик болуп Сапия кетмекчи болот. Жаштык кез, кызгыныч сезим м-н Сулайманкул өзүн кармана албай, Жамалбекти көтөрүп турган Сапияны урмакчы болгондо Сапия баланы аяп бурула берсе, Сулайманкулдин көлүндагы курч макиси Сапиянын мурдун кесип кетет. Мурундун

учундагы кемирчеги кесилип, этегиндеги эти кармап калат. Эсине келген Сулайманкул, кайра мурунду камдаштырып танып, кийин эч так калтырбай айыктырган дешет.

Бул окуя болгон учурда сабат ачуу б-ча иш сапары м-н Суусамырга барып, угуп көрүп келген адабий сынчы Токчоро Жолдошев Пишилекке кайтып келген сон «Шордуу Софья» (Сапияны айтат) деген макала жазат. 1922-ж. казактын «Тилчи» гезитине жарыяланат.

Байтик баатырдын урпактары м-н пикир келишпестиктер болуп, атасы Алымкулду чакырып, Апал байбичеден кечирим суралып, кудалардын нааразылыгын Түркмөн болуш өзү баскан экен (Султаниазир Бейшенбаевдин айттуусу б-ча).

Кыргызда аш-той берүү эн эски салт. Муну м-н бай, манаптар өз атагын көтөрүп, башкаларга мактандылык кылып, өз данкын ашыруу болгон. 1910-ж. Түркмөн атасы Сарыпбекке аш берип, атты 50 чакырым жерге айдаган. Төрт ат жинигип өлгөн. Аштын чыгымын жалпы эл тарткан. Жүзден ашык ат чабылган. Нарындык манап Калпа Келдибек уулунун Кара-Кашка аты чыгып, байгесине төө баштаган үч тогуз ж-а 100 кой алган.¹ Түркмөн ушул ашты куда-сөөк болуп жүргөн солтоонун Чолпонкулунна башкартат. Анын ырчысы кадимки Найманбай минитип ырдайт.

¹ Кызыл Кыргыз тарыхы, Т. 2. «Учкун» концерни. Бишкек, 1993.

«Мен Балыктын уулу Найманбай, Айта берем тайманбай. Менин кээ бир сөзүм карасан. Соөмөй м-н сайгандай, Кээ бир сөзүм карасан. Оттоп кеткен айбандай. Кээ бир сөзүм карасан. Каргылуу кара тайгандай, – деп келип:

Балан баран атканда. Манап аш берип жатканда, Көкүмбай, Курман эки доо. Кызматына чапканда! – деп Байзак м-н Мырзабекти басынтай сыяктуу ырдайт. Ага Байзак тырчыйт. Күйрүчукту топто ырдан жаткан Найманбайга каршы шилтешет.

«О, Балыктын уулу Найманбай, Бакырган Төөдөй айбан ай, Өгүздин уулу Найманбай Өкүргөн төөдөй айбан ай, Тайгай болсон бок берем, Айбан болсон чөп берем! – деп ыза кылыш, топтон сүрүп чыгарат. Буга Байзак м-н Мырзабек ыракмат айтып, ыраазы болушат. Ангыча Күйрүчукту Чолпонкул чакырып жатат деп бироо келет. Кудай уруп ж-а ырдан жатканда Чолпонкулга Байзак башына элек кийгизип уй саадырганын козгогон. Күйрүчук барса, Чолпонкул кана, жанагы ырынды кайталап койчу, – дейт. Аны айтса чыр болот деп, Күйрүчук, Ой, Чоке, ая! Эки ырчынын айтышы, эки иттин талаши! – деп кутулуп кетиптирир (Ж. Кеничев. «Мырзабек». Бишкек, 2002). Бул дагы Түркмөндүн кадыры болгон.

Түркмөн болуш 1916-жылдагы Үркүндөн элди аман сактап калат. 1915-жылдын этегинде Суу-

самыр суусунун Кара-Жар (Жаман саздын тушунда) кечүүсүнө жакын жерде жер ченеп жүргөн үч орустун экөөнү (Сары төрө, Акторө) Жумаалы (Кара Тилмеч) деген киши балта м-н чаап өлтүрүп көёт. Үчүнчүсү аял кишини Айымкан (Мураталы бийдин аялы) байбиче боз үйдүн ичиндеги жүктүн артына катып аман алыш калат. Бул кабар Түркмөн болушка жетет. Болуш угаары м-н жетип келип, Айымкан, орус кыз кайда, бу биздикилер жаман иш кылган турбайбы, орустар бизди мылтык м-н эле кырып таштайт, Биздин аларга алышыз жетпейт, орусту мен алыш кетем деп, үстүндөгү кымкап чапанын чечип кызга кийгизип, атка мингизип алыш кетет. Бул окуяны менин чон энем Айымкандин өзүнүн оозунан уккам (С. Төралиев). Ал киши 1965-ж. азыркы Кожомкул айылында каза болду. Түркмөн болуш орус кызды үйүнө (Кызыл-Ойго) алыш барып, бир жылча баатат. Орус кыз м-н Сапия орус тилин билген келини аркылуу сүйлөшүп турган экен. Кийинчөрээк Жумгалга жиберет. 1916-ж. 1-сентябрда Бишкек уездинин начальники Ф. Г. Рымшевичке кыргыз тилинде кат жазат.

Ал катта: «Эки техник, эки солдат ж-а бир жумушчу, дагы үч татар 12-августта Суусамыр боллуштугундагы кыргыздар Биялы Максымов, Баракан Байбосуновдор ж-а башка кыргыздардын аркасында бошотулган» деп жазылган («1916-жылдагы Орто Азиядагы ж-а Кыргызстандагы көтөрүлүш». Документтердин жыйнагы. СССР илимдер акаде-

миясынын басмасы. Москва, 1960-жыл, 388-бет). Андан ары бошотулган адамдар, «Чарда», «Алтыганада» кайтарылып, 19-августта «Тер-Жайлакка» приставдын бүйругу б-ча жеткирилгендики айтылат. Мындан кийин, иниси Имамуса Айдаркановду жиберип, Черикчи болуштугундагы кармалып турган баягы орус кызды алдырып келип, Чыныбай Касымбеков (Жумгалдан) экең Избаскендеги участкалык приставка тапшыргандыгы айтылат. «Көбүктө» орустардын армиясын тосуп алуу үчүн боз үйлөрдү тикиргенин, бирок, алар келбей калганы айтылат. Мындан тышкary, дагы бир качып жүргөн немисти карматып кошо тапшырат. Түркмөндүн керегечтүгүнөн ж-а акылмандыгынан, бейкүнөө орустарды өлүмдөн сактап, падышачылык аскерлердин жазалоочу отряды тарабынан бүткүл өреөндүн калкын кырлыуудан, азап-тозоктон сактап калган.

1929-жылдары Түркмен башка манаптардын катарында Оренбургга сүргүнгө айдалат. Кийинчәрәэк кайра Кыргызстанга, Карапалтага келүүгө уруксат алат. Суусамырдын езүө кайтып келүүгө уруксат болбогондуктан, Карапалта капчыгайынын башындағы Абала деген жерде (жыгач үйдө, азыркы № 3 жол бекетинде) жашап туруп узакка созулган оорудан жарык дүйнө м-н коштошот.

Өлөр алдында анын жанында болгон Тимбол, Жусуп (Кара-Чунак) деген эки кишиге керез айтат. Элде жаман көргөн ада-

мым экөөнөр эле, бирок мага топурак силерден буйруптур, айтарым, менин сөөгүмдү эптең атка артып, улар ашууну ашырып, Кырташтын этегиндеги Кара-Булактын кырына койгула, сөөгүм бул жерде калса Суусамыр эли Чүй тарапка ооп кетер деген экен. Тигил экөө бул өлгөндөн кийин дагы бизди эзгиси бар дешип, ошол Абалага (жыгач үйгө) коюп коюшат. Баласы Сулайманкул ошол өлөр түнү танга жуук Карапалтадан келет. Ал учурда элде турмуш начар экен. Болуштун кара ашына эмне соёбуз деп, айлалары кетет. Эртең м-и күн чыга, жыгач үйдүн бет мандайындағы тик шагыл бетке көп эчкитеке үркүп келип туруп калышат. Сулайманкул мылтыгын алышы га калып эки эчки атып калыптыр. Ошентип Түркмен болуштун кара ашы кайберенден болгон экен. Азыркы күнгө чейин эл оозунда, Түркмөндүн көрээзи аткарылбай калып Суусамыр эли Чүй өреөнүнө ооп кетишти деген аныз кеп бар. Түркмен болуштун колдогону да бар эле дешет. Мұрзесү азыр да ошол Абала суусунун түштүгүндө жыгач үйдө (№ 3 жол бекет). Ал жерге Орозов Ишенбек из каражатына граниттен белги орноткон (2009). Кожотай уруусунан.

ТУРКМӨН САРЫПБЕК УУЛУНУН АЙКЕЛИ 2009-жылы Кызыл-Ой кыштагында Түркмен атындағы мектептин алдына орнотулган. Ушул мектептин бүтүрүүчүлөрү Аманов Нурбек, Рыспаев Деөлөтбек, Эгембердиев

Алмаз, Көпчүков Кенже, Эсеналиев Айбек, Даадаев Бакыт тарабынан жеке каражаттарына тургузулган.

ТУРКМӨН уулу Сулайманкул (1896, Кызыл-Ой кыштоосу – 1989, 1-Май кыштагы) – зергер уста. Көзгө атаар мерген да болгон. Түркмен болуштун жалгыз уулу. Ал совет мезгилинде колдонулган беш тыйындык монета көкөлөтө ыргытылганда теше аткан. Көкүрөгүнө аба толтурулган чаначты байлан алыш, тоонун шар аккан тунук кашка суусунда жакшы сүзген. Ошонун негизинде сууга аккан кишилердин сөөгүн бир нече жолу таап чыккан. Алтын м-и күмүштөн аялдардын кооз буюмдары – шакек, сойкө ж-а чач учтуктарды ж-а темирден ооз комуз, маки, бычак, устара, капкан, аттын тасасын, мық жасап, жыгачтан ээр чапкан. Аялы Сапиляны и мурдун капыстан кесип алыш, аны так калтырбай айыктырган. Согуштан кийин колхоздо устачылык кылган. Баласы Жамалбек атаар кесибин улап, көзгө атаар мерген, сөзгө чебер ж-а өнерлүү адам болгон. Ал 1-

Түркмен уулу С.

Тынарова М.

Май мектебинде мугалим болуп эмгектенип жүрүп 1972-ж. каза болгон. Кожотай уруусунан.

ТЫНАРОВА Макин (10. 5. 1956-ж. туулган, 8-Март кыштагы) – Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин депутаты (1985). Эмгек жолун 1975-ж. орто мектепти аяктагандан кийин Н. Г. Чернышевский атындағы китепканада жумушчу болуп баштаган. 1977-жылдан 1990-жылга чейин Фрунзе шаарындағы «Чолпон» бут кийим тигүүчү өндүрүштүк биримесинде жумушчу болуп эмгектенет.

Учурда Бишкек шаарында жеке-менчик кийим тигүүчү чакан ишканада эмгектенет. Чал уруусунан.

У, Ү

УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШТУН КАТЫШУУЧУЛАРЫНА ЭСТЕЛИК согуштун бүткөндүгүнүн 55 жылдыгына карата Суусамыр кыштагында 2000-ж. ошол кездеги айыл өкмөтүнүн башчысы С. Торалиевдин демилгеси м-н тургузулган. Ал мемо-

риалдык тектага согушка катышкан суусамырлыктардын 300-дөн ашык ысымы жазылган. Эстеликти айланта бак-дарак отургузулуп, бет алды аллея. Парк бир га жерди эзлеп, тегереги тосулган.

Мындаи эстелик Кызыл-Ой кыштагында да Түркмен атындағы

Устабаева Г.

Уметалиев З.

мектептин алдында 2004-жылы ушул мектептин бүтүрүүчүлөрү – Кулубаев Артык, Салиев Таалай, Жумалиев Адылбек, Солтонкулов Асарбек, Рысалиев Кылыш, Ченкилов Тыныбек, Жумашев Сапар ж-а Устабаев Кыдырдын демилгеси м-н алардын жеке каратына тургузулган. Эстелик эки канатка белүнүп, согуштун катышуучуларынын тизмеси жазылган. Ортосундагы постаментке жоокердин айкели орнотулган. Эстеликтин бийиктиги 4 м 20 см. Бетондон курулган.

УСТАБАЕВА Гүлмира (1976-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – илимпоз. Кыргыз улуттук университеттин филология факультетин (1998), анын магистратурасын (1998–2003) ж-а аспирантурасын бүтүргөн. 2004-жылдан кыргыз филология факультетинин кыргыз адабияты кафедрасында оқытуучу болуп иштейт. «Элдик иаданий мурастар» деген китептин, сегиз илимий макалалык автору. Кырбаш уруусунаан. **УМОТАЛИЕВ** Зайнидин, Чойкообай (1893, Суусамыр өрөөнү – 1984, Военино-Антоновка кыштагы) – эмгек ардагери. 1924-ж. Нарын кантонунун төрагасынын 1-оруу баспры болуп

Уметалиев И.

шайланган. 1930-ж. репрессияга дуушар болгон. Респресиядан акталгандан кийин Чүй өрөөнүнө кочуп келип, Военино-Антоновка кыштагында ферма башчысы, 1943-жылдан жылкучы болуп эмгектенген.

Ал Ленин ордени (1948), СССР айыл чарба министрлигинин «Айыл чарба отличники» төш белгиси м-н сыйланган (1949). Райондук кенешкө бир нечежолу депутат болуп шайланган. Чал уруусунаан.

УМОТАЛИЕВ Илияс (1. 6. 1938-ж. туулган, Жумгал району, Сары-Камыш кыштагы) – эмгек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин экономика факультетин (1968) ж-а Калиниин районундагы соода техникумун (1957) бүтүргөн. Эмгек жолун 1957–62-жылдары Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда сатуучу болуп баштаган. Калиниин даярдоо конторасында (1962–64), Нарын облусунун Ленин атындагы колхозунда (1968–76), Суусамыр МЖСинде башкы экономист (1976–84), Суусамыр айылдык кенешинин төрагасы (1984–87), кийинчөрөк Суусамыр МЖСинде профкомдун төрагасы, кой ферма башчысы ж-а Суусамыр райондук мамлекеттик мүлк фондусунун төрагасы (1992–95) болуп эмгектенген. Учурда ардактуу эс алууда. Кайдуулат уруусунаан.

Ф, Ч

ФОМИЧЁВА Клавдия Яковлевна (1927, Россия – 2007, Карабалташ.) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Армияга 1943-жылдары чакырылып, 1941–45-жылдары фашисттик Германияга каршы согушта 1-Украина фронтунда медайым болуп катышкан. «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны женгендиги учун» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин Суусамырда коомдук тамак-аш тармагында эмгектенип, ардактуу эс алууга чыккан (портрети 266-бетте). **ЧААР-ТАШ ОЙМО-ЧИЙМЕЛЕРИ** Жалал-Абад облусунун Токтогул районундагы Толук кыштагынын чыгыш тарабында, Суусамыр ж-а Жумгал тоолорунун кошуулушундагы Улар-Төр коктусунда. Оймо-чиймелер коктунун эки тарабындагы 700дөн ашык ташка түшүрүлгөн. Алар көбүнчө теке, бугу, төө, ит, атчан киши, жаа тартып турган мергендин сүрөттөрү. Ал сүрөттөр алгачкы доорлордо бол жерде жашаган адамдардын тиричилигинен, турмушка көз карашынан ж-а кандай жаныбарлар жашагандыгынан кабар берет.

ЧАРГЫНБАЙДЫН КУМБӨЗҮ Кожомкул кыштагынын түндүк тарабында, Кекемерен дарыясынын жээгине жакын жайгашкан. 20-кылымдын башына таандык эстелик. Чаргынбай Тыйта ажынын жалгыз уулу. Анын кол астында Кожомкул баатыр кызмат

кылган. Күмбөз боз үй формасында куруулуп, негизинен арча колдонулган. Сырты м-н ички бөлүгү ылай м-н шыбалган. Анын ички бетинин эки капиталына ж-а төбөсүнө ылай шыбакка Кожомкул беш манжасын (узундугу 26 см, бармагынын узундугу 6 см, тырмагынын узундугу 3 см) басып койгон. Бул күмбөз Кожомкул балбандын 100 жылдык маара-кесинде ондолгон, бирок 1992-жылкы жер титирөөдө урап калган. Күмбөздү 1924-жылы жумгалдык кыпчак уруусунаан чыккан Бийназар уста курган.

ЧОЙБЕКОВ Базарбек Асанович (1. 3. 1959-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – жетекчи кызматкер. Кесиби жол куруу инженери. Фрунзе политехника институтун бүтүргөн (1988). Эмгек жолун ошол эле жылы Сосновка кыштагындагы Жол эксплуатациялоочу пунктта (ЖЭП-9да) жол мастери болуп баштаган. Төө-Ашуудагы Келбаев К. К. атындагы тешкен тоодо начальник (1994–99), Суусамырдагы ЖЭП-29да начальник (1999–2000), Бишкек-Ош жолун реабилитациялоо б-ча «Самсунг» корпорациясында инспектор (2000–01), ЖЭП-9да башкы инженер (2001–08), ЖЭП-36да (2008–09), Сосновкадагы ЖЭП-9да начальник (2009-жылдан) болуп эмгектенүүдө. Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы м-н сыйланган. Кожотай уруусунаан (портрети 266-бетте). **ЧОКОЕВ** Койчубай (1920, Суусамыр кыштагы – 1991, ошол эле

Фомичёва К. Я.

Чойбеков Б. А.

Чокоев К.

Чокоева І. К.

жер) – согуштун ж-а эмгектин ардагери, ага лейтенант. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу, III топтоту согуштун майбы. 1939-ж. 8-классты бүтүргөн. 1942-ж. марта армияга чакырылып, 1943-жылга чейин курсант, 1943-жылдын январынан сентябрға чейин улук лейтенант чининде стройвоздовдун командири катары 2-Украина фронтуна фашисттик Германияга каршы согушат. 1943-ж. сентябрда жарадар болуп, 1944-ж. апрелде согуштан кайтат. Согуш мезгилинидеги каармандыгы ж-а көрсөткөн әрдиги учун I даражадагы Ата Мекендик согуш ордени ж-а юбилейлик (25, 40 жылдык), 1988-ж. СССР куралдуу күчтөрүнө 70 жыл, 1979-ж. «Эмгек ардагери» медалдары м-н сыйланган. 1945–52-жылдары Кыргыз Республикасынын гидрометеорологиянын 7 жолу тераиымы болуп шайланган. Суусамыр өрөөнүндө мектептер аралык еткөрүлгөн «Кызы-жигит», «Жаш талант», «Татына кыз», «Мырза жигит» конкурстарынын уюштурулушуна дайыма көмөк көрсөтүп, салым кошуп келген. 1999-ж. Тунук орто мектебинде «Тынчтык» уюмун түзүп, көпторгөн кечелерди еткөргөн. 2005-ж. Жайыл райондук билим берүү болумүнүн Ардак грамотасы м-н сыйланган. Жолуке уруусунан.

ЧОКОЕВА Ырыскелди Койчу-

баевна (20. 3. 1963-ж. туулган Суусамыр кыштагы) – тажрый-балуу педагог. Фрунзедеги Орус тили ж-а адабияты педагогикалык институтун бүтүргөн (1985). Эмгек жолун ошол эле жылы Жумгал районундагы Түгөл-Сай орто мектебинде орус тили ж-а адабияты мугалими болуп баштаган. Кийинчөрээк Суусамыр (1986–91), Тунук орто мектебинде мугалим (1992–99), ошол эле мектепте алгач тарбия, кийин окуу-тарбия иштери б-ча директордун орун басары болуп иштеп келген. Учурда мугалим болуп эмгектенүүдө. Коомдук иштерге да активдүү катышып, аймактык шайлоо комиссиясынын 7 жолу тераиымы болуп шайланган. Суусамыр өрөөнүндө мектептер аралык еткөрүлгөн «Кызы-жигит», «Жаш талант», «Татына кыз», «Мырза жигит» конкурстарынын уюштурулушуна дайыма көмөк көрсөтүп, салым кошуп келген. 1999-ж. Тунук орто мектебинде «Тынчтык» уюмун түзүп, көпторгөн кечелерди еткөргөн. 2005-ж. Жайыл райондук билим берүү болумүнүн Ардак грамотасы м-н сыйланган. Жолуке уруусунан.

ЧОМО уулу Дүйшөнбек (5. 5. 1954-ж. туулган, Токтогул ра-

йону, Сары-Камыш кыштагы) – элдик табып, дарыгер. Кесиби инженер-механик. Токмок шаарындағы айыл-чарбасын механикалаштыруу окуу жайын сырттан окуп бүтүргөн (1983). Эмгек жолун 1972-ж. Суусамыр МЖСинде механизатор болуп баштаган. 1974–76-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат етейт. Суусамыр башкы кой чарба биримесинде механизатор (1976–90), бригадир, механик, тоют даярдоо цехинин башчысы ж-а айыл-чарба кооперациясында башкарма (1990–94) болуп иштеп келген. 1994-жылдан табыпчылык (дарыгер) м-н алектенет. Тенир-Тоодо ёскөн мин түркүн дары чөптердү жыйнап, дары жасап элибиздин дартына даба кылышып, талыкпай изденип келүүдө.

Ал «Тамырчынын кенеши», «Табыпчылык сыр», «Табыпчылык уулу сыр» китептеринин автору. Бул китептеринде тамырчылык, табыпчылык ж-дө, дары чөптер, дарак тамырлары ж-а элдик медицина даилдүү баяндалган.

Бүгүнкү күнде 700–900гө жакын дары чөптердүн дарылык касиетин өздөштүрүп, ооруулуларды дарылоодо. Чарбада иштеп жүргөн учурда Ардак грамоталар ж-а дипломдор м-н сыйланган. «Эмгектеги каармандыгы учун» медалынын эssi. Учурда Бишкекте табыпчылык кылат. Боргемик уруусунан.

ЧОМОЙ БЛАТЫР Айдар уулу [болжол м-н 1792, Суусамыр өрөөнү – 1834, азыркы Кызыл-Ой кыштагы (Чар, айрым маалыматтар б-ча Жумгал өрөөнү, азыркы Кек-Ой кыштагы)] – 19-

кылымдын 1-жарымындағы кыргыз элинин көз карандысыздык үчүн болгон кыймылыминын ири өкүлү. Тайлак баатырдын ишенимдүү кенешчиси ж-а чоролорунун бири. Чомой жаш кезинде эле атасы Айдар өлүп, аталаш тууганы Ниязга апасы Шекерди алмакка нике кыйдырмак болгондо, Шекер балдарын (Чомой, Канайды) алып теркүнү бугуларга, Ысык-Көлгө качып кетет.

Чомой таякелеринде 15 жашына чейин турат. Өтө шок болуп есөт. Аласы Шекер баласына аяр мамиле жасап, таякелерине да жаман айттырбай чонойтот. Кийин, Чомой, Канай эр жетип Текеске (Кытай) чейин барып, үйүрүүр жылкы айдан келип берип, таякелеринен ыраазылык алыш, кичи мекенине көчүп кетет.

Әз элине келгенден кийин, ал Кетмен-Төбөгө барып, Кемпир бала экө Сатыке баатырдын кол алдында болуп, Кокон баскынчылардына каршы күрөштөт. Ал жerde Сатыке баатыр женилгендөн кийин Чарга (Кызыл-Ойго) келип, андан Кочкорго етүп, бир аз туруп, андан Кеминге келип, кайра Чүйден Кара-Балтага барып Ашмарага көчүп келет.

Чүйге келгенден кийин, казактын баатыры Төрөгелди бейкут жаткан айылды чаап, Чомойдуң эннеси Шекерди баш кылышып, теөгө танып, туткундап алыш кетип жатканда Чомойго кабар жетип,

Чомо уулу Д.

Төрөгелдини атынан түшүрө чаап, энесин ж-а туткундаган элди күткарып алат. Ушундан кийин анын баатырдыгы эл арасында тез тарайт.

Солто-сарбагыштын уруу чабыштарында Чомой баатыр Таластык күшчү уруусунун баатыры Бүргө экөө Канай бийди колдоп, ушул уруу чабышта чоң эрдик көрсөтөт. Натыйжада Чүй, Кемин өрөөнү бүт солтолордун колуна өткөн. Канай бий Чомойдун эжеси Күмүштүү токолдукка алган.

1822-ж. кокондуктар солто элини талкалап, Канай бий калган эли м-н Ысык-Көл аркылуу Илеге чейин (Казакстан) качат. Мадамин хан Канайды алдап туткунга түшүрөт да зынданга салат, Солтону кайра Чүйгө көчүрүп келет. Ошондо Чомой, Кемпир, Ажибек, Адылбек, Саке, Үкү баатырлар кайрадан кол курап Олую-Атаны камайт. Бул кысымдан чочулаган кокондуктар таластык Ажыбек датканын кийлигишүсү м-н Канайды түрмөдөн чыгарат. Ушундан кийин Канай касам ичип, Кокон бийлигин тааныйт, Аламудундө Бишкек чеби курулат.

Ошондон кийин Чомой баатыр «сарттардын жузүн көрбөй» деп Таластын башындагы Караколго көчүп барып, эл-журту м-н байыр алат. Ушул жерде иниси Канай өлөт.

Кокон хандыгынын бийлигин тааныгысы келбegen Чомой баатырды колго түшүрүүнү көздөп, Ташкендин күшбеги анын артынан түштөт. Чомой Таластын көкүрөк жагындагы жетиген уруу-

су м-н канатташ конот. Жетиген м-н Саяк бир тууган (экөө төн Эшеникаректин балдары). «Жетигендөр насилинер б-ча саяксына, мындан ары чогуу жашап бир эл болуп жүрөлүк», – деп, Чомой баатыр «Сур көйн» деген күлүгүн минип эки элге башчылык кылат.

Чомойдун артынан түшкөн ташкендик Муратаалы күшбег (кол башчы деген мааниде) кыпчак эки миндей колу м-н жайдын толук кезинде Суусамырда конуш алган Чомойдун айылына кол салат. Анда Чомой аз эле колун чакан топко белүштүрүп, жоонун туш тарабынан чабуул коёт да, аларды кирип турган Суусамыр суусунун тик жардуу кемерин көздөй сүрөт, камайт. Чомойдун жигиттери: Солтобай, Өмүрек, Үмет, Кемпирек, Кулбарак ж-а карыялар Асанбай, Чегиртке, Балта, Рыскулбек. Алар топ башкарып, «Чомой, Чомой» деп ураан кыйкырышып, Суусамырдын катуу кирген суусуна душмандын колун мажбурлап сууга кулата беришет. Кокондуктардын колу бүт кыйрап, Муратаалы баштаган бир топ кыпчак-сарттар колго түштөт. Нарын дарыясынын Кызыл-Жазы деген жайык жеринде сууга аккан өлүк баттай кетет.

Мураталы жалынып: «силерде жазык жок, Чомойдун баатырдыгы тууралуу кокондуктарга айта барабыз» – деп касам ичкенден кийин, он чакты кишиси м-н көө берилет. Ошондон кийин Суусамырдын күн батышындагы бул кандуу майдан «Чомой чапты» деп аталац калган.

Кийинчөрээк Суусамырдан Шамшыкалга түзга бараткан Чомойдун жигиттерин кокондуктар туткундал байлан алышат. Чомой м-н Өмүрек Арамзанын капчыгайында колго түшкөн Асанбайды, Одукту, Үметтү, Ыйманкулду күткарып алат. Андан кийин Суусамырдын батышына жайлабай калышат. Кийин Жумгалдын Көк-Ойуна эли-журтун көчүрүп кетип Качыке баатырга кошуна конот.

Качыке иниси сынамакка: «сени баатыр чыкты дешет. Мага жылкы тийип келип бер, алды из элин кыргызга тийбе» – дейт. Чомой баатыр Олую-Атадан ары барып, Кокон хандыгына караштуу казактардан жүздөн ашуун жылкысын чаап келип, Качыке баатырга тартуулайт. Качыке: «Эми сынныма толдун, иним, элинди коргоп, баатыр иниң Тайлактын он колу бол. Жолун ачылсын» – деп батасын берет.

Чомой Тайлак баатырга 1820-жылдан кийин кошулат. 1823-жылдан Чомойдун ысмы Тайлактын атактуу чоролору: – Бебетай, Чабытай, Токолор, Чомой, Кемпир, Бердигек, Кененбай, Алдијар деген баатырлардын ысымдарынын катарында айтылып келген. Чомой ушул баатырлардын катарында Тайлак баатыр м-н биргэ Кытай, Кокон экспансиясына каршы жан аябай күрөшкөн экен. Тайлак м-н Чомой Кашкар кожолорунун манжур империясына каршы козголонун колдоп, далай эрдиктерди көрсөтөт. Ошол учурларда Кемпир баатыр кытай чабуулунда жүрүп, Кашкардагы Жунус көжонун колунда каза

болот. Чомой Кемпир досунун соөгүн Кашкардан Ак-Талаага алыш келип, Курткага Тайлак м-н бирдикте жайына берип, кийинчөрээк күмбөз тургузушат. Кашкарлыктардын көтөрүлүшүнө колдоо көрсөткөн Тайлак, Чомойлордон чочулаган Цин династиясы 1832-жылдан Тайлактын эли-журтуна Кашкарга келип, бажы акысыз, эркин соода кылууга укук берет. Бирок, ушул мезгилдерде Мадали хан Курткада чепсалып, эл-журтка Кокон хандыгы ээлик кылып калат. Тайлак, Чомойлордун намысы козголуп, Курткадагы Кокон чебин талкалайт, анын күшбеги Таштаанбекти ёлтүрет. Эл-журтту туткундан бошотот. Андан кийин 500 сарбаз (аскер) м-н келген Арап баатырды женишет.

1832-жылдары Кокон хандыгынан Эдиге баатыр баштаган кошууну Ташкенден чыгып, Олую-Ата аркылуу Ашмараны ашып Суусамырды бүт каратып алыш, Көкөмерендин томөн жагында Кызыл-Ойго чеп салмакчы болгону келишкенде Атантай, Тайлак, Чомойлор каршы турушат. Муну м-н кокондуктар Кызыл-Ойдон Жумгал, Кочкор, Курткага жол ачып, Талас, Токтогул м-н да ички экономикалык байланышын күчтөмөк.

Ошол жылы Суусамырда Марал-Кечүүгө жакын жерде болгон кармашта Тайлак м-н Эдиге көпкө бирин-бири албай наиззалар сына берет. Акыры Тайлак нар кескен кылышы м-н Эдигенин башын кыя чапкан экен. Кокондуктардын туусу жыгылып, келген жагына качат. Шарт б-ча

Тайлак артынан куубайт. Ал эми эл оозунда Эдиге качып кутулуп кетеринде Чомой артынан кууп жетип, аны аттан оодара сайган деп да айтылат.

Мындан белөк жети миң аскер баштап келген Мадали хандын кол башчысы Аккулубектен же-нилип, Атантай, Тайлак экөө тен колго түшүп Кокон ордосуна жеткирилгенде, Тайлакты бошотом деп Чомойдун кол кураганы Суусамыр элинде айтылат. Бирок, Чомой Көгарт ашып, Коконго аттанып баратканда Тайлактын туткундада бошотулганын угуп, алдынан көк бөрү тартып тосуп чыгып, сары улакты садага чапканы бар.

Чомой баатыр 1834-ж. кыштын ортосу ченде Кызыл-Ойдогу Чар кыштоосунда өпкөсүнө суук ти-йип каза болот. Чомой дүйнө салганда сөөгүн шириге алышып, күн жылыганча үч бакандын башын бириктире кийизге орой «аманат» деп асып коюшат. Жаз чыгып, сөөк коюу расмийине келгенде туугандар арасында талаш болуп, Тайлак баатыр өз өкүмүн көпчүлүккө тануулап, Чомойдун сөөгүн Курткага алыш кетип, Ак-Талаа районундагы Ак-Терек деген жерге Кемпир досунун жа-нына, сагана көрдүн алдына арча, булгаары төшөп, сөөгүн коюшат. Күмбездүн оозу да арчадан жасалат. Бул жерге кийин Тайлак баатырдын сөөгү да коюлган (1838). Чомой баатыр мындан эки жүз жыл мурда жашап өткөн, ата-журтту тышкы душмандардан коргогон, арбагы Ыйык, руху бийик инсан болгон. Ал эл-же-ринин алдында зор эмгек синир-

ген баатыр. Кулжыгач бийдин уулу Шааболоттун урпагы (А. Стамов. «Чомой баатыр», тарыхый очерк. 2006-ж.).

ЧОМОЙ ЧАПТЫ 1820-жылдары Олюя-Атадагы Кокон хандыгыны Ташкендеги күшбеги Мураталы кыпчактын эки миң колу Суусамырдын күн батышындагы Дубан-Кечүү өрөөнүндө Чомой баатыр ж-а анын жигиттери тарабынан кырылган жер «Чомой чапты» деп аталып калган. Бул кандуу майдан азыркы Бишкек-Ош автомобиль жолунун 169 км-де Суусамыр суусунун сол юйзүндөгү Корумду тоосу м-н кездешкен кемеринде болгон. Ошол чабыш болгон кезде Суусамырда нөшөрлөп жамгыр жаап, мөндүр аралаш карга айланат. Мураталынын колу кымгуут түшүп, жан далбас кыла Суусамыр суусунун кемери аркылуу качып өтмөкчү болуп жарга капиталат да, чабуулга туруштук бере албай каттуу кирген сууга кулап түшүп, агып кете беришет. Кокондуктардын колу бүт кыйрап, Мураталы баштаган бир топ адамы колго түшет. Ошондо Чомойдун ишенген жигити атактуу Өмүрек:

Кыпчакты кырып алам,
Сартты сайып алам,
Багыш м-н Базысты басып алам, –
деп кийкырып, сууга акканарды улам жээкке чыгарбай сайып, жөө чуркап турган экен. Бул тарыхый жер эл тарабынан Чомой баатырга коюлган түбелүк эстелик болуп калды.

ЧОРТОНБАЕВА Күлүмкүл (1. 11. 1949-ж. туулган, Жайыл району, Суусамыр кыштагы) – партиялык ж-а чарба кызматкерি.

Жеке ишкер. Суусамыр орто мектебин алтын медаль м-н аяктаган (1967). Фрунзе политехникалык институтунун механикалык факультетин бүтүргөн (1972). Эмгек жолун 1972-ж. Ош шаарындагы автомобилдерди ондоочу заводдо мастер болуп баштаган. Суусамыр МЖСинде диспетчер, мастерскойдо калыпка салгыч ж-а механик (1974–81) болуп эмгектенет. «Суусамыр» совхозунун профсоюз уюмунун төрайымы (1981–83), «Кызыл-Ой» совхозунун партиялык уюмунун катчысы (1983–84), Жумгал райондук партия комитетинде жалпы болумдун башчысы (1984–90), «Суусамыр» совхозунун директорунун орун басары (1990–92), Суусамыр райондук депутаттар кенешинин (1992–95) ж-а айыл өкмөтүнүн жооптуу катчысы (1995–97) болгон. Учурда ардактуу эс алууда болгонуна карабастан жеке ишкерлик м-н алкеттениет. Суусамыр кыштагында соода түйүндөрдү ачкан. Баласы Нурлан м-н чет мамлекеттерден машина алып келип соодалашат. Өрөөндүн коомдук иштерине да активдүү катышып келет. Жумгал райондук партия комитетине мүчө (1984–90), Суусамыр айылдык кенешине 4 жолу (1976–84) ж-а Жумгал районунун Чаек айылдык кенешине депутат (1986–90) болуп шайланган. Бир нече Ардак грамоталарга татыктуу болгон. Шааболот уруусунан.

ЧЫЛПАКОВ Боронбай (1907, Суусамыр өрөөнү, Бороонду жайлоосу – 1973, Суусамыр айылы) – согуштун ж-а эмгектин ар-

Чортонбаева К.

Чылпаков Б.

дагери. 1926-ж. ал 19 жашында 6-клас билими болгонуна кара-бастан Суусамыр жайлоо кенешинин башкарған. 1928–30-жылдары Фрунзе шаарындагы партиялык мектептен саясий билим алып, Калинин районунун Ири-Суу айылдык кенештин төрагасы болуп дайыналат. Колхоз доштурууга активдүү катышкан. Суусамыр, Кара-Балта өрөөндөгү кулакка тартылгандардын күнөөсү негизсиз экендигин далилдеп, алардын таланып-тоноодон ж-а сүргүнгө айдалып кетүүден сактап калган. 1931-ж. Алай аймагындагы басмачыларга каршы күрөш үшүтурган. 1936–41-жылдары Жумгал райондук комсомол уюмунда, 1941–42-жылдары Тогуз-Торо районунда жер (райзоо) болумунун башчысы болгон. 1942-ж. советтик армиянын катарына чакырылат. Фрунзе ж-а ж-а Ташкендеги офицердик даярдо курсарынан өткөн. Улуу Ата Мекендик согушта улук лейтенант чининде взводдун командири катары Украина фронтунда согушуп, эки жолу жарат алган. Ал 2-даражадагы «Ата Мекендик согуш» ж-а «Кызыл жылдыз» ордендери, «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Гер-

Чыныбаев Б.

Чыныбаев С.

манияны жөнгөндиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Кырбаш уруусунаан.

ЧЫНЫБАЕВ Билал Садыкбекович (14. 10. 1963, Жайыл району, Суусамыр кыштагы – 2008, Бишкек) – тарых илимдеринин кандидаты, профессор, коомдук ж-а мамлекеттик ишмер. Россиянын Казан шаарындагы В. И. Ленин атындагы мамлекеттик университетинин тарых ж-а коомтаануу факультетин артыкчылык диплому м-н (1985) ж-а Кыргыз мамлекеттик университетинин укук таануу факультетин сырттан окуп бүтүргөн (1998). Эмгек жолун 1985-ж. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетинде окутуучу болуп баштаган. Ал окуу жайында 1995-жылга чейин доцент болуп иштеген. 1995–2001-жылдары коомдук ж-а мамлекеттик кызметтарды аркалаган. Бишкек шаардык мериясында «Манас» эпосунун 1000 жылдыгын откоруу комитетинде башкы координатор, аппарат башчысынын орун басары, Бишкек шаардык Свердлов районунун акиминин орун басары, 1-Май райондук акиминин 1-орун басары болуп иштеп келген. Ал 2001–04-жылдары «Керемет»

Ачык акционердик коомунда башкы директор болуп иштеген. Түрк ж-а англис тилдеринде сүйлөй билген. 2004–08-жылдары Бишкек шаардык кенешинин депутаты болуп шайланып, коомчулук м-н иштөө ж-а өзүн-өзү башкаруу комитетинин төрагасы, Биринчи Май райондук депутаттар тобунун жетекчиси болгон. Коомдук-саясий иштер м-н катар эле илимий иштер м-н да алектенген. Беш монографиянын ж-а 50дөн ашык саясат таануу б-ча илимий макалалардын автору. Суусамырда жер реформасы начар жүрүп жаткан учурда жер айдоону өздөштүрүүгө жардам берип, дан эгинин өндүрүүгө да өз салымын кошконго жетишкен. Жетишпеген ўй-бүлөлөргө материалдык жардам берип келген. Ал «Манас-1000», «Ош-3000» юбилейлик медалдары м-н сыйланган. 2004-ж. Бишкек шаардык кенешинин депутаты болуп шайланган. 2008-ж. авиакырыктан каза болгон. Кырбаш уруусунаан.

ЧЫНЫБАЕВ Садыкбек (20. 1. 1943-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – эмгектин ардагери. Пржевальский шаарындагы эки жылдык бухгалтерлик курсу (1961) ж-а Кыргыз мамлекеттик университетин экономика факультетин бүтүргөн (1972). Эмгек жолун Суусамыр айылдык керек-жарак коомунда башкы бухгалтер болуп баштап, кийин-черээк төраганын орун басары болуп иштеген. 1982–88-жылдары Суусамыр совхозунда башкы бухгалтер, директор, 1994-ж. Суусамыр району уюшулганда «Мин-

Булак» совхозунун директору болуп эмгектенген. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусу-

нан. Коомдук ж-а мамлекеттик ишмер Чыныбаев Билалдын атасы.

III

ШАЙБЫРОВ Солтогул (1915-ж. туулган, Суусамыр өреөнү) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Армияга 1942-ж. чакырылган. Согуштан 1944-ж. кайткан. Ал II даражадагы «Ата Мекендик согуш» ордени, «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны жөнгөндиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин токой чарбачылыгында эмгектенген. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан (портрети 274-бетте).

ШАЛПЫКОВ Абдысатар, Чүкүн (31. 10. 1927-ж. туулган, Тунук кыштагы) – эл агартуунун отличники (2003). Жалал-Абад шаарындагы эки жылдык мугалимдер институтунун физика-математика белүмүн (1951), Пржевальскийдеги мамлекеттик педагогика институтунун математика факультетин бүтүргөн (1971). Алгач 1933-ж. Толук орто мектебинең 7-классты бүтүп, 1947–48-жылдары Уч-Терек (учурда Токтогул) районундагы Максим Горький атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1948–49-жылдары ж-а 1951–54-жылдары Уч-Терек районундагы 7 жылдык мектепте мугалим болуп иштеген. 1954-ж. Калиниин (учурда Жайыл) районуна караштуу Суусамыр орто мектебине көторулуп келген. 1960-ж. Тунук № 2 мектебине

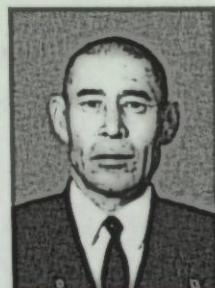
директор ж-а башталгыч классынын мугалими, 1965-ж. Суусамыр орто мектебинде жатак мектептин башчысы ж-а кол эмгек сабагынын мугалими болуп эмгектенген. Ар кандай коомдук иштерге активдүү катышкан. Билимин өркүндөтүү курстарына барган. Ал «Эмгек ардагери» медалы (1987), Кыргыз Республикасынын билим берүү министригинин Ардак Грамотасы (2003) ж-а башка грамоталар м-н сыйланган. Учурда ардактуу эс алууда. Кырбаш уруусунаан (портрети 274-бетте).

ШАЛПЫКОВА Нургүл Чүкүновна (1. 3. 1962-ж. туулган, Суусамыр кыштагы) – эл агартуунун отличники (2008). 1979-ж. орто мектепти аяктап, Кыргыз мамлекеттик университетин тарых факультетин бүтүргөн (1985). 1986-жылдан азыркы мезгилге чейин Суусамыр орто мектебинде эмгектенин келе жатат. 1998–2003-жылдары мектептин уюштуруу иштери б-ча директордун орун басары, 2003-жылдан окуу белүмүнүн башчысы – директордун орун басары болуп эмгектенин келүүдө. Ал райондук, облустук эл агартуу белүмдөрүнүн грамоталары м-н сыйланган. Кырбаш уруусунаан (портрети 274-бетте).

ШАНКУЛИЕВ Курманбек (1919, Суусамыр өреөнү – 2007, 1-Май

Шайбыров С.

Шалпыков А.

Шалпыкова Н. Ч. Шапкулиев К.

кыштагы) – согуштун ж-а эмгектин ардагери. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Армияга 1942-ж. чакырылган. «Кызыл Жылдыз», II даражадагы «Ата Мекендик согуш» ордендери ж-а «1941–1945-жылдары Улуу Ата Мекендик согушта Германияны жеңгендиги үчүн» медалы м-н сыйланган. Согуштан кийин колхоздо жумушчу болуп иштеген. Шааболот уруусунаи.

ШАРШЕНОВ Муратбек (1. 9. 1954-ж. туулган, Тунук кыштагы) – айыл-чарбасы б-ча башкы адис. Кыргыз айыл-чарба институтуну агрономия факультетин бүтүргөн (1976). Ал 1976–77-жылдары Кыргыз дыйканчылык илим-изилдөө институтунда кенже илимий кызматкер, 1978–82-жылдары Суусамыр башкы кой чарба бирикмесинде башкы агроном, 1982–87-жылдары Кызыл-Ой совхозунун башкы агроному, 1988–90-жылдары ошол эле совхоздун директору, 1990–93-жылдары Суусамыр совхозунда башкы агроном, 1993–94 башкы гидротехник, 1994–96-жылдары Суусамыр районунун айыл чарба башкармасынын начальниги, акимдин орун басары. 1997–2006-жылдары Жайыл району-

нун мамлекеттик жерди каттоо ишканасында жетектөөчү адис болгон. 2007-жылдан Жайыл районундагы өзгөчө кырдаалдар бөлүмүндө 1-категориядагы адис болуп эмгектенет. Ардак грамоталар м-н сыйланган. Жолуке уруусунаи (портрети 275-бетте).

ШАРШЕНОВ Ормон (26. 9. 1942-ж. туулган, Сокулук району, Кызыл-Туу кыштагы) – мамлекеттик коомдук ишмер. Подполковник. К. И. Скрябин атындагы Кыргыз айыл чарба институтун (1972), Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетин (1997) ж-а Алматы шаарындагы жогорку саясий окуу жайын (1990) бүтүргөн. Кесиби экономист, укук коргоочу ж-а саясатчы. Юстициянын 2-класстагы кенешчиси. Эмгек жолуни 1960-ж. Фрунзеде жумушчу болуп баштаган. Советтик Армияда кызмат етөгөн. Андан соң Фрунзедеги жер кыртыши илим изилдөө институтунда топурак тааниучу кенже илимий кызматкер, Аламудун районундагы «Таш-Мойнок» совхозунда башкы агроном (1975–78), Ысык-Ата райондук айыл чарба башкармалыгынын башчысы (1978–87), Кочкорбаев атындагы колхоздо

башкарма, ушул эле райондун аткаруу комитетинин терагасы, Кыргызстан КП БКнын Талас облусу б-ча айыл чарба ж-а тамакаш бөлүмүндө башчы (1987–88), Кыргызстан КП БКнын Жумгал райондук комитетинин 1-катчысы (1988–90) болуп эмгектенген. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешине депутат болуп шайланып, президиум мүчесү, жергилитүү өз алдынча башкаруу, айкындуулук ж-а басма сөз б-ча түрүктүү комиссиянын төрагасы болуп (1990–95) иштеген. Чүй районунун мамлекеттик администрациясынын башчысы-акими (1992–94), Чүй облусу б-ча салык полициясынын биринчи башчысы, Кыргыз Республикасынын салык полициясы башкармалыгынын башчысынын жардамчысы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Агрардык департаментинин башчысы, Чүй, Талас облустары б-ча Юстиция башкармалыгынын башчысы (1999–2001), Чүй облустук Агрардык реформа б-ча борбордун директору (2001–05) болуп иштеген. 2005-жылдан Кыргыз Республикасынын Финансы рыногун көзөмөлдөө ж-а калыбына келтирүү кызматында статс-катчы болуп эмгектенүүдө. Ысык-Көл, Нарын, Талас, Чүй облустук депутаты болуп шайланган. Кыргыз Республикасынын Конституциялык комиссиянын мүчесү. «Айыл чарба өндүрүшүнүн отличники» (2004), «Финансы рыногунуң отличники» (2004), «Эмгек данкы» орденинин ээси. 1989-ж. Кожомкул балбандын 100 жылдык маарекесин өткөрүүдө демил-

Шаршено М.

Шаршено О.

ге көтөрүп, анын башында турган. 1992-ж. Суусамыр өз алдынча район болушуна чоң колдоо көрсөткөн. Кийинки кездери ыр жазуу м-н да алектенет. «Сизге» деген ырлар жыйнагы (2008) ж-а «Тунук ойлор» аттуу китеbi (2010) жарык көргөн.

ШАРШЕНОВА Жаркынбубу (6. 11. 1956-ж. туулган, Тунук кыштагы) – химия илимдеринин кандидаты. Кыргыз мамлекеттик университетинин химия факультетин бүтүргөн (1979). Дипломдук ишин Ленинград университетинин химия факультетинде коргогон. Эмгек жолуни Кыргыз мамлекеттик университетинин химия факультетинде физикалык-химия кафедрасында кенже илимий кызматкерликten баштаган. 1979–82-жылдары Кыргыз илимдер академиясында Органикалык змес ж-а физикалык-химия институтунун аспирантурасында окуган. «Биометаллдарды нитраттарынан, сульфаттарынан ж-а диметилсульфоксидден турган суу системаларынын гетерегендүү тенсалмактуулугу ж-а алардын каттуу фазаларынын касиеттерин изилдөө» деген темада илимий ишин коргогон. Ал 1982-жылдан Улуттук илимдер академиясын-

Шаршенова Ж.

Шейшеналиев Ш.

да Химия ж-а химиялык технология институтунда кенже, улук илимий кызматта үзгүлтүксүз эмгектенип келүүдө. Учурда «Асыл металлдарды биотехнологиялык жолдор м-н болуп алуу жолдору ж-а өндүрүшкө киргизүү» деген темада илимий иш алып барууда. Кырктан ашуун илимий эмгектин автору. Д. И. Менделеев коомунун мүчесү. Жолуке уруусунаан.

ШЕЙШЕНАЛИЕВ Шаведин (12. 5. 1949-ж. туулган, Сүсөсамыр кыштагы) – укук коргоочу, прокурор. Кыргыз мамлекеттик университетин юридика факультетин бүтүргөн (1975). Эмгек жолун Тогуз-Торо райондук айыл чарба башкармасында кадрлар б-ча улук инспектор болуп баштаган (1967-68). Советтик Армиянын катарында кызмат өтөгөн (1968-79).

Республикалык прокуратурада алгач уйрөнчүк, кийин белүмдүн прокурору (1975-78), Нарын облустук прокуратурасында улук жардамчы (1978), Тянь-Шань районунун прокурору (1980), 1984-ж. кайрадан республикалык прокуратурада белүмдүн начальниги. 1988-ж. Кант районуна прокурорлукка дайындалат.

1994-жылдан 2000-жылга чейин Чүй облусунун прокурорунун орун басары, 2000-03-жылдары Башкы прокуратурада белүмдүн начальниги, башкармалыктын начальнигинин орун басары, 2003-ж. Токтогул районунун прокурору болуп дайындалат. 2007-жылдан Башкы прокуратуранын башкармалыгынын прокурору. Башкы прокуратуранын бир нече Ардак грамоталары, 2000-ж. Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы, «Мыйзамдын аткарылышына кошкон салымы үчүн» ж-а «Аскердик артыкчылыгы» медалдары м-н сыйланган. Райондук ж-а облустук кенештердин депутаты. Республикалык прокуратурада коллегия мүчесү болгон. Чал уруусунаан.

«ШОРО» КОМПАНИЯСЫ 1992-ж. Жабык акционердик коом болуп түзүлген. Бул компания Кыргызстандагы улуттук суусундуктарды «Максым Шоро», «Чалап Шоро», «Жарма Шоро» өндүргөн жалгыз ишканна. Ошондой эле «Ноу-Хау» заманбап технологиясын колдонуп, кымыз даярдайт. Газдалбаган «Легенда», газдалган «Байтик», минералдык «Ысык-Ата», «Бишкек» ж-а ашканалык «Ала-Арча» минералдык сууларын өндүрөт. Газдалбаган «Легенда» суусу заказ б-ча, 19,0 л суубаткан идиштер м-н кенселерге ж-а жеке адамдарга жеткирилип берилет. Өндүрүлгөн продукция 14 региондук дилер ж-а өлкөнүн түштүгүндөгү филиал аркылуу сатылат. Казакстандын Кордой шаарында максым жасоочу завод курулуп, Алматыда дистрибью-

тордук контора ачылган. Компания жергиликтүү минералдык сууларды өндүрүүдо Кыргызстан-дарттын ж-а Малайзия өкмөтүнүн колдоосу м-н алгачкылардан болуп сертификат алган.

Кыргыз м-н казак элинин улуттук суусундугу «Максымды» жасап сатуу идеясын компаниянын президенти Табылды Эгембебедиев 1987-ж. кетерген. Бул идеяны знеси Сүйүн ж-а ииниси Жумадыл колдойт. Аламүдүн районундагы Арашан кыштагында 1992-ж. 25-майда 80 л максым үй шартында колэмгеги м-н даярдалып, сатыкка чыгарылган. Ошонун негизинде «Шоро» фирмасы негизделген. Кийинчөрөк өндүрүштүн көлөмү 1,5 тга жетип, 25 жумушчу эмгектенген. Андан түшкөн кара жатка өндүрүш үчүн жабдуу алынып, компания көңеиे берген. Учурда суткасына 70,0 тга чейин «Максым Шоро» өндүрүлүп (желим бөтөлкөлөргө куюлат), 700 жумушчу, соодада 1441, администрацияда 132 адам эмгектенет. Компания 1999-жылдан минералдык ж-а ашканна сууларын, 2000-жылдан жаны технология колдонуп, кымыз даярдап (сактоо мөөнөтү 6 ай), анын 70% и 2001-жылдан Москва шаарына экспорттоло баштаган. 2004-жылдан жарманын «Тойбос», чалаптын «Тагай» түрлөрү өндүрүлгөн. Бул фирма Беш-Бельчири-Арашан (көмүр кычкыл газдуу, гидрокарбонат-натрий-кальцийлүү суу) ж-а Күмүш-Булак минералдуу булак сууларын пайдаланат. 2002-ж. фирманин 10

жылдык юбилей болуп, чон ишчара өткөрүлгөн [буга россиялык (Алсу ж. б.) ж-а кыргызстандык белгилүү ырчылар чакырылган]. Ошондой эле 2004-ж. жаштар арасында «Шоро лидерлер фабрикасы» интеллектуалдык конкурсу өткөрүлгөн. Ага 3000 студент катышып, 35и конкурстан етүп, кошумча тренингде билим алышкан. Алар компанияяга кызматка орношушкан. Кийинчөрөк Бишкек, Ош ж-а Жалал-Абад шаарларында «Клиничек медицина» «Максым Шоро» суусундугун колдонуунун тажрыйбасы» деген республикалык илимий-практикалык, медициналык конференция өткөрүлгөн. Бул конференциянын материалдары Борбордук Азия медицина журналына жарыяланган. Компаниянын китепканасындағы менеджмент, маркетинг ж-а саттуу б-ча китептерди кызматкерлер колдонуп келет. Эл аралык ТАМ программы (Европалык инүктүрүү ж-а реконструкция банкы каржылайт; тамак-аш өнөр жайы үчүн адистерди даярдайт) м-н кызматташып келет. Бул چаралар «Шоронун» заманбап өндүрүшчү болушуна шарт түзөт. 1999-ж. «Шоро» кичи ишканасы АОЗТ «Шоро фирмасы» болуп аталып, Бишкектеги Сүт заводунун аймагына көчүрүлгөн. Фирманын президенти Эгембердиев Табылды «Жыл жетекчиси» наамын алат (2001), фирма «Сапат» конкурсанда лауреат болуп, 2003-ж. эл аралык № 1 сертификат алат. 2005-жылдан бозо чыгарыла баштаган. «Шоро» Жа-

Шырдаков А.

бык акционер-дик коомунун негиздөөчүлөрү бир туугандар Эгембериевдер Табылды жа Жумадыл экөө төн Фрунзе политехнический институтун бүтүрүшүп, кесиптери инженер-куруучу. Кызыл-Ой кыштагында туулган. Алар Республикага белгилүү бизнесмендерден. Теги суусамырлык, кожотай уруусунан.

ШЫРДАКОВ Арстанбек (1. 5. 1940-ж. туулган, 1-Май кыштагы) – эмгек ардагери. Эмгек жолун 1958-ж. Москва районундагы «Карл Маркс» колхозунда колхозчу болуп баштаган. 1965 – 1972-жылдары Кант районундагы XXII партъезд колхозунда, 1972-82-жылдары ушул эле районун «Ысык-Ата» совхозунда жылкычы, 1982-ж. «Суусамыр» совхозунда баш чабан болуп эмгектенген. Ал «Эмгек Данкы» ордени м-н сыйланган. Шааболот уруусунан.

Ы

ЫСКАК Биялы уулу (1908, Суусамыр өрөөнү – 1942, өлгөн жери белгисиз) – партиялык жа мамлекеттик ишмер, ВКП(б)нын Нарын облустук уюмун жетектеген. Максы манаптын небереси. 1939-ж. партиянын катарынан чыгарылып, Меркеге (Казахстан) жер көторуштурган. Кийин акталып, Улуу Ата Мекендик со-гушта каза болгон. Жашынан ётө чыгаан чыккан эл уулу катары Суусамыр элинин эсинде сакталып калды. Чал уруусунан.

ЫСРАИЛОВ Мамелбек Насырович [26. 3. 1966-ж. туулган, 8-Март (учурда Кожомкул) кыштагы] – төкмө ақын. Кыргыз жазуучулар союзунун мүчесү. Эркин күрөш б-ча мастерликке кандидат (1983). Республикалык «Айтыш» коомунун мүчесү. Ал жер-

де ак тандай төкмө ақындар Ашыраалы Айталиев, Тууганбай Абдиевдер м-н иштешкен. Кесиби механизатор. Кигчинесинен эле таланттуу ата-энесинен таалим алыш, 4 жашында комуз чөрткенди атасынан ўйрөнгөн. Ақындыкты өзүнүн дene тарбия мугалими жамакчы-акын Абдиев Ташкенбайдан таасирленип, аны м-н дайыма бирге жүрүп, жамактап ырдан чыгармачылыкка аралашкан. Мектепте окуп жүргөндө эле «Жаш таланттар» кароо-сынагына «Курманбек» дастанын, Орозбек Кутманалиевдин вариантында айтылган «Ак-Мөөрдү» айтып катышып, алдынкы орунду жа жызыктыруучу байгелерге ээ болуп келген. Жамакчылык м-н гана чектелип калbastan, жазма ақындык м-н да алектенет. Ондон ашык

обондуу ырлары бар. Алар: «Туулган жерим – Суусамыр», «Атама», «Апама», «Көк-Жайык», «Комуз» (бул ырга Бакыт Мамаев аранжировка жасап, клип тартты), «Айылтаны» («Паризат» кыздар тобу ырдайт), «Эр Манастий адам керек айбаттуу» ж. б. Кемин элдик театрында башкы режиссёр болгон. Учурда Токмок шаардык маданият ордосунда режиссёр болуп эмгектенет. Республикада болуп еткөн төкмө ақындар сынагынын бир нече жолку лауреаты. Айтышып чыккан атаандаштары – А. Кутманалиев, Ш. Адылов, А. Туткучев, А. Болгонбаев. 2007-ж. Ысык-Көл облусунун Жети-

Ысрайлов М. Н.

Эгембердиев З.

Өгүз районундагы Барсон кыштагында откөрүлгөн «Кыргыз жылкыларынын сыйноо» б-ча эл аралык коомдук иш-чарадагы айтышта 5-орунду ээлеген. Жаныш уруусунан.

Э

ЭГЕМБЕРДИЕВ Зыфар (1908, Суусамыр болуштугу, Сары-Камыш кыштагы – 21. 10. 1974, Бишкек) – хирург, медицина илимдеринин доктору (1958), профессор (1966). Кыргыз Республикасынын эмгек синирген врачи (1949). Ташкент шаарынан медицина коллежинин фармацевтика факультетин алгачкы бүтүрүүчү провизор-фармацевт болгон (1927). Москвадагы М. В. Ломоносов атындагы университетинин медицина факультетин бириңчи бүтүрүүчүлөрден (1942). 1933-42-жылдары Кызыл-Кыя (Төрөбай Кулатов жа Искак Раззаков м-н жакшы мамиледе болуп, бирге иштешкен), Өзгөн шаардык, Ош облустук, Бишкек шаардык ооруканаларда бөлүм башчы, башкы врач болуп эмгектенген. Улуу Ата Мекендик со-

Эмилбеков О.

Эмилгазиев Ж.

йонунун Чаек кыштагында эстелик тургузулуп, анда көрүнүктүү мамлекеттик ишмер Тұрдакун Усубалиев сез сүйлөп «Зифар Эгембердиев жумгалдықтар үчүн озүнчө зле туу, ал эми сарыкамыштыктар үчүн Бишкектеги үйү, мейманкана болчу»— деп эскерген. Сары-Камышты Суусамыр МЖСине кошууда өз салымын кошуп, Кызыл-Ой-Сары-Камыш автомобиль жолунун курулушунун демилгечиси болгон. Ал көптөгөн келечектүү адистерди тарбиялоодо талықпай аракетин аяган эмес. Алар: Асанбаев Эмил (врач-хирург), Сманалиев Дондой (врач-хирург), Кадыркулов Дүйшөнбек (медицина кызметчылынын полковники), Керимбаев Манапбай (философ), Ырыспаев Сулайман (педагогика илимдеринин доктору), Жәнәалиев Мейманжан (врач-хирург). Ал Эмек Кызыл Туу, 2-даражадагы Ата Мекендик согуш, Кызыл Жылдыз ордендери жа- медалдар м-и сыйланган. Анын ысмы Жалал-Абад облусунун Токтогул шаарчасындагы ооруканага берилген.

ЭМИЛБЕКОВ Оганбек (10. 8. 1933-ж. туулган, Кызыл-Ой кыштагы) – эмек ардагери жа-

та жазырбалуу мугалим. Нарын шаарындагы мугалимдер окуу жайын (1953) ж-а Ош мамлекеттик педагогика институтун сырттан окуп бүтүргөн (1965). Эмек жолун 1955-ж. Сары-Камыш айылындагы «Бирлик» мектебинде окуу бөлүмүнүн башчысы болуп баштаган. 1960–93-жылдары Кызыл-Ой кыштагындағы Фрунзе атындагы орто мектепте окуу бөлүмүнүн башчысы, профкомдун төрагасы болуп эмгектенин келген. Анын демилгеси м-и мектепте Түркмөн манаптын жа- зоология музейлери уюштурулуп, 150ден ашык жаныбардың кеби жасатылган. Ошондой зле мектепте жаратылыш бурчун уюштурууга активдүү катышкан. Ал адам укугун жа- жаратылышты коргоо комитеттеринин, «Жайыл Ата» бириккен коомунун мүчөсү. Жайыл райондук «Жаны мезгил» гезитинин кабарчысы. Учурда ардактуу эс алууда. Жаманбай уруусунан.

ЭМИЛГАЗИЕВ Жамалбек (1928, Кызыл-Ой кыштагы – 1980, Сокулук району, 1-Май айылы) – алгачы агартуучу жа- эмек ардагери. Фрунзе шаарындағы педагогика институтунун филология факультетин сырттан окуп бүтүргөн (1951). 1944-жылдан 1966-жылга чейин Фрунзе атындагы негизги мектепте мугалим, директор, кишиничерээк Сокулук районуна көчүп келип, «1-Май орто мектебинде мугалим болуп өмүрүнүн акырына чейин эмгектенген. Токтор уруусунан.

ЭМИЛЖАНОВ Баймамат (5. 8. 1956-ж. туулган, Тунук кыштагы) – алгэ билим берүүнүн отлич-

ниги (2002). Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн (1983). 1974–76-жылдары Советтик Армияда кызмат өтөгөн. 1989-жылдан 1987-жылга чейин Кара-Балта шаарындағы А. С. Макаренко атындагы жатак-мектепте, 1987-жылдан Жайыл районундағы Тунук орто мектебинде мугалим, окуу бөлүмүнүн башчысы, 1996–2008-жылдары директор. Кыргыз Республикасынын Вилим жа- илим министрлигинин, облустун, райондун жа- Суусамыр айыл оқметүнүн көптөгөн Ардак грамоталары м-и сыйланган. Суусамыр айылдың кенешине эки жолу депутат болуп шайланган. Мектепте көмөкчү чарба уюштурган. Мектептин азыркы имаратын реконструкциялап курууда чон эмек кылган. Жаманбай уруусунан.

ЭСЕНАЛИЕВ Солтон Орозбекович (10. 2. 1946-ж. туулган, Сокулук району, 1-Май кыштагы) – эмек ардагери. Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетин бүтүргөн (1972). Эмек жолун Кызыл-Ой кыштагындағы Түркмөн орто мектебинде мугалим болуп баштаган. 1976-жылдан Суусамыр орто мектебинде мугалим, 1986–91-жылдары директордун орун басары, 1991–92-жылдары директор болгон. 1992–94-жылдары Суусамыр райондук акимчилигидеги аппарат башчысы, 1994–98-жылдары Жайыл райондук элге билим берүү болумундө инспектор болуп иштеген. Учурда ардактуу эс алууда. Капсалан уруусунан.

Эсеналиев Б.

Эсеналиев Э. Ш.

ЭСЕНАЛИЕВ Эркин Шаршенбекович (1. 8. 1960-ж. туулган, Фрунзе ш.) – милициянын полковники жа- жетекчи кызматкер. 1977-ж. Суусамырда 8-Март орто мектебин аяктаган. СССР ички иштер министрлигинин алдындағы милициянын жогорку мектебин бүтүргөн (1982). Эмек жолун 1977-ж. Фрунзе шаарында жумушчу болуп баштаган. 1982-ж. Фрунзе шаарындағы Свердлов РИБисинде инспектор, КР ИИМинин кылмышкерди илик-төө башкармалыгында инспектор (1984–88), Фрунзе шаарындағы Свердлов РИБисинде начальниктін орун басары (1988–91), Чүй облустук ИИБисинде начальниктін орун басары (1991–95), начальник болуп эмгектенген. Андан кийин Аламұдун РИБисинде начальник (1995–2001), Ош облусунун ИИБисинде начальниктін орун басары (2001–05), Баткен облусунун ИИБисинде (2005–08), 2008-жылдан Ысык-Көл облустук ИИБисинде начальник.

1980-ж. Москва шаарында от-кон олимпиалык оюндарда коом-дук тартилти сактоого катыш-каныңдың үчүн СССР ИИМдин ал-кышына татыктуу болгон. 2-да-

Эсенаманов З. С.

ЗАМИРБЕК САДЫБАКАСОВИЧ (6. 2. 1953-ж. туулган, Панфилов району, Каптал-Арык кыштагы) – коомдук-саясий ж-а мамлекеттик кызматкер. Кыргыз Республикасынын өнөр жайына эмгек синирген ишмер (2001). Фрунзе политехникалык институтунун технология факультетин бүтүргөн (1981). 1972–75-жылдары Советтик армиянын катарында Согуш дениз флотунда кызмат етеген. Кийинчөрөөк Кайынды кант за-водунда жумушчу, Кайынды эт комбинатында технолог, МЖКнын начальниги, комбинаттын башкы инженери (1981–87), Кыргызстан компартиясынын борбордук комитетинде инструктор (1987–91) болуп эмгектенет. 1991–93-жылдары мадды бордол семиртп ж-а кайра иштетүүчү «Тунгуч» ж-а «Чүй-эт-сүт» өндүрүштүк бирикмесинде, «Кыргыз

растак-аш» концернинде башкы директорлук кызматтарды аркалаган. Бишкек эт-консерва комбинаты АОсунда төрага, башкы директор, Бишкек эт комбинатында директор (1993–2002), Бишкектеги ГАК «Кыргызалко-до» башкы директордун милдетин аткаруучу (2002–04), ГП «Алкопромдун» башкы директо-ру болуп эмгектенет. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешине 2005-ж. № 68 Алыкул шайлоо округу (Суусамыр да ушул округка кирет) б-ча депутат болуп шайланат. Депутат мезгилинде тармактардын экономикасын өнүктүрүү, ишкердик ж-а жаратылыш ресурстарын пайдалануу б-ча комитеттин төрагасы болгон. 2008-жылдан Жайыл райондук мамлекеттик администрация башчысы – аким болуп эмгектенүүдө. Билимин жогорлатуу учун, иш командировкасы б-ча ж-а турист катары Германия, Япония, Франция, Австрия, Швейцария, Кытай, Канада, Англия ж-а Биринчи Араб Эмираттери мамлекеттеринде болгон. Бир нече Ардак грамотанын, медаль м-н төш белгинин ээси. 2010-жылдын яиварында «Данк» медалы м-н сыйланган.

тамак-аш» концернинде башкы директорлук кызматтарды аркалаган. Бишкек эт-консерва комбинаты АОсунда төрага, башкы директор, Бишкек эт комбинатында директор (1993–2002), Бишкектеги ГАК «Кыргызалко-до» башкы директордун милдетин аткаруучу (2002–04), ГП «Алкопромдун» башкы директо-ру болуп эмгектенет. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешине 2005-ж. № 68 Алыкул шайлоо округу (Суусамыр да ушул округка кирет) б-ча депутат болуп шайланат. Депутат мезгилинде тармактардын экономикасын өнүктүрүү, ишкердик ж-а жаратылыш ресурстарын пайдалануу б-ча комитеттин төрагасы болгон. 2008-жылдан Жайыл райондук мамлекеттик администрация башчысы – аким болуп эмгектенүүдө. Билимин жогорлатуу учун, иш командировкасы б-ча ж-а турист катары Германия, Япония, Франция, Австрия, Швейцария, Кытай, Канада, Англия ж-а Биринчи Араб Эмираттери мамлекеттеринде болгон. Бир нече Ардак грамотанын, медаль м-н төш белгинин ээси. 2010-жылдын яиварында «Данк» медалы м-н сыйланган.

ТИРКЕМЕ

СУУСАМЫРДЫН ДАРЫ ӨСҮМДҮКТӨРҮ

Суусамыр касиеттүү, ыйык жер. Анын касиети м-найыктыгы абасынын тазалыгында, суусунун тунуктугунда, өрүшү кенен төрлөрүнде, жайлосунун көндигинде, атыр жыты анкыган, кыр-кырларга уланып есекиң мин-туркүн чөтөрүнүн кереметинде. Ушул кереметтин өзү эле көргөн адамды суктантып, көнүлүн көтерүп, жашоонун кызыгына жетелейт. Мындай жерде дартка дабаа өсүмдүктөрдүн (дары чөттердүн) осушу табигый шарт. Ушундай дары өсүмдүктөрдүн Суусамырда кырктаң ашуун түрлөрү көздешшэри бизге белгилүү. Дары заттар кээ бир өсүмдүктөрдүн бүчүрүнди, жалбырагында же сабагында, айрымдарынын гүлүнди же момосунди, тамырларында же кабыгында, органдарында топтолору аныкталган. Айрым өсүмдүктөрдө күчтүү таасир берүүчү ж-а уулуу заттар болорун эстен чыгарббо керек. Алардан бир аз эле ашыкча кабыл алуу ууланууга же ооруну күчтүүгө дуушарлантат. Андыхтан, врачтын же дары чөттердү толук иштете билген дарыгердин сунушу б-ча пайдалануу керек. Ошондуктан, кыргыз элиниң ден соолугун кылымдар бою көрүп келген кыргыз этномедицинасынын азыркы учурдагы окулу, элдик дабагер-дарыгер (табып) Чомо уулу Дүйшөнбектин элдик медицинага ж-а өзүнүн тажрыйбасына таянып берген кенешинен (баяндамасынан) алып (кыргыз элдик медицинасы «Табыпчылык – уулу сыр» китеби, Бишкек, 2008-жыл.) Суусамыр ороенүнде есекиң дары өсүмдүктөрүнүн түрлөрүн, аны таа-

нып билүү, терүү, даярдо ыкмалары, кургатуу, дары жасоо, кандай ооруларга пайдалануу керектигин ж. б. сырларын ушул энциклопедияга өзүнчө болум кылыш киргизүүнү лайык талтык.

АК ГҮЛДҮҮ БОЗУНАЧ (*Anapha-lis*), (Цмин) дениз деңгээлинен 2500 м бийиктиктеги тоолуу аймактарда көздешет. Гүлү сары, кооз. Анын курмында эфир майы, органикалык кислоталар, жогорку молекулалык спирт, минералдык туздар, инозит ж-а микроэлементтер бар. Медицинада боор ооруларына колдонуучу дары-дармектерге кошулат. Аны кургатып, кайнак сууга демдел, чыпкалаап, жарым стакандан күнүгө 3 жолу чай катары ичүүгө болот.

АК-КАЙЫН (*Betula pendula roth*) – кайындар тукумундагы дарак ж-а бадал өсүмдүк. Бийиктиги 25 мгэ жетет. Майда гүлдөп, июнда мөмө байлайт. Гүлдерү салаалап, сейкочодой томон түшүп, топтолуп турат. Жарык жерде жакши осет. Кайын жайында кыртыштан суткасына 40 чакадай ным соруп алат. Дарылыкка эрте жазда ширеси шорлонуп бүткөн жалбырагын ж-а кабыгын пайдаланат. Аны ширесин алуу учун жайында кабыгын тилип, ага идиш коюп, тунук, таза суусу чогултулуп алынат. Ал аш казанды тазалоодо колдонулат. Кайындын кабыгын кайнатыш кызамык чыканбаланы кириңтse, ал тез кайтып, адатта андан кала турган кычышма котурду болтурбайт. Кайынды арапал, андан түшкөн таарындыны таmekидей ороп тарттырса, араккечтер-

ди кустуруп, кайра табитин аракка чаптырбайт. Анын бүчүрүн жыйнап, кургатып талкалап, 0,5 л сууга 50 г кошуп 10–15 мүнөт кайнатып, 1 күн кооп, чыпкаланган тундурмасы бойрек, боор, жүрөк ооруларына күнүң 100 гдан 2 жолу бир ай берилет. Денеге жыйналган сары сууну, колубуттун шишигии кетирет. Кургатылган жалбырагы м-н бүчүрүн алгач гүлдөгөндө жыйнап алып кайнатып ичсе, заара м-н толуп кеткен оттү айдайт. Ошондой эле жүрөктүн булчун этиниң кызматын жакшыртат. Жалбырагы м-н бүчүрүнен даярдалган күкүмдүн бир чай кашыгын 0,5 л кайнаган сууга чай сыйктуу демдел, күнүң бир аш кашыктан 20 күн ичет. Куюн, кызыл жүгүрүк (ревматизм) м-н ооруган адам кайындын жалбырагын кайнатып алып аны м-н күн сайдын жатаарда буулануу керек. Ал процедураны 10 күн жасап, 5–6 күн дем алыш, кайрадан 30 күн вания алуу керек. Кайындан алынган кара майды кычыткы, котур, жарага жапса табылгыс дары. Анын ширеси адамдын организмине керектүү заттарга бай. Күнүң 4–5 стакандан суусундук ордуна ичип жүрсө демедеги зат алмашуу жакшырып, ашказандын дартын азайтат.

Дарылыгы: ички, тышки ар кандай дартка даба. Ачытылган түрүн рак ооруларына колдонсо болот. Отө уулуу болгондуктан этияттык м-н пайдалануу абзел.

Даярдалышы: кайындын ширесинен даярдалган ачытманы сүт же бал аралаштырып колдонуп, олчому азаздап жогору кетөрүлөт. Эгерде пайдаланганда кыйналып, шалдыраса кайнак сүт же кайнак сууга марганцовканы мала салып, ичирип кустуруш керек.

Эскертүү: Дарылоо табылтын гана көзөмелүндө болуусу керек. Өз алдынча дарыланууга болбойт.

АЛТЫН ТАМЫР (Золотой корень), (*Rhodiola rosea*) бийик тоолуу аймак-

тарда есөт. Чачылап сабак алат. Августтун аяк ченинде бышып жетилет. Тамыры күрөн түстө, жыттуу. Аны бышып жетилген кезде жыйнап, колокодо кургатат. Тер буулуп чыкпай калганда чай катары кайнатып ичүү керек. Андан сон тердеп, денебойду жумшатып, конұлду ачат. Ичен кан откондо кайнатып ичсе токtotot. Аялдардын айызы келип токтобой калса кайнатып ичип абалын жакшыртса болот.

Кургатылган тамырдын 100 гын 1 л сууга салып 0,5 л калганча жай кайнатылат. Андан сон муздатып, 100 г спирт кошуп 1 жума койсо, конъяк сыйктуу түске отот. Күнүң бир маал ачкарын бир аш кашыктан ичсе ашказан, ичеги-карын ооруларына пайдалуу.

АРКАР ОТУ ТАМЫРЫ (Корень архара) (*Animals grass*) – сейрек кездешүүчү көп жылдык жапайы осымдук, дарылыкка тамыры колдонулат. Дениз деңгээлиниң 4000–5000 м бийиктикте эшилме кумшагылдуу боорлордо осот, бийиктиги 30–35 см. Июнь, октябрьга чейин көгорүп турат. Сентябрь – октябрь айларында казылып алышат.

Түзүлүшү суу кымыздык өндүү, тамыры сойлоп узун, даамы кыйгыл, жыты керечтин тамырындай жыттуу. Аркар оту м-н керечтин жытын айырмалаш кыйын, ону, даамы м-н гана айырмасын билсе болот. Мындан тышкары кереч боксоде, суу боюнда болсо, аркар оту бийик тоодо кургак шагылдуу бетте есөт. Сырткы түзүлүшү м-н тамырынын айырмасы чон. Керечтин тамыры жумурлуу буралып осүп, тамырынын даамы ачуу, ону кара болот. Аркар отунун тамыры узун сойлоп осүп, тамырынын даамы таттуу кыйгыл, ону ак түстө болот.

Дарылыгы: жалпы организмди калыптандырат, аз кандуулукту, жогору кан басымын калыбына келтирет,

организмдин энергиясын тез чынайт (карыялардыкын). Нерв, ашказан-ичеги ооруларына дары, соектүн жукарышын калыптандырып, кандын курамындагы кантты төмөндөтөт (кант диабети).

Даярдалышы: тамырын кургатып, күкүм түрүндө же майда кесинди түрүндө пайдаланат. 300 г сууга 15 г күкүмдү салып, жай күйгон отко 15 мүнөт кайнатып, 100 гдан 3 маал тамактанаардын алдында ичилиет. Бул бир күндүк норма. Оорудан сакайгыча колдонсо болот.

Эскертүү: аркар оту жаш курагына карата ичилиет. Негизинен коую маңыз (сирап) жасалып колдонулат. Медицинада колдонулбайт.

АРЧА (Можжевельник обыкновенный), (*Juniperus communis*) – кипаристер тукумундагы уруу. Дайыма көгерүп туроочу дарак же бадал. Бийиктиги 10–12, кээде 20–30 мге жетет. Ал жарык, кургакчыл, аязга чыдамдуу, топурак тандабай есөт. Майды гүлдейт. Чандашкандан кийин бир ёңчай зиенлик гүлдердүн ордунда момосу пайда болот. Ал экинчи жылды гана бышат. Дары жасоо үчүн бүрү гүлдөгөн мезгилде жыйналат. Андан кийин кургатылып, талкаланаат. Арчанын жемиши 2 түрдүү болот: биринин кабыгы жарылат, экинчииники жарылбайт. Дарылык касиети жагынан кийинкиси отө пайдалуу. Экөө төн сентябрда жыйналат. Колокодо кургатылып, майдалап күкүмгө айлантып колдонулат.

Даярдалышы: 2 л сууга 100 г күкүмүн салып 5–10 мүнөт кайнатат. Аны сүзүп алыш, 1 аш кашык бал, 100 г алманын ачык суусун кошуп, чайкап аралаштырат.

Дарылыгы: парадонтоз, цинга, балдардын итий (ракхит), намаша сокур, кандын курамында темирдин аздыгынан анемияга учуралган ооруларга каршы күнүң 50 гдан 3 жолу эки ай ичет. Анын 1 аш кашыгын 300 г бал-

га аралаштырса, дары даяр. Негизинен жүрөк ж-а кан тамыр ооруларынын бардык түрүне күнүгө 1 чай каныштан 3 жолу бай ичиш колдонсо болот. Тумоологон адам жаткан болмөгө арча м-н долононун жыгачын күйгүзүп ысырыктаса, сыркоолуу тез сакаат. Ошондой эле арчанын момосунен жасалган дарынын оттү айдай турган касиети болгондуктан бойрек м-н табарсыктагы ташкүмдү айдоо үчүн да пайдаланат.

Эскертүү: кош бойлуу аял ж-а бейрөгү кагынган оорулар арчадан жасалган дарыны колдонбогону жакшы.

АЧУУ МЫЯ (Горчак обыкновенный) – отө күчтүү алколоид, уу. Дары жасоо үчүн ал гүлдөгөнде чогултуп, колокодо кургатат. Майдалап бир чымчымын 2 л сууга салып, 100 г бал кошуп, 10 мүнөт кайнатып бир күн туидурup, сүзүт. Муну боор, карратак, ашказан, ичеги-карын ооруларына тамактанаардан кийин күнүгө 3 жолу 2 ай ичет. Данынын бир чымчымын кайнаган сууга чай сыйктуу жарым saat демдел кооп, күнүгө бир аш кашыктан тамактанаардан жарым saat мурда ичсе, адамдын конұлун көтерүп, сергитип, тамакка болгон табитин ачат.

БАЙЧЕЧЕКЕЙ (Мира Ботбаевын сөздүгүндө Колхикум), (*Colchicum speciosum*) – лилиялар тукумундагы көп жылдык чоп осымдук. Сабагы кыска, гүлдерү чон, түрдүү түстө. Момосу – кутучча. Көпчүлүгүндө колхицин алкалоиди болгондуктан отө уулуу келет. Тамыры пиязга тектеш осымдук. Айрымдары кооздук үчүн естүүрүлөт. Кар кетээри м-н ағыш сары гүл ачат. Жалбырактары тамырдын түбүнө топтолуп, ортодогу сабагын айланып есөт. Дарылык үчүн 10-апрелге чейин гүлү м-н тамыры кошо жыйналып, кургатылып, майдаланаат. Анын 100 гна 0,5 кг бал кошуп, дары даярдалат. Муну ак кан оору-

сұна чалдыккан адам күнүне бир чай кашыктан 3 жолу сыркоодон сактаганча ичет. Же болбосо бир аш кашығы 0,5 л кызыл шарапка (вино) салып, анын үстүнө 100 г бал көшүп, 4-5 күн коюп, күнүне 3-4 жолу бир чай кашыктан тамактанаардан жарым саат мурун 3 ай ичет. Тамырын сүткө салып кайнатып, кургак учукка, бронхитке, талмага каршы колдонулат. Ошондой эле какырыкты жумшартып, заараны айдалап, ич откөрө турган касиети да аныкталған. Тамыры, сабагы м-н жалбырагынын кайнатмасы муун ооруларына колдонулашады. Эрте жазда салат жасап жесе да болот. Кандын курамын жакшыртып, ичеги секрециясы м-н тамак бездеринин кызмасын жөнгө салат.

БАКА ЖАЛБЫРАК (Подорожник большой), (*Plantago major*) – бака жалбырактар уруусуна кирген көп жылдык өсүмдүк. Жалбырагы дарылык касиетке ээ. Тамыры чачы ж-а өзөк тамыр. Жалбырагы кезектешип жайгашат. Элдик медицинада кургатылған жалбыракты чай сыйктуу демдел ичсе, жотолго, дем алуу жолдоруна суук тийгениге, дизентерияга, ич отконғо пайдалуу. Жай бою осүп жетилген жалбырактарын сабагы м-н терип, колокө жерге кургатып, жанчат. Жанчылган 10-15 г жалбыракты 1 стакан кайнак сууга демдел, суутуп, чыпкалап, күнүне 1 аш кашыктан 5-6 жолу ичет.

Ал кеткенде, жарага, денени кесип алганда, чыйканга, үзүлгөн, жанчылган этке, уйку качканга, кан басымы кеторулғондо ашқазан, ичеги оору, жаралары үчүн жаны кезинде ширесин сүзүп ичсе болот. Мындан башка ар кандай түптүү жараны, үшүк алган денени, күйүктүү, тиши оору, көз ейүгендө жалбырагын жанчып тартат.

Ал эми кир самын кошуп ачытып тартса жаралар үчүн дарылыгы жо-

гору болот. Бир кашык жалбыракты бир стакан сууга кайнатып, 2 саат демдел коюп, ич ооруга ичет.

БӨРҮ КАРАГАТ (Барбарис кислый обыновенный), (*Schisandra chinensis*) – жапайы бадал. Тамыры, жалбырагы, момосу дарылык касиетке ээ. Момосу органикалык лимон, алма кислоталарына, Е, С, К витаминдирине бай. Бышкан момосундө, жалбырагында алколоиддер бар. Момосу сергитүүчү, заары чыгарычу дары катары пайдаланылат. Гүлдөп бүторү м-н жыйналган жалбырагы колокө жерге кургатылат. Кургатылган жалбырактан жасалган тундурмасы боор, бойрок ооруларына, өзгөчө оттүн таш оорусуна кенири колдонулат.

ЖАЛБЫЗ (Мята перечная), (*Mentha piperita*) – эрин гүлдүүлөр тукумундагы көп жылдык чоп өсүмдүк. Сабагы торт кырдуу, бийкитиги 1 мгэ жетет. Жалбырагы сүйрү же тегерек. • 101 ооруга эм дейт. Көл, озон м-н арык, булак жәэктериинде, шалбааларда өсөт. Анын курамында адамдын организмине пайдалуу заттардын мол болушуна байланыштуудары жасоочу ишканаларда колдонулат. Крым, Молдова, Украинаада атайдын плантацияларда эфир майларын алуу үчүн оствруулот. Ал косметика ондүрүшүндо (атыр, упа, самын) кенири колдонулат. Эрте жазда жалбызы терип, колокөдө кургатып, майдалап, 2 аш кашығын 0,5 кг балга аралаштырып, күнүне 1 чай кашыктан 3 жолу 2 ай ичсе жүрөк ооруну баарына, бойрок, боор, өттүн ооруларына жардам берет. Ушул эле олчемде бал ордуна сары майга аралаштырып, жогорудай кабылдаса демиккенди басып, опконун дем алуу жолдорун тазалайт. Кургак жотөлдү токтолуп, кардыккан үндү ачат. Терчили адам жалбыздын жалбырагынысык сууга демдел, жатаарда жарым стакандан ичип, ал эми чыбаштуу чачты ж-а жагымсыз жыты бар бут-

ту 3 маал жууса ал нерселерден көп узабай арылат. Полиартрит м-н ооруган адам кургатылган жалбырагын кайнатып, күнүгө жатаарда ванина жасап, бууланып жүрсө сыркоосунан сакаат. Жалбыздын тунмасы ичинин көбүшүн басандатып, адамга күч-кубат берет. Геморройдан айыктырып, этек кирдин меөнөтүнөн мурда келишин токтолот. Ошондой эле башка дары чөтөрөгө кошуп епконун кургак учугун дарыласа болот. Кесип алган ж-а иринидеген жаратка (мисалы, котурга) жалбыздын тунмасын жаап таңып койсо тез айыгат. **ИТ СИЙГЕК, боз каратан** (Анабазис безлистный) – кымыздыктар тукумундагы жапыз бадал өсүмдүгү. Бийкитиги 10 смден 1 мгэ чейин. Бардык болүгү – сабагы, жалбырагы бозомук келет. Гүлү ақ, көпкө гүлдейт. Момосу сары, кызыл, кызылт түстө. Уругу – жангакча. Кәэ бир түрлөрү малга тоют. Кыргыстанда 7 түрү өсөт. Бардыгы күмдүү, кургакчыл, шагыл-таштуу жерлерде кездешет. Уулуу өсүмдүк. Мындан жасалган дарыны жүрөк оорунун бардык түрүнө колдонсо болот. Тамыры кургатылып, майдаланып жанчылат. Анын жарым чай кашығын 0,5 кг балга аралаштырып, бир чай кашыктан күнүгө 3 жолу ал түгөнгүчө ичип, андан соң 15 күн дем алыш, жаныдан дары жасап кайрадан улантат. Бул процедура 4 жолу кайталанат.

Жүрөк ооруга сабагын жалбырагы м-н оруп, кургатып, майдалап жанчат. Анын бир чай кашығын 0,5 л кайнак сууга демдейт. Бир күн тундуруп, сүзүп, бир чай кашыктан 3 жолу түгөнгөнчө ичилет. Андан соң 7 күн дем алыш дарылоону кайрадан улантуу керек.

ИТ ҮЙГАК (Череда трехраздельная), (*Bidens tripartita* Agaceae) – осүмдүктөрдүн татаал гүлдүүлөр тукумундагы уруу. Көп бутактуу, бийкитиги 30-60 смгэ жеткен бир жыл-

дык чөп. Тамыры чачыдай. Жалбырактары туташ жайгашкан, жәэги тегиз тилкелүү. Себетчесиндеги жәэк гүлү тилчедей, ортонкулары түтүкчөдөй; түсү сары же ақ, алар эки жыныстыуу. Топ гүлү жаачадай, шыптыргыдай сабактын чокусундагы жалбырак колтугуна жайгашкан. Момосу жалпак торт бурчтуу пирамида сымал урукча, чокусунда кыска тикендүү 2-4 мүйүзчесү болот. Кыргыстанда эки түрү (ийилген итүйгак, үч болуктуү итүйгак) ороондан бөксо тоолорго чейинки колдуди, арыктын, булактын жәзектериинде, кәэде сазда өсөт. Үч болуктуү итүйгактын суудагы манызы медицинада кенири колдонулат. Анын чөбү дарылык касиетке ээ. Ымыркай баланын диатезин, баш териге чыккан жара, бойрок ж. б. органдарга суук тийгендө пайдаланылат. Ошондой эле кан басмын томондоттүү, жүрөк ишин жөнгө салуу, нерв системаларын тынчтандыруу касиети экспериментте далилденген. Анти-септикалых каражат. Анын ширеси боор, көк боор ооруларына, ар кандай тери оорусунда колдонулат. Майдаланган күкүмүнүн 15 гмы 1 л кайнак сууга бир күн чыланат да, чыпкаланган суусун бир чай кашыктан күнүгө 3-4 жолу ичсе болот.

КААКЫМ-КҮКҮМ (Одуванчик), (*Tagaxacum officinale* wigg) – татаал гүлдүүлөр тукумундагы бир же көп жылдык чоп өсүмдүк. Сабагы кондой, тик өсөт. Сабагы, жалбырагы сүттөй ширелүү, жалбырагы тамыр моюнчасына тегеркетешип жайгашат. Топ гүлү – себетче, ону сары. Момосу – үпүлүү урукча. Ал жол боюнда, суу жәэгинде, огород, бак, талаа, шалбааларда өсөт. Ашқазан, бойрок, жүрөк, нерв ооруларына колдонулат. Унутчаактыкка да таасир берет. Анын гүлүн (жалпы) жулуп салып, ширесин кошуп, күнүне 2-3 маал жарым стакандан тамактанаардын

алдында ичет. Кургатылганынын бир аш кашыгын 1 стакан сууга кайнатып, тундурмасын тамактын алдында 30 мүнот мурун ичсе болот. Кургатылган тамырын же өзүн демдеп от баштыкчасынын оорусуна жа-тамакка табитин жогорулаттуучу дары катары, ошондой зле тамак си-нируү бездеринин секрециясын ыл-дамдаттуү үчүн да колдонулат. Анын 10 г сабагы же тамырын 1 стакан кайнак сууга демдеп, чыпкалап, тундуруп, күнүно 5-6 жолу бир кашыктан ичилиет.

КАЗ ТАНДАЙ (Тысячелистник обыкновенный), (*Achillea millefolium*) – татаал гүлдүүлөр тукумундагы уруу. Көп жылдык өсүмдүк. Татаал жалбырагы сабагында кезектешип жайгашат. Себеттери маңда калканча топ гүлгө чогулган. Ак, кызгылт, сары түстө. Момосу – урукча. Кобүчө токой, талаа, шалбааларда осот. Курамында ахилмин глюкоалколоиди бар. Мал жебейт. Ашқазан, ичеги-карны, муруни, геморроид ооруларына карши жа-а кан тоクトотуу үчүн кенири пайдаланылат. Медицинада башка дары чопторго кошуп, түрдүү ооруларга аллергияны, жараны айыктырууда, кан тамырларды кенейтип, ооруган жерди басууга пайдаланууда. Анын тамырынан дары жасоо үчүн гүлдөп турган кезинде казып алып, топурагынан тазалап жууйт. Жел тийбegen абасы таза жерде кургатып, майдалап, 3 л сууга 100 г салып, идиштин капкагынан буу чыкпай турган дайалып, бир саат жай кайнатат. Бир күн тундуруп, сүзүп, үстүнү 200 г алманын ачык суусу кошулат. Аны жатынга суук тийгенде, андан кан тохтобогондо, геморроид болгондо, ашқазан ооруганда, опконун жарасы ачылып кан түкүргөндо, муруудан, тиштин кызыл этинен кан аксанда күнүно 50 гдан 3 жолу 20-30 күн ичет.

Гүлүнөн томон бир карыштай ке-

сип алып кургатып, жанчып майдалап, 2 аш кашыгы 0,5 л кайнаган сууга чай сыйктуу демделет. Бир күн тундуруп, сүзүп үстүнү 2 аш кашык ачык суу (уксус), 1 аш кашык бал, 20 тамчы жалбыз (мята перечная) тунмасын тамызып аралаштырып, дарыны мурундан кан кеткенде, ашқазандын кычкылы нормадан ашкана, ашқазан, опке, түз ичеги-жарасы (котон чучук), геморроид, панкреатит, кан диабети, баштын шакый дарттарына кабылгандарга, уйку качканда күнүно 30 гдан 4 жолу ичилиет. Бака жалбырак гүлү м-и кургатылып, жанчылат. Анын 0,5 кгмын 6 л сууга салып, ага 0,5 л бал кошуп, 6 саат жай кайнатып, сүзүп, 0,5 г алманын ачык суусун, бир чай кашык жалбыз тунмасын кошуп бальзам жасалат. Мунун геморроид м-и бойроктун бардык оорусуна, геморроид түбүндөгү бездин аденоносына, эректик без м-и оттүн кабыгынан жабырлануусуна, сары ооруга карши күнүго тамактанаардан жарым saat мурда 30 гдан 3 жолу 6 ай ичет.

КЕРЕЧ (Дягиль обыкновенный), (*Foeniculum Vulgare*) – көп жылдык жапайы өсүмдүк. Дары катары тамыры жа-а уругу колдонулат. Нымдуу өроондордо осот, жыттуу. Бийиктиги 2 мгэ жетет. Сабагы түтүкчөлүү, данынан таттуу маныз чыгат. Тамыры буралып кара күрөн түстө. Август, сентябрда тамыры казылып, даны чогултулат. Элде «Кереч болсо келиним өлбөйт эле, уулжан болсо уулум өлбөйт эле» деген макал бар.

Дарылык касиети: тамыры кан басым жогору болгондо, нерв органдарына, ашқазан, жооп ичеги жа-а уйку бези сезгенгенде, суук тийгенде деңеден тер чыгаруу үчүн пайдаланылат. Уругу бронх ооруларына жа-а алсырагандыкты калыбына келтирүүде колдонулат.

Даярдашы жа-а колдонулушу: кереч чобоюн 15 г тамырын 700 г

сууга салып он беш мүнот кайнатат. Чондор үчүн 200 г, жаш балдар үчүн 50-100 гдан 7-9 күн ичилиет. Ал эми уругун кургатып, майдалап, күкүмгө айланыруу керек. Аны тамактанаардан кийин үч маал түтүкчөм-и оозду чон ачып тамактын торунуна карай үйлөсө, бронха, астма жа-а башка тамак ооруларын айыктырат.

КОЖОГАТ (земляника), (*Fragaria*) – көп жылдык жапайы өсүмдүк. Дарылыкка момосу, жалбырагы колдонулат. Кожогат жайы салкын, бадалдуу терең капчыгайлардан кездештирсе болот. Жапайы кожогат шагылдуу жерлерде өсүп, сабагы тике эмес, жер м-и жер болуп узундуу чексиз, момо бутактарынан байлайт. Өнү кызыл, түктүү келет. Тандайга салсан, тез эрип даамы кычкыл, жегиликтүү болот. Кожогат өлкөбүздүн тоолуу райондорунда сейрек өсөт. Августтан октябрьга чейин момосун терип алуу керек.

Дарылыгы: ысытма болуп катуу суук тийгенде, безгекке, чыйрыкканга, ичеги-карнынга суук откөнгө, кок жотол болгондо ичсе болот. Ошондой зле тердөө үчүн да колдонулат.

Даярдашы: жапайы кожогаттын момосун чогултуп, жалбырагы кок кезинде терип кургатып, майдалап алуу керек. Момосунан даярдалган күкүмден бир аш кашык 150-200 г кайнак сууга салып, 30 мүнот демдеп, тамактанаардын алдында ичүү зарыл. Бул бир маалдык норма, оору айыккыча бир канча күн ичилиет. Жетолгонде 2 аш кашык күкүмдү 100 г кайнак сууга 30 мүнот эзип, 20-30 мүнот демдеп, жотол басылганча ичип туруу керек. Ал эми жалбырактын 15 г күкүмүн 300 г кайнак сууга 30 мүнот демдеп, чай катары ичсе, тердөтип сууктуу чыгарат.

Эскертүү: жогорку даярдалган тундурманы оору тез айыгыш үчүн таттуу (кум шекер, бал ж. б.) салбай ичүү керек.

Жаңынан күзін (радикулит) ооруға сүйкелес болот. Кидик оту м-н түшүрүп көзүн талкалап, майдалап 100 г азын, 1 кг балга жаралап азатантырып, миокарддын инфаркттын болгон адамга күнүгө бир чай кашыктан торт жолу 2 ай жетилет. Башка дары чөтторго көңгөр күрткүйчүктөн үзүк оорусуна колдонулат.

Дарынан көз болтурунда отунаң жасалған көз болтурунда аялдар пайдаланылат.

БІЗІМЕРЕН (зизифора), (*Ziziphora*) – әзис әңгімелер түкүмүнүн көп жылдық жарығы. Оның тамырлуу, жалбырағының түркүйчесине топтап көйтіледі. Гүл майда, башта көбүркөйткөндердеги бардык топтап көйтілгенде 7 түрү осет. Аның бардык топтап көйтілгенде зәйтүр майы, балы бар жасалады. Дары жасоо үчүн көп жылдық кургатылып, 0,5 кг сүзүнине салып суалып, ич майына 100 г аралаштырып, күнүгө бир чай кашыктан 3 жолу бойрок, простатит, боор, ет, кек боор, табарсык, ашқазан бези ооруганды бир ай жылуу суу м-н ичилет. Оодогу чыккан жағымсыз жытты жоготот. Атқулактын даны турган чаңакты ошол бойдан кургатып, жанчат. Аның бир аш кашыгын 0,5 л аракка кошуп, 3 күн каранғы жерге коюп, ачытат. Сүзүп, фарфор идишике куюп, оозун бекем бекитип, салкын жерде сактайт. Бул түнма м-н жатаңыга сүук тийгендеге тампон кылышын колдонуп, буюна бүтпеген (торобогон) алдарды дарыласа болот. Күн сайын бир аш кашыгына бир аз суу кошуп 3 маал 10 күн ұзғатыксуз ичилет. Жатаңын кал жүрүрчү түтүкчөлөрүнүң жолдору ачып, энелик белдердии иштөө жөндөмдүүлүгүн жакыншыратат.

КЫЗЫЛ ДОЛОНО (Боярышник ирино-краеный). (*Crataegus iriniae*) – роза әңгімелер түкүмүндиги оңтүстүк уруусу. Жыгач сымал бидая, каттуу тикекшүү же анча чон амро дирақ. Вийниктиги 2,5 л. Жалбырағы жөнүүк, макжа сымал. Гүлүнү, ныагыт. Мөмөсү жалет, дарынын маанине ал. Актуетта бышат. Күн

тамыры м-н уругун дары катары пайдаланып келген. Подагра ж-а чый-канаңга, ириндуу жараптарга, кант диабетине, бойроктун ташын түшүрүүгө, сары ооруга, онекот гастритке ж-а кок жетөлгө пайдаланылат. Тамырын гүлдөп турганда казып алып, колокодо кургатып, майдалап, 0,5 л сууга бир аш кашык кошуп, 10-15 мүнот кайнатып, муздай электе бир аш кашык бал кошуп аралаштырып, бир түн тундуруп коюп аинан сүзүт, ага 300 г жалбызын түнмасын (мята перечная), 30 г алманын ачык суусу кошулат. Муну ашқазан, кызыл өнгөч, ичеги жараптарын айыктыруу үчүн күнүгө тамактанаардан жарым saat мурда 30 гдан 3 маал үч ай, 0,5 кг балга 100 г аралаштырып, күнүгө бир чай кашыктан 3 жолу бойрок, простатит, боор, ет, кек боор, табарсык, ашқазан бези ооруганды бир ай жылуу суу м-н ичилет. Оодогу чыккан жағымсыз жытты жоготот. Атқулактын даны турган чаңакты ошол бойдан кургатып, жанчат. Аның бир аш кашыгын 0,5 л аракка кошуп, 3 күн каранғы жерге коюп, ачытат. Сүзүп, фарфор идишике куюп, оозун бекем бекитип, салкын жерде сактайт. Бул түнма м-н жатаңыга сүук тийгендеге тампон кылышын колдонуп, буюна бүтпеген (торобогон) алдарды дарыласа болот. Күн сайын бир аш кашыгына бир аз суу кошуп 3 маал 10 күн ұзғатыксуз ичилет. Жатаңын кал жүрүрчү түтүкчөлөрүнүң жолдору ачып, энелик белдердии иштөө жөндөмдүүлүгүн жакыншыратат.

КЫЗЫЛ ДОЛОНО (Боярышник ирино-краеный). (*Crataegus iriniae*) – роза әңгімелер түкүмүндиги оңтүстүк уруусу. Жыгач сымал бидая, каттуу тикекшүү же анча чон амро дирақ. Вийниктиги 2,5 л. Жалбырағы жөнүүк, макжа сымал. Гүлүнү, ныагыт. Мөмөсү жалет, дарынын маанине ал. Актуетта бышат. Күн

рамында 10% тей кант, 0,5% тей алма кислотасы, 30% тей С витамины, 30% тей каротин бар. Мөмөсү сары долоного караганда эки эсे кичине, жалгыз болот. Бойрок м-н табарсык ооруларында, еттүн жолу ж-а жатынга суук тийгендеге, заара токтобой калганда (эркектердин) колдонсо болот. Анын тамырын кабығынан аарчып, тазалап, колокодо кургатат. Аны майдалап, 100 г мына 0,5 кг бал аралаштырып, күнүгө бир чай кашыктан 3 жолу 2 ай ичсе таза айыгат. Кабығынын ички жағындағы жумшак болғун кургатып, талкалайт. Анын бир аш кашыгын 0,5 л кайнатып сууга демделеп, бир күн тундуруп коюп аинан сүзүт. Устуно бир аш кашык алманын ачык суусун кошуп күнүнө 30 гдан 3 жолу 2 ай ичсе, жүрөк ооруларына жардам берет. Долононун жакшыбышкан момосун кургатып, талкалап, бир аш кашыгын 1 л сууга кошуп, бир saat кайнатып, муздаганда сүзүп, үстүнө 100 г алманын ачык суусун кошуп, күнүнө 30 гдан 3 жолу ичсе бул да жүрөк ооруга даба. Гүлүн колокодо кургатып, талкалап, 150 гын 3 кг балга аралаштырып, күнүнө бир чай кашыктан 3 жолу 3 ай ичсе бардык жүрөк ооруларга жардам берет. Ашқазан ооруп кыл тамак болгондо ж-а ич отүп канскаанды да ушул кошундуни колдонсо болот.

МАМЫР ЧӨП (Эдельвейс) (*Leontopodium*) – татаал гүлдүүлөр түкүмүндагы көп жылдык чөп өсүмдүк. Топ гүлү – себетче. Өнү боз, июль-августта гүлдейт, жыты жағымдуу. Чоку жалбырактары түктүү, жылдыз сымал. Кээ бирлери сабаксыз же сабагы жалбыракка айланып кеткен. Жалбырагы түрдүү формада. Вийниктиги 15-20 см. Кооз жапайы өсүмдүк. Россиянын Кызыл китебине катталган. Дарылыкка чоубы колдонулат. Дениз деңгээлиниен 3500 м бийниктике Ак-Сай, Арпа, Суусамыр-

дын жайллоолорунда осот. Гүлдөгөндө чогултулат.

Дарычылығы: Жетимиш ооруга пайдаланылат. Негизинен бардык органдардын иштешине жардам берет. Боор, ет, ашқазан, ичеги, нерв ооруларынын бардык түрлөрүнө колдонсо болот.

Даирдалышы: кургатылган 15 г чоубы 700 г кайнатылган сууга демделип, 3-4 маал 200 гдан 7 күнден 15 күнүгө бир чай кашыктан 3 жолу 2 ай ичсе таза айыгат. Кабығынын ички жағындағы жумшак болғун кургатып, талкалайт. Анын бир аш кашыгын 0,5 л кайнатып сууга демделеп, бир күн тундуруп коюп аинан сүзүт. Устуно бир аш кашык алманын ачык суусун кошуп күнүнө 30 гдан 3 жолу 2 ай ичсе, жүрөк ооруларына жардам берет. Долононун жакшыбышкан момосун кургатып, талкалап, бир аш кашыгын 1 л сууга кошуп, бир saat кайнатып, муздаганда сүзүп, үстүнө 100 г алманын ачык суусун кошуп, күнүнө 30 гдан 3 жолу ичсе бул да жүрөк ооруга даба. Гүлүн колокодо кургатып, талкалап, 150 гын 3 кг балга аралаштырып, күнүнө бир чай кашыктан 3 жолу 3 ай ичсе бардык жүрөк ооруларга жардам берет. Ашқазан ооруп кыл тамак болгондо ж-а ич отүп канскаанды да ушул кошундуни колдонсо болот.

Дарылығы: ички органдар сезгенгендеге, 12 эли ичегинин жарасына, геморройго, нерв оорусуна, ошондой зле ет, ашқазандын кычкылтегинин аздығына чон жардам берет. Эл ичинде «мекери бышканда жылдығыны соорусы жарыла семирет» – деп айтылат.

Дарылығы: ички органдар сезгенгендеге, 12 эли ичегинин жарасына, геморройго, нерв оорусуна, ошондой зле ет, ашқазандын кычкылтегинин аздығына чон жардам берет.

Даирдалышы: тамырын, данын кургатып, күкүмдей кылышын майдалап колдонулат. 1 л сууга 3 чон аш кашык кошуп, 5-7 мүнот жай күйгөн отко кайнатып, 3 маал 150-200 г тамактанаардан алдында ичилет. Бул бир күндүк норма. 15-25 күн ичин, 10 күн эс алуу керек. Аинан кайрадан кайталаса болот. Ошондой зле 12 эли ичеги жарасына 80 г таза балга 300 г күкүм, 10 г прополисти (майдалап) кошуп, 10 күн коюп, андан кийин ачкарып же жатаарда ичсе болот. Муну 10-15 күн же жара айыкканаңа чейин колдонсо болот.

ӨГӨЙ ЭНЕ-ӨЗ ЭНЕ (Мать и мачеха обыкновенная), (*Tussilago farfara*) –

татаал гүлдүүлөр тукумундагы көп жылдык чоп осүмдүк. Гүл сабагынын бийнкитги 7–23 см. Жалбырагы уаун салтуу, тегерек жалбырагынын астынкы бети түктүү, жумшак, үстүнкү бетинде түгү жок, муздак болот (аты ушундан улам). Гүлү алтын сары түстө, майда топ гүлү – себет. Тамыр-сабагы етө терен осот. Жалбырагы анча есо электе гүлдейт. Кыргызстандын өзөн сууларынын нымдуу жээктериинең кездешет. Жалбырагы жүзүмдүкүнө окшош болот. Жер бетинең кар кетери м-н өсүп чыгат. Мартта гүлдейт. Дарылык касиети Гиппократ м-н Авиценна заманында эле белгилүү болгон экен. Ошондон бери кол, бут гангренасы, эндокардрид, сары ооруларына колдонулуп келет. Аны башка дарылык чөтөрөгө кошуп, демиккенди, жогорку дем алуу органдарынын жолдору, кургак учук (туберкулез), бэзгек ооруларын дарыласа болот. Ошондой эле от жолун ачып тердөтүү үчүн да колдонот. Тамырын колокоде кургатып, майдалап жанчып, 2 л сууга 100 г кошуп, бир saat кайнатып, ага бир чай кашык нашатыр спиртин кошот. Аны көк жотолго, көпкө соозулган фарингитке 30 гдан күн салып 4–5 жолу 2 ай ичет. Өпкөнү тазалап, иштешин жакшыртат. Жалбырагын ал гүлдөгөн кезде жыйнап кургатып, майдалап, 0,5 л сүткө бир аши кашыгын кошуп жарым saat кайнатып, ысык бойдан сүзүп, ага бир чай кашык кашкылак же суурдун майын кошуп, демиккен же көпкө соозулган бронхит оорусуна учурагандарга күнүнө 50 гдан 3 жолу 2 ай ичире жакыны жардам берет. Үнү чынтай наалган адамга анын жалбырагы м-н тамырынын жанчылганинан 4 л сууга 200 г кошуп, 3 saat кайнатып тундуурат да аны 100 гдан күнүнө 4 жолу үнү наалбына келгитең ичирилет.

ӨЧПӨС ГҮЛ (Весемертник), (*Helleborus orientalis*) = гүлү ж-а

топ гүлү кургаган кезде да формасы ж-а түсү сакталган өсүмдүк. Негизинен татаал гүлдүүлөр тукумунун окулдерү. Топ гүлүнүн оромо жалбракчалары жылма, жаргактай, сары, кызгылтый сары. Өчпес гүлгө цмин, гелиптерум, кургак гүл ж. б. кирет. Май, июнда гүлдейт. Дары жасоо үчүн гүлдерү ачылып жетиле элегинде чогултулуп, көлеке жерде кургатылып, талкаланат. Бир литр сууга 100 г майдаланган гүлүн, 100 г бал кошуп, аны 30 мүнөт кайнатып, бир күн тундуруп, сүзет. Муну сары ооруга чалдыккандар күнүгө 3 маал 3 ай үзүгүлтүксүз ичет. Ашказан, ичиги ооруларына курагатылып даяр болгон өчпес гүлгө 200 г чай чеп, 200 г ит мурундуң майдаланганын аралаштырып, 1 л сууга 3 кашык салып, 30 мүнөт кайнатса бальзам болот. Аны 2 күн коюп тундуруп сүзүп, 100 г алманын ачык суусун кошуп, күнүгө тамактанаардан кийин 40 гдан 4 жолу 2 ай ичилет.

САРГАЛДАЙ ГҮЛҮ (Мачек желтый), (*Glaucium flavum* Grants) – бир, эки же көп жылдык өсүмдүк. Кыргызстанда сейрек кездешип, жоголуп бара жаткан өсүмдүктөрдүн катарына кирет. Май, июнда жыйналат.

Дарылыгы: жотолго каршы ж-а дем алуу органдарына суук тийгендө демдөж жолу м-н ичирилет. 700 г кайнаган сууга 15 г кургатылган чебүн демдел, 3 маал 150–200 гдан оору айыккыча пайдаланылат.

САРЫ ЧАЙ ЧӨП (Зверобой), (*Hupericum perforatum*) – чанактуулар тукумундагы чоп же бадал өсүмдүк. Сабагы тик, жалбырагы майда, сүйрү. Гүлү бирден же калкан, машак сымал топ гүлгө чогулган, ону сары. Мемесү – кутучча, уругу майда, шамал, жаан ж-а канаттуулар аркылуу таразат. Дары осүмдүк катары көп пайдаланылат. Бадал түрү кооздук үчүн остирүлөт. Май, июнда гүлдейт. Гүлү, тамыры, жал-

бырагы дары катары колдонулат. Жоон сабагында дарылык касиет жокко эс. Ал гүлдөгөн кезде чогултулат. Кургатылгандан кийин ич откондо, (микробду жок кылуу), кан токтолтуучу, нерв системасын тынчтандыруучу, сергитүүчү дары катары, ошондой эле стаматит ж. б. ооруларда колдонулат. Ошондой эле жараттарды, взгөчө күйүк, от, заара айдама зат катары ж-а сезгенүү ооруларын дарылоого пайдаланылат. Ичеги оорулар, кан басымы жогору адамдар чай катары демдел ичсе болот. Энергияны азайтуучу касиети бар. Эркектер ичүүгө болбрайт.

Гүлүн өзүнчө кургатып, майдалап, 0,5 л кайнак сууга анын 50 гмына демдел, 15 күн 100 гдан ичсе, баштын шакыйын жазып, көтөрүлгөн кан басымын калыбына келтирет. Баштын катуу ооруганын токтолот. Гүлү м-н жалбырагын талкалап, 0,5 л сууга 2 аш кашык салып, 10–15 мүнөт кайнатып, бир күн тургузуп, чыпкалап, бир аш кашык алманын ачык суусун кошуп, күнүгө тамактанаардан жарым saat мурун 100 гдан 3 жолу 2 ай ичсе зыяндуу затты айдап, бейрөктөгү таш м-н кумду түшүрөт. Ошондой эле бейрөккө суук тийгендө ж-а геморроид колдонсо болот. Жүрөк, бейрөк, боор ооруларынын залдарынан пайда болгон колу-буттун шишигин жандырат. Аны 1 л сууга 3 кашык салып, 100 г бал кошуп, 10 мүнөт кайнатат. Бир күн тундуруп коюп, андан сон чыпкалайт, ага 100 г алманын ачык суусун аралаштырып, дарылык үчүн күн сайын 30 гдан 3 жолу 2 ай ичсе ашказан, ичиги жарасын сакайтып, ошол оорулардын кесепетинен болгон шишиктин таразышын токтолот. Тери ооруларына чайыр куурай, сары гүлдүү уу жалбыз (чистотел), ит үйгектан (череда) 100 гдан кошуп 2 л сууга салып, 30 мүнөт кайнатып, ысык бойдан сууланган темир отку,

бүтпеген жараны, айыкпай жүргөн кычыткы, котурду мезгил-мезгили м-н жууйт. Артынан алманын ачык суусун сүртөт. 3–4 күндөн кийин эле жыйынтыгы билинет. Чайыр куурайдын 50 гмына суу калемпириен (пепец водяной) ошондой өлчөмдө ж-а 50 г бал кошуп, 3 л сууга бир saat кайнатып, бир күн тундуруп сүзгөн дарыны күн сайын тамактанаардан жарым saat мурун 50 гдан 3–4 жолу ичсе ички (жатын, ичеги, көтөн чучук, мурун) органдардан кеткен каныды токтолот. Ал эми тамырынын кургатылгандан 3 кашык күкүмүн 1 л сууга 1 saat кайнатып, бир күн тундуруп коюп, сүзүп, үстүнө 30 г алманын ачык суусун кошуп күнүгө 30 гдан 3–4 жолу ичсе кызыл ээктен аккан канды басылтып, ооруганын басат, бошогон тиши бекитет, ооздон чыккан жагымсыз жытты кетирет. Уругунаң жасалган кайнатма кан аралаш ич откөкту басат. Ошондой эле жатын моюнчасы жабыркаганда, канап жаралангаада, жатындын ички жука кабыгы, энелик безге суук тийгендө спринцовкалоо жолу м-н дарыланат. Чайыр куурай медицинада да дары жасоодо кенири пайдаланылуда. Башка чөтөр м-н кошсо анын дарылык касиети артат. Атактуу илимпоз, дарыгер Абу Али иби Сина бул чопту жогору баалап «101 ооруга эм» деп айткан экен.

САРЫ ЧЫРМООК (Повилика стмененная), (*Cuscuta*) – чырмооктор тукумундагы мите өсүмдүк. Жалбыраксыз, тамырсыз. Узун сабагы м-н башка өсүмдүккө оролуп, соргучу м-н жабышып, өсүмдүктүн ширесин сооруп азыктанат. Гүлү майда, агыш, кызгылт, жашыл түстүү. Уругу тоголок, кутучча, бир нече жыл онүмдүүлүгүн жоготпойт. Кыргызстанда 10дой түрү кездешет. Өсүмдүктөрөгө мителик кылыш, зат алмашуусун бузат. Айрым учурда сары чырмоок оролгон өсүмдүк соолуп калат. Элдик

медицинада дары катары колдонулат. Анын жер үстүндөгү болугун кургатып, жанчып, 100 гмын 0,5 кг сары майга аралаштырып, бир аш кашыктан 3 жолу бир стакан кайнатылган сүт м-н 2 ай ичсе опкону какырыктан тазалайт. Өнөкөткө айланаган жетолду, демиккенид басат. Майдын ордуна ошол эле олчомдо бал кошуп, ысык чай м-н ичсе талма (эпилепсия) оорусуна жардам берет. Чырмооктуу кургатылып майдаланганды спиртке кошуп ачытылган түнмасын жара чыккан ж-а ооруган жерге тартса жакшы жардам берет.

САРЫ ЧЫЧЫРКАНАК (Облепиха крушовидная), (*Nirorrhoea rhamnoides*) – жиідөлдер тукумундагы уруу, бадал же анча чон эмес дарал. Бийиктиги 6–15 мгэ чейин же тет. Бутагы тикендүү. Жалбырагы боз, түктүү. Гүлү майда, сары. Мөмөсү ширелүү, майда даңектүү, кызгылт-сары. Желет. Шире, кыям (варене) жасалат. Май алышып, ал медицинада дары катары колдонулат. Кол, ағын суулардын жәэктеринде, кумдуу, таштуу жерлерде осот. Нымдуу жерде жышилсап, тикени азыраак болот. Жемишин сууга 5–6 saat кайнатса майы бетине калкып чыгат. Аны калпып, фарфор идишке куюп, муздаткычка койсо суусу муздал, бетинде таза майы калат. Аны әкиничи идишке сарыктырып куюп алуу керек. Ал ашказан жарасына бир аш кашык майга 1 стакан кайнак сүт кошуулуп, тамактанаардан бир saat мурун күн сайын бир жолу ичилет. Ошондой эле геморройго, жатындын мойнундагы жарага тампон кылышкоюлат. Ар түрдүү күйүккө чычырканак майынын 1 чай кашыгына 2 жумуртканын ағын кошуп жаспа, так калбай, тез айыгат. Майды ысытып әриндин жарылганина, мурундуң ичиндеги жарага сүйкосо жакшы натыйжа берет. Кулак шуулдап, сайгылашып оору-

ганды майын жылытып 1–2 тамчы тамызыса ооруну басандатат. Учурда медицинада радиоактивдүү элементтердин таасиринен пайда болгон тери жарапарына колдонууда.

СОГОН (Дикий лук), (*Allium sativum worii*) – көп жылдык жапайы осүмдүк. Тоолуу райондордо кенири тараалган. Бийиктиги 20–30 см. Түбү сүйрү, бир канча кызгылт кабыктуу, озогу ак түстүү. Кадимки пиззага окшош жыттуу осүмдүк. Ачуулугу, даамы да бирдей болот. Жазгы күн күркүрөгөндөн кийин сүтү чыгып жегиликтүү келет. Августтан баштап казып алса болот. Согондуу кыргыздар тамак-ашка татымал катары колдонгон.

Дарылыгы: сүттөп турган кезде айранга туурап жесе ашказан, әчи-ги-карыйнды, организмдеги уулдуу заттардан тазалап, кандын айланышын ж-а тамакка болгон табитти жакшыртат. Микробдорду өлтүрөт. Жарага, көбүргөн, чыйкан чыкса жанчып тартса жакшы жардам берет. Ошондой эле экзема, аллергия, диатезге колдонсо болот.

Даярдалышы: сүт кезинде каала-ганча жесе болот. Тышкы жарапарга жанчып алыш, озогу бака жалбырак м-н кир самын кошуп аралаштырып тартат. Жарат айыкканча колдонулат. Манызын иерв ооруларына күнүнө ачкарып 7 тамчыдан 10–15 күн ичилет.

СҮТ ТИКЕН (латук) (*Lactuca*) – та-таал гүлдүүлөр тукумундагы бир, аки ж-а көп жылдык чеп, чала бадал. Бул тез тарап, бат көбейет. Уругу ж-а оркундерүнен тарайт. Сабак, жалбырагында сүттүү шире – латукарий (абада катууланат) болот. Дарылык касиети илгертен белгилүү. Элдик медицинада тери оорулары м-н катар шишикти эмдеөө, ошондой эле ич откөккө колдонулат. Сабагынан чыккан сүт бетке түшкөн сепкил м-н кара такты, колгос чыккан соодду ке-

тируүгө пайдаланылат. Сүт тикендин тамыры октябрь, ноябрда казылып, колекедө кургатылат. Анын майдаланылганын 0,5 л ысык сууга бир чай кашык салып, демделет. Муну ич катканда (запор) күн сайын тан эрте ж-а кечинде 30 гдан 15 күн ичилет. Гүлдөгөн мезгилде сабагы оруулуп, колекедө кургатылат. Аны жанчып 3 л сууга 100 г кошуп, 10–15 мунет кайнатылат. Аны ысык кезинде ваннага куюп, жара чыккан (темиротку) жерди матырып, суу муздаганча отурат. Бул 7–8 күн кайталанат.

Эскертуү: Мындан жасалган дарыны ашказан ж-а жатын ооруларына пайдаланууга болбойт.

СҮУ КЫМЫЗДЫК (Горец почечуйный), (*Polygonum persicaria*) – бир же көп жылдык чеп, чанда бадалча ж-а бадал. Сабагы тик ейде, кәэде төшөлүп же чырмалып осот. Жалбырагы жөнөкөй, түрдүү формада. Гүлү майда, топ гүлү – чачы. 4–6 мүчөлүү, алар жалбырак колтугунан осот. Республикасыздын бардык булун, бурчунда, суу жээгинде, арыктын бойлорунда, жүгөрү же чөп чабындынын майнаштарында майдан августка чейин осот. 22 түрү кездешет. Бийиктиги 30–50 см. Өнү кызгылт, даамы ачуу. Суу калемпирдин сабагы кызара электе үстүнөн 15–20 см оруп алуу керек.

Дарылыгы: андан жасалган дары каражаты торөп же бойдан түшүп, кан токтобогондо, геморройго, ошондой эле денени кесип алганда же ачык жарапарга колдонулат.

Даярдалышы: 700 г кайнак сууга бир канча салып демдел көюп 3–4 маал кан токтогончо ичилет.

Эскертуү: даярдалган дарыны уулдуу болгондуктан муздак ичүүгө болбойт.

СУУСАМЫР УУ КОРГОШУНУ (Суусамырский аконит), (*Aconitum napellus*) – байчечекей тукумундагы көп жылдык чеп осүмдүк. Тамыры

жоон, жалбырагы татаал, майжадай тилик, гүлү сары, көк, кызгылт көк, кәэде ак, чачыдай топ гүлгө чогулган Уулдуу осүмдүктөрдүн эн күчтүүлөрүнөн. Уу зат айрыкча тамырында көп. Анда 10го жакын алколоид бар, негизгиси – аконитин. Уу коргошун байыртадан дары катары белгилүү. Тамыры кайнатылып, сүт кошуп, ысык ичилген. Муну пайдаланганда өтө этият болуу зарыл. Дарыгердин корсөтмөлөрүнүн ар бирик так сактоо өтө маанилүү. Табылтар рак, ошондой эле етүшүп кеткен ондогон ооруларга колдонгон. Ал жакшы на-тыйжа берген, бирок туура эмес колдонгондо сезсүз тескери таасири тийгизет. Анын тамыры ички-тышкы жарапарга, кызыл жүгүрүктүн бардык түрүнө, соек ж-а ошондой эле муун, кулгуга ооруларына жакшы таасири бар. Кызыл жүгүрүк оорусун дарылоо үчүн 150 г уу коргошундун тамырынын кубаттуулугу 60–70° болгон спиртке салып, жылуу, каранги жерге 7 күн куюп, өнү чай сыйктуу, кара-көк түсө келгендөн кийин колдонулат. Эгерде оорулуунун эки колу, эки бутуна сүртүү керек. Андан сон жеңдеп калбас үчүн жүндөн токулган нерсе м-н жылуу ороп, бир saat жатып тердеп, тер кургагандан кийин гана турат. Оорулуунун ахыбалына жарапаша колдонулат. Жүргөгү оорулуулар 3 тамчыдан баштап, 15 тамчыга чейин ичсе болот. 15–20 күн даярлануу сунушталат.

Ичен ичүүнүн тартиби: бириңчи күнү мүнөздөп 3–4 жолу тамактанаардан, андан кийин тамырынын 3 муунини 200 г сууга кызылы чыккыча кайнатылат. Ыкчам (ысыгыраак) ичип, әкиничи күнү 2 маал, үчүнчү күнү 3 маал, төртүнчү күнү ачкарып 5 муунун кайнатып ичип, тамактанаардан 30 мунет мурин күнүнө 3 маал ичери

м-н жылууланып жатуу керек. Эгерде жогоруда келтирилген тартипи туура пайдаланбаса зыяндуу жактary бар. Улам көбөйтүп 3, 5, 7, 9, 11 муунга чейин жеткизет. Бул организмди акырындык м-н кондүрүү тартиби. Эгерде коркунччуу белги пайда болсо, анда тескерисинче (тамырдын) муунун азайтып ичишет.

Эскертүү: Бул дары чөп ото уулуу болгондуктан, өз алдынча ичүүгө тыюу салынат. Эгерде туура эмес пайдаланса кан басымды ото жогорулатып, оорулунун жүргөгү демейдегиен башкача согуп, оозу, 2 колдун башы чымырайт. Денеси жансыздынып, жогорку дем алуу органдары муунта баштайт, жүрөк ойнойт. Келтирилген белгилер күчсө, кайнаң сүттен бир стакан ичип, болбосо үстөкө-босток літрлөп сүт ичип, кусканга аракет кылыш керек. Андан соң калтырак басуу, кандын ылдам жүрушу дөнөдөн тарайт. Муздак суу же таттуу шире (сок) ичүүгө болбойт.

Ички ж-а тышкы жарага уу коргошунду 2 түрдө колдонсо болот. Жашкурагына жаравша өлчөм м-н суюк түрүндө ж-а күкүмдей майдалап (ийлеп алыш) колдонуу сунушталат. Суюк түрдөгүсүнде 300 г шарапка (көк жалтан болуп күйгон) илдетке жаравша (женил же оор) уу коргошундин тамырьынын 3, 5, 7, 9, 11 муунун кайнатып, 40 күн ачтып, бир тамчыдан жашкурагына жаравша 15 күн ичишет. Илдетке карата көбөйтүлүп кайра темон (бирге) түшүрүлөт. Күкүм түрүндөгүсү муун ооруларына ж-а сырткы жараттарга кургак колдонулса, ачытмасы ички илдеттерге ичүү жолу м-н пайдаланылат. Мындаай дарыланууну өз алдынча жасаганга жол берилбейт. Дарыгердин көзөмөлүндө болуусу шартталат.

Уу коргошундун топосун кошуп кайнатып (36° ка чейин), кулгуга, сөөктүн илдетин айкытуу үчүн

ванина (улам ысытылып, 2 saat) жасалат. Бул процедурда жаман илдет (бузук кан) бир жерге чогулуп, жарылат. Эгер жарылбай калса бака жалбырак, кара май (ихтиол) тартуу сунушталат. Күян (радикулит), кызыл жүгүрүк (ревматизм) 450 г уу коргошун, 500 г кырк муун, 500 г чырмоок, 500 г ит сийгекти кошуп 25 мүнөт кайнатып, 4-5 чака белди жапкыдай сууну ванинага толтуруп, алгач 15 мүнөт, кийинчөрөк 30 мүнөткө чейин олтуруу керек. Бул 15тен 30 жолкуга чейин кайталанат. Ортодон 10 күн эс алат. Жүргөгү оорулулар ванинага олтурууну үч күндөн ашырбоосу зарыл. Ванинага колдонгондо жанында дарыгер же медициналык түшүнүгү бар ишеничтүү адам болуусу керек.

ТИКЕНЕКТҮҮСИЯ ГҮЛ, Текей (Василёк синий), (Centaurea seapnis) – жапайы өсүмдүк. Кыргызстандын бардык жеринде кездешет. Дарылыкка гүлү, сабагы колдонулат. Бийиктүгү 50–60 см. Июнь, августта гүлдөйт. Гүлдөгөн мезгилде оруулуп алынат.

Дарылыгы: бойрок, табарсык түтүкчөлөрүн ж-а жүрөктүн кан тамырларын кенейтип, туздардан (шлак) тазалайт, ошондой эле жалпы кан айланууга эн жакшы жардам берет. 3 л кайнаң сууга 300 г кургатылган гүлүн салып, 100 г спирт, 150 г бал аралаштырып бир канча күн кооп, тамак алдында 3 маал 200 гдан 10–15 күн ичүү зарыл.

ЧАЙЫР ЧӨП ЖЕ ЧЛАР КУУРАЙ (Ферула), (Ferula communis) – чатыр гүлдүүлөр тукумундагы көп жылдык чөп өсүмдүк. Тоолуу аймактардын күнгөйлөрүнде өсөт. Бийиктүгү 1–2 м. Жалбырагы тарамдуу, тамыр сабакка тегерете жайгашат. Сары гүлү татаал чатырча топ гүлдү түзөт. Кыргызстанда 13 түрү өсөт. Айрым түрлөрүнүн (сасык чайыр чөп) курамында чайыр, эфир майы бар. Дарылык

ка тамыры, даны колдонулат. Тамыры сүттөп турган мезгилде май, июнда казылып алынат. Даны август, сентябрда чогултулат.

Дарылык касиети: Тери үстүнө кан уюнда, тарамыш созулганда (choiolup калса) ж-а тамакка табити тартпаган кезде спиртке ачытылган түнма колдонулат. Ошондой эле 30дан ашык ооруга пайдаланса болот.

Дарынын даярдашы: Бир литр сууга 20 г кургатылган чебү кочшулуп, 3–5 мүнөт кайнатылат. Ал 200 гдан үч маал ичишет. Алкаголдуулугу 70% болгон 700 г спиртке 300 г майдаланган күкүмү кошулуп бир канча күн коюлат. Соодугуп, урунган мучеге компресс жасалат.

ЧАЛКАН (Крапива двудомная), (Urtica dioica) – бир же көп жылдык дары чөп. Чалкандар тукумундагы көп жылдык өсүмдүк уруусуна кирет. Сабагы тик үйдө түз өсөт, бутаксыз, бийиктүгү 50–150 смге жетет. Туташ жайгашкан жалбырактарынын жээктери тишчедей, майда кыска же узун тилкелүү. Гүлү жашыл, бозомтук жашыл, бир жыныстуу, сабактын жогору жагындагы жалбырак колтугунда жайгашкан. Кыргызстанда 3 түрү орөөндөн тоого чейин, суунун, жолдун боюнда, бадал арасында, кээде огороддо өсөт. Бардык түрүнүн жашыл органдарында C, B₁, B₂ – витаминдер, каротин, глюкозиддер бар. Жалбырагында жашыл, кара боёк заттары болот. Фармацевтикада ж-а тамак-аш онөр жайында пайдаланылат. Жалбырагы м-н сабагында адамдын денесин дүүлүктүргүч түктөрү бар. Анын дарылык касиети жалбырагында. Гүлдөгөнде жалбырагы жыйналып, көлөкө жерде кургатылат. Аны элдик медицинада кызыл жүгүрүк (ревматизм), бойрөк, табарсык ж. б. ооруларга пайдаланылат.

ЧЕКЕНДЕ (Эфедра хвощевая), (Ephedra Luistachya) – чекенде ту-

кумундагы дайыма жашыл көп бутактуу жапыз бадал жапайы өсүмдүк. Чөлдүү, каксоо жерлерде осот. Чекенде гүлдөгөн ж-а момө байлаган учурда жашыл бутактары дарылык касиетке ээ. Эрте жазда, жайында жыйналат. Чекенделен эфедрин алколиди алынат. Таблетка, күкүм, тундурма түрүндө колдонулат. Алсыздыктан арлыттат. Муун ооруларын чекенде салынып кайнатылган суу м-н буулап дарыласа болот.

ШАЛБАА УЙ-БЕДЕСИ (Клевер луговой), (Trifolium pratense) – чанактуулар тукумундагы бир, эки ж-а көп жылдык чөп өсүмдүк. Сабагы жумурлуу, жалбырагы үч ача, топ гүлдүү, гүлү кызыл, кызгылт, ак түстө. Тамырында азот толтоочу түймөк бактериялар бар. Ал топурактын күрдүүлүгүн арттырат. Дарылык үчүн гүлү, жалбырагы колдонулат. Тоют үчүн чөп м-н аралаш себилет. Арык жээктөрөнинде, эски беде анызында, нымдуу кыртыштуу орөөндөрдө өсөт. Майдан августка чейин өсүп, гүлдей берет. Бийиктүгү 20–30 см.

Дарылыгы: Аз кандуулукка, нерв оорусуна, жалпы эле кандын айланышын жакшыртууда колдонулат. Ошондой эле тамакка кошуп чүчбара жасаса болот. Кургатылган гүлүн кайнак сууга 3 saat демдеп, суусундук катары ичсе, бардык кан тамырлардагы уютманы ошондой эле дөнеги түздү (шлак) тазалайт.

Даярдашы: Төмөндөп кеткен кан басымды көтөрүү үчүн 5 л кайнак сууга 300 г үй беде гүлүн демдеп бир кайнатып алыш, 150 г бал кошуп, муздагандан кийин 200 г таза спиртке аралаштырып, бөлмө температурасында 3 сутка кооп, 200 гдан 3–4 маал тамак алдында ичүү керек. Бузулуп кетпес үчүн муздаткычка салып кооп аблэз. Ичээрде жылытып ичүү керек. Натыйжа бериш үчүн бир ай же андан да көбүрөөк ичишет. Күнүмдүк ичүүгө гүлү, жалбырагы-

нан 25–30 г күкүмүн 1,5 л кайнак сууга 25–30 мүнөт демдеп, 10–15 күн жаңырып 3–4 маал 200 гдан ичсе да эн жагымду.

ШИМҮҮР (Astragalus heterostachys), (Colour different) – бир жылдык жапайы өсүмдүк, дарылыкка гүлү, муунактары колдонулат. Кыргызстандын бардык жайлоолорунда осет. Өнү сары, сорсон даамы таттуу. Бийиктиги 15–20 см. Июнь, июлдөй түндөрүнде түшүнүп, өнүн күкүмүнүн 1,5 л сууга 25–30 мүнөт демдеп, 10–15 күн жаңырып 3–4 маал 200 гдан ичсе да эн жагымду.

Дарылыгы: кан басымды көтерет, кандын толук айланышына жардам берип тазалайт.

Даярдалышы: Гүлүн, муунактарын кургатып майдалап, 3 л сууга 300 г кошуп 3–4 мүнөт жай күйгөн отко кайнатып, 3–4 маал 200 гдан тамак алдында жылуу 25–30 күн ичүү зарыл. Тоолук балдар шимүүрдү эртен м-н же жаан жаап бүткөндөн кийин гүлүн үзүп шимигенде таттуу даам чыккан, ошондөн улам шимүүр деп аталацып калган.

ЫСЫРЫК, бөрү карагат (Barberis vulgaris) – бөрү карагаттар тукумудагы дайыма жашыл же жалбырагы күбүлмө, тикенектүү көп жылдык өсүмдүк. Гүлү сары, майда. Топ гүлү – чачы. Мөмөсү – жемиш, кызыл же кара. Бийиктиги 2–3 м. Тоо этектеринде, шар аккан сайлуу өрөөндө осет. Баалуу дары өсүмдүк. Дарылыкка тамыры, мөмөсү колдонулат.

Дарылыгы: канды тазалайт. Оттогу ташты талкалап, түшүрет. Ашказандын кычкылтегинин азайып кеткенин калыбына келтирет, суук тийгөн жатындын трубаларын, отушуп кеткен сарык оорусун дарылайт.

Даярдалышы: бышкан мөмөсү чогултулуп, көлөк жерге кургатылат. 200 г кайнак сууга бир аш кашык салып бир мүнөт кайнатып, бардык ооруларга ичсе болот. Тамырынын 25 гмы 3 л сууга салып 5–10 мүнөт

кайнатып, 5–7 күн 3 маал ичсе боор, жүрек оорулары, кан басымы калыбына келип, аш казан кычкылтегин көбйтөт.

Эскертүү: Эгерде, ёт, ашказанда кычкылтеги көп болсо ичүүгө болбайт. Дарылануу врач же табыптын козомолу м-н болушу керек.

ЫШКЫИН (Ревень), (Rheum) – кымыздыктар тукумудагы көп жылдык өсүмдүк. Тамыры, сабагы жоон, ири жалбырактуу. Гүлдүү сабагынын бийиктиги 20–100 см, туураасы 30–80 см, жоон, бутактанбайт, ичи көндөй же толук келет. Майда, ак же мала кызгылт гүлдерүү сабагынын башында машактай же шыпыргыдай топ гүлдүү түзөт. Гүлү эки жыныстуу. Дарылыкка сабагы, тамыры колдонулат. Кыргызстанда 7 түрү белгилүү. Суука чыдамдуу, көлөк жерде жакшы осет. Куррамында кант, органикалык кислоталар, калий, кальций, фосфор, магний түздары болот. Анын тамырынан даярдалган күкүмүнө спирт кошуп ичти жумшартуу үчүн колдонсо болот. Жергилитүү эл эзелтөн бери тамырын, уругун юндоғуч ж-а боёгуч зат катары пайдаланышкан. Ышкындын дагы бир дарылык касиети сабагынын кайнатмасын ёт, бейрек, табарсык түтүкчөлөрүн тазалоо үчүн 1 л сууга 20 г майдаланган күкүмүн кошуп 3–5 мүнөт кайнатып, 3 маал 200 гдан 5–7 күн ичсе болот.

ЭРБАСИН (Горный колокольчик), (Campanula) – конгуроо гүлдүүлөр тукумудагы чөп өсүмдүк. Бир жылдык. Дарылыкка чобу, гүлү колдонулат. Кыргызстандын бийик тоолуу аймактарында кездешет. Гүлү конгуродой, топ гүлү чачыдай же шыпыргыдай. Кызгылт кок, көк түсто. Даамы ачуу. Бийиктиги 15–20 см. Июль, августта терилил. Кызыл китеңке катталган.

Дарылыгы: ич откөндө, ичеги-карындын сезгенишине, тамакка таби-

ти тартпай калгаңда, ашказан, оттун кычкылтеги азайгаңда жардам берет.

Даярдалышы: колокодо кургатылат. Аны майдалап 100 г сууга бир аш кашык салып, 20 мүнөт демдеп, тамак алдында ичүү керек (чондор учун). Кааш балдарга бир кичине чай кашыкты 50 г кайнак сууга демдеп, 3 маал оору басылганча ичирүү зарыл.

ЭРМЕН (Полынь горький), (Artemisia absinthium) – татаал гүлдүүлөр тукумудагы чөп өсүмдүк. Бийиктиги 150 смге чейин, сабагы түз, көп кырдуу, түктүү, уч жагы чачырап бутактанган, тамыры жоон. Гүлү шыпыргыдай татаал топ гүлгө чогулган. Кескин жылтуу. Кыргызстанда дыйканчылык зонадан тартыш, бөкөн жайлоолорго чейин таралган. Эрменге тектеш өсүмдүктөрө караганда дарылык касиети жогору. Калк арасында 41 дартка даба деп айттылат. Өсүмдүктүн бүткүл денесин бозгуч түк баскан, июнь, июлдөй гүлдейт. Элдик медицинада аны төмөнкү ооруларга каршы колдонот:

- мээ кан тамырлары тарып, кулак шуулдан, баш көнгиреп ооруганда (спазма сосудов головного мозга);
- баш соектүн ичиндеги кан тамырлар тартылыш көз карангылаганда (внутреннее черепное давление);
- көздүн нуру кайтканда (намашам сокур);
- кант диабетине;
- боор оорусуна (гипотохолецистит);
- бейрек оорусуна (пилоксфрит);
- ашказан оорусунун бардык түрүнө (хронический гастрит);
- ашказан жарасына (язва желудка);
- тик ичегинин жарасына;
- организмде энергия азайгаңда (анемия) ж-а башка оорунун түрлөрүнө.

Эрмендин гүлүн июнда жыйнап,

колокодо кургатып, майдалап жанчылат. Эрмендин күкүмүнүн 100 гмына 100 г сейдененин уругун кошуп 1 кг кара мейизге аралаштырып, со-куга жанчылат. Аны жүгөрүнүн дынындай кылып томолоктоп муздаткычка салып коюу керек. Узакка созулган гастрит м-н боор (гипотохолецистит), көк боор ооруганда күнүгө тамактанаарда (жарым saat мурда) 3 жолу 2 ай ичүү керек. Уругун кургатып жанчып, бир аш кашыгын 100 г балга аралаштырып ашказан, ичеги-карын ж-а тик ичегиден кан кеткенде күнүнө 1 чай кашыктан 3 маал кабылдаса, ал басылып, ичеги жаранын тез айыгышына ёбелгө түзөт.

Бул дарыны тамакка, ашказан, ичеги-карын жараларына, табарсыкка суук тийип, тик ичегиден пайда болгон полипке, тик ичегиден, жатындан кан кеткенде, боор, көк боор ооруганда 30 гдан күнүнө 3 жолу тамактанаар алдында бир ай берилет. Андан соң 20 күн дем алып, кайрандан баштоо керек. Кургатылган тамырын майдалап жанчып, 3 л сууга 100 г салып, жарым saat кайнатып, бир күн коюп тундурат. Ал тундурмага 200 г алманын ачык суусун кошуп, аралаштырат. Аны урологиялык ооруларга колдонот. Негизинен табарсыкка суук тийип, түйүлүп ооруганда, бейрек ж-а жатын төмөн түшүп кеткенде, балдардын сийдиги токтобогондо, ошондой эле чондордун саарасы туттукканда, эркек бези жабыркаганда, аялдар алы кеткенде күнүнө 30 гдан 3 маал 2 ай ичилет. Аны м-н жатын мойнунда пайда болгон жараны (эррозия шейки матки) эртен м-н кечинде жууп, чайкайт (спринцевание). Эрменди сууга кайнатып ичсе бейректүн ташыни, саара каналындаагы уу заттарды сүрүп чыгарат. Оозду чайкаса жаман жытын кетириет. Боор ооруганда, уйку бези кагынгандында, уйку качканда ичсе болот. Гүлдөгөндө баш жагынан 25–

30 см үзүп, көлөкөдө кургатып талкалап, бир чай кашыгын 2 стакан кайнак сууга жарым saat демдең, бир кашыктан 3 маал ичет.

Эскертүү: Кош бойлуу аялдарга ичүүгө болбрайт.

ЭРМЕН ШЫБАК (Полынь обыкновенный), (*Artemisia Vulgaris*) – татаал гүлдүүлөр тукумунун шыбак уруусундагы көп жылдык өсүмдүк. Тоолуу аймактарда ёсёт. Сабагы түз, көп кырдуу, кыска түк м-н капталган, тамыры жоон. Бийиктиги 1-1,5 м. Өнү боз, карагай сымал. Дарылыкка

бүчүрү, жалбырагы колдонулат. Июнь, июлдә чогултулат.

Дарылык касиети: Ич откокто, ашказан, ичегилер сезгенгенде ичилет, чүчөк болгондо, ичеги курттарын жоготууда да колдонулат.

Даярдашыши: Бир чон кашык майдаланган эрмениди, 200 г кайнак сууга салып 20-30 минут демдең коюп, тамактанаардан жарым saat мурун күнүнө 3 жолу ичет. 3 күндөн 7 күнгө чейин колдонулат. Боюнда бар аялдар ж-а зарна болгон адамдарга ичүүгө болбрайт.

СУУСАМЫР ӨРӨӨНҮНДӨ ЖАШАГАН УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШТУН МАЙЫПТАРЫ ЖАНА КАТЫШУУЧУЛАРЫ

Улуу Ата Мекендик согушка Суусамыр ороонунен 339 адам катышкан. Алардын ичинен 57си кайтып келген. Ал эми 282 жоокер курман болгон. Аларга Суусамыр айылындагы «Тынчтык» паркында мемориалдык эстелик тургузуулуп, тактага аты-жону жазылып коюлган. Учурда 2009-жылы Суусамыр ороону б-ча согуштун 5 майыбы ж-а 7 катышуучусу бар.

Биринчи топтогу майып

1. Молдалиев Кадырдин

Экинчи топтогу майыптар

1. Алыгожоев Аскар
2. Бегалиев Мамытбек
3. Жаманкулов Кошкоро
4. Шайбыров Солтогул

Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучулары:

Тунук – Кайсаар айылы боюнча

Абыков А.	Байбалаев Ж.	Добулбаев М.	Стамкулов А.
Абылаев Т.	Байготаев М.	Добулбаев С.	Төлемүшев Ж.
Абылов С.	Байготоев Ж.	Жамансарiev Ж.	Төлемүшев К.
Абылов Т.	Байгытгаев С.	Жээналиев С.	Төлемүшев К.
Абынов С.	Байырбеков Б.	Жээналиев Ш.	Тургуналиев Б.
Айдаралиев Т.	Бакалбаев Д.	Ибраимов С.	Чокоев Д.
Айдаралиев Т.	Бакшиев Ж.	Ибраимов Ч.	Чокоев Н.
Айдаралиев Т.	Бапаев С.	Исмаилов М.	Чокоев Р.
Акманов Ш.	Барбытов А.	Исмаилов Ч.	Чоров Т.
Акматов Б.	Барбытов III.	Кашкариев Ж.	Чылпаков Б.
Алишеров К.	Батырбеков Э.	Кашкариев М.	Чылпаков С.
Алыгожоев Т.	Бегимкулов И.	Кубакаев Т.	Чылымов Н.
Алымов Б.	Бекболов Н.	Мусаев Б.	Шайбыров Ж.
Алымов Ш.	Бекболов Ч.	Назаркулов У.	Шайбыров Т.
Аманов А.	Боккүчуков С.	Нусупов А.	Шалпыков Б.
Артышов Д.	Борбиев Б.	Оюukeев О.	Шатиев У.
Ашырбаев К.	Боркеев Ж.	Сандалов К.	Эстебесов М.
Бабаев Ж.	Далбаев Р.		

1-Май айылы боюнча

Абдалдиев К.	Абделдеев У.	Абылкаев Б.	Айрыгомов К.
Абдылдаев С.	Абделдиев М.	Ажыбаев Т.	Айрыгомов Ч.
Абдыраимов А.	Абделдиев У.	Айдарканов М.	Акелеев Ж.

Ахметов А.
Ахметов А.
Айсенбай С.
Арсентьев И.
Артыкбаев Ф.
Асадбасов Р.
Асылов С.
Баялиев А.
Баялиев Р.
Бекбергенов С.
Велеков А.
Боргемиков А.
Боронбаев А.
Борукчиев С.
Ботоканов А.
Жамырчев Б.
Жантаев Ч.
Жиидебаев З.

Абданисинов У.
Абданисинов М.
Абданисинов А.
Ибраимкулов А.
Исабаев А.
Исанин Г.
Исаринов М.
Канатров М.
Канатбердиев М.
Канатбердиев С.
Канатбердиев Ч.
Жалагулов А.
Желбизов Ж.
Жашин Б.
Шуринин Н.
Жучинов С.
Жушубаев Н.

Келинжанов С.
Айнисин А.
Айнисин А.
Ибраимкулов А.
Исаев С.
Айнисин А.
Маджиталиев К.
Мураталиев Ш.
Рысекеев С.
(Салдаев К.)
Сандаков М.
Сандаков Т.
Сартов С.
Сатылганов Т.
Сейиталиев Д.
Сырдышев Ж.

Сандыбашев Ж.
Сандыбашев М.
Плаш Б.
Түндүгүлов Ж.
Түндүгүлов А.
Түрсебаев Б.
Түрсебаев Т.
Түрсунбаев Ш.
Жонин Э.
Четиркиев Т.
Чилдинбаев Т.
Чортонбаев А.
Чынышев Д.
Шабыкеев А.
Бысыралиев О.
Элбобалиев М.
Эсенилиев О.

Кожомкул айылы боюнча

Аалиев С.
Абденов Т.
Абыназаров А.
Абыназаров Ж.
Абыназаров Ш.
Аденов Ж.
Адылшев К.
Айылчев А.
Алиев С.
Алисов Т.
Аттымышев О.
Аттышов Н.
Артыкбаев У.
Аевлов С.
Бабаев В.
Базарбаев Ш.
Балтогонов К.
Балтурескуев Н.
Балыбаев А.
Балыбаев К.

Баракинов К.
Батыркулов Т.
Бегалиев М.
Бегалиев Н.
Бектурсунов Ж.
Болгоналиев Т.
Бужалиев Э.
Дайрабаев К.
Дайрабаев К.
Данияров Ж.
Дооронов А.
Доскулуев Р.
Дееметбаев К.
Дүйшоналиев А.
Зайнапдинов М.
Ибраимов К.
Калакеев С.
Калтаев А.
Карабаев С.
Колбатов У.

Кулжабаев С.
Курманалиев Б.
Мамыров С.
Мокотаев А.
Молдалиев К.
Молдоалиев Н.
Молдоалиев Ш.
Молдокулов Б.
Молдостанов А.
Мураталиев А.
Мураталиев М.
Мурзалиев Ш.
Мусабаев С.
Мусаев У.
Найдаков М.
Наскеев Ж.
Наскеев С.
Норузалиев К.
Рыспаев Ш.

Сагынбаев К.
Сексенбаев Ж.
Сексенбаев Н.
Сулайманов С.
Сулайманов Ш.
Сыдыкбеков Н.
Сыдыкеев Б.
Сыдыралиев Д.
Токтомушев Б.
Текелдешев Д.
Текелдешев К.
Тургуналиев Т.
Чакиев К.
Чакиев К.
Чоконов Д.
Чормокеев А.
Эркегулов Т.
Эсеналиев С.
Эсеналиев Ш.

Кызыл-Ой айылы боюнча

Абдылшинов Ю.
Абделдинов Б.
Абделганиев Ж.
Абделганиев Ч.
Абделганиев А.
Алакесен Б.
Алдаралиев Э.

Айтакеев М.
Акматов А.
Акматов К.
Акматов III.
Алжакетов А.
Альбеков С.
Альшев Б.

Андаев М.
Ардаев С.
Арпачиев Н.
Арыкчалов О.
Асаналиев К.
Асылбашев Ш.
Аталаев Н.

Аткулов К.
Атыбасов О.
Акзбаев Ж.
Байдалиев Ж.
Байдакетов А.
Баймаматов С.
Бакиев У.

Балбаев Ы.
Бейшенбаев К.
Бекибаев Ж.
Беккулиев Н.
Боронбаев Б.
Боронбаев М.
Богенеков М.
Борубаев Ж.
Бучкуев Э.
Даданов Ж.
Жанышев Ж.
Жумашов Б.
Жыпаралиев М.
Жыпаралиев М.
Жээнбаев А.
Зарылбеков Т.
Ибаков Ж.
Ибраев А.
Ибраимов М.
Иманкулов Ж.
Иткериев Б.

Иткулаков А.
Иткучуков А.
Кадырбаев К.
Кадыров О.
Калдиев Б.
Калиев М.
Канаев Т.
Карабаев К.
Каратазов У.
Кемпиров Н.
Жанышев Ж.
Кожонов А.
Кожонов Т.
Кебеков О.
Жыпаралиев М.
Кепчуков Т.
Кулжаев Б.
Кулсариев Т.
Кулубаев М.
Курманалиев О.
Кулсариев Ж.
Кыдыков А.
Саралиев Т.

Кыдыков Б.
Кыдыков Т.
Кытаев Б.
Малиев А.
Мейманбаев А.
Мокоев М.
Молдалиев А.
Мудинов К.
Мудинов Т.
Мусабаев А.
Назаралиев Б.
Ниязалиев Ж.
Ниязалиев Ы.
Отучиев А.
Өзбеков Н.
Өмүраллиев К.
Сагындыков А.
Саманиев С.
Ыбыкеев Ж.
Ыйбанов К.
Эсеналиев А.

Смайлуколов Д.
Солтогулов Ш.
Сыдыкбаев Ж.
Табалдиев С.
Тойтоев А.
Тойтоев С.
Турсунбаев Ж.
Чокеев А.
Чокеев Б.
Чокоев У.
Чыныбаев С.
Чыныбаев У.
Шаккулиев К.
Шалчиев Т.
Шамкулиев А.
Шопоков А.
Ыбыкеев Ж.
Ыйбанов К.
Эсеналиев А.

Тунук-Кайсар айылы – 71 адам

1-Май айылы – 81 адам.

Кожомкул айылы – 79 адам.

Кызыл-Ой айылы – 108 адам.

Бардыгы 339 адам катышкан
1929–30-жылдары түштүк жергесинде басмачылардын колунан Совет
бийлигин чындоодо курман болгон суусамырлыктар: 1. У. Мураталиев,
2. Ш. Сатыбаев.

СУУСАМЫР ӨРӨӨНҮНДӨ КӨП ЖЫЛДАРЫ ЭЛ АГАРТУУ ТАРМАГЫНДА ЭМГЕКТЕНИП, ЖАШ МУУНДАРДЫ ОКУТУП ТАРБИЯЛООДО ЗОР ЭМГЕК СИИРГЕН МУГАЛИМДЕР

Суусамыр орто мектеби

Айрыгомова А.	Жумагулова С.	Оторчиева Г.
Акылбекова Г.	Жусупакматова М.	Петров А. Н.
Алиева З.	Карабаева Ш.	Петров В. А.
Алымкулов Б.	Кебекова А.	Петрова Н. Е.
Аскарова З.	Конушбаев К.	Сейдакматов Б.
Бегимкулова Н.	Курманбекова Ж.	Төлөгөнова А.
Бердибекова К.	Курмантаева Ж.	Тынышбаев Б.
Доеметбаева Т.	Мамбеталиева К.	Усупбаева С.
Дүйшоналиева З.	Мамеева К.	Ченкилова Б.
Жапаров Ш.	Назарбекова Ж.	Шайшеналиева Г.
Жапарова С.	Назаркулов А.	Эсенбекова Э.
Жумабаева З.	Орозова К.	

Кызыл-Ой орто мектеби

1. Аманов А.
2. Жумалиев О.
3. Ибаков Т.
4. Кудайбергенова Г.
5. Отунчиев Т.
6. Тынчарова Ш.

Түнүк орто мектеби

1. Абдраимова Н.
2. Алымкулов С.
3. Асанова А.
4. Бектуров К.
5. Биялиева Б.
6. Качкыбаева Г.
7. Кулбаракова А.
8. Күшчиев Н.
9. Мусаева К.
10. Назарбекова С.
11. Назаркулов А.
12. Сатыбалдиев Э.
13. Саякбаева Н.
14. Эсенбеков К.

Биринчи Май орто мектеби

1. Ажыканова Б. Н.
2. Аскarov Д.
3. Баймуратова Р. С.
4. Исакова К. О.
5. Кечеров А.
6. Медекеев Э.
7. Окенова Ш.
8. Өмүров С.
9. Сулайманкулов Ж.
10. Токтогонова Н. Ж.

Кожомкул орто мектеби

1. Абдышева С.
2. Айтыгулов С.
3. Байжанова К.
4. Бейшенбаев Ш.
5. Бектенова Н.
6. Даулатова Р.
7. Жекшениев Б.
8. Иманкулова Н.
9. Имашева С.
10. Кабаева К.
11. Кадыралиев М.
12. Карагулова Б.
13. Келдібекова Ж.
14. Кенжалиев К.
15. Кожомкулов М.
16. Конурбаева Ж.
17. Сагынбаев Э.
18. Сатылганова З.
19. Турдумбеков А.
20. Шейшева Г.
21. Эсеналиев К.

**СУУСАМЫРЛЫК ЗЕРГЕРЛЕР ЖАНА УЗ-УСТАЛАР
(саймачы, оймочу, сокмочу)**

«Эл ичи өнер кенчи» деп бекеринен айтылбаса керек. Суусамыр эли да ар кыл өнердүн чеберлеринен куру калган эмес экен. Өреөн ичинде колунан көөрү төгүлгөн усталар м-н зергерлер, «Алтын оймок, жез тырмак» иштүүлөрдүн чеберчилиги м-н өз мэзгилиниң жыгач ж-а темир устачылык кылыш, алтын, күмүш буюмдарын жасап, боз үйдүн союгүн ж-а жасалгала-рын иштеп, ат жабдыктарды кол м-н жасашып, оймо-чиймелерди, саймачылык м-н сокмочулук өнердүн аркалап, элибиздин жашоо турмушуна ж-а ма-даниятына чон салым кошуп, кийинки муундарга өнерлөрүн үйретүп кал-тырышкан экен. Ушундай чеберлердин өкүлдерү элибизде азыр да бар. Ти-лекке карши алардын улуу муундарынын көзү өтүп, арасы суюлуп бара жаткандыгы өкүндүрөт.

**Козу откон зергерлер жана
уз-усталар**

Абылда Койчукеев – уста
Абылгазы Булан уулу – уста

Булан уулу Апыш – уста
Бөрүбай уулу Самат – уста
Жаалы уулу Келдібек – уста
Жамила (Апыштын кемпирі) –
зергер

Ибраимов Кылышбек – уста
Кожонов Мамбетқадыр – уста
Кулболду Кабыл уулу – уста
Маржеке апа – уз
Нуралиева Нурбұбұ Монолдор
кызы – уз
Осмон уулу Жекшени – уста
Сулайманов Сагындык – уста
Тообай уста
Түркмен уулу Сулайманкул – уста
Чаштыбек Жанаалы уулу – уста
Эсенжан Кулболду уулу – уста

Кийинки муундагы усталар,
зергерлер жана уздар

Абылдаев Жолдошбек – уста
Аманкулов Салмоорбек – уста
Данапияева Шамши (Солтонкул
келини) – уз
Нусубалиева Гүлсыйна (Төралы
келини) – уз
Өмүрова Рысбұбұ – зергер

БАЛБАНДАР

Суусамыр жергесинде Кожомкулдуң атасы Каба балбандан бери арты үзүлбөй жалпы кыргыз элине белгилүү чон балбандардың чыгып келүүсү ушул элдин сыймыгы болуп келет. Дүйнөдө тенденши жок ал-балбан Кожомкул ушул Суусамыр өреөнүндө жарык дүйнөгө келген.

Улуу муундагы балбандар:

Акынкою – балбан
Каба
Каба уулу Кожомкул
Каба уулу Мокотой (өз аты Бектур-
сун)
Кошдоөлөт Жумаалы уулу
Тооке – балбан
Түнте уулу Аалы
Бындыбай Жетиәшик уулу

Кичи муундагы балбандар:

Бусурманкулов Шаршен – оодарыш
Иманкулов Өскөн – оодарыш

Исагулов Астарбек – оодарыш
Кожомуратов Асыранкул – оодарыш
Койчукеев Муса – оодарыш
Конушбаев Өмүр – жее балбан
Кулов Бугубай – оодарыш
Молдалиев Алыкул – оодарыш
Назаров Болотбек – оодарыш
Өмүржанов Кадыржан – оодарыш,
күрөш
Төрекулов Турар – оодарыш
Ысманлов Кыймалий – оодарыш
Ысманкадыров Болотбек – жое
күрөш

СУУСАМЫРЛЫК АТ ОЮНДАРЫНЫН ЧЕБЕРЛЕРИ

Элибизде «Кыргыз ат жалында торолуп, ат үстүндө отот», «Ат адам-дых канаты» дейт. Илгертеден эле ата-бабалар жылкыны озгочо барк-тап, кылдат тантап келген экен. Са-са кымызы, жесе казы, карта, чучу-гу, минсе унаасы, кок берү ойносо алып учкан канаты, эр эниште ж-а эр сайышта таянычы, жоо келсе «Ак-Куласы», коркунучта белги берген

сакчысы болгон дешет. Суусамыр эли да бабалар салтын улантып келүүдө. Адамзаттын алпы, тенден-сиз балбан Кожомкулдуң ат үстүндө эр сайыштардагы корсөткөн эрдик-тери, эр эниште Казактын балбанды Балбан-Шолакты жөнгөнни, минген атын которуп бел ашканы буга талаш-сыз далил. Суусамырдагы чал уруу-сунан чыккан Жылчы уулу Дайра-

Суусамырлык көк берүчү Мусабаев Темирбектин улак таштоо учур.

Көкберүчү Койчукеев Мухамбет Өзбекстанда «Тико» машинесин уткан учур.

бай улакчынын өнерү дагы өтө жогорку танкаларлык дөңгөлдө болгон экен. Ал киши атаандашынан улакты жулуп алгандан кийин, улакты он колу м-н кармап, аттын торт аягынан өткоруп сол колуна алышп, кайра ошондой эле он колуна алышп, андан кийин улакты он колу м-н төбосун айлантып, чапкан бойдан улакты марага таштап, андан ары атына камчы чаап, эки колу м-н аттын жалын таянып, эки бутун асманга кеторуп кайра ээрге минип чу-чу чуу деп чу койгон бойдан кетер эле деп карыялар айтышчу. Мындан кийин, азыркы муундар коруп калган улакчылар:

Орто муундагы улакчылар

Бердишев Салымбек
Жунушалиев Бекташ
Кожомуратов Асыранкул
Кыдыралиев Темирбек

Макешов Жанжалбек
Нусубалиев Сардарбек (Саргалдай)
Нусупов Мұсұркан ж. б.
Өскенбаев Саруу

Азыркы муундагы улакчылар (көк берүчүлөр)

Абдылдаев Каныбек
Абдылдаев Шаму
Абылгазиев Зыпар
Ажыгулов Бакыт
Аманкулов Жолдошибек
Асаналиев Дуулат
Асранилов Дастан
Ашыр уулу Чынгыз
Бакай уулу Нуру
Бектуров Азамат

Белеков Урмат
Керимкулов Урмат
Койчукеев Аскат
Койчукеев Бакай
Койчукеев Илим
Койчукеев Мукамбет
Кочеров Кемелбек
Кочеров Митан
Кулматов Нурболот
Кулов Чубак

Мусабаев Темирбек
Солтобаев Айбек
Тажидинов Жанболот

Таштанбаев Абылбек
Эсенгүлов Бекжан

СУУСАМЫРЛЫК САЯПКЕРЛЕР

Саяпкерлик онор б-ча Суусамыр ореону гана эмес бүт Республикага таанымал адамдар болушкан. Саяпкерлер тууралуу эл оозунда айтылып, алардын өнерүн баалап, урматтап келет. Бул онор ар кимдин эле колунан келе бербейт. Буга тубаса шык, кажыбас кайрат, жондомдуулук керек. Саяпкерлик, кыл тамырчы м-н барабар.

УЛУУ МУУНДАГЫ САЯПКЕРЛЕР

Айтек уулу Тентимиш (Көк ат)
Бабаев Молдалы (Жээрде ат)
Далбаев Конок (Күрөн ат)
Койчукеев Муса (Жээрде ат)
Мураталиев Мойдидин (Карагер ат)
Муса (Тору айтыр)
Сагынбаев Макиши (Күрөн ат)
Самсалы уулу Ниязалы (Жээрде ат,
Чаар ат, Кашка жорго, Карагер ат)
Турдугулов Эсенгүл (Кара ат)
Чормонов Темир (Чаар ат) ж. б.
Чотур (Көк-Токол) күлүгү

АЗЫРКЫ МУУНДАГЫ САЯПКЕРЛЕР

Абылгазиев Турар
Баялиев Таалай
Иманкулов Негиз
Карабаев Элчибек
Карыбеков Индусбек
Койчукеев Бакай
Койчукеев Жамбыл
Кулматов Нурдастан
Чортонбаев Мукан
Эсенжанов Бекболот ж. б.

СУУСАМЫР ӨРӨӨНҮҮДӨГҮ БААТАР ЭНЕ НААМЫН АЛГАНДАР

Суусамыр айылы
Абдыгулова Малике
Аманкулова Кенжебүү
Жаныбаева Созул
Иманкулова Айша
Иманкулова Сагынбүү
Карабаева Алымкан
Карабекова Алыке
Карабекова Керез
Касмалиева Бурулкан
Келдибекова Жыргал
Койлубаева Күлүйпа
Кулубаева Такин
Мамбеталиева Анипа
Мамытканова Алтын
Мусаева Күмүшкан
Ниязалиева Жакин
Рахматова Жээнбүү

Саламатова Гүлжамал
Сатылганова Ракыя
Табалдиева Бурулкан
Турганилиева Батима
Чейнекеева Бурмакан
Шаршенбиеva Сүйүн
Шишибашова Самаркул

Тунук айылы

Айтекова Жакшылык
Артышова Алмакан
Артышова Токтоказ
Байгазиева Нурипа
Батырбекова Шамырбу
Бейшебаева Бурул
Бектурова Умүткан
Бектурова Шаршен
Ботогоева Асия

Добулбаева Күлүмкан
Жекшениева Айчурок
Жээналиева Айша
Кожогелдиева Каныш
Кечерова Жыпариза
Кулматова Бурулкан
Кулматова Курпуз
Рысалиева Дилде
Сариева Гүлжамал
Сатыбалдиева Сапира
Тоокеева Гүлсүн
Турдубаева Сайра

Кайсар айылы

Алгожоева Бейшегүл
Акматова Кален
Султанкулова Асылкан
Шалпыкова Сайра

1-Май айылы

Абдылдаева Жамал
Абылаева Алмагүл
Аманкулова Жиийдебү
Жуматаева Сапыш
Исабаева Сонунбү
Кайымбекова Бурул
Ногоева Сыяке
Өмүрова Рысбү
Сейиткулова Кенеш
Сыргабаева Жайыл
Тазова Мырзабү
Үркүнчиева Таштан
Шаршекеева Шурү
Шырдакова Каныкей

**МУРУН ЖАШАП ӨТКӨН БЕЛГИЛҮҮ МАНАПТАР,
БИЙЛЕР ЖАНА БАЙЛАР****Чал уруусунаан:****Манаптар, бийлер**

Абадан уулу Муратаалы (бий)
Атаган уулу Боке (манап)
Бияллы уулу Ыскак (манап)
Максы уулу Бияллы (манап, бий)
Мамаке уулу Вайбосун (ажы)
Муратаалы уулу Данияр (бий)

Кожомкул айылы

Алгожоева Уулжан
Бакаева Тото
Балтабаева Нурбү
Батыркулова Дүрдекан
Жапаркулова Жазым
Жекшениева Канчайым
Кадыралиева Атыркүл
Калыбаева Сылбү
Кыйышкова Анаркүл
Кыйышкова Сайрагүл
Мусабаева Сейдекан
Сыдыгалиева Толонбү
Эшенова Уулча

Кызыл-Ой айылы

Азаматова Алмакан
Жумалиева Айты
Жумалиева Шарипа
Исмаилова Бакин
Итиева Мария
Керимбекова Мырзагүл
Кожонова Алтын
Конушбаева Атыркүл
Көпчукова Батма
Кулубаева Төлон
Малабаева Алтын
Рысалиева Бегимжан
Рысалиева Сурма
Турдугулова Мәэржан
Устабаева Социал
Шаккожоева Бактыгүл

Сарымсак уулу Бакытай (манап)
Суранчы уулу Мадемил (бий)
Тукеш уулу Тыйта (ажы)
Тыйта уулу Чаргынбай (ажы)

Байлар

Байбагыш уулу Байтике
Байбосун уулу Баракан
Кулжатай уулу Ибак
Кулжатай уулу Чопкут
Мамаке уулу Карабай
Суранчы уулу Мамбетаалы
Термечик уулу Борбу
Тилемкмат уулу Борчобай
Тилемкмат уулу Үметаалы

Жаныш уруусунаан**Манаптар**

Адыгене уулу Саржан
Мандөөлөт уулу Сыдыраалы
Сарыке уулу Калаке
Сыдыраалы уулу Кожонаалы
Шыгай уулу Сарыке

Байлар

Адыгене уулу Жабагы
Калдык уулу Рыскулбек
Тагай уулу Жылкычы
Тагай уулу Салмаке
Шамен уулу Үметбек

Жаманбай уруусунаан**Манаптары**

Атанбек уулу Ороз
Байдебет уулу Беккулу
Бегенек уулу Аземкул
Жанболот уулу Касым (ажы)
Кепчүк уулу Кулай
Мұсұраалы уулу Султанкул
Отунчук уулу Ақылбек
Тайлак уулу Карабай
Төбөй уулу Эркинбай
Эркинбай уулу Абдрахман

Токтогон уруусунаан**Манаптары**

Илип уулу Чотур
Куртка уулу Акиш
Куртка уулу Борубай
Сүйүнбай уулу Матакул
Шыгай уулу Кылжы
Эстебес уулу Чоробек

Байлары

Андаш уулу Белек
Белек уулу Жандраалы
Белек уулу Мұсұраалы
Шер уулу Байкабыл

Кожотай уруусунаан**Манаптары**

Айдаркан уулу Аман
Атаманам уулу Талканбай
Кожотай уулу Велекбай
Кожотай уулу Өмүрек
Өмүрек уулу Сарпек
Сарпек уулу Исыраыл
Сарпек уулу Түркмен
Талканбай уулу Жаназар
Түркмен уулу Сулайманкул

Байлары

Белекбай уулу Минбай
Жаназар уулу Берүкчү
Сарыпбек уулу Айдаркан

Шааболот уруусунаан**Манаптары**

Айдар уулу Чомой (баатыр)
Алакоз уулу Молдосаты
Бекберген уулу Солтонбек
Жаман уулу Медеке
Каработо уулу Жөжөбай
Найман уулу Арзыбай
Талкан уулу Жандраалы

Муратаалы уулу Мырзакмат (акыркы)
Омор уулу Алыбек (манап)
Өмүкө уулу Ботокан (манап)
Өтөгөн уулу Тилемкмат (бий)
Садык уулу Мамаке (бий)

Тынкан ууду Мамыткан
Чирикчи ууду Салып

Байлары

Дарындары

Балычың чүрүсүшүнүү

Министердүү

Балыктайчы Чөлөй
Балычы чүгүү Эрмек
Балыкбийчы Айттыз (акын)
Жүртүүчү Альж
Сарынчы чүгүү Абак
Сарынчы чүгүү Муса

Көрбаш чүрүсүшүнүү

Министердүү

Балыктайчы Дедебай
Карынчы чүгүү Осеке

Черикчи уулу Алыбай
Чункул уулу Чормоке
Чылпак уулу Боронбай

Байлары

Аалыбай уулу Аралбай
Бакшы уулу Жумаалы
Бектен уулу Карпык
Боку уулу Касымаалы
Боку уулу Шалпык
Дыйканбай уулу Капсалан
Дыйканбай уулу Сагындык
Конкубай уулу Кыргызбай
Конкубай уулу Таласбай
Куртка уулу Сопу
Сансак уулу Күшчү
Сопу уулу Турусбай
Уйбак уулу Султанкул

МАЗМУНУ

Кириш сез	5
Жалпы маалымат	9
Жер бетинин түзүлүшү жана табигый шарты	13
Тарыхы	29
Суусамыр элинин санжырасы	47
Суусамыр орөөнүүн келечеги жонунде	92
Адабияттар	96
А-Э	97
Тиркеме	283

УДК 030
ББК 92
С 90

С 90 Суусамыр: Энциклопедия /Башкы ред. Ү. Асанов. – Б.:
Энцик. борбору, 2010. – 312 б., илл.

ISBN 978-9967-14-076-9

Бул китеп – айыл жергесине арналган аймактык энциклопедиянын алгачкысы. Анда Кыргызстандагы мал киндикуү, кооз, или өрөөндердүн бири – Суусамыр өреону, анда жайгашкан айылдар жөнүндө кенири маалымат жана суусамыр элинин санжырасы берилди.

С 5001000000
454(11) – 10

УДК 030
ББК 02

ISBN 978-9967-14-076-9

© Төралиев С., 2010
© Энциклопедия борбору, 2010

Маалымат китеп басылмасы

СУУСАМЫР

энциклопедия

ИБ № 258

Жетекшөчү технолог А. Абдрахманова

Техн. редактору Ж. Жолдошева

Компьютердик терүү Т. Төралиев

Компьютердик калыпка салган Т. Сандыбаева

Терүүгө 12.12.2009 берилди. Басууга 10.6.2010 кол коюлду. Формат 60x90^{1/16}.

Текст «School» ариби менен терилиди. Офсет кагазына, офсет ыкма менен басылды. Көлөмү 19,5 накта басма табак +2,0 басма табак түстүү баттама.

Нускасы 1000. Заказ № 136.

Энциклопедия борбору
720040, Бишкек ш., Эркиндик проспектиси, 56

Бети	Тилкеси (солдоон онго)	Сабы		Басылганы	Туурасы
		үстүнөн	астынан		
42	1	19	–	«Красная Звезда»	«Красная Заря»
50	–	21	–	Ишенбектен – Ка-натбек, Медетбек, Сейитбек, Эсенбек, Съездбек, Алмазбек.	Ишенбектен – Таштанбек, Жумабек.
56	–	–	11	Итибайдан – Абынбек, андан Советбек (бала бар)	Итибайдан – Абынбек, андан Советбек, Советбектен – Ка-натбек, Медетбек, Сейитбек, Эсенбек, Съездбек, Алмазбек.
98	2	9	–	Беркемик	Боргемик
115	2	6	–	(1997)	(1979)
117	2	–	17	1073-ж.	1973-ж.
274	1	12	–	Шааболот	Жаманбай
307	2	11	–	Баялиев Таалай	Баяманов Таалай

2020

